Günümüz Türkçesiyle

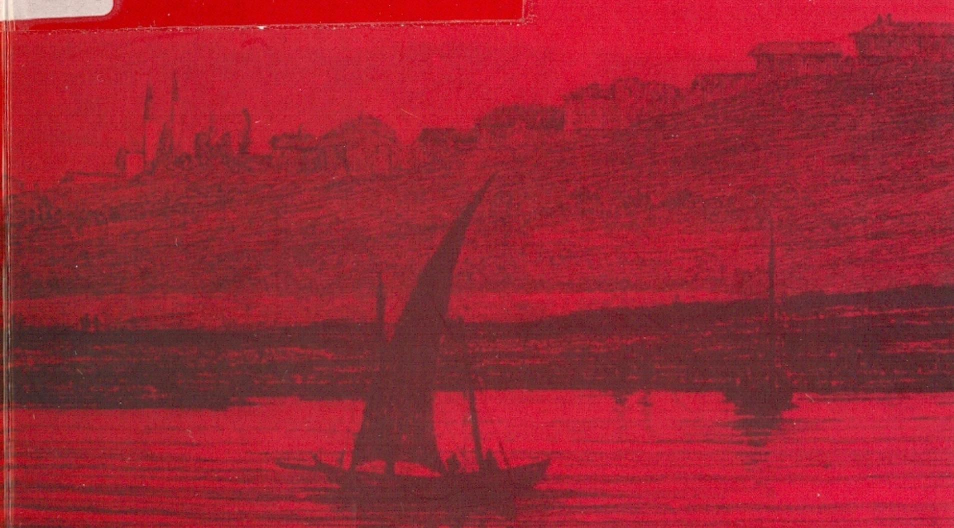
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:

Akkirman - Belgrad - Gelibolu Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya Tokat - Üsküp

Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman

5. KİTAP - 1. CİLT

Yapı Kredi Yayınları

EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman - Belgrad - Gelibolu Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya Tokat - Üsküp

5. Kitap

1. Cilt

Hazırlayan:
Seyit Ali Kahraman

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3133
Edebiyat - 927

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:
Akkirman - Belgrad - Gelibolu - Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya - Tokat - Üsküp
Evliyâ Çelebi
5. Kitap - 1. Cilt

Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman

Kapaktaki "Belgrad" gravürünün kaynağı:
Chopin & Ubicini, *Provinces Danubiennes et Roumaines,* 19. yy

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Ofset hazırlık: Arzu Yaraş

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Haziran 2010
ISBN 978-975-08-1816-5
Takım ISBN 978-975-08-1815-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Giriş

Türk büyükleri arasında mümtaz bir yere sahip ve dünyanın iyi tanıdığı şahsiyetlerden biri olan Evliya Çelebi, seyyahların başında gelir. Yarım asır boyunca gezip dolaştığı yerleri titiz bir şekilde anlattığı on ciltlik Seyahatnâme'si dünyanın saygın eserleri arasında yerini almıştır. Çok değişik dillere çevrilen bu Seyahatnâme'nin, günümüz Türkçesinde yapılmış tam bir yayımı yoktur. Osmanlı döneminde sansür kurulları tarafından sakıncalı görülüp çıkarılarak eski harflerle yayımlanmış, daha sonra yayıncılar tarafından lüzumsuz görülerek eserden çıkarılmış bölümleri bulunan yayınlar, Seyahatnâme'yi tam olarak yansıtmamaktadır.

Hakkında fazlaca yazı yazılan ve çok geniş bir bibliyografyaya sahip olan Evliya Çelebi için enstitüler kurulmuş, pek çok sempozyumlar düzenlenmiştir. Çoğu yabancı araştırmacılar tarafından hazırlanan yayınlar, kültür tarihi içinde yerini almıştır. Ülkemizde oluşturulan yanlış kanaat ve eksik bilgi sonucu Seyahatnâme, hak ettiği ciddiyette ilgi görmemiştir. Yabancı araştırma ve yayınlar çoğaldıkça ülkemizde de ilgi artmaya başlamıştır. Okuyucunun bu artan ilgisi üzerine ilk 4 cildin Günümüz Türkçesi ile yayını yapılmıştır. Bundan sonra

diğer ciltlerin de günümüz Türkçesine çevrilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Diğer ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de takip ettiğimiz usulü şöyle özetleyebiliriz:

Giyecek, değerli taş, para birimleri, ağırlık ve uzunluk ölçüleri, savaş araç ve gereçleri, sivil ve askeri kurum, makam, rütbe, unvan, lakap, meslek, esnaf, vb. isimlerin birçoğunun bugün bire bir kelime karşılıklarını bulmak imkânsızdı. Bunlar ya dipnotlar ile ya da eser sonuna konacak bir sözlük ile açıklanabilirdi. Bu durumda eserin arkasında sanki ayrı bir tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü oluşacaktı. Dipnotlarla metin içine bu sözlüğü yedirmek ise metnin akıcılığını kaybettirecekti. Bunun yerine, gerek duyulan yerlerde parantez içinde kısaca kelime karşılığı verildi; ancak bugün yaygın kullanış şekli varsa o tercih edildi.

Elinizdeki eser bugün okuyucuların rahatlıkla anlayacağı günümüz Türkçesi ile yazılmaya çalışıldı. Bugün kullandığımız Türk alfabesinde yer almayan harfler metinde kullanılmadı. Deyim ve terimlerin bazıları, eserin özelliği gereği korundu. Evliyâ Çelebi'nin üslûbuna mümkün olduğu kadar sadık kalındı. Metin içinde geçen başkasının ağzından verilen konuşmalar ile Evliyâ tarafından şive özellikleri korunarak nakledilen bölümler aynen korundu. Sadeleştirilmiş metin içinde, hemen her kelimenin bire bir karşılıkları verildi. Metnin akıcılığı için bazen cümlede tasarruflar yapıldı, ancak kesinlikle bilgi dışlanmasına gidilmedi.

Âyet, hadis, Arapça ve Farsça metinlerin orijinal metinleri veya transkripsiyonları verilmedi, Türkçe karşılıkları verildi. Âyet ve hadislerin kaynakları ibarenin yanında köşeli parantez içinde gösterildi.

Orijinal yazmada Evliyâ Çelebi'nin bırakmış olduğu kelime, satır, sayfa boşlukları yeni metinde de gösterildi. Çıkma

ve derkenarlar metnin içinde işaret edilen yerlere yerleştirildi. Yazma eserin varak numaraları araştırmacılara kolaylık olması amacıyla metin içinde italik şekilde verildi.

Türkiye'deki yer isimleri, bugünkü bilinen şekliyle yazıldı. Ancak yer isminin ilk geçtiği yerde gerek duyulduğunda bir defaya mahsus olmak üzere parantez içinde ismin orijinal şekli yazıldı. "İslâmbol" kelimesi İstanbul şeklinde değiştirildi, ancak İstanbul anlamında kullanılan diğer bazı isimler orijinal şekliyle bırakıldı. Yabancı yer ve ülke isimleri bugün Türkiye'de bilinen şekliyle kullanıldı. Yaygın olmayan yer isimleri ise orijinal şekliyle bırakıldı.

Türk şahıs adları bugün kullanılan şekliyle yazıldı. Ancak Ahmed, Mehmed gibi isimlerdeki son harfler aslına uygun şekilde bırakıldı ve "t"ye dönüştürülmedi. Mehemmed gibi isimler "Mehmed" şeklinde yazıldı. Evliya Çelebi'nin kendisi için kullandığı "Hakir" sıfatı, bir tevazu sıfatı olarak kullanıldığından olduğu gibi korundu. Yabancı şahıs isimleri ise Türkiye'de bilinen imlâ ile yazıldı. Yaygın olmayan isimlerde orijinal şekli korundu. Arap isimlerinde bulunan terkipler gösterilmedi.

Dua ve övgü cümleleri sadeleştirildi ve metin içinde italik olarak verildi. Çok uzun dua cümleleri metin içinde dua olma özelliği dışında bir anlam taşımıyorsa sadeleştirilmeden italik olarak yazıldı.

Şiirlerin diline dokunulmadan olduğu gibi verildi. Tarih düşürme beyit ve mısraları yanında tarih bulunuyorsa Miladi tarihe çevrildi; bunun dışında ayrıca bir hesaplama, hesap kontrolü veya tarih düzeltmesine gidilmedi. Atasözleri ve deyimler, yabancı dilde ise Türkçeye çevrildi, Türkçe ise orijinali ile birlikte parantez içinde karşılıkları verildi

Hicri tarihler köşeli parantez içinde Milâdi tarihe çevrildi. Orijinal metinde yer alan fihrist, eserin başında yeniden

verilmedi, bunun yerine çok genişletilmiş olarak içindekiler ilâve edildi. Ayrıca eserden kolay yararlanmayı sağlayacak detaylı karma bir dizin hazırlandı.

Orijinal metinde boş bırakılan bir kelimelik yerler için (---) işareti ile, boş satır miktarı ise noktalar arasında parantez içinde, bizim tarafımızdan ilave edilen yerler de köşeli parantez [ ] içinde gösterildi.

Böylesine zor bir işi yaparken gözümüzden kaçan hatalarımızın okuyucu tarafından hoş karşılanacağını ümit ediyoruz.

Eserin yayımlanması için bize devamlı yardımlarda bulunan Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan Dinç ve Raşit Çavaş'a teşekkür ederim.

Seyit Ali KAHRAMAN

İçindekiler

[1b] Allahu Taalâ'ya hamd ve onun habibi, elçisi Muhammed Mustafa'ya salât ve selâm olsun,

Van diyarına doğru yola çıktığımızın defteridir ki,

Cennet yurdu Bağdad'dan Hille çölleriyle Musul diyarına, oradan Kürdistan kalelerini, mamur şehirleri, nehirleri ve diğer ibretlikleri gezip dolaşarak Van diyarına gittiğimiz köy, kasaba ve menzilleri bildirir
vesselâm

Evvelâ *Allah'a tevekkül ettim* deyip Kuşlar Kalesi'nden doğu tarafa Şat ile Fırat arasında cezire sayılan çöller içinde şiddetli sıcak çekerek, gürültücü arslanların seslerini dinleyerek iki kere arslanlara rast gelip kovarak altı saat gidip,

Şeyh Hazret-i Maruf-ı Kerhî Köyü ziyareti menzili
Allah rahmet eylesin

Kuşlar Kalesi'nde bir amansız yerde büyük bir ziyaretgâhdır. Hattatlar fukarası, Hazret-i Osman-ı Zünnûreyn yolundan ulu sultandır ki (---) mektupçuların ser-çeşmesidir (pîridir) ki, pîr ü perverini bilip mektup yazan hattatlar bu beyti mektup üzerine yazsalar elbette o mektup sahibine varıp ulaşır. Beyt:

Umarım mektûbumu vâsıl ede minnî ileyh,
Hazret-i Ma'rûf-ı Kerhî rahmetullâhi aleyh.

beyti denenmiştir, bir mektup üzerine bu beyit yazılsa elbette ulaşır, denenmiştir ama bazısı Ma'rûf-ı Kerhî'yi mektuplar üzerine harfler ile yazarlar. Harfleri bunlardır: Mim, ayn, ra, vav, fe, kâf, ra, hı, ye. Bu da denenmiştir.

Kısacası ulu sultandır ki bütün halkın ziyaret yeridir. Her an pâk ve nurlu mezarını Hasanî ve Hüseynî arslanlar gelip ziyaret ettiklerini binlerce insan görmüştür. Hatta,

"Bir arslanlar mübarek mezarını türbedar ile bekler" dediler, defalarca varıp ziyaret ettim, ama görmedim. Ancak bu türbe etrafında olan arslanlar bir kadın veya erkek, hiç bir kimseye zarar vermezler, türbeye âdemoğlu varsa arslanlar çöle giderler.

Bu mezarlar gerçi bu çölistanın ortasında göklere doğru baş çekmiş nur dolu kubbelerdir, ama zamanın geçmesiyle kubbesi yer yer yıkılmıştır. 1059 [1649] tarihinde efendimiz Melek Ahmed Paşa Bağdad valisi iken kubbesini, camiini ve odalarını tamir etmişti. Türbedarları, imam ve hatiplerine maaş tayin etmişti. Bu eski hayratı Abbasî halifelerinden Harun Reşid'in hatunu Zübeyde Hatun inşa ettirmiştir ve kendi merhume de bu kubbede yatmaktadır, derler.

Bu türbe Şat Nehri'nden ayrılmış bir ark kenarına yapılmıştır. Bir minareli camii ve 40-50 adet ufak tefek haneli köydür, ama bağ ve bahçesi, hamamı ve çarşı pazarı yoktur.

.... (2 satır boş)...................

Buradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Tilli Kuş menzili: İsim verilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---). Bu da Şat ile Fırat arasındaki çölde Şatt'a yakın (---) yerde karşı Şat aşırı Bağdad toprağında Hâlis şehri toprağıdır. Bütün Bağdad vezirlerinin atları bu Hâlis Sahrası'nda otlar, çayırlar, ama beri Tilli Kuş tarafında asla çayır ve bayır yoktur. Ancak Tikrit toprağında,

.... (1 satır boş)...................

Buradan yine kuzey tarafa çöl ile (---) saat gidip, *[2a]*

Sümeyke yeni kasabası menzili: İsim verilmesinie sebebi (---) (---) (---) (---). Hâlâ yapıcısı Murtaza Paşa efendimizdir. Yukarıda yazılan Düceylân arkı ki temizlenmiştir, o âbıhayat arkın Şat'dan ayrıldığı yerde, Şat Nehri ağzında Sümeyke adlı eski bir belde imiş. Zamanın geçmesiyle şehri harap olup arkını da Kör Hudâbende toz toprak ile doldurup işlemez olmuştu.

Bu mübarek senede Murtaza Paşa kazıp imar ettiği yukarıda yazılıdır.

Cerbeli kasabasını geçtik, zira yukarıda anlatılmıştır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Buradan yine kuzey tarafına gidip **Cerbeli kasabası** geçilip yine kuzey tarafa (---) saatte,

Harap Âşık Kalesi menzili: Yukarıda yazılıdır. Bu gece bütün asker pür-silâh olup hazır oldular, zira gece yarısında zifiri karanlıkta arslanlar bir sürü yaban camızlarını (mandalarını) kovarak getirip camızlar canları korkusundan asker içine girince bütün asker geceleyin basıldık sanıp iki saat bir hay huy olup tüfeng sesleri göklere yükseldi.

İşin sonunda 7 arslan ve 11 yaban camızını vurup bütün insanlar kurtuldu ama bizden 6 adam kurşun ile şehit oldu. 15 kadar adam da yaralanıp bir rezillik oldu. Seher vakti şehitlerimizi Âşık Kalesi'nde gömüp yine çöl içinde kuzey yönüne sekiz saatte,

Tikrit Kalesi menzili: Yukarıda bütün özellikleriyle anlatılmıştır. Ama burada yeniçeri ağası yoldaşımız bir küheylân Arap atı bağışladı.

Buradan sabahleyin kalkıp yine kuzeye dokuz saatte **Kızılhan**'ı geçip yine kuzeye yedi saatte,

Acısu Çölü menzili: Yukarıda bu da yazılıdır.

Buradan kalkıp yedi saatte, **Toprak Hisar**'ı geçip yine kuzey tarafa meyillice sekiz saatte gidip,

Kargaçamı menzilinde konuldu. Orada yerleşik Şakaki Kürtlerinde bir hayli yiyecek ve içecek bulunup ihtiyaçlar giderildi.

Buradan yine kuzeye çöl ile dört saatte, **Ali Hamamı'**nı geçip yine kuzey tarafa dört saatte,

Musul Kalesi menzili'ne vardık. Ve Miraç gecesini Hazret-i Circis ve Hazret-i Yunus Nebî'de idrak ederiz diye 5 gün oturak tenbih olundu.

Bu hakir ertesi gün Musul paşası (---) paşadan 20 adet silâhlı yoldaşlar alıp (---) tarafında **Tel A'kar Kalesi** bir tepe üzerinde göründü. Dicle ve Fırat havzasında Sincar ve Musul arasında

eski bir kaledir, ancak Musul Kalesi'nin batı tarafında olup (---) (---) yapısı olduğu yukarıda Musul Eyaleti sınırındaki kaleler anlatıldığında bu Tel A'kar'ın özellikleri de yazılmıştır.

Bu A'kar Kalesini geçip daha önce yukarıda yazılan **Tahtekân menzili** sol tarafımızda kalıp bizler Şat Nehri tarafına gidip o gece Mevâl Urbânı kabileleri çadırlarında olduk. Ertesi günü dört saatte,

Eski şehir Kefr-i Sevsâ, Beledü'l-Hatib Kalesi'nin özellikleri

Atabekoğulları'ndan Melik Sevsâ adında bir melik bir kefr, yani bir çiftlik yapmıştı. Sonra bu Ermenilerin eline geçince bir kale inşa ettiler. Hâlâ onun için halk Küfr-i Zaman derler, ama doğrusu Kefr-i Sevsâ'dır. Hazret-i Yunus Nebî Musul diyarına görevlendirilince bu Kefr-i Sevsâ'da halkı dine davet edip hitap ettiği için tarihçiler bu şehre Beledü'l-Hatib derler. Bu Dicle havzasında 3 Beledü'l-Hatib vardır, birincisi budur, sonra Tikrit Kalesi'dir, ondan sonra Tikrit'in çöl tarafında bir Beledü'l-Hatib dahi vardır, ama o kadar mamur değildir, ama Tikrit ve bu Kefr-i Sevsâ Beledü'l-Hatib'i mamurlardır.

Kefr-i Zaman Kalesi'nin zemini: Zemini Şat Nehri ile Fırat arasındaki havza içindedir. Kalesi Şat Nehri kenarında bir tepe üzerinde beşgen şekilli şeddadi yapı eski bir kaledir. Diğer kaleler gibi mamur değildir. Hisar içinde ve dışında Buhtî Kürtleri sâkinlerdir. Yapı kalıntılarından,

.... (1.5 satır boş)...................

Hâkimi Cizre'dendir, zira Cizre'nin ulu nahiyesidir. Ancak Musul'a on saatten fazla yakındır ki arasında Tahtekân menzili vardır. Eski zamanlarda bağı ve bahçesi bol olduğundan hâlâ yine bağ bahçe kalıntıları, izleri vardır.

.... (3 satır boş)...................

Bu şehri seyr edip güney tarafa nehir kenarıyla *[2b]* zevk u safa ederek (---) günde yine,

Musul Kalesi menzili: O gece Mirac Kandilini Hazret-i Circis Camii'nde ihya edip nice salih şeyhlerin hayır dualarını alıp sabahleyin Bağdad ağası yoldaşımız Diyarbakır üzerinden Der-i devlete (İstanbul'a) doğru yola çıktı. Bu hakir,

Musul'dan, Kürdistan içinden Van diyarına yollandığımız konakları bildirir

Evvelâ bütün Musul ayanı ile ve paşa ile vedalaşıp Musul'dan Şat Nehri üzerinden doğu tarafa köprüden geçip Hazret-i Yunus'a veda ziyareti ettik. Daha sonra doğu taraftan kuzeye meyilli yola çıkınca Musul'un güney tarafında bir merhale uzaklıkta Medine-i Enver adındaki ünlü şehir harabeleri kalıp bu hakir yoldaşlarımızla Zarb (Zap) Nehri'ni geçmeyip Dühük Kalesi tarafı yoluna giderken bir menzilde canlı yerler içinde,

Nebeveyn kasabası menzili: Musul toprağında Zarb Nehri'ne yakın bağlı, bahçeli, cami, han ve zaviyeli mamur kasabadır. Hazret-i Yunus ile Hazret-i Circis Nebî evkafı olduğundan Nebeveyn, yani iki peygamber köyü demek olur, ama acımasız hâkimler bu köyleri mîrîye zapt ederler. Onun için iflah ve berhordar olmazlar.

Bu mahallin Zarb Nehri'nden ötesi Şehrezûl (şehrizor) Eyaleti toprağıdır, Kerkük Kalesi'ne ve Şehrezûl Kalesi'ne gider.

Nebeveyn kasabası ziyaretgâhı

Hazret-i Ömer oğlu Hazret-i Abdullah *Allah onlardan razı olsun:* Bir sofa üzerinde gömülüdür. Asla kubbesi ve türbedarları yoktur. Defalarca kubbe inşa etmişlerdir, ancak temeli tutmayıp yıkılır. Mezar taşındaki tarihinden bellidir. Musul fethinde bulunup hâkim olmuşlardı. Hâlâ halkın ziyaretgâhıdır. Bu Nebeveyn köylerinden kalkıp yine bir menzilde kuzey tarafa,

Menârek Köyü menzili

Akra toprağındadır, ama Musul hükmünde 500 haneli tamamen Yezidî Kürtleridir ki *Allah saklasın* bir Müslümanı katletmeye fırsat ararlar. Eğer yüzlerine karşı şeytana, Yezid'e ve kara köpeğe lânet desen o an aman ve zaman vermeyip adamı katl ederler. Ve eğer bir soğanı ayağının altında ezsen ve yahut bir kara köpeği vursan o an hemen o Müslümanı katl ederler. Menârek adında bir uğursuz melun Yezidî Kürtleridir ve hepsi tüfeng-atıcıdırlar ki serçeyi kurşunla gözünden vururlar. Bu Menâr Köyü'nden yine doğu ile kuzeye meyilli dağlar içinde bir menzilde,

Dâsni Beyi: Dühük toprağında Musul hükmünde aşiret beylerinden ulu beydir. Musul paşasının mektubunu verince cihan onun olup bizlere hayli ikram etti. Hoş-sohbet zarif bir adamdır, ama tam 10 bin adet seçkin tüfeng-atıcı Yezidî ve dinsiz melun kavimlerdir.

Bu Yezidî taifesi, diğer Halitî, Çekvanî, Sincarî ve Bâpirî, Yezidî melunlarından bin kat sert dinsiz Yezidîlerdir. Hatta melun, pis atalarından beri Kerbelâ Çölü'nde İmam Hüseyin'in ve diğer şehitlerin kanlarını Kerbelâ toprağı ile toplayıp her melun evlerinde saklayıp can otu gibi birbirlerine hediye gönderirler.

Bir melunu ölse veya bir veled-i zinası doğsa ölülerini ve dirilerini soğan suyuyla bapirleri (yaşlı adamları, aşiret reisleri) ve ebeleri yıkarlar, Hazret-i İmam Hüseyin'in kanını ölülerine ve pis veletlerine buhur yerine yakarlar.

Yüzlerce melunların hanelerinde saklı Kerbelâ Çölü şehitlerinin esvapları ve silâhları vardır ki birbirleriyle aralarında,

"Atamız şu kadar Hüseynî katletmiştir" diye övünürler.

Bir kimsenin hanesinde Hüseyin kanı kalmasa Kerbelâ Çölü'nde İmam Hüseyin'in şehit olduğu yerden Kerbelâ toprağı getirtip elbette bir Müslüman şehit ettiklerinde Kerbelâ toprağını o kan ile karıştırıp gerektiği zamanlarda buhur edip yakarlar. Tâ

bu mertebe melun Dâsni Yezidîleridir. Kürt dilinde *"Dâsni"* (---) demektir, yani son derece savaşçı kavimdir, ama Tanrı'nın hikmeti bu melun kavmin içinde,

Hazret-i Şeyh Hâdî ziyareti
Allah sırrını aziz eylesin

Bir yüksek kubbe ve bir yüksek yapılı tekkedir ki Kürt Sünnîleri içinde yüz binlerce ziyaretgâh vardır, böyle donanımlı, mükemmel ve süslü ziyaretgâh yoktur. Zira bu anılan Dâsni Yezidîlerinin sapık ve yanlış inançlarına göre bu Şeyh Hâdî Kerbelâ Cengi'nde İmam Hüseyin tarafından yüz çevirip kendileri ile Hüseynîlere kılıç vurmuş ola. *Hâşâ ve kellâ* bu sultan sahâbe-i kirâmın seçkinlerindendir. Hazret-i Ömer oğlu Hazret-i Abdullah ile Musul cenginde bulunmuş, yaralanıp şehit olup buraya gömülmüştür.

Türbesini Şam Sultanı Nureddin Şehid hazretleri yapmıştır. Evkafnâmelerinde ayrıntılarıyla yazılıdır. Bu azizin şehit olmasından sonra Muaviye halife olmuş, ondan sonra da Yezid gelip Kûfe olayı olmuştur. Öyle olunca bu Şeyh Hâdî hazretleri nasıl Kerbelâ Çölü olayında bulunmuş olur.

Hemen bütün Yezidîler *[3a]* "Şeyh Hâdî bizimdir" diye ziyaret ederler. Ve bir şey için yemin etseler "Şâh-ı Hâdinî sırrına" diye yemin ettikten sonra ona sorgu sual yoktur. Bu da Cenab-ı Allah tarafından o sultana rahmettir. Eğer Hüseynî olduğunu bilseler Musul'da gömülü olan Circis Nebî gibi bu azizin de külünü göğe savururlardı.

Buradan yine kuzey tarafa Dühük Kalesi sınırını geçip bu İmadiye toprağında Cezire Sancağı sınırına ayak bastık. **Cûde kasabası** yukarıda yazılmıştı, sağ tarafımızda Cûde Dağı eteklerinde kalıp bizler yine kuzey yönüne (---) saatte,

Rüsur Köyü menzili: Cizre hükmünde olup camii ve medresesi olduğu ve Rüsur Köyü, "kırmızı su" demek olduğu yukarıda İmadiye'den gelirken yazılmıştır. Buradan yine kuzey yönüne (---) saatte,

Deyreşu Köyü menzili: Şat Nehri'nin doğu tarafında dağlar içinde İmadiye toprağında Cezire hâkimi hükmünde 600 haneli, cami ve medreseli mamur köy olduğu yukarıda İmadiye'den Cezire'ye gelirken bu Deyreşu Köyü'nün özellikleri yazılmıştır. Deyreşu ismiyle isimlendiği Acemce ve Kürtçe'de "deyr" ateşe tapanların mabedine derler. Bu yerde tâ Hazret-i İbrahim'in babası Âzer yapısı ibretlik bir mabet var idi. Hâlâ eski yapılarından ancak temeli kalıp Müslüman mabedgâhı olmuştur. Onun için Deyreşu derler.

Bu mahalden batı tarafa Şatt'ın batı tarafında Mardin ve Musul toprağına yakın bir Şat havzası içinde Cezire Kalesi bir menzil yer kaldı. Daha önce gezip dolaştığımız için şimdi o tarafa yönelmeyip Deyreşu Köyü'nden yine kuzeye dağlar içinden geçerken Fındık kasabası sol tarafımızda Şat kenarında kalıp bizler kuzey tarafına (---) saatte,

Tanaz-ı tannâz, şehnaz kasabasının özellikleri

Kürt meliklerinin bir şehzâdesi imar etmiştir. Kürt dilinde Tanaz (---) (---) (---) derler. İmadiye ve Cûde şehri toprağında Şat Nehri'nin doğu tarafında üç saat dağlar içinde Şat'dan uzakta bir ağaçlık yüksek dağlar arasında akarsulu, bağ ve bahçeli, küçük bir camili, medreseli (---) (---) (---) ve küçük bir köprülü mamur kasabadır. Bütün halkı darı ekmeği yerler, zira darısı, balı, kudret helvası ve mazısı meşhurdur ki debbağlara (dericilere) her sene nice bin yüz yük mazı gider. Ve su değirmenleri çoktur.

.... (1.5 satır boş)....................

Buradan yine kuzeye dağlar içinde iki saatte şenlikli yerlerde gidip,

Mirhand vilâyeti, yani Resand Kalesi'nin özellikleri

İmadiye toprağındadır, ama Cezire hâkimi hükmünde Tanaz kasabası batısında iki saat uzaklıkta dağlar içinde bir yüksek kaya üzere altıgen şekilli taş yapı güzel bir kaledir. Hisarı içinde

ocak beyi oturur. Dört tarafı Meram bağlarından haber verir hurmalık ve gülistanlı bir kaledir.

Yapıcısı ilk defa Abbasîlerden Resand Han olduğu için onun ismiyle anılmıştır. Kale dibinden akan (---) (---) nehri Hakkâri diyarından gelen (---) (---) nehri ile bu kale altında birbirine karışıp ondan sonra Şatt'a katılırlar. Bu Resand aşireti 6.000 tüfengli askere sahiptir, ama Sünnîlerdir. Kürdelân Dağı bu mahalle yakındır. O da 5.000 tüfengliye sahip Kürdelân beyidir. Bunlarda Yezidîler de vardır. Kasabaları (---) (---) dır, ama Resand beyi aşireti korkusuz ve cesur yiğitlerdir.

Kelek-i Mervanî Köyü menzili

Eski zamanda mamur köy imiş. Mervan-ı Hımar bu mahalde Ebu Müslim-i Mervî ile ceng edip bozguna uğrayıp kaçınca bu yerden gemiyle bu (---) (---) nehrini geçtiği için Kelek-i Mervanî derler, ama yine Ebu Müslim askeri Mervan-ı Hımarı ardınca kovalayıp Haleb'e, oradan Şam'a, oradan Gazze'ye ve Mısır'a kadar kovaladılar.

Mervan-ı Hımar, Mısır'da da duramayıp Nil'i gemiyle karşı Cize tarafına geçip tâ Yukarı Said'de, Habeş dehlizi olan Cerce şehri, İsvan şehri, Sudan şehri, Donkala şehri ve Sünnâre şehrinde durmaya karar verip Mısır'dan Nil'i geçip "Ebü'l-Müslim Türabîleri elinden kurtuldum" diye şükredip Cize şehrinde âlem dışarıdan habersiz diye rahat uykusunda yatarken Ebu Müslim askeri, Mervan-ı Hımar'ı ansızın basıp Hımar hâkimi, eşek gibi bağırta bağırta katl edip başını kesip Ebu Müslim'e götürdüler. Mısır ve Şam halkı, Hımar'ın şerrinden ve sesinden kurtulup Emevîler bu Mervan-ı Hımar'da son bulup devletleri Âl-i Abâ olan Abbasîler'e geçti.

Sonra Ebu Müslim-i Mervî bu anılan Kelek-i Mervan şehri halkını Mervan'ı kelek ile geçirdikleri için bütün Mervanîleri baltadan geçirip Kelek-i Mervan şehrini harap eder. O zamandan beri ancak bir köy gibi geçit başında (---) nehri sahilinde Cizre sınırında bir harabe şekilli köy kalmıştır.

Bu Kelek-i Murvân'ın isimlenme sebebinin doğrusu odur ki Farsça ve Kürtçede "mûr", karıncaya derler, yani "Karınca Geçidi" demektir. Bozulmuş şeklin yaygın olduğundan Kelek-i Mervanî derler. Ve Mervan-ı Hımar geçtiği de doğrudur ki hâlâ Ebu Müslim'in kırdığı Yezidîlerin kemikleri dağlar içinde yığın yığın durmaktadır.

Bu Kelek-i Mervanî Geçidi'nden akan (---) (---) nehri tâ Hakkâri tahtı olan Cülomerik Kalesi'ne ûç saat yakın Şempu Dağları'ndan doğup *[3b]* bu Kelek-i Mervan'dan geçip Fındık kasabası yakınında Şatt'a karışır, ama çıktığı Şempu Dağı ulu dağdır. Ve Hakkâri kavminin kadir kıymetlerinin yükselmesine sebep bu Şempu Dağı'nda Karun hazinesi bulmalarıdır. Abbasîoğulları'ndan iken daha fazla şeref bulup nam sahibi oldukları için hâlâ Hakkâri kavmine bu dağın ismiyle Şempu kavmi derler. Pek çok maden ile dolu olan Şempu Dağı'dır. Bu Kelek-i Mervan Geçidi'nden (---) nehirden karşı geçip,

Seçkin vilâyet, Said yurdu, yani İspaird memleketi, eski şehir Siirt'in özellikleri

Eski tarihçilerin görüşlerine göre eski beldedir ki Yezdecürd Şah'ın yapısıdır. Nice melikten melike geçip (---) tarihinde Hazret-i Ömer evlâtlarından Hazret-i Abdullah, Yezidî kavmi elinden fethetmiştir.

Daha sonra 921 [1515] tarihinde Diyarbakır Valisi Yavuz Sultan Selim Han veziri Bıyıklı Mehmed Paşa'ya, Molla İdris (---) etkisiyle bu Siirt hanı itaat edip memleketi kendine ebedî verilmişti. Soyu kesilince Diyarbakır Eyaleti'nde sancakbeyi tahtı olmuştur. Beyinin hâssı 223.772 akçedir. Zeameti 7 ve timarı 123, alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleri ile toplam 800 asker olur. 500 asker de beyinin olur. Diyarbakır valisiyle memur oldukları sefere eşerler, ama seçkin pür-silâh askerdir. Ordu içinde gece yarısında, bu Siirt kavminin çadırlarını bulmak isteyen, oran çağırdığında teşrifat üzere "Dâr-ı Said" diye oran çağırıp öyle bulunur.

Bu Siirt'e Dâr-ı Siird denmesinin sebebi odur ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Arapça'da Dâr-ı Said derler, zira kayser kefereleri zamanında bu diyarda büyük cengler olup nice gaziler said ve şehit olmuşlardır. Ve lisânı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Kısacası her dilde birer çeşit isim ile bilinen bir şehirdir. Gerçi Kürt bölgesindedir ama bütün halkı Arapça konuşurlar, ancak Kürtçe, Türkmence ve Ermenice de bilirler. Bir şer'î hâkimi şeyhülislâmdır ki dört mezhep müftüleri vardır. Âsitâne tarafından 150 akçe pâyesiyle kadılıktır. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, şahbenderi ve şehir subaşısı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

[Siirt'in] çevresinde olan kaleleri bildirir

Bu şehrin batı tarafında Kara Âmid, yani Diyarbakır Kalesi 4 konaktır. Yine garbına yakın Mardin üç konaktır. Ve yine batı ile güneye iki menzilde Hasankeyf Kalesi yakındır. Güneyinde 4 merhale yer Cezire (Cizre) şehridir. Ve doğu tarafında Küfre kasabası bir konaktır ve Musul doğusundadır. Bu Siirt Musul'un batısındadır.

Siirt şehrinin zemininin anlatılması

Evvelâ bu süslü şehir Şat Nehri'nin doğu tarafında Şat Nehri'nden yarım merhale dağlar içinde uzakta bir ağaçlık, gölgelik cennet bağları içinde Rıdvan Bağı gibi bir İrem şehridir. (---) (---) (---) (---) (---).

Toplam (---) adet güzel haneleri var ki bu şehir içinde ahşap yapı çok nadir bulunur. Tamamı kârgir yapı güzel kubbeler ile yapılmış mamur ve süslü evlerdir.

Evvelâ Bey Sarayı'nın içi pek çok odalarla süslenmiş, bağ ve bahçelerle bezenmiştir. Hâlâ orada oturan beyi (---) (---) Bey'dir ki bir keremli insan, Hâtem-i Tay ve Cafer-i Bermekî meşrebinde kimsedir. Ve (---) (---) sarayı da mamur ve mükelleftir.

.... (1 satır boş)..................

Saraylarının şekli:

.... (3 satır boş)....................

Camilerinin anlatılması:

.... (4/3 satır boş)....................*[4a]*

Müslüman mescitlerini bildirir:

.... (4/3 satır boş)....................

Âlimlerin medreseleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Tecvid okunan dârulkurraları:

.... (4/3 satır boş)....................

Dârülhadisleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Ebced okuyan çocuk mektepleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Derviş tekkeleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Akarsu çeşmeleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Sebilhaneleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Tüccar hanları:

.... (4/3 satır boş)....................

Aydınlık hamamları:

.... (4/3 satır boş)....................

Bedesten çarşısı:

.... (4/3 satır boş)....................

Yaşlı ve gençlerinin yüz renkleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Mahbubları:

.... (4/3 satır boş)....................

Eşraf ve ayanları

.... (4/3 satır boş)....................

Sâlih şeyhleri:

.... (4/3 satır boş)....................

Şairleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Usta bilginleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Üstad cerrahları:

.... (4/3 satır boş)...................

Kadın-erkek giyecekleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Halkın dilleri:

.... (4/3 satır boş)...................

İbretlik yapıları:

.... (4/3 satır boş)...................

Canlandıran güzel havası:

.... (4/3 satır boş)...................

Hayat suyu kaynakları:

.... (4/3 satır boş)...................

Evlerdeki su kuyuları:

.... (4/3 satır boş)...................

Beldenin iklimi:

.... (4/3 satır boş)...................

Yapılarının talii: Bitlis Ham Abdâl Han sözü üzere yapısının talii boğa burcunda bulunup evi zühre (venüs) toprakta bulunmuştur.

Rahip kiliseleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Hububat mahsulleri: Buğdayı, pirinci, darısı, baklası, mercimeği, kırmızı havucu ve tulga aşı gayet beğenilir.

Sanayiinin beğenilenleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Erkeklerinin işleri ve kazançları:

.... (4/3 satır boş)...................

Yiyeceklerinin övülmesi: Evvelâ beyaz ekmeği, lavaşa adlı yufkası ve köftesi (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Yenen meyveleri: Meyvelerinin türleri sayısızdır, ama inciri, narı, butum adlı fıstığı dağı ve taşı süsleyip bütün diyarlara gider.

İçecek türleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Aşevleri:

.... (4/3 satır boş)...................

İrem benzeri mesire yerleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Bağlarının sayısı:

.... (4/3 satır boş)................... *[4b]*

Said şehri Siirt külliyatının tamamlanması ve garip seyirlik

Bir kere Hasankeyf halkının şalgamları gayet büyük olduğundan bir büyük şalgamı Siirt şehrine hediye gönderirler. Siirt şehrinin zarifleri de kızıl havuçları gayet büyük olmakla Hasankeyf şalgamını delip kızıl havucu zeker gibi yapıp şalgama sokup Hasankeyfâlıya gönderirler. Hasankeyfli de bu durumu namus meselesi yaparak gayrete gelip nice bin asker toplar, Siirtli ile büyük bir ceng edip iki taraftan yüzlerce adam ölür, yakın zamanda olduğundan meşhurdur. Gerçekten de Siirt'in gayet lezzetli ve iri pürçüklüsü olur. O diyarda havuca pürçüklü derler.

.... (3.5 satır boş)...................

Siirt şehrinin sâlihleri, âlimleri ve velîlerinin ziyaret yerleri:

.... (3.5 satır boş)...................

Bu şehri gezip dolaşıp beyinden hediye, bağış ve yoldaşlar alıp yine kuzey tarafa (---) saatte şenlikli yerler içinden geçip, Van Eyaleti'nin başlangıcı,

Küfre-i Şirvan kasabasının özellikleri

Bu da küfr-i zaman gibi Kefr-i zaman-ı Şirvan'dır, ancak halk dilinde Küfre derler. Bu mahalde Diyarbakır Eyaleti tamam olup bu Küfre kasabası Van Eyaleti'nde Şirvan beyi hükmünde bir geniş düz zeminde bağlı ve bahçeli, akarsulu, havuzlu, fıskiyeli, mamur cami ve medreseli, hamam, han ve çarşı pazarlı şenlikli Şirvan hükmünde kasabadır. Bütün Kürtlerin giydikleri alaca şal ve şâpik bütün bu Küfre kasabasında işlenir. Zengin halkı Yakubî ve Ermeni kefereleri var. Küfre'nin,

.... (5 satır boş)...................

Buradan yine kuzey tarafa mamur yerler içinde (---) saatte,

Aden şehri benzeri, yani Maden kasabasının özellikleri

(---) (---) elde edildiğinden Maden şehri derler. Yapanı malumum değildir. Bu da Van Eyaleti'nde Şirvan beyi hükmünde bir aşiret beyi hâkimdir. Yapılarından bir,

.... (1 satır boş)...................

Bağlı ve bahçeli, cami, medrese, han ve hamamlı ve çarşı pazarı gayet donanımlı ve süslü mamur kasabadır. Bunun da alaca şal ve şapiki beğenilir.

.... (4.5 satır boş)...................*[5a]*

Yaratıcıya hamd olsun Van Sahrası'nda,

Vestan Kalesi menzili: Van deryası kenarında bağlı, bahçeli, cami ve medreseli Hakkâri hâkimi hükmünde olduğu yukarıda Bitlis hanı cenginden Melek Ahmed Paşa efendimizle gelirken bu Vestan Kalesi'nin özellikleri yazılmıştır.

Ertesi seher vakti (---) tarihinde 25 atımızla, 11 kulağı halkalı kölemizle ve Murtaza Paşa'nın koştuğu yoldaşlarımız ile esenlikle ve doyumluk alarak, iman seddi, sağlam yapı **Van**

Kalesi'ne girip Melek Ahmed Paşa efendimizin mübarek yüzünü görüp elini öpünce:

"Bre oğul! Sen Tebriz yönüne ve oradan Murtaza Paşa kardeşini Dümbülî Kalesi'nde hapisten çıkarmağa gidip Bağdad'a varıp oradan Basra'ya varıp yine Bağdad'a gelip gönderdiğin mektup ile sıhhat haberin geleli sekiz ay oldu. Sen bu kadar zamandan beri nerede idin" deyince hakir:

"Vallahi sultanım, seyahat etmediğim diyarlar o semtte çok idi. Sultanımın Acem hanlarına ihsan ettiğiniz mektuplar elime girince 'Fırsat ganimettir' deyip Murtaza Paşa hediyesini getiren (---) (---) Ağa da hoş-sohbet muvafık bir dost ele girince Acem diyarında 46 pâre küçük büyük şehir gezip Irak diyarında Bağdad'a vardım.

"Oradan Murtaza Paşa kardeşinizin mektubuyla Basra vilâyeti, Lahsa, Umman, Tucmekrân ve Katif vilâyeti, Hâridât Adaları, Hürmüz Denizi ve oradan yine Acem diyarında Huveyze şehri, Durak şehri ve nice şehirlere gittik.

"Sonra yine Basra Kalesi'ne kadar 61 adet şehir, kale ve kasabaları seyr edip yine Medâyin diyarı üzere Bağdad Kalesi'ne geldim.

"Oradan Murtaza Paşa efendimizin Yusuf Kethüdasıyla Şehrezûl Eyaleti ve İmadiye Eyaleti'nde de 26 adet kale ve süslü şehirler seyr edip Diyarbakır'a geldik.

"Oradan yine Bağdad yoluyla çölden 23 günde Bağdad'a gelip oradan (---) ayrılıp Murtaza Paşa ile vedalaşıp (---) günde Musul şehrine, oradan yine Kürt şehirlerinden (---) sancak yeri gezip Hakkâri vilâyetinden bu Van'a kadar toplam (---) adet sancak yerde (---) adet kale görüp Yaratıcı'ya hamd olsun sağlıkla sultanımın mübârek yüzünü gördüm" diye yine ayağının toprağına yüz sürdük.

Basra'da Efrâsiyaboğlu Hüseyin Paşa mektuplarını, Murtaza Paşa ve Bağdad ayanlarının, İmadiye, Şehrezûl, Akra, Zaho, Dühük, Cezire, Musul, Hasankeyf ve Diyarbakır valisi Firarî

Mustafa Paşa'nın, kısacası bütün beylerbeyi, bey, ayan ve eşrafların 170 adet mektuplarını, Hüseyin Paşa ve Murtaza Paşa'nın verdiği hediyeleri defteri gereğince hepsini Melek Ahmed Paşa'ya teslim edip emanetçiliği yerine getirdik ve paşadan hayr dualar aldık. Paşa bu hakire bir kese guruş, bir kat değerli giysi, bir koşumlu ve eyerli muteber at bağışladı.

Yaradana hamd olsun konağımıza varıp bütün dostlar ile buluşup ertesi gün Murtaza Paşa efendimizin koştuğu üç bayrak sarıca yiğitlerine bu hakir 300 guruş verip paşa efendimizden ve bizim sıhhatle Van'a geldiğimizi mektuplar ile Murtaza Paşa'ya bildirip adı geçen yoldaşları Hakkâri üzerinden Bağdad'a yolladık.

Daha sonra gece gündüz Melek Paşa efendimizin kutlu meclisinden bir an ayrılmayıp 8 ayda ettiğimiz seyahatleri ve görmüş olduğumuz büyük kaleleri, eski şehirleri, acayip ve garip ibretlik şeyleri, her diyarın mamurluğunu, harabeliğini, adaletini sorup dost sohbetleri edip gecemiz Kadir ve gündüzümüz bayram günü olup hâs sohbetler ederdik.

Bu şekilde 7 gün geçip Âsitâne tarafından Sadrazam Siyavuş Paşa'nın ve Kaya Sultan efendimizin ulaklarıyla Melek Paşa efendimize 70 adet mektuplar geldi. Okunup ne yazdıkları anlaşılınca o saat Gınayîzâde efendimize 40 adet mektup yazmasını ferman edip o uğursuz gecede Melek Paşa efendim:

"Evliyâm, oğul! Sekiz ay handan hana, vezirden vezire ve beyden beye gönül hoşluğu ile cihanı gezip dolaşmak yiğitlik değildir. İşte meydan erliği odur ki sabahleyin benim hatırım için alelacele ulaklık ile üç köle alıp elbette İstanbul'a gidersin" diye elime 300 altın, belime bir hoş-kadem kılıç, koynuma bir aylı ve günlü bir cevahir kılıflı saat verince hakirin de hoşuna gidip *"Emrin baş üstüne"* deyip hazırlandım.

Ertesi seher vakti paşanın elini öpüp,

1066 [1656] senesi (---) ayının (---) gününde Van diyarından Erzurum üzere ulaklık ile Rum'a gittiğimiz menzilleri bildirir *[5b]*

Evvelâ Van Kalesi'nden üç kölemle 8 adet çatal atlara binip *bismillah* deyip kuzey tarafa 12 saatte Amik Kalesi'ni geçip,

Amik Kalesi menzili: Buradan menzil beygirleri alıp (---) saatte **Bârgiri Kalesi'ni** geçip,

Malazgirt Kalesi menzili, oradan (---) saatte **Hınıs Kalesi** toprağını geçip, **Altın Halkalı Köprüsü**'nü geçip,

Hasankalesi menzili: Orada Tavukçu Mustafa Paşa'dan mektup ve ihsan alıp (---) saatte,

Erzincan Kalesi menzili: Buradan yarar beygirler ve sürücülerin ünlülerini alıp (---) saatte **Koyulhisar Kalesi'ni** geçip,

Nekhisar, yani Niksar Kalesi menzili, buradan yine batı tarafa **Lâdik şehrini** geçip,

Merzifon şehri menzili, buradan da yarar beygirler alıp batı tarafa (---) saatte **Osmancık**'ı geçip **Tosya şehri,** oradan yine yarar menzil beygirleri alıp (---) saatte seğirtip **Bolu** şehrini geçip **Göynük Kalesi**'ne erken varıldı, hemen atlar alıp o gece yine seğirtip seher vakti,

İzmit Kalesi menzili: Burada üç saat istirahat edip ve yarar atlar alıp gece yarısı **Gekbe**'de menzil alıp seher vakti,

Üsküdar şehri menzili: Buradan kayık ile İstanbul'a girip onuncu günde Van'dan İstanbul'a gelip mektuplar ile Sadrazam Süleyman Paşa'ya gelip bir hil'at-i fâhire ihsan etti. Başka hediye vermediğinden hüsrana uğrayarak dışarı çıkıp ulaklık boşa çıktığından belime vurup Reis Efendi odasında biraz istirahat ettim. Divandan sonra Sadrazam hakiri huzuruna çağırıp paşanın ve Van Kalesi'nin bütün hâllerini sorup buyurdular ki:

"Paşa karındaşımıza Bağdad'ı, Murtaza Paşa'ya Basra'yı versek hoşlanır mıydı? Yoksa İstanbul'a gelip Kaya Sultan'dan mı hoşlanırdı?" deyince, Hakir:

"Van bir cezire yerdir. Orada efendimiz bir şey tahsil edemeyip ancak masraflarını karşılayabildi, züğürt adam İstanbul'a gelse Kaya Sultan ile ne safâ etse gerek" dedim. Vezir:

"Yok yok! Paşan İstanbul'a gelmeye çalışırmış" deyince,

"Hayır, vallahi ve billahi eğer Van'da ve eğer bir ulu handa oturmak paşaya Mısır'da oturmadan iyidir, zira dedikodudan paşanın kulağı dinç olur" dedim. Hemen vezir:

"Paşan mühür ile Girit'e gitmekten memnun mudur?" dedi.

"Eğer din-i mübinden imdad ederseniz, ferman padişahındır, diyen kullardandır" dedim.

"Âferim Evliyâm! Gerçekten de Melek Ahmed Paşa hizmetçisisin. Ey imdi seni birkaç günden sonra Van'a yollarız, hazır ol" diye cebinden 107 altın bağışlayınca canım yerine gelip ulaklık yorgunluğunu unuttum.

Oradan doğru Kaya Sultan'a gelip paşanın mektuplarını verdim, epey bir konuşmalar oldu. Sonra 200 altın ve bir kat esvap bağışladı, o gece orada konuk olduk. Her sabah divandan eksik olmayıp yine Van'a gitmek sadedinde iken İstanbul içinde kul arasında karışıklık, ayaklanma ve isyan başladı.

Eğer her gün olan olayları birer birer yazsam uzun bir tomar olması kesin idi, ama elimden geldiğince denizde damla ve güneşte zerre kadar yazmaya cüret edelim. (---) (---) (---) (---).

İstanbul olayları, yani Atmeydanı ayaklanmasının anlatılması

Safâlı dostlara şöyle malum ola ki işbu 1066 senesi Cemâziyelevvelinin biri [26 Şubat 1656] ki Pazartesi günü idi, Veziriazam Süleyman Paşa Girit mühimmatı için Tersâne-i âmire işleriyle uğraşmakta iken sadrazamlıktan azledilip devletin bütün ileri gelenlerinin görüşleriyle sadrazamlık mührünü Girit

Adası'na küçük sipahiyle Hüseyin Paşa'ya gönderdiler. O saat Zurnazen Mustafa Paşa kaptan iken Deli Hüseyin Paşa'nın yerine Der-i devlette kaymakam oldu ve kaptan paşa (---) paşa oldu.

Ertesi gün Salı idi. Kalıçacızâde Mehmed Paşa defterdarlıktan azledilip Kara Murad Paşa'nın kethüdası Karagöz Mehmed Efendi başdefterdar oldu. Eski defterdar Kalıçacızâde'nin muhasebesini görüp zimmetinde 1.000 kese çıkınca hapsedilmesi ferman olundu.

Anılan ayın beşinci Cuma günü öğleden önce Üsküdar'dan İstanbul'a nice yüz adet kayıklar geçip hemen İstanbul içinde kıyamet kopup *Allah korusun* bir karışıklık oldu ki herkes hanesinde canı başı korkusuna düştü.

Bütün Divan ileri gelenleri, ulemâ, sulehâ ve şeyhler bir yere toplanıp *"(Yapacağın) işler hakkında onlara danış." [Kur'ân,* Âl-i İmrân 159] kesin emri üzere danışıp ümmetin sâlihlerinden Kazancızâde görüşüyle nakibüleşraf ve Nişancı Süleyman Paşa'yı ayaklanan kullara *[6a]* elçi gönderdiler. Kul taifesi de Süleyman Paşa'yı rehin alıkoyup kendilerden nice söz sahiplerini nakibüleşraf ile saadetli padişaha gönderip "Cümle kulun padişahım ayak divanı olmak rica ederler" dediler.

Bunun üzerine nakibüleşraf gizlice padişaha ve valideye kulun isyanını, ayaklanmasını ve kalabalık olduklarını haber verince padişah yanında hazır olan musahib ve musahibeler ayak divanı olmasına asla razı olmadılar. Çünkü ayak divanı olmadı, bütün ayaklanmış eşkiya derintileri Allah Allah seslerine üç nöbet yol buldurup o gece bütün zorbalar bilek zoruyla Yenicami'de, Atmeydanı'nda, Mehterhane'de ve Atmeydanı'nda Çingene çadırlarında "Habarla çörteni" diyerek Çingenelere konuk oldular.

O gece bütün vezirler, vekiller, âlimler ve salihler Hâsbahçe'de konuk oldular. Ve sabaha dek bir kimse rahat uykusu görmeyip konuştular, danıştılar.

Sabah vakti ki oldu, Kalıçacızâde'yi kapı arası hapsinden çıkarıp Yedikule Zindanı'na kodular.

Ve durmadan yaratık türleri derinti askeri gibi ipi sapı, zabiti ve bağlantısı yok adamlar zorba zorba ve küme küme silâhlı ve silâhsız kişiler toplandılar, birkaç kere arada elçiler gidip geldiler, asla iki taraftan da bir sonuç elde edilemedi. Kul ayak basıp,

"Elbette ve elbette ayak divanı isteriz" dediler.

Yine bütün divan erbâbının görüşüyle sipahi ocağından Kara Abdullah adlı bir ağzı kalabalık, maskara adamı elçilik ile bu derinti askerine gönderdiler. Oraya varınca söze başlayıp:

"Bak a bire âdemler! Kanı (nerede) sizin içinizde söz anlar âdem şekilli âdeminiz ve başınız buğunuz kimdir" deyince kul:

"Ya sen bizi beğenmedin mi kuşlu, haddir bre, vura şu gidiyi" deyince Kara Abdullah adamlara maskaralık yaptım sandı, o on Kara Abdullah'ı hemen parça parça, dilim dilim ve şilim şilim edip naaşını Mehterhane kapısı önündeki parmaklığa ayaklarından astılar, ama padişahımızın kulunun isteklerinin ne idiğini bilemedi. Musahibler kulu padişaha yanlış bildirilerdi.

Bu şekilde isyan ve kargaşa üç gün üç gece sürdü. Sonunda bütün çarşı pazar kapanıp alış-veriş olmadı, camiler kapanıp ibadet edilemedi. Ekmek, tuz ve Tahtakale'de yemek dahi bulunmaz olunca hemen sipahi zümresinden sonunu düşünen, iş görmüş şekilli zorbalar suret-i haktan görünüp evvelâ Rum Hasan Ağa ve Kayıkçı Hüsam Ağa padişaha girip olanları tek tek anlattılar. Cem haşmetli padişah zorunlu olarak Alayköşkü'ne çıkıp,

"Nedir kullarım" deyince bütün eşkiyalar bir ağızdan,

"Kul Allah'ındır. Sen bir mütevellîsin. Hemen bize vazifemizi ver, din uğruna ceng edelim" diye her kafadan bir ses çıkınca hemen Rum Hasan Ağa, Boşnak Mehmed Ağa, Kayıkçı Hüsam Ağa, Şamlı Mehmed, Arnavut Şaban Ağa ve nice söz sahibi eşkiyalar:

"Padişahım! Anadolu zulüm ile doldu ve reaya ve berayanın beti benzi zulümden soldu. Türkmen reayası, gayrı halk ve Terekeman Acem diyarına kaçıp vilâyetlerin boşaldı. Yemen, İmam'da, Revan, Acem elinde kaldı. Hazine dahi gelmez oldu ve mevaciblerimiz (maaşlarımız) verilmez oldu. Senin haremindeki Girit kâfiriyle işbirliği yapıp gizli çaşıtlık eden din düşmanlarını isteriz" diye bir bağırıştılar ki âdemoğlunun sesleri göklere ulaştı. Bütün eşkiya istek ve arzuları üzere padişaha defter gönderip,

"Ya bu dediklerimiz olur, yoksa ne sen kalırsın, ne validen ve ne sair musahib ve musahiben kalır" diye bağırıştılar.

Eşkiyaların defteri sureti

Evvelâ Dârüssaade Ağası (---) Ağa, Bilâl Ağa, Musahib Yusuf Ağa, Caco İbrahim Ağa, Hâsodabaşı Hasan Ağa, Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa, Kul Kethüdası Keçecizâde, Gümrük Emini Hasan Çelebi, Tersâne Emini Sâlih Çelebi, Topkapulu Mustafa Ağa, Kızlar Ağası Kâtibi Abru Baltacı, Şaban Halife ve hatunu Milkî Kadın, Deli Birader Ahmed Ağa kısacası 47 nefer kimseyi elbette isteriz, katlolunsun" diye bağırırlarken,

Biri "Mülkî Kadını isteriz" der.

Biri de "Mülkî Kadıyı isteriz" der.

Biri "Milkî Ağa'yı",

Biri "Milkî Efendi'yi" isteriz derler.

Biri: "Bre yoldaşlar kimi istersiz" der.

Birisi: "Bre ne bilem, Milkî Bey mi, Milkî Big mi, Milkî Beşe mi isteriz, der. Ben de anınçün öykünüp isterin" diye her Etrak çoluk çolpa bir çeşit uyumsuz sesler çıkarırlardı.

Garip ve acayip söz budur, bu bir gizli çakışma idi ki hiç bir kimsenin bu gizli isteklerine *[6b]* bir erkek ve kadın vâkıf olamadılar.

İşin sonunda padişahın kula asla ricası geçmeyip o saat kızlar ağasıyla kapu ağasını katl edip Alay Köşkü bedenlerinden aşağı attılar. Katran tulumları gibi o günahsız Arapcıklar şehit oldular mı ki?

Hemen kul bu leşlerin ayaklarına ipler bağlayıp sürüye sürüye "Allah" diye şenlikler ederek Atmeydanı'ndaki çınar ağaçlarına avize gibi asıp vücutlarına kılıç üşürüp yara yara, tiftik tiftik edip kırmızı etleri ve sarı yağları şerha şerha olup asılı durdular. Ama yeniçeri ağası kaçıp Sekbanbaşı (---) Ağa yeniçeri ağası oldu. Kasım Ağazâde sekbanbaşı oldu, ama yeniçeri ağasından fazla nüfuzu ve itibarı var idi.

Ve defterde olup firar edenlerden ertesi gün Bostancıbaşı, Musahib Yusuf Ağa'yı bulup (---) padişah boğup saray meydanına bıraktılar. Ancak kulun isyanı daha da şiddetlendi, kaymakam olan Zurnazen Mustafa Paşa veziriazam oldu, kadıaskerlikten azledilmiş olan Sultanselim'de oturan Memekzâde Efendi şeyhülislâm olunca bu kere bütün ulemâ,

"O cahil-i ebter şeyhülislâm mı oldu?" diye ayaklanıp Sultan Mehmed Camii'nde toplandılar.

Bu haber kul taifesi tarafından duyulunca hepsi ulemâ ile birlik olup o gün beş saatten sonra kul ayaklanarak Zurnazen Paşa'yı veziriazamlıktan, Memekzâde'yi şeyhülislâmlıktan azledip tekrar mührü Silistre'de Siyavuş Paşa'ya verdiler. Kara Hocazâde Ali Ağa kapucular kethüdalığıyla mührü Siyavuş'a götürüp Deli Hüseyin Paşa'ya mührü Girit'e götürmeye memur olan Küçük Sipahi ardınca döndürmeye denizden adam gitti.

Siyavuş Paşa gelinceye kadar Koca Yusuf Paşa kaymakam oldu.

Defterdarzâde Süleymaniyeli Mehmed Paşa vezirlikle defterdar paşa oldu.

Eski Defterdar Karagöz Mehmed Efendi kapı arasında hapsedildi, Defterdarzâde görüşüyle Burnaz Hoca şeyhülislâm olup Memekzâde'nin ise hanesinde köşesine çekilmesi ferman olundu.

Sözün kısası İstanbul içi karıştı, askerî haşeratları günden güne yüze çıkıp o an katledilen Yusuf Ağa'yı ayağından Atmeydanı'nda çınara astılar.

Bundan sonra maktul Caco İbrahim Ağa'yı, ardından Hâsodabaşı Hasan Ağa'yı sinirlerinden ip takıp "Allah Allah" ile gemiciler gibi çekiştirip sürüyerek getirip yine Atmeydanı'nda çınara sinirlerinden astılar.

Kimi kılıç, kimi pala, mızrak ve balta üşürüp parça parça edip birbirlerine şaka ederek,

"Sen kaç okka et istersin ve sen ne kadar adam yağı istersin sızıya gayet faydalıdır ve insan ödü göz ağrısına şifadır" diye bu tür aşağılık, seviyesiz sözler ederlerdi.

O gün Sarı Çavuş Mahmud Ağa'yı bulup saadetli padişah gücile rica edip kapı arasında hapis etti.

Yine o saat padişahımız çukadarı Musahib Mahmud Ağa'yı çıkarıp yeniçeri ağası etti.

Cümle ocak ağaları "Duyduk ve itaat ettik" deyip büyük alay ile Mahmud Ağa'yı Süleymaniye'de Ağa Kapusu'na getirdiler. O gün hapis olan Sarı Çavuşbaşı'nın bir küçük evlâdı padişaha arzuhal sunup babasının bırakılmasını isteyince padişah isteğini kabul edip,

"Senin babanı bugün azat ederim" diye buyurduklarında oğlu hanesine gelip babasının bırakılacağına şükür olarak kapısı eşiğinde birkaç baş kurban edip parça parça edip gelen geçenlere dağıtırken Yaratacı'nın hikmeti birkaç eşkiya o mahalden geçerken kurban pay alıp doğru Atmeydanı'na o eşkiya karmaşası içine girip kurban parçalarını gösterip,

"Çavuşbaşı'nın kurtulacağı kurbanıdır" deyince,

"Bre dahi o azgın Sarı çıyan sağ mıdır" deyip haksız kurban kanı aktığı hatıra gelip o an "Allah Allah" ile Bâb-ı Hümâyûn'a gelip "Sarı Çavuşbaşı'yı isteriz" diye bağırdıklarında derhâl kapı arası hapsinden çıkararak katl edip leşini Saray Meydanı'na bıraktılar.

Asker bunu da sürüyüp Vakvak Ağacı, çınara astılar. Ama,

Münasip hikaye: (---) tarihinde efendimiz Melek Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa Yanova'da iken kaymakam idi. Sarı Çavuşbaşı kaymakam çavuşbaşısı idi.

Divanhanede hepimiz oturup çene çalarken Kör Hasan Paşa gelince hepimiz ayağa kalkıp saygı gösterdik, zahir Osmanlı'nın bir yüğrük üç tuğlu şanlı veziridir. Özellikle Kandiye Kalesi altında nice gazaları *[7a]* var ve o şiddetli savaşlarda gözünün biri şehit olduğundan Kör Hasan Paşa namıyla meşhur olmuştu.

Bu çavuşbaşı, Hasan Paşa'yı görüp asla yerinden zerre kadar hareket etmeyip daha fazla ayağını uzatıp durdu. Hasan Paşa sünnet üzere selâm verip Çavuşbaşı'nın yanına oturup,

"Birader ne hoş bize iltifat etmediniz" deyince hemen Sarı Çavuşbaşı o mazlum veziri bu kadar divan kalabalığında ele alıp,

"Bre kör, bre melun! Sen adam mısın ki sana ayağa kalkam? Bak bana şu şekilde teklifin" deyip birbirlerine nice karşılıklı sözleri geçip sonunda Kör Hasan Paşa o bir nergis gözciğezinden damla damla yaş akıtıp:

"Bak a çavuşbaşı sen beni bu kadar divan halkı içinde rezil ettin. Dilerim o Yaratıcı Padişah'dan ki bir ayaklanmada senin bana uzattığın ayağını kıralar ve ayağına ip takıp sürüyeler" deyip içten âh ederek paşayla bulaşmadan kalkıp gitti.

Aradan (---) sene geçip Allah'ın hikmeti bu çatışmada ayaklarından çınara astıklarında Allah bilir Çavuşbaşı'yla Hasan Paşa'nın atışmaları hatıra gelip *Sübhânallah* diye Hasan Paşa ruhiyçün bir Yâsin okudum.

Sözün özü, kişi kalp yıkmamak gerek ve haksız yere kurban kanı dökmemek gerek. İmdi Çavuşbaşı kurtulmadan haksız kurban edip kendinin de o saat haklı haksız kanı aktı. *Söz tamam oldu.*

Beri taraftan, yine kulun ayaklanması durulmayıp günden güne defterleri gereğince olan kaçan adamları istemekten vaz geçmediler.

Sonunda Çavuşzâde Mehmed Paşa ve Tavukçu Mustafa Paşa Erzurum'dan gelmişti. Kul kethüdası ve bölük kethüdaları padişah fermanıyla tekrar Atmeydanı'nda kula varıp,

"Ağalar, kardaşlar dahi gayrı isteyeceğiniz var mı?" deyince onlar da,

"Bilâl Ağa'yı, Milkî kadını, Şaban Halife'yi, Gümrük Emini Hasan Ağa'yı, Tersâne Emini Sâlih Çelebi'yi, Topkapılı Mustafa Ağa'yı, *Ebrû adlı oğlanı,* azledilen yeniçeri ağasını ve kul kethüdasını isteriz. Bunlar defterimizdedir. Elbette ele girip katlolunsun" diye ısrar edip ayak diređiler.

Varan vezirler de "N'ola, her birisi ele girdikte katledelim" diye şeyhülislâm ve kadıaskerler huzurunda yemin edip kulun eline hüccet-i şer'iyeler verildi. Bu söz ve anlaşma üzerine bütün kul derintileri Atmeydanı'ndan dağılıp gittiler.

O gün Defterdar Mehmed Paşa kaçanların hanelerini, mallarını ve erzaklarını zabt eyledi. Bu günde Yedikule'de mahpus eski defterdar Kalıçızâde katl olunup İstanbul'daki ve Anadolu Hisarı'ndaki saray yalıları tamamen mîrîye geçirildi.

O gece Milkî Hanım Eyüp'de bir handa bulunup zindana getirip hapsettiler.

Ertesi günü Çarşamba idi ki, 10 Cemâziyelevvel'de [7 Mart 1656] fakir Milkî Hatunu katledip cenazesini kul haşeratları çınara astılar, bütün avret yeri açılıp kınalı parmaklarından kan akıp o gün acayip hayâsızlık iş oldu, Milkî Hatun'un malına mülküne tamamen el koyup çanak çömleğine kadar sattılar.

Bu ayın 12. günü Cuma [9 Mart 1656] idi. Hoca Bilâl Ağa'yı İstavroz Bahçesi yakınında bir fakirin hanesinde gizlenmiş bulup katledip yine çınara astılar.

Öğleden sonra Şaban Halife bulunup çınarda sallandırdılar.

Kul kethüdasını "Saklandığı yerde kötü bir şekilde katl olunmasın" diye nice kimselerin marifetiyle kul kethüdasını bulunduğu handa asıp kendi kendini asmış sözünü çıkarıp tabut

ile ölüsünü Atmeydanı'na getirip durdu. İkindi vakti yeniçeriler "Kethüdamızdır" diye cenazesini kaldırıp defnettiler.

Anılan ayın 15'i Pazartesi günü [12 Mart] Gümrük Emini Hasan Ağa'yı Galata'da Kulekapısı yakınında bize malum kimse hanesinde buldular, kapı arasında hapsolunup kendinden 2.000 kese mal talep olundu.

Bu pek kusurlu hakir o gün hizmetçilerimle ödünç atlara binip Veziriazam Siyavuş Paşa karşılanmasına gittik.

Çatalca kasabası menzili, oradan **Fener Köyü menzili**: Bu mahalde sadrazamı konaklamış bulup yüz bin sıkıntı ve zorluk ile o kalabalıkta zorlukta buluşup elini öpüp,

"Tanrı'ya hamd olsun sultanımı yine sadrazamlıkta gördüm. Cenâb-ı Bârî yardımcı olup her işte Allah yardımcın ve destekçin ola" diye hayır dualar ettiğimizde,

"Van serhaddinde Melek Paşa karındaşımız ne hâldedir?" dedi,

"Duanız hizmetindedir" dedim.

"İnşallah ben onları Der-i devlete getirip padişah hizmetinde istihdam ederiz. Ben o şanlı vezirin henüz kıymetin bildim" deyip nice konuşmalardan sonra,

"Kısa ziyaret lâzımdır" deyip hakir giderken,

"Elbette her gün *[7b]* bize görün, sen bizim aşiretimizdensin" buyurdu, hakir el öpüp dışarı çıktım.

Allah'ın büyüklüğü İstanbul ayanı insan deryası gibi dalgalanarak gelip o kadar hediye ve o kadar kese gelirdi ki ne kadar olduğunu Tanrı bilirdi. Buradan kalkıp yine,

Çatalca kasabası menzili: Bu mahalde sadrazama saadetli padişah tarafından kılıç ve kaftan gelip büyük alay ferman olunmuş. Siyavuş Paşa Silistre'den beri hasta ve bitkin olduğundan,

"Alay ile girmeye takatim yoktur, hemen şöylece gireriz" deyip ertesi yine bir büyük alay ile İstanbul'a girmiştir ki sanki Cüvan Kapucubaşı mühür ile Şam'dan İstanbul'a girdi.

Siyavuş Paşa alaydan sonra saadetli padişahla buluşup samurlar giydi, Müslümanların işlerine o kadar eğildi ki sanki Müminlerin emiri Abdülmelik idi, ama ne çare zorbaların isyanları da durulmamış idi.

Hemen o gün ikindiden sonra mahpus olan Gümrük Emini Hasan Ağa'yı katledip deftere göre borcunu ödemesi için bütün malına el kondu. Hasan Ağa'nın cenazesini Atmeydanı'nda çınar dibine bıraktılar, ama kul taifesi asmaya cesaret edemedi. Üç saatten sonra Hasan Ağa adamları tabut ile cenazesini getirip Galata'da defn ettiler.

Sonra Siyavuş Paşa emri ile bütün öldürülenlerin ve eski nüfuzlu kadınların hanelerini ve diğer mallarını mîrî tarafından pulluk pulluk Mansur-ı Devânıkî gibi bir pula kadar sultan çarşısında mezada çıkarıp her şeyi sattılar. Kasım Ağazâde sekbanbaşılıktan azledilip Keçecizâde Ali Ağa sekbanbaşı oldu.

Cemaziyelâhir'in 2. günü Salı [28 Mart 1656] idi, kaçan Deli Birader Ahmed Ağa katl olundu. Ve Azak Kalesi'nde de kulun ayaklandığı haberi geldi.

Cemaziyelâhir'in 5. günü Cuma [31 Mart] idi, Deli Hüseyin Paşa'ya mührü götürenler Menekşe Kalesi'nde oturup denizin dalgasından ve küffarın çokluğundan Girit Adası'na geçememişlerdi. Sipahi Mehmed Ağa mührü padişaha getirdi, padişah da mührü Siyavuş Paşa'ya teslim edip müstakil veziriazam oldu.

Bu arada Deli Hüseyin Paşa Girit Adası'na kendine mühür gelip yine geriye döndüğünü duyunca timarhaneden boşanır gibi boşanıp kükreyip,

"Ben bu Girit Adası'nda nasıl oturayım. Asker yok, yardım, zahire, cebehane ve maaş yoktur, üskes başım alıp Cezayir'e çıkarım" diye feryatçıları geldi. Daha sonra Hüseyin Paşa Girit

Adası'nda İsfakiye Dağları'nda 70-80 pâre kâfir köylerini yağmalayıp 10.000 adet esir ve pek çok ganimet malı aldığı haberi geldi.

Topkapılı Mustafa Ağa ve Tersâne Emini Sâlih Çelebi ele girip katl olunmuşlardır.

Cemaziyelâhir'in 9. Salı günü [4 Nisan] Mimar Mustafası Üsküdar'da Berber Yusuf adında sıradan bir kimsenin evinde saklanırken minarede müezzin görür ve Siyavuş Paşa'ya müjde eder, Mimar Mustafası katl olunup malına devlet adına el konuldu.

[Cemaziyelâhir'in 10.] Çarşamba [5 Nisan] günü vezirlerden Gürcü Mehmed Paşa zorbalar tarafında bulunup dilini tutamadığı için Memekzâde ve Nakibüleşraf Kudsîzâde ile üçü bir günde Kıbrıs Adası'na sürüldüler.

...................(5 satır boş)...................

Eğer bu mahalde olan olayları birer birer yazsam başka bir ciltli *Vâkıanâme-i Veysî* gibi *ümmü'l-ahbâr* adında bir tarih olur. Ancak bu kadarla yetindik.

Kara ağaların Atmeydanı'nda Vakvak Ağacı'na asıldıkları tarihidir: (---) (---) (---) (---)

Arablar combalak atdı. *Sene 1066 [1656]*

Diğer sanatlı tarih (---) (---) (---) (---)

...................(3 satır boş)...................*[8a]*

İşbu (---) senesi Cemaziyelâhirinin 10. Çarşamba [5 Nisan] günü Sadrazam Siyavuş Paşa bu hakir kula emirler ve padişah hatt-ı şerifleri verip,

"Tiz Melek Ahmed Paşa kardaşıma Van'a acele yetiş. Eyaletinde alacağı kalmasın. Sonra varan emr-i şeriflere uyup ona göre hareket eylesin" deyip hakire 200 altın harcırah verip el öperek dışarı çıkıp doğru Kaya Sultan'dan mektuplar ve harçlıklar alıp *"Allah'a tevekkül eyledim"* deyip,

İstanbul'dan Van diyarına yollandığımızı bildirir

Evvelâ *bismillâh* ile Üsküdar'dan,

Gekbiziye menzili, oradan **İzmit menzili,** oradan **Hendek**'i geçip gece ve gündüz yortup,

Bolu şehri menzili, oradan **Çerkeş kasabası menzili,** oradan gün batımında 7 nefer haramîye rast geldik. Bir hayli konuşmadan sonra "Soyunun!" diye üzerimize dalkılıç olunca üç hizmetçimle attan inip heybelerimizde olan emirleri ve mektupları gösterdik. Birisi:

"Bre n'idek bunları, altın ve cevahir var mıdır?"

"Hayır, vallah ve billah işte bunlardır. Ve bu heybede donumuz ve gömleklerimizdir" dedim.

"Bereket versin. Biz dağ âdemisiyiz, bize gömlek lâzımdır" diye heybesiyle gömlekleri aldılar.

Biri de belimdeki kılıca yapışam sandı, hakir bir zırlayıp açılıp silâha davranam deyince yedisi de üzerime tüfeng doğrulttu. Hakir:

"Hey gaziler! Altında atı kalmış yorgun argın ve durgun ulak adama sarılmak yüklü avrada el vurmak gibidir. Ne var, iman ehlinde yad olmaz. Bu sizin ettiğinizi bu dağlarda Köroğlu etmemiştir. Eğer Tanrı eri iseniz sizden emin olalım. Hemen yol alıp gidelim" deyip yumuşaklıkla konuşunca birisi belinden kılıcını çözüp,

"Yiğit bu kılıcım pek iyi kılıçtır. Sende yadigârım olsun. Senin belindeki gümüşlü kılıcı bana ver. Ben de senin bir yadigârın taşıyam" deyip minnet edince hakir n'ola, deyip kılıcımı verdim. Hepsiyle öpüşüp kardeş olduk. Yaradana hamd olsun hiç bir şeyimize el koymadılar. Oradan,

Tosya menzili oradan o gece **Osmancık**'ı geçip ve **Gümüş**'ü ve **Kerkez** kasabalarını da geçip,

Amasya menzili, oradan **Çengelli Bel,** tehlikeli ve korkunç olduğundan gece ile geçip, **Niksar Kalesi menzili,** oradan

Koyulhisar menzili, oradan teper aşağı uçurumdan uçarak **Keremli Köyü menzili,** oradan **Erzincan şehrini** geçip dinç atlar ile **Erzurum Sahrası'**yla gidip,

Erzurum Kalesi menzili, oradan doğu tarafa gidip **Malazgirt Kalesi menzili,** oradan **Erciş Kalesi** menzili, orada dinç atlar alıp **Amik Kalesi**'ni geçip,

Azerbaycan serhaddi, Van Kalesi menzili

Şâfiî vaktinde uğrun kapıyı açıp Yaradana hamd olsun sağlık ve esenlikle 13. gün Melek Ahmed Paşa efendimizin mübarek yüzünü görüp emirleri, fermanı ve bütün mektupları okuyup Siyavuş Paşa'nın sadrazam olduğuna dünyalar kadar sevindi. Hakire bir kese guruş ve bir kat esvap samur kafası kürkü ile bağışlayıp,

"Evliyâm sen sağ ol. Kâzım adındaki kölen öldü. İşte sana ona karşılık iki Gürcü köle" deyip hakiri memnun eyleyip konağıma gittim. Bir hafta dinlendim. Bir gün derya gönüllü paşa:

"Evliyâm! Ulaklık ile hizmetimizde bulunup bize müjde haberleri getirdin. Sana Bitlis hanı oğlumun mukarrernamesini ve Zirikî beyinin mukarrernamesini sana hizmet vermişim. Sabahleyin durma, zira vakit akşamlıdır ve Bitlis hanı oğlumuzda bekaya 70 kese malın tahsiline orada olan mataracıbaşıyla bir ayak evvel gayretle tahsil edip tezce gelesin, zira getirdiğin emirde ve dostluk mektuplarında neler yazıldığını sen bilirsin" dedi.

Ertesi senesi (---) Rebiülâhirinin sonunda Van'dan Bitlis şehrine ve Zirikî Kalesi'ne gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ paşadan mukarrer emirlerini ve hanlara mektupları, hil'atleri ve hediyelerini alıp paşanın hayır duasıyla Van'dan Mallı Kaya Çelebi ile çıkıp güney tarafa,

Restan Kalesi menzili: Nice kere yukarıda anlatılmıştır.

Buradan Van deryası kenarında Çomar Bölükbaşı atıyla kendini üç minare boyu Kepan Kayası adlı yerden deryaya attığı yeri geçip,

(---) **köyü menzili**, oradan **Kuskunkıran Dağı**'nı geçip,

Tahtıvan Hanı menzili: Bu da yukarıda anlatılmıştır.

Buradan hana mukarrer haberini gönderip ertesi Bitlis hanının kethüdası Kara Mehmed Ağa adındaki ünlü zat, 10.000 kadar Rojiki askeriyle mukarrer karşılamasına karşı çıkıp büyük alay ile Bitlis şehri içinden geçip *[8b]* doğru Hanbağı'na varıldı. Burada büyük bir divan olup yüce vakarlı paşanın mukarrernâmesi ve mektupları okunup paşadan getirdiğimiz hil'at-i fâhireleri hana giydirdik. Hayır duasıyla sandalyeye oturup paşanın gönderdiği hediyeleri Ziyaeddin Han'a arz ettiğimizde dünya kadar hoşlanıp hediyelerin ipek cinsinden olanlarını annesine gönderdi.

Sonra, hanın kaftan giydiği bağdan Bitlis Kalesi'ne işaret ettiklerinde *Allah'ın büyüklüğü* evvelâ kaleden ve şehrin dam çatı kayalarından nice bin tüfeng atıldı, ardınca üç yaylım top kaleden atılıp Bitlis şehri semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kaldı. Üç gün şehirde konaklayıp dördüncü gün handan izin alıp "Gideriz" deyince hakire iki kese, bir samur kürk, bir Gürcü köle ve iki at bağışladı. Giyecekleri ve kürkleri bir yere Allah emaneti verip handan yoldaşlar alıp,

Bitlis'den Zirikî beyine gittiğimizi bildirir

Evvelâ Bitlis'den güney tarafa **Seng-i Har Deresi**'ni geçip ve **Delikli Kaya**'yı geçip taşlık, kayalık uçurum yerlerden geçip,

Kefender Kalesi menzili: Bitlis hanı hükmünde olduğu yukarıda Van'a giderken ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Buradan kıble yönüne Bitlis Deresi'nin aktığı dereler içinde, sonra göklere doğru baş çekmiş yüksek dağları yüz bin zorluk ve sıkıntı ile geçerek (---) saatte,

(---) köyü menzili: Zirikî beyinin hükmünde tamamen üzüm bağlı bir sarp yerde mamur köydür.

Bu mahalden Zirikî beyine mukarrer getirdiğimiz haberini gönderip ertesi 3.000 kadar seçkin asker ile kethüdası Beşâret Ağa adlı ağa gelip büyük alay olmaya ancak küçük bir tüfeng-atar Kürt topluluğuyla Ziriki Kalesi'ne girdik.

Dayanıklı Ziriki Kalesi'nin özellikleri

Beyin sarayına girdiğimiz gibi divan olup paşanın mukarrernamesi okundu, hil'at-i fâhireyi hakir giydirip diğer hediyeler de kendine arz olup mutlu oldu. Eski kuralları üzere kaleden on pâre şahî toplar atılıp sanki şenlik oldu. Hakire bey bir cihânnümâ havalı yerde bir konak verip birkaç gün şehri gezip dolaştı.

Ziriki hakimi: Van Eyaleti'nde başka beyliktir. Beyinin hâssı (---) akçedir. 6 bin tüfeng-atar askere ve 20 adet aşiret beyine sahiptir. Gerçi diğer Van beyleri gibi muhteşem değildir, ama pâyda mertebesi yüksektir. Hükumeti altında timar ve zeamet vardır. Savaş sırasında timar erbabı 600 asker olur. Çeribaşı, alaybeyisi ve 150 akçe kadısı vardır, ama müftü, nakib ve diğer hâkimleri yoktur, ama uleması çoktur.

Zirikî Kalesi zemininin şekli:

.... (14 satır boş).................... *[9a]*

Buradan

.... (2 satır boş)...................

Buradan yine,

Bitlis şehri kalesi menzili

Han ile müşerref olup yine bize bir mükellef oda döşeyip gece ve gündüz han ile ve 12 adet kardeşleriyle hâs sohbetler ederdik. Yaratıcıya hamd olsun gecemiz Kadir ve gündüzümüz Kurban bayramı günü idi. Paşanın ferman ettiğine göre mataracıbaşıyla çalışıp gayret gösterip 50 kese mal şanı yüce handan tahsil edip paşaya göndermeye 300 tüfengli ile bizim kendi mallarımızı da Van'a gönderip Bitlis şehrinde yüksüz kaldık.

Yeni hanın zimmetinde ancak 20 kese kaldı ve mataracıbaşı yine onun da tahsiline gece gündüz çalışırdı. Bu hakir bütün han zâdeler, aşiret beyleri ve Bitlis'in ileri gelenleri ile güzel dostluklar kurup her birinden bağışlar ve hediyeler görüp az zamanda 4 sepet sanduka giyecek, başka hediyeler, değerli eşyalar ve 7 adet küheylân atlar elde edip her geceyi ve gündüzü Harezmşâhî Nevrûzu günü ederdik.

Yaratıcıya hamd olsun (---) senesi Cemâziyelevvelinin birinde [15 Şubat] Melek Ahmed Paşa efendimizin Van'dan azli haberi gelip Van Eyaleti, Pehleli Ahmed Paşa'ya verilmiş, ama şiddetli kıştan dolayı paşa Van'da kalıp müsellem zabt ettiği haberiyle paşanın kalan malı tahsili için Yusuf Kethüdamızdan bir adet mektup gelip,

"Elbette malı tahsil etmeden gelmeyesiz" diye yazmış.

Anılan ayın ikinci günü onu gördük. Melek Ahmed Paşa efendimizle 1065 Ramazan'ının 24. Pazartesi günü [28 Temmuz 1655] ceng edip kaçan Abdâl Han, Bitlis şehrine girince şehir halkı karmakarışık olup,

"Hay Melek Ahmed Paşa'nın azli muhakkak oldu ki Abdâl Han Mudiki Dağlarına kaçmışken yine Bitlis şehrine geldi, gör bu şehre neler işler?" diye herkes korkularından yeni hana hediyeler ile gelip buluşurlardı.

Hemen bu hakir de bir tuhaf güzel hatlı kelâm-ı İzzet hediye ile Abdâl Han'a vardığımda ayağa kalkıp yanına alıp çok çok ikramlarda bulundu.

"Pes Evliyâcığım sen bunda mısan?"

"Belî Han'ım, bu hanedanın 20 seneden beri çörek yiyeni ve çanak çekeniyim. Büyük atan Hazret-i Sultan Evhadehullah'ın pâk ruhu için beni bu şehirde bir çerağ edip beni kulluğuna kabul eyle, men gayrı Melek Paşa'nın kapısına gitmenem" deyince yanında bir küçük sandığın kapağın açıp,

"İşte sene bir ekmek kapısı boyahane. Her gün dörder guruş olur ve ben sana Muş'da zeamet de verirem ve sana câriyeler

verip evlendirir ve barhlandıram" diye bir *Şâhname,* bir *Kitâb-ı Gülistan* ve 100 İşpanyan guruşu ile bir kat giysi verdi.

Onu gördüm, Melek Ahmed Paşa'nın çerağ eylediği oğlu Ziyaeddin Han gelip babasının ayağına düşüp Melek Paşa'nın Âsitâne'den hanlık içen getirdiği padişah beratını, emirleri, hâlâ bizim paşa tarafından getirdiğim mukarrernâme ve hil'at-i fâhireyi tümünü babasının önüne koyup babasının ayağına yüz sürüp:

"Vallahi peder efendim, padişahım! Melek Paşa cenginde devletimize dışarıdan bir fert ve merd müdahale etmesin için belde halkının hepsinin danışığıyla beni han talep ettiler. Bir yıldır ki senin vekaletini ederdim. İşte Melek Paşa da azledildi. Allah yine tâc u taht u bahtını sana mübarek eyleye" deyip yer öpünce ileri gören, sonunu düşünen Abdâl Han:

"İmdi oğul ben 80 yaşına girip okum atıp, yayım asıp nice kere yayımı gökyüzüne asıp felekten nam ve kâmlar alıp nice kere bu dünyanın soğuğunu sıcağını çekmişem. *Hâşâ sümme hâşâ* ben bundan sonra hanlığı kabul edem. Hemen siz 12 adet ciğer-köşem ve göz nurlarımsız. Hemen gönül birliği edip birlik olup basiret üzere olup Bitlis hükumetini bir hoşça zabt edip halka gülünç olman. Bana da bir ekmek verin. Annen ehlimle bir yalnızlık köşesinde sizlere hayır duada olam. Kaldır şu berâtların. Allah mübârek eylesin" dedi, ama ciğeri kanla dolarak konuşup yukarıdan aşağı böyle sözler ederdi. Nice bin sözlerden sonra yemek yenilip el yıkandıktan sonra Han:

"Evliyâm şimden geri değil evvel dahi bizimdir. Buna bir oda döşen ki bana yakın olup cân sohbeti edeh" dedi.

Yine hakir hanın elini öpüp odama gelip birazca naz uykusuna vardım. O an rüyamda babam merhumu görüp:

"Oğul sana Ahlat Kalesi üzere bu *[9b]* şehirden sana çıkmak kolaydır, gam yeme. Hemen Hazret-i Kur'an'a devam eyle" diye rüyamda babam merhumu görünce uykudan uyanıp o an pâk abdest alıp babamın ruhu için bir hatm-i şerife başlayıp üçüncü günde tamam ettim.

Gösterişsiz hakir Evliyâ'nın Bitlis şehrinde başından geçenler

Bir gün bu kusuru çok hakir Hanbağı'nda odamdan çıkıp hanın divanhanesinde hazine odasında sabahleyin bir yalnızlık köşesinde âlemden habersiz zikrimi ve virdimi okuyup sakin dururken onu gördüm. Haremden koca han bir gümüş sini içinde 10 adet fağfûrî tabaklar içre armut, kebbât, kâbulî, zeytin ve karişe (ekşimik), süzme bal, türlü türlü hamur işleri, hâs ve beyaz pamuk gülü gibi çörekler, bir kâse amberli çorba ve bir kâse avşula şerbeti gelip yalnız bir köşede yerken harem kapısından bir hadım Anber Ağa adlı çirkin çehre, ama Mesih gibi dem vurup bir bohça esvap ile gelip:

"Hanım Sultan efendim size selâm eyleyip bu bohça esvaplarımızı giyip paşasına durmayıp gitsin ve Kaya Sultan yanında bizi hayır duadan unutmasın, elbette durmayıp gitsin" diye bu Lokman sıfatlı hadımdan haberin doğrusunu Lokman'dan alıp aklım başımdan gidip türlü türlü bozuk fikirlere vardım, hemen Arap:

"Boğça ve esvapları pek saklayıp kimseye dimen" deyip sanki kaçtı.

"Aya, böyle haber gelmekten maksat ne ola?" diye perişan şekilde kahvaltı yaparken yine harem kapısı açılıp içerden Abdâl Han'ın en ulu oğlu Bedir Bey ve dahi küçüğü Nûruddehr Bey gecelik donlarıyla başlarında birer arakıye takkeleriyle görünüp yanıma gelip,

"Hayırlı sabahlar Evliyâ Çelebi, nedir hâl-i şerifin? Yine han babanın gümüş sinisiyle yemek yersin, han baba sana iltifat edip kahvaltı göndermiş. Eğer ortak alırsan bilece yeyelim" deyip yanıma oturdular. Hakir, Beyt:

Hep sizindir cân ü dil tek bir kadem rencîde kıl
Yoluna nem var ise şükrânedir bilmez misin

deyip bu bu beyti okudum ve latife olması için,

"Bu yemek benimdir, ama han babanızın malı gibi yeyin. Helâl-i hoşunuz olsun, Seyf Kulu Ağa hoşikiniz olsun" dedim.

Hemen yemeği yerken Nûruddehr: "*Elhamdülillah,* Han babanın Melek Ahmed Paşa cenginde ganimet olmamış, bir gümüş sini ve bu fağfurî tabakları kalmış" deyip tebessüm etti.

Bildim ki hakiri imtihana çeker. Asla cevap vermeyip miskli yemekten *ekele ye'külü bâbı*ndan yemeği sigaya çekerdim. Hemen yine Bedir Bey:

"Evliyâ Çelebi, işte paşanız da azledildi. Ne idi ki muradı bu şehir içinde öyle kılıç vurup vilâyetimizi ve şehrimizi poh edip nice bin insanı kılıçtan geçirip mübarek Ramazan günlerinde öyle rezillikler ve kabahatler işleyip şehrimizden 10 Mısır hazinesi mal yağmalandı. Ey Evliyâ, bu işler Melek Paşa'nın, tabi ve adamlarının ve Van kulu eşkıyalarının yanlarına bu ganimet malları kalır mı ki?" dediler. Hemen hakir:

"Vallahi beylerim, bu dünyada derviş türlü türlüdür. Ben dahi sıradan insanlar arasında bu türden atlı, donlu, yüklü ve hizmetkârlı dervişim. Ben dünya işleri kaydında değilim. Ceng oldu, vilâyet harap oldu ve yağmalanıp yıkıldı, ben onları bilmem. Ancak bu hakir bir duacınızım ve kendi hanedanınıza gelmiş 20 yıldan beri sizi seven ve garibiniz idim. Yaradana hamd olsun bugünkü gün şanı yüce Han hazretleri babanız boyahane hüccetleri verip çerağ etti. Dahi başka yüce şanınıza ne lâyık ise onu eylen. Hâlâ bu yüce kapının konuğuyum. Size muhabbetimden gelip sohbet eder eğlendiririm" diye bolca alçak gönüllülük sözleri edip kahvaltı yerim ancak zehir zıkkım yiyip ensemden geçer. Hemen Bedir Bey ömürlü olsun, o:

"Doğru gerçekten de Evliyâ Çelebi bir yurdundan uzakta âlem seyyahıdır. Her kimin arabasına binerse onun türküsünü okur ve her kimin ihsanını görürse onun övgüsünde olur. Her nerde başı hoş orada yemeği yiyip ser-hoş geçinir" dedi.

Ve bu konuşma sırasında da kahvaltı tabakları muhabbet meydanında iken divanhane kapısından içeri seher vakti Melek Ahmed Paşa'nın Ziyaeddin Han'a kethüda ettiği Halhalî Haydar Kethüda, kulağında küpesini sallayarak 110 yaşında iş görmüş, dermanı kesilmiş yaşlı bir zat idi, kapıdan derhâl içeri girip,

"Es-selâmu aleyk, beylerim ve hayırlı sabahlar Evliyâm" deyip aşk etti, beyler asla selâmını almadı. Hakir,

"Hayırlı sabahlar ey Haydar-ı Kerrâr, gönlü yaralı, ileriyi gören âşık" dedim. Haydar Kethüda:

"İleriyi görenim, ama niçin beylerim ben ihtiyarın selâmını sabahını almadılar?" deyip arz odasında gezinirdi.

Hikâyenin sonu *[10a]*

Hemen Haydar Kethüda fakir arz odasında gezinirken beylerin yanında olan biheri, yani ocak yanına gelip bir kere "âh tû" deyip ocağa bir lakoz istiridye kadar balgam tükürüp savurdu ve balgamın kabarcıkları, beylerin ve hakirin üzerine kabarcıklar yağdırdı. Ve bazı anlamlı, imalı cevaplar ile beylere yukarıdan aşağı muameleler edip, yani aşağılayıcı tavırlar gösterip

"Beyler bizim selâmımızı almadı" diye homurdanıp bir kere daha ocağa "âh tû" deyip tükürünce ocak taşını ve Bedir Bey'in başını balgam ile berbat edince hemen bu kere Bedir Bey ve Nûruddehr Bey ayağa kalkıp,

"Bre vurun, şu melun kocayı" deyince hemen benim yanımdaki dolap kapağı açılıp Güzeldereli Musli Ağa dalkılıç başımın üstünden atlayıp Haydar Kethüda'ya bir kılıç aşk edince hemen fakir Haydar kemerinden hançerini çıkardı, o yara ile Musli Ağa ile yaka yakaya gelip Mahmud-ı Peryâr-ı Velî köçekleri gibi güreş ederken hemen yüklük içinden Abdurrahman Bölükbaşı ve Kanahdereli Deli Mahmud kılıç yetiştirdi. Koca Haydar Han can havliyle üçüne de hançer yetiştirip kendini de çalıp döğerler. Fakir Koca divanhanede bağırıp çağırıp "Havâr-imdat" diye feryat eder.

Sonunda o fakir elinde dal hançer beyler üzre gelirken iç oğlanları hançer ve kılıç üşürüp parça parça ederlerken Nûruddehr:

"Evliyâm, senin paşanın çerağıdır, sen de hanı seversin, bir hançer ursana" dedi. Yerimden zıplayıp başından mendilini, kulağından küpesini, belinden Haydarî pâlhengini, hançeri kınını ve bıçağını aldım, ama samur kürkü parça parça olmuştu. Meğer fakirin de canı var imiş, hemen hakirin ayağına sarılıp "Âh!" deyip ayağa kalkıp yine düştü.

Oda içinde fakiri iç oğlanları dilim dilim ederken kapıdan taşrada Haydar Kethüda'nın pabucunu ve çizmesini tutan hizmetçileri dalkılıç kapıdan içeri hovlayıp iç oğlanlarıyla birbirlerine öyle satır vurdular ki Haydar Kethüda'nın yanı sıra nice canlar telef olup haliçeler üstü göl göl kan oldu.

Allah bilir ki içeri giren Kürt yiğitleri öyle kılıç vurdular ki Kassâb Cömerd öyle satır vurmamıştır, ama ne fayda beş altı kişi 70-80 savaşçı iç oğlanlarına neylesin? Beyler ve hakir bir bucakta kalıp üzerimiz tamamen kızıl kan oldu.

Sonunda bu hakir *az çoğa tabidir* diye beylere uyarak "Âf, yuf, pûf" ederek leşlerin ayağından yapışıp çekmeye yardım ederken Haydar Ağa'nın koynundan saati düşünce aldım ve kapı arasında yüzüklerini de aldım. Leşlerini sürüyerek merdiven trabzanından aşağı saray meydanına dördünü de attık.

Ama bu hakirin aklı başından gitmişti, zira kahvaltı ederken Nûruddehr Bey'in, "Ayâ bu işler Melek Ahmed Paşa'ya ve tabilerine kalır mı?" demişti.

Ve haremden Hanım Sultan bir bohça esvap gönderdiğinde "Durmasın paşasına gitsin" demişti.

Bu iş de ortaya çıkınca kelime-i şehâdeti dilimden eksik etmeyip şaşkın ve suskun kaldım. Artık içime ateş düşüp bir gece rahat uyku görmedim.

Ve her kaçma hazırlıklarını görürdüm, ama bir kimseye düşüncemi açmazdım.

Hemen her gün o şiddetli kışta atlara kölelerimle binip karları söküp atları gezdirip izler açardım, ama yine hanın ve beylerin sohbetlerinde,

"Haydar Ağa'yı şöyle çaldık, şöyle vurduk, şöyle vurdu" diye nice zaman dillerinde destan olup,

"Melek Ahmed Paşa'yı bu şehre 80.000 askerle getiren o Haydar değil miydi? Buldu cezasını" derlerdi.

Ertesi anı gördük. Haydar Ağa'nın bütün aşireti askeri 10.000 seçkin tüfengli erlerdir. Bitlis şehri içinde ve Hanbağı eteğindeki dağlara toplanıp,

"Kana kan isteriz" diye bağırıp,

"Şer' ile davamız var" dediler.

Hele bütün bilginler araya girip:

"Bu Haydar Kethüda Melek Ahmed Paşa'yı bu şehre getirmeğe sebep olup kethüda olmuştu. Hak ettiği cezasını buldu" diye bütün aşiretini han ile barıştırdılar. Zavallı Haydar Kethüda, 3 adet Haydar hizmetçisi ve 5 adet han askerinin kanları boşa gitti. Haydar Ağa aşiretleri:

"Hele bizim aşiret beyimiz Haydar-ı Kerrâr yalnız ölmedi" deyip onunla teselli bulup vatanlarına gittiler. Ve o güne dek Abdâl Han hareminden asla dışarı çıkmamış idi. Haydar Kethüda'nın aşireti davaları ber-taraf olunca o gün *[10b]* divanhaneye çıkıp,

"Âlem ağyârdan habersizdir" deyip bir köşede dinleyicilerden olup bazı yönetim şekilli işlere dair kelimecikler ederdi. Nice ârifler yine hanın beyninde fesat kokusu vardır derlerdi. Sonra han:

"Evliyâm, bu Haydar Kethüda hâli ne hâldir?" deyince hakir:

"Karınca kanatlandıkça zevâlin bulur, sözünce bütün divan erbâbı gözünde hâye kılı değil idi. Herkese yukarıdan aşağı muamele ederdi. Hatta öldürüldüğü mutlu günde beylerimin ve hakirin yanına gelip ocağa bir lakoz balgam nice tükürdü ise

beylerimin esvaplarını pisleyip hakirin çehresine kusayazıp yüzüm gözüm balgam oldu" diye türlü türlü kütülenmesi ve aşağılanması tarafında bazı latifeli sözler edince han gülmekten katılıp çok mutlu oldu. Hemen hakir o sevinç sırasında hanın elini öpüp:

"Benim efendim, velî-nimetim şanı yüce han'ım, ben 41 yıldır ki âlem seyyâhı ve insan nedimiyim. Yedi iklimi gezip dolaşmaktan usandım. Beyt:

Bildin mi bu âlemde câna neye aşk olsun,
Her cânibi seyrettim bu Bitlis'e aşk olsun.

Suyu ve havası hoş, özellikle Han'ım bu diyarın ruhudur. Gerçi beni boyahane ile topraktan kaldırdın, ama bana bir hane ve bir câriye ihsan eyle" diye ihtiyaç arz edip dizini öpünce veziri yerine olan Çâker Ağa'ya hitap edip:

"Ey Çâker, var haremden menim ile bile olan murassâ pîş-tahtamı getirgilen" dedikte, derhâl Çâker Ağa sandukayı han huzuruna getirdi. Han:

"Evliyâm, işte paşan bu hanedanımızı 80.000 asker ile berbat edip 10 Mısır hazineliği malımız yağmalanıp bu kadar adımız kötülenip mal u menâlden ancak bu sandukacığı ehlimiz Zâl Paşa kızı Hanıma Sultan kucağında götürüp kurtardı. Ve sizin paşa da üzerime gelmeden 7 katar katır yükü malı Mudiki Dağlarına kaçırmıştım. Hâlâ onlar dahi Mudiki diyarındadır, ama hele bu pîş-tahtaya bir kere insaf ile bak" diye sandukanın kapağını açınca bir kere gözlemlemeye aldım.

Yaradanın büyüklüğü, içinde elmas, la'l, yakut, zümrüt, dürr-i yetîm inci, zeberced, seylân, piruze, aynü'l-hirr, aynü's-semek ve aynü'l-kıtt (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) gibi değerli cevahir ile dolu ki orta gözü ağzına kadar şeb-çırâğ büyüklüğünde yirmişer ve otuzar, belki kırkar kırat elmas ile dolmuş bir sanduka idi.

Bu sandukanın dışı Fireng mînâsı ile altınlı Mânî nakşı ile nakışlı sâfî murassâ bir sandukadır ki cihan sultanları ona adaletle paha biçemezler, meğer zorla alalar.

Bu hakir biraz marifetten hissedar olur şekilli olduğumdan bu murassâ sandukayı görüp gözlerim kamaşıp hayretler içinde elimi dudağıma götürdüğümü han görüp, "Nice Evliyâm?" dedi. Hakir:

"Vallah Han'ım, 41 yıldır 11 padişahlık diyar gezip 9 padişah ile diz dize olup hâs nedimleri oldum, dahi böyle sanatlı ve murassâ sanduka görmedim" deyince cihan kadar hazz etti.

"Ey, imdi Evliyâm, çünki sen bizi sevip Melek'den ayrılıp burada kaldın. Şimden geri sen benim oğlumsan ve seni oğullarıma hoca tayin etmişem. Bundan sonra kalbini geniş tut. Kürt memleketlerinin karışıklığına ve isyanına bakma. Sen benimle ol, istediğin bağ ve bahçede zevk u safâ ile ceddim Hazret-i Âl-i Abbas rûhiyçün ve Sultan Evhadehullah canıyçün vallahi ve billahi ve tallahi Melek Paşa'ya rağmen seni mal u menâle gark ederem ve bir kızımı sana nikâh ile verirem. Ve birkaç câriye ve bir İrem bağı verirem. Hele şimdiki hâlde bu hanenin hüccet-i temessüklerini al kabul eyle. Avih Deresi'nde Acem hıyâbânı şekilli çeşitli sofa, türlü türlü oda, havuz ve şadırvan hamamlı bir İrem bağıdır" diye anılan sandukadan hüccet-i temessükleri çıkarıp bu hakire ihsan edince ayaklarına yüz sürüp dışarı çıktım. Bütün divan erbabına bu bağışları gösterip müjde ederek memnun ve sevinçli olur şeklini gösterdim, ama Haydar Ağa'yı yanımda parça parça edeliden beri yüreğimden kan gidip her gün at binip, kılıç kuşanıp firar etmek gözümde uçar. Beyt:

Derdin nice düşvâr idiğin her kişi bilmez
Bir ben bilirim çekticeğim bir de bir Allah

sözü uyarınca içtiğim zehir, yediğim ağulu aş idi.

Bu hâl üzere hakir iki ay daha Bitlis şehrinde durup şiddetli kıştan bir tarafa gidemedim. Cihanı kar tutmuş bir gün Melek Ahmed Paşa'dan Ziyaeddin Han'a ve hakire mektuplar gelip,

"Elbette mataracıbaşı ile bekaya kalan 200 keseyi tahsil edesiz" diye haber gelince, Koca Abdâl Han:

"Bu şehirden 10 Mısır hazinesi *[11a]* mal alıp dahi bekaya yirmi kese kaldı, der. İnşaallah bu kışta kıyamette Van'dan azledilmiştir, Erzurum üzere bu kışta gidemez. Yumuşak iklimli diyardır, diye elbette Diyarbakır üzere giderken bu Bitlis Deresi'nden geçer. İnşaallah Koca Melek'i bu dere içinde tâ Eşek Deresi'ne kadar topa tutulmuş maymuna döndürüp eşek gibi bar bar bağırtıp ve bütün adamlarını zâr zâr anırtıp çırılçıplak bırakıp ağlatarak Boynueğri Mehmed Paşa'ya ettiğim gibi Melek'in başına sidik ve dışkıları döküp pislikle yüzleri ve gözleri bulanıp pislene ve birkaç bildiğim seçkin iç oğlanlarıyla bütün tuğ, davul ve sancağını alam" diye yemin-billah ve kasem-tallah edince toplantıda hazır olanların hepsi taraf taraf,

"Makul dersiz Han'ım" dediler. Han hakire hitap edip:

"Ne dersin Evliyâm" deyince, hakir:

"Han'ım, yine siz derya gönüllü bir yüce padişahsız, yine siz afv ile muamele edersiz. Onların ettiğine bakmayıp eğer mazulen paşa burada gelirse önceden geldiği gibi padişah damadı şanı yüce bir vezirdir.

'Ben dahi şânıma düşeni edeyim ki dostlar arasında destan olsun' diye ettiği kemliğe karşılık iyilik edersin ki bütün halk sana Bitlis halkı ve bütün Osmanlı diyarı halkı,

'Binlerce yaşa ey şanı yüce han' diye öveler. Melek'e yüzlerce lanet, Hâmân, Firavun, Kârûn ve Yezid'in lanetini edip Melek'e beddua sana hayır dua ederler. Hanım, beyt:

Demişler eyliği eyle suya sal
Bilir Hâlık n'ola bilmezse balık

demişler hanım" dediğimde han:

"Âferim Evliyâ! Gerekten de ekmek ve tuz hakkını bilir meydan erisin. O Allah hakkı içimin ateşinden şöyle böyle edem dedim, ama eğer Melek bu dereceye gelende men onu ihsân u

inam ile utandırıp tâ Diyarbakır'a varana dek zahiresin verip evlâdlarımı ve han ettiği oğlum Ziyaeddin'i bilesince koşup,

'Tâ Diyarbakır'a varana dek hizmetinde olalar' diye ferman eylesem gerek idi" diye nice bin laflar etti, ama günden güne Bitlis şehri içinde nice günahsız mazlumları kuru iftira atarak,

"Sen Melek Ahmed Paşa'yı bu diyara getirmeye sebep oldunuz" ve "Haydar Kethüda çerağısınız" diye nice insanları Bitlis Kalesi burcundan aşağı atıp parça parça ederlerdi ve nicesine kılıç üşürüp dilim dilim ederlerdi.

Ve kimini Bağ kayalarından ve Dehdivan ve Âvih kayalarından eli kafasına bağlı adamları atıp garip insanlar ebâbil kuşu gibi uçup yere indiklerinde bin parça olup pelte olurlardı.

Ancak bir adama Allah yardım edip kaleden aşağı attıkları gibi herifin gömleği yelken gibi açılıp gömleği bir kayaya ilişir, mazlum herif orada asılı kalır. Hakirin ricâsıyla herife kementler taktılar ve yine kaleye çekip serbest bıraktılar. Hatta,

İbretlik hikâye

Daha önce Melek Ahmed Paşa ile bu Bitlis şehrine girerken simyacı Molla Mehmed adındaki şahıs, simya ilminde usta Ebu Ali Sînâ idi ki bir hamam kütüğüne binip at şekilli bir cılız atıyla yaptıkları yukarıda anlatılmıştır.

Bir gün bu hakir o Molla Mehmed ile bu Bitlis şehrinin Avih Deresi adlı yerinde şehir mahbublarının kar, buz ve yah-pare üzerinde *tâhûk*, yani kızak kaydıklarını seyr ederdik. Bütün Rojiki mahbubları ve ciğer-köşesi çocukları sarmaş dolaş olup oyunlar ve şenlikler ederek kızak kayıp aşağı dereye oradan yine yukarı çıkıp kızaklar ile marifet gösterip oyunbazlık ederlerdi. Ve nice bin mahbub âşık dostlar da bizim gibi dilberleriyle oynaşıp şakalaştıklarını seyrederlerdi. Bu kere yanımda olan yoldaşım simyacı Molla Mehmed:

"Evliyâ Çelebi, şu kızak kayan çocukların hangisini istersin ki yokuş aşağı kızak kayıp dereye indikte yokuş yukarı kızağıyla kayarak yanıma gelip yüzünü göresin" dedi. Hakir,

"Ben şu iki ala mendilli kızakları ellerinde oğlanları isterim ki onları görem" dedim. Molla Mehmed:

"Men şu iki oğlanı severem ki başlarında ala mendilleri ve arkalarında Küfre şâpikleri giyip altlarında kızakları var. Şimdi o dört mahbub oğlanları dahi kızaklarıyla aksine yokuş yukarı bize doğru kayıp geleler" deyip bir kere Molla Mehmed yanımdan geriye dönüp eteklerini başına örtüp birer şey okuyunca onu gördük, oğlancıklar yokuş aşağı yıldırım gibi kızak kayıp şimşek gibi aşağı dereye indiler.

Hemen hakirin dediği ve Molla Mehmed'in dediği ay parçası oğlanların dördü de kızaklarıyla yokuş yukarı şadırvan çıktığı gibi aksine bize doğru dört adet *[11b]* oğlanlar yıldırım gibi kızaklarıyla çıkıp önümüze geldiler.

Meğer oğlanlar Molla Mehmed'i bilirlermiş. El öptükten sonra yine her biri kızaklarıyla âdet üzere yokuş aşağı Hanbağı altında su değirmenlerine doğru kayıp indiler. Oradan yine yokuş yukarı kendi karargâhlarına kayıp vardılar.

Bütün âşıklar bu işe hayran kalıp hakir hayretler içinde kaldım. Ve bir dahi yine bütün oğlanlar turna katarı birbiri ardı sıra katarlanıp kızak kayarak beri yola gelmişlerken göz açıp kapayıncaya kadar hepsi geri geri yokuş yukarı aksine kayıp yıldırım gibi geri gittiler ve bütün halk bu işe hayrette kaldılar.

Sözün kısası o gün bu Molla Mehmed hakire ve Bitlis halkına nice bunun gibi marifetler gösterdi, ama Yaratıcı'nın hikmeti bu kadar büyük marifetlere sahip iken *"Kaza gelince göz kör olur"* sözü uyarınca beyt:

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

ifadesince *"Allah'ın kazası durdurulamaz ve onun hükmünün önüne geçilemez"* sözü üzerine takdire ilaç yoktur.

Bu ibret verici olayları seyr ederken geriye Hanbağı'nın pencerelerine bakınca pencereden bir beyaz kol belli olup hakire gel işareti eder.

Hakir görmezlikten gelip yine oğlanların kızak kaydıkları seyranlarıyla ilgilenmekte idim, ama yine gözlerim Hanbağı pencerelerinde idi.

Birkaç kere acele ile o anılan kol işaret eder. "Ayâ bu ne işarettir" diye efkâra düşüp dururken onu gördüm. Altıkulaç adındaki uzun sarıca ki, külâhı başında bir kulaç idi. Kendi de çok uzun boylu biri olduğundan Altıkulaç derlerdi. Daima hanın önü sıra gidip kolunda bir iri ve sanatlı balta taşırdı. Bu Altıkulaç kaza ve kader bulutu gibi yanımıza gelip:

"Evliyâ Çelebi, şanlı Han, bağından birkaç kere kendi mübarek koluyla size işaret etti. Bilemediniz ve bağa gelemediniz. Kalk imdi yalnız seni isterler" deyince hakir kar üstünden "Yâ Allah" deyip kalkarken Molla Mehmed de bile kalkmak isteyince Altıkulaç, Molla Mehmed'in kellesine bir balta ile vurdu ki henüz hakir dürüst kalkmamış idim. Molla Mehmed'in bütün beyni omzuma ve çehreme sıçrayıp yüzüm gözüm berbat olup can havliyle bir sıçradım ki Amr-ı Ayyâr öyle sıçrayamaz.

Altıkulaç, Molla Mehmed'in esvapların alıp leşini kayalardan aşağı kar üzere attı. Hakir de,

"Allah'a emanet, bir gün beni de bir hâl ile bu derelerde böyle yok ederler" diye yokuş yukarıya çıkarken onu gördüm. Han kendi atını gönderip "Binsin de gelsin" demiş.

Hemen Yaradana hamd edip üzengisiz binip han huzuruna türlü türlü şakalar ederek ve Molla Mehmed'in cenaze namazına, "Sihirbaz er kişi niyetine" diye Türk lehçesiyle maskaralık ve

gülünç saçma sözler ederek Molla Mehmed'in beyni ile yüzüm gözüm ve esvaplarım pislenmiş olarak hana selâm verip,

"Gazanız kutlu ola" dedim. Han,

"Evliyâm, çehrene n'oldu?" Hakir,

"Sihirbaz evliyânın duacısı Evliyâ yüzüne beyni bulaştı" dedim. Han,

"Bre Evliyâm, ben sana pencereden kaç kere kol salmışam, sen gelmemişsen."

"Ey Han'ım, men uryan kolun el saldığın ne bilem, bir vücut görünmez, bir eldir salınır, men dahi ona hayran idim ve sovuktan men buymuş idim. Molla Mehmed merhum,

'Hele dahi otur, sana bir marifet dahi gösterem Rum'a vardıkta meni mahtayasın (övesin), ferman ile meni Rum'a kıgıralar, tâ ki mende ne marifetler var göreler' diye meni o sovukta alıkoyardı" dedim.

"Meğer han'ım o marifetli fakirin suçu ne idi ki öyle katlettiniz" dedim. Han,

"Evliyâm, o kötü huylu dinsiz kâfir, benim bu kadar zamandan beri çöreğim yiyip elimden cam cam avşula şerbetlerim çekerken ekmek tuz ve lavaşa ekmek hakkın gözetmeyip Haydar Kethüda ile beraber olup,

'Sen Melek Ahmed Paşa ile ey Haydar Ağa bir ol, Van askeriyle bu şehre gelsin, men han askeri içre bir vefk bırağam, hanın askeri târumâr olsun ve Melek Paşa askeri içre bir tılsım bırağam, mansur u muzaffer olup hanı katletsinler, oğlunun biri han olsun. Sen ki Haydar-ı Kerrârsın, ebedî kethüda olup men Bitlis Kadısı olam' deyip hakikatte ben Melek ile ceng ederken öyle edip benim askerim o onda karınca gibi tarumar olup ben dahi Mudiki Dağlarına firar ettim. Allah'a hamd olsun sıhhatle tahtıma gelip melunu Altıkulaç'ın teberiyle (baltasıyla) katlettirdim" deyince, Hemen hakir,

"Ey hanım, Ebü'l-Müslim-i Horasanî Teberdâr'ın ruhu şâd olsun ki öyle Yezidî'yi Altıkulaç baltasıyla başın çevirdi, *lâyığını*

buldu. Ey hanım o melunun suçu öyle ise bana izin ver varıp *[12a]* leşi üstüne sepe sepe işeyem. Ve Kürt derinti kavmiyle üzerine recm taşı atıp lanet taşıyla defn edem" dedim.

Hemen han ferman edip şehrin bütün büyüğünün küçüğünün hizmetçileri ve Hıristiyan çocukları birer ikişer taş parçalarıyla gelip o ölü sihirbazın pis leşi üzerine binlerce adet recm taşı atıp leşi üzere lanet taşından bir tepe olup orada gömülü kaldı.

Ama merhum gayet marifetli idi. Yedi iklimde o ana dek öyle bir simya ilmine sahip kimse görmemiş idim. Gerçi 1058 [1648] tarihinde Sultan IV. Mehmed Han cülusu zamanında Kara Murtaza Paşa, cennet yurdu Şam valisi iken Dürzîler üzerine sefere gittiğimizde Akka Kalesi'nde görmüştüm. Bir ip cambazı üstad simya ilminde sanki Mirzad idi, ama bu Molla Mehmed hem müfessir, muhaddis, musannif, simya ilminde müellif ve benzersiz bir kimse idi ki yukarıda bütün sanatları han sarayında Melek Ahmed Paşa'hya marifet gösterdikleri tamamen yazılmıştır. *Allah rahmet eylesin.*

Ama bu hakir ve paşanın mataracı fakiri, bu içler acısı hâlleri görüp ciğerimiz kan olur, ama ne çâre. Beyt:

Demâdem eylediğim âh u zâr elimde değil
Esîr-i derd-i gamım ihtiyâr elimde değil

anlamı üzere *innâ lillah* deyip dururduk.

Günden güne şiddetli kış katılaşıp yollar kapanmada ve paşa da Van'da azledilmiş olarak kapıdan dışarı çıkamamakta. Ama bu hakir han yanında ve tabileri adamları yanında asla paşa tarafını dile getirmem, ama her gün atlar binip kar ve boranlar söküp Rahova yollarını, Kefender Kalesi yollarının karını söküp hanın ve başkalarının çiftliklerine uğrayıp bazı yemekler yiyip yine şehre gelirdim. Han sorsa,

"Han'ım, sizin çiftliğe ve Arap Halil Ağa'nın çiftliğine varıp avşulalı kükü pilav yedim" diye her nereye varsam doğrusunu nakl edip asla yalan söylemezdim.

Onlar da çiftlik adamlarından sorduklarında sözlerimin doğruluğu ortaya çıkardı. Bu hâl üzere bir ay daha canhıraş ömür sürdüğümü içimde gizlerdim, ama yine gece gündüz ibadetle meşgul olup Kur'an okuyup Hadis-i Nebevî ve *Tefâsîr-i Deylemî* okuyup gücümüzün yettiği kadarıyla ve ihtisasımıza göre Kürt âlimleriyle şer'î meseleler tartışmaktan da geri durmaz idik. Tutucu olup zevksiz demesinler diye han huzurunda, evlâtları Bedir ve Nuruddehr Bey yanlarında ve diğer aşiret beyleri arasında eğlendirici sohbetler ve şenlikler edip musikî ilminden kâr, nakş, savt, zikr, zecel, amel, tasnifât ve hazengîr şekilli kaviller okuyup türlü türlü şakalar ederdim.

Hakiri bildiler ki kendilerine nöker (asker) olmuşum. Artık yeni han, yani Melek Ahmed Paşa çerağı Ziyaeddin Han, hakiri kendi odasında yatırtıp bir an hakirsiz olmazdı. Ama yine onlardan Allah'a sığınmıştım, zira içimde bir şüphe olup gece gündüz uyanık ve hazır olup aşağı ahırda birer arşın kalınlıkta fışkı üzerinde atlar eğerleriyle yatıp hizmetçilerim de bütün kıyafetleriyle uyurlardı ve kölelerimin silâhları yanlarında hazırlar idi. "Ha" desem atlar eyerli ayakbağlarını alıp binmeye muhtaç idi.

Çok acı ibretlik olay ve büyük belâ

Fitne ve şeytanlığın kol gezdiği Bitlis şehrinde gece gündüz Kadir gecesi ve Nevruz gündüzü eder şekilli idik, ama aşımız ciğer kanı idi. Sırdaşımız ve yoldaşımız ricâlü'l-gayb idi. Sonunda bir gece genç han Ziyaeddin Han:

"Bu gece sizinle âlem ağyardan habersiz olduğunda hamamlara girip kınalar ve noralar vurunup ve fütûnî keseler sürünüp can sohbetleri edeh" deyince taraf taraf,

"Vallah yahşı ve makul" dediler.

Akşam olunca sofralar kurulup miskli yemekler yenildikten sonra akşamdan sonra şanı yüce hanın daha önce anlatılan hamamını süsleyip hazır ettikleri haberi geldi.

Ziyaeddin Han, büyük kardeşi Bedir Bey, küçük kardeşi Nûruddehr Bey, bu hakir, Çaşnigirbaşı Mustafa Çelebi ki Diyarbakır'da Rumiye şeyhinin akrabalarından idi, ve Kıssahân Molla Dilâver-i Isfahanî, bu altı adet zarif herifler ile o meliklerin hasreti hamama girip melikçe bir zevk u safâ edip havuzlar içinde güvercin taklaları atarak sağa sola doğru yüzerek her birimiz türlü türlü oyunlar ederdik. Suya battığımızda kese ve sabunları o seçkin ve müstesna köleler sürüp, hizmetler edip buhurdanlar içinde şemâme şemâme ham amberler yanıp dimağlarımız kokulanır, türlü türlü miskli şerbetler içer, pâk *[12b]* ve tertemiz olup camekânda da dinlenirdik. Yine hamamın içinde havuzun fıskiyelerinden nice bin büyülü sanatları seyrederken Nûruddehr Bey, Ziyaeddin Han'a:

"Kardaş, taşrada benim esvabım yanında hokka ile bir çeşit rahatlatıcı ve kuvvet macunu vardır ki bir miskal ondan yiyen yedi kere cima eder, eğer ondan az biraz yersek hararetimiz de def ederiz. Belki kaziye hareket ederse birbirimize girişmek olur" dedikte, hakir şaka olsun için,

"Eğer ben ondan yersem Kıssahân Molla Dilâver'e bile doğdu biraderimle görüşmek girişmek mukarrerdir" dedim. Hemen han:

"Seyf Ali'ye söyle camekândan o hokkayı getirsin" deyince, Seyf Ali esvabıyla hamama girip nasipsiz Nûruddehr hokkasını bey eline verince, Nûruddehr:

"Ey hazinedar Seyf Ali katı ahmaksın. Şimdi bu macun meblâksız nice yenir, ver şu belindeki hançerin" deyip Nûruddehr, Seyf Ali'nin belinden hançeri eline alıp bir elinde hokka ve bir elinde hançer ile hamam içinde Rüstemâne bir çeşit kağan arslan gibi salındı ki benim aklım başımdan gitti. Zira birkaç zaman önce Haydar Kethüda'yı paraladıkları gün bu Nûruddehr o sırada dal hançer olup kaç kişiye ve Haydar

Kethüda'ya nice keskin hançer sapladı ben bilirim. O günü hatırıma getirip hamamda hançerle Nûruddehr'i görünce aklım gitti. Zira hepimiz hamamda çıplak, Nûruddehr'in elinde keskin hançer, hemen Nûruddehr:

"Eğer bu macun fenadır derseniz, ilk başta ben yiyem" deyip hançerle hokkadan bir hayli macun çıkarıp önce kendi yedi., sonra hakire verdi,

"Yâ Rabbî sana sığınıram" diye bütün gönlümle Yaradana sığınıp her ne meret ise yedim.

Sonra bir hançer ucuyla da kardeşi hana macun verirken Allah bilir, azgın arslan gibi süzülüp hana bir çeşit yürüyüş ile varıp öyle bir tavır ile bir macun verdi ki sanki hemen hanın çıplak memesi üzerine hançer ile vurur şekli etti. Han:

"A kardaş, ne güzel salınışla ve ne yahşı sözlerle macun verirsin" diye Nûruddehr'in elinden hançer ile macunu alıp han kendi yemek isteyince Nûruddehr:

"Kardaş, Hızır elinden âbıhayat yiyip içmez misin?" deyince han hançer ucundan macunu alıp ağzına atıp ardından kendini havuza attı.

Bildim ki macunu havuza bırakıp yemedi ve han havuzda birkaç oyunlar edip takla atarak hemen dışarı çıkıp giyindi.

Hemen Nûruddehr, Molla Dilâver'e ve Mustafa Çelebi'ye de macun verip hokka ile taşra camekâna çıkıp o da giyindi. Ve bizler de yıkanıp hepimiz taşta camekâna çıkıp giyindik.

Sonra Ziyaeddin Han'ın kendi halvet-hanesine varıp gülsuyu, ödağacı ve amberler sürünüp can sohbetleri edip gâh saz ve gâh söz ederek tâ gece yarısı olunca gencefe adlı bir oyun vardır Kâfiristan'da ona hartiye derler, 70-80 adet dört köşe nakışlı kâğıtlardır, ama bu gencefe kâğıtları Acem'den gelir, bir tür nakışlı yağlı kağıtlardır. Bu gencefe oyununu oynayanlar iki bölük olup oynarlar. Hakir han tarafında bulunup tâlihim açık olup 70 adet abbasî aldım.

Sözün özü, bu oyun işinden de bıkkınlık geldi. Sohbet meydanına türlü türlü peşkirler gelip ellerimizi yıkayıp o kadar tatlılar, katr-ı nebât ve miskli şerbetler yiyip içtik ki gören bizi,

"Şu adamlar bütün helvadan yaratılmış" derlerdi.

Sonra padişaha lâyık meyve kısmından türlü türlü erik, zerdâli, nar, şeftâli, Meleçe armudu, Abbasî armudu, Ordubarî armudu ve 7 çeşit sulu üzüm yenildi.

Sonra vişne hoşafı, Mardin encası (erik) ve Buhara eriği hoşafı ve şehribân narı hoşafları yenildi. Peşkirler gelip ellerimizi yıkayıp yataklar döşenmek ferman olunca hanın büyük kardeşi Bedreddin, dinsiz Nureddin ve çaşnigirbaşı miskin üç kişi "Han'ım ahşamınız hayr ola" deyip odalarına gittiler.

Hakir de işemek bahanesiyle odadan odaya tâ divanhaneye çıkıp onu gördüm. Haydar Ağa kethüda öldürüldükten sonra yeni Han'a kethüda olan Kara Mehmed Kethüda divanhanede 500 tüfengci ile keşik bekler, yani sabaha dek nöbet beklerler ve çöğür, tanbura, ıklığ ve ravza ve karadüzen şekilli sazlar çalıp sohbet ederler.

Onlara selâm vere vere geçip aşağı ahıra varıp eski alışkanlığım üzere atlarımı görüp kölelere tenbih edip yine hanın yanına geldim. Gördüm ki han ocak başında serir üzerinde döşeğinde yatmış. Kıssahân Molla Dilâver kıssa anlatırken derin uykuya dalıp Ashâb-ı Kehf uykusunda rehavî makamında uyku boruları çalıp yine yüklük dolabı dibinde yatmış. Hakire yine önceden olduğu gibi kapı yakınında döşek bırakmışlar, zira devamlı orada yatmayı alışkanlık hâline getirmiştim, ama başımı yastık üzerine bırakıp gönülden sıkıntı ve tasaları giderici Yaradana yalvarıp sığınmıştım.

Han'ın kahvecibaşısı *[13a]* Rüstem adındaki ünlü köle hanın yatağı dibinde biheri (ocak) kenarında yatıp Kahveci Rüstem Baba, Zâl-ı zaman babası gibi tavşan uykusuna kulak çekti.

Yaradanın hikmeti bunların hınzır (domuz) gibi horuldamaları hakirin tabiatına ağır gelip bozuk fikirlere ve olmaz isteklere kapılıp safra, sevda ve vesvese adlı doğuştan gelen yol arkadaşı dostlarımız ile meşveret ederken, han:

"Evliyâm, taşra niye vardın?", hakir:

"Padişahım, teşelşülhâ-yı kertem pereset" dedim. Hoşlanıp gülümsedi;

"Evliyâm, bu kertem pereset ne lisandır" dedi.

"Hanım, buna ceddimiz Âl-i Kıravun çelebisinden beri erkek farsı derler" dediğimde güle güle tamam olup döşeğinden kalkıp yatak üzere oturup:

"Evliyâm, uykum gelmedi, içimde ateşim var, beri gel seninle yattığımız yerde ırgat lakırdıcıkları edelim. Sen bizim sırdaşımızsın ve nice zaman üstadımız idiniz. Ne dersiz bizim bu Bitlis'in bu çeşit ahvâllerine?" dedi.

"Öyle olur hanım Allah bilir bu Bitlis şehrinin imareti tâlii akrep ve merih burcunda ateş evinde bulunmuş gibi şehir içinde kan dökücü cellatlar daima kılıç vurmamadır. Öyle olur hanım, bu sonlu eski işliğin hükmü budur" dedim.

Sözün özü, tam iki saat boyunca konuştuklarımızın yazılması ne mümkün. Sözün sonu o oldu kim,

"Evliyâm, vallahi ve billahi kış kıyamet olmasa bir gece Kuskunkıran üstünden Van'da Melek Ahmed Paşa babamın ayaklarına yüz sürüp hizmetinde kâse yıkayıcı olmak yanımda kolay iş idi." Hakir:

"Allah ırağ eylesin. Hanım, sen Osmanlıya düşsen birkaç ay iltifat edip sonra insanın yüzüne bakmazlar. Sizin bu acziniz neden gelir?" dedim.

"Görmez misiz? Melek babamın bana kethüda ettiğini parça parça ettiler ve nice adamlarımı kale kayasından attılar. Demin

hamamda görmedin mi Nûruddehr hançer ile macunu bana ne tavır ile verdi" deyip bir "âh" etti. Hakir:

"Hanım, karındaşına macun tesir edip sana macunu keyif hayaliyle öyle verdi" dedim.

"Evliyâm, sen bilmezsin. Hele söz burda kalsın" diye yorganını başına çekip yattı.

Hakir de yatağıma gelip, ey gidi fânî dünyâ, hey padişah vekilleri ve padişahları böyle, ya bunun zevk u safâsı ne ola. Hemen mısra:

Bekârlık gerçekten büyük bir saltanattır

deyip ben de başımı yorgan altına çekip alışkanlığım üzere kuşağımı çözüp çakşırım çıkarmadan esvabımla yattım, ama vesveseden gözüme uyku girir mi? Allah bilir gece yarısını iki saat geçmişti.

Başımızdaki belânın sonu

Yattığım yerde iki gözlerim kapıda idi. Onu gördüm, Nûruddehr Bey orta kuşak ile pazularını sığamış kapıdan içeri yap yap girip bir kere gerindi, sündü, parmaklarını çatırdattı, belini kütürdetti ve elini hançerine koyup kemerini onarınca gördüm. Önce bana doğru gelirken:

"Ey fakir Evliyâ sen bu diyarda n'işlersin?" dedikte canımı dişime alıp,

"İlahî sana sığınıram" diye içimden Allah'a yönelip uykuda horlar gibi muş muş uyur şekilli olup domuz gibi öbürleri gibi horuldamaya başladım, ama şakadan uyku borusu çekerdim. Bu hâl üzere Nûruddehr hakiri görüp:

"Garibin naz uykusu da domuz uykusu gibidir" deyip hele beni geçip yüklük dibinde Kıssahân Molla Dilâver'e varıp,

"Ey gidi Isfahanlı işine, ya aşağı şehirde hanene gidip yatsana" deyip onu da geçti.

Ve Hanın yanında yatan Kahveci Rüstem'e varıp ona da bakıp hanın döşeği yanına varıp gördü ki döşek üzerinde han naz uykusunda bolluk nazı ile gül döşenip sümbül örtünen can

beraber kardeşidir. Bir kere dört tarafında bizlere bakıp yine hana baktı. Hakir yine örtü altından bakıp,

"Ayâ bir yalnızca konuşacak sözleri mı var ki?" diye, eşikte etek tahtası altından av zağarı bakar gibi hakir bakıp dururken hemen Nûruddehr belinden hançerini çıkarıp hanın üzerinden altın işlemeli yorganını fırlatıp hana bir depme vurup,

"Kalh bire hey ibne götlek" deyince han da uyku sersemi kalkıp bakınınca gördü ki can kardeşidir, hay derken bir keskin hançerle hanın memesi üstüne, bir de bağrına vurup hançeri karnında burdu. Han can havliyle başı altından hançerin çıkaram derken yataktan aşağı düşüp hana bir hançer daha vurunca Kahveci Rüstem ocak başından kalkıp,

"Bre beyim hanımı neyledin? Hey hanümânımı harap eyledin, hey harap olacak Nûruddehr" deyip Rüstem, Nûruddehr'e sarılınca Nûruddehr, Rüstem'in bağrına öyle bir Buhtî hançer vurdu ki Rüstem'in ciğerinin kanı dökülüp fakir Rüstem'in bağırsakları ayaklarına bağ oldu.

Ama bu hakir gafil değil iken ve o kadar tez canlı ve hazırlıklı iken yerimden hareket etmeye gücüm olmayıp donup kalmışım.

Hemen fakir han can havliyle sert bir âh çekip Nûruddehr ile ikisi pehlivanlık ederken bir taraftan Rüstem de sarılıp o acımasız Nûruddehr güçlü kuvvetli hanı altına alıp o nâzenin vücudu birkaç yerde daha barutçu kalburu gibi delik delik bıraktı.

Sonunda, ecel yolkesicisi o emel ipini kesip *[13b]* gurur yurdundan sevinç yurduna dinsiz Nureddin'in eliyle ucu sivri hançerinden zehirli içkiyi uçup ebedî kalıcı sarayda karar kıldı. *Allah rahmet eylesin.*

Bir yanında han ve bir yanında cansız Rüstem yatarken hemen Nûruddehr hazine odası kapısını kırıp korkmadan çekinmeden dolapları ve sandukaları açmaya başlayınca Allah'a hamd olsun aklım başıma gelip ok yılanı süzülür gibi yatağımda

yorgan altından süzülüp 7 kat kapıdan taşra divanhaneye çıkarken uçkurumu elime alıp işemeye çıkar gibi çıkarken gördüm ki bütün nöbetçiler uykuya dalmış yatarlar. Biri:

"Evliyâ Çelebi, sabah yakın mıdır?" Biri:

"Nureddin Bey içerde han ile müşavere mi eder?"

"Evet, müşavere tamam oldu. Ben işemeye giderim" deyip divanhane merdivenlerinin 20 basamağından aşağı süzülüp ahıra inip,

"Bre kalkın oğlanlar, bire tiz ata binin, bire kahbeler" dedim.

Hemen hançer ile atların ayakbağı kösteklerini kesip anında atımı gemleyip belime kılıcımı çalınca Hüseyin adında bir kölem ber-hurdâr olsun hazır olup öbürleri dahi gözünü ovmada ve kuşağını bağlamada, gördüm ki onlardan fayda yoktur. Meğer Kâzım da hazır olmuş ve o da esvabıyla yatarmış. Başı ucundan kılıcını alıp beline çalıp ve tüfeğini eline alıp atının ayak bağlarını çözdü. Hakir de bir kılıç ve iki tüfeng alıp bir teberkeşi belime çalıp atların kolanlarını berk edip 2 kölemle binip 4 kölem ve 5 adet atım bu kadar mal ve esvabım kaldı. Hanbağı'ndan aşağı doğru kar buz üzere şahin süzülür gibi süzülüp yokuş aşağı buz üzere gıjlayıp aşağı Değirmenler Deresi'ne indik.

"Bre Menteş Bölükbaşı kardaşım, bire atlan iş işten geçti" deyince meğer zarif herif erken kalkar imiş.

"Bre hanı öldürdüler, sen ne durursun?" deyince aklı başından gidip hemen ahırına inüp bir kantarma ile eyersiz atına binip hizmetkârı kılıcını tüfeğini verdi, kürkünü eğnine giydi.

Binbir sıkıntı ve zorlukla Hüsrev Paşa Çarşısı'nı karanlıkta geçtik. Bitlis şehri ne kadar büyük şehirdir. Bir hayli zamanda şehri çıkıp Kasap Çeşmesi adlı mahalle vardığımızda henüz Hanbağı'nda bir bağırtı, feryat ve çığlık kopup tüfengler atılmaya başladı. Biz de Rahova Sahrası'na çıktık, ama kar minare boyunca var. Hele hakir her gün binmekle her gün yağan karı yol üzerine dağıtıp beş-altı hizmetçimle yolları açardım.

Hele dört kişi gâh kurt lingi, gâh eştirme ve gâh seğirtip kara batarak her an karanlıkta ardımıza bakarak Şâfiî vaktinde Van deryası kenarında **Tahtıvan** adlı hana vardık.

Meğer orada Pehleli Ahmed Paşa'nın bir ağası yeni hâkim olmuş. Melek Ahmed Paşa'dan haber sorunca,

"Yarın Adilcevaz Kalesi yanında erersin" dedi. Hakir:

"İmdi ağam lütfeyle. Bizim acele ile Melek Ahmed Paşa yanında işimiz var, ılgar ile gideriz" diye on adam yoldaş alıp yine Şâfiî vaktinde hemen atlanıp *kaza kapısı açıktır*, diye sabah namazını kılmayıp bir saat Van deryası kenarında karsız kumsal yerde seğirderek giderken geriden seçilir seçilmez 40-50 atlı belli olup beyaz kar üzere karakuş gibi av özleyip gelirler.

"Ayâ bunlar ne ola? Bizim gibi bunlar da kaçkın mı ola yohsa bizi kovguncu mu ola?" derken bir yüksek karlıca tepe üzerine çıkıp gördük.

Bu görünen 50 atlı kadar adamların ardı sıra 100 kadar atlı asker gerçek şafak sırasında belli oldu. Göz açıp kapayıncaya kadar önceki 50 kadar atlıya yetişip birbirlerine girişip cenge tutuştular. Sonunda 50 kadar adamı geriden gelenler kısa süre içinde kırıp atları ve esvaplarını alırken biz hemen "Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyip kaçarken sırdaşım ve yoldaşım Menteş Bölükbaşı'ya:

"Ey birader, bunlar bizim izimizi gördüler, bunlar bize de gelirler, bire medet, bolay ki Ahlat Kalesi'ne düşebilsek" deyip atlara hız verdim.

Tahtıvan hâkiminin bize verdiği on adet yoldaşla Van deryası kenarında kaldılar. Biz de can pazarına düşüp biraz kamçılara bereket, deyip giderken geriye baktık. Bizden ayrılan on nefer yoldaşlarımıza gerideki katiller yetişip cenge başladılar ve aman zaman vermeyip gözümüz görürken onunu da kırıp atlarını donlarını almaya başladılar.

"Bre meded senden yâ Allah" diye bizler de 4 kişi atlarımıza yüklenip kamçılarken onu gördüm, bizim fakir Hüseyin'in atı dolmuş, geri geri kalmaya başladı.

"Bre medet oğlan, gayret eyle, eğer at *[14a]* kalırsa belinden bütün silâhını bırak. Van denizi kenarınca biraz yaya seğirt. İnşaallah Ahlat Kalesi gibi cennete eriş" dedim.

Atına kamçı vurdukça at geriye kalıp kendisi attan inip yaya seğirtirken gerideki Rojiki melunları Hüseyin'ime yetişip aman vermeyip fakire dalkılıç olup kellesini kestiler.

Bizler üç kişi kalıp korkumuzdan atlara fazlaca yüklenip dolu dizgin seğirtip Van deryası kenarınca kaçardık.

Yaradan'a hamd olsun Bitlis şehrinde her gün binip kar söküp atları yarandırıp (talim ettirip) saman vermeyip çıplak ettiğimizden atlarımızı dizgin dizgin işleyip şimşek gibi şakıyıp kaçardık.

Tâ ki âlemi aydınlatan güneş, felek kulesinden zeminde yatan kara, bir mızrak boyu ışık vurduğunda Ahlat Kalesi de belli oldu. Papşen Hanı sol tarafımızda kaldı, ama bizi kovan Kürtler hayli uzak mesafede kalıp geride dökülerek gelmede idiler. Ama biz de can atıp Tatar gibi yortup **Ahlat Kalesi**'ne hâlsiz dermansız can atıp, *"Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer." [Kur'ân,* Âl-i İmrân 97] âyetini okuyup kaleye girip hemen hakir piyade olup kale kapısını kapatınca kapı nöbetçileri:

"Bre nedir aslı" dediklerinde,

"Han askeri bizi kovup gelirler" dediğimde, nöbetçiler de kapıları bir hoş kapatıp silâhlarına yapıştılar.

Bizler iç kalede yeniçeri ocağımızda olan Dizdar Ali Beşe hanesine can attık. Dizdar bizi görüp,

"Bre canım Evliyâ Efendi, hoş geldin ve bire canım Menteş Bölükbaşı safâ geldin" diye bizlere çok saygı gösterip haddinden fazla ikramda bulundu. Zira Melek Ahmed Paşa ile Bitlis hanı üzere sefere gelirken bu Ahlat Kalesi'nde konakladığımızda bu dizdar ile dostluk kurup paşayla buluşturup neferlerini yoklama ettirmemiştim. Yaradana hamd olsun o ettiğimiz iyilik meyvesini verip minnetsiz hanesinde rahat ettik. Hakir:

"Bre medet bu kışta atları sarıp sarmalayıp gezdirsinler ve üzerlerine adam bindirsinler" diye haber gidince bir adam gelip:

"Siz sağ olun bir çıplak al at çatladı" deyince Menteş Bölükbaşı kardeşim ağlayıp *"Hüküm Allah'ındır"* dedi. Hakir:

"Gam yeme birader, Koca Melek Ahmed Paşa yanına vardığımda benden sana bir küheylân at verem, ahdim olsun, hemen can kuşumuzu kurtarın" derken, dizdar:

"Efendim bu geliş, bu at çatlayış ve bu kışta kıyamette bu geliş ne geliştir?" diye sorunca bu hakir başımızdan geçenleri kısaca anlatırken onu gördük. 300 atlı kadar o Kürt melunları at boynuna düşüp kale altına gelip dizdardan bizi istediler. Dizdar:

"Padişahın kalesine dahil düşen adamları biz size nice verelim?" dedi. Onlar:

"Bizim hanımızın onlar musahibidir. Onlar hanın yanında yatarlardı. Hanımızı kim öldürdü ve hanın hazinesini talava kim vurup yağma etti, onlar bilir. Biz onları senden iyilik ve kötülük ile alırız" dediler. Hemen koca dizdar:

"Hani kale gazileri atlansın ve kale kapılarını çevirsinler" deyince hakir:

"Biz kaleye girince kapıları kapattım" dedim.

Hemen bütün kale neferlerinin mevcut olanlarından 500 atlı hazır oldular ve bütün piyâde neferleri burçlara ve bedenlere üzerine hazır olup,

"Vurun şu gidi Rojiki Kürtlerini" deyince önce onlardan padişahın kalesine 70-80 kadar tüfeng atıldı. Kale neferlerinden bir adam kurşun ile vurulup şehit olunca hemen bütün kale neferleri bizi kovanlara bir yaylım kurşun vurup 11 adamları kar üzerine düşüp atları bütün kale altına geldiler. Kaleden onlara hemen birkaç şahî toplar atınca onlar da bizim gibi at boynuna düşüp kaçtılar.

Bizler Ahlat Kalesi'nde istirahat edip kale kapılarını açıp onlardan ölen 11 nefer adamların leşlerini kale dibinde kadı ve Ahlat ayanı huzurunda keşf olundu.

Bizlerin eline arz u mahzarlar verip kaleyi kuşatan melunları Melek Paşa'ya ve Van Eyaleti müsellimine arzlar gönderdiler. Onların ölenlerinin atlarından bir küheylân at Menteş Bölükbaşı'nın daha önce çatlayan atı yerine verdiler. Ve bir at da eyeri kolanıyla yedek verdiler. Dört at da koşumuyla hakire bağışlayıp üç saatten sonra bize kale neferlerinden 300 adam yoldaş verdiler.

Bütün ayan ve dizdar ile vedalaşıp Van deryası kenarıyla (---) saatte **Adilcevaz Kalesi menzilin**e esenlikle gelip Ahlat'tan gelen yoldaşları geri döndürdük.

Bu Adilcevaz'dan 100 adet pür-silâh atlı yiğitler yoldaş verip giderken Van deryası *[14b]* kıyısına Paşa efendimizin konakçıbaşısı Canpolad Ağa'ya 500 adamıyla rast gelip tokalaştıktan sonra hakir:

"Bre birâder, bu padişah tuğunu nereye götürürsün" deyince,

"Paşa mazuldür. Bitlis üstünden Diyarbakır yolu kolay olduğundan Paşa o tarafa yöneldi" dedi.

"Bre hey birâder, döndür tuğu, yohsa bugün Ahlat Kalesi yanında bizi kovan 300-400 adamlara tuğu kaldırıp sizi bütün kılıçtan geçirirler" diye başımızdan geçen bütün hikayeyi kısaca anlattığımda konakçıbaşının aklı başından gitti, bizimle tuğu geriye beş saat döndürüp Demirciköy adlı mahalde kaldı, dört tarafına karavullar koydu.

Bizler yine ılgar ile Van deryası kenarınca gidip Erciş Kalesi yakınında **Akserab Köyü menzili** adlı mahalde Melek Paşa efendimiz o şiddetli kışta evlere konmuştu, hakir huzuruna varıp ayağına yüz sürüp elini öpünce hakire mecburi bir ağlamaya başlayıp gözyaşım kanlı su gibi sicim sicim akarak yaşın yaşın ağlayıp Yâsin-i şerifden üç âyet okuyup,

"Sen sağ ol sultanım. Benim yanımda, çerağın olan Ziyaeddin Han oğlunu ortanca kardeşi o dinsiz Nureddin nice yerden hançer ile vurup şehit etti. İşte 6 konak yeri kaça kaça bir gün bir gecede kaçıp geldim. Ve işte Menteş Bölükbaşı'yı da kaçırdım diye" başımdan geçen bütün olayları bir bir anlattım. Paşa:

"Yâ Evliyâm, bizim onda olan 70 keseden berhordar ol ellisini göndermişsin, gelip ulaştı, ama 20 kese bâkî malımız nice olur" deyince,

"Bre sultanım, sen ondan vazgeç, ama şimdi sen ne tarafa yönelip gidersin?" Paşa:

"Bitlis'e doğru gidip oradan Diyarbakır'a" dedi.

"Vallahi efendim, Boynueğri Mehmed Paşa gibi âleme rüsvay ve kötü namlı olursun, zira, sizin henüz Bitlis şehrinde kırdığınız beş-on bin adamın kanları kurumadan bu azilde ne cürettir ki Bitlis'e gidem dersiz?" deyince birkaç ağalar,

"Yâ Evliyâ Efendi, böyle vezire ne olur?" dediler.

"Hay sultanım, bunlara eski han yine at ve köle bağışlamağa hazır olmuştur. Onun için Bitlis şehrine gitmek isterler, ama Allah bilir cümle Kürt askerleri size gücenmişlerdir. Hele bütün beyleri bağlayıp bu kadar mallarını aldığınızı unutmayınız. Yoksa at yerine attan ve götten çıkarsız, zira bütün Kürtler ayağa kalkmışlardır. Hemen şimdi tuğu konakçıdan han askerine aldırmayasız, ona çare görün" dedim. Paşanın aklı başından gidip:

"Evliyâm, ya nice olur?" dedi. Hakir:

"Sultanım, sizden habersiz vekillik edip habersiz fermanınız ile tuğu geriye beş saat döndürüp işte sultanıma haber ettim" dedim.

"İlahî, ber-hurdar ol. Tiz asker gidip tuğları getirsinler, ama bu kışta kıyamette Evliyâm ne tarafa gidelim" deyince,

"Sultanım, buradan Malazgirt Kalesi'ne, oradan Hınıs Kalesi'ne, oradan Ziyaeddin Kalesi'ne, oradan Bayezid Kalesi'ne, oradan Avnik Kalesi'ne, oradan Aras Nehri kenarları Ahısha hudutlarıdır ve havası biraz yumuşaktır. O mahallere varınca

kışın şiddeti biraz def olup Soğanlı sahralarından Hasan Kalesi'ne, oradan iki günde Erzurum'a muklacılık (yumurtacılık) ve tavuk kırıcılık ederek esenlikle çıkarız" dediğimde Paşa gayet hoşlanıp hakire dualar edip merhum hana çok acıdı. Tuğları getirmeye adam gönderildi ve seher vakti tuğlar geldi. O gece orada karavullar ile konuk olduk.

Bitlis şehrinden firar ederken şehit olan Hüseyin'imin yerine bedel bir seçkin Gürcü kölesi ve pür-silâh takımıyla hakire bir mükellef ve mükemmel küheylân at verip öbür atlarımı ve diğer kölelerimi sordu,

"Hepsini Bitlis'de bırakıp kaçtım" dedim.

Paşa, "Olmaya illâ hayr" deyip Menteş Bölükbaşı'ya bir samur kafası kürk bağışlayıp kapucubaşıları içine kattı. Yedi günden sonra Menteş Bölükbaşı'nın 300 yiğidi Bitlis Deresi'nden ceng ede ede bizim izimizce paşanın ayaklarının toprağına yüzler sürüp tabi yazıldılar.

O gün Menteş Bölükbaşı bayrak açıp konakçıyla ileri tayin olundu. Ahlat Kalesi dizdarı bizi han askerine vermeyip ceng ettiği için dizdara hil'at-i fâhire gitti.

Allahu Taalâ'ya malumdur ki bu başımızdan geçen olaylar bundan fazladır. Ancak yazmaya vaktimiz olmadığından bu kadarca yazdık. Hemen Cenâb-ı Rabbü'l-izzet bu bahane ile can kuşumuzu azat etmiştir. Hamd ü senâ ve yüzlerce hamd o Feyyâz-ı Mutlak'a ki, bu hakir kulu topraktan kaldırdı. Ama,

Merhum han mersiyesidir

Bu çok kusurlu hakir, merhum han gibi bir kıymet bilir şanı yüce han *[15a]* görmedim. Cömertlik ve iyilik ile diğer kardeşlerinden seçkin ve daima marifet sahipleriyle oturup sohbet ederdi. Mesnevîhâ*n*'dı, *Gülistan*, *Bostân* okurdu ve Farsça bilirdi. Zamanın iyi at binicisi ve çelebisi idi. Bu sıfatlarla sıfatlanmış olduğundan bütün Bitlis halkı diğer kardeşlerine bu Ziyaeddin Bey'i tercih edip küçük, büyük ve genç yaşlı herkes bu genci Melek Ahmed Paşa'dan Bitlis Eyaleti'ne han talep ettiler.

Kısacası bin kadar güzellik beyitleriyle mersiyesini yazsam güneşte zerre ve denizde damla kadar güzelliklerini ve mersiyesini yazamam. Şehit edilmesi sebebi de büyük bir ciltlik ayrıntıya muhtaçtır, ancak biz bu seyahatnâmemizde kısattık. Bu tür ürkütücü haberleri yazmaktan ise yazmamanın iyi tarafı çoktur ve sözü uzatmanın güzelliği yoktur, zira insana bıkkınlık verir. Hemen o merhum hanın kabri pür-nur olup mekânı cennet ola. *Allah rahmet eylesin.*

İşbu 1066 [1656] senesi (---) ayında,

Van Kalesi'ne üç menzil yakın Erciş Kalesi'nden İstanbul'a doğru yola çıktığımız konakları bildirir

Evvelâ Paşa efendimizle **Akserab Köyü**'nden kalkıp kuzeye tarafa (---) saatte bakımlı ve şenlikli köyleri o şiddetli kışta geçip,

Taşkın Köyü menzili: Erzurum Eyaleti sınırında Malazgirt Sancağı toprağında bir mamur Ermeni köyüdür. Buradan (---) saatte,

Yezdecürd Şah beldesi, yani Malazgirt Kalesi'nin özellikleri

İlk yapıcısı (---) Şah oğlu Yezdecürd Şah'dır.

Moğol dilinde Malazcird derler.

Acemce'de Han Gazanfer Şah derler.

Arap dilinde Sûr-ı Sebu' derler, zira Azerbaycan padişahlarından Kılıç Arslan da imar ettiğinden Sûr-ı Sebu', yani Arslan Kalesi demek olur.

Ama Kürt dilinde Malazırd derler ve bazıları Malazgirt derler, zira bir değirmi kaya üzerinde bulunduğundan Malazgirt, yani değirmi kale derler.

Kimileri de Merazbird derler, ama doğrusu Malazcird'dir, yani (---) (---) (---) (---) demek olur.

Erzurum Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı 100.000 akçe eder. Sancağında 14 zeamet ve 282 timar vardır. Alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleriyle 1.500 asker olur, ama bizimle Bitlis Hanı cenginde birlikte olduklarından biliriz ki 8.000 adet silâhlı, donanımlı ve düzenli asker idiler. Bitlis Hanı Abdâl Han'a bunlar gücenmiş olduklarından hanın askerini ilk başta bozguna uğratan bu Malazgirt kavmi idi ve sonra Mahmudî kavmi idi.

Kısacası seçkin keskin kılıç sahibi askerlerdir. Âsitâne tarafından iki müddette 150 akçe pâyesiyle bir kadı gelip Resûl-i mübin şeriati hükümlerini uygulayıp her sene ikişer bin guruş tahsil eder. Gerçi Kürtlerdir, ama halkı Şâfiî mezhebinden olduklarından şer'-i şerife itaat ederler. Başka hâkimleri yoktur, hepsinden melik sancakbeyidir. Kalesi de neferleriyle beyine verilmiştir, ancak adalet yeridir, zira halkı gayet sert ve cesurlardır.

Malazgirt Kalesi'nin zemini ve şekli: Tarihçilere göre, Ermen-i Erzen diyarından küçük bir şehirdir. Kalesi bir yuvarlak tepe üzerinde sâfî kesme taştır ve yuvarlak şekilde olduğundan Sûr-ı gird dediler. Hisar içi mamurdur, ama haneleri malumum değildir. 878 [1473] tarihinde Akkoyunlu Sultan Uzun Hasan-ı Bayındırî zabtında iken Fatih, Uzun Hasan'ı yenince bu kale halkı itaat ettiler.

Sonra Bayezid-i Velî asrında Acem istilâ edip 922 [1516] tarihinde Yavuz Sultan Selim'e Çaldıran Savaşı dönüşünde itaat ettiler, hâlen Osmanlı hükmündedir. Kalenin üç tarafı havaleli kaleciktir. Doğuya bakar bir kapısı var ve aşağı (---) deresine inilir. Kesme kayadan su yolları vardır. Bağ ve bahçeleri kıttır. Kalesini yer yer Timur harap etmiştir. Şehri da o kadar mamur değildir. Tamamı 2.000 hane, bir cami, iki medrese ve bir küçük hamamı var, ancak beş adam alır. Bir hanı, 50 kadar dükkânı ve 7 adet sıbyan mektebi vardır. 18 örfî iklimin ortasında bulunmuştur.

Bu şehrin kuzeyinde Erzurum üç menzildir. Ve kıblesinde Bitlis şehri iki menzilden eksiktir. Van Kalesi doğusunda dört

menzildir. Ahlat Kalesi ile Malazgirt arası tam 7 fersahdır. Yüksek dağlardan dosdoğru yolları vardır. Şehrin suyu ve havası gayet yayla olup bütün halkı sağlıklıdırlar, *[15b]* zira kışı gayet katıdır.

şehrin içinden akan (---) nehri Bingöl Yaylası'ndan doğup bu şehirde şiddetli kıştan kapanıp tam bir ay oturmak ferman olundu. Bir gün Tanrının hikmeti bir dolu yağdı ki her tanesi yüzer dirhem tartıldı. Pek çok hayvanı telef etti. Bir saatten sonra paşaya bir dolu tanesi getirdiler, tam bir okka geldi. Paşaya o tane gelinceye kadar belki 50 dirhem erimiş idi. Ve mühr-i Süleyman altıgeni gibi ve kaz yumurtası gibi dolular yağdı.

Bu şehirde paşa ile kışlak faslında iken Bitlis hanı koca handan bizim paşaya dostluk mektuplarıyla hediyeleri geldi. Hakirin 6 baş atımızı ve 2 sepet esvaplarımızı göndermiş, 4 adet kölelerimize onar altın harcırah ve birer kat sipahi giysisi verip hakire 200 guruş ve iki kızıl katır yüküyle şeker işi tatlılar ve diğer yiyecekler hediye göndermiş. Dostluk mektubunda öyle yazmışlar ki,

"Benim ömrüm kardaşım Evliyâ Efendi, niçin korkuya düşüp bir gecede böyle firâr ettiniz? Bilmez miydiniz ki Bitlis'in hâli öyle olagelmiştir? İşte boyahane ihsan ettiğimizin mahsulünden zatınıza 200 guruş gönderdim. Allah ile ahdim olsun., nitekim bu zayıf ve yaşlı Abdâl Han hayattadır, her sene bütün gelirlerini size ulaştırırız. Hemen bizi ve merhum sevgili oğlum Ziyaeddin'im merhumu hayır duadan unutmayasın. Yaradana hamd olsun bütün aşiret ve kabilem, bütün Bitlis halkı,

'Hanımızı katl edeni de yerine katl ederiz. Emir, şer'-i Resûl-i mübinindir' diye ayaklanıp kana kan istediler, oğlum Nûrud-dehr senin yanında karındaşı Ziyaeddin'imi katl eylediği için şer' ile onu da katlettiler. *Hüküm Allah'ındır* üç günde iki genç, civan, bahtı açık, nâzenin ciğer-pâre şehzâdelerden ayrıldım" diye yazmış, ama "*Hüküm Allah'ındır*", "*Elhamdülillah*" yerine idi.

Zira onların katledilmeleri yine kendisi Koca Han'ın kışkırtmasıyla idi. Dünya devleti için iki can-pâreden ayrılıp devlet yine kendisine kaldı *vesselâm*, ama sonu hayr olsun.

Kıyafetlerimi ve kölelerimi gönderdiğinden o kadar memnun oldum ki sanki dünya benim oldu, zira maldan değil canımdan bile ümidimi kesmiştim. Yaradana şükür kurtuldum *(---) (---)*

Hakirin sâlih rüyasının etkisi

Bir gece bu Malazgirt şehrinde odamda uyurken rüyamda görürüm ki İstanbul'da imişim. Siyavuş Paşa'nın annesiyle Süleymaniye'de Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın anneleri baş başa verip ağlaşırlar. Hakir:

"Ey valide efendilerim, ne ağlarsız?" dedim. Onlar:

"Ey Evliyâ Efendi, ikimizin de oğulları Siyavuş ve Mehmed İstanbul denizinde boğuldular. Lutfeyle, Erzurum'da sizin Melek Ahmed Paşa'ya bu haberi söyle. Onların derdine birer derman edip onları boğulmuşken diri eylesin" dediler.

Hemen hakir uykudan uyanıp abdest tazeleyip Şâfiî vakti olduğundan Paşa huzuruna varınca selâm verip selâm aldığımda, "Evliyâm, Erzurum'da ne rüya gördün?" dedi. Hakir:

"Hele sultanım, Erzurum'a varalım" dedim.

"Hele ne rüya gördünse söyle?" dedi.

Hakir de görüp yazdığım rüyayı ayrıntılı olarak Paşa'ya anlattım. Hemen Paşa :

"*Sübhânallah,* ben de demin rüyamda seni gördüm.

'Erzurum'da size tuhaf bir rüya anlatırım, ama ağlaman' dedin. Ben de sana onun için,

'Erzurum'da ne rüya gördün?' dediğim o idi, ama hayr ola, o hatunların ağlayıp,

'Oğullarımız İstanbul'da boğuldular' dedikleri dünya malına gark olup Allah bilir,

'Erzurum'da Paşa'ya söyle, boğulmuşken oğullarımız diri eylesin' dedikleri çerağ ve tabilerini ihya ederiz ve ruhları için hayırlar hasenatlar edip onlar diri olur. Allah bilir, bize Erzurum'da senin ağzınla çok haber gelir" diye rüyamı böyle yorumlayıp,

"Hayr ola" diye bir Fâtiha okudu.

Kısacası bir ayda şiddetli kış biraz durulup İstanbul'a doğru yola çıkma hazırlığına başladık. Zira Malazgirt Beyi Mehmed Bey her gün üçer bin at yemi ve ellişer koyun tayin verip bir ay konuk ettiğinden Paşa utanıp sıkılmakta idi. Sonunda Malazgirt'den hareket günü Paşa sırtından bir samur kürkü Mehmed Bey'e giydirirdi. Malazgirt Sancağı reayasına bütün ileri gelenlerin huzurunda beş adet Rumî kese bağışlayıp tuğlar Erzurum tarafına yola çıktı. Ertesi gün Paşa da Malazgirt'den kuzey tarafa (---) saatte,

Kaz Gölü Köyü menzili: Malazgirt toprağında bir göl kıyısında 500 haneli mamur köydür. *[16a]*

Kaz Gölü'nün anlatılması: Malazgirt ile Hınıs Kalesi arasında bir yuvarlakça göldür ama Malazgirt'e bir menzil yakındır. Bu gölde alabalıklar olur ki Bosna ve Hersek diyarında Mostar şehri içinde akan Neretva Nehri'nde o kadar iri alabalığı olamazdır. Bütün kış günleri boyunca bütün kaz ve ördekler bu gölde kışlayıp Malazgirt Sancağı halkının tamamı bu kazlardan avlanıp yediklerinden Kaz Gölü derler. Yüksek dağlardan akan bütün âbıhayatlar burada toplanır. Bu gölün fırdolayı çevresinin büyüklüğü 2 menzil yerdir. Buradan yine kuzey tarafa (---) saat karlar çiğneyip,

Kamber Baba Sultan Köyü menzili: Hınıs Sancağı toprağında 500 haneli Müslüman ve Yarmeni köyüdür.

Buradan, **Kamber Baba ziyareti** adında bir ziyaret ettik ama aslının ne olduğunu bilmediğimden yazmaya cüret olunmadı. Buradan yine kuzeye (---) saatte,

Hınıs Kalesi menzili: Erzurum Eyaleti'nde başka sancakbeyi hükmünde olup kalesinin yapıcısı, şekli, fatihi, yapıları, suyu ve

havasıyla tamamen yukarıda 1057 [1647] tarihinde Defterdarzâde ve Gazi Seydî Ahmed Paşa ile âsî olan Şuşik Beyi (---) nin üstüne cenge gittiğimiz sene bu Hınıs Kalesi özellikleri 2. cildimizde ayrıntılı olarak yazılmıştır. İkinci cildimizin fihristine bakıla. Burada da beş gün kalındı. Burada 5.000-6.000 reaya Hınıs beyi fermanıyla karlı dağları kürüyüp yolları temizleyip buradan,

Kozlu Baba Köyü menzili: Bu da Hınıs Sancağı toprağında Yarmeni köyüdür. Bağ ve bahçeden belirti yoktur.

Kozlu Baba ziyareti: Ebu İshak Kâzrûnî *sırrı aziz olsun* hazretlerinin dervişlerinden meczuplardan ulu kimse imiş. Beş vakit namazı Erzurum'da Ebu İshak Sultan ile kılıp yine burada tekkesinde bulunurmuş ki bu yer ile Erzurum arası 4 menzil yerdir. Sözün özü, keşf ü kerametleri görülmüş erdir. 33 tane cevizden bir tespihi var imiş, daima boynunda taşırmış. Onun için Kozlu Baba derler. Bir vakfı olmayan tekkeciğinde sıkıntı köşesinde gönül zenginliği sahibi fukaraları vardır. Buradan yine kuzeye (---) saatte,

Ağzıaçık Mağara menzili: Hınıs Sancağı toprağında Aras Nehri kenarında bir mamur köydür. Bu köy halkının bütün hayvanları yaz kış Aras Nehri kıyısındaki mağaralarda yatarlar. Temmuz ayında o mağaralar serindir. Kış günlerinde ise hamam gibi sıcacıktır. Onun için Ağzıaçık Mağara derler. Bîsütûn Dağı'ndan nişan verir mağaralardır ki her bir mağara içinde onar ve on beşer bin koyun kışlar. Buradan yine kuzey tarafa (---) saatte, gerçi kar üzere gittik ama hava ılıman olup,

Altın Halkalı Köprü özellikleri

Daha önce 1057 [1647] tarihinde Şuşik Kalesi gazasına geçerken bu köprüden geçilmiştir ama tarif edilip anlatılmamış idi. Bu muhteşem köprü, büyük Aras Nehri üzerinde Çobanoğulları'ndan Sultan (---) Melik Gazi tarafından yapılmıştır.

Bir sarp ve dar yerde göklere baş uzatmış kayadan kayaya Samanyolu gibi bir göz kemeri atılmış gökkuşağından nişan verir

bir göz ibret verici bir köprüdür, ama Batman Köprüsü ve Hasankeyf Kalesi Köprüsü gibi kemeri içinde ham, odası ve mutfakları yoktur. Hemen ibretlik bir göz acayip sanatlı köprüdür.

Bu seyre değer köprünün hayran bırakacak bir marifet sergileyip ustalığını gösterdiği odur ki Kisrâ kemerinin ortasına koyduğu kenet dedikleri sert taşın tâ ortasına saf altından bir halka asmış, Aras Nehri üzerinde asılı durur. Sert bir rüzgâr o halkaya isabet etse yuvarlak halka hareket eder. Ve o halkanın da rezesi vardır ki adam beli kalınlığı kadardır. Ve halka yine adam uyluğu kalınlığı vardır. Yüksek yerde olduğundan küçük görünür ama içinden bir at geçse mümkündür, tâ bu derece bir büyük altın halkadır. Onun için Altın Halkalı Köprü derler.

Hayır sahibi köprüyü yaparken o halkayı bu köprünün ortasına o düşünce ile koymuş ki, *Allah saklasın* bu köprü zamanın geçmesiyle yıkılırsa bu halka malıyla bu köprüyü tamir edip yeniden yapalar. Ama pek çok kere Kürt haramîleri bu halkaya kementler ile el koymak istemişler, ancak helâk olmuşlardır.

Ve bu köprüye yakın köy halkı bu köprünün bekçisidirler.

Aras Nehri bu köprü altına tâ Bingöl Yaylağı'ndan gelip Malazgirt Kalesi'ne uğrayıp oradan (---) kalesine uğrar, oradan Hasan Kalesi'ne üç saat yakın Çoban Köprüsü altından geçip yüzlerce köy ve kasabalara uğrayıp Revan Kalesi yakınında Zengi Nehri'ne karışır. Zengi de Kür Nehri'ne, Kür de Hazar Denizi'ne karışır ki Gîlân Denizi ve Bâbü'l-ebvâb Denizi, yani Demirkapı Denizi'ne karışır. Bu adı geçen Halkalı Köprüsü'nü geçip karlı sarp dağlar çıkıp inip (---) saatte,

Artıf Köyü menzili: Hınıs Sancağı'nda Ermeni köyü olduğu *[16b]* ikinci cildimizde yazılıdır. Buradan yine kuzeye (---) saatte,

Alvar Köyü menzili: Pasin Sancağı toprağında mamur Yarmeni köyüdür. Buradan doğruca kuzeye Pasin Sahrası'nın

rahmet karı üzerimize serçe başı gibi yağarak at sinebendinde (göğüs bağında) kar sökerek (---) saatte,

Sağlam Hasanâbâd Kalesi menzili: 1057 [1647] tarihinde Defterdarzâde Mehmed Paşa zamanında bu kaleyi seyretmiştik. 7 adet Hasanâbâd ve Hüsnâbâd kaleleri içinde bu Hasan Kalesi'ni güzel edâ ile ilk defa temeli meşveretini "*Müslümanların güzel gördüğü Allah katında da güzeldir*" (hadis) görüşüyle yapıldığı, yapıcısı Uzun Hasan Şah olup fatihi Fatih Mehmed Han ve Yavuz Sultan Selim Han olup kalesinin şekliyle, yapılarıyla ve ılıcalarıyla tamamı 2. cildimizde yazılmıştır ki ikinci cildimize bakıla.

Burada bir kere konaklayıp Şuşik Kalesi gazasına gitmiştik. Bir kere Revan'a giderken, bir kere Ahıska'ya giderken ve bir kere Kars Kalesi ve yine Revan'a giderken tekrar tekrar bu kale özellikleri yazılmıştır, ama şimdi bir gün konaklayıp ılıman bir havada batı tarafa (---) saatte,

Cafer Efendi Köyü menzili: Sahibi Erzurum yazıcısı Cafer Efendi'dir. 300 haneli Ermeni köyüdür. Bütün asker diğer köylere yaftalar ile tayin olundu. Bu Ermeni evlerine şiddetli kışta girdiğimizde sanki ebedî hayat bulurduk. Bütün bu Erzurum evlerinin dam ve çatıları gemi direğiyle yapılmıştır ki o direklere keran derler, ağır yük taşıyan direk çamlardır. Evleri onunla kırlangıç kanadı gibi yaparlar. Bütün reaya evleri hamam gibidir. Hane damının ortasında bacadan açıklık gelir ve hane zemini ortasında alev alev sığır tezekleri yanıp tandırlarında kete, kölümbe, herse, lahşe, kıjılı çobra, sarmısaklı tarhana çobrası ve tovga çorbası pişer. Bütün gelen gidenlere nimetleri boldur, zira gayet bolluk Rum diyarı Erzurum toprağıdır. Ve her hanenin dört tarafında camız ve sığırları bağlıdır. Onların da nefesinden evleri hamam gibi olur.

Sonra bu Cafer Efendi Köyü'nden kalkıp yine batı tarafa (---) saatte **Gümüşlü Kümbet** adındaki yüksek türbeyi geçip biraz

alay şekilli bir topluluk ile bütün Erzurum ileri gelenleri karşılamaya çıkıp,

Ululuk yurdu, ikbâl vilâyeti ve güzellik diyarı Erzurum şehri menzili

Yaradana hamd olsun sağlık ve esenlikle yine 11 seneden sonra gelip konaklamak nasip olup paşa efendimizi vezirlere mahsus olan büyük saraya kondurdular. Bütün ağalara yafta ile bizim âdil paşamızın ağalarıdır, diye o kışta kıyamette şehir içine konuk verip bütün katarları Erzurum Sahrası'nda olan Kân Köyü'ne kondurdular ve bütün tayinatımızı şehirli tarafından verdiler.

Bir ağamızın tencere ve kahve kaynatmaya ihtiyacı olmadı, zira Melek Paşa efendimiz (---) tarihinde Erzurum valisiyken paşa efendimiz ayan, kibar, büyük küçük herkes ile hüsn-i ülfet ettiğinden iyilik kaybolmayıp,

"Bizim yumuşak huylu ve iyilik sever paşa efendimiz geldi" diye paşanın yoluna bütün varlarını serip bol bol hediye ve tatlı nimetleri getirirlerdi.

Özellikle vilâyetin valisi olan Zurnazen Mustafa Paşa, Âsitâne-i Saadet'de bir saat mühür sahibi olup yine azledilip Erzurum Eyaleti'ni ona ihsan eylemişler, o da gelmek üzere iken Erzurum'da müsellimi Abdullah Ağa adlı bir tabiat sahibi, himmetli, kıymet bilir, geleceği düşünen, ileri görüşlü, tedbirli, basiretli ve gönül uğrusu kimse imiş. Paşa saraya indiği saat bütün iç ağaları odaları ve divanhaneleri baştanbaşa zer-ender-zere boğarak döşeyip bir misli nimet ile sofra çekmiştir kim diller anlatmada kısa ve kalemler övgüsünde kırıktır. Sanki Van'dan azledilip Erzurum mansıbına mutasarrıf olduk. Meğer Topkapulu Mahmud Ağa, Erzurum gümrük emini imiş. Mîrîye 200 kese borcu olduğundan Âsitâne'de Defterdarzâde Mehmed Paşa tarafından İznikli Hüseyin Ağa adlı bir ağada Mahmud Ağa mahpus imiş. Paşa bu işten haberdar olup Hüseyin Ağa'yı

huzuruna çağırıp müsellimin ziyafeti başına oturtup bol bol gönül alıcı sözler etti, Hüseyin Ağa gayet memnun oldu.

Yemekten sonra müsellim, Paşa'ya bir samur kürk, 10 bohça giyecek, 3 Gürcü köle, 3 baş küheylân at, katar katır ve üç katar deve hediye çekti. Paşa da saba rüzgârı gibi atının birisini Mahmud Ağa'yı hapseden Hüseyin Ağa'ya bağışladı ve buyurdular ki,

"Hüseyin Ağa oğlum, Gümrük Emini Mahmud Ağa sende zincir ile bağlı olup mahpus mudur?"

"Belî sultanım, göz hapsindedir" deyince,

"İmdi biz o adama malımla ve *[17a]* nefsimle kefîlim. Eğer 1.000 kese borcu da var ise biz kefiliz. Onu bu anda hapisten çıkart, bırak" deyince hemen ileri görüşlü Hüseyin Ağa,

"N'ola sultanım! emrin baş üstüne, bana kapucular kethüdanızı koşun, şimdi teslim edeyim" dedi. Paşa:

"Hüseyin Ağa yine burada nezaket eyledin, yani,

'Ben bırakmadım, zorla bırakıp filân ağasına teslim ettim' demeye sebep ola" deyince, Hüseyin Ağa:

"Hayır, Vallahi sultanım! Bu sözler hatırıma gelmemiştir" dedi. Paşa:

"Tiz var, Kapucular Kethüdası Mahmud Ağa'yı sana teslim edip Hüseyin Ağa ile gelip bize teslim etsin, şer'îsi odur" dedi.

Derhâl Mahmud Ağa'yı hapisten bırakıp paşa huzuruna getirip yer öptüğünde,

"Tiz Mahmud Ağa, on güne dek ben burada iken Müslümanların beytülmaline borcunu ödeyip dinini kurtar, yoksa sen bilirsin" deyip Paşa, Hüseyin Ağa'ya,

"Berhordar ol" diye hayır dua etti.

Hüseyin Ağa hanesine gitti. Onu gördük Mahmud Ağa paşaya 18 kese nakit guruş ve 20 kese para eder değerli kumaşlar, dîbâ, şîb, zerbâf, nadir şeyler, 7 küheylân at ve 3 adet seçkin kölelerden hediyeler getirdi. Paşa da Mahmud Ağa'ya bir samur postin kürk ihsan edip:

"Elbette borcun eda eyle. Yoksa vallahi hediyelerini almam" diye yemin etti.

Ertesi gün Mahmud Ağa paşaya yine Paşa sarayında bir ziyafet düzenledi ki iki Cem haşmetli padişah bir araya gelse asla utanç çekilmezdi, zira şekerli miskli yemeklerdi ki ancak olur. Bütün büyükler ve seçkinler, Mahmud Ağa ve ana mübaşir gelen Hüseyin Ağa hepsi o nefis yemeği yediler. Yemekten sonra eller yıkanıp paşa ayak gezintisi ederken,

"Bu cihân-nümâ köşk, ne güzel köşk olmuş" diye gezip dolaşırken:

Mimmâ bi-resmi seyyâh-ı âlem Evliyâ min-huddâm-ı Mehmed Paşa.

Sene 1056 [1646].

tarihiyle hakirin yazısını görünce,

"Bre Evliyâm! o sene Acem diyarına gittiğin sırada mı bu köşk yapılıp nakş ettin" diye sorduklarında hemen Mahmud Ağa'ya mübaşir gelen Hüseyin Ağa:

"Sultanım! Lokman hikmetinden haber alın. Bu köşkü efendimiz Mehmed Paşa oğlunuz vilâyet valisi iken yapıp bütün bukalemun nakşı, lâcivert ve tezhibi bütün Evliyâ Çelebi duacınızın el eseridir. Ve tarihi güfteleri de onundur ki en aşağı kitabe içinde,

.... *(1/2 satır boş)*................

.... *(1/2 satır boş)*................ *Sene (---)*

diyeyazmıştır" deyince Paşa daha fazla dikkatle bakıp,

"Hay hay fena dünyâ, vallahi gerçek Evliyâ'nın güftesi ve bukalemun resmidir. *Sübhânallah,* işte Defterdarzâde Mehmed Paşa oğlumuz da bu sarayda bir eser eyledi. Nice canlar böyle eser edemeyeler. Onun için derler kim 'Er (yiğit) ölür adı kalır'. Kısacası hayır ile yâd olunmak için nice böyle hayratlar inşa etmek gerek" diye bu köşk içinde gezer. Ama paşa sanki mest olmuş şekilli gezerdi ve gözleri kan çanağına dönmüş. Hakir

kendi kendime, yine paşanın kızgınlığı var, deyip Paşanın yanına varıp:

"Sultanım! İnşaallahu Taalâ İstanbul'a en kısa zamanda vardığımızda bu köşkü yapan Defterdarzâde hâlâ defterdar paşadır, onlar ile kısa zamanda karşılaştığınızda hoş geçinirsiz" dedim. Hemen Paşa:

"Biz onlar ile ve Siyavuş Paşa ile görüşmeyi Allah gecinden vere. Bin sene yerde yatmadan ise bir gün yer yüzünde ibâdet etmek iyidir" deyip,

"Evliyâ! İnşaallah biz seninle sağlık ve esenlikle Rum mansıplarına gideriz. Defterdarzâde ve Siyavuş Paşa başka mansıba gitmişlerdir" deyip paşa sustu.

Hakir, paşanın bu şekildeki sözlerinden nice nükte ve incelikler sezdim ama "*Mana şairin karnındadır*" deyip sustum.

Gördüm ki Melek Ahmed Paşa eline tespihini alıp,

"Allah Allah, kadîr Allah, bâkî Allah, fânî dünyada böyle köşk ve saraylar yapan" deyip Erzurum sahralarına nazar ederken hakir anılan köşkten aşağı indim. Gördüm ki Gümrük Emini Mahmud Ağa'nın iki adet Tatar ulakları geldi ve hemen geriye dönüp paşaya çıkıp,

"Sultanım! Müjde, Tatar ulaklar geldi ve sultanıma mektuplar getirdi" dedim. Hemen Paşa:

"Evliyâm! İşte Malazgirt Kalesi'nde gördüğün rüyada Siyavuş Paşa ve Mehmed Paşa'nın anneleri,

'Oğullarımızın boğulduğunu Evliyâm paşana Erzurum'da söyle' dedikleri budur ki sen bana bu Erzurum'da,

'Ulaklar geldi' diye haber ettin. Bu ulaklarda çok haber vardır. Tez Gümrük Emini Mahmud Ağa'yı ve ona mübaşir gelen öksüz kalmış Hüseyin Ağa'yı ve müsellim ağayı çağırın, gelsinler" derken onlar da iki ulak ile hazır imiş. *[17b]*

Paşa huzuruna girip hemen iki ulak sadağı, savatı ve belinde kılıcıyla Paşa huzuruna gelip kalpaklarını taşlayıp, yani yere bırakıp el öpüp mektupları Paşa eline verip geriye durdu. Paşa önce Kaya Sultan'ın mektubunu okuyup *hüküm Allahındır, "Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz" [Kur'ân,* Bakara, 156] diye ağlayıp,

"Evliyâm, gördün mü? Demin sen İstanbul'da Defterdarzâde ile müşerref olduğunuzda,

'Hoş geçinirsiz' dedin. Ben,

'Allah gecinden vere' dediğimde sen şaşırdın. İşte Siyavuş Paşa sadrazam iken ölmüş. Hemen o an Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı padişah huzuruna çağırıp,

'Sen Siyavuş Paşa lalama en'âm-ı şerif okutturup öldürmüşsün' diye bostancıbaşı çardağında katl edip naaşını Demirkapı önüne bırakırlar. Mehmed Paşa'yı boğup ruhunu teslim ettiği an bir oğlu dünyaya gelip ismini Mehmed Yetimi koymuşlar" deyince hemen bu hakirin canı boğazıma gelip beni bir ağlama tuttu ki aklım başımdan gitti.

Zira o gönlü aydınlık vezirin bu Erzurum'da gümrük kâtipliği, hazinesi kâtipliği ve nedimliği hizmetinde olup bu köşkün nakşı ve tarihleri bahanesiyle bir buçuk senede 17 kese ihsanını ve 10 kese kuruşluk hediye nimetlerini görmüştüm. *Allah rahmet eyleye.*

Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın güzel ahlâkının anlatılması

Büyük babaları Bosna asıllı Hersek Sancağı'nda Nevesin Kasabalı idi. Eğre FâtihiSultan III. Mehmed Han hizmetinde yükselip nice büyük mansıplarda yüksek mertebeler kat ederek sonunda Sultan IV. Murad Han'ın tahta çıkmasında başdefterdar olup padişah hazinesine dirlik ve düzenlik sağlamıştı. 1041 [1632] tarihinde Hafız Ahmed Paşa'yı kul parça parça edip Receb Paşa sadrazam olur. Yine kul Ramazan ayında bir tipi ve boran kar yağarken ayaklanıp Murad Han'dan Musahib Musa Çelebi

'yi isteyip Receb Paşa sarayında kul hançer üşürüp şehit ettiler ve naaşını saraydan aşağı Atmeydanı'na attılar. ölümüne tarih:

Musa'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.
Sene 1041 [1632]

Bütün kul yine ayaklanmadan vaz geçmeyip "Bu Musa'nın korumasında olan Yeniçeri Ağası Hasan Halife'yi ve Defterdar Mustafa Paşa'yı isteriz" dediler.

Sonunda Hasan Halife'yi bulup cellat kılıcı ile kellesini gövdesinden ayırıp başını mızrağa asıp Atmeydanı'na bıraktılar.

Defterdar Mustafa Paşa'yı dahi saklandığı delikte bir hizmetkârın tarif etmesiyle buldular. Atmeydanı'nda o da padişah fermanıyla katl olunup naaşını kul haşeratları sinirinden çınar ağacına astılar. Onun için ayaktan asılan Defterdar Mustafa Paşa derler.

Bu uzun korkunç hikâyeden maksat odur ki yukarıda adı geçip şehit olan Mehmed Paşa efendimiz bu asılan Defterdar Mustafa Paşa'nın ciğer-köşesi idi.

Sonunda 58 yaşında kendine de şehitlik rütbesi nasip oldu. Babasından sonra 14 yaşında garip ve kimsesiz kalmıştı. Bir güneş parçası, mahbub, Cem haşmetli şah idi ki o zamanda dünya bezeği, melek yüzlü civanların sultanı idi. Ruznameci İbrahim Efendi, Süleymaniye'de oturan Uzun Hüseyin Ağa, Defterdar Ömer Efendi ve Sıdkı Efendi adlı ünlü kimseler bu Mehmed Bey'in babasının hizmetçilerinden oldukları cihetten bu Mehmed Bey'i gözetip yabancılardan koruyup sakladılar. Tâ ki 25 seneye ulaşıp zülüflü oldukta divan hâceliklerinden taşra kâğıt eminliği hizmetine istihdam ettirip nice sene mutasarrıf olup nice divan mansıplarını zabt etti. Sonunda İbrahim Han'ın cülusunda Anadolu muhasebecisi olup nice zaman ona da mutasarrıf oldu. Daha sonra silahdar ağalığı hizmetine memur olup o sırada Sâlih Paşa defterdar iken veziriazam oldu.

Yaradanın hikmeti bu Sâlih Paşa sinirinden asılmış Defterdar Mustafa Paşa'nın hizmetkârı idi. Kendileri sadâret rütbesine

sahip oldukları gün eski hukuka dayanarak bu Defterdarzâde Mehmed Bey çelebisini ileri çekip Yeniçeri Ağası etmek istediğinde Mehmed Bey kabul etmeyip Erzurum Eyaleti'ni istedi. O an Vezir Sâlih Paşa Sultan İbrahim Han'a arz etti, arzı kabul olunca da Erzurum Eyaleti üç tuğlu vezirlik ile ilk defa Defterdarzâde Mehmed Paşa efendimize bağışlandı. İlk defa onlarla Erzurum Eyaleti seyahatine gidip oradan üç kere Acem diyarına gittiğimiz yukarıda ikinci cildimizde yazılıdır.

Mehmed Paşa'nın güzel ahlâkı odur ki bu Erzurum Eyaleti'ne mutasarrıf iken Erzurum halkı güvenli ve huzurlu bir şekilde herkes kendi işinde gücünde zevk ve eğlencede idiler. *[18a]* Adalete sahip ve cevap hakkını her an kullanabilir idi. Mutasarrıf olduğu eyaletlerde bir köy değil bir ev bile yağmalanmadı. Tabilerini iyi zabt ederdi. Herkes namusuyla zevk ü şevkinde olup pâk, dürüst ve musallî adamlara düşkün idi. Zira kendi nefsinde de pâk ve dürüst, her şeyden aklanmış, gönüllerin sevgilisi, Aristo akıllı, ileri görüşlü ve halkı sever idi. Haya sahibi ve edepli olduğundan bir kişi bile onun avret yerini görmüş değiller idi. Rüşvet, kötüleme, dedikodu ve günah yönünden gayet perhizli idi. Cesaret, yiğitlik ve heybette akranları arasında Sâm ve Nerimân'a denk idi. Hatta 1057 [1647] tarihinde Şuşik Kalesi cenginde ve dahi 1058 [1648] tarihinde Üsküdar'da Kara Murad Paşa sadrazam iken Gürcü Nebî ve Katırcıoğlu cenginde bu Mehmed Paşa öncü asker olup çarha cenginde ettiği kahramanlıkları bir yiğit vezir etmemiştir. Meğer Gazi Seydî Ahmed Paşa Trabzon Eyaleti'nde Çoruh Nehri kenarında Gönye Kalesi cenginde âsî Kazak kavmi ile etmiş ola.

İşin sonunda, 31 sene ayrılığımızdan sonra vezirlik ile gâh Şam, Maraş, Malatya ve Mora Eyaleti ve nice yüksek mansıplara mutasarrıf olmuş, aziz ve keremli bir zat idi. Yaradanın emri böyle imiş ki,

'yi isteyip Receb Paşa sarayında kul hançer üşürüp şehit ettiler ve naaşını saraydan aşağı Atmeydanı'na attılar. ölümüne tarih:

Musa'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.
Sene 1041 [1632]

Bütün kul yine ayaklanmadan vaz geçmeyip "Bu Musa'nın korumasında olan Yeniçeri Ağası Hasan Halife'yi ve Defterdar Mustafa Paşa'yı isteriz" dediler.

Sonunda Hasan Halife'yi bulup cellat kılıcı ile kellesini gövdesinden ayırıp başını mızrağa asıp Atmeydanı'na bıraktılar.

Defterdar Mustafa Paşa'yı dahi saklandığı delikte bir hizmetkârın tarif etmesiyle buldular. Atmeydanı'nda o da padişah fermanıyla katl olunup naaşını kul haşeratları sinirinden çınar ağacına astılar. Onun için ayaktan asılan Defterdar Mustafa Paşa derler.

Bu uzun korkunç hikâyeden maksat odur ki yukarıda adı geçip şehit olan Mehmed Paşa efendimiz bu asılan Defterdar Mustafa Paşa'nın ciğer-köşesi idi.

Sonunda 58 yaşında kendine de şehitlik rütbesi nasip oldu. Babasından sonra 14 yaşında garip ve kimsesiz kalmıştı. Bir güneş parçası, mahbub, Cem haşmetli şah idi ki o zamanda dünya bezeği, melek yüzlü civanların sultanı idi. Ruznameci İbrahim Efendi, Süleymaniye'de oturan Uzun Hüseyin Ağa, Defterdar Ömer Efendi ve Sıdkı Efendi adlı ünlü kimseler bu Mehmed Bey'in babasının hizmetçilerinden oldukları cihetten bu Mehmed Bey'i gözetip yabancılardan koruyup sakladılar. Tâ ki 25 seneye ulaşıp zülüflü oldukta divan hâceliklerinden taşra kâğıt eminliği hizmetine istihdam ettirip nice sene mutasarrıf olup nice divan mansıplarını zabt etti. Sonunda İbrahim Han'ın cülusunda Anadolu muhasebecisi olup nice zaman ona da mutasarrıf oldu. Daha sonra silahdar ağalığı hizmetine memur olup o sırada Sâlih Paşa defterdar iken veziriazam oldu.

Yaradanın hikmeti bu Sâlih Paşa sinirinden asılmış Defterdar Mustafa Paşa'nın hizmetkârı idi. Kendileri sadâret rütbesine

sahip oldukları gün eski hukuka dayanarak bu Defterdarzâde Mehmed Bey çelebisini ileri çekip Yeniçeri Ağası etmek istediğinde Mehmed Bey kabul etmeyip Erzurum Eyaleti'ni istedi. O an Vezir Sâlih Paşa Sultan İbrahim Han'a arz etti, arzı kabul olunca da Erzurum Eyaleti üç tuğlu vezirlik ile ilk defa Defterdarzâde Mehmed Paşa efendimize bağışlandı. İlk defa onlarla Erzurum Eyaleti seyahatine gidip oradan üç kere Acem diyarına gittiğimiz yukarıda ikinci cildimizde yazılıdır.

Mehmed Paşa'nın güzel ahlâkı odur ki bu Erzurum Eyaleti'ne mutasarrıf iken Erzurum halkı güvenli ve huzurlu bir şekilde herkes kendi işinde gücünde zevk ve eğlencede idiler. *[18a]* Adalete sahip ve cevap hakkını her an kullanabilir idi. Mutasarrıf olduğu eyaletlerde bir köy değil bir ev bile yağmalanmadı. Tabilerini iyi zabt ederdi. Herkes namusuyla zevk ü şevkinde olup pâk, dürüst ve musallî adamlara düşkün idi. Zira kendi nefsinde de pâk ve dürüst, her şeyden aklanmış, gönüllerin sevgilisi, Aristo akıllı, ileri görüşlü ve halkı sever idi. Haya sahibi ve edepli olduğundan bir kişi bile onun avret yerini görmüş değiller idi. Rüşvet, kötüleme, dedikodu ve günah yönünden gayet perhizli idi. Cesaret, yiğitlik ve heybette akranları arasında Sâm ve Nerimân'a denk idi. Hatta 1057 [1647] tarihinde Şuşik Kalesi cenginde ve dahi 1058 [1648] tarihinde Üsküdar'da Kara Murad Paşa sadrazam iken Gürcü Nebî ve Katırcıoğlu cenginde bu Mehmed Paşa öncü asker olup çarha cenginde ettiği kahramanlıkları bir yiğit vezir etmemiştir. Meğer Gazi Seydî Ahmed Paşa Trabzon Eyaleti'nde Çoruh Nehri kenarında Gönye Kalesi cenginde âsî Kazak kavmi ile etmiş ola.

İşin sonunda, 31 sene ayrılığımızdan sonra vezirlik ile gâh Şam, Maraş, Malatya ve Mora Eyaleti ve nice yüksek mansıplara mutasarrıf olmuş, aziz ve keremli bir zat idi. Yaradanın emri böyle imiş ki,

Mehmed Paşa'nın şehit edilmesinin sebebi

Burnaz Müftü adındaki bozguncunun fesadı ve hilesi yüzünden olduğunu bildirir: Evvelâ Siyavuş Paşa ölünce Burnaz Müftü adındaki şakî paşaya gelip:

"Bre birâder, durma hemen cülus edelim. Bu Mehmed Han sabîdir, bilmez. Yetişkin ve olgun değildir, ya Selim'i, ya Süleyman'ı veya Ahmed'i veya Orhan'ı padişah edelim. Onlar bu devlete vâkıf oluncaya kadar zaman geçer, sen ebedî veziriazam ol. Bir müstakil şeyhülislâm olup bu eski işlikte yeni bir kâr edip mülkler, emlâkler ve çerağlar edip her tarafa kol kanat salıp zemine kök salalım, iş görelim, durma hemen bütün ocak ile söz edelim ve elbette bir iş görelim" dedikte ileri görüşlü Paşa:

"Bre efendi, cülus yok iken ben şimdi bu kula üç ayda ben beşer bin altışar kese mevacibi yetiştiremem. Ödenmeyen borçlar bize göz açtırmamıştır. Eğer cülus olursa ya bu yüz bin askere altı bin kese cülûs inamını nereden bulayım" deyince hemen kurnaz Burnaz Müftü:

"Bre Harem-i Hâs'da birkaç kişiyle bir olup Sultan Murad'ın biriktirdiği çilhane hazinesini açtırıp bütün kula cülus inamı ve aylık kul mevaciblerini verin. Ondan sonra bin parça gemiyle Girit ve Malta üzere sefer edip fetihlerden sonra kula ruhsat verip artık sefer sözünü anmayıp nice zaman bu devlette seninle devam ederiz" dedi. İş görmüş Paşa:

"Bre efendi, bu iyi meşverettir, ama o hazine dediğini Sultan İbrahim perişan edip Cinci Hoca'ya, Şekerpâre'ye, Telli Haseki'ye, Ahmed Kolu sâzendelerine ve nice bin adet musahib ve musahibelere o hazineyi telef edip bir bakır ve bir Devânıkî dankı kalmamıştır. Ben bu şekilde vezirlik istemem. *Allah affetsin.* Efendi bu cevabı gizleyin, gayet çirkin sözdür" deyince hemen Burnaz ve kurnaz müftü gücenip kalkıp,

"Siyavuş Paşa'nın ve başkalarının cenazesine hazır olalım" deyip Mehmed Paşa yanından kalkıp gider. Hemen ardından Padişah haremine varıp,

"Padişahım, Defterdaroğlu hâlâ defterdarın cülus etmek ister, ben razı olmadım" diye kendi sözünü yine padişah huzurunda söyleyince derhâl Defterdarzâde Defterdar Mehmed Paşa'yı içeri çağırıp,

"Siyavuş Lala'mın ölmesi için En'am okutup şehit eden ve cülus etmek isteyen sen misin?" diye söyletmeden hemen efendimiz mazlum Gazi Mehmed Paşa'yı haksız yere boğarak şehit ettiler ve öldürülmeyi gerektirir hâli yok iken şehitlik rütbesine erişip Hazret-i Hamza Sancağı altında haşr oldu. *Allah bol bol rahmet eylesin.*

Bu derece anlatmaktan maksat oldur ki çocukluğu çağından beri bir yerde esip ekmek ve tuz hakkı olduğundan hayr ile anmak içindir, bu yüzden yazıldı. *Allah rahmet eylesin.*

Ama gariplik ondadır ki, bu hakir Malazgirt Kalesi'nde gördüğüm rüyada Siyavuş Paşa ve Mehmed Paşa İstanbul denizinde boğuldu dedikleri rüyayı Melek Ahmed Paşa yorumlayıp,

"Erzurum'da onların haberi gelir ve biz Âsitâne'de onlar ile *[18b]* görüşemeziz. Onlar şimdi başka mansıptadır. Biz seninle Evliyâm Rum mansıplarına gideriz" dediği gizli işaretlerin tamamı gelip çıktı.

Ondan bildim ki Koca Melek Ahmed Paşa boş değil. Bir gizli işaretler sahibi velî mertebesinde bir şeyh vezirdir. Dibelik muhabbet edip eteğini elden komadım.

Daha sonra Melek Ahmed Paşa Erzurum'da ulakların mektuplarını okuduktan sonra ulaklara ikramlar edip Gümrük Emini Mahmud Ağa'nın üzerine mübaşir gelen Hüseyin Ağa siğil siğil ağlarken,

"Elem çekme Hüseyin Ağa, Defterdarzâde efendin merhum olduysa Melek sağ olsun. Demin sen bizim bir ricamızla Mahmud Ağa'yı hapisten kurtarıp insanlık ettin. Onların karşılığında biz de seni garip komazız. Tez kethüdayı çağırın" dedi.

Melek Ahmed Paşa'nın Hüseyin Ağa'ya cömertliği

Derhâl kethüda gelip, "Yusuf, bu Hüseyin Ağa bizim garibimiz oldu ve İstanbul'dan birer kamçıyla ulak olup geldi. Biz buna önce bir cerge verelim ama yeni ve mükellef ola, matbahı ve diğer 5 adet çadırıyla ola. Ve bir katar katır, 5 köle, 5 at takımıyla, 5 okluk, kılıç, mızrak ver, bütün yol mühimmat ve levazımatını gör. Tez hazinedar 5 kese getir" deyip keseleri Hüseyin Ağa'ya verip Paşa kendi arkasındaki 500 guruşluk samur kürkünü Hüseyin Ağa'nın arkasına giydirdi, Paşa kendisi yerinden kalkıp, Mahmud Ağa'nın arkasından samur kürkünü çıkarıp,

"Senin üzerine mübaşirdir. 'Efendisi merhum oldu' deme, dahi fazla saygı göster" diye Mahmud Ağa'nın kürkünü Hüseyin Ağa'ya giydirip kendi kürkü, Paşa kürkü ve Mahmud Ağa kürküyle Hüseyin Ağa üç kürklü oldu. Paşa Mahmud Ağa'ya buyurdu ki,

"On kese de sen ver" dedi.

Hemen 10 kese Mahmud Ağa verip 3 at, 2 Gürcü köle ve bir katar katır verdi. Paşa buyurdular ki,

"Her kim beni severse Erzurum ayanı Hüseyin Ağa'ma herkes riayet eylesin" diye buyurunca *Allahuekber* 7 günde herif mala boğulup neye uğradığını bilmedi. Ve Paşa'nın tayinatını alıp kapucubaşı zümresine kattı. Paşa,

"Hüseyin Ağam eski kapu yoldaşın ile yan yana cerge cergeye kurup konup göçün" diye buyurdular, *vesselâm.*

Ve o gün yine Paşa efendimiz bu hakir ile 200 altın, iki Keşmirî şal ve bir peşkir Vanî Efendi'ye hediye gönderdi. Altınları kabul etmeyip 2 adet şalları alıp 50 altını hakire verdi. Geri kalanlarını fukaralarına üçer altın dağıtıp fazlasını bir fukarasıyla mühürleyip Paşa'ya gönderdi.

Yol sahibi, müfessir ve muhaddis, manalar denizi, ârif Şeyh Hazret-i Mehmed Vanî'dir ki o asırda zamanının yegânesi idi,

ama gurup vakti değil şen gönüllü, güzel konuşan, dehrin (dünyanın) fazılı bir kimse idi, ama dehrî değil idi.

Sözün kısası, Erzurum şehrinde 10 gün konaklayıp şiddetli kışı biraz geçirdik. Erzurum Valisi Zurnazen Paşa'nın gelmesi haberini alıp tuğlar gitti. Ertesi gün seher vakti bütün vilâyet ileri gelenleri alay ile paşayı Erzincan Kapısı'ndan dışarı çıkarıp yarım menzil gidip herkesle vedalaştık. Onlar Erzurum'a döndüler, bizler (---) saatte,

Ilıca Köyü menzili

Akkoyunlu padişahlarından (---) yapısı olup bir faydalı ılıca olduğu ikinci cildimizde yazılıdır.

Bu mahalde Erzurum Valisi Zurnazen Paşa çadırlarıyla o şiddetli kışta konup bizim paşaya bir büyük ziyafet çekip paşaya bir samur kürk, bir murassâ eyerli at, bir oba çadır, 20 kese harcırah, 5 katar katır, 5 katar deve ve 10 adet seçkin Gürcü köle hediye verip Melek Paşa memnun oldu. Ve akıllı Gümrük Emini Mahmud Ağa, borcu olan 200 kese mîrî malı iki padişah veziri huzurunda Hüseyin Ağa'ya teslim edip hüccet-i şer'iye ve temessükler alıp borçtan kurtuldu. 200 kese mala kira beygirleri de hazır olup bizim paşa bu padişah malını korumaları için 5 bayrak sarıca ve 20 adet iç mehterleri tayin eyledi. Yiğit vezirler birbirleriyle sohbet eyledi. Konuşma sırasında Zurnazen Paşa bizim Melek Paşa'ya:

"Sultanım, bize kayıtsız durup yukarıdan aşağı muamele eyleme. Zira sultanım, biz de yarım saat mühür sahibi olduk. Bizden mührü alıp Girit'e Deli Hüseyin Paşa'ya gönderdiler ve yine alıp Siyavuş Paşa'ya mührü döndürdüler. Hele biz yarım saat *[19a]* mührü alıp koynuma koyup ve yüzünü görüp koklaması helâl bir kere mührü kokladım, sanki rüya imiş. Yine aldılar, bizim Deli biradere gönderdiler. Ama ona mührü alıp koklamak bile nasip olmayıp Siyavuş Paşa tamahından mührü çok koklayıp mührün zehiri Siyavuş'a ağu gibi tesir edip ölünce o mühür çeşnisi Defterdaroğlu Mehmed Paşa'yı da zehirledi.

Şimdi yolda işittim" diye bu tür şaka yollu sözler söyledi. Melek Paşa:

"İmdi birader, çünkü yarım saat mühür sahibi oldun, başımıza beraber bir veziriazam olup pâye kat etmişsin. İmdi benim biraderim, ben bir buçuk sene veziriazam oldum. Senin yarım saat mühre malik olduğun kadar olmadı. Bu dünya çirkefi bir rüya gibidir" deyince, Zurnazen Mustafa Paşa:

"Hele hey sultanım, mühür bende birkaç gün kalaydı gam yemezdim. Hemen mührü koynumda bir kere yokladım, gördüm ki durur, elim koynumdan çıkardım, 'Ver mührü' dediler. O onda yine mührü aldılar ve gittiler. İşte beni bu Erzurum'a attılar. Hele varır görürsün, mührü Haleb'e Boynueğri'ye gönderdiler. Yakında onun da mührile boynunu doğrulturlar" diye gülünç sözler edip kısacası,

"Efendim, Âl-i Osman devletinde böyle karışıklık günleri görmekten ise bir gün evvel ölmek yeğdir" deyince hemen, Melek Ahmed Paşa:

"Ey birader, ölmeğe acele etme. Hele bu Erzurum şehrine gir" dedi, ama yüzü açılmış gül gibi kıpkırmızı olup yine gözleri aları aları olup *"Sübhânallah sübhânallah"* dedi.

Zurnazen Paşa, bizim paşanın "Hele Erzurum'a var" sözünü boş anlayıp şakaya vurdu ve paşa ile o gün Ilıca Köyü'nde can sohbetleri edip ertesi Zurnazen Paşa bizim paşa ile vedalaşıp alay ile Erzurum'a girdi.

Biz oradan yine batı tarafa (---) saatte gidip **Cinis Köyü** oradan **Mama Hatun Köyü** oradan **Götür Köyü**. Bu mahalde duyduk ki Zurnazen Paşa Erzurum Kalesi'ne girince öldüğü haberi geldi ve Melek Paşa'nın,

"Hey birâder, ölmeğe acele eyleme. Hele Erzurum'a var" dediği işareti hatırımıza gelip hayretler içinde kalıp Melek'e bin can ile hizmet edip yoluna kurban olmağa karar verdik, bilmeye muhtac bir vezir idi. *Allah korusun.*

Buradan **Cibice Köyü menzili** oradan **Evrenküş Gazi Süleyman Efendi Köyü.** Bu mahalde Zurnazen Paşa'nın ölüm haberi ulakları geçtiler. Buradan **Erzincan Kalesi** sonra **Yalnızbağ Köyü** oradan **Başhan Köyü** oradan **Balkar Çayırı Köyü** oradan **Erzinsi Köyü** oradan **Şeyh Sinan Köyü** oradan **Baru Köyü** sonra **Alamelik Köyü** andan **Yakubağa Köyü** oradan,

Kaplanlı Beli: *Allah esirgesin* bir şiddetli kış, kar, tipi ve boran çekerek bütün develerin ayaklarına keçe parçaları bağlayarak ve bütün deve yüklerini katırlara yükletip bir günde bu Kaplanlı Beli adlı belâyı güçlükle aştık. O gece kar üzerinde bütün askerle yatıp büyük ağaçları ateşe vurup orman kebabı fasılları ettik. Buradan **Zara Çayırı Köyü** oradan **Oğdümit Köyü.**

Bu mahal Sivas Eyaleti'dir ve bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'nın Sivas'dan azledilip İstanbul'a kapudan paşa olmaya gittiğini duydum.

Sonra **Nebî Çayırı Köyü** oradan **Kurt Beli Köyü.**

Rabbime hamd olsun bu beli açık havada esenlikle aştık, ama bu da sarplık imiş. Bu yoldan hakir asla geçmemiştim. Hele hoş geçtik. Buradan,

Yıldız Dağı Köyü: Sivas Eyaleti'nde Tokat voyvodası hükmünde 300 haneli bakımlı ve şenlikli köydür.

Kûh-ı Süreyyâ, yani Yıldız Dağı'nın özellikleri

Batlimus Hakim'e göre bu yeryüzünde toplam 148 adet büyük dağ vardır. Bunlardan ulusu Dağıstan diyarında Elburz Dağıdır ki dört tarafında 6 adet ülke sahibi padişahlar sakin olduğu, Şirvan diyarma vardığımızda özellikleri ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Sonra küçük dağ Tuna Nehri başında Alman Dağıdır.

Kısacası, seyahatimizde nice yüksek dağlar yazılmıştır, ama bu Yıldız Dağı yazılmamıştır, zira tarzımız odur ki okuyarak öğrendiğimizi yazmayıp gözümüzle görüp öğrendiğimiz bilgileri yazmayı kendimize görev olarak kabul etmişiz.

İmdi, bu yüksek dağı bu zeminde gördüm ki göklere doğru baş çekmiş bir yüksek zirve gibi Demâvend Dağı, bir Elvend Dağıdır. Gerçi Bursa'daki Ruhban Dağı gibi, Erciyes Dağı gibi, Ramazan Dağı gibi, Göksun Dağı gibi, Sübhan Dağı gibi, Ağrı Dağı gibi ve *[19b]* Bingöl Dağı gibi gibi bir geniş dağ değildir, ama aslında zemini yüksektir. Kendi de gayet yüksektir ki bütün yıldızlar ondan görüldüğü için Yıldız Dağı derler. Nice bin Türkmen Keskin ve Bozok sancaklarından nice kere yüz bin hayvanları bu yüksek dağa çıkarıp tam yedi ay yayla faslı ederler. Nice yüz âbıhayatları akar. Tam 5 konak yerden bellidir. Bu hakir kış günleri olup yayla mahalli olduğundan seyretmedim, ama Kör Hazinedar Mustafa Paşa her sene çıkıp orada yayla faslı için yüksek köşk, mutfak ve pek çok odalar yaptığını biliyorum.

Buradan yine batı tarafa (---) saat gidip,

Amalika kavmi vilâyeti, yani Dok'ad yapısı şahika sur, İrem bağları şehri, yani arpa yurdu, Tokat Kalesi'nin özellikleri

Bütün Arap, Acem, Rum, Yarmeni Mığdısî ve Yanvan-ı Yunanî tarihlerine göre bu Tokat Kalesi Rum diyarındandır. Tarihçilere göre ilk defa Amasya Kalesi'ni yapan Amalika kavminden Dok'ad adında bir Ferhad işli yapmıştır ki ilk mekânları mağara ardı ki hâlâ mağaralarında adam kaybolur.

Sonra yine onların neslinden çoğalarak mağaralardan çıkıp bir yüksek dağın doruğu üzerinde beşgen şekilli kesme taşlı, savaş yeri bir kale yapmıştır ki Amasya Kalesi'ne denk bir sağlam hisar ve dayanıklı bir set yapmıştır. Kıyamete kadar Hallac-ı Mansur yayının çilesine karşı durur yüksek boylu bir kuledir. Nice bin devletten devlete intikal etmiştir. 567 [1172] tarihinde Selçuklulardan Melik İzzeddin Kılıç Arslan Şâh ibn Mesud Ermeni kavmi elinden bilek zoruyla kızgın kılıç vurup keferenin derman damarlarını kesip fethetmiştir.

Sonra Konya'da Sultan Alâeddin'in iktidarı son bulduğu sırada Ermeni ve Rum kefereleri fırsat bulup bu kaleyi bir

yolunu bulup işgal eylemişlerdi. O sene Sultan Hacı Bektaş Velî-i Horasanî büyük atamız Türk ü Türkân Hoca Ahmed Yesevî izniyle Horasan'dan Rum diyarına gelip Osmanoğlu'nun ilk çıkışlarında Ertuğrul'a ve Osmancık'a yardım etmeye geldiğinde bu Tokat Kalesi'ne yakın gelirken bütün kefere karşılamaya çıkıp şehrin kuzeyi dışında Sümbüllü adındaki Meram Bağına kondurup izzet ikram ettiler. Hazret-i Hacı Bektaş Velî kefereden bu kaleyi istedi, vermediler. "İnşaallah yakın zamanda Yıldırım gibi bir er çıkıp bunu feth eder" diye Sümbüllü adlı makamda bir halifesini seccade sahibi edip orada alıkoydu. Hâlâ Sümbüllü Sultan namıyla meşhur bir kutup kimse orada gömülüdür.

Sonra Horasan Sultanı Karaman diyarına yola çıkıp yine Horasan erenlerinden Hazret-i Sultanü'l-ulemâ ve Hazret-i Mevlânâ ile müşerref olup Rum seyahatini etti. Yaradanın hikmeti zaman geçmesiyle Selçuklular devleti son bulup 600 [1300] tarihinde yine Hazret-i Mevlânâ ve Hazret-i Bektaş Velî izniyle devlet Ertuğrul'a doğrulup nice fetihler etti. Az müddette Söğütcük adlı kasabada Ertuğrul vefat edip devlet Osmancığa yüz tuttu, cülusu tarihi "Evvelâ Osman" lafzıdır.

Sözün özü, Hazret-i Hacı Bektaş Velî Osmancık ile Bursa fethine memur olup Osmancık nikris hastalığına tutulduğundan Konya'ya gitti. Yerine oğlu Orhan Gazi'yi Bursa üzre muhasaraya koyup tam (---) ay dövüp Osman Gazi vefat ettiği an Bursa feth oldu. Orhan ilk defa Bursa içinde Hacı Bektaş Velî izniyle sikke ve hutbe sahibi olup müstakil padişah oldu.

Sonra Horasan Sultanı Hacı Bektaş Velî Kırşehri adındaki şehirde sene (---) tarihinde merhum oldu.

Sonra onların inci saçan sözleri bereketiyle Yıldırım Han ortaya çıkıp derya gibi asker ile bu Tokat Kalesi'ni kuşatıp bilek zoruyla 795 [1393] tarihinde Tokat Kalesi'ni fethetti.

Sonra aynı sene içinde Amasya'yı da fethetti.

Sonra yine o sene Azerbaycan şahlarından Karakoyunlu'dan Kara Yusuf Celâyirî Timur'dan Yıldırım Han'a kaçıp bu Tokat Kalesi'ne kapandı. Timur büyük ordu ile gelip Tokat'ı döve döve bir taşını bile koparamayıp hüsrana uğrayarak döndü. Timur Yusuf Celâyir'i Yıldırım Han'dan istedi. Timur Han'a Yusuf Celâyir'i vermediği için Yıldırım ile Timur Han *[20a]* arasına düşmanlık girmesine sebep bu Tokat Kalesi'nde Yusuf Celâyir'in sığınması olmuştu.

İşin sonunda Timur Han, Yıldırım Han'ı yenip Yıldırım Han Timur'un hapsinde demir kafes içinde ateşli hummadan vefat edince uğursuz Yusuf Celâyir Şah bu Tokat Kalesi'nden kaçıp Mısır'da Çerkez Sultan Berkuk'a vardı, oradan hacca gitti. Beri tarafta Timur Han da nursuz olup ölünce Yusuf Celâyir yine kendi diyarına gidip hükumette olup Timur Han'ın üç evlâdını katl edip Yıldırım Han'ın intikamını aldı.

Sözün kızası bu Tokat Kalesi'ni Timur'dan beri nice yüz eşkiya ve haramî kuşatıp surunun taşlarından bir kol büyüklüğünde taşını koparmayı başaramayıp hüsrana uğrayıp dönerlerdi. Tâ bu mertebe sarp sağlam hisardır.

Tokat Kalesi'nin zemini ve şekli

Bu kaleyi Yıldırım Han fethettikte bütün tarihçiler ismine Dârü'n-nasr dediler, ama Moğol dilinde Suvbaru, baru onlarda kaleye derler.

Arap dilinde Dokat, yani Arabistan'da bakla gibi türmüs adında bir habbe olur, onu un edip sabun gibi el yıkarlar. Elde olan yemeğin yağını temizler, ona dokat derler. Arap dilinde dâl ile tânın mahreç yakınlığı olduğundan Tokat demeyip Dokat derler.

Acemcede Kân-ı cev derler, yani Arpa vilâyeti derler. Gerçekten de arpası Karaman eli arpası gibi pâk, dolgun ve bol olduğundan bu Tokat'a ve Sivas'a Acem ülkesinde Arpa Çukuru derler.

Ermeni dilinde (---) derler, ama Ermeni kavmi Türkçe bu Tokat'a Tohat der. Hatta bazı şehir oğlanı zarifleri Ermeni taifesini alaya almak için "Erzingan'dan inç habar Tohat'ın çaşmaları ahar mı? Ahar, ama şır mır ahar" diye üleşirler.

Rumca'da (---) derler. Eski, işlek ve büyük şehirdir.

Etrâk kavmi Tok at der. Nicesi Doğat der, nicesi "Dohat'a vardım" der, ama şehir zarifleri Dok'ad derler.

Kalesi bir yüksek tepe üzerinde (---) şeklinde bir şeddadî beyaz kesme taş ile yapılmış sağlam bir kaledir, ama o kadar büyük değildir. Fırdolayı büyüklüğü 5.060 adımdır. Çevresi burç ve bedenlerle süslenmiş, sanatlı beden dişleriyle bezenmiş, etrafında asla hendeği yok korkusuz yüksek bir surdur ki Samanyolu gibi göklere baş uzatmıştır. Ve dört tarafı cehennem çukurundan nişan verdiğinden asla hendek olacak yeri yoktur. Bütün etrafı şahin, kartal ve zağanos yuvalı elvan renkli kayalardır.

Batı tarafa bakar bir demir kapısı vardır. Hisar içinde dizdar hanesi, kethüda, imam, müezzin ve kale mehterleri hanesi var ve cebehane odaları, tahıl ambarları, su sarnıçları ve Ceylân yolu adında su yolları vardır. Tam 362 ayak kesme kaya taş merdiven ile (---) nehrine inilir. Batı tarafında Ayyar kayası bu kaleye biraz eğimlidir. Ve Yıldırım Han Camii var, başka han, hamam ve çarşı pazardan bir eser yoktur, zira göklere doğru boy uzatmış yüksek bir kale olduğundan değme adam bir saatte çıkamadığından gece gündüz kapısı daima kapalıdır. Ancak bekçileri daima gözcülük eder pür-silâh kapıcıları vardır. Zira aşağı şehir halkını bütün değerli malları tamamen kalede korunur. Bütün suçlular ve kanlılar burada mahpustur. Kudüs-i Şerif'in zindanı Kerek Kalesi'dir, ama bu Tokat sanki Acem ülkesinin Kahkaha Kalesi'dir. Hatta 1056 [1646] tarihinde Sultan İbrahim Han, Varvar Ali Paşa'dan İpşir Mustafa Paşa'nın hatunu Mavrol Han kızı Perihan'ı istediğinde Varvar:

"Cânum, hankı şer'de vardur kim bir Müslümanın nikâhlısın nâ-şer'î verem? Veremem, cânum" diye Boşnak lehçesiyle

konuşup vermedi. Sonunda Sivas'dan azli kabul edip İpşir Paşa'nın hatununu bu Tokat Kalesi'ne haps edip kilidine kurşun akıtıp o hatunu İbrahim Han'a vermedi.

Sonunda İpşir Paşa Varvar üzere memur olup sanki "Sen benim hatunumu niçin hünkâra vermedin?" diye "Ben seninlen bileyim, pederimsin ve benim ehlim hünkâra vermedin" diye Varvar'a tavşan uykusu verir. Bir gün ansızın Çerkeş kasabasında İpşir Paşa Varvar Ali Paşa'yı basıp askerini kırıp Varvar'ın başını kesip İstanbul'da Hezârpare Ahmed Paşa'ya gönderdi. Onun tahtında Sivas'ı İpşir Mustafa Paşa'ya verdiler. Bütün halk İpşir'e, "Yüzü kara ola babak topal tıknefes gidi" dediler.

Ve bu Tokat Kalesi'nde olan cebehane bir kalede yoktur. Hatta tazı ve zağar köpeklerine, şahin ve zağanos kuşlarına geyim zırh vardır. Eski şehir, yapıları yüksek ve halkının şanı yücedir. *[20b]*

Tokat şehrinin hâkimleri

Sivas Eyaleti'nde Süleyman Han yazımı üzere başka sancakbeyi mutasarrıf idi. Daha sonra 1026 [1617] tarihinde valide sultanlara hâss-ı hümâyûn olup hâlâ her sene (---) yük akçe iltizam ile bir voyvoda 500 atlı ile hükumet edip padişah malını tahsil edip Der-i devlete irsaliye gönderir. İyi hükumettir ki şehri bütün örfî vergilerden ve yüklerden muaf tutulmuştur.

Şer'i hâkimi 500 akçe pâyesiyle molladır. Ve hükumeti altında toplam (---) adet bakımlı ve şenlikli köylerden her sene adalet üzere (---) guruş gelir. Toplam (---) adet nahiyesi vardır.

Evvelâ (---) nahiyesi,

.... (2.5 satır boş)...................

Ve şeyhülislâmı vardır. Bütün seyyidlere nakibüleşrafı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve (---) adet kale neferatı, şehir naibi, şehir muhtesibi, şehir kethüdası ve harac ağası vardır. Zira tamamı (---) adet haracdır. Ve avârız ağası vardır, zira Tokat şehri (---) adet hane-i avârıza bağlı bir büyük bir

şehirdir. Gümrük emini ve darphane emini vardır, zira eski zamanlarda Selçuklu, Dânişmendli ve Osmanlı'dan Yıldırım Han pâyitahtı olduğundan darphanesinde *"Azze nasruhu duribe Tokat"* diye akçe kesildiğini bilirim. Ve bir hâkimi de şehir voyvodasıdır. (---) (---) (---) (---)

Camilerinin anlatılması

Tamamı (---) adet mihraptır.

Evvelâ hepsinden önce, eski mabedhane yukarı kalede **Sultan Melik Gazi Camii**dir. Daha sonra Yıldırım Han feth edip tamir edip hutbesinde ismi yâd olunur. Ondan başka kale içinde selâtin camii yoktur.

Sonra aşağı şehir içinde Emir Kadı Efendi hanesi yakınında **Koca Ali Paşa Camii**. (---) Han vezirlerindendir. Gayet donanımlı, süslü ve bakımlı selâtin camii gibi büyük kubbeler ve yüksek sütunlar ile yapılmış sağlam bir camidir ve bir uzun minaresi vardır ki büyüleyicidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu güzel hayratın bütün yapıları mavi has kurşun ile örtülüdür.

Ondan sonra pazar meydanında **Zincirli Cami**, (---) yapısıdır. Bu da tamamen kurşunlu kubbeler ile mamur bir uzun minareli camidir ki gece gündüz kalabalık cemaatten boş değildir. Bu nur dolu cami sahasında Gürcistan hâkimi Mavrol Han kızı Perihan ki, İpşir Paşa'nın ehlidir, bu cihan içre Züleyha, Kaydefa ve Belkıs'dan sonra bu Perihan gelmiştir diye mükemmel güzelliğiyle ünlü bir peri yüzlü Perihan idi, vefat edince bu Zincirli Cami sahasında gömülmüştür. Yukarıda İbrahim Han'ın bu hatunu istediği yazılıdır.

Sonra Mevlevîhane'nin **Behzad Camii**: Kubbeli, demir pencereli ve bütün yapıları kurşunlu nur dolu camidir, gayetle sanatlı mihrabı ve minberi vardır, ama minaresi yüksek değildir.

Bundan sonra aktarlar içinde **Takyacılar Camii** : Ulu camidir. Yüksek kubbe ve uzun minare ile yapılmış, tamamen kurşun ile örtülmüş mamur camidir.

Kale altında Köse Kadı hanesi önünde **Hünkâr Camii:** (---) (---) yapısıdır. Tamamen kubbelidir, ama tahta örtülüdür ve bir uzun minaresi vardır, ama bu mabedgâhın cemaati çoktur.

Kale dibinde **Pazarcık Camii:** Bu da kubbe ve minarelidir.

Sonra Mehmed Ecib tarafında **İmrahor Camii**.

İpşir Paşa Hanı yakınında **Hamza Bey Camii** kubbe ve minarelidir.

Sonra **Alaca Cami** derler ve bazıları Küçük Minareli derler, zira minaresinin zirvesi bir başka sanat üzere inşa olunmuştur ki seyre değerdir ve kubbeli mamur bir camidir.

Çâşnigir sarayı yanında **Küçük Ahmed Ağa Camii:** Kubbeli, minareli ve kalabalık cemaate sahip camidir.

.... (2 satır boş)...................*[21a]*

Tokat'ın mahalle mescitleri

Tamamı (---) adet Müslüman mescitleridir.

Evvelâ Topçu Bağı içinde bulunan **Müftü Mescidi** : Gayet büyük kârgir yapı hoş bir mescittir ki cami olmağa müsaittir. Bir sanatlı ince güzel minaresi vardır. Mimarlıktan haberdar olan hayran kalır.

Sonra **Çay Mescidi**, sonra **Bahadır Sultan Mescidi**. Kubbe ve kemerli yapıdır ve büyük ziyaretgâhtır. Zira bu mescit avlusunda bir çeşit ibretlik ağaç vardır. Allah'ın emriyle kökünden bir âbıhayat su çıkar. Kulak ağrısına yakalanan kimselere bu berrak sudan birer damla su damlatsalar Allahu Taalâ'nın izniyle şifa bulur. Ve her diyara testi ve şişeler ile hediye götürüp ihtiyaç olduğunda kullanırlar. Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden Sultan Cavlı Dede nazargâhıdır, derler.

Sonra Yeni Tabahane'de **Tabahane Mescidi**.

Bundan sonra **Zincirli Kuyu Mescidi**. Bu mahalde bir su kuyusu vardır ki şekerden lezzetli bir âbıhayatı vardır, Temmuz ayında buz parçasıdır ve kış vaktinde de ılıcadır. Üstad-ı kâmil bu kuyuya bir uzun direk ile bir çeşit seren çıkrık etmiş ki göklere doğru boy uzatmıştır. Demirci üstadı o serene 50 kulaç

kadar uzunlukta bir sanatlı zincir etmiş ki sanki Hazret-i Davud Nebî işidir. Bu çıkrık öyle hendese üzere inşa olunmuş ki bir ufacık bir çocuk gelip bu zinciri çekip kuyuya indirip kovasını su ile doldurduktan sonra yine dışarı kolay bir şekilde çeker ki her gören hayret eder. Tâ bu derece incelik ile inşa olunmuş kuyu çıkrığıdır.

Sonra Pervane Hamamı yakınındaki **Ala Mescit**. Cami olmaya lâyık hoş bir zâviyedir.

.... (3.5 satır boş)...................

Bunlardan başka her mahallede birer, ikişer ve üçer adet mescitler vardır, ama kalabalık cemaatli, bakımlı, şenlikli ve cami olmaya lâyık mescitler bunlardır. Kiminde ibâdet edip ve kimini seyrettiğimiz eski mabetgâhlardır.

Tefsirci âlimlerin medreseleri

Tamamı(---) adet ilim öğrenilen yuvalardır.

Evvelâ **Gök Medrese:** Eski sultanlar yapısıdır ki sağlam yapılmış kârgir hoş bir medresedir, ancak Vanî adında bir adam şeyhler zümresinden geçinip bu eski medreseyi padişah emriyle tekke etmiştir. Kubbesinin ortası açık olup zemininde bir dörtgen havuzu var.

Sonra **Hatuniye Medresesi** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hazret-i Kur'ân dârülkurrâları

Tamamı (---) adet dârülkurrâdır. Eski zamanlarda asaleten dârülkurrâ yapılmamış, ama şimdi hayrat sahipleri birkaç kurrâ yapmışlar, ama halkı gayet zekî ve çocukları gayet akıllı ve olgunlardır. Genellikle bütün halkı *Envârü'l-âşıkîn*'ı ve *Muhammediyye kitabı*nı tamamen ezberden okurlar.

Evvelâ **Ulu Cami Dârülkurrâsı.** Özel Hafs, İbn Kesîr ve Seb'a Kırâati okutur başka şeyhülkurrâsı ve talebeleri vardır.

.... (1 satır boş)...................

Dârülhadisleri

Hepsi (---) adet dârülhadistir.

.... (1 satır boş)...................

Ebced okuyan çocuk mektepleri

Tamamı (---) adet ciğer köşesi çocuk mektepleridir. Evvelâ (---)

.... (1 satır boş)...................

Şanlı derviş tekkeleri

Tamamı (---) adet gönlü yaralı miskin derviş hankâhıdır.

Evvelâ, bunlardar mamur ve abadan şehir içinde **Hazret-i Mevlânâ Mevlevîhanesi Tekkesi**dir. Yapıcısı *merhum* Süğlün Musli Paşa'dır ki Sultan Ahmed Han vezirlerindendir, ancak sadrazam olmamıştır. Bir cömert, kerem sahibi ve eli açık kimse olduğundan Mevlânâ'nın ruhunu şâd ve Hâcegân tarikatı fukaralarını sevindirmek için bir mevlevîhane yapmıştır ki benzeri bir diyarda *[21b]* yoktur. Meğer İstanbul'da Beşiktaş Mevlevîhanesi ola. Ancak bunun ondan fazla evkafı olduğundan gayet mamurdur. Semâhane çevresinde semâzen fukaralarının odalarının bütün pencereleri, çevresindeki çiçekli ve kuşlu İrem bağına bakmaktadır. Ve haftada iki gün mukabele olup Mevlânâ âyini ederler ki sanki Hüseyin Baykara fasılları olur. Özellikle Sızıltızadeler adında neyzenleri var ki her biri sanatının ustasıdır. Ve gün gece-gündüz iki defa bütün fukaraya ve bazı dostlara Mevlânâ nimeti dağıtılır.

Sonra bağlar içinde Hızırlık adlı yerde **Açıkbaş Tekkesi**. Bir Bektaşî tekkesidir ki tâ Hazret-i Hacı Bektaş Velî, bu şehir Yarıneni elinde iken bu şehirde konuk olup Bektaşî tekkesi olmuştur. Hâlâ bütün zengin yoksul bütün halka minnetsiz sofrasında nimeti dağıtılmaktadır.

Sonra bu yere yakın **Hızırlık Tekkesi**. Bu da Bektaşî hüzün kulübesidir.

Bundan sonra şehrin kıblesi tarafında bir bayır yerde **Çöreğibüyük Tekkesi,** mesiregâh tekkedir. Bu da Âl-i Abâ-yı Bektaşî meskenidir.

Sonra yine şehre eğimli bir seyirlik tepe üzerinde **Gıjgıj Dede Sultan Tekkesi** Yesevî tarikatinde bir ulu sultan imiş. Hacı Bektaş Velî-i Horasanî'yle Horasan diyarından gelip Bektaş Velî izni ile bu yüksek tepenin üzerinde sâkin olur. Celâl sıfatlı olduklarında ejderha gibi gıjıldadığından Gıjgıj Dede derlermiş. Himmeti hazır ve nâzır ola. Kanaat sahibi birkaç fukaraları vardır.

Sonra **Alp Gazi Sultan Tekkesi**: Bu da şehre eğimli yüksekçe bir yerdedir.

Bundan sonra şehir dışında **Miskinler Tekkesi**. Bütün cüzam ve kaba hastalığına yakalananlar orada kalırlar, ama içlerinde dindar ve hâl sahibi adamlar vardır. Bunlar halktan saklanan ve halk bunlardan nefret etmiş, yerilmiş kavimdirler, ama duaları kabul olur. Hatta bir adamın atını sancı tutsa yahut düvüce ve kızıl kurt olsa bir akçelik yağ mumu alıp atın boğazına asıp tekkeyi dolaştırırlarken miskinler "Allah Allah" diye gülbâng-ı Muhammedî duasını ederler. Allahu Taalânın emriyle o at şifâ bulur. Hatta bu hakire Basra Paşası Efrâsiyabzade Hüseyin Paşa bir sâfinâtü'l-ciyâd gibi bir muteber at verdiğinde bu Tokat'da sancılandı. Bir akçe mum götürüp nezri verdim. Allah'ın izniyle at şifâ buldu. Denenmiş bir yerilmiş tekkedir, ama inşaallah Allah indinide övülmüştür.

Sonra şehrin kuzey tarafında aşağı bağ ve bahçeler içinde **Sümbüllü Baba Sultan Tekkesi** *Allah sırrını aziz etsin.* Bizzat Hazret-i Sultan Hacı Bektaş burada oturup Sümbüllü Sultan'ı post sahibi etmiştir. Tâ kefere asrından beri Bektaşî tekkesidir. Tamamen dutluk, salkımsöğüt ve türlü meyve ağaçları ile bezenmiş bir İrem tekkesi ve direkli İrem Bağları gibi derviş tekkesidir.

Sonra Eke Bağları içinde **Taşoluk Tekkesi**: Bektaşî tekkesidir ve bir gezinti ve dinlenme yeridir.

Bundan sonra Hızırlık Irmağı kenarında **Hazret-i Kömsek Baba Sultan Tekkesi**: Eski tekkedir. Gâh Bektaşî fukaraları ve gâh Halvetî tarikati fukaraları kaldılar. Evkafı yoktur.

Alaca Mescid Tekkesi. Abdülkadir el-Cîlânî fukaraları tekkesidir. Şehir içinde olduğundan mamur, evkafı bol ve hayer ve bereketi çok Abdülkâdir tekkesidir.

Sonra şehir içinde **Meydan Tekke**: (---) fukaraları yuvasıdır. Gayetle bakımlı ve şenliklidir. Hatta eski yapı olduğundan hayrat sahibi bu tekkeyi öyle donanımlı ve süslü etmiş ki baştanbaşa yeşil Çin kâşîsi (çini) bukalemun nakşı ile inşa edip bu tekke sanki Çin nigârhanesi olmuştur. Ve bu ibret verici tekkede bir âbıhayat kuyu vardır ki Temmuz ayında o kadar soğuk ve âbıhayattır. Şehrin zarifleri ve hekim tabiatlı olanları bu kuyunun tatlı suyundan içerler.

Bundan sonra şehir içinde **Gök Medrese Tekkesine Vanî Tekkesi** derler. Yukarıda medreseler anlatılırken yazılmıştır.

Sonra **Timarhane Tekkesi**. (---) (---) (---) (---) (---)

Hamza Bey Tekkesi. Hazret-i Ali Halvetî tekkesidir, evkafı çoktur ve fukarâları bütün zikredici ve şükredicidir.

Sonra şehir içinde **Horoz Tekkesi**. (---) (---) (---) (---)

.... (3 satır boş)...................*[22a]*

Tokat şehrindeki âbıhayat akar çeşmeler

Tamamı (---) adet akarsu pınarıdır.

Evvelâ Mehmed Ecib içinde **Oğul Bey Çeşmesi**, tatlı sudur ve daima akmaktadır. Lüleli değildir.

Soğuk Pınar, Çark Pınar (---) (---) (---) ve **Pazarcık Pınarı:** Başı önce Osman Efendi hanesinden doğar bir âbıhayattır.

.... (2 satır boş)...................

Ve **Mevlevîhane Çeşmesinin** tarihidir. (---) (---) (---)

Çeşme-i âbıhayâtı buldular.
Sene 1056 [1646]

Bu yazılan meşhur çeşmelerden başka nice yüz adet çeşme vardır, ama meşhur tatlı sulu olanlar bunlardır. Ve her bir can besleyen çeşmeleri yapıcısıyla ve tarihleriyle özelliklerini yazsak başka bir tomar olur. (---) (---) (---) (---) (---)

Susamışlara can katan sebiller

Cümle (---) adet Kerbelâ Çölü şehitleri için sebilhanedir. Genellikle bu sebilhaneler çarşı pazarın kalabalık olan yerlerinde bulunmaktadır. Evvelâ,

.... (1.5 satır boş)...................

Şenlikli Tokat şehri mahallelerinin sayıları ve isimleri

Cümle (---) adet şehir mahallesidir.

şehrin dış çevresini kuşatan mahalleleri bildirir: Evvelâ Mehmed Ecib Mahallesi, Kızılca Mahallesi, Çay Mahallesi, Topçubağı Mahallesi, Kiras Deresi Mahallesi, Aksu Mahallesi, Horoz Mahallesi, Büyük Terbiye Mahallesi, Küçük Terbiye Mahallesi, Behzâd Mahallesi, Mevlevîhane yakınındadır ve Miskinler Mahallesi, Bey Mahallesi hamamı yakınındadır. Kaya Mahallesi, Pazarcı Mahallesi, Zincirli Kuyu Mahallesi, Tepe Mahallesi, bu yazılan mahalleler tamamen büyük şehrin çevresini kuşatan mahallelerdir ki yazılıp yine Mehmed Ecib Mahallesi'ne gelindi.

Bu mahalleler ancak 5saatte devr olunur. Tokat şehri böyle bir büyük şehirdir. Hâlâ günden güne mamur olmadadır.

Şehir içinde olan mahallelerin isimlerini bildirir: Meydan Mahallesi, vezir, vekil, ayan ve ileri gelenlerin yeridir. Şeftali Sokağı Mahallesi, Müftü Mahallesi, Tabahane Mahallesi, Sovukpınar Mahallesi, Yaşmeydan Mahallesi, Sinan Bey Mahal-lesi, Eski Tabahane Mahallesi, Çalık İslâm Mahallesi, Ali Paşa Camii ardındadır. Fitozoğlu Mahallesi, Emir Kadı Mahallesi Mahkeme

Sarayı bu mahallede meşrûtahanedir, Sultan Mahallesi, Bey Mahallesi, Semerkandî Mahallesi ve Semerciler Mahallesi.

.... (2 satır boş)....................

Meşhur mahalleleri bunlardır.

Bu mahallelerde olan vezir, vekil ve seçkinlerin saray ve hanelerini bildirir: Tamamı (---) adet ayan ve kibar sarayıdır. Bunlardan Kör Hazinedar İbrahim Paşa Sarayı, Çul Giydirenoğlu Sarayı, Hüsrev Paşa'yı burada şehit etmişlerdir, sene 1040 [1631] ve Sultan IV. Murad bu sarayda konuk olmuştur. Osman Paşaoğlu Sarayı, Defterdar Bekir Efendi Sarayı, Süleyman Efendi Sarayı, Cihan Sofuzade Sarayı, Kıbleli Kethüdası Ömer Ağa Sarayı, Mühürdar Mehmed Ağa Sarayı, Tavil Efendi Sarayı, Külâhçızâde Sarayı, Müftü Sarayı, Nakibüleşraf Sarayı ve,

.... (1.5 satır boş)....................

Bu saraylar bütün saraylardan mamur ve meşhurdur.

Kervansaraylar

Tamamı (---) adet kervancıların minnetsiz kaldıkları yerlerdir. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Bekâr ve garip esnaf hanları

Hepsi (---) adet sanat ehli gariplerin bekâr odalarıdır. Evvelâ

.... (1 satır boş)....................

Tüccar hanları

Tamamı (---) adet kale gibi kârgir kubbeler ile yapılmış sağlam hanlardır.

Evvelâ Düğmeciler Çarşısında **Taş Han**. Tamamı kârgir kubbbeler ile yapılmış kale gibi eski bir handır. Her gece davul çalınır. (---) (---) hayratıdır.

Yeniçeri serdarı **Fazlı Beşe Hanı,** Atpazarı'nda **Abdurrahman Beşe Hanı** ve **Vartanoğlu** adında *[22b]* bir Ermeni bir han inşa etmiştir ki bütün Acem tüccarları onda konuk olurlar.

Kapan Hanı ve **Kebeciler Hanı** Bitpazarı'na yakındır. Mutafçılar içinde **Nâzır Hanı,** gazzazlara yakın **Kadı Hanı,** saraçhane yakınında **Sulu Han,** boyacılar yakınında **Sarı Ağa Hanı,** Pervane Hamamı yakınında **Müftü Hanı, Yeni Han** çevre-sinde 76 adet kârgir kemer yapılı dükkânlar bulunan kale gibi bir yeni handır. **Kıbleli Paşa Hanı** gayet mamurdur, **İpşir Paşa Konukevi** çarşı meydanındadır, Çark Pınarı yanında **Çark Hanı**

.... (1.5 satır boş)...................

Bu yazılan hanlardan fazlası vardır, ama meşhur olanları bunlardır.

Tokat şehrinin çarşısı, bedesteni

Tamamı (---) adet sultan çarşısı dükkânları ve güzellik pazarıdır. Gerçi bu şehir bir dereli ve tepeli zemine kurulmuştur, ama gayetle bakımlı ve şenlikli olduğundan çarşı pazarı o kadar süslü ve mamurdur ki sanki bu şehrin çarşısı Haleb şehri ve Bursa şehri çarşıları gibi gayet tertip üzere mükellef yapılmıştır.

Tahtakale adlı çarşısı gayet kalabalık ve mamurdur. Tamamı (---) adet mîrî mamur ve süslü kahvehaneleri var. Bir üzüntülü adam kahvelerine varsa gam def eder, zira her kahvehanede türlü türlü saz u söz ve Hüseyin Baykara fasılları olur ki hekimler sözünce insan üzüntüsünü giderir. Her bir kahvehanede kıssahânlar, hanendeler, çalıcılar, gazelhan şairler ve diğer maarif erbabı dopdoludur. Saraçhanesi, gazzazhanesi, haffafhanesi ve attar çarşısı gayet pâk ve süslüdür.

.... (6 satır boş)...................

Aydınlık hamamlarının özellikleri

Hepsi (---) adet Tokat şehrinin yüzü suyu hamamlardır. Evvelâ bunlardan güzel, hoş havalı hamam **Pazarcık Hamamı:**

Halk dilinde bu hamama Şâre Küsdü [şehre küstü] derler, yani şehin dışında kalmış hamam derler, ama şehrin henüz seçkin yerinde bir iç acıcı aydınlık hamamdır.

Sonra Meydan ağzında **Pervane Hamamı**: Her şeyi pâk, tertemiz, suyu, havası ve yapısı hoş hamamdır.

Sonra şehir içinde **Ali Paşa Hamamı:** Gayet büyüktür. Erkekli ve kadınlı çifte büyük hamamdır.

Sonra **Tahtakale Hamamı:** Gayet kalabalık eski hamamdır.

Sonra Düğmeciler yakınında **Sultan Hamamı**. Gerçekten de sultan hamamıdır.

Sonra Miskinler yakınında **Bey Hamamı**. Ferah, içaçıcı aydınlık bir hamamdır.

Sonra **Çerçiler Hamamı**. (---)

Sonra şehir etrafında **Çay Hamamı:** Fukara hamamıdır.

Sonra **Mevlevîhane Hamamı:** Bu da pâk ve temiz ferah hamamdır, ama yapıcısı malumum değildir.

Sonra **Çâşnigiroğlu Mahmud Paşa Hamamı**. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sonra **Ağacık Hamamı**. Gayet şirin hoş yapılı hamamdır, ama çifte değil, yalnızdır.

.... (1.5 satır boş)...................

İleri gelenlerin özel hamamları

Bütün belde halkının rivayetleri üzere, bütün saraylarda ve diğer hanedanlarda tamamı 1.045 adet saray ve diğer sayılan güzel evlerde ayan ve eşraf özel hamamları, gasilhanelerimiz vardır, diye bütün ileri gelenler övünürler.

Gerçekten de bazı sarayda ikişer üçer hamam vardır. Gerçi bir küçük şehir görünür, ama 8 adet dere, tepe, dağ, bayır, kırlar ve tepeler üzerinde birbiri üzere üçer dörder kat saraylar ve başka zengin haneleridir ki hepsinin pencereleri doğu tarafa ve kuzeye bakar dağlara yamanmış birbirinden yüksek, havadar ve kârgir yapı güzel evlerdir. Tamamı kiremit ile örtülü kırmızımsı rengte bir cengsiz şehir, büyük belde, kendine özgü acayip

şehirdir. Aşağı şehir etrafında varoş hisarı yoktur, ama her tarafında tedribe (engel) kapıları vardır, celâlî ve isyancılardan korunmaktadır. *[23a]*

Tokat'ın ibretlik yapıları

Bu eski şehir içinde nice bin eskiden yapılmış seyre değer yapılar vardır, ama bunlardan Kirezlik Gölü Köprüsü gayet sanatlı, büyüleyici köprüdür.

Diğer bir ibretlik: Tokat Kalesi'nin karşısında Aksu Bayırı adlı yerde yüksek bir tepe vardır. O tepenin zirvesinde Allah'ın emriyle birkaç seneden beri bir âbıhayat ılıca suyu çıktı. Hayrat sahipleri kubbeler yapıp bir havuzlu hoş ılıca olmuştur. *"Allah her şeye kadirdir."* [*Kur'ân,* Bakara, 20] Hâlâ halkın gezinti ve dinlenme yeridir.

Başka bir ibretlik: Bu şehrin dışında Kemer Köprü adında bir sanatlı köprü vardır. Gerçi âlemce beğenilecek büyük bir köprü değildir ama gariplik ondadır ki bu köprü dibinde İçme Suyu adıyla bu diyarda meşhur bir şorca su vardır. Her sene Temmuz ayında nice bin çorlu (hastalıklı) adam o şorlu (acı) sudan aç karnına içince amel (ishal) eder. Ama gariplik ondadır ki bu duru suyu aşağı akıntısıyla alsalar aşağıdan yedi sekiz amel eder, ama suyun aktığı aksine aşağıdan yukarı kâse ve tas ile su alıp içseler yedi sekiz kere üst taraftan kusturup bütün balgam, safra, sevda ve diğer karışımlar kusularak çıkar. Bu yararlı sudan içenin yüz rengi kızıl olup 7 günde vücudu bütün hastalıklardan kurtulur. Böyle bir yararlı, denenmiş Hakîm-i Mutlak suyudur ki her köylere ve kasabalara testiler ile hediye götürürler, meşhurdur. Ve,

Diğer bir sanat: Mevlevîhane yakınında bir küçük köprü vardır. Ona Halkalı Köprü derler. Halk arasında meşhur köprüdür, ama belde halkının çoğunluğu neden bu isim verildiğinin sebebini bilmezler, ama yapı üstadı çok usta bir adam imiş ve baş parmağında yüzük yerine bir halka takarmış. Bu köprü tamam olacak sırada yapı ustası o parmağındaki

halkayı çıkarıp, "Bunda bir alâmetim olsun" diye köprünün kenedi altına asmıştır. Onun için Halkalı Köprü derler. Hâlâ zamanemiz halkının o halkaya beş parmağı değil belki kolu geçer. Tâ bu derece iri üstad mimar imiş.

İbretlik başka bir sanat: Yukarıda köprüsü anlatılmış olan Kirezlik Gölü adlı bir gölcüktür. Şehrin bütün fukarası, zengini yoksulu bu gölde her an çamaşırlarını getirip esvap yıkarlar. Yıkadıkları eski esvapları kırmızı, yeşil, mavi, siyah ve beyaz her ne renk ise ise hemen ki bu gölde bir esvap yıkana, Allah'ın emriyle, eğer beyaz ise, eğer kırmızı ve siyah ise o derece her rengi tazelenir ki sanki henüz sabbağ (boyacı) elinden çıkmışa döner. Genellikle Hindîler bu gölde bozulup lekelenmiş esvapları yıkayıp ter u taze olur. Bütün halk bu sırları bilir.

Atıl olmuş tılsımlı ibretlik: Yukarıda geçen Sümbüllü Baba Tekkesi yakınında bağlar içre Taşoluk Tekkesi adlı tekkede hâlâ bir tuhaf renkli taş vardır. Bir tarafı oluk gibi kazılmıştır ve üzerinde İbrî hattı yazılmıştır. Eski zamanlarda geçmiş âlimler mi yahut eski kâhinler mi bu taşa üç satır hat ile bir tılsım harfleri yazmış, günde birer kere bu sert taştan süt akarmış ve bir saat sonra yine kesilirmiş. Hazret-i Resulullah saadetle yeryüzüne ayak bastığında yüz binlerce tılsımların etkisi kaybolunca bu da harap olur. Hatta bu diyar, kefere elinde iken Hacı Bektaş Velî, kefereden bu kaleyi Osmancık'a isteyince, Ermeniler sultandan keramet isteyip,

"Şu taştan zaman ile süt akardı, yine aksın. Bu kaleyi senin Osmancığına tamamen teslim edelim" derler.

Hemen Bektaş Velî bir kere, "Ey taş, Allah'ın izniyle ak süt ak" deyince yedi saat süt akıp Sümbüllü deresinden süt akar. Sonra kefereler sözlerinde durmayıp Tokat Kalesi'nin anahtarlarını vermediklerinde süt kesildiğini Ermeniler "Sihirdir" diye yazmışlardır.

Hâlâ o taş oluk durduğu için Taşoluk Tekkesi adıyla gezinti yeri ve bir ibretlik mesiregâh taş oluktur. *Vesselâm.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Genç ve yaşlılarının yüz renkleri

Bütün halkının yüzleri kızıllık üzeredir ve son derece yaşlanmış, uzun yaşamış, saçı sakalı aklaşıp beli bükülmüş, kuvveti gitmiş ve ömür müddetleri yüze yetmiş olurlar. Sözün özü münasebetten, işten güçten, kazançtan kalmış olurlar.

Mahbublarının anlatılması

Mahbubu (genç erkekleri) beğenilir değildir, ama mahbubesi (kadınları) güzel yüzlü, endamlı olup kelimeleri düzgün ve ölçülü, dişleri inci gibi olup her biri Râbia-i Adeviye mertebesinde kapalı, dindar ve güzellik sahibi kadınlardır. *[23b]*

Ayan ve eşrafının isimleri

.... (1.5 satır boş)...................

Usta tabip bilginleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Üstad cerrahları:

.... (1.5 satır boş)...................

Salih şeyhleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Şairleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Tanıştığımız dostlar:

.... (1.5 satır boş)...................

Hâl ehli meczuplar:

.... (1.5 satır boş)...................

Gönül açan havası: Gerçi bu şehir yedi sekiz adet dereler arasına kurulmuştur, ama poyraz rüzgârı tarafı açık olduğundan

havası gayet hoştur. Ve kışı orta derecede olduğundan meyvesi boldur ve halkı gayet sağlıklıdır.

Tatlı akarsuları: Bu süslü şehir dereleri içinde (---) adet tatlı akarsuları vardır. Evvelâ Tozanlı Nehri, Kireniç Kaynağı, Eyerlikaya Kaynağı, Kiraz Deresi, Aksu ve Hıdırlık Irmağı, Alaca Mescid Tekkesi suyu ve (---) (---)

Evlerdeki su kuyuları: Tamamı (---) adet âbıhayat kuyulardır. Evvelâ çarşı içinde Zincirli Kuyu, bir berrak ve tatlı sudur. Ve Kireniç Kaynağı ve

.... (1 satır boş)....................

Beldenin iklimi: Hakîm Batlimus'a göre, bu Tokat şehri gerçek beşinci iklimdedir. Ve on yedinci örfî iklimde bulunmuştur. Ve arz-ı beledi (---) (---) (---) yüksekliktedir ve uzun gündüzü (---) saattir, (---) derece ve (---) dakikadır.

Yapılarının talii: Hey'et sahibi Kolon-ı İfrikî'ye göre bu şehrin imareti tâlii ikizler burcunda ve Utarid-i havâyî evinde bulunmuştur. Onun için bütün halkı tüccâr, vakar sahibi, şevk ve zevk ehli ve havayî adamlardır.

Erkek ve kadınlarının giysileri:

.... (1.5 satır boş)....................

Erkek ve kadın isimleri

.... (1.5 satır boş)....................

Köle ve câriyelerinin isimleri:

.... (1.5 satır boş)....................

Rahip kiliseleri: tamamı (---) adet Mığdısî rahipleri kiliseleridir.

Evvelâ şehir içinde **Taşnerdübân Kilisesi**, Urumlarındır. Ve **Tahtakale Kilisesi**, şehir içinde Büyük Terbiye Mahallesi'nde **Atnabur Kilisesi**, Ermeni lisânında "Atnabur"; "Sütlü aş"a derler. Yukarıda zikri geçen Taşoluktan akan sütten bu kilisede sütlü aş piştiği için Atnabur, Sütlü aş kilisesi derler, eski kilisedir.

şehrin kıblesi eğiminde **Haçdağı Kilisesi** ve şehrin kuzeyinde Mehmed Ecib tarafında bir kilise vardır, şehre eğimli **Kirkoriş** adında kilise gibi bir mahal vardır. Kefereler ve ahmak Müslümanlar da varırlar, acayip cahilliktir. Bu şehirde Fireng ve Kıbtî yoktur, ama Ermeni reayası çoktur. Yahudi ve Acem bezirgânı vardır. (---) (---) (---) (---) (---). *[24a]*

Tokat şehri halkının beğenilen işleri: Evvelâ beyaz pembe bezi ve cam tasları Lahor diyarında yapılmaz. Sanki altın gibi parlaktır. Ve kalemkârî basma yorgan yüzleri, nakışlı perdeleri ve kazancı işinden sahan ve tencereleri Kastamonu, Belgrad ve Bosna'da işlemek ihtimali yoktur, zira bütün kap-kacağı kalemkâr işi savatlıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Tokat erkeklerinin işleri ve kazançları: Evvelâ bir fırkası voyvodaya tabi hizmet ehli halktır. Ve bir bölüğü ulema, sulehâ, şeyhler ve cihet ehlidir. Bir kısmı zengin tüccardır ve bir sınıfının çoğu bağcı, çiftçi ve sanat erbabıdır.

Ziyafet evi imaretleri: Yukarıda yazılan tekkelerde birer yemek verilen imaretleri bulunmaktadır.

.... (1 satır boş)..................

Tahıl ürünlerinin bolluğu: Evvelâ yedi tür buğdayı olur ve iri arpası boldur. Ve bakla, mercimek, bezelye ve,

.... (1 satır boş)..................

Yiyecekleri:

.... (1.5 satır boş)..................

Meyveleri:

.... (1.5 satır boş)..................

İçecek türleri: Her sulu meyvelerini hoşafları gayet beğenilir.

.... (1.5 satır boş)..................

Bağları ve bahçelerinin adedi:

.... (1.5 satır boş)..................

İrem Bağları gibi mesire yerlerinin anlatılması

Tamamı (---) adet dinlenme ve gezinti yerleridir.

Evvelâ Müftü Mescidi yakınında **Topçu Bağları**, sonra,

Kereniç ziyareti mesiresi: Kudüs-i Şerif'de Ayn-ı Selvân-Selvan Suyu gibi merdiven ile inilir bir âbıhayattır. Ve bazı zaman taşar, taşra bağlara dökülür. Bazı hastalar bu kaynakta çimip Allah'ın emriyle şifa bulurlar. Kereniç adıyla meşhur bir berrak sudur, ama gerçekten de Ayn-ı Selvân tadındadır. Bu mahalde olan bağlarda bütün safalı dostlar toplanıp zevk u safâlar ederler. Sonra,

Eyer Kayası mesire yeri: şehrin batısı bayırında eyer gibi bir çatal kayadır. Bazı şehir zarifleri Uc ibn Anuk bu kaya üzerine binermiş, derler. Gerçekten de eyer gibidir. O dağ bir minare gibidir. Allah'ın hikmeti bir tatlı su var ki sanki buz parçasıdır. Bütün safalı dostlar oraya gidip dinlenirler, hava alırlar. Ziyaretgâhtır ama ismi malumum değildir. Sonra şehre eğimli,

Kirkoriş Dağı: Kefere ve Müslümanlara mesire yeridir. Ondan şehrin doğusuna doğru,

Gıjgıj Dede Tekkesi: Seyrangâhtır. Sonra,

Erenler Dağı mesire yeri: Duanın kabul olunduğu bir yerdir. Vilâyet halkı hacca giden ve gelen bütün Müslümanları bu mahalde yolculayıp burada karşılarlar. Mesire yeri ve yeşillik dua harmanı bir gezinti ve hava alma makamıdır. Sonra,,

Alp Gazi Tekkesi gezinti yeri: Şehre eğimli cihan-nümâ bir yüksek yerdir. Sonra,,

Analı Bayırı mesiresi: Bu da şehre eğimli bir dinlenme ve gezinti yerdir. Sonra,

Yeni Ilıca mesiresi: Yukarıda yazılmış olan kaleye eğimli Aksu tepesindedir. Sonra, Taşoluk tekkesinden aşağı şehir dışında şehre yakın Geksi köyünde,

Haft mesiresi: Acem dilinde heft, yani yedi mesire demektir ama yanlış söylenişi daha yaygın olduğundan halk arasında Haft derler. Gerçekten de bahar vaktinde suların taşkınları sırasında

yedi gölcük olur. Yer yer küçük balıkları da bulunur. Yeşillikler içinde kuş bahçesi ve gölgelikler oluşturmuş yüksek ağaçların gölgesinde ona-on havuzları içinde can kuzuları sine bülbülleri, gümüş balıkları gibi bu havuzlar içinde yüzücülük edip havuzda bülbül gibi şakırlar, bir minnetsiz gezinti ve dinlenme yeridir. Sonra,,

Kömsek Sultan Tekkesi mesiresi: Bütün âşıklar Hıdırlık Irmağı kenarında çadırlarıyla ve kulübeleriyle can sohbetleri ederler.

.... (1 satır boş)...................*[24b]*

Tokat halkının özel lehçeleri, konuşmaları

Gerçi Sivas diyarındandır, ama yine Türkistan sayılıp reaya ve berâyâsı gayet koyu Etrâk'tir. Özel lehçelerden bazı sözleri budur. Evvelâ

Şarlı eyne

Şehirli cami

.... (6 satır boş)...................

Ama şehir zarifleri fasih ve beliğ Türkçe ve Ermenice de bilirler, zira gece gündüz Ermeni reayalarıyla içiçe karışmışlardır. Bilginleri genellikle fıkıh ve feraiz ilmiyle ilgilidirler, ama Farsça ile o kadar ilgili değillerdir. (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Tokat çevresinde kalan cennet ırmakları: Tokat şehri altından akan nehre **Tozanlı** derler. Bu Tokat'dan yukarı yine Tokat kazası dağlarında Tozanlı Dağlarından gelip Tokat Kalesi önünden geçip Eski Eynepazarı'ndan beri ve Kaz Gölü'nden beri Turhal Kalesi kasabasının ardından geçip Çengellibeli'nden beri ve Sarı Kusun'dan beri Dadoy Karı Köprüsünden, Ceylân Köprüsünün arasından Çekirge suyuna karışır. İki kârgir köprülerdir, ondan geçip Ferhad Boğazı'ndan Amasya şehrine uğrar. Tokatlılar Amasyalıya rağmen bir tür saçma söz derler, ama meze gibidir ve bir çeşit avam sözüdür ki halkın dilinde,

"Tokat sıçar, Amasya içer" derler. Gerçekte de Tokat Nehri Amasya'ya gelir.

Sonra bu nehir Amasya'dan aşağı Lâdik Gölü'nün ayağı Kavza önünden ve Suluova içinden gelip Amasya yakınında bu Tozanlı Nehri'ne karışır, ama Amasya'dan aşağı bu nehre Tozanlı denmeyip Çarşamba suyu derler. Zira Çarşamba kadılığına uğrayıp nice belde ve köylerin ekinliklerini sulayarak Karadeniz kenarında Samsun Kalesi'nin doğu tarafında Karadeniz'e katılır âbıhayattır. Sonra,

Tokat Kalesi'nin dağlarında ve bağlarında akan kaynak suları bildirir

Evvelâ Kireniç Kaynağı, Eğer Kayası Kaynağı, Kiraz Deresi ve Aksu Kaynağı (---) ve Hıdırlık Irmağı (---) (---) (---) (---) ve (---) (---) (---) (---)

.... (1.5 satır boş)...................

Bu adı geçen akarsuların tamamı Tozanlı Nehri'ne karışır.

Tokat şehrinin dört tarafında komşu olan şehirleri bildirir

Evvelâ Tokat şehrinin doğu tarafında bir menzilde Yenişehir, ondan yine bir merhalede Sivas şehri yakındır. Sivas ile Tokat arası ara yatıdır. Tokat şehri Sivas şehrinin güneyinde bulunmaktadır. Zile şehri Tokat'ın kuzey-doğusuna eğimli yine ara yatıdır. Turhal Kalesi ve Amasya Kalesi Tokat'ın tam kuzeyinde, yine ara yatıda varılır, ama Merzifon şehri ve Gümüş kasabası onlardan birer konak daha uzak mesafededir. Tokat'ın batı tarafında yine ara yatıda Çorum Kalesi ve Kazova kazası bulunmaktadır, ama Turhal Kalesi'nden Zile Kalesi arası bir konaktır, ancak İskilip Kalesi uzaktır.

.... (1.5 satır boş)...................

Tokat şehri övgüsünün tamamlanması

Evvelâ bu hoş-havalı şehrin dört tarafında olan bahçeleri, bostanlari ve gülistan bağları içinde akan suları var ki her bir tatlı sulu ırmağın kıyısında direkli İrem Bağları gibi Rıdvan Cenneti bahçelerinde bülbüllerin figanları ve hoş sesli ötüşleri insanın ruhuna safa verir. Bütün meyveleri öyle *[25a]* ter ü taze ve suludur ki diğer beldelere türlü türlü meyvelerinden hediye götürürler. Henüz letâfeti ve tatlılığı bâki olup birkaç günde lezzeti değişmeyip yine taze ve tatlı kalır.

Ve her bağları birer çeşit köşk, havuz ve fıskiyeler ile süslenmiş ve türlü türlü ağaçlar ile bezenmiş olup bütün halkı zevk ve şevk ehli, garip insanları seven kimselerdir, kin ve hileden uzak, her şeyden temizlenmiş, derya gönüllü, cömert, yumuşak huylu ve sakin adamlardır. Herkes hakkında iyi düşünüp genellikle bezirgân olduklarından herkes ile iyi geçinirler. Ve hayır işlemeyi ve imaret yapmayı severler. Her cami, saray ve imaretleri o kadar sağlam ve güzel yaptırırlar ki minnetsiz hanelerine ve hoş camilerine insan girse hayran olur.

Bu şehrin yapılarında olan güzellik ve zariflik meğer Haleb şehrinde ola. Üstad mühendisler, var güçlerini harcayıp bu şehir yapılarını Amasya şehri yapılarından sanatlı olmak üzere tasarruflar, mukarnas, medine ve gilvîler etmişler ki bukalemun renkli dönen dünyada böyle işçiliği bir geçmiş mimar etmemiştir, zira bu şehir halkı gayetle varlıklı kimseler olduğundan hayrata çalışıp var güçlerini harcayarak Allah yolunda imaret ederler. O yüzden bu şehir günden güne büyük şehir olmadadır. Hatta kara ve deniz gezginleri içinde bu yeryüzü yedi iklim sayıldığında, bu Tokat şehri yedi beldedendir.

Evvelâ Mısır ve Bağdad'dan başka Şam, Haleb, Ayıntab, Diyarbakır, Tire, Manisa ve İzmir'dir. Sekizinci büyük şehir bu Tokat şehridir. *Allah imar etsin.*

Bu şehrin zemini bir geniş bir ova ve verimli bir arazidir, asla dengi benzeri yoktur. Toprağı mamur ve her zaman halkı sevinçli, her tarafta mabedhaneleri güzel, amber kokulu pâk toprağı beğenilir, halkının ay ve yıl, gece ve gündüz nimetleri bol, her tarafta tatlı suları akar bir şenlikli şehirdir. Hâlâ Horasan Sultanı Hacı Bektaş Velî duası bereketiyle bu eski şehir âlimlerin toplandığı yer, fâzılların kaynağı ve şairlerin meskenidir. Bilginleri çoklukla felsefi ilimlerle ilgilenmezler. Ancak hadis ilmi, fıkıh ilmi ve feraiz ilmi görürler. Hepsi Numan ibn Sâbit (Hanefî) mezhebinde sâbit-kademlerdir. Tamamı pâk inançlı, mü'min, muvahhid, vera sahibi ve takva ehli kimselerdir.

Zengininin yoksulunun nimetleri gelene gidene açıktır. En aşağı derece kimseleri ve eğlenceye düşkün, hafif sayılan kimseleri bile kanaat sahibi olup yemeğini yalnız yemezlerdir, zira *Allah'ın emriyle* halkı "Yâ Ganî" ismine mazhar olduklarından o sıfat ile sıfatlandılar.

.... (6 satır boş)...................

İrem Bağı Tokat şehrinin büyük evliyalarının ziyaretleri

Evvelâ evliyânın zübdesi, asfiyâ umdesi, imâm-ı sâhib-i sadr hümâm-ı âlî kadr, kıdvetü'l-ashâb, zübdetü'l-ahbâb, tarîk-i Musa Nebî-i Râî, yani **Şeyh Hazret-i Hasan-ı Rufâî**. Bu Tokat şehrinin kuzeyi tarafı dışında bir mesiregâh, bülbül mekânı, cennet bağı içinde Sümbüllü Baba Sultan yanında yüksek bir kubbe içinde yatmaktadırlar. Amasya şehri yakınında Ladik kasabasında yatmakta olan Şeyh Hazret-i Ahmed Kebîr-i Rufâî'nin amcaoğullarıdır. Şam'da medfun Muhyiddin el-Arabî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabul edip onlardan ledün ilmini alıp yine asıl vatanları olan bu Tokat şehrine gelip Orhan Gazi asrında 752 [1351] senesinde geçici dünyadan kalıcı dünyaya göç etmiştir. Hâlâ bütün halkın ziyaret yeridir.

Sonra ona yakın, sırlar menbaı, dervişler ser-çeşmesi, yani **Sümbüllü Baba Sultan**. Bizzat Hazret-i Hacı Bektaş Velî bu şehre ayak basıp Ertuğrul tarafına doğru gittiklerinde bu Sümbüllü Baba'yı postlarına koyup gitmişlerdir. Bunlar Gazi Hudavendigâr zamanında *[25b]* vefat eylemişlerdir. Anayol üzerinde bir dut ağaçlı bahçesi içinde bir mesiregâh tekkede yatmaktadırlar ki hâlâ gönül erbabının nazargâhıdır.

Sonra köprübaşında Âl-i Abâ, yani **Şeyh Hazret-i Beydud Baba** pâk mezarı. Tarihçilere göre Beydudoğulları'ndan ulu sultandır. Köprüye yakın bir tekke içinde gömülüdür.

Zincirli Cami haziresinde Mavrol Han kızı **Peri Hanıme Sultan** gömülüdür.

Topçu Bağı içinde **Şeyhülislâm Sultan** ve **Gıjgıj Dede ziyareti**. Yukarıda tekkeler özelliklerinde yazılıdır.

Erenler Sultan hacıları karşıladıkları yerdedir.

şehrin dışında **Alp Gazi Sultan ziyareti**: Dânişmendoğullarından Melik Gazi'yle gelmiştir, tekkesinde gömülüdür.

Kömsek Sultan, tekkesinde gömülüdür. Bu mahalle yakın bir kaya içinde bir ziyaret vardır. Kâfiristandan bir yuvarlak kayasıyla gelmiş derler, büyük ziyarettir, ama ismi malumum değildir.

Şehre eğimli **Kirköriş** adında bir ziyarettir. Müslüman ve Hıristiyanlar inanıp ziyaret ederler. Ve,

Çerkes Mehmed Paşa ziyareti: Sultan IV. Murad Han'ın silâhdarlığından Şam Eyaleti ile çıkıp sonra sadrazamlık ile Celâlî Abaza Paşa üzerine serdar olup Abaza'yı Larende Kalesi altında bozguna uğratmıştı. Abaza kaçınca kendisi bu Tokat'da kışlayıp 1034 senesi Rebiülâhirinde [Ocak 1625] vefat etmiştir. Bu mamur Tokat şehrinde gömülüdür.

Gazi Hüsrev-i Şîr Paşa ziyaret yeri: Bosna asıllıdır. Silahdarlıktan çıkıp Bayram Paşa yerine yeniçeri ağası oldu. Sonra Diyarbakır valisi olup giderken sadrazam oldu. Erzurum'dan

Abaza'yı zor ile çıkarıp İstanbul'a getirdi. Abaza'yı padişahtan isteyip affettirdi. Kendisi mühür ile Bağdad'ı Kızılbaş'dan almaya gidip Acem diyarında 70 adet şehir fethetti. Bağdad'ı feth edemeyip Tokat kışlağında yatalak hasta iken Diyarbakır Valisi Murtaza Paşa Hafız Ahmed Paşa vezirin fermanıyla Hüsrev Paşa'yı şehit etti. 5 Şaban 1041 [26 Şubat 1632]. *Allah bol bol rahmet eylesin.*

.... (4 satır boş)...................

Bu ziyaretleriden sonra şehri gezip dolaşırken İstanbul'da Boynueğri Mehmed Paşa vezirden efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya "Elbette Âsitâne-i saadet'e gelesiz" diye fermanlar gelip,

Der-i devlete doğru yola çıktığımızı bildirir

Evvelâ Tokat şehrinden kuzey taraf ile batı tarafa meyilli (---) saatte,

Eynepazarı kasabası menzili: Türkler Cumapazarı derler. Tokat Sancağı toprağında başka kazadır ki 150 akçe yüksek kazadır ve toplam (---) adet nahiye köyleri vardır. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve şehir subaşısı vardır. Şehrinin zemini Kazova Sahrası'nda (---) (---) bulunmuştur, hepsi (---) adet (---) ile örtülü mamur hanelerdir. Camii, hanları, hamamı ve çarşı pazarı vardır. Haftada bir çevre köylerinden nice bin insan toplanıp alış-veriş olduğundan Eynepazarı derler.

...................(2 satır boş)...................

Buradan kuzey tarafa (---) saat gidip,

Turhal Kalesi: İsim verilmesi sebebi Türk dilinde (---) (---) (---) demektir. Kalesini Dânişmendlilerden Turhal adında bir Türk beyi yapmıştır. Sonra Ermen kefereleri istilâ etmiştir.

Daha sonra 795 [1393] tarihinde Yıldırım Bayezid Han'a savaşmadan itaat etmişlerdir. Zira kalesi o kadar sağlam ve dayanıklı değildir. Ancak Turhal Sahrası'nda bir yığma tepe üzerinde beşgen şekilli taş yapı bir küçük kaledir. İç il olmak ile o kadar mamur değildir, dizdarı ve neferatları (---) (---). *[26a]*

Bu Turhal Kalesi yapıları tamamen (---) hâssıdır ki başka hâkimi vardır. (---) (---) (---) (---)

Bu Turhal'dan Zile şehrine bir konakta varılır. Bu Turhal vadileri tamamen ekin ocağı olduğundan halkı gayet ekinci ve çiftçi olduklarından yedi adet ovalardır ki tahıl ambarıdır. Bunlar;

Turhal Ovası, Kaz Ovası, Yaban Ova, Çubuk Ova, Murtat Ova, Hasan Ova ve Zile Ova adlı ovalar öyle ekin ocağı yerlerdir ki Osmanlı askeri bir ovaya konup göçüp zorluk çekmemişlerdir. Bu ovalarda 1057 [1647] tarihinde Defterdarzâde Mehmed Paşa ile 8 bin askerle konup göçtüğümüzden bütün köyleri, kasabaları ve kentleriyle ikinci cildimizde yazılmıştır. (---) (---) (---) (---)(---) (---) (---)

Sonra bu Turhal'dan kuzeye (---) saatte Sarı Kusun içinden Dadoy Karı Köprüsü'nden geçip,

Çengellibel menzili: 1049 [1639] tarihinde bu mahalde haramîler bir büyük kervanı bozup sonra zamanın hâkimi olan Hazinedar İbrahim Paşa bütün haramîleri eli bağlı ele getirip kervanı bozdukları yerde bir darağacı yapıp hepsini çengele vurur. Hâlâ çengelleriyle darağacı durduğu için Çengellibeli derler, ama gerçekten de bir amansız orman içidir. Buradan yine kuzey tarafa (---) saatte

Lütfi Bey Çayırı menzili: Bu mahal Amasya Sancağı toprağıdır. Dadoy Karı Köprüsüyle Ceylân Köprüsü arasında Çekirge Suyu gelip iki köprü altından geçen sular bir olup Ferhad'ın kestiği boğazdan aşağı geçip Amasya altına varır. Sonra Lütfi Bey Çayırı'nı geçip kuzey tarafa Ferhad'ın kestiği kayaları seyr edip (---) saatte,

Amasya şâhika-i gâsiye büyük şehri ve eski kalesi menzili

Hacı Paşaoğlu Sarayı'nda Paşa konuk olup bütün ağalara yaftalar ile şehir içinde izinle konaklar verilip üç gün ikamet edildi. Allah'a hamd olsun bu şehir ılıman olduğundan şiddetli kıştan kurtulup biraz rahat bulduk. Bu büyük şehrin yapıcısı,

fâtihi, suyu, havası ve arz-ı belediyle ve bütün eski sultanların yaptıkları eserleriyle tamamen 1056 [1646] tarihinde ayrıntılı yazılmıştır ki yukarıda ikinci cildimize bakıla. Amasya'dan kalkıp yine kuzey tarafa (---) saatte,

Gergeran kasabası menzili: Bu da yukarıda mamur kasaba olup hâs olup voyvodalık olduğu bütün imaretiyle yazılmıştır.

Buradan yine kuzey tarafa sol tarafta **Gümüş Kalesi'**ni geçip, **Ovacık Köyü menzili,** oradan yine kuzeye, **Hacıköy Köyü menzili,** buradan *Allah saklasın* **Direkli Beli'**ni yüz bin zorluk ve sıkıntı ile o taşlık, korkulu ve tehlikeli beli geçende belimizde dermanımız kesilip (---) saatte,

Osmancık Kalesi menzili: Yukarıdaki köyler ve bu Osmancık şehrinde Koyun Baba Sultan türbesiyle tamamı ikinci cildimizde ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Buradan yine Kızılırmak üzerinde **Osmancık** Köprüsünü geçtik. **Sarmaşıklı** adlı kayaları da Kızılırmak kenarında geçip batı tarafa (---) saatte **Hacı Hamza Köyü menzili.**

Oradan yine batı tarafa **Tosya Kalesi menzili,** oradan **Koçhisar menzili,** buradan yine batı tarafa (---) saatte **Karacalar Köyü menzili.** Oradan,

Çerkeş kasabası menzili: 1057 [1647] tarihinde Varvar Ali Paşa ile bu mahalde İpşir Paşa elinde bozulup kırılıp firar ettiğimiz sırada bu kasaba ve ettiğimiz ceng tamamen yazılmıştır. Buradan (---) saatte

Daraluga köhne kalesi, yani Çağa eski hisarının özellikleri

Halk dilinde çağa, eğir köküne derler ve koca kimseye derler. İsimlenmesi sebebi, Çağa Koca adında bir kişi yapmıştır. Bolu Sancağı toprağında voyvodalıktır. Kastamonu hâkimi (---) adındaki beyin hükmünde iken 822 [1419] tarihinde Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed feth edip kalesini birazca

yıkmıştır, ama kasaba ve nahiyesi, cami, han, hamam ve yetecek kadar çarşısı vardır. Beğenilen el yapımı işlerinden Çağa yayı meşhurdur ki genellikle halkı yaycı ve okçudur.

Çağa Gölü'nün özellikleri

Fırdolayı çevresi 6 mil kuşatır bir göldür, ama bunda olan özellikli ve lezzetli balıkların Sapanca Gölünde ve İznik Gölünde olmak ihtimali yoktur. Özellikle sazan balığı, beğ balığı ve çağa balığı gayet lezzetli balıklardır. Zira bu gölde *[26b]* eğir kökü hasıl olur. O otlardan bütün balıklar otlayıp eti gayet lezzetli olur. Balık kokusunda değildir, Allah'ın emriyle misk gibi kokar. Bir insan ne kadar balık yese kesinlikle hararet ve ağırlık vermez, gayet besleyicidir ve sindirimi kolaydır.

Eğirin özelliği: Bu gölde Allah'ın emriyle o kadar eğir olur ki bütün halkı gölden eğir kökü çıkarıp iplere dizip vilâyet vilâyet gönderirler. "Eğir ye de geğir" demişler. Gayetle sindirimi hızlandırır. Gerçi Azak Kalesi dibinde Ten Nehri'nde, Kanije Kalesi gölünde ve İstanbul Kâğıthane Nehri'nde eğir kökü olur, ama bu Çağa'nın eğiri Rum, Arap ve Acem'de beğenilir. Onun için Çağa Gölü balığı da meşhurdur. Kısacası bu Çağa Kazasının dağlarında bağları, keresteleri, tahtaları ve diğer eşyalardan kırk tür ürünleriyle beğenilen mamur bir nahiyedir.

.... (2 satır boş)...................

Buradan yine batı tarafa (---) saatte **Bolu Kalesi menzili:** Kalesinin harabıyla, yapıcısı, fatihi ve şehrinin bütün yapılarıyla ikinci cildimizde yazılmıştır, fihriste bakıla, ama Türkistan'da bu da bir bolluk şehirdir.

Buradan batıya **Silahdar Ağa Köyü.**

Buradan yine batıya **Mudurnu Kalesi menzili:** Dâr-ı sûzen, yani iğneci şehri olduğu, yapıcısı ve fâtihiyle yukarıda ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Buradan yine batıya **Göynük Kalesi menzili:** Akşemseddin hazretlerinin bütün muhterem evlâtlarıyla bu beldede yatmakta olduğu ikinci cildimizde yazılıdır.

Buradan yine batıya **Kuruçeşme Köyü menzili.**

Buradan yine batı tarafa ağaç deryası içinde (---) saatte **Sabanca kasabası menzili:** Nice kere bu dahi yazılmıştır.

Buradan batıya (---) saatte **İznikmit, yani İznimgit (İzmit) harap Kalesi:** Bunun da Kütahya Eyaleti'nde sancakbeyi tahtı olduğu yukarıda gayet ayrıntılı yazılıdır.

Buradan yine deniz kıyısı ile **Hereke Kalesi menzili.**

Buradan yine batı tarafa altı saatte, mamur **Gebze kasabası menzili.**

Buradan, **Kartal Köyü menzili.**

Buradan yine batı tarafa altı saatte, büyük **Üsküdar şehri menzili.**

Buradan gemilere binip Allah'a hamd olsun esenlikle 1066 yılının Ramazan ayını birinci [23 Haziran 1656] gününde **Ahurkapı**'dan büyük şehir ve eski belde **Kostantiniyye, yani Belde-i Tayyibe İstanbul'**a girildi, *vesselâm.*

Buradan Paşa Sarayına varıp Kaya Sultan ile müşerref olup oradan Boynueğri Mehmed Paşa sadrazam idi, henüz Haleb şehrinden mühür ile Der-i devlete gelmiş, Melek Ahmed Paşa ile görüşüp öpüşüp hoş beşten sonra Sadrazam, Melek Ahmed Paşa'ya buyurdular ki:

"Benim karındaşım, buyurun sizi saadetli padişah ister, bile gidelim. İman seddi Van serhaddinin durumunu ve o habis Bitlis Hanıyla nice ceng eylediğinizi sorarlar. Bütün gerçekliği ile çekinmeden saadetli padişahıma anlatın" deyip atlarına binip Çemen-soffa adlı yerde saadetli padişah huzuruna Melek Ahmed Paşa vardı. Eski alışkanlığı üzere "Es-selâmu aleyküm padişahım" deyip yer öpmeyip padişahın elini öperek nice hayır dualar edip tam iki saat Melek Paşa ile saadetli padişah sohbet ettiler. Genellikle konuşmaları Acem diyarı ve Van serhaddi konuları idi. Sohbetten sonra saadetli padişah, efendimize "Hoş

geldin" diye bir samur hil'at-i fâhire ve bir kese mümessek altın bağışlayıp buyurdular ki:

"Elem çekme lalam, yakın zamanda sana bir eyalet ihsan ederim. Hemen hayır duamda ol" deyip Paşa efendimiz sadrazam ile dışarı çıkıp veziriazam ve bizim paşa saraylarına gittiler.

Allah'a hamd olsun sağlık ve esenlikle o mübarek Ramazan ayını İstanbul'da kendi gamhanemizde edip 1066 [1656] senesi bayramının dördüncü günü Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa tarafından hatt-ı şerif gelip Özü Eyaleti'ne Haydar Ağazade Mehmed Paşa mutasarrıf iken dahi gitmeyip Silivri Kalesi'nde otururken adı geçen eyalet efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya ücretsiz, bedava sadaka olunup hazırlık görmeğe başlanıldı. Allah mübarek eyleye.

O gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı saadetli padişah Hâsbahçe'de Çemen-soffa adlı yerde davet edip efendimiz padişah huzuruna varınca selâm verip, cem haşmetli padişah selâm alıp,

"Lala, sana Özü Eyaleti'ni bedava *[27a]* ihsan eyledim. Bir hoşça basiret üzere olup Karadeniz kenarındaki yalı şehirlerin uğursuz Rus'tan bir hoş koru" deyip bir kese altın ve bir samur kürk ihsan edip buyurdular ki:

"Melek lalam, senden evvel Haydar Ağazade Mehmed Paşa lalam Özü Eyaleti'ne mutasarrıf idi, ama zabtı müyesser olmayıp hâlâ mahsulü sana ait gelir olmuştur. Mehmed Paşa'dan mahsulünü iste, inşaallah sabah kalkıp eyaletine esenlikle varasın" diye padişah, efendimize dua etti.

Efendimiz de yine, "Es-selâmu aleyküm" deyip edep üzere geri geri dışarı çıkıp doğru Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'ya varıp buluştuklarında onlar dahi efendimize harcırah on kese verip onlar da,

"Sabahın mansıbınıza teşrif buyurun" deyip Paşa onlar ile de öpüşüp görüşüp vedalaşıp ağlaşarak birbirlerinden ayrıldılar. Paşa, sarayına gelip o an 700 pür-silâh yiğit ile konakçı Himmet Ağa tuğu Edirnekapısı'ndan taşra Otakçılar adlı yerde Melek

Ahmed Paşa'nın Topçular Sarayı'na tuğu götürdüler. Kısacası Van'dan İstanbul'a geldiğimizde ancak 10 gün konaklayıp 1066 bayramının dördüncü günü,

İstanbul'dan Özü Eyaleti'ne gittiğimiz konakları, köyleri, kasabaları, acayip ve gariplikleri bildirir

Evvelâ İstanbul'dan ilk başta büyük bir alay ile dokuzar kat mehterhanemizi döğerek padişah caddesinden geçerek önce efendimiz Fatih Sultan Mehmed Han'ı ziyaret eyleyip oradan yine büyük alayla, gösterişle ve Osmanlı şöhret ve şevketiyle pür-silâh donanımlı ve mükemmel Edirnekapısı'ndan taşra çıkıp önce,

Topçular menzili: Paşa efendimiz, Haydar Ağazâde'ye bir dostluk mektubu yazıp bu hakire verip buyurdular ki,

"Var Evliyâm, bizim bacanağımız Mehmed Paşa karındaşımıza Silivri'de selâm eyle, bizim onların zimmetinde 77 kese Bender malından kalmış hasat mahsulümüz vardır. Lütf edip harcırah için versinler" diye hakiri Mehmed Paşa'ya gönderip hakir de hemen Mehmed Paşa huzuruna varıp,

"Hay Evliyâm, hoş geldin, dahi sağ mısın?" deyince Allah'ın hikmeti hakir da şaka olması için dedim ki,

"Aşk olsun yola, evvel beyler, paşalar ölür, sonra dervişler" dedim. *"Halkın dilleri Hakk'ın kalemidir"* (Hadis). Sözün kısası Van ve Diyarbakır ahvallerini sorarken efendimizin dostluk mektubunu Haydar Ağazade'nin eline verip okuyunca ateş parçası olup buyurdular ki,

"Hem Van mansıbından mal ile gelip, hem üzerimden mansıbım alıp, yine benden 77 kese ister, bir akçe vermem. Biz onunla akrabayız. Canım Evliyâm, vallahi vermem" diye yemin etti.

Yaradanın işi acayip ve garip hikmet: Yine Mehmed Paşa huzurunda Acem'de diyarında bazı seyahat ettiğimiz yerleri, Tebriz, Hemedan, Dergezin ve Erdebil'i söyleşirken iç ağalarından biri :

"Sultanım, dört ulak geldi" derken hemen ulaklar dahi içeri girip,

"Es-selâmu aleyküm devletli vezir, biz saadetli padişahın hizmeti için Edirne'ye gideriz. Tez bize dört beygir ve bir menzilci" dediler. Haydar Ağazade:

"Ya kahpe oğulları, ben menzilci miyim? Varın Silivri şehrinde menzilciden beygirler alıp cehenneme dek gidin" diye çekişmeye başladı. Meğer gelen ulaklar bostancı aznavurları imiş. Biri:

"Sultanım menzilci kaçmış, ama bize sizin atlardan birkaç at verin ve karnımız açtır, bize yemek verin" deyip bellerinden okluk ve kılıçlarını çıkarıp İskender Seddi gibi çekinmeden pervasızca oturdular.

Kısacası bunlara hazır bir yemek getirip bunlar yemeği yerken paşanın Receb Ağa'sı:

"Sultanım deryadan bir kancabaşlı kayık göründü ve işte geldi" derken paşa pençereden bakıp,

"Ayâ bunlar kimdir?" bütün paşalı dedikoduya başladılar. Hemen önce gelen dört tane ulak yemeği bırakıp göz açıp kapayıncaya kadar bellerine silâhlarını bağlayıp yine beygir istemeğe başladılar. Paşa dibelik öfke küpü olup,

"Bre biraz sabredin, şu gelen kimdir görelim" derken,

"Sultanım, kayık ile gelen bostancıbaşı imiş, Edirne'ye gider" dediler. Paşa:

"Bize gelsin, tez yemek hazırlan" dedi. Hakir:

"Sultanım ben giderim, paşa efendimize bir kâğıt yazın"

"Katlan Evliyâm, şunları savabilir miyiz, görelim. *[27b]* Ondan sonra gidesin" derken, hemen kapıdan Bostancıbaşı İdris Ağa gelince evvel gelen dört adet ulak dalkılıç olup,

"El kaldırmanız paşam, padişahımızın esirisin" diye o an Paşayı (---) (---) (---) (---) Hemen hakir dışarı çıkıp aklım başımdan gidip göz açıp kapayıncaya kadar ılgar ile paşaya gelip hikâyeyi gördüğümüz gibi Paşaya aktardığımızda paşa hayretler içinde kalıp,

"Gitti 77 kese" diye kederlendi.

Üç gün Topçular'da konaklayıp ertesi gün Haydar Ağazâde malından bütün atlarını, develerini ve 77 malını saadetli padişah Bostancıbaşı İdris Ağa eliyle Melek Ahmed Paşa efendimize teslim edince paşa da 5 kesesini bostancıbaşıya bağışladı. Geri kalanını bütün karakollukçulara, iç ağalarına ve taşra tabilere bahşişler dağıtılıp 1066 Şevvalinin 17. Pazar günü (8 Ağustos 1656) Topçular'dan kalkıp Kaya Sultan bile koçu arabalar ile,

Çatalca kasabası menzili: Yukarıda Hünkâr Bahçesi, şehrinin cami, han ve hamamlarıyla anlatılmıştır. Burada Paşa, Kaya Sultan ile Hünkâr Bahçesinde üç gün zevk edip Kaya Sultan bütün ağalara ve karakollukçulara 20 kese harcırah verdi. Sultan ile paşa vedalaşıp sultan İstanbul'a bizler Kovukdere adındaki dar ve ıssız dereden,

Fener kasabası menzili: Bu da yukarıda yazılıdır.

Buradan yine kuzey tarafa **Harmanşahî Köyü menzili.** Buradan **Uzunhacılar Köyü.** Kırkkilise Sancağı'nda deli Ergene Nehri kenarında birkaç hanlı, camili, bağ ve bahçeli mamur ve şenlikli Müslüman köyüdür. Buradan yine kuzeye,

Yenehisar Kalesi'nin özellikleri

Kostantin tekfuru yapısıdır. Kalesi bir yalçın kaya üzerinde beşgen şeklinde Şeddadî bir küçük kaledir. İçinde yapısı yoktur. 769 [1368] tarihinde Sultan I. Murad, yani Gazi Hudavendigâr Rum keferesi elinden zorla ve kahren feth edip o zamandan beri kalesi haraptır. Kalesinin kayalarından bir âbıhayat kaynak suyu çıkar ki sanki kevser şarabıdır. Tuna'dan geldiği muhakkaktır ki Çelebi Sultan Mehmed, Tuna Demirkapısı'ndan saman ve kömür döküp bu Yenehisar'dan ve Devne değirmenlerinden kömür akmıştır. Onun için bu kasabaya Pınarhisar da derler. Camii, bir küçük hamamı, mescitleri ve mükellef birkaç hanları, birkaç dükkânları, bağları ve bahçeleri vardır. Kırkkilise Sancağı hükmünde (---) (---) naipliktir.

.... (1 satır boş)...................

Buradan kuzeye,

Kırknisâ, yani Kırkkilise şehrinin özellikleri

İsimlenme sebebi odur ki Gazi Hudavendigâr Rum keferesi elinden fethetmezden evvel bu şehir içinde bir karıdan dokuz ay on günde kırk adet kız doğduğu için Hudavendigâr bu şehri feth edip ismine Kırknisâ korlar. Hâlâ Kırknisâ'dan bozulma Kırkkilise derler. İlk defa yapan Yanko oğlu İlyana kraldır. Edirne'den önce yapılmıştır. 769 [1368] Gazi Hudâvendigâr eline girip Özü Eyaleti'nde başka mükellef sancaktır. Hükumeti altında (---) parça şenlikli köyler vardır. Sancakbeyinin adalet üzere 10.000 guruş geliri olup 500 adam ile mirlivası zabt u rabt edip Özü Eyaleti'nde muhafaza eder. Beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 200.000 akçedir. Sancağı altında bir zeamet ve 18 timar vardır. Sefer sırasında bütün timar sahipleri kanun üzere cebelüleri ile 800 adam olur, beyinin askeriyle 1.300 asker olur.

Ve 300 pâyesiyle 150 akçe şerif kazadır. Adalet üzere kadıya senede 3 kese olur, ama kalesi yoktur. Yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, muhtesibi ve bâcdârı vardır. Ve şehrinin dört tarafında kara taşlık içinde kırmızı topraklı bağ ve bahçeler var ki insan kaybolur. Ve her bağda nice yüz keklik kuşları cihanı tutmuştur. Şehri bağlar içinde (---) kenarında bir geniş öz içinde hepsi kat kat kiremit örtülü bakımlı, şenlikli, süslü yüksek saraylar ile bezenmiş ve bahçeler ile süslenmiş şirin kasabadır ki tamamı (---) mahalledir.

Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve toplam (---) adet küçük büyük hanelerdir.

Ve hepsi (---) mihraptır. Evvelâ çarşı içinde Kurşunlu (---) Camii: Bir minareli kalabalık cemaate sahiptir ki Eski Cami demekle bilinir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) adet mescitlerdir. Evvelâ (---) mescidi (---) mescidi (---)

.... (1 satır boş)................... *[28a]*

Ve (---) adet tekkesi var (---) (---) (---).

Ve iki adet pâk hamamı var. Biri köprü başında (---) (---) hamamı aydınlıktır. Biri bedestene bitişik (---) hamamıdır, ama ev hamamları çoktur.

Ve tamamı (---) adet her esnaftan dükkânları var, ancak şehrine göre dükkânları azdır, ama bedesteni mamurdur.

Ve hepsi(---) adet mükellef ve mükemmel hanları vardır. (---) (---) (---).

Ve kurşun örtülü imaretleri çoktur.

Ve (---) adet ebced okuyan sıbyan mektebi vardır.

Ve yer yersebilleri ve âbıhayat çeşmeleri vardır. Banlardan şehir içinde köprübaşında iki yoldan akar bir hayat kaynağı can besleyen çeşmesi var. Bu çeşme üzerinde bütün maarif erbabına toplanma ve dinlenme yeri olan irfan mektebi gibi bir kahvehanesi var.

Bütün evleri kiremitlidir. Şehri bir bayır dibine kurulmuş, kıble tarafı sâfî bağ ve bahçeli köylerle süslüdür. Ve kıble tarafında mezarlığı, acayip sivri sivri uzun taşlar ile alâmetleri var ve halkı bütün musallî ve *ehl-i sünnet ve'l-cemaat* zevk ehli adamlardır. Yer yer mahbub ve mahbubeleri de olur.

Özelliklerinden, yirmi bin bağı var ve sulu üzümü olur. Müsellesi, pekmezi, köfteri gayet meşhurdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kırknisâ ziyaretgâhı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan

Erikli Köyü menzili: Bir ağaçlık, ormanlık içinde bağlı, bahçeli, 300 haneli ve bir camili mamur timar köydür. Eriği çok olduğundan Erikli köyü derler. Buradan kuzey tarafa,

Fakılar Köyü menzili: Kırkkilise toprağında bir orman içinde 300 Bulgar kefereli mamur zeamet köyüdür. Ancak bir hanı var.

Buradan yine kuzeye dağlar ve ormanlar içinde gidip Istıranca Dağları ve Burgaz iskelesi üç saat sol tarafta Karadeniz kenarında kalıp, bizim yolumuzda,

Karapınar Köyü menzili: Aydos kazasında bir orman içinde 300 Bulgar keferesi evli mamur köydür. Anayol üzerinde olmak ile Veziriazam Siyavuş Paşa bu köy içinde (---) nehri kenarında büyük bir han yaptı. Ve (---) nehri Istıranca Dağlarından doğup bu köyde ağaç köprü altından geçip Ergene Nehri'ne karışır, o da Enez Kalesi yakınında Akdeniz'e karışır. Bu Karapınar'da Paşa efendimiz hakiri üç kaza yere gönderip kendileri Aydos Ilıcası Sahrası'na gittiler. Hakir Karapınar'dan üç saatte doğu tarafa ormanlar içinde gidip,

Süzebolu harap kalesinin özellikleri

Karadeniz kıyısında mamur iskeledir. Deniz kıyısında büyük mahzenleri var. Kalesi deniz kıyısında (---) üzerinde dörtgen şeklinde Rum yapısı kaledir. İsimlenmesi sebebi (---) (---). (---) toprağında muaf müsellem Kiritsiler zabtındadır. 814 [1411] senesinde Musa Çelebi fethidir. (---) kazasıdır. Emini, serdarı ve kethüdayeri vardır ve 600 kiremitli hanelerdir. Camii, hanı, hamamı ve çarşı pazarı var. Ve reayası tamamen kefere olduğundan kiliseleri var. Bağ ve bahçesi hesapsızdır.

Bu kasaba karşısında deniz içinde 3 adet adacıklar üzerinde birer mamur kiliseleri var. Burada yine Aya Anastansiye derler bir ada üzerinde bir mamur manastırı var. Yılda bir kere nice bin kefereler toplanıp âyin ederler. Bu adanın karşısında Çingane İskelesi derler iyi yataklı mamur iskele vardır. Buradan yine kuzey tarafa dört saatte,

Poroz Kalesi, yani Burgaz İskelesi menzili

Anadolu'da Bartın, Sinop, Ereğli ve Amasra adlı bender şehirlerden gelen gemiler bütün bu Burgaz İskelesine yanaşıp oradan Edirne'ye, Selanik'e ve Filibe'ye gidip gelirler. Gayet işlek iskeledir. Kalesi (---) yapısıdır. 814 [1411] tarihinde Yıldırım

Bayezid Han oğlu Sultan Musa Çelebi zorlukla fethettiği için kalesini yıkmıştır. Tamamı (---) adet kiremitli mamur hanelerdir.

Ve yedi mihraptır, ama Hacı Kılıç Camii kalabalık cemaate sahiptir.

Aydos kazası hükmünde iskele başında mükellef mahzenleri, hanları, yetecek kadar dükkânları, kefere reayaları ve bağları vardır ve iyi demir tutar yataklı limanı var ki karşı boğaz tarafı Ahyolu Kalesi'dir.

.... (1.5 satır boş)...................

Buradan kuzey tarafa yedi saatte,

Ahyolu Kalesi'nin özellikleri

Karadeniz kenarında bir körfez kıyısında evvelki Batlimus Kral Mıgalo Mantıkî derler onun vezirlerinden Ahpolı, yani Kuş Sevici vezir yapısıdır. Ahpolı'dan galat Ahyolu derler.

Daha sonra 814 [1411] tarihinde Musa Çelebi Edirne'den derya gibi asker ile gelip bu kaleyi Rum keferesi ve Ceneviz Firengi elinden zorla fethetmiştir.

Kalesi deniz kıyısında (---) üzerinde beşgen şekilli Şeddadî yapı güzel bir kaledir. İçinde Rum kefereleri sakindir. (---) toprağında (---) lıktır ve 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi (---) köylerdir. Gümrük emini, dizdarı, kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vardır.

Tamamı (---) adet kiremit örtülü mamur Urum evleridir.

Hepsi (---) mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Topu topu iki adet hamamı var.

Hepsi 200 adet dükkânları var ki her esnaftan bulunur. Bedesteni yoktur, ama bağları ve tuzlaları çoktur. Ve limanı gayet hoştur. *[28b]*

Buradan deniz kıyısı ile kuzey tarafa Ahyolu Körfezi kenarıyla gidip,

Müsevre Kalesi'nin özellikleri

Rum dilinde Müsevre (---) ismidir. Bu da Batlimus Kral kızı Kalopatra adındaki bir kızın yapısıdır. Bu da Rum ve Ceneviz Firengi elinde iken 814 [1411] tarihinde Yıldırım Han oğlu Sultan Musa Çelebi fethidir.

Karadeniz kıyısında kıbleye bakar bir dereli ve ensesi kayalı yere kurulmuş bir küçük Şeddadî harap kaledir.

Bu da (---) toprağında (---) (---) evkafından tuz emini hâkimdir. Ve 150 akçe şerif kazadır. Ve nahiyesi (---) adet köylerdir. Senelik kadıya üç kese mal gelir olur ve tuz emini üzerine (---) kese iltizamdır. 50 adet adamıyla yönetip kendine on kese mal tahsil eder. Genellikle reayası Rum keferesidir.

Tamamı (---) adet kiremit örtülü mükellef hanelerdir.

Hepsi (---) adet mihraptır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Topu topu (---) adet dükkânlardır, ama kurşunlu bedesteni yoktur, ama bağı ve bahçesi gayet çoktur. Üzümü, şarabı ve tuzu beğenilir. Limanında çeşit çeşit balıklarından pisi balığı, levrek balığı, kalkan balığı, kılıç, uskumru ve kefal balıkları meşhurdur. Her sene limanına Kazak gelip demir bırakıp yattıkta emin ağa ve diğer müslimler tamamen Aydos şehrine kaçarlar.

Buranın (---) hamamı var (---) (---) (---) ve toplamı (---) adet dükkânlarının çoğu peksimetçi fırınları, balıkçı ve tuzcu dükkânları ve mahzenleridir. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Müsevre karşısında Emene burnunda büyük limanı vardır ve bin haneli Emene köyü var. Bütün reayası Rum keferesidir.

Buradan kuzey tarafa deniz kıyısı ile giderken **Kamçı Nehri,** yukarıda anlatılmıştır. Her sene nice yüz adet kereste gemileri yüklenir. Ondan öte deniz kıyısı ile Varna şehridir, ama biz kara tarafıyla kuzey yönüne (---) saatte,

Aydos Ilıcası menzili: (---) toprağında deniz kıyısından yarım saat uzaklıkta bir çemenzâr yeşillik sahrada Mihâloğlu yapısı bir yüksek kubbeli ılıcadır ki Rum, Arap ve Acem'de ve İsveç, Nemse, Çek, Leh ve Alman diyarında böyle bir yararlı sıcaksu ılıca görmedim. Hatta insanoğlu girdiğinde asla kese ve sabuna ihtiyaç olmaz. İnsan vücudunu beyaz inci tanesi gibi eder. İnsan bedeni öyle yumuşak ve taze olur ki sanki kulak memesi gibi insan vücudu yumuşak olup sağlıklı olur. Özellikleri o derecededir ki cüzam, miskin ve Fireng uyuzu adam kırk kere girse Allah'ın emriyle o adam anadan doğma olur. Suyundan kırk sabah aç karnına içenin vücudunda behak, baras (sedef?), zâtilcenb ve hafakan hastalıkları tümden iyileşir. Bazı kullanılmış altınları bu su ile yıkasan sarı su altınına döner. Bir adamın yüzüğü gümüş olsa o an altın gibi olup bir haftada yüzüğün rengi değişmez.

Kısacası yetmiş iki derde deva bir ılıca suyudur. Hatta Süleyman Han sefer çokluğundan nikriz hastalığına yakalanıp Pılak Mustafa Paşa kaptan paşa iken Süleyman Han hekim Kaysûnîzâde ile baştarda-i hümâyûna binip İstanbul'dan bir gecede uygun rüzgâr ile bu ılıcaya gelip otağında konaklar, Bu ılıcaya yedi kere girince Allah'ın emriyle iki ayaklarındaki nikrizi aşağı topuklarına inip yığıldı, ama Süleyman Han sancısından güçsüz mecalsiz kaldı.

Sonunda Süleyman Han bir kere de ılıcanın çamuru içine ayaklarını sokunca nikrizin sancısı durdu, ama ayakları tulum gibi şişti. Usta hekim tabip Kaysûnîzâde gördü ki nikriz deşilmek ister, ama Süleyman Han'a düşündüklerini söyleyemez. Hemen nezaketle Kaysûnî:

"Allah'a hamd olsun hünkârım, nikriziniz yumuşadı, bari bir kere dilimle yoklayam. Ne mertebe yumuşak olmuş?" deyip bir kere Süleyman Han'ın sağ topuğunu öper şekilli olurken Süleyman Han:

"Hay kâfir Kaysûnîoğlu, neyledin?" deyince Süleyman Han'ın sağ ayağından tam iki okka cerahat akar.

Meğer hekimin ağzında neşter var imiş. Ağzındaki neşter ile Süleyman Han'ın ayağını delip Süleyman Han rahatlayınca, sol ayağını da açıktan neşter ile delip Süleyman Han bu Aydos Ilıcasında şifa bulur. Kaysûnîzâde'ye bir samur kürk ve iki kese altın verip bütün vilâyetlere emirler gönderilir, her sene Temmuz ayında bu ılıcaya nice kere yüz bin insan gelip panayır olup bir büyük pazar olur ki beş Mısır hazinesi mal sarf olup yük çözülüp ve yük bağlanıp alış-veriş olup içilip eğlenilir. Nice bin insan hasta iken bu ılıca ile kendini iyileştirip sağlığına kavuşarak vatanına gider. Hâlâ Süleyman Han kanunudur ki her sene Aydos subaşısı kırk gün kırk gece burada panayır edip muhafaza eder kim büyük seyirliktir. Buradan yine kuzeye Çenge Yaylası eteğinde,

Koparan Köyü menzili: Aydos kazası toprağında 200 haneli Bulgar köyü zeamettir. Paşa efendimizi *[29a]* bu köyde bulup Ahyolu ve Müsevre kaleleri ve limanları şekillerini sordular. Buradan yine kuzeye Çenge Dağını aşıp,

Sücülü Köyü menzili: Hırsız ve haramî Bulgar keferesi köyü ve (---) (---) dür. Şarabı çok olmağile Sücülü derler. (---) dilinde sücü berrak şaraba derler. Gayet mamur köydür. Buradan yine kuzeye yokuş aşağı,

Köprü Kalesi'nin özellikleri

814 [1411] tarihinde Sultan Musa Çelebi fethidir, Gazi Mehmed Bey eliyle. Sırp, Bulgar ve Ceneviz Firengi elinden feth olup kalesi biraz haraptır ki Kamçı Nehri üzerinde yüksek bir tepe üzerinde hâlâ yer yer harap toprak bir kaledir. Ve bu köy hâlâ (---) toprağında (---) köyüdür ki bütün reayası Bulgardır.

Bu Kamçı Nehri Kızan Balkanından, Şıpka Dağlarından ve Kızanlık ensesindeki Kabirova Dağlarından toplanıp bu Köprü Köyünde ağaç köprü altından geçip asla geçit vermez büyük nehir olup akarak Varna Kalesiyle Galata Köyü arasında derya gibi Karadeniz'e karışır. Bir kere bu nehirden menhus (uğursuz) Rus girip Pravadi şehri çevresindeki köyleri vurup yağmalayıp

yine Karadeniz'e dönerken el vilâyet adamları yağmacı Kazak kayıklarının önlerini alıp ceng ede ede bin kadar Kazak ile 20 parça gemilerini aldılar. Artık ondan sonra Kazak bu Kamçı Suyuna girmeye cüret edemedi. Yani o derece âbıhayat büyük nehirdir ki iki tarafında timar ve zeametlerin mamur köyleri vardır. Buradan yine doğu tarafa eğimli,

Devne Değirmenleri menzili: Bir dereli ve tepeli yerlerde sayısız değirmenlerdir ki biri birine suları akan değirmenlerdir. Bütün Dobruca ve Deliorman halkı bu değirmenlere muhtaçlardır ve her bir değirmen birer zeametten iyidir. Bütün vilâyet ileri gelenlerinin ve paşazâdelerin Devne değirmenleri vardır. Yaz ve kışta âbıhayat suyu akmaktadır. Hatta Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed Ruscuk karşısında Yergöğü Kalesi'ni Eflâk toprağında yaparken Tuna Nehri'nin Demirkapısı'ndan saman ve kömür döküp bu Devne Değirmenlerinden, Yenehisar'dan ve Çekmece Göllerinden saman ve kömür çıktığı sabittir. Onun için bu Devne Değirmenlerinin suyu devamlıdır. Bu Devne Ovası'nda Melek Paşa efendimizle konup sabahleyin paşa huzurunda sabah namazını kılıp hakir Yâsin-i şerifi okuduktan sonra Paşa efendimiz buyurdular ki:

"Evliyâ Çelebi, Allah hayırlar vere. Bu gece bir rüya gördüm" deyince hakir:

"Hayr olup Hazret-i Yusuf-ı Sıddik'in yorumladığı sâlih rüya ola. Bu niyete el-Fâtiha" deyip ümmü'l-kitâb okundu.

Melek Ahmed Paşa'nın acayip sâlih rüyası: *Bismillah* deyip, "Evliyâ sâlih rüyam odur ki, rüyamda çömelip abdest alırken edebde arkama biri bir parmak atınca hemen sıçrayıp gördüm ki birkaç pösteki kürkü giymiş Kazaklar. Hemen öfkelenip elimdeki misvak ile birkaçının başlarını yarıp kanlarından sen, bizim Rıdvan Halife ve birkaç ağalarımız kanları yalayıp içtiniz ve Çerkez Ali, Arpa Emini Mustafa Ağa, Kürt Haydar ve Elvend Ağalar da sizin Rus kanlarını içtiğinizi görüp onlar da kanlarından yalayıp hepiniz kanları tükürdünüz" dedi.

"Bu garip rüyadır, hayr ola sultanım" deyip Fâtiha okundu.

Allah'a hamd olsun öğle yemeğini yerken bir çatal atlı adam feryat ederek atı ile Paşa'nın otağı içine girip atından inip yer öptükten sonra,

"Aman sultanım, 26 pâre büyük Rus şaykaları Varna ile Balçık şehri arasında köyleri ateşe yakmaktadırlar. Gidişleri Allah bilir Varna şehri üzeredir, yetiş sultanım" deyince hemen Paşa yemeği bırakıp,

"Bre at" deyip yularsız çakal ata bindi. O an 70 adet sekban ve sarıca bayrakları ve muhafazaya memur olan Silistre, Kırkkilise, Niğbolu, Çirmen, Vidin ve Vize sancaklarının zeamet ve timar sahipleri ve paşanın 7.000 adet ağaları saba rüzgârı hızındaki atlarına bindiler. Hemen Varna şehri ile Galata Köyü arasına varıp bağlar içinde bütün asker yaya olup pusu yerlerinde hazır oldular. Hemen yere serilesi Kazak kâfirleri korkmadan çekinmeden 20 parça şaykasıyla kenara yanaşıp 6 parça gemisi denize açıldı, ama yine kenardan ayrılmazlardı. Beri tarafta ahlaksız asi Kazak korkusuzca şehri vurup yakıp yağmalamaya başlayıp Varna şehri içinde Rum keferesinden başka bir can kalmayıp bütün dağlara kıymetli mallarıyla kaçmışlardı. Ama yine Varna Rumları içinde bir ağlama, bağrışma, bir feryat koptu ki duyanların ciğeri kara kan olur. Hemen tedbirli paşa şehir içini yağma eden Kazaklara asla bakmayıp hemen bütün asker ile ansızın bağlar içinde deniz kıyısında olan uğursuz Rus'un kayıkları üzere saldırıp kayıklara bir yaylım kurşun vurunca şayka içinde olan murdar küffar bu hâli görüp kurşun sadmelerine dayanamayıp salpa demir edip *[29b]* zorunlu alarka oldular. Şehri yağmaya çıkan bütün küffâr meydanda kalıp can başlarına düşüp aldıkları ganimet mallarını bırakıp serseri gezerken Varna Kalesi'nden ve limanda yatan şaykalardan Kazak'a öyle toplar vuruldu ki kale döven top darbelerinden nicesi helâk olmada ve nicesi dağlara kaçarken el vilâyet halkı erişip taraf taraf hücumlar eyleyip bu kadar küffarın durması kaçmaya dönüp can baş kurtarmak için deniz kıyısında olan şaykalarına gelip gördüler ki denize alarka ol-

muşlar. Hemen can başlarına sıçrayıp kimi silâhını bırakıp denize girip yüzer, kimi karaya can atıp candan bezer. Hemen bizim gaziler atlarıyla denize vurup yüzerek kâfirleri saçlarından yapışıp dışarı çıkarıp bağlayarak esir ettiler.

Kara tarafına kaçan kefereler de iskele başında olan buğday mahzenlerine girip kapılarını kapayıp göz açıp kapayıncaya kadar mahzenlere mazgal delikleri açıp cenge başladılar, bizden hayli adam toprağa düşüp şehit oldu.

İşin sonunda bütün halk şehirden çer çöp toplayıp mahzenlerin dam ve çatılarına ve kapıları önlerine birer hâl ile odunlar yığıp ateş yakınca hepsi dışarı "el-amân" diye çıkıp yakalanıp bağlandılar.

Denizde olan Kazaklar kayıklar içinde bu acıklı hâli görünce hemen baş hatmanları bayrak haçını kaldırıp hemen "avanta" diye ribaçsa vurarak (küreklere asılıp) göz karartıp bizim tarafımızı özleyip bir yaylım kurşun vurup karaya çıktılar ki karada kalan arkadaşlarını kurtaralar.

Hemen bizim bağlar içre pusuda yatan sekban ve sarıca bayrakları ortaya çıkıp bir ağızdan "Allah" deyip kâfirlerin üzerlerine hücum edince küffârın henüz kenara yanaşmamış gemileri yine alarka olup içlerinde gayrı diyarlardan yağmaladıkları ganimet mallarıyla ıskarça (yığılmış) ve nice yüz Muhammed ümmeti esir ile dolu idi, ama kenara yanaşıp fetholan şaykalara garip gazi yiğitler ağzına kadar dolup kürek çekerek alarka olan şaykalara aman ve zaman vermeyip 12 tanesini de feth eyleyip bu kadar ganimet malları ile ve bu kadar Muhammed ümmeti esirler ile paşaya getirip teslim eylediler. Bütün alınan firkateleri Varna Kalesi limanına gönderildi. Ve paşa dağlarda olan halka fermanlar yazıp, "Kaçan Kazaklar onların olsun" diye buyurdular.

Bu hâl üzere Varna şehrini menhus Rus elinden kurtarıp 700 kâfirin 500'ü esir ve 200'ü kelle paça ve 200'ü ağalara ihsan ettiler. Bizden ancak 26 adam şehit olup hakir, adı geçen Rıdvan Halife ve Çerkez Ali Ağa yaralandık, zira paşa daha önce

rüyasında bizim Kazak kanlarını yaladığımızı görmüştü, meğer yaralanmamıza işaret imiş. Allah'a hamd olsun biraz yaralandık,, ama gazi olup zafer kazandık, sevinip mutlu olup üç esir ve bu kadar ganimet malı sahibi olduk. Paşa efendimiz bütün esirler, ganimet malları ve kâfirin davulları, dankiyoları ve trompeteleriyle Varna şehrine bir büyük alay ile girdi. Kaleden, limanda demir atmış olan bizim şayka gemilerinden ve bizim İslâm askerinden o kadar top ve tüfengler atılıp Varna şehri siyah barut dumanı ile duman içinde kalıp Varna'nın dağ ve bağları gök gürültüsü gibi gürleyip şehir içinde herkes yuvasına gelip ziyafetler ve şenlikler ferman olundu.

Allah'ın hikmeti bu şekilde eğlencede iken denizden on parça Rus şaykaları belirip Varna Kalesi deyip gelmede. Meğer bunlar Kavarna İskelesi taraflarını yağmalamaya gitmişlerdi. Bu Varna durumunu duyunca var kuvveti pazıya getirip yardıma gelirken hemen işbilir paşa kâfirlerden alınan 26 parça Rus şaykalarına sekban ve sarıcadan pür-silâh seksener adet güçlü ve bahadır yiğitlerlerle, Varna Kalesi limanında yatan 20 parça şayka ve karamürsellerin sandallarına yirmişer adet pür-silâh yiğitler koydu. Bütün Varna gemicilerini küreğe koyup limanlı hoş havada Kazak firkateleri kale altına gelirken bunlar da ansızın kale limanından kâfire kırk parça gemi karşı çıktı. Bunlar onlara Kazaklar bunlara bir yaylım kurşun atışması edip Allah Allah sesleri ile asla kâfire aman vermeyip on parça gemileri ele geçirdiler. Zira bu melunlar Kavarna şehri altında ceng edip içlerinde yaralı ve bereli kâfirleri olup cenge güçleri kalmamış, gemicilik edecek ve yelkenleri âletlerini, halatlarını kullanmaya ve içlerinde "orsa poca" demeyi yönetecek hatmanları bile ölmüştü.

Daha önce gemiler içinde esir olan ümmet-i Muhammedler de bizim gemilerin sarıldığını görünce onlar da yardım ettiler. Bu olayda bizden bir adam şehit olmadan on parça şaykalar alındı. Büyük şenlikler edip küffârın haçlı bayraklarını başaşağı ederek

dankiyolar çalıp top ve tüfeng şenlikleri edip yine esenlikle ve doyum alarak on parça şayka ile Varna limanına demir *[30a]* attık. Top, tüfeng ve fişek şenliklerinden Varna şehri semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kaldı. Daha sonra paşanın çadırı gelip cümle İslâm ordusu ip ipe dip dibe kurulup cengi harbî davulları dövülüp padişah divanı oldukta ilk başta Yusuf Kethüda'ya bir samur hil'at-i fâhire, kapucular kethüdasına, diğer kapucubaşılardan 20 ağaya ve yetmiş bayrak bölükbaşılarına birer değerli giysiler ve bol ihsanlar verilip baş dil (kelle ve esir) getiren garip yiğitlere kırkar guruş ve birer gümüş çelenk ile ödüllendirdiler. Sandallarını yardım için veren 20 adet şayka kaptanlarına birer hil'at ve kürek çeken levendlerine onar guruş verilip Kazak'ın şaykalarında esir bulunan ümmet-i Muhammed esvaplarını başka yığıp esir olan insanlar kurtulduklarına hamd ü senâ ederken bütün bu insanlara ispat ettikleri mallarını verip nicesine harçlık verip herkes gemiler ile asıl yurtlarına yolcu oldular.

Bu savaşta kerem sahibi paşa bütün gazilere 70 kese ve 106 hil'at-i fâhire dağıttı. Bu zaferi Âsitâne-i saadet'de Boynueğri Mehmed Paşa'ya arz edip ardı sıra karadan 600 esir, 600 kelle paça ve 29 adet hatmanların hepsini haçlı bayraklarıyla 300 adet arabalara yükletip Âsitâne-i saadet'e varınca paşanın kapu kethüdası Zühdi Efendi Sadrazam Boynueğri'ye arz etti. O da saadetli Sultan Mehmed Han'a telhis edip büyük alay ile bütün kelleler, diller ve hatmanlar bayraklarını arabalar üzere başaşağı edip bütün esirler hatmanlarıyla elleri kafalarına bağlı padişah huzurundan boruları ve dankiyolarını çalıp geçtiklerinde saadetli padişah hoşlanıp bütün kâfirleri Tersane-i Âmire'ye gönderip kelleleri Bâb-ı hümâyûn önüne dökerler. Saadetli padişah sevincinden kapu kethüdası Zühdi Efendi'ye hil'at-i fâhire giydirdi. Paşayı yerinde bırakmak için kılıç kaftan ile Mir

Mehmed Ağa ferman ile Varna altında gelip padişah divanında ferman okundu. Paşa padişahın gönderdiği hil'ati giydi, sorgucu başına taktı ve kılıcı kemerine bağladı. Fermanda;

"Melek Lalam, berhordar olup ekmeğim sana helâl olup bundan böyle feth ü fütuhatlar edesin. Hâlâ fethettiğin menhus Rus'un 36 pâre şaykalarını Varna Kalesi, Karahırman Kalesi, Tolca Kalesi, Akkirman Kalesi, Kili Kalesi, Özü Kalesi, Hasan Paşa Kalesi ve Kılburun Kalesi'nin tamirine kefere şaykalarını sarf edesin" diye emredilmekte idi. Hemen o an paşa *bismillâh* ile Varna Kalesi'nin tamir ve bakımına başlayıp her gün beşer bin adam hendek temizlenmesine hizmet edip hendeğin içi tamamen Karadeniz suyu ile dolup kaleye köprü ile geçilir oldu. Ve gece gündüz hizmet eden insanlara onar kazan yemek pişirilip hizmet edenlere dağıtılırdı. Bizzat paşa kendi eteğiyle hendekten toprak taşırdı. Diğer ağalar da kale hizmetini canla başla yerine getirirken kütür kütür mehterhaneler çalınırdı. Kalenin bütün tamiri, bakımı ve cebehanesi tamamlandı, kale sanki beyaz inci gibi parlak oldu. Sonra fermanla ile görev uzatması emrini getiren Kapucubaşı Mir Mehmed Ağa'ya bir samur lipaçe, 20 kese guruş, 20 esir ve 20 adet Sâlihli beygirleri verip Âsitâne'ye yollandı. (---) (---) (---).

Varna Kalesi'ni bildirir

İsim verilmesi sebebi odur ki 851 [1447] tarihinde II. Murad Han, yani Gazi Hudavendigâr Ceneviz Firengi elinden feth ederken kaleden taşra küffâr çıkıp Müslüman gaziler küffâr ile allak bullak olup büyük ceng olurken küffârın, İslâm ordusunun heybet ve gücüne karşı koymaya güçleri olmadığından kaleye kefereler domuz sürüsü gibi girdiler. Bu kere Sultan Murad Han 7.000 adet seçkin serdengeçti yiğitlere buyurdular ki,

"Şu kaleye varana timar ve zeametler bağışlarım" dedi. Bütün Müslüman gaziler kaleye bir baş yürüyüş edip feth

eylediklerinde ismine "Varana Kalesi"nden bozma Varna Kalesi derler. Yapıcısı İsâ Nebî asrında Batlimus Ağıstaş'dır. Sonra Ceneviz istilâ edip daha da genişletmiştir. Devletten devlete kalmış bir yuvadır ki kalesi Karadeniz kenarında dörtgen şeklinde bir şeddadî yapı güzel bir surdur. Fırdolayı büyüklüğü 3.000 adımdır. Hemen bir tarafı karadır. Bütün çevresi hendek içi denizdir. Batı tarafa bakan şehre açılır bir demir kapısı önünde şehre köprü ile geçilip dört köşesinde dört sağlam kuleleri var. Bütün burç ve kuleleri ve beden dişleri mazgal delîkleri ile bezenmiş ve limana bakar şahane toplar ile süslenmiş sağlam bir hisardır *[30b]* ki hisar içinde müstahfızan haneleri, tahıl ambarları ve bir camii var, çarşısı hamamı yoktur ancak mükemmel cebehanesi ve topları çoktur. Toplam (---) yetmiş adet nefer-leri her gece "Allah yektir yek" deyip bekçilik ederler. Ulûfeleri iskele gümrüğünden gelir. Limanı kıble ve doğu tarafına açık olduğundan gemiler demir atıp huzur ile yatamazlar.

Varna şehrinin varoşunun özelliği

Bu şehrin batı tarafı havaleli kırmızı topraklı dağlardır. Üzerleri 10.000 adet bağlardır. Doğu tarafı bir geniş düz meydanın sonu Karadeniz'dir ki bütün şehri bağlı ve bahçeli düz yere kurulmuş olup bütün evleri baştan başa kârgir duvarlı ve kırmızı kiremitlidir, 4.000 adet alt ve üst katlı, ileri gelen ve halkın evleridir. 7 Müslüman mahallesi, 5 kefere mahallesi; Rum, Yahudi ve Ermeni mahalleleridir.

Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ iskele başında Emir Efendi Camii, bir minareli ve kalabalık cemaatli camidir. Yeni Cami, Tabahane Camii, Müstecib Efendi Camii ve Şebşah Kadın Camii. Bunlar büyük camilerdir.

Bunlardan başka 36 adet mescit vardır. Ve hepsi (---) adet derviş tekkeleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve (---) adet bekâr tüccar hanlarıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ama hastahane ve kervansarayları yoktur. 1000 adet çarşı pazar dükkânları var ki her esnaf bulunur.

Ve (---) adet hamamdır, ama Pîrî Paşa Hamamı gayet aydınlık hoş havalı hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve tamamı (---) adet çeşmelerdir. Hatta iskele başında Boğdan Beyi olan Lepol keferenin bir âbıhayat çeşmesi var ki iskele başı olduğundan gayet işler can besleyen çeşmedir. Bu iskele Rum, Arap ve Acem iskelesidir ki deniz kıyısı dağlar gibi demir çubukları, tuz kayaları, bal fıçıları, pastırma çuvalları ile doludur ve kerestenin türlerinin hesabını Allah bilir. Gayet işlek iskeledir, nice kere yüz bin araba gidip gelmededir. Her sene 1.500 adet gemi her diyardan mal getirip götürmede. 170 kese iltizam ile gümrük eminliğidir.

Suyu ve havasının hoşluğundan halkı içki ve eğlence adamları olup yer yer mahbub ve mahbubeleri olur. Halkı çuka ferâceler giyip hepsi tüccarlardır. Fukaraları Tatar kalpağı giyip kış vaktinde Kutmen kürkü ve Merzifon bezi kapama giyerler. Genellikle hatunları beyaz abâ ferâce giyip yassı baş ile gayet edeplice gezerler.

Yer yer sebilleri var, ama dârülkurrâları, medreseleri, dârülhadis ve ziyafet evi imaretleri yoktur. Ancak halkı fukara dostu olduklarından bütün yolculara ve gariplere izzet ikram edip ziyafet ederler. İleri gelenlerden Varnalı İbrahim Ağa, Kadı Laz Ali Efendi ve Gümrük Emini Hüseyin Ağa (---) (---) (---).

Toplam (---) adet ebced okuyan sıbyan mektebi vardır. Şeyh Müstecib Efendi Mektebi ve Pîrî Paşa Mektebi meşhurdur.

Beğenilenlerinden; üzümü ve şırası ve köfteri meşhurdur.

Ve Devne Nehri kenarında bir çemenzar ve mesiregâh iç açıcı bir namazgâhı var ki bu eyalet şehirlerinde öyle bir hıyâbân namaz kılınan ibadet yeri yoktur.

Bu şehrin hâkimlerini bildirir: şehri, Özü Eyaleti'nde (---) (---) dir ve bir hâkimi de gümrük eminidir. Kale dizdarı, yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, cebeci odabaşısı, muhtesib ağası ve şehir subaşısı vardır. Bir hâkim de şer-i Resûl-i mübin tarafından 300 akçe pâyesiyle bir kadı, zâlim hâkim idi ki "Paçavra Kadı"

derler. Büyük soytarılık hikayeleri vardır. Gâh Hacıoğlu Pazarı kadısı ve gâh Varna zalimi olurdu.

Paçavra Kadı hikâyesini bildirir

Bu Varna şehrinde zamanın fazıllarından bir tutucu kadı var idi. Halk arasında lakabına "Paçavra Kadı" derlerdi, ama o kadar kötüleyici, hileci, fitne-fesatçı, karıştırıcı ve yağcı idi ki dilinin kılıcından bir kişi bile kurtulamazdı. Ama *Allah'ın kudreti* bir tuhaf, acayip yüzlü, çirkin çehreli gûlyabânî idi ki Semerkand ankası burnu, gerçekte yarım akçe tahtası kadar burnu var idi. Hatta görenler "Minkarîzâde'nin oğludur" derlerdi. Hatta o derece kırmızı koknus burnu o kadar büyük ve uzun idi ki öfkelenip hışıldasa Tatar beygiri gibi burnu hışır hışır öterdi, ama gayet musallî (namaz kılan) idi. Beş vaktini terk etmeyip ibâdetle meşgul idi. Ama burnunun büyüklüğünden Cenâb-ı Bârî'ye secde için yere kapandığında alnı yere değmeyince secdesi geçerli olmazdı. Öyle olsa bu anılan Paçavra Kadı'nın burnu secde yerine bir karış önce inip alnı secde yerine konmaya engel olurdu. Ancak bu manzum beyt üzere:

Ser ber-zemin dum be havâ mîküned
Yani [31a] ibâdât-ı Hudâ mîküned[1]

anlamı üzere ibadet edem sanır, yine halka yergiden ve saldırmaktan geri durmazdı. Bütün belde halkı da,

"Efendinin ibadeti sahih (geçerli) değildir, zira burnunun havalesinden alnı şeytan gibi secdeye varmaz" dediklerini fesat kadı duyup daha sonra secdeyi sağ kulağı üzerine ederken hayli acı çekerdi.

Kısacası şehrin bütün zarifleri Paçavra Kadı'ya zaman zaman takılıp saldırır her mecliste çekiştirirlerdi. Hatta bir gün divan efendimiz Gınayîzâde Ali Çelebi hanesinde bir alay nükteci zarif dostlar ile şaka ve latife sırasında,

1 Başı yerde, arkası havada; güya Allah'a ibadet etmede.

"Paçavra Kadı'nın kulağı üzere secde ettiğinin ibadeti sahih olur mu?" dediklerinde hakir:

"Vallahi ey vefalı dostlar, bu müşkil meseleyi hiç kimse çözemez. Ancak 'Başına gelen başmakçı eder' demişler bir atasözüdür. İmdi bu meseleyi halletmez, ancak Molla Paşmakçızâde Efendi yahut üstadımız Rumeli Kadıaskeri Minkârîzâde Efendi halleder. Zira onlar da büyük burunlu olduklarından 'Secdelerini nasıl ederler' diye onlardan fetva alın" diye cevap verdim.

Sonunda Gınayîzâde ve Varnalı İbrahim Ağa fetvaya başvurup bir haftada ulak gidip geldi. Minkârîzâde fetvasında buyurmuşlar ki,

"O kimseye Hak tarafından burun büyüklüğü verilmiş, gururdan değildir ve o kişi burun büyüklüğüne göre özür sahibidir. Şeytan gibi secde etmemeden ise yüzünü yan çevirip kulağı üzere secde etse caizdir. Zira *el-özrü makbûl inde kirâmi'n-nâs.* Biz dahi tenhamızda *teheccüd, işrâk-ı ebvâb* ve *duhâ* namazlarını kılarken kulağımız üzere secde edip bu tür dedikodu sorularını işitmeziz. Ama burun büyüklüğü cehennem ehlinin alâmetidir. *Nakl-i Keşşâf.*"

Bu fetvadan adı geçen Paçavra Kadı teselli olup daima kulağı üzere secde edip hamd ü sena ederdi. Ancak kulağı üzere secde ederken gayet zorluk çekip şaka için derdi ki,

"İlahî Minkarîzâde Ördekzâde ve Tatzâde olup pat burun oğlu gibi olasın" diye şaka edip yericilik, kötüleyicilik ve fitnecilikten vazgeçip şen şakrak, şakacı ve vefa sahibi bir kimse oldu. Nitekim bu Varna, Hacıoğlu ve Mankalya'da muhafazada idik, her an efendimiz Melek Ahmed Paşa ile güzel geçinip laübali sözler ederdi. Zira bu Paçavra Kadı Sultan IV. Murad'a büyük burunlu olup gülünç ve çirkin şekilli olduğundan yakınlaştığı 1. cildimizdeki başından geçen acayip şeyler yazılıdır.

Varna Kalesi şehitleri kabirlerinin ziyareti: Eski Cami avlusunda Şeyh Tatar Mehmed Efendi, mezar taşında tarihiyle belli nur dolu bir mezardır. Doğum yerleri Kırım'da Karasu

şehridir. Merhum aziz Halvetî tarikatının sırları vâkıfı idi. *Sırrı aziz olsun.*

.... (1.5 satır boş)...................

Buradan birkaç dostlar ile Varna'da kayıklara binip Kamçı Nehri'nin karşı tarafında,

Galata Köyü mesiresi: Bir yüksek bayır üzerinde bin haneli (---) köyüdür ki bütün reayası Rum keferesidir. Bağı ve bahçesi cihanı tutmuş olup şarabı boldur. Bu mahalde Kamçı Nehri içinde 500 pâre gemi birer halat ile kışlaya bağlanıp yatarlar, zira Varna Limanında şiddetli kışta *Allah korusun* gemiler batar.

Buradan yine kayıklara binip Varna şehrine gelindikte ertesi göç boruları çalınıp kuzey tarafa,

Yeniköy menzili: Buradan yine deniz kıyısı ile kuzey tarafa,

Batova Sultan Tekkesi menzili: Gazi Hudavendigâr asrında hayatta olan Velî Gazi Evrenos ve Mihâloğulları'ndan Arslan Bey bu ibret verici tekkeyi yapmışlardır. Adı geçen aziz Belh ve Buhârâ'da büyük atamız Türk ü Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halifelerinden olup Hacı Bektaş Velî ile Anadolu'ya ayak bastıkları yukarıda 1061 [1651] tarihinde Melek Ahmed Paşa sadrazamlıktan azledilip Silistre Eyaleti'ne mutasarrıf olduğumuzda bu fukarâ tekkesi ayrıntılı olarak yazılmıştır. İkinci cildin fihristine bakıla. Buradan,

İncili Köyü menzili: Balçık Kazası bölgesinde mamur Müslüman köyü olduğu yazılmıştır. Buradan yine kuzey tarafa,

Balçık kasabası menzili: Bu da yukarıda 1061 [1651] tarihinde Kazak ile ceng edip zafer kazandığımız yazılıdır. Buradan yine kuzey tarafa şenlikli köyler içinde gidip,

Kavarna bender kasabası menzili: Bu da ikinci ciltte yazılıdırr, ama bu mahalden hakir,

Deliorman nahiyesine hizmete gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ **Çayırlı Köyü**. 100 evli ve bir camili Çıtak kavmi köyüdür.

Buradan **Güllüköy**. Burada bir kan keşfinden *[31b]* 40.000 akçe ve 100 adet koyun alıp bir gece konuk olduk. Bu nahiye köylerine Deliorman derler, Silistre nahiyeleridir. Halkı için "Şahseven" ve "Mum söndüren" ve "Şah pabucundan su içen" derler, ama görmedim. Bir alay ehl-i sünnet ve cemaat adamlardır ki kendi işlerinde ve kazançlarında bir alay fukaralardır. Bütün köyleri meşe, pelit ve ahlat armudu ormanlarında olmak ile Deliorman vilâyeti derler, 160 pâre köylerdir. Buradan yine kuzey tarafa bir günde,

Silistre Kalesi menzili: Bu da yukarıda ikinci ciltte ayrıntılı anlatılmıştır.

Buradan kıbleye doğru **Kızılca Köyü,** ondan **Kuyucuk Köyü,** Sonra,

Receb Kuyusu Köyü: Yüz kulaç kuyusu vardır. Buradan **Keçi Deresi Köyü,** oradan,

Kulaklar Köyü: Bu anılan köylerin tamamı Dobruca sayılır. Her köyü beşer ve altışar yüz haneli, han, cami ve misafir haneli bakımlı ve şenlikli köylerdir ama nehirleri yoktur, tamamen kuyulara muhtaçlardır. İnsanları birbirleriyle "Misafir bana gelsin" diye kavga ederler. Her bir hanedanda her gece yüzer ikişer yüzer atlı konup göçer. Kulların Rabbi bunların malına Halil berekâtı verip bir kilesi altmış kile buğday verir, ama kışı çok sert geçer, zira dağ, bağ ve orman yoktur.

Dobruca'nın beğenilenlerinden has ve beyaz ekmeği, yufka ekmeği, çiğ kaymak ile tavuk çullaması ve kavun (kelek) turşusu gayet meşhurdur. Buradan yine doğu tarafa,

Mankalya Kalesi menzili

Bu da 1061 (1651)'de bütün imaretleri, suyu ve havası, halkının işleri ve kazançları ve dilleriyle anlatılmıştır. Paşa

efendimizi burada bulup sohbet şerefleriyle şereflenip ertesi gün 1067 [1657] tarihinde Kırım Sultanı Mehmed Giray Han'ın Çolak Dedeş Ağa adlı ulağı Âsitâne-i Saadet'ten gelip Kırım'a giderken Paşa efendimize mektuplar getirdi. Okunduğunda paşa acayip temaşa olmuş diye hayretler içinde kalıp:

"Evliyâm, haberin var mı? Boynueğri Mehmed Paşa sadrazamlıktan azledilip Köprülü Mehmed Paşa veziriazam olmuş" deyince Mühürdar Osman Ağa:

"Göre sultanım, Âl-i Osman Devleti ne güne kaldı ki Köprülü gibi bir miskin, iki öküze saman vermeye gücü yetmeyen adam sadrazam oldu" deyince hemen paşa gazaplanıp:

"Bre sefih oğlan, senin ne haddin var ki beylerbeyiler ve vezirlere dil uzatırsın" diye eline değneği alıp Osman Ağa'yı döve döve pestil edip "Kaldır şu sefihi" deyip Osman Ağa'yı dışarı çıkarıp hapsettiler.

Paşa gayet elemlendi, kızgınlığı gitmeyip Mankalya serdarı Gedikoğlu Dişlen Mehmed Ağa hanesinde serseri gezip "Yâ Fettâh ve yâ Rezzâk ve yâ Kahhâr" der idi. Meğer Köprülü'den gelen mektuplarda paşaya öyle yazmış ki,

"Gerçi seninle padişah hareminde yetişip büyüyüp Sultan IV. Murad Han'ın çerâğlarındanız, ama bundan sonra malum ola ki yönetimin altında olan Özü Eyaleti iskelelerinden menhus Ruslar köylerden ve kasabalardan bir yer vurup yağmalar ve ateşe verirse öyle biline ki vallahi düzgün hâline bakmayıp seni ibret-i âlem için aman ve zaman vermeyip pâre pâre ederim. Basiret üzere olup bütün yalıları muhafaza edesin ve her kazadan padişah fermanı üzere zahire parası alıp İslâm askeri besleyesin" diye paşaya mektuplar gelmiş.

Acayip ve garip hikâye: O gün Paşa ile yalnız başımıza otururken, "Sultanım, aziz başınız için Osman Ağa kulunuzu hapisten çıkarıp bırakınız" deyince paşa:

"Evliyâm, öyle sefihe haddini bildirmek gerek, ama senin ricanı kabul ettim. Şu sefihi koyuversinler" deyip Osman'ı hapisten bıraktıklarında hakir, paşaya:

"Sultanım, meclis emânettir. Allah bilir sultanım ile Köprülü'nün aralarında biraz soğukluk var. Zira sadrazamlığınız zamanında ona Anadolu Eyaleti'ni verip 17 günden Bektaş Ağa ve Çelebi Kethüda yanıltmasıyla Kütahya'dan azledip hayli zaman Köprülü serseri gezerdi. Lütf eylen, daima inci gibi sözlü mektuplarınızda Köprülü'ye arayı düzeltici, saygı gösterici ve gönül alıcı sözlerle mektuplar yazılsın" dedim. Paşa:

"Belî Evliyâm, öyle gerektir. Mühür kimde ise Süleyman odur. Özellikle bu Köprülü diğer veziriazamlar gibi değildir. Feleğin çok sıcağını, soğuğunu ve çok yokluğunu, yoksulluğunu ve şiddetli acılarını çekip çok seferlerde vukuf elde eyleyip dünyanın ahvaline vâkıf olmuştur. Özellikle (---) tarihinde merhum Hüsrev Paşa mühür ile cennet yurdu Bağdad üzerine serdâr-ı muazzam olunca bu Köprülü o sırada Hüsrev Paşa ile Bağdad altında bile olup hazinedarı idi. Ve bunun görüş ve önerisiyle Hüsrev Paşa Acem diyarında Hemedan, Dergezin, Erdebil, şehriban ve Mehriban şehirlerine kadar Acem diyarını yıkıp yağmaladı, halkını da *[32a]* esir edip ağlattı. Allah'a hamd olsun sadrazam oldu. Gerçi öfkeli ve inatçıdır, ama (Hadîs:) *'Allah için sevmek ve Allah için öfkelenmek'* mazmunu üzere hareket eder. Eğer Anadolu vilâyetlerinde sekban ve sarıca haşeratlarının vücutlarını kaldırırsa ve sikkeyi düzeltip bozukluğu kaldırıp kara seferlerini açarsa bilirim ki Osmanlı Devletine nizam verir. Yoksa bu Osmanlı Devletinde taraf taraf yaralar göründü." Ve buyurdular ki,

"Evliyâm! 1058 [1648] tarihinde Diyarbakır valisi iken Diyarbakırlı Rumiye Şeyhi Aziz Efendi'yi rüyamda görüp,

'Sultanım, bu Âl-i Osman Devletinin bir yanı Venedik tarafından oyuluyor' dedim,

'Ayâ bu devletin hâli neye müncer ola' dedim. onlar da buyurdular ki,

'Melek Ahmed'im! 1067'de [1657] Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olup bütün celâlîyi Anadolu'da ve Rum'da kırıp ölünce oğlu veziriazam (---) yılda IV. Mehmed Han devletinde âlem düzelip 70 adet fetihler ve acayip eserler zuhur ede' diye buyurdular.

"Ve yine o gece Rumiye şeyhi,

'Melek Ahmedim! Bu mucizeli sözü dinle ki Köprülü Mehmed Paşa hakkında Hazret-i Risâlet-penâh huzurunda Hazret-i Ali'ye buyurmuşlardır. Dinleyip âgâh ol' deyip buyurdular ki:

"İnsanlar arasında küfrî diye bilinen Ka'b Cisrî hazretlerinin sözüdür. Gerçekte o Allah katında Kutbü'l-Aktâb'dan bir velîdir." buyurmuşlardır ki 'Ka'b' kelimesinden muradları ebced hesabı üzere 92'dir ve Mehmed ismi de 92'dir. Nezaketle Mehmed demeyip Ka'b Cisri buyurdukları Köprülü Mehmed Paşa'dır.

Sonra oğlu Ahmed Paşa'nın sadrazam olacağına işaret etmişlerdir ki o rumuz *Cifr-i Cami*de yazılıdır. *Ondan sonra Kelec (="kuvvetli") geldi, ammâ halîm, halûk, şecî, Kâf'ı feth edeni, Sîni kavrayanı, fikretsiz hükm eden. Ondan sonra arılığın karasını ve vefasızı ve cefânın kellerinin bilâdını feth edenin zamanı geldi.*

Ve *"Köprülü oğlu Ahmed"* 53'dür ve *"Kelec"* sözü de 53'dür ve *"Fâtihü'l-kâf"* dediği Kandiye Kalesi'dir.

Ve andan *"Esvedü's-safâ"* dediği Kara Mustafa Paşa sadrazam olup Solât ülkesini, yani Kazak vilâyetin cefâ ile feth ede' diye Rumiye Şeyhi Diyarbakır'da rüyamda bana böyle Köprülü hakkında müjdeler ettiği rüyamı Evliyâm sana Diyarbakır'da demedim mi?" deyince hakir:

"Vallahi sultanım! Yirmi yıldan beri çok gezmekten hatırımda az kalmış" dedim.

"Ey imdi Evliyâm göresin bu Köprülü, Âl-i Osman işliğinde çocukları ve torunlarıyla ne işler çıkarır. Hâlâ şeyh hazretleri Diyarbakır'da rüyama girip bu çok değerli kelimeleri bana

öğrettiği şekilde ezberimdedir. Eğer koca Evliyâ, eğer sen ve eğer ben sağ kalırsak gör neler zuhur eder. Hemen dediğin gibi bu Köprülü ile iyi geçinip eyaletimizde bir hoş koruma ve çalışma üzere olalım" deyip başka sohbetlere başladık.

Allah'ın hikmeti, gönlü geniş paşa Varna cenginde ve kale tamir ve bakımında şiddetli sıcaklarda başı açık durduğundan Mankalya şehrinde sağlıkları bozulup günden güne güçsüz kuvvetsiz kaldı. Boynunun sol tarafında bir madde çıkıp beş on günde boynuyla ensesi dolup bir somun kadar kırmızı madde çıktı. Bütün köy ve kasabalardan, tâ Erdel, Eflâk ve Boğdan'dan cerrah, usta hekim ve kan alıcılar getirildi. Her biri birer çeşit ilaç yaptılar. Hiçbirinin asla faydası olmayıp günden güne paşanın hâli kötüleşince nice yüz adet ağalar hemen karadan ve denizden *firârî* adını aldılar (kaçtılar).

Paşanın da sesi kesilip bir bal arısı gibi sızlardı. Bir gün paşa, hâl dili ile yanında kalan ağalar huzurunda vasiyet edip Mankalya şehri dışında Muharrem Sultan Mesiregâhında gömülmeyi anlattılar.

Sözün kısası, hepimiz paşanın sağlığından ümidimizi keserek üzülüp gamlandık, dertlendik, birbirimizle baş başa verip ağlayıp feryat etmedeyiz. Paşanın boynundaki maddeden bir şey çıkmayıp ancak paşanın ağzından ve burnundan cerahatler akardı ama hakir paşaya akrabalığımız sebebiyle gece gündüz yanından bir an ayrılmazdım.

Hakirin güzel garip salih rüyası ve fakir Melek Ahmed Paşa'nın yorumu

Yaradanın hikmeti bir gün sabahleyin yanında paşanın elini ovup dururken gayet üzüntülü olup ağlamak mertebesinde idim. Hemen paşa gözünü açıp hakirden tarafa dönüp hâl dili ile anlatıp:

"Evliyâm! Bu gece ne rüya gördün" diye sorup "Söyle!" dedi. Hakir:

"Bir rüya gördüm ama elemimden asla hatırımda yoktur ki sanki bir şey görmemişim" dedim. Hemen paşa gayrete gelip:

"Vallahi büyük rüya gördün" diye yemin edip "Tez söyle" diye ısrar etti, ama paşanın sesi, zayıflığından sinek gibi vızıldardı. *[32b]* Hakir:

"Hey sultanım, rüya gördün diye ne yemin edersin? Düşü sen mi gördün, yohsa ben mi gördüm? Benim gördüğüm rüyanın hatırımda olanı budur ki, rüyamda zatınızı görürüm ki Mısır sultanı olup gayet sevinciniz ve şenliğiniz var. Ve bütün Mısır askeriyle Erdel seferine giderken bütün askerinizle Süleymaniye Camii gibi bir camide namaz kıldınız ve Erdel seferinden fetih haberleri gelip cenâb-ı şerifiniz de sefere gitmeden vazgeçip Süleymaniye Camiinin tamirine başlarken nice adamlar sultanıma dediler ki,

'Efendimiz bu Süleymaniye Camiinin tamiri ahvalini sabahın Evliyâ Çelebi'den sual edin, o iyi bilir. Onun yorumuna göre davranıp camii imar eyle' dediler. İşte gördüğüm rüyadan hatırımda bu kadar var. Hâlâ şimdi huzurunuza geldim. Elbette rüya gördün söyle, diye yemin ettiniz" dedim. Hemen paşayı gördüm ki biraz can havliyle konuşup:

"Elbette Evliyâ bu rüyanın tesiri sendedir. Ben de rüyamda gördüm ki,

'Evliyâ'dan sabahın gördüğü rüyasını sual eyle' dediler. Onun için sana ıısrar ederim. Tez rüyanın geri kalanını söze getir. Bu niyete el-Fâtiha" deyip Fâtihayı tilâvet edip üzerime üfleyince Allah bilir ki üzerimden bir ağırlık gidip sanki Aristo akıllı olup bütün gördüğüm rüyalar başından sonuna kadar hatırıma gelip "Allahu ekber" diye diz üstü çöküp *bismillâh* ile söze başlayıp:

"Sultanım, hayr ola bu gece rüyamda zatınız ile bütün ağa duacıların Mısır şehrinde imişsiz. Orada iç kalede Süleymaniye Camii adında bir cami var imiş. Nice bin yaşlı ve genç sultanıma gelip dediler;

'Sultanım, bu Süleymaniye Camii mihrabının sol tarafı duvarı şişip dışarı depip yıkılıyor. Mütevellîsi Şeyh Ahmed Ağa ve kayyımı Evliyâ Çelebi bu camiin harap oluyorduğun hâkime bildirmeyip yıkılıp harap olmaya yüz tutuyor. Allah rızası için olsun, siz keşf edip bir hâl ile bu Süleymaniye Camiini tamir eylen. Tâ ömrünüzün sonuna dek Mısır şehrinde hâkimsin. Bu iş sizin başınızdadır. Mahşer gününde bu vakfullah sizden sual olunur' diye olanı biteni sultanıma Mısır halkı bildirdiler" deyince Paşa:

"Bre oğlancıklar, beni kaldırın" dedi. Derhâl oğlanlar hamd edip paşayı yatak üzerinde kaldırıp dört tarafına yastıklarını dayadılar. Paşa oturup can kulağıyla rüyamı dinleyenlerden olup,

"Ey imdi Evliyâm, dahi söyle" deyince hakir:

"Sultanım, onu gördüm ki, sultanım bir al ata binip bütün ağalarınız ile ve Süleymaniye Camii ahvalini sultanıma bildiren adamlarla Mısır'ın iç kalesindeki Süleymaniye Camiine varıp gördünüz ki mihrabın sol tarafı taşra yıkılıyor.

'Bre medet, buna bir çare gerek' diye Mısır şehrinin bütün ayanı ve eşrafını toplayıp tamir için türlü türlü danışıklık eylediler. Kimi:

'Minaresi eğridir, yıkalım' der. Kimi:

'Kubbesi büyüktür, küçük edelim' der. Kimi:

'Eğri olan yerlerine bordınar direkleri ile pâyeler vuralım' der. Kimi:

'Dışarıdan dîbini kazıp birez yerin yıkup yeniden yapalım' der. Kimi:

'Dışarıdan bir kat yanından duvar edelim' deyip nice bin ileri geri söz ettiler. Asla ve kat'a bir adam bir düzgün cevap vermediler.

"Gördüm ki bu büyük alabalık içinde merhum babamın elinde Sultan Süleyman Han'ın bağışladığı arka kaşağısı ile cami içinde gezer gibi olup camiin bazı yerlerine tamir eder şekilli

işaretler edip mimarlık eder şeklinde camiin harap olan yerlerini gösterir.

'Sultanım, şu eli arka kaşağılı adam benim babamdır. Mimarî ilminde benzersiz mühendistir. Bir kere ona da sual buyurun' dedim.

'Var babanı çağır' dediğinizde hemen varıp babamın elini öpüp sultanımın huzuruna geldikte, selâm verip, aleyke alıp buyurdunuz ki,

'Baba bu camiin hâli nice olur?' dediğinizde babam:

'Allah'ın emriyle kolaydır. Hemen buna çare odur ki, bu cami bir metin yapıdır. Değme yara ile yıkılmaz, ama zamanla şiddetli kış etkisinden kıble yüzüne bir yara gelmiş, öyle olur. Buna ilaç odur ki bu cami kıble tarafına eğilip bel vermiş. Kıblenin ensesi ki ardıdır, ardında bir derince hendek kazıp tâ içinde sular çıkınca orada iki arşın iyi temel bırakıp ve cami içinde olan hizmetçi cemaatlere yemekler yedirip kisveler verip Allah'ın emriyle o cami geri kazılıp su çıkan hendeğe yerleşir. Ömrü oldukça o cami ebedi olur. Buna ilâç budur, gayrı çare olmaz. Bu benim canımın parçası ciğer köşem oğlum âlem seyyahı ve âdem nedimi gösterişsiz Evliyâ'yı İstanbul'a hemen acele gönder. Camiin levazımatlarını ve tamirine dair eşyalar ve usta hekim adamlar getire' deyip babamız bu şifa verici haberleri verdi, el öpüp babamız selâm verip gitti. İşte efendim bu gece gördüğüm *[33a]* rüya budur" diye anlatıp sustum.

Hemen paşa gönülden bir kere "Yâ Allah" deyip Allah'ın emriyle öncekinden iyi dile gelip:

Melek Ahmed Paşa'nın yorumunu bildirir

"Dinleyiniz canım, bu rüyada Mısır şehri dedikleri benim vücudum şehridir. Süleyman Han Camiinin kıblesi yıkılıyor. Mütevellîsi ağa ve kayyımı Evliyâ Ağa hâkime bildirmez, dedikleri Âl-i Osman Süleyman Han'ın harem-i hâssında yetişip vücudumun camii onların hayratıdır ve kıble yüzümdür, mihrap alnımdır. Hâlâ yüzüm, gözüm, alnım ve boynum şiştiğidir.

Mütevellîsi Ahmed Ağa benim ki benim vücudum camiinin mütevellîsiyim ve benim vücudumun hizmetkârı kayyım Evliyâ Çelebi'dir. Vücudumun camiine dair şifa verici haberleri hâkime söylemez, dedikleri bana söylemediğidir ve bütün Mısır ayanı danışıp bir doğru cevap veremedikleri benim garip ağalarım, âyâ efendimize nasıl ilâç olur, diye danışıp hayretler içinde kaldıklarıdır. Kıble duvarı yıkılıp bel vermiş dedikleri kıble yüzüm şişip belim eğri olduğudur. Sonunda ben Evliyâ'sını oğlum gibi sevdiğimizden senin baban bizim babamız ile dünyâ ve âhiret karındaşı ve Özdemiroğlu Osman Paşa ile sefer yoldaşı olduğu ecilden baban görünüp onlara sorulunca,

'Allah'ın izniyle kolaydır. Bu camiin kıble tarafı eğilip zamanla ile kıble yüzüne bir yara gelmiş' dediği hâlâ ben ihtiyar olup kıble yüzüm eğilip belimi kaldıramam.

'Kıble ensesine bir hendek kazın, hendek içinden su çıksın' dediği ensemin kulak tarafından neşter ile yarıp içinden su yerine cerahat çıka ve o hendeğe iki ay iki arşın temel odur ki bu yaranın içine iki ay fitiller işletiniz.

'Cami içindeki hizmetçilere yemek yedirin ve giydirin' dediği bu vücudum camiinin içinde olan ruh, can, safra, sevda, balgam, ahlat, kuvvet ve kudret zaafıdır. Onlara perhiz ile yemek yedirip taze can bulmak işaretidir.

'Allahın izniyle o yarılan hendeğe cami gelir yerleşir ve cami yerini bulur' dediği o yarılan yerden şifâ bulup evvelsi gibi olur dediği bir ebedi cami olur dediği eceline dek yaşamamız işaretidir" diye bu rüyayı böylece yorumlayınca mecliste hazır olan büyük küçük herkes hayretler içinde kalıp parmaklarını ağızlarına götürdüler. Bütün ağalar dediler ki:

"Cânım bu rüyayı Evliyâ Çelebi söyledikçe paşa taze can bulup sözü anlaşılır olup söylemeye başladı. Allahu ekber acayip hikmettir" diye halk hayran olup,

"Allah'a hamd olsun paşa biraz iyileşti" diye herkes sevinip rahatladılar. Hemen o sırada paşa:

"Bu rüyanın yorumu gelip çıksın. Tez bana bir cerrah getirin. Bu düşü ben Rabbanî ilhâm ile yorumladım ki ensemden bu maddeyi yardırırım. Tez cerrah getirin" deyince hakirin can başına sıçrayıp:

"Sultanım, bu rüyanın yorumu öyle değildir. Siz kendinize göre yorumladığınız rüya âfakî olmak vardır. Aziz başın için bu rüyayı ben görüp sen yorumlayıp şimdi enseni yararsın, yaran şiddetlenirse,

'Evliyâ'nın gördüğü rüyayla paşa yarasını yardırıp helâk oldu' diye bu hakiri ateşe yaktırırsın.

'Senin düşünle paşa böyle etti, yoksa böyle olmazdı' diye beni kebap ettirirsin. Aman sultanım, cerrah getirip maddeyi yarman. Benim ne cennette, cehennemde, ne a'rafda, ne gayyada ve ne cehennem çukurunda yerim kalmaz" diye paşanın ayağına sarıldım. Hemen sonunu düşünen paşa:

"Tez divan efendisin çağırın gelsin" deyince efendi gelip:

"Ali Efendi, tez sadrazama, dârüssaade ağasına, Kaya Sultan'a ve Kapu Kethüdası Zühdi Efendi'ye sıhhatte olduğumuz mektuplarını yazıp Evliyâ'ma altı menzil beygirleri emri yaz" deyince alelacele mektuplar yazılıp hakir de pür-silâh hazır olunca onu gördüm, cellat cerrah gelip alet edevatını paşanın yanına koydu. Paşa da yazılan mektuplar ile hakire harcırah 300 altın verip el öpünce hemen cellât cerrah paşanın ensesine çekinmeden geçip beş parmak miktarı ensesinin solundan bir yaka açtı ki Allahu Taalâ bilir, benim yanımda 3 yek-merdî kâse dolusu leş gibi kokar sarı cerahat akıp parça parça çürük etler çıktı. Hemen paşa *Elhamdülillah* deyip gözünü açıp "Mankalya şehri fukaralarına on kese dağıtılsın" diye ferman etti. Hemen hakir el öpüp,

Mankalya şehrinden ılgar ile İstanbul'a gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ Mankalya'dan menzil beygirleri ile üç kölemle birlikte ılgar edip, **Sarıgöl Köyü menzili**, oradan **Gelincikli Köyü**, oradan **Hasılcıklı Köyü**, andan **Pravadi Kalesi**'nde menzil

beygirleri değiştirirken halk arasında "Melek Paşa ölmüş" diye bir dedikodu var. Hele bütün halka "Paşa sıhhattedir" diye haber verdim.

Oradan o an **Çenge Köyü**, oradan **Aydos Kalesi**, oradan **Fakılar Köyü**, oradan **Kovanlı Köyü**, oradan **Kırkkilise** şehri. Yine menzil beygirleri değiştirip orada da Paşa'nın sağlık haberini halka bildirip oradan,

Pınarhisar kasabası, oradan **Uzunhacılar**, oradan **Kösdemir kasabası**, oradan **Çatalca kasabası**, oradan **Topçular kasabası.**

Mankalya'dan *[33b]* üçüncü günde Kaya Sultan'a ulaşınca Paşa'nın mektuplarını verip Paşa'nın sıhhat haberini bildirince "Kanı Paşa'nın kendi hattı" dediler. "Paşa gayet perişan hâlde ve kolu kanadı kırık olduğundan kendi kalemiyle yazmaya dermanı olmayıp 'İtimat etsinler' diye beni üç günde sultanıma gönderdi. Sultanıma Eflâk ve Boğdan hazinesiyle 70 kese gönderdi ki İnşaallah 8 günden hazineniz dahi ulaşır" deyince biraz inanıp Kaya Sultan hoşlandı, ama musahibeler,

"Elbette Paşa öldü" dediler.

Meğer halk arasında Paşa ölüp Kaya Sultan'ı Kara Murtaza Paşa'ya nikâh yapmak üzere iken hakir hızır gibi yetişip varmışım. Hemen sultana yemin edip,

"Bre efendim, Paşa hayattadır. Sultanımdan bir cerrah ve bir hekim ister, işte mektuplara bakıp inanın" diye feryat ettim. Asla zerre kadar güvenip inanmadılar.

Hemen hakir yine atlara binip kapu kethüdasıyla Köprülü Mehmed Paşa huzuruna varıp el öpünce,

"Evliyâ, paşanızdan mı gelirsin? Paşa kaç gündür merhum olalı?" dedi.

"Allah ırağ eylesin. Paşadan üç gündür ayrılalı. İşte sultanıma ve dârüssaade ağasına mektupları" deyip mektubunu eline verdim. Okuyunca,

"*Elhamdülillah* sıhhatte imiş, hay gidi avratlar, hemen Kaya'yı bir kocaya daha vermek için fakir Melek'i öldü diye nice türlü

dedikodu ettiler" diye mektupları Telhisî Ramazân Ağa ile saadetli padişaha hakiri bile gönderdi. Yalı Köşkü'nde hakir padişah huzuruna varıp yer öpünce paşanın sıhhat haberini bildirdim. Padişah paşanın hayatta olduğundan memnun olup hakire 110 altın bağışladı. Dışarı çıkınca kızlar ağasının mektuplarını da verip dışarı çıktım. Yine Topçular Sarayı'nda Kaya Sultan'a gelip yine zenbûrî perde ardında hakir ile saadetli padişahın neler konuştukları sorup Paşa'nın bedenini zayıflığını ve perişan hâlini sorarken Allah'ın hikmeti Karadeniz'den uygun rüzgâr ile üç günde Uzun Ömer Reis gemisi gelip mektuplar içinde paşa kendi hattıyla "*Elhamdülillah* sıhhatteyiz" diye ancak yazabilmiş. Yine cerrah ve hekim istemiş ve bir gemi zahire ve çeşitli mallar göndermiş. Bu kere sultan hakire güvenip 200 sikke-i hasene şerifî altın ve bir samur kafası kürk ve hanemize bitişik bir haneyi 87.000 akçeye alıp hüccet ve temessüklerini hakire bağışladı. O gün cerrah Çipilyanoğlu kefereye bir kese guruş harcırah ile diğer gereksinimlerini verdi. Hakir yine Köprülü'ye varıp ve her ileri gelenden mektuplar aldım. Köprülü vezir buyurdu ki:

"Evliyâ, paşana söyle, yalıların korunmasına pek dikkatli ola. Yohsa bu hastalıktan kurtuldu, ama benim derdimden değmede ki şifa bula" deyip 70 altın bağışlayıp mektuplar ile Kaya'ya geldim. O da hakire 100 altın harcırah ile 3 adet beygir yükü paşa için macunlar, ilaçlar, yiyecek ve içecekler ve giyecekler verdi, beygirlere yükleyip 1067 senesi Saferinin 20. günü [8 Aralık 1656],

Silistre'ye yollandığımız menzilleri bildirir

Evvelâ **Çatalca** kasabası, oradan **Kösdemir** kasabası, oradan **Yancıklar Köyü**, oradan **Erikli Köyü**, oradan **Karapınar Köyü**, oradan **Nadir Köyü**, oradan **Pravadi Kalesi**, oradan **Ortaköy**, oradan **Kızılca Köyü**, oradan **Eflatar Köyü**, oradan **Silistre**

Kalesi'nde paşayı Mankalya'dan tahtırevan ile getirmişler, bulup, hakir ayağına yüzümü sürüp bütün mektupları verdim. Çipilyanoğlu Paşa'yı tedaviye başladı. Paşa Allah'a hamd olsun günden güne iyileşerek iki ayda sağlığına kavuşup bütün fukaralara 20 kese dağıttı. Bütün ağalarının voyvodalığı muhasebelerini bağışlayıp tüm ağaları hizmetlere yollayıp kendileri ara sıra avlanmaya çıkıp bağ ve bahçelerde zevk u safâlar ederken nice yüz oğlan yetimleri sünnet edip kimini birer ağaya, kimini ustaya ve kimini hocaya verip birer kat giysiler bağışlardı. Ve nice yetime kızları bazı Müslümanlara verip giydirip kuşatıp çerağ edip Silistre içinde Çarşıbaşı'ndan tâ İstanbul Kapısına kadar 3.000 mimar arşını uzunluğundaki anayol üzerinde kârgir yapı kaldırımlar yapıp nice yollara sel yolları açıp Silistre şehrini çamur deryasından kurtardı. Bir saraçhane, bir kahvehane ve nice haneler yapıp anayol kaldırımlarına vakfeyleyip sipah kethüdayeri Zankoç Hasan Ağa'yı bu evkafa mütevellî tayin etti.

Kısacası bu Melek efendimiz gerçekten de melek huylu olup bütün vakti hayır ve hasenat ile geçerdi. Ve savaş ve barışta bir vaktini kazaya komayıp beş vakit namazını ilk vaktinde kılar *ehl-i sünnet ve'l-cemaat* bir dindar, din-i mübin koruyucusu idi. Ve genellikle ömrü Davud orucu ile geçip hiçbir zaman dilinden çirkin sövme sözü çıkmazdı. Çok öfkelendiğinde "Hay nâmerd" ve "Hay hayâsız" der idi. Bu tür nice bin çeşit güzel hâllere sahip, adaletli ve hakkına razı bir adam idi.

Allah'ın hikmeti Silistre şehrinde eğlencede iken 1067 senesi Saferi sonunda [1656 Aralık başı] Leh kralı tarafından bir feryatçı elçi paşaya gelip,

"Erdel Kralı Rakofçioğlu benim Leh memleketime gelip istilâ etmeyi düşünüp Eflâk ve Boğdan beyleri de Rakofçi krala yirmişer bin asker yardım verip üzerime gelmek üzeredir. Aman

devletli vezir" diye Leh kralının *[34a]* bu şekilde yardım isteyen mektup ile hediyesi gelip Paşa'ya ulaşınca hemen elçi ile Paşa bir ağasını Âsitane tarafına ulaklıkla gönderip Köprülü Mehmed Paşa da saadetli padişaha elçiyi buluşturup, mektubun içeriği,

"Ben padişahımın itaat eden ve bağlı kuluyum, aman" dedikte derhâl Dergâh-ı Âli kapucubaşılarından Mustafa Ağa adında bir kapucubaşı Paşa'ya hatt-ı şerif ile gelip Silistre divanında hatt-ı şerif okundu:

"Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, hatt-ı şerif-i saadet makrûnum ulaştıkta bir an durmayıp Leh memleketine Tatar Han Mehmed Giray ile serdâr-ı muazzamım olup bütün eyaletin sancağı askeri ile ve birden bine ve binden yüz bine varınca eli berâtlı olan askerimle mükellef ve mükemmel kapın askeriyle Leh seferine gidip Leh kralına yardım edip Rakofçi adlı melunun hakkından gelmek için ferman-ı hümâyûnum sadır olup bir samur kürk, bir kılıç, kaftan, sorguc-ı padişahî ve cebehane-i âmiremden 2.000 tüfeng, 1.000 adet kılıç, 1.000 adet mızrak ve diğer mühimmat ve levazımatlar ile 100 katar deve, 100 katar katır, 10 tavla at, 20 oda kapukulum yeniçerilerinden, sağ ve sol gurebâların dört adet aşağı bayrak sipahileriyle bir otağ-ı padişahî göndermişim. Gerektir ki bir an durmayıp Leh kralı yardımına Tatar Han ile haberleşip yetişesin" diye ferman ve Köprülü Paşa mektupları okununca Melek Ahmed Paşa,

"Emir padişahımın" deyip padişah divanında samur hil'at-i fâhireyi giyip kılıcı kemerine bağlayıp sorguc-ı şâhîyi başına takıp ceng davuluna turralar vuruldu. O an vezir tuğu çıkıp "Sefer-i padişahîdir!" diye taraf taraf tellallar bağırıp bütün sancakbeylerine ve tüm kazalara ağalar Paşa'nın serdarlık tuğrâsı emriyle gidip asker toplamaya memur oldular.

O gün hemen Paşa Silistre'de Namazgâh mahalline otağ çadırını çıkarıp bir saatten büyük alay ile çadırında konup ertesi gün bir büyük danışma yapılıp,

Silistre şehrinden 1067 senesi Şabanının 12. günü [26 Mayıs 1657] Leh memleketine Rakofçi Kral üzerine sefere gittiğimiz konakları, kale ve kasabaları bildirir

Evvelâ Namazgâh'da saadetli padişahdan hatt-ı şerif ile serdarlık sorgucu getiren kapucubaşıya 10 kese, 10 at ve bir samur kürk bağışlayıp eski âdeti üzere ağayı Der-i devlete dostluk mektupları ile Köprülü vezire yolladı.

Oradan *bismillâh* ile **Silistre**'den kıble yönüne, **Elmalı Köyü menzili,** oradan **Çukurpınarı,** oradan **Karaağaç,** oradan **Kilisecik,** oradan **Bozavurd**, oradan **Söğütçük**, oradan mamur kasaba **Hacıoğlupazarı** Sahrası'nda konaklayıp günden güne İslâm askeri derya gibi olup büyük cemiyet olmada.

Bu mahalde tedbirli Paşa Tatar Han'a, Yalı ağasına, Bucak Tatarı ot ağaları, et kullarına ve Eflâk ve Boğdan beylerine "Hazır olasız" diye kapucubaşılarını gönderip Hacıoğlu'nda 3 gün konaklarken sabahleyin paşa:

"Allah bilir, şimdi Âsitâne tarafından bir adam acele edin, emriyle gelir" dediği saat Allah hakkıyçün hemen kapucular kethüdası otağa girip:

"Sultanım, sadrazam hazretlerinin bir ağası gelmiş" dedi.

"Gelsin" deyip kapucubaşı etek öpüp emr-i şerif okununca "Bütün cebehane, padişah çadırı, 20 oda yeniçeri, 4 aşağı bölük sipahisi ile rûzname halifelerinden, nüzul emininden ve sürsat ağasından birer adam tabileriyle gelip ulaşıp yine elbette bir an durmayıp kalkasın" diye emirler okununca o an tuğ kalkıp ardından Paşa da davul ve kudümünü döğüp gelen ağaya üç kese verip yolladı.

Sonra, 1067 Ramazanının ilk günü (13 Haziran 1657) kuzey tarafa gidip **Hırmenli Köyü**, oradan **Düdükçü Köyü**, **Kurnarcık Köyü**, oradan **Bülbüllü Köyü**, sonra,

İster büyük kasabası: Âsitâne-i saadet'te yeniçeri ağaları hâssı olup bütün reayası kefereler olduğu ikinci cildimizde yazılıdır. Buradan,

Eynehan Çeşmesi Köyü, oradan **Yaylacık Köyü**, oradan **Babadağı şehri Kalesi**, bu da ikinci cildimizde ayrıntılı olarak yazılıdır. Buradan **Yeniköy**.

Burada Ramazan bayramı namazını kılıp günden güne İslâm askeri derya gibi olup Erdel diyarından Rakofçi Kral büyük tabur ile Leh memleketi üzere hareket ettiği haberi geldi.

Buradan **Hacıgî Paşa Çiftliği**, oradan,

Tulça Kalesi'nin özellikleri

1044 [1634/5] tarihinde Sultan IV. Murad Han yeniden yapmıştır, Padişah Kaymakamı Bayram Paşa emriyle Tersane-i Âmire kethüdası Piyale Kethüda eliyle.

Tuna kenarında bir alçacık kaya üzerinde dörtgen şekilden uzunlamasına Şeddadî sağlam taş yapı güzel bir kaledir ki fırdolayı büyüklüğü 1.060 adım küçük kaledir. Ve güney tarafa bakan ancak bir küçük demir kapısı var. Çevresinde asla hendeği yoktur. Ve hisar içinde bir camii, buğday ambarı, cebehanesi, Tuna'ya inilir bir su yolu ve yetmiş adet neferat haneleri var, ancak 300 neferleri, dizdarı ve Tuna'ya bakar uzun topları vardır. Gayet yerinde yapılmış çok gerekli güzel kaledir.

Hâkimi gümrük eminidir ki on yük akçe iltizam muaf kasabadır ve 150 akçe kazadır. Tamamı 70 adet nahiye köylerinden ve Beştepe nahiyelerinden kadısına senede adalet üzere 3

kese *[34b]* mal hasıl olur. Silistre Eyaleti'ndedir ki Silistre alaybeyisi çerileriyle bu kale çevresini menhus Rus'dan korur. Bu Tulça varoşu tamamen saz ve hasır örtülü 600 adet Eflâk, Boğdan ve Bulgar keferesi haneleridir. Dağlarında bağları ve Tuna Nehri'nde balık avlayacak ağları vardır. Bal suyu meyhaneleri vardır. Gümrüğe yakın ufak tefek bir camii, bir mükellef kiremit örtülü kârgir sağlam yapı hanı ve birkaç dükkânları tamamen Gümrük Emini Tokatlı Mustafa Ağa'nın hayratıdır.

Allah'ın hikmeti biz bu kale altında konaklamışken bir sabah 46 parça menhus Rus şaykaları kale altına saldırıp bu kadar derya gibi İslâm askerini görüp kaleden bunlara 20 pâre balyemez toplar vurulunca yine Karadeniz'e kaçtılar.

Bu kale altında İslâm askeri ile üç gün konup 500 parça tıransa, şayka ve kayıklar ile bütün İslâm askeri üç günde Tulça Adasına geçti.

Tulça, yani Yılan Adasının özellikleri

Kuzeyi ve güneyi Tuna Nehri'dir. Uzunluğu Karadeniz'e kadar sekiz saattir. Genişliği Tulça karşısından İsmail şehri karşısına kadar beş saat yerdir. Öyle Rum hıyâbânı bir ormanlık, ağaçlık ve meşelik bir adadır ki içinde bulunan nice bin çeşit vahşî hayvanların ve kuşların hesabını ancak Cenab-ı Hak bilir. Ama gücügen (atmaca) kuşu gayet çoktur ki avcıları avlayıp kanatlarını ok yeleği yaparlar.

Bu ada içinde her sene 70-80 bin sığır boğazlanıp Kili pastırması yapılan mezbaha evleri vardır. Sivrisineği o kadar çoktur ki akşam vaktinde insanı ve atları helâk eder. Tatarcık sineği ve delem arısı insanı öldürür. İsmail, Kili ve Tulça kalelerinde fâhişeleri tutup çıplak bu adaya bırakırlar, bir gecede sivrisinek, delem sinek ve tatarcık sinek sokmasından o avrat helâk olur.

Kısacası bu adayı esenlikle geçip 3 günde de İsmail şehri önündeki büyük Tuna'yı 500 pâre gemiyle geçip,

İsmail şehri menzilinin özellikleri

İlk yapıcısı Salsal Kraldır. (---) senesinde Hazret-i Ömer hilâfetinde Cengiz Han'a elçilik ile gelen Malik Eşter hazretleri Salsal'ı katl edip bu Sol'at şehrini, Boğdan Kazakları elinden fethetmiştir. Hâlâ Malik Eşter makamı İsmail şehrinde vardır.

Mâlik Eşter, gözü yırtlaz (yırtık) olana derler. Malik Ezder yanlıştır. Doğru söylenişi Eşterdir. Sonra Malik hazretleri Salsal yarasından Kırım adasında Bahçesaray mezarlığında bir alçak kubbecik içinde ok ve yayıyla gömülüdür.

Sonra 889 [1484] tarihinde Sultan Bayezid-i Velî'nin İsmail kaptanı bu şehri fethettiği için İsmail şehri derler. Hâlâ Özü Eyaleti'nde Mekke ve Medine-i Münevvere evkafı bir işlek büyük şehirdir.

Her türlü vergi dışında serbest vakfullahdır. Örfî hâkimi kızlar ağası tarafından bir adam 400 adamıyla yönetip üzerine (---) kese mal ile iltizam yüksek bir mansıptır ve bir hâkimi de gümrük eminidir.

Bu şehrin kalesi olmadığından dizdarı yoktur, ama beşli ağası ve 70 adet neferleri vardır. Ve hâkimi 300 pâyesiyle şerif kazadır ki toplam (---) nahiye köylerinden kadıya senelik 7 kese ve mütevellîsine 20 kese geliri olur. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, azeb ve beşli ağaları, kaptanı, subaşı ve muhtesibi vardır.

Bu şehir toplam 2.000 hanedir ve 3 Müslüman mahallesidir. Başka Eflâk, Boğdan, Rum, Ermeni ve Yahudi reayalarıyla dopdolu bir şehirdir ki genellikle evlerinin üzerleri baştan başa hasır ve avluları kamış ile yapılmış hanelerdir. Kârgir duvarlı ve kiremit örtülü evleri, haneleri ve camileri tamamen Müslüman

mahalleleri içinde bulunup bu şehirde asla kurşun örtülü yapı yoktur.

Ve tamamı 11 mihraptır ki dördü camidir. Mütevellî hanesi ardında (---) camii ve iskele başında (---) camii (---) (---) (---) (---) (---).

Ve 7 adet hanları var ve bir hamamı var. O kadar basık hamamdır ki giren pişman olur. Tamamı 800 dükkândır, ama bedesteni yoktur. Genellikle dükkânları tahta şindire örtülüdür. Şehrinde asla kaldırım yoktur. Limanında 500 parça gemi elbette bulunur.

Balı, yağı, peyniri, Eflâk tuzu, morina balığı, mersin balığı kurusu, karabalık havyarı ve köylerinde buğdayı ve arpası gayet iyi olup beyaz ekmeği ve esir pazarında beyaz câriye ve köleleri sayısızdır.

Suyu ve havasının güzelliğinden yer yer mahbub ve mahbubesi olur. Bütün halkı ticaret ile geçinip Eflâk ve Boğdan kefereleriyle alış-veriş ederler.

Ve a'yanından Ermenioğlu, Muradoğlu ve Yeniçeri serdarı Kepçe Ali Beşe samur giyip başkası bogası kaplı kuzu ve tilki kürkü ve başlarına Tatar kalpağı giyerler, zira nahiye köyleri bütün Tatar köyleridir.

Bu İsmail şehrinin doğu tarafı Kili kazasıyla komşudur. Kuzey tarafı Akkirman ile sınırdaştır. Yıldız tarafı Tabak Köyü ve İskerled köyleri tarafı Boğdan vilâyetiyle bitişiktir. Tuna kenarıyla gidip Boğdan'ın Kalas Kalesiyle komşudur. *[35a]*

Bu şehir içinde 40-50 bin guruşa malik morina ve mersin balığı bezirgânı kefereleri var ki Leh diyarına ve Maskov diyarlarına yılda iki bin araba balık salamurası gider, zira Tuna kenarında hemen 200 adet mîrî balık kasabı dükkânları vardır.

Eğer bu şehrin sivrisineği olmasa acayip kâr yeri bir garip şehir idi, ama ziyaretleri, Malik Eşter makamından başka malumum değildir.

Bu şehirden İslâm askeri ile kalkıp kuzey tarafa,

Kaplıbağlı Köyü: Tatar köyüdür ve İsmail nahiyesidir. Buradan,

Koca Gölbaşı: Bu da Tatar köyüdür ki bu mahallere Bucak Tatarı vilâyeti derler. İsmail mütevellîsinin hükmü bu yerlerde geçerli değildir. Özü Eyaleti'nde yalı ağası hükmündedir. Buradan yine kuzeye,

Tatarpınarı Kalesi'nin özellikleri

Silistre'nin Özü Eyaleti'nde 150 akçe kazadır. 1046 [1636/7] tarihinde yeniden Koca Kenan Paşa Özü Eyaleti'ne mutasarrıf iken yapmıştır. Büyüklüğü bin adım, dört köşe şeddadî taş yapı bir küçük kaleciktir. Güney tarafa açılır bir demir kapısı var ve dört köşesinde dört yüksek kulesi var. Daha önce bu kale zemini bir sazlı bataklı yer olmak ile Boğdan ve Tatar eşkiyaları bu mahalde kervan bozarlarmış. Tam yerinde yapılmış bir sığınak yeridir.

Hâlâ kale içinde bir camii, buğday ambarı, 150 neferin ufak tefek haneleri ve dizdarı var, ama hisar içinde çarşı pazar, han ve hamamdan bir belirti yoktur. Taşra varoşunda 200 hasır örtülü fukara haneleri, bir hanı ve bir basık hamamı var. Bağı, bahçesi ve pazarı yoktur.

Hâkimi, Kenan Paşa merhum tarafından Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Abdüllatif Bey'in bir adamı vakıf tarafından hâkimdir. Gelen geçen kervandan ve esirlerden bâc pazar hakkı alıp kale neferatlarına vazife verip yolları muhafaza ederler. Buradan,

Acıgöl Köyü: Bir mamur Tatar köyüdür. Buradan,

Salsal-ı Boğdan taht merkezi, yani aman seddi Akkirman Kalesi'nin özellikleri

İlk yapıcısı Salsal-ı Konman'dır. Onun zamanında bu kalenin ismi Pirgaz-ı Konman idi. Pirgaz, Yunan dilinde kaleye derler. Konman Salsal kralın lakabıdır. Bu kalenin doğu tarafı Karadeniz kenarında Kamerü'l-kum tılsımları olduğundan Cengizlilerden bu kale altında nice kere yüz bin ölmüş ve kimi şehit olmuştur. Ve nice yüz devletten devlete düşmüş ibretlik bir kaledir ki diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz. Ancak gücümüz yettiği kadarıyla bir parça yazıp anlatmaya cüret edelim.

Evvelâ bu kale Boğdan elinde iken 889 (1484) yılında, *"Fetehetâ"* lafzı tarihinde Sultan Bayezid-i Velî Sivaslı Kara Şemseddin-i Velî hazretlerinin teşvikiyle yer götürmez derya gibi asker ile bu kaleyi kuşatmaya başlayıp durmadan üç tarafından kale döven topların darbesi ile her tarafını yaraladı. Ancak kesme kaya hendeğinin 70 kulaç derinliği olduğundan Müslüman gaziler kale altına varmaya cesaret edemediler. Sonunda toprak sürerek hendek kenarına gelip toprağı durmadan hendeğe doldururlar, ama küffâr uğrun kapulardan hendek içindeki toprakları uğurlayıp (çalıp) kalenin kuzeyi tarafında akan Turla Nehri'ne toprağı döküp hendek içinde bir kırat taş ve toprak kalmazdı. Bu hâl ile Müslüman askerleri aciz kaldılar.

O gün Kırım Hanı Hoci Giray Han oğlu Mengli Giray Han iki kere yüz bin (200.000) düşman avlayan, saba yeli gibi hızlı Tatar ve on kere yüz bin (1.000.000) saba süratli alaşa atlar ile Turla Nehri'ni kâfirin gözlerine karşı yıldırıp beri geçti. Mengli Giray Han Bayezid Han'ın ayak tozuna yüz sürüp bütün Tatarlarını çapula göndermek için izin istedi. Bayezid Han Tatar askerine izin verip Eflâk, Boğdan ve Kazak memleketlerin yakıp yıkıp gece gündüz İslâm ordusunu doyum ederlerdi. Osmanlı

askeri de gece gündüz Akkirman Kalesi'ni dövmeden geri durmazlardı.

Yaradanın hikmeti bir gün iki ruhban Bayezid Han otağı içinde yerden çıkıp zuhur ede düştüler. Bunları Bayezid Han huzuruna getirip, "Siz kimlersiz" denilince,

"Bizler Mesih milletinin seçkini Hıristiyanlarız ki padişahıma bir müjdeye geldik. Eğer murad ve meramınız ise o devlete nail olasız" dediler. Padişah da,

"Nedir, söylen?" dedi. Bunlar:

"Vallahi padişahım, bu dünya adasının batı tarafında 3.000 mil uzaklıkta Bahr-i Okyunus içinde bir yeni dünya bulduk. Âdemoğlu ile ve bu dünya şeylerine benzemez türlü türlü bitkiler, otlar ve ağaçlar ile mamur ve süslü bir dünyadır ki Magaylan adlı bir büyük nehir ile gümüş cevheri ve altın külçesi akar ve 300 çeşit madenleri dağlarında mevcuttur. İnsanları bir hayvan gibi savaş bilmezler ve asla gülmezler. Çeşit çeşit ayvanlarının hesabını âlemin yaratıcısı Allah bilir" diye bu Yenidünyayı o kadar anlattılar.

Bayezid Han hayretler içinde kalıp Sivasî Kara Şemseddin Efendi'ye, "Ne buyurursun efendi?" deyince,

"Evet padişahım, hukema sözüne göre yedi iklim *[35b]* dedikleri bu dünyadır ve dört köşe dediklerinin bir köşesi bu dünya adasıdır ve,

'Bundan gayrı üç köşede dünyalar dahi buluna' diye,

Hikâye: Hatta Hazret-i Risâlet-penâhın kutlu zamanlarında Ebu Leheb ve Ebu Cehil melunlar Hazret-i Risâleti ziyafete davet ettiklerinde Hazret-i Resul her kim olsa davete icabet deyip teşrif buyururlardı. Sonra hazret ziyafet yerine varıp gördü ki dört basamak merdivenden yukarı bir alay yerici, İmrü'l-kays, Selman

ve Hassân gibi alaycı ve kötüleyiciler toplanmış. Hazret vardığında anılan 4 basamak merdivenin bir basamağına basıp,

'Es-selâmu aleynâ' dediklerinde, hepsi selâm alıp,

'Buyurun Yâ Muhammed, yukarı' dediklerinde hazret buyurdular ki,

'Yok bu yeryüzü sahifesinde dört dünya bulunsa gerektir. İşte bu dünya basamağına bu merdivende ayak bastım. Kıyamet zamanına dek benim ümmetime bu dünya yetişir. Ümmetlerim sizi bu dünyadan sürüp *'fetehetâ'* lafzında bulunacak dünyalara siz gidin' buyurduklarında bütün inkarcılar:

'Yâ Muhammed, yine kerametten dem vurdun' deyip Resul-i Kibriyâ'ya yergi oklarını attılar. Hazret-i Risâlet bir basamaktan yukarı 3 basamak merdivene ayak basmadan Mekke-i Mükerreme'ye tavafa gittiler.

İmdi padişahım *"fetehetâ"* sözü 889 [1484] tarihidir. Bu Akkirman Kalesi da feth olur. Ve bu ruhbanlar hukemâ ilmi ile yeni dünyayı buldukları ve iki dünya dahi kıyamete dek bulunacağı muhakkaktır" diye Kara Şemseddin hazretleri sözlerini doğruladı. Bayezid Han buyurdular ki:

"Ey ruhbanlar bize yeni dünyâ lâzım değildir. Ancak bize eski dünyada Mekke ve Medine halifeliği lâzımdır" dedikte hemen o an Padra adlı papaz:

"Padişahım, hazır ol vakte ki oğlun Selim Trabzon'dan gelip padişah olup Muhammed'inizin kitabında *'Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: Yeryüzüne iyi kullarım mirasçı olacaktır diye yazmıştık' [Kur'ân,* Enbiyâ 105] âyeti hükmünce oğlun Selim *velekad*'dir ve *"zikr"* lafzı Mısır fethi tarihidir. Müjde sana padişahım" dediklerinde Sultan Bayezid ve Kara Şemseddin bu ruhbanlardan hoşlanıp Akkirman Kalesi'nin fethini sorduğunda Kolon:

"İşte padişahım, *'Fetehetâ'* (889 [1484]) vaktidir. Sabah kuşluk vaktinde bu otağın içinden Akkirman'ın ve Kili Kalesi'nin anahtarları padişahıma gelir" dediler.

Padişah bu iki papası Mengli Giray Han'a verip göz hapsiyle gözettiler.

Allah'ın hikmeti sabahleyin Akkirman'a bir top nasıl vurdular ise gökkubbeye yükselen otağın bir tarafı delinip içinde 10 adet papaz 10 adet kale anahtarlarıyla bu Pirgaz Konman Kalesi'nin anahtarlarını cevahir zarf ile padişah eline teslim edip Pirgaz Konman Kalesi *'Fetehetâ'* (889 [1484]) lafzında feth olup diğer İslâm beldelerine eklendi.

O zamanda bu kale o kadar beyaz ve parlak idi ki sanki nur idi. O yüzden Tatar kavmi bu Pirgaz Konman Kalesi'ne Akkirman derlerdi. Tatar dilinde kirman kaleye derler. Yunan dilinde pirgaz derler. Arap dilinde kale derler. Acem dilinde (---) derler ve Türk dilinde (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Sözün kısası Akkirman Kalesi'ni Bayezid Han feth edip Padra ve Kolon adındaki papazlara bağışlayıp bir şey kabul etmeyip doğru İspanya kralına gittiler. Yeni dünya ahvâlin krala söyleyip 12 parça gemi ile 6 ayda Yenidünya'ya basan *"Fetehetâ"* (889) tarihinde İspanya kavmidir.

Sonra Bayezid Han bu Akkirman Kalesi'ni tamir eyleyip Silistre Eyaleti'nde başka sancakbeği tahtı eyleyip kale içine 10 bin asker ve beyine 3 bin asker verip Kili Kalesi tarafına doğru yola çıktılar.

Hâlâ beyinin padişah tarafından Bayezid Han kanunu üzere hâss-ı hümâyûnu 240.000 ve timar sahipleri 104 ve zeamet sahipleri 6'dır. Savaş sırasında cebelüleri ile 500 asker olur. Hâkimlerinin ileri geleni Bayezid ve Selim Han mütevellîsidir.

Kale dizdarı, azeb ağası, beşli ağası, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, gümrük emini, muhtesib ağası, 300 akçe pâyesiyle şerif kazası ve (---) adet nahiye köyleri vardır.

Akkirman Kalesi

Evvelâ Akkirman Kalesi büyük Turla Nehri kenarında bir yalçın küfegi kaya üzerine yapılmıştır. Turla Nehri bu mahalde kaleden iki top menzili uzakta Karadeniz'e karıştığı yerden içeri Turla suyunun güney kenarında, yani adı geçen İsmail şehri toprağında bir yüksek tepe üzerinde beyaz billûr gibi Akkirman'dır.

Bu kaleyi Melek Ahmed Paşa efendimiz ile seyretmeye giderken bu kaleden Turla Nehri üzerine kırkar karış ve yirmişer okka gülle atar toplar attılar. Bu gülleler Turla Nehri üzerinde seke seke karşı Özü kıyıları tarafında Otyarık adlı yere varıp yine karşı ovalarda gülleler zıplaya zıplaya zemini toz edip gitti.

Beri kara tarafında burçlar ve bedenler üzerinde olan toplara ateşler edip Akkirman Kalesi siyah barut dumanından ak kirman iken kara kirman olup bütün kale neferleri pür-silâh olup bütün beden dişlerinden bir yaylım kurşun atıp bir gülbâng-ı Muhammedî getirdiler. "Allah Allah" sesleri ile Akkirman Ovası pür-nur olup kalenin seyrine meşgul olduk.

Evvelâ bu kalenin fırdolayı büyüklüğü 3.060 adımdır, ama içerdeki kattan adımladım. Dışarıdan 3 kat kaledir. *[36a]* Oradan adımlayanlar 5.600 adımdır, dediler. Turla Nehri kenarı alçak duvarlardır, ancak sağlam ve dayanıklı büyük kuleleri vardır.

Ensesi ki kara tarafıdır, o yönü üç kat rıhtım şeddadî yapı bir güzel kaledir.

Kale içinde bütün evleri doğu tarafına Turla Nehri'ne, Karadeniz'e ve Kamerü'l-kum Çölü taraflarına bakmaktadır.

Üç kapısı var. İkisi Turla Nehri'ne bakar küçük kapılardır. Biri doğu tarafına, varoşa açılır gayet işlek üç kat sağlam demir kapılardır. Bu büyük kapı arasında kaleyi feth eden, içine iki

adam sığar kırkar karış uzun toplar var ki Osmanlının bir serhaddinde benzeri yoktur. Meğer benzeri Rodos Kalesi'nde yahut Akdeniz'in Boğazhisarları'nda ola, ama hâlâ bu kale döven topun biri doludur.

Ve kale içinde toplam 1.500 tahta şindire örtülü mamur evler vardır ki asla kiremit örtülü haneleri yoktur.

Sultan Bayezid Camii var. Bir minareli iç açıcı camidir. Ve aşağı küçük hisarda bir hamamcığı var. Ve iç kalesi Galata kulesi gibi 4 adet ibretlik kuleler, biri biri içinde sanatlı ibret verici büyük kulelerdir ki her birinin içlerinde nice yüz yıllık iri darılar yığılmıştır.

Bu iç kalede dizdar sâkin olduğu Turla'ya bakan bir kral sarayı var ki eğer olduğu gibi anlatsam başka bir uzun tomar olur. Mısra:

İşitmek nasıl görmek gibi olur?

demişler.

Sözün sonu, görmeye muhtaç bir yapıdır. Bu sarayın zemini altında olan siyah barutun kaç yüz bin kantar idiği hesabını âlemin yaratıcısı Allah bilir.

Burada ambarlarda olan türlü türlü tahılların ve çeşit çeşit mühimmat ve levazımatın sayısı, sınırı ve haddi yoktur.

Bu iç kalede Turla Nehri boğazına bakar yedi başlı ejder gibi balyemez toplar var ki anlatılmaz. Küçük büyük tamamı 180 toptur ve hesapsız çeşit çeşit cebehanesi var.

Kalenin üç katında da çeşit çeşit mukarnaz, müşebbek, medine, gilvili ve gömlekli biri biri içinde türlü türlü sanatlı yüksek kulelerin bazısı kurşun örtülü tamamı 200 adet güzel kulelerdir.

Hendese ilmi üzere bu kale dört köşe ve altı kat bölme sağlam hisardır. İki tarafı Turla Nehri'dir ki o tarafı alçak yokuş aşağı bulunmuştur. Ve iki tarafı yalçın kaya üzerinde yüksek düzgün duvardır. İki tarafının yalçın kesme çakmak kayası üzerine yapılan 3 kat duvarın hendeği 50 Mekke arşını derindir ve 50 arşın enli bir büyük hendektir. Bu hakir yeryüzünde 7.060

kale görüp gezdim, böyle bir ibretlik büyük ve derin hendek görmedim. Hendek çevresi tamamen sarp çakmak taşı kesme parlak kayadır ki bir kuşun pençe iliştirecek bereli yeri yoktur. Bir taraftan bu kaleye ne lağım, ne metris, ne siper ve ne kubur kazacak yer yoktur. Hatta bu hakir Seydî Ahmed Paşa zamanında Erdel diyarına vardığımızda Foğraş adlı kalede bir Macar tarihinde bu Akkirman Kalesi'nin özelliklerini okurlarken hakir dinleyicilerden olup kulak kabarttım.

Bu Akkirman hendeğini Salsal 40 adet seyyidlere kazdırıp "Eğer bu hendek içinden Turla suyunu geçirirseniz sizi azat edeyim" deyip bunlar da yüce ataları rûhaniyetlerinden yardım isteyip nice suçlu esirler dahi çalışarak 40 adet seyyidler 40 yılda bu hendeği kazıp içinden Turla Nehri'ni geçirirler. Bunların kimi merhum ve kimi sağ, kalanlar el açıp,

"İlahî bu hendeğe kâfir düşerse ölüp mahvolsun. Müslim düşerse gökten ve yerden gelecek âfetlerden esenlikte olsun" diye dualar ederler. Allah bilir, iki kere gördük. Bir kere bir kefere düşüp yok oldu ve bir kere bir büdelâ müslim adam düşüp sabahın hendek kapısını açıp dışarı çıkardılar. Asla bir kılına zarar gelmemiş. Bir ibret verici yüksek hendektir.

Ve bu derin hendek tarafında olan kale duvarı kırkar ayak enli kalın rıhtım fil cüssesi kadar küfegi taşlı kalın Şeddadî düzgün duvardır. Ve büyük kapı önünde bir ahşaptan asılı köprüsü vardır. Her gece nöbetçiler makaralar ile köprüyü kaldırıp kalenin demir kapısına dayarlar, kaleye asla geçilmez olur.

Bu kapının kapısının kemeri üzerinde Salsal'ın 6 okka dişleri ve ikişer kulaç eğeği kemikleri zincirler ile asılmıştır.

Ve Melek Ahmed Paşa efendimiz Kırım hanından ve Âsitâne'den gelecek piyade yeniçeri askeri bakayasından haber gelince Akkirman altında konmak gerekti. Eli boş durulmasın için bütün İslâm askerine ve tüm şehir halkına tellallar çağırıp her gün onar kazan pilav ve zerde pişip bütün askere ve şehir

halkına minnetsiz bol bol nimetler dağıtıldı. Mehterhaneler çalıp bütün alaybeyleri, çeribaşıları ve 70 bayrak sekban ve sarıca bölükbaşıları etek toplayıp Akkirman Kalesi'nin hendeği temizlenmesine gayret gösterip hendek içinden defter ile 500.000 araba toprak Turla Nehri'ne döküldü. Daha önce seyyidlerin kazdıkları zaman gibi *[36b]* hendek içinde Turla Nehri akıp hendeğin temizlendiği sicile kaydoldu. Bir daha hendeğe bir hardal tanesi bırakanın hakkından gelmek için tellâllar çağırıp sıkı tenbihler olundu.

Lem-yezel Allah'ın hikmeti, bir gün hendek temizlenirken bir mağara kapısı ortaya çıkıp çeri olan adamlardan niceleri mağaranın içine girip küçük hamam kubbesi kadar adam kelleleri çıkardılar ki birkaçının içine yirmişer kile arpa kodular. Sararmış kelleler idi. Nice yüz adam inciği ve kolu kemikleri çıkıp her biri beşer altışar mimar arşını idi. Ve ikişer ve üçer arşın kaburga ve eğeği kemikleri çıktı. Bütün halk görüp seyredip *"Allah her şeye kadirdir." [Kur'ân,* Bakara, 20] deyip yine bu kemikleri anılan mağaraya koyup kapısını horasanî kireç ile kapattılar. (---) (---) (---) (---)

Akkirman Kalesi varoşu: Tamamı 13 mahalledir ki hepsi tahta örtülü ve tahta avlulu alt ve üst katlı, bağ ve bahçeli güzel hanelerdir. Ve nice saz örtülü, kamış örtülü evler, hanlar ve kahvehaneler vardır.

Bu varoşta toplam (---) adet mihraptır, ama (---) camidir. Evvelâ **Sultan Bayezid Camii,** eski tarz sâde güzeli nur dolu camidir. Tatar hanlardan **Mengli Giray Han Camii, Vaiz Camii** ve **Sultan Selim Han Camii** büyük tevliyettir ve (---) (---). Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve Selim Han Medresesi vardır ama dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur. 17 yerde sıbyan (çocuk) mektepleri vardır. Bunlardan çarşı içinde (---) mektebi mükelleftir, ama dârüzziyâfe imareti, şifa evi, kervansarayları ve hastahanesi yoktur

Ve hepsi (---) adet hamamdır. Evvelâ, Turla Nehri yakınında **Sultan Bayezid-i Velî Hamamı** eski tarz, kirli, eski bir garip hamamdır, ama ev hamamları çoktur.

Ve tamamı (---) adet bekâr tüccar hanlarıdır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) adet sanat ehli dükkânları vardır ki her esnaftan bulunur, ama bedesteni yoktur ve bozahaneleri çoktur, zira halkı tamamen Tatar kavmidir. Pazarında mahbub ve mahbube esirleri çoktur.

Doğu tarafında ve kıblesinde bağ ve bahçeleri hesapsızdır, ama batı tarafında kumdan yığın yığın tepeler vardır. Sonunda "Bu şehri kum boğar" derler.

Ayan ve kibardan halkı yoktur. Tamamı fukara, ticaret ehli, Allah yolunda cihat eden halkı vardır. Genellikle hepsi Tatar kalpağı giyip, at eti yiyip kuzu postundan kürk giyip boza ve bal suyu içip ayda bir kere beş baş gazasına *"Allah'a tevekkül"* deyip Kazak vilâyetine akın edip ya bay, ya hay veya vay doyum gelip kılıçlarıyla geçinir gazilerdir.

.... (1.5 satır boş)...................

Suyu ve havası gayet hoş olduğundan halkının yüz renkleri kırmızımsı olup sağlıklı adamlardır.

İskelesinde yaz ve kış her diyarın gemileri eksik değildir.

Beğenilenlerinden, beyaz ekmeği, mayak yağı, kızıl buğdayı, arpası ve saat kumu (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve iklim (---) uzun gündüzü (---) ve arz-ı beledi (---) (---) (---) (---).

Kum kavmi ecinne yurdunun yani Heybetli vadi Kamerü'l-kum'un özellikleri

Safalı dostlara şöyle malum ola ki bu Akkirman ovaları tufandan sonra deniz idi. İskender-i Zülkarneyn Hak emri ile Karadeniz Boğazını kesip Akdeniz'e akıttıkta bu mahaller ıssız ve boş kumluk kalıp sakalân kavmi, yani ecinne kavmi bu

vadileri beğenip vatan edindiler. Tâ ki kisralar zamanına dek bu ovalar ecinnelerin rahat mekanları oldu. Sonunda Enûşirvan zamanında Salsal adlı bir pehlivan seyahat ederek bu Akkirman zeminine gelip görse ki bir suyu ve havası hoş kale yeridir, ancak yakınında ecinne kavminin sığınak yerleri var. Derhâl bilginlerini toplayıp ilim ile ecinne kavmine bir büyük tılsım edip yine Kamerü'l-kum'da sakin olalar, ama âdemoğlu üzerine gelmeyeler ve âdemoğlu onlar üzerine varmayalar. Böyle bir tılsım etmiştir. Hâlen heybetli ve korkutucu kumluk vadidir ki insan o kumluklara girse şaşırır, hayran olur.

Hatta (---) tarihinde Kazaklar 70 pare şaykalar ile Akkirman'ın varoşunu vurmak kastıyla bu Kamerü'l-kum içine girip tamamen kaybolurlar. Sonra kayıklarını Akkirman kavmi alıp yağmalarlar. Hâlâ o asırdan beri Kazaklar, Akkirman'ın adını anmazlar. Sanki bir kum deryasıdır. Her an kumdan nice dağlar oluşup yine bozulur, bir yerde daha oluşur, büyük ve *gösterişli seyirdir.*

Bir kere beş on dost cesaret edip kimimiz atlı ve kimimiz yaya ellerimize demet demet kamışlar alıp kum içine kamışları *[37a]* dike dike bellek edip gittik ki geri dönüşte o belleklerle gelelim. Hele cür'et edip bir saat gezdik, kumdan dolayı güçsüz kaldık. Bazımız küçük ecinne yayı, pabucu, asâları, okları ve nicemiz tencere, tavalar, meşe kozalağı kadar çanak tabaklar ve mızraklar,

.... (2 satır boş)...................

Sonunda, gezerken bir keskin rüzgâr esip kumlar üzerine soktuğumuz kamışlar yıkılıp yolumuz kayboluyor. Hemen göz açıp kapayıncaya kadar hepimiz geri dönüp atlarımıza binerek Akkirman'a geldik. Bulduğumuz metaları bölge halkına gösterdi. Onlar:

"Bizlerde de acayip ve garip ecinne âletleri vardır" diye fazlasıyla anlatıp tarif ettiler ve,

"Bulduğunuz bazı şeyleri ateşe bırakın görün yanar mı?" dediler.

Gerçekten de nice şeyleri ateşe bıraktık. Ne yandı ve ne kavruldu ve ne karardı ve bozardı. Ateşin harareti bile tesir etmeyip ateşten çıkarıp elimize aldık. Sanki buz parçası gibi idi. Nice şeyleri Paşa'ya verdik, o da Âsitâne'de Kaya Sultan'a hediye gönderdi. Hâlâ hakirde nice türlü şeyleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *vesselâm.*

Akkirman Müslüman kabirleri ziyaretleri

.... (1 satır boş)...................

Daha sonra Akkirman'dan Paşa efendimiz ile kalkıp batı tarafa meyilli gidip,

Han Kışlası, yani Bucak Tatarı hâkimi mekânı menzili

Beş yüz haneli tamamı saz örtülü ve Turla Nehri'nden bir saat uzakta mamur ve abadan kasaba gibi han, cami ve hamamlı köydür. Yalı ağası dedikleri hâkim Tatar hanlar tarafındandır, ama Özü veziri hükmündedir.

Bucak Tatarı kavmi dedikleri ki kırk bin kamçılı iner biner, düşman avlar, saba yeli gibi eser Tatar kavimdirler. Hepsi 270 pâre köy, kışla ve otar köylerdir.

Bunlarda olan mal, rızk, hayvanlar ve bolluk Kırım vilâyetinde yoktur. İstanbul'u yağ ve bal ile doyuran bunlardır.

Bu Bucak Tatarı dediklerinin mekânları Tuna Nehri ile Turla Nehri arasında doğudan batıya uzunluğu 5 konaktır. Tuna ile Turla'ya kadar iki germe konak yere Bucak derler. Çok namlı asker çıkar, ama hepsi Özü veziri emrine memurdurlar. Tatar hanın yalı ağası zabt edip ağaya da paşaya da gaza malından öşür verirler. Gayet itaatli gazilerdir. Buradan yine batı tarafa meyilli gidip,

Yanıkhisar Kalesi özellikleri

Akkirman toprağında Turla Nehri batağı geçidinde hâlâ Galata Kulesi gibi yuvarlak üzeri sivri tahta kubbeli bir sağlam kuledir. Daha önce büyük kale imiş ki Sultan Bayezid-i Velî yapısıdır.

Sonra Semiz Mehmed Giray Han zamanında bu kaleyi Kazak alıp kalesini yerle bir eder.

Daha sonra 1025 [1616] tarihinde Sultan Ahmed Han fermanıyla Özü hâkimi Şakşakî Paşa bu yüksek kuleyi şeddadî taş yapı inşa etmiştir, hâlâ mamurdur.

Taşrasında bir kat ağaçtan dolma palanka hisarı vardır. Akkirman'dan Özü'ye ve Kırım diyarına giden, Turla Nehri'ni bu Yanık Kalesi'nden geçer. Lâzımlı geçit olmakla dizdarı ve 200 adet silâhlı neferatları vardır. Cebehanesi ve 20 adet küçük şahî topları vardır. Bu kale altında konduğumuz saat Melek Paşa efendimiz bu kalenin hendeğini askerlere temizlettirip kale içine 50 adet dalyan tüfengler bağışladı, dizdara teslim edilip Akkirman sicilline kaydolundu.

Ancak bu ufak tefek kalenin içinde ve dışında asla han, hamam ve çarşı pazardan bir imaret yoktur. Ancak bir mescidi vardır.

Buradan İslâm askerinin nice bini Han Kışlası üzere gidip Paşa efendimiz büyük alay ile Turla Nehri kenarıyla batı tarafa gidip,

Hacı Hasan Köyü: Tatar Han veziri Sefer Gazi Ağa'nın kışlasıdır. Sefer Gazi Ağa oğlu İslâm Ağa yalı ağası olduğundan bu mahalde Paşa'yı 40.000 sadaklı ve savatlı şehbaz Tatar gazileriyle karşılamaya çıktı. Paşa'ya ve bütün İslâm askerine 1.000 koyun ve 100 sığır boğazlayıp büyük ziyafet verip bütün gazileri tok doyum eyledi. Buradan,

Korkmaz Köyü: Turla Nehri'ne yakın bir camili mamur yalı köyüdür. Buradan,

Sultan Savatı Köyü: Han ve camili mamur yalı köyüdür ki bütün evleri saz örtülüdür. "Tataran yediği darı, giydiği deri, evleri saz, kendileri nâ-sâz" derler, meşhur meseldir. Buradan,

Porka Köyü: Bu da yalı köyüdür. Buradan,

Tonal Köyü: Mamur Tatar köyüdür. Buradan yine batı tarafa Turla Nehri kenarınca,

Çöplüce kasabası menzili: Bender Kalesi bölgesinde 500 saz örtülü hanlı, camili ve 70 adet dükkânlı yalı ağası hükmünde mamur Tatar, Eflâk ve Boğdan köyüdür. Haftada bir kere büyük kalabalık olup pazarı durur. Turla Nehri kenarı olmak ile bağları ve bahçeleri çoktur. Buradan yine batı tarafa,

Tilmaza Köyü: Reayası Eflâk ve Boğdan'dır. Buradan,

Livonta Köyü: Bender köylerinden reayası tümden Eflâk ve Boğdan'dır. Buradan *[37b]* batı tarafa,

Kopan Köyü: Reayası tamamen Boğdan'dır ki yalı ağası hükmündedir, ama Bender Kalesi toprağında Turla Nehri kenarındadır. Tamamı 200 saz örtülü ve bir kiliseli mamur köydür. Bunun Turla Nehri karşısı sâfî Kazak vilâyetidir. Buradan batı tarafa üç saat gidip,

Yeniköy: Turla Nehri kenarında bir büyük köydür ki tüm reayası Boğdan keferesidir. Burada Bender hâkimi tarafından kılavuzlar alıp batı tarafa üç saat gidip,

Bender Kalesi belli olunca *Allahın büyüklüğü* Bender Kalesi askeri tamamı 9.000 adet pür-silâh donanımlı ve mükemmel asker Paşa'yı karşılamaya çıkıp büyük alay ile gülbâng-ı Muhammedî çekerek kale altına varıldıkta kaleden bir yaylım top ve tüfengler atılıp yer gök kale döven top seslerinden titredi. Paşa efendimiz gösteriş, şan ve debdebe ile çadırına konup karşılamaya çıkan kale neferatlarma bir kese bahşiş verdi. Bender Ovası'nda asker toplanması için 3 gün konaklanılarak dört tarafa karakollar ferman olundu. Zira bu Bender Kalesi kâfiristanın ortasıdır.

İslâm seddi, yardım yurdu, yani sağlam Bender Kalesi'nin özellikleri

Daha önce 889 [1484] tarihinde Bayezid Han Akkirman Kalesi'ni fethedince bu mahalle Gedik Ahmed Paşa düşman avcısı Tatar'a geçit olsun için bir ufak tefek kule yaparlar. Süleyman Han zamanında Kazaklar o kuleyi yıkar. Ondan dolayı Tatar askeri Turla Nehri'ni geçerken menhus Ruslar, Tatarı bu mahalde kırardı. Sonunda Tatar Han Süleyman Han'a bu mahalde bir kale yapılmasını ricâ edip ricâsı kabul olununca Süleyman Han buyururlar ki:

"Ben derim, orada bir kale yapılsın" demek ile kale yapılıp tamam olunca ismini Bender'im Kalesi koydular. Sonra bozulmuş söylenişi yaygın olmuştur. Bender Kalesi dediklerinin isim sebebi oldur. Sene (---) tarihinde yapılmıştır.

Osmanlı kale inşa edemez derler. Bu kaleyi görmeyen Osmanlı'nın kale yapmasını elbette inkâr eder. Hâlâ Özü Eyaleti'nde Akkirman ile komşu sağlam, dayanıklı sur ve güvenlik yuvası bir kaledir.

Hâlâ Özü toprağında başka sancakbeği tahtıdır ki beyinin hâss-ı hümâyûnu 340.000 akçedir. Kanun üzere tımar erbâbı 312 ve zeamet erbâbı 4. Tamamı cebelüleri ile 3.000 asker olur. Beyi de 500 askere sahiptir. Alaybeyi, çeribaşı, yüzbaşısı, ot ağaları, beşli ağaları ve ot kulları vardır. 150 akçe şer'-i Resûl-i mübin hâkimi kazası vardır. Nahiyesi toplam (---) adet köylerdir. Her sene adalet üzere kadıya 5 kese ve beyine 20 kese geliri olur. Eğer Tatarın "Beş baş" dedikleri seferleri karşı kâfir tarafına işlerse beyine 40-50 Rumî kese olur.

Kale dizdarı ile 20 ağalıktır ve 3.000 adet azeb müstahfızları, yerli ve gönüllü kale neferatları vardır. Yeniçeri ağasıyla 7 oda

kapukulu çorbacıları, 1 oda cebeci, 1 oda topçu, muhtesib, subaşı ve gümrük emini vardır.

Kısacası, kuşatma sırasında bu kale içre 12.000 İslâm askeri mevcut olur. Zira elbette haftada bir kere küffâr şarabı içip gözünü utanmaz şarap bürüyünce elbette bu kaleyi her an kuşatır.

Bender Kalesi'nin büyüklüğü ve şekli

Kalesi Turla Nehri kenarında bir yanı alçak, güneyi ve kıblesi yüksek küfegi kayalar üzerinde dörtgen şekilli bir şeddadî taş yapı bir güzel ve sağlam kaledir. Her taşı Mengerus fili gövdesi, sığır ve at karnı kadar sert taşlardır ki Süleyman Han'ın Mimarbaşısı Sinan ibn Abdülmennan Ağa bu kaleyi inşa ederken var gücünü sarf edip hendese ilmi ile türlü türlü şekilli kuleler, sanatlı ve sağlam burçlar ve kuleler yapmış ki anlatmada dil kısa kalır. Bütün duvarları yirmişer ayak enli ve kalın, horasanî ve rıhtım duvardır. Ve dahi fırdolayı büyüklüğü bedenler üzere tam 2.500 germe adımdır. Kara tarafında hendeği gayet derindir. Turla Nehri kenarmda hendeği yoktur, ancak o tarafı da iki kat bölme sağlam ve dayanıklı hisardır. Toplam iki kapısı var. Biri kıble tarafına bakan varoşa açılır büyük ve demir kapıdır ki hendek üzerinde asma köprüsü dolap ve zincirler ile her gece kalkıp köprüyü kale kapısına siper ederler.

Bu kalede iki kat duvar olmak ile bu büyük kapıdan içeri bir kat demir kapı daha vardır. Kıbleye açıktır ki bu kapı üzerinde dört köşe beyaz mermerde tarihi var. Ancak gayet yukarıda olup ve kalabalık yer olmak ile okunmayıp yazılmadı. Bu tarihin sağ tarafında bir beyaz mermer üzerinde güzel yazı ile:

"Âh cânım Rukıyye Hanım, âşıkı Macar Mustafa"

diye yazılmıştır.

Bu yazının üst yanında bir taşı oyup bir nakışlı İznik çanağını ayağından duvara yapıştırmışlar, ama gayet üstad işi, içi mavi bukalemun nakşı mavi çanaktı.

Bu demir kapı arasında yukarı kemerde bir demir kafes asılıdır ki savaş sırasında bu kafesi koyuverip kapı önüne siper ederler.

Bu kapı üzerinde Süleyman Han'ın camii var. O kadar büyük ve mükellef değildir.

Bu bölme kalede hepsi 100 adet şindire tahta örtülü evlerden başka bir yapı şey yoktur.

Bu Yukarıkale 12 adet tahta örtülü sağlam ve dayanıklı yüksek kulelerdir ki her birinde beşer altışar adet balyemez topları var.

Bu kalenin 4 köşesinde olan başka kale gibi büyük kuleler üzerinde küçük ve büyük yüzer adet şahane topları olup her kulede yüzer *[38a]* ve yüz ellişer adet kâfirin top gülleleri saplıdır. Zira Berebaş kâfiri bu kaleyi yüzer bin menhus Rus askeri ile 6 kere kuşatmış, Allah'a hamd olsun bir zafer bulmayıp hüsrana uğrayarak gitmiştir.

Bu kalenin içinde bir demir kapı dahi aşağı hisara iner. Doğuya bakar bir küçük kapıdır ki bu aşağı kale tâ Turla Nehri kenarına varır. İçinde tüm evleri doğu tarafına bakar biri biri üzere Turla'ya bakar tamamı 300 adet tahta şindire örtülü hanelerdir.

Bu mahalde asla bağ ve bahçe yoktur. Bütün yeniçeri, cebeci ve topçular burada oturur, başka bölme sağlam şeddadî varoştur.

Bu aşağı hisarın 6 adet sağlam kulelerinde Turla Nehri'ne bakar heybetli balyemez topları var ki Rus şaykalarını asla

geçirmez. Bu kulelerin tüm üstlerini Melek Ahmed Paşa efendimiz kendi malıyla şindire tahta ile örtmüştür.

Turla kenarında doğu tarafına bakar bir su kapısı vardır. Bütün kale halkı suyu ondan alırlar. Turla kenarı kumsal yer olmak ile o tarafta kalenin hendeği yoktur. Ve bazı yeri kalenin bu tarafı uçurum kaya üzerine kurulmuştur.

Bu aşağı kapı olan büyük kule içinde Süleyman Han'ın bir camii daha var. Mihrabının iki tarafında balyemez topları var. Ağa kapısı önünde iki şehit mezarı vardır ki her Kadir gecesinde üzerine nur yağdığını defalarca görmüşlerdir.

Kısacası Osmanlı'nın sağlam kilidi bu Bender Kalesi'dir. *Allah korusun,* ama kale içinde cebehane, ambar ve mahzenlerden başka çarşı pazar, han, hamam ve bedesten gibi yapılar yoktur.

Bu kalenin büyük kapısının taşra sol tarafında hendek kenarında bir yüksek havalı yerde ârifler toplantı yeri, bir dinlenme, mesire, gezinti yeri ve geniş alanda namazgâhı var. Bütün gaziler orada ibadet edip varda (nöbet) beklerler. Hendek kenarınca bütün kalın direkler ile şaranpav dedikleri parmaklık çevirmişlerdir ki ondan içeri at, katır ve diğer hayvanlar giremeyip hiç kimse hendeğe bir çöp bile atamaz. Gayet derin ve pâk hendektir.

Bu sağlam hisarın dört tarafı ceng için meydanlardır. Asla yapı cinsi bir şey yoktur ki o meydanlara kalenin topları kirpi gibi bakmaktadır.

Bu kalenin doğu tarafında asla ve kata varoşu yoktur, ama batı ve kıble tarafında büyük varoşu var ki çevresi tamamen kesme hendektir. Her tarafında kütük kazıkları ve karakolhaneleri vardır.

Bender Kalesi varoşu

Bu varoş içinde dört adet mescit ve dört adet Müslim mahalleleri var. Yedi mahallesinin tamamı Eflâk ve Boğdan keferesi mahallesidir. Toplamı 1.700 adet alt ve üst katlı kârgir yapısı yok, hepsi tahta avlulu, tahta örtülü, saz ile kaplı ve nice avlularının çevresi çitli evlerdir.

Asla selâtin camileri ve kârgir minareli camiler yoktur. Bütün minareleri tahta ile yapılmıştır, ama çarşı içinde (---) camii kalabalık cemaate sahiptir.

Medrese, dârülkurrâ ve dârülhadis yoktur, ama iki yerde sıbyan mektebi var.

Ve 200 adet ufak tefek dükkânları var, ancak bedesteni yoktur, ama hanları ve mahzenleri çoktur. Sokaklarında asla kaldırım dahi yoktur. Bağları da azdır, zira her gün küffâr gelip ceng edip harap eder. Onun için bağ ve bahçeleri azdır. Bu varoştan taşra batı ve kıble tarafı gayet verimli, yeşillikli, otlu ve bitek ovalardır ki köylerinde bal ve yağ gayet çok olur.

Suyu ve havası gayet tatlıdır. Halkı gayet cesur ve yiğitlerdir ki tamamı Tatar kalpağı ve Kutmen kürkü giyip her sabah Turla'nın karşı tarafına Kazak kâfiri gelip ceng ederler. Bu şehir içinde ancak bir basık hamamı vardır ve ziyaretgâhları da malumum değildir.

Bir gün birkaç gaziler karşı tarafta pusu yerlerinde sinip yedi adet Kazak kâfiri esir getirdiler. Tedbirli Paşa bunları söyletip,

"Vallahi Erdel kralı Rakofçi oğlu 100.000 asker ile Erdel vilâyetinin Seykel sahralarına gelmiş, ama dahi Leh vilâyetine girmemiş. Leh kralı iki kere yüz bin askerle sizin gelmeniz için yola bakar. Ama size tabi Eflâk ve Boğdan beyleri yirmişer bin askeri Rakofçi'ye yardım gönderip sizi vurmak üzeredir" diye

haber verince, hemen Paşa bu esirleri ılgar ile Köprülü'ye beş günde gönderdi. Bu kötü durumu kefereler anlatınca Eflâk ve Boğdan Kapu Kethüdası Uzun Ali Ağa Köprülü vezire der ki:

"Sultanım, bu kötü haber Melek Ahmed Paşa'nın düzme iftirasıdır. Eğer Eflâk ve Boğdan Rakofçi krala yardım verirse beni katl edin" diye mertlik davası ettiğinin haberi Bender Kalesi altında Melek Paşa'ya geldi. Köprülü esir kefereleri küreğe göndermiş.

Hemen sonu düşünen Paşa Eflâk ve Boğdan tarafına çaşıtlar gönderip iki günde haberin doğruluğu kesinleşince tedbirli Paşa bütün İslâm askeri ile hazır dururdu. Ertesi gün Âsitâne tarafından ferman ile bir kapucubaşı gelip:

"Melek Lalam *[38b]* Allah işin kolay getirip Leh kralı dostumuza Tatar han ile yardım edip basiret üzere olasın" diye hattı gelip o gün yine Tatar handan Aliş Ağa adında bir batır (yiğit) carlıklar (fermanlar) getirdi. Öyle yazmışlar ki;

"Benim karındaşım, hazır olun, Hacılar Bayramı gününde sizinle inşaallah Hotin Kalesi altında buluşup ondan Rıdvaniçse adlı kaleden cenâbınız Turla Nehri'ni geçip Leh vilâyetinde zatınız ile, Leh kralı ve Kırako kıralıyla ve bizim Kardaş Kazağımızla bir olup Rakofçi melunun siz ardından ve biz önünden bir hareket edelim, olmaya illâ hayr. Allah kerimdir, âheste hareket edesiz, zira bizim karındaşımız Nureddin Sultan'ı 40.000 asker ile Rakofçi'yi aramağa göndermişimdir. İnşaallah Leh içine onlar dahi varıp taburdan haber aldıklarında cenâb-ı şerifinize onlardan haber varır" diye handan bu şekilde mektup gelince tedbirli Paşa adamlar ile danışıp bir ayak ileri kâfirin Orhay adlı vilâyetine doğru gitmeyi makul görüp,

Bender Kalesi'nden Leh vilâyetine gittiğimiz kale ve konakları bildirir

Evvelâ Bender Kalesi'nden seher vaktinde göç kösleri çalınıp 3 adet beylerbeyi askeriyle ve yalı ağası İslâm Ağa 47.000 adet seçkin sadaklı, savatlı ve koş atlı Bucak Tatarı yiğitleri ileri çarkacı olup kebirge kösleri çalıp ileri gittiler. Bütün kapu kuluyla cebehane ve toplar ile aşağı bölük sipahileri tamamen Bender Kalesi'nde kalmak ferman olundu, ancak Melek Ahmed Paşa 87.060 adet seçkin asker ile Bender Kalesi'nden *"Tevekkülen alallah"* deyip batı tarafa Turla kenarınca gitti. Daha önce Eflâk ve Boğdan memleketine gönderdiğimiz çaşıtlarımız Paşa'ya gelip,

"Aman sultanım, işte Eflâk ve Boğdan küffârı sizin bu Bender'de durduğunuz haberini işitip Rakofçi'den dahi 10.000 adet katana Macar Eflâk ve Boğdan'a yardım gelip yarın ya öbür gün elbette sizi bir su geçidinde basarlar" diye haber verdiklerinde tedbirli Paşa gelen çaşıtlar ile ileri bir ağasını çarhacı olan yalı ağasına ve 3 adet beylerbeyilere haber gönderip onlar hazır olmada, beri tarafta Paşa tam 15 saat Bender toprağında gidip Yişnevic Nehri'ni atlar ile ayaktan geçip,

Sihare Köyü menzili: Bender nahiyesi köyüdür, ama Yişnevic Nehri, İskerled ve Boğdan dağlarından gelip bu mahalde Turla Nehri'ne karışır. Bu Sihare Köyünde sabaha dek bütün İslâm askeri rahat uyku yüzü görmeyip pür-silâh hazır durdular, ama Allah'a hamd olsun düşmandan bir nam u nişan görülmedi. Sonra sabahleyn göç boruları çalınıp bütün asker hazır, bütün ağırlıklar geride giderek,

Boboyoz Köyü: Bender nahiyesinin son sınırıdır ki 600 adet bağlı ve bahçeli Boğdan reayası köyüdür. Bu köyü geçip o gün ikindi vaktinde,

Orhay Nahiyesi menzili

Sahrasında bütün çadır ve otakları ip ipe dip dibe kurup konaklayınca dört tarafa çeteciler ve karakollar gidip pusulara girdiler. Biz beride İslâm askeri ile o gün kazanlar asıp yemekler pişirip safâlar ettik.

Bu Orhay Nahiyesi evvel ve sonra Boğdan kâfirinin vilâyetinin gayet mamur yeridir ki Turla Nehri kenarına kurulmuştur. Ancak ara sıra Turla Nehri karşısında Durujunka Kazağı bu Orhay tarafına geçip harap eder.

Allah'ın hikmeti burada ileri giden yalı ağasının çarkacılarımızdan 7 adet kâfir esir getirdi. Melek Paşa bu esirleri söyletip "İşte şimdi sizi kâfir basar" diye haber verince aman ve zaman verilmeyip 7 adet kâfir katlolundu. Onu gördük, birkaç atlı Tatar feryatçı gelip,

"Aman sultanım, bir saat ileride büyük ceng var, ama gam yemen. Atlanıp âheste âheste imdada gelin. Biz dahi kâfiri sizin üzerinize çekeriz. Olmaya illâ hayr" deyip yine o bahadır yiğitler seğirtip ileri cenge gidince hemen Paşa mehterhane çaldırmayıp 80.000 adet seçkin askeri salt çıkarıp geri ağırlık üzerine Kırkkilise, Köstendil ve Vize Sancağı askerlerini koyup bütün asker ile *"Tevekkülen alallah"* deyip at başı beraber yular yulara dip dibe bir saat kadar gidince top, tüfeng ve gülbâng-ı Muhammedî sesler işitildi. Hemen bütün Müslüman gaziler yedi başlı ejdere, kükremiş deve dönüp giderken onu gördük çarka giden askerimiz ilerisi at boynuna düşüp Bucak Tatarlı "Kavur cav, katı caman katı yaman" deyip bize işaret ederek kaçarlar, ama meğer maksatları kâfiri bizim askerin üzerine getirmek imiş.

Hemen tedbirli Paşa Orhay Sahrası'nın sağ tarafı sonunda dağlar içinde Müslüman askerlerini üç bölük edip pusu yerlerinde hazır etti. Kendisi, tabileri, adamları ve 77 bayrak sekban ve sarıcasıyla Orhay Sahrası'nda hazır durdu. Kâfir ile bizim öncü asker olan yalı askeri *[39a]* Orhay Sahrası'nda "Bre vur hay" diyerek savaştılar. Elleri ve kolları kanlı gelince hemen Paşa efendimizin Arganalı Ahmed Ağa, Ensesi Yamalı Şamlı Halil Ağa ve nice yüz silâhlı Abaza, Çerkez, Kürt ve Türkmen ağalarımız aç kurt koyuna girer gibi Eflâk ve Boğdan keferesinin içine girip kılıç vurmağa başladılar. Ama yeri cehennem olan küffârın asla korkusu olmayıp yaralı domuz gibi kudurup ceng ede ede tâ Orhay Sahrası'nın ortasına küffârın gerisi de gelip tamam olunca büyük savaş mahallinde iken daha önce Paşa efendimizin dağlar içre pusu yerlerine koyduğu asker de hemen pusudan bir kere "Allah Allah" sesleri ile çıkıp kâfirin ardını aldılar.

Hemen küffâr gördü ki Bucak Tatarı askeriyle Osmanlı arasında kalıp biraz cenge mukavemet edem sandı. Allah'ın emriyle bir anda 28.000 küffârın tamamı kızgın kılıcın dişlerinden geçip kılıçtan artanlar Turla Nehri'ne vurup orada dahi Yalı Tatarı Turla Nehri'ne atlarıyla yıldırıp küffârları kara saçlarından kara şapkalarıyla karaya çıkarıp esir ettiler. Ve dağlara kaçan küffârlar da bizim paşalı elinden kurtulmayıp onlar da ayağı bağlı, gönlü hasta, demir zincire bağlanıp esir olarak ah etmeye ve inlemeye başladılar. Bütün kelleler Paşa'nın otağı önünde dağlar gibi yığılıp bütün esirlere bu kelleri yüzdürüldü. 28.000 kelle tuzlanıp 2.000 esir, 12 top, cebehane ve haçlı bayrakları ile Ahmed Ağa bu kelle ve esirleri Âsitâne-i saadet'de Köprülü Mehmed Paşa'ya götürdü. Hemen Boğdan ve Eflâk kapu kethüdası melun Uzun Ali Ağa'yı huzuruna getirtip,

"Bre melun, bu Eflâk ve Boğdan kelleleri nedir? Geçende sen demedin mi ki,

'Melek Ahmed Paşa Eflâk ve Boğdan'a iftira eder. Eğer onlar âsî olurlarsa beni ibret-i âlem eyle' demedin mi? Bre kaldırın şu hınzırı" deyip Kıbrıs'a sürgün namıyla sürüp orada katlettiler.

Melek Ahmed Paşa Orhay Ovası'nda sağkol-solkol şeklinde konaklayıp "Âyâ Leh diyarında ne zuhur eder?" diye bekler iken Paşa efendimiz bütün iş erleriyle danışıp Orhay Ovası'ndan kalkıp yine Turla Nehri kenarınca bir gün ve gece yarısına kadar ılgar edip,

Hotin Kalesi'nin özellikleri

İsimlenme sebebi Boğdanca'da (---) demektir. Leh dilinde (---) demektir. İlk yapıcısı (---). Nice kraldan krala intikal edip (---) tarihinde Leh kralı hükmünde iken şehit Sultan II. Osman Han 200.000 asker ile kuşatıp fethi nasip olmadı. Zira 7 kral kâfirinin taburları ile büyük cengler edip nice bin asker şehit olduğundan başka Budin askeri ile Budin veziri Karakaş Paşa da şehit olup İslâm askerinin gözleri büyüyüp Hotin Kalesi'nin fethi nasip olmamasının bir aslı budur.

Bir aslı da Osman Han kuldan yüz çevirip minnet etmediğinden kul da Osman Han'dan yüz çevirip işi savsaklamakla kış gelip kalenin fethi nasip olmadı.

Savaştan sonra Leh kralıyla Sultan Osman barış anlaşması yaptılar. Sulh gereği, Leh kralı Hotin Kalesi'ni Sultan Osman Han'a anahtarları, topları ve cebehaneleriyle teslim edip Osman Han da Boğdan beyine Hotin Kalesi'ni bağışladı. Hâlâ bizim Boğdan beyi boyarlığında 170 pâre köye malik bir küçük palanka gibi kaleciktir. İçinden tüm Boğdan küffârı Paşa'ya alay ile karşılamaya çıkıp kaleden 40-50 pâre hurde toplar atılıp şenlikler ettiler. Hotin Kalesi altında Turla Nehri kenarında konaklayıp dört tarafa yine çarhacılar ve karavullar kondu. Kale hatmanı ve boyarları Paşa'ya 3.000 koyun, 1.000 sığır, 100 fıçı bal, 100 fıçı yağ, nice yüz çeşit zahireler ile iki nakışlı altışar atlı hinto arabalar içinde yirmişer kese, 10 tahta samur, bir araba yükü balık dişi, tam 1.000 araba yükü bütün askere peksimet, has ve

beyaz ekmekler ile küheylân Boğdan beygirleri hediyeler geldi. Paşa, bütün ağalar ve tüm askerler doyum olunca Melek Ahmed Paşa efendimiz:

"*Allh'a hamd olsun* (---) tarihinde Osman Han ile bu kale altına geldiğimizde kilâr-ı hâsda hâssa gılmanı idik. Yaradana hamd olsun şimdi Osmanlı'nın serdâr-ı muazzamı olup bu kaleyi güven altında görüp 28 bin Osmanlı'nın intikamını aldık" diye hamd ü sena etti.

Hotin Kalesi'nin şekli: Turla Nehri kenarında şeddadî taş yapı bir küçük kaledir ki büyüklüğü 1.500 adımdır ve hendeği gayet sağlamdır. İki kapısı var, biri güney *[39b]* tarafa, biri Turla Nehri kenarına bakar. İçinde iç kale gibi büyük bir manastırı var, İstifani derler, gayet sağlamdır.

Ve hepsi 8 adet tahta örtülü kuleleri var. Hisar içinde ancak 60-70 kadar tahta örtülü bağsız ve bahçesiz küçük evlerdir. Hepsi 50 kadar dükkândır, ama taşra varoşu Turla Nehri'ne doğru bin adet saz ve kamış örtülü Boğdan evleridir. Ve 6 adet kiliseleri çanı görünmekte idi. 150 kadar yine saz örtülü dükkânlarında İslâm askeri alış-veriş edip kırdığımız kâfirler için ağlayıp sızlayıp,

"Ölsün gidi Türk, Leh vilâyetine gidersiniz. Erdel hâkimi Rakofçi kral da sizi kırar" diye cevap ederlerdi.

Ama Hotin'in suyu ve havası gayet hoş olduğundan Boğdan'ın gelinlik kızları başı açık siyah kâküllü mahbubeleri, bağ ve bahçesi, arpa suyu, pivo, med ve horilka rakılarının çeşitleri, balı ve yağı gayet meşhurdur.

Hotin Kalesi ziyaret yerleri

Şehit Karakaş Paşa'nın nurlu mezarı: Babamızın ve Melek Ahmed Paşa efendimizin hikâyeleri üzere bu Karakaş Paşa Budin veziri iken tabur cenginde alnından kurşunla vurulup şehit olunca 7.000 Budin askeri de bu mahalde şehit olup bu pâk toprakta yatmaktadırlar. Ve 7 kere tabur cenglerinde 15.000 adet Müslüman gaziler şehit olup hepsi bu mezarlıkta yatmaktadırlar

ki hâlâ nicesinin mezar taşlarında isimleri yazılıdır. *Allah hepsine rahmet eylesin.*

Allah'ın hikmeti bütün İslâm askeri ile Hotin Kalesi altında rahatça yatarken Leh vilâyetinde Tatar Han'ın karındaşı Nureddin Sultan'dan bir sevgi dolu mektup gelip öyle yazmış ki,

"Benim efendim, sultanım, hâlâ 47.000 düşman avlayan, saba gidişli Tatar askeri ile Kırım diyarından Ramazan-ı şerif bayramını kılıp ılgar ile Durujunka Kazağı vilâyetinde Aksu kenarında **Ladicin Kalesi** altında 40.000 tüfengli Kardaş Kazak, Şeremet Kazak ve Sirge Kazak ve Andırya Kazak adlı dostlarımızla Rakofçi kral üzre varmadayız.

Benim efendim, dostluk mektubumuz ile ağaçayımız Mehmed Giray Han hazretlerinin mektubu dahi sultanıma ulaşınca aziz şerif başın için ve İslâm padişahı başıyçün olsun Bucak Tatarıyla yalı ağasını bu tarafa acelece yollayıp Bender Kalesi'nde yahut yalı köylerinde yahut Akkirman Kalesi'nde muhafaza edesiz. Zira sizin ile piyade yeniçeri askeri ve padişah cebehanesi vardır. Tatar askeriyle sizlere sefer zordur. Hemen bizi hayır duadan unutmayasız ve dahi Orhay Sahra-sı'nda Eflâk, Boğdan ve Macar kâfirine eyi satır vurmuşsun. Yeri cehennem olası kâfirleri hayli yaralayıp Leh kralı dünya kadar hoşlanıp Cenâb-ı Bârî öyle bir kılıcı Rakofçi kralın taburuna nasip eyleye. Hemen benim efendim, Bucak Tatarını tamamen bu tarafa gönderesiz" diye Nureddin Sultan'ın mektupları gelince hemen Hotin Kalesi altında göç boruları ve hareket kösleri çalınıp bütün gaziler ile kuzey tarafa altı saat gidip Boğdan'ın hükmünde,

Soroka Kalesi: Turla Nehri kenarında bir küçük taş kaledir. Varoşunda bin kadar saz örtülü, kiliseli, bağlı ve bahçeli evi olan mamur kaledir. Sağ tarafımızda bir konak uzak kalıp biz bütün askerle Hotin'den altı saatte,

Rıdvaniçse Palankası menzili: Eskiden beri Leh kralının kalesidir. Osmanlı'ya hizmet ile yetişipp kapucubaşı olan Rıdvan Ağa adında köle kısmından bir namlı ağa 40 yıldan sonra "Âh asıl vatanımız semiz domuz etleri" deyip Kazak'a kaçıp bu kaleyi

yaptığından Rıdvaniçse Kalesi derler. Hâlâ ufak tefek bir küçük palanka kaleciktir. Varoşu 500 adet saz örtülü evdir.

Bu mahalde bütün İslâm askeri çadırları, çergeleri ve ağırlıklarıyla konaklayıp Bucak Tatarı askeriyçün bir anda kamıştan ve sazdan botlar, tulumdan kelek gemiler, nice yüz adet kayıklar ve çırnıklar yapıp 47.000 Bucak Tatarıyla yalı ağası, Akkirmanlı Eşekdereli Mehmed Ağa, Sarataylı Veli Ağa ve Koda Batır Ağa hepsi Paşa'dan izin aldıklarında hemen hakirin aklı başından gidip Melek Ahmed Paşa'nın ayağına düşüp Tatar ile sefere gitmeyi istediğimizde hayır dua ile 20 at ile ve 17 kölemle,

1067 Zilkadesinin ortasında [1657 Temmuzu başı] Yalı Ağasıyla Leh memleketine sefere gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ Paşa'nın elini öpüp Rıdvaniçse yakınında kayıkla Turla Nehri'ni hakir esenlikle geçip karşı tarafta Tatar askerini *[40a]* seyr ü temaşa ettim.

Allah'ın büyüklüğü haşir ve neşirden bir Kerbelâ günü olup 47.000 Tatar askeri 150.000 beygirler ile Turla Nehri'ne kendilerini vurduklarında Turla Nehri bu kadar kere yüz bin at ayağıyla dolup suyun önü kapandı. Alt yanı sığ kalıp nice bin Tatar sudan seğirde seğirde geçtiler. Nice bin Tatar da gemiyle, pot ile ve tulum ile göz açıp kapayıncaya kadar geçip tulumlardan tirkeşleri, kılıçları ve bütün esvaplarını çıkarıp giyindiler ve hemen anında atlandılar. Meğer Leh kralı tarafından 10.000 Leh askeri yardıma gelip hazır imiş, onlar bizi sol tarafımızda görünen Kamanice Kalesi'ne götürmeyip yıldız tarafında Durujunka vilâyetine götürdüler ki Nureddin Sultan o tarafta imiş.

Leh vilâyetinde, menhus Rus Durujunka hâkimlerini bildirir

Evvelâ Nureddin Sultan'ı şurada burada rast geliriz diyerek Turla Nehri kenarıyla doğu tarafa meyilli tam bir konak ormanda Leh askeri önümüz sıra kılavuz gidip,

Raşkova palankasının özellikleri: Yapıcısı malumum değildir, ama Turla Nehri kenarında gayet mamur şehirdir. Lehcede Raşkova (---) demektir.

.... (2 satır boş)...................

Buradan yıldız tarafına ovalar içinde şenlikli köyler geçip ikinci günde,

Mohilo Kalesi'nin özellikleri: Bu da Leh vilâyetinde Durujunka Kazağı hükmünde bolluk vilâyettir. İç kalesi bir kaya üzerinde taş yapı güzel kaledir. İçinde 3.000 tüfengli cengâver Kazakı var, Taşra varoşu Turla Nehri kenarında 3.000 saz ve tahta örtülü, çarşı pazarlı, bağ ve bahçeli bakımlı ve sağlam palankadır ki her palanka ağaçlarını adam kucaklayamaz. İçi tamamen rıhtım dolu topraklı palankadır. Çarşı pazarı ve mamur haçlı kiliseleri var, ama hamamı yoktur.

Buradan kalkıp doğu tarafa düz ormanlar içinde çemenzâr yerlerde yol alıp bir gece,

Zin Sahrası menzili: Bir acayip otlu ve sulu yeşillik ve lâlezar ovadır. Buradan ertesi sabahleyin 10 saatte gâh ormanlıkta ve gâh kumsal ağaçsız yeşillik yerler ile gidip,

Zingü Kalesi'nin özelliği: Leh dili ile (---) (---) demektir. Yapıcısı Krakov Kralıdır. Nehri (---) kenarında iç kalesi göklere doğru uzanmış bir yalçın kaya üzerinde beşgen şekilli sağlam ve dayanıklı taş yapı güzel kaledir. Cebehanesi, mükellef topları ve 3.000 askeri vardır, ama Kamaniçse hükmündedir. Aşağı varoşu gayet büyüktür, toplam tahta ve saz örtülü mamur evlerdir. Büyük kiliseleri gayet çoktur. Çarşı pazarı ve aşağı palankası, çevresi sarp taşlık yerde etrafı derin hendekli ve yedi kapılı sarp varoştur. Bahçelerinin sayısı olmayıp elması, kirazı, armudu ve eriği çok bol olduğundan bu şehir halkı bütün meyvelerini arabalar ile Kamaniçse'ye götürürler.

Buradan biz yine kuzey tarafa giderken tam 10.000 adet silâhlı ve donanımlı Leh askeri trompetelerini çalarak 6.000 adet arabaları ve cebehane toplarıyla gelip bizim askere yardım gelip yalı ağasına ve ot ağalarına hediyeler verip,

"Rakofçi Kral, Erdel'in Seykel vilâyetinden çıkalı on gündür. Gâfil olmayalım" deyip haber getirdiler.

Onlar ile o gece Bora Sahrası adlı mahalde yattık, ama atlarımız ve bizler ömür safâsı sürdük. Buradan yine sabahleyin kuzey tarafına ormanlar ve mamur köyleri seyr ederek dokuz saatte,

İbret verici, seyre değer Kamaniçse Kalesi'nin özellikleri

Bütün Leh ve Tatar askeriyle altına varıp konduğumuzda *Allah'ın büyüklüğü* dört tarafından adam kellesi kadar gülleler ile balyemez toplar atıp semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kalıp şenlikler edip içerden kapudanı 500 araba zahire ile gelip bütün hediyelerini yalı ağasına verip yine kaleye gitti.

Kamaniçse Kalesi'nin şekli: Leh dilinde Kamaniçse taşa derler, yani taştan yapılma kale demektir. Yapıcısı ilk önce (---) (---) (---). (---) nehri kenarında göklere doğru çıkmış tamamen kesme kaya hendek üzerinde nice yerleri yine kesme kaya duvarlı bir dayanıklı ve sağlam sed, güçlü bir kaledir ki vilâyetinde değil belki Çek vilâyetinde, İsveç diyarında, Felemenk ülkesinde ve Alman dağlarında böyle bir sağlam sur yoktur, ancak zâlim kalenin (---) tarafına biraz havalesi vardır, ama o tarafa engel kaleye büyük tabyalar yapıp kale o havale tarafından emin olmuştur.

Hatta (---) tarihinde Abaza Paşa Özü valisiyken bu kaleyi *[40b]* 77 gün kuşatıp fethi nasip olmayıp kötü ün ile dönüp Silistre'ye geldi, ama Osmanlı derya gibi asker ile gelip kuşatıp

Tatar askeri yardıma gelen askerini komasa kıtlıktan Allah'ın emriyle feth olurdu. *Allahım hayırlısıyla kolaylaştır.*

.... (14 satır boş).........

Bu kaleyi seyr edip Leh kralından haber geldi ki "Bizim askerimizle tüm İslâm askeri kalkıp Izbaraş Kalesi altına doğru gidesiz ki Kırım askeri dahi o tarafa gelmek üzredir" diye Leh kralından böyle haber gelince hemen Kamaniçse altından yalı ağası kalkıp bir gece arada yatıp sabahleyin,

Bar Kalesi'nin özellikleri

Gerçekten de bar taşı bir sağlam hisardır. İlk yapıcısı (---) (---) ve Leh dilinde bar (---) demektir. Bu da Leh'e tabi bir garip sarp hisardır ki cebehanesi ve şahî darbzen topları var. Taşra varoşu bir saat batak kenarında çevresi ormanlı büyük bir varoştur. Bir tarafı bataklık kenarında tamamen dolma rıhtım büyük palankadır. Tamamı 2.000 adet tahta ve saz örtülü evlerdir. 800 kadar dükkânları ve 12 adet çanlı mükellef kiliseleri var, bahçeleri hesapsızdır, ama kış vilâyeti olmakla inciri, zeytini ve narı olmaz. Gerçi üzümü olur, ama lezzetli ve sulu olmaz

..................(2 satır boş)...............

Buradan yıldız tarafına bir konakta sık ağaçlı ormanları ve mamur Kazak ve Leh köylerini geçip,

(---) (---) palankasının özellikleri: Yapıcısı (---) (---) ve isimlenme sebebi (---) (---). Bu da bir bataklık göl içinde bir büyük ada, bir büyük şehir, büyük palankadır. Göl kenarından Aynasu üzerinde tâ kaleye kadar ağaç köprünün uzunluğu tam iki saattir. Nice yerden köprüleri zemberek ile kaldırıp kale adada kalır. Yaz günleri Tatar'dan asla korkusu yoktur. Kış günü gölü donunca nice kere Tatar bu varoşu vurup beş altı bin esir

almıştır. Ekinlikleri tamamen adanın dışındadır. Kale içinde ancak 1.000 vardır. Ama bunlardan Leh kralı fermanıyla gelen hediye ve zahire yenmeyip yine yerinde kaldı. Tâ bu derece bolluk şehirdir. 6.000 kula sahiptir. Hatmanı Leh kralı tarafındandır.

600 kadar dükkânları ve 20 kadar kiliseleri vardır, ama ada olduğundan bağ ve bahçeleri asla yoktur. Buradan ara yatıda ormanlığı, çölleri ve bahçe köyleri iki günde geçip,

Hanarvaş vilâyeti, yani Izbaraş taş kalesinin özellikleri

İlk yapıcısı (---) (---) ve isimlenmesi sebebi: *[41a]* Lehcede (---) demektir. Hem iç kalesi ve hem dış kalesi tamamen beyaz taş kaledir (---) nehri kenarında yapılmış sağlam bir kale ve dayanıklı hisardır ki evvel ve sonra Leh kralının hükmünde olup sanki paşalıktır. Toplam 3.000 pür-silâh askere sahiptir. Hisar içinde 2.000 ev vardır. 9 kilise, 300 dükkân ve (---) (---) (---).

Bu mahalde Leh kralından yalı ağasına 7 araba hediye ve yüz araba yiyecek ve içecek gelip hakire de "hediye ortaktır" deyip hissemiz değdi. Hatta bu mahalde Krakov Hâkimi Varşalka Kral tarafından 30.000 silâhlı ve donanımlı Krakov askeri yardım gelip tüm küffâr başka konup bizim Tatar askeri başka konmaya başlayıp çevremize kolcular kurduk. Ve bu mahalde Nureddin Sultan'ın Oman Kalesi'ne geldiği ve Kırım ağzında Karaş Biy Praslov Kalesi'ne gelip 40.000 Kardaş Kazak ile bile geleceği haberi mektupları geldi. Biz de 3 gün Izbaraş Kalesi altında konaklayıp kaleyi seyr ü temaşa ettik. Taşsız verimli bir ova içinde kavisli şekilde, yani yay gibi şeddadî yapı güzel bir kaledir ki 3 kapısı var. İç hisara girmedim, ama varoşu 10 dirsek kule tabyalardır ve hendeği alçaktır, ama pâktir ve içi bataktır.

Cebehanesi ve iri topları vardır ki birer birer seyrettik, engel olmadılar. Ancak Kazakların seyretmelerine Leh askeri razı olmazlar idi. Ve gayet sanatlı kârgir yapı sarayları var, ancak hepsi şindire tahta örtülüdür. Bunun kaptan hatmanı yalı ağasına kale dışında ziyafetler çekip bol hediyeler ile 20 adet pâk Macar esirleri verdi. Buradan üçüncü günde bütün Leh askeri ve bizim Tatar askeri kalkıp poyraz tarafına düz ormanlık içinde gidip sekiz saatte,

Gürlev Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı (---) isimlenme sebebi (---).

Bu kale Krakov toprağında bulunmuştur, ama evvel ve sonra Leh kralı hükmündedir. 1054 [1644] tarihinde İslâm Giray Han zamanında Kardaş Kazak bu kaleyi han kuvvetiyle alıp yine Leh kralına vermiştir. Kalesi bir düz ovada çit ve ağaç palanka sağlam kaledir ki içi rıhtım dolma 20 adım enli duvardır, 7 köşe ve 7.000 adım büyüklüğü vardır. Ve toplam 3 kapısı var. İçinde ancak bir büyük manastırı var, sanki iç kaledir. 1.000 adet de dükkânları var. Taşrasında bahçeli büyük bir varoşu var, çevresi fırdolayı hendektir. Sonra Gürlev Kalesi altından kalkıp yine kuzey tarafa bir konak düzde ormanlık içinde gidip,

Burut Palankasının özellikleri: İlk yapıcısı (---) (---) ve isimlendirilme sebebi Lehçede (---) demektir. (---) (---) nehri (---) kenarında rıhtım dolma yapı palanka hisardır, kârgir yapı değildir. Evvel ve sonra Leh kralı hükmünde hatmanlıktır ki 1.000 adet kefere kula maliktir. Ve 1.000 adet şindire tahta örtülü mamur çarşı pazarlı ve manastırlı palankadır.

................(1 satır boş).................

Buradan yine poyraz yönüne gidip,

(---) palankasının özellikleri: Bu da Leh kralına tabidir.

................(1 satır boş).................

Buradan yine poyraz yönüne gidip,

Podhayiçse Kalesi'nin özellikleri: İlk yapıcısı (---) (---) ve isimlendirilme sebebi Lehçede (---) demektir. Evvel ve sonra bu kale Leh kralının hükmünde büyük kale, eski şehir mamur ve süslü bender bir diyardır ki bu şehrin bütün yapılarının içi ve dışı taş kârgir yapı güzel bir kaledir, ama askerin şiddetli kalabalığından fırdolayı büyüklüğü ve kaç kapısı olup kaç köşe kale olduğu malumum değildir. Hâkimi Leh kralı veziridir ki 5.000 cengâver tüfengli Nemse askerinin yayasına ve 3.000 atlı askere maliktir.

Bu kale içinde çuka işler zengin Yahudi ve Ermeni reayası o kadar çoktur ki hesabını vamoşları (gümrükçü) bilir.

Bu şehir içinde 4.000 tahta örtülü kârgir yapı sarayları vardır. 2.000 adet dükkânlarında tamamen avratlar oturup metalarını satarlar. 9 adet mükellef hanları ve 3 adet bir tür sobalı hamamları vardır. Şehir içi o kadar pâktir ki kurte sarayı yolu baştanbaşa kırmızı tuğla döşelidir. Büyük küçük toplam 20 adet

muazzam kiliseleri vardır. Bunlardan Varşalka kral kilisesi (---) (---) (---) (---) *[41b]*

Bahçesinin haddi sınırı yoktur ve bütün meyveler olur. Ancak hurma, incir, zeytin, limon, turuncu ve narı olmaz. Zira kış mekânıdır ki 6. iklimin ortasında bulunmuştur. Suyu ve havası ılıman olduğundan mahbub ve mahbubelerine sınır yoktur. Bütün kızları açık başlı, siyah saçlı, elvan ipek giysili, fistanlı ve kubadî sarı pabuçlu kızları olur. Kefereleri samur renkli kalpak giyerler. Bütün giysileri renkli çuka ve elvan güderi, altın ve gümüş düğmeli dolamalar giyip zünnar kuşak ve teybend ipek kuşak kuşanır giyimli pâk kefereleri vardır.

Leh keferelerinin isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Leh kızlarının isimleri:

................(4/3 satır boş).................

şehrinin beğenilenlerinden; *elvan şayak, saya ve dimi* çukaları, bin çeşit rakıları, pivo ve medleri, hepsinden beyaz ekmeği meşhurdur, ancak bu şehir dağ eteğinde bulunduğundan şehre havalesi vardır.

Bir sabah vaktinde o havale olan dağlar tarafından bir toz göklere doğru çıkıp göz açıp kapayıncaya kadar onu gördük. Nureddin Sultan 40.000 Kırım askeriyle belli olunca biz de 47.000 adet Bucak Tatarıyla atlanıp karşılamaya çıktık. Hemen iki asker bir yere toplanıp yalı ağası ve hakir atlarımızdan inip Nureddin Sultan'ın atının ayağına yüzler sürdük, yine atlarımıza binip sultan ile hakir atbaşı beraber olup nice sözler ederek yine Podhayiçse Ovası'nda konakladık.

Nureddin Sultan'la buluşma, yalı ağası ve bütün ot ağaları ile danışmayı bildirir

Bu sahrada daha önce bizimle konan 40.000 Leh kralı askeri, Nureddin Sultan ile gelen 40.000 adet Kardaş Kazağı ve 20.000 adet Nureddin Sultan ile kılavuz olup gelen Leh askeri hepsi bir araya gelince hepsi 100.000 kâfir olup başka kondular. Onların da hatmanları, boyarları, gorofları tüm iş erleri Nureddin Sultan'ın alaçasında (çadırında) danışıp, keneşlerini bir yere koyup, görüş birliğine varıp "Rakofçi'yi Leh vilâyetine komayıp dahi Erdel vilâyetinden çıkmadan veya çıkmışsa da rast geldiğimiz yerde basalım" dediler. Podhayiçse Ovası'nda kebirge kösleri ve Efrâsiyab boruları çalınıp kefere tarafından çan, erganon ve dankiyoları çalınıp,

Podhayiçse Sahrası'ndan Horodok, Topurdok, İşcerez, İlvov, Lobinya ve Erdel vilâyetine gitmek için yola çıktığımız kaleleri, ovaları, köy ve kasabaları bildirir

Evvelâ Podhayiçse'den kalktığımız gün kuzey tarafa yedi saat yemyeşil vadilerle gidip,

Eski İşcerez Kalesi'nin özellikleri: Evvelâ yapıcısı (---) (---) (---) ve Lehcede isimlenmesi sebebi (---) (---) (---) (---).

Bu kale İslâm askerini görünce büyük top şenlikleri edip kale altında konup geride kalan 40-50 bin arabalar ile bize yardıma gelen kefereler de gelip kara sığır gibi kara çadırlarla konup hiç zaman kaybetmeden çevrelerine tabur hendeği kazmaya

başladılar. Meğer Rakofçi kralın Erdel memleketinden çıkıp geliyor olduğunu haber almışlar. Gerçi Tatar askeri de haber aldılar, ama hepimiz yağmurluklardan çadırlarımız kurup donlarımız çıkarıp bütün atlarımızı soyup iplerle çayırlara salıp atlar da bizim gibi rahat olmada.

Eski İşcerez Kalesi'nin şekli: Eskiden beri Leh kralınındır, ama Krakov vilâyeti toprağında bulunmuş kaledir. Kalesi bir lâlezâr ovada İşcerez Nehri kıyısındadır. İşçerez Nehri Krakov Dağlarından gelip bu mahalden geçip Özü Nehri'ne ve bir kolu Turla Nehri'ne karışır. Bu kale beşgen şekilli bir tuğla yapı beş tabyalı güzel bir surdur. Ve ancak iki kapısı var ve çevresi sulu ve bataklı hendektir.

Hisar içinde 1.000 adet tahta ve saz örtülü mükellef kefere haneleri vardır. Ve 100 dükkân ve 3 adet muazzam kiliseleri vardır. Fırdolayı büyüklüğü tam 4.000 adımdır. Kaptanı sultana hediyeler verip:

"Meded padişahım, dünkü gün Rakofçi kralın sizinle casusu gelip Rakofçi'ye 'Tatar geliyor' diye ılgar ile habere giderken çaşıtları tutup söylettim.

'Rakofçi bu mahalle 7 konak İlvov vilâyetine yakındır' deyince kalemiz altında çaşıtları öldürdüm. Rakofçi'ye haber varmayıp onlar sizlerden habersizdirler. Bre padişahım, yetiş. Onların atları yorulmuş ve adamları açlıktan kırılmış" diye kale kaptanı sultana böyle rahatlatıcı haber verip kaleden 10 top ile 3.000 adet seçkin Leh askeri yardım verdi. Bu mahalde Leh kralından da sultana bol hediyeler gelip,

"Padişahım biz dahi sana 100.000 asker ile yardıma varmak üzereyim" diye *[42a]* haber gelince hemen sultan bütün zamanlarda kırsan Tatar askeri gece yürümez iken hemen akşam vak-

tinde Efrâsiyab boruları çalınıp batı tarafa o gece mehtabda seğirtip yine Eflâk ve Boğdan'dan Rakofçi'ye giden yardımlar nice mal ve birkaç mecalsiz kefereler bırakmışlar, onları söyletip kelle paça edip geçtik. Tâ sabaha dek ılgar ile yürüyüp seher vakti yol üzerinde Eflâk ve Boğdan keferelerі cebehane ve toplarını bırakmışlar. Onları bu Leh kaptanına verip daha ileri seğirtip yol üzerinde 10.000 kadar Eflâk ve Boğdan askerlerine rast gelip göz açıp kapayıncaya kadar içlerine Tatar askeri aç kurt gibi girip aman ve zaman vermeyip hepsi ateş gibi kılıçtan geçtiler. Bütün atlarını ve kemerlerindeki mallarını Tatar askeri alıp diğer ganimet mallarını Kazak kavmi ve Leh kavmi alıp yağmaladılar, Zira anlaşma ve Kur'an yemini onun üstüne idi ki mal ve canlı kısmı Tatarın ola. Diğer kelepir esvap sonra Leh'in ve Kardaş Kazağın ola.

Sonra bir saat ileri varıp **Boraj** Sahrası'nda bir hendek tabur yeri gördük, 4 kat büyük hendek ki hendeğinin derinliğine insan bakamaz. Meğer Rakofçi kral üç gün önce konmuş, kazıp kalkıp İlvov Kalesi altına gitmiş. Hemen Nureddin Sultan hazretleri ot ağaları ve bütün kart kişiler ile keneş, yani danışık edip hepsi yemin billah ile çapul civerecek olup Leh ve Kazak askeri yüksüz olup atlar ile ve arabalar ile onlar da seğirdecek olup Fâtiha tilâvet olunca *el-azametullah* bütün atlı, sadaklı ve savatlı zor-batır yiğitler yedek atlarını kollarına alıp kazaklanmış ağırmak (saf kan) atlarına binerek *"Allah'a tevekkül ettim, gaza niyetine"* deyip 87.000 Kırım ve Bucak Tatarı 200.000 atlar ile bir kere yortup kara toz bulutu göklere doğru yükselip at ayağı altına rast gelen ağaç kökleri sofu misvağı gibi tiftik tiftik olup *Allah saklasın* bir adam attan tökezlense o adamın âhirete ulaklık ile gidişidir, zira

bu çapula gidildiği sırada Tatarın mahşerden nişan verir bir günüdür.

O gün o gece seğirtip 6 konak yeri dokuz saatte alıp **İlvov Kalesi Ovası menzili** düzlüğünün bir köşesinde bütün atlardan inerek atları tamamen soydular. Atlar çayırlar üzerinde biraz avnayıp atlar rahatlayınca gerideki Leh askeri gelince kondular. Bütün asker dağarcıklarından talkanları, kurutları ve yazmalarını çıkarıp yediler ve at sütlerini sağıp içtiler. Gerideki yardımımız kâfir askeri de geldiklerinde hemen sultan borularını çalıp yine çapula seğirtti, tam dokuz saatte 4 günlük yolu alıp (---) (---) sahrası yere varınca *Allah'ın büyüklüğü* o yeşillik ve çiçekli ovanın her otu başına adam deryası toplanıp dip dibe ip ipe kurulmuş bir büyük tabur ki fırdolayı çevresi 2 günde dolaşılmaz. Çevresi kat kat derin hendek, bir tarafı (---) nehrine arka verip Rakofçi kral 200.000 asker ile bu tabura istihkam verip çepçevre etrafına hendek toprakları üzerine 70-80 bin arabasını birbirlerine zincirler ile bağlayıp taburlar çatmış ve tabur içinde yemeklerinin dumanları göklere doğru çıkmış. Bu hâl üzere Nuruddehr [Nureddin] Sultan bu taburu uzaktan görüp bir orman içinde danıştı. İlk Tatar Han'a, ikinci olarak Hotin altında Melek Ahmed Paşa'ya ve üçüncüsü Leh kralına mektuplar yazılıp,

"Zilhiccenin 15. gününde taburu (---) sahrasında kamamışız (kuşatmışız). Elbette bize yardıma yetişesiniz" diye nice çatal atlı şehbazlar gitmede. Beri tarafta danışıkta fikir birliği olup tabura sarılıp muhafaza etmeye ahd ettiler.

Rakofçi Kral taburunun kuşatılması

İşbu 1067 senesi Zilhiccesinin 15. günü [26 Eylül 1657] seher vaktinde Nureddin Sultan ile Yalı Tatarı ile Leh yardımı ve Kardaş Kazak ile bir uğurdan (---) sahrası ormanından çıkıp Allah Allah sesleri göklere doğru çıkıp bütün gaziler şimşek gibi

at bırakıp bütün (---) asker ile Rakofçi kralın taburunu kuşatarak biraz açıkta konaklanıldı ve o gece çevreye karakollar koyup yattık. Yine kâfirden ve ne bizden hareket olmayıp hepimiz rahatça yattık.

Melun Rakofçi'nin Macar taburunun tarzı ve şekli

O gece tabur içinde küffârın bir hile ve şeytanlık hareketleri için gayret ve çalışmaları vardı ki ta sabaha dek asla rahat uykusu görmediler. Seher vakti olunca bir yüksek yerden tabur mahalline baktık. Tabur hendeğinden dışarı iki kat hendek daha kazıp akan (---) nehrini hendek *[42b]* içinden akıtıp hendekler önüne yüz binlerce küçük kuyular kazıp aralarına çarh-ı felekler korunmalı parmaklıklar ve yüz binlerce arabaların tekerleklerini yere dökmüşler, çalıları ve nice kere yüz bin dallı budaklı uzun ağaçları paçarız için yere dikmiş ve 5 yerde asma köprüler yapıp tabur çevresinde 11 yere dağlar gibi topraklar yığıp büyük tabyalar inşa eylemişler, her tabyaya kırkar ve ellişer adet balyemez toplar koyup her tarafında havan kumbaralar hazır eylemişler ve hendeklerden taşra püskürme barutlu lağımlar atmışlar.

.................(2 satır boş).................

Kısacası, eğer hile ve şeytanlıkla yaptıklarının hepsini yazıp anlatsak başka bir taburname olur.

Sözün özü, bu taburu tam 2 gün kuşatıp ne bir baş ve ne bir esir alınmak mümkün olmayıp bir yol ile zafer bulunmadı. İşin sonunda Nureddin Sultan gördü ki günden güne iş geri kalır. Sonunda bu tedbiri doğru görüp Tatar ordusu içinde ne kadar ipten kazıktan kurtulmuş eşkiya, eli çabuk, becerikli, hırsız, hilekâr veled-i zina yiğitler var ise onları katına çağırıp binlerce vaatler ile onların gönüllerini alıp,

"Taburun içindan rindâne ve yiğitlik ile birkaç dil (esir) getirirseniz size şu kadar ihsan ederim" deyip nice ikramlar da etti.

Hemen asker içinden 300 adet Amr-ı ayyâr köçekleri gecelik esvaplarını giyip kimisi yardıma gelir şeklinde Macar dilini çok iyi bilenler zahire getirip kimisi dilenip kimi Leh'den kaçar şeklinde...

Kısacası 300 adet ayyar veletler birer türlü şeytanlık ile o karanlık gecede kol kol tabura birer oyunla girdiklerinde tabur içinde bir çığlık ve feryat kopup sabaha dek yeri cehennem olasıca kâfirler içinde bir gürültü koptu ki anlatılmaz.

Sabahleyin onu gördük. 300 kişiden yedisi kaybolup diğerleri bu kadar ganimet mallarıyla 78 adet küffârı elleri ayakları bağlı Nureddin Sultan huzuruna getirdikleri kimi kâfir sarhoş, kimisi uyuşturucu ilaçla ile pür-efkâr yatarlar. Nicesini tilmaşlar, yani tercümanlar söyletip; tabur içinde 200.000 küffâr ve 87 bini yaya tüfengli olup zahireleri kalmadığı haberleri alınıp hepsinin kelleleri tenlerinden ayrıldı. Tekrar taburun altına dahi yakın varılıp ancak top yetişir oldu.

Derya gibi İslâm askeri çadırlarını kurup taburun dört tarafını kat kat asker kuşattı. Ama nehrin karşı tarafında bizim yardımcı Leh ve Kazak küffârı gafil yatarlardı. O gece taburdan küffâr 3.000 adet top çeken camızlarını boğaz ağırlığı olmasın için hendek kapılarını açıp dışarı sürünce anında hepsini Tatar yağma edip pişirmeden çiğ hora geçirdiler (yediler). Hakire de bir sığır pay verip biz de pişirip horladık.

Allah'ın hikmeti üç gün üç gecede küffâr tabur içinde öyle oldular ki hendek içinden bir kâfir kara başını kaldırıp kara şapkasını göstermeye güçleri yetmez idi. Bu hâl ile zahire sıkıntısından hâlleri kötüleşip Tatar askeri günden güne azıp tabura bal arısı gibi üşüşürlerdi, ama bir taraftan tabura hücum edemezlerdi. Küffâr canları korkusuna düştüler, gam girdabında

kalıp şaştılar ve tabur içinde kötü kokudan kendilerine sinekler üşüştüler. Erdel Seykeli tarafından "yardım ve zahire gele" diye beklerken o tarafın da her ağacı gölgesinde Tatar ile Leh ve Kazak askeri pusu yerlerinde gizlenip yardım ve zahire değil bir kuş uçurmazlardı, gelen kâfirleri acılar çukuruna düşürüp kaçırmazlardı. Zira bu kadar bin becerikli hırsız düşman avlayan Tatar elinden küffâr yol bulamayıp tabur içinde inek etlerini ve kendi atlarını yemeye başladılar. Beş günden sonra kendi pis ölülerinin etlerini yemeye başladılar.

Sonunda 1067 senesi Zilhiccesi'nin 20. günü [29 Eylül 1657] Kırım Padişahı Mehmed Giray Han 87.000 düşman avlayan saba yeli gidişli Tatar'dan Şirinli, Mansurlu, Sincivitli, Arkınlı, Dayirli, Ulanlı, Oraklı, Badraklı ve Nogaylı'dan Urumbetli, Yaman Sadaklı, Kör Yusuf Biyli, Arslan Biyli, Çobanelli, Nevruzelli ve Deveyelli (---) (---) (---) (---) (---) nice bunun gibi Tatar eli kavminden pür-silâh zor-batır yiğitler ile şanı yüce Han geldi. Nureddin Sultan ile karşılamaya çıkarak Han'la buluşup Melek Ahmed Paşa efendimizin mektuplarını Han'a verip selâmını bildirdik.

Han hazretleri hakiri koşuna (maiyetine) alıp gece gündüz sohbetleri şerefiyle şereflenip sohbeti hizmetinde olup bu kutlu seferin bütün hâllerine vâkıf olduğumuz üzere yazmaya *[43a]* cür'et olundu.

Hemen o an Han hazretleri bu kadar bin Tatar askeriyle tabur çevresini kat kat kuşatıp bizimle gelen Tatar askeri taze can buldular, ama kâfirin başlarına taburları dar oldu. Hemen o gün cehennemlik kâfirler Han'ın derya gibi asker ile geldiğini görüp o an on yedi can Hıristiyan taburdan "Aman el el-aman, ey Cengizoğullarının seçkini, şanı yüce han, Mehmed Giray Han"

deyip taburdan papasları, bıtrik, kıssis ve ruhbanlarıyla Han huzuruna gelip ellerinde emirlerini gösterip:

"Padişahım, bizim Rakofçi kralımız Osmanlı padişahına itaatkâr ve bağlıdır. Biz bu emr-i şerifi Boynueğri Veziriazam Mehmed Paşa'dan 200 keseye alıp Osmanlı'ya Hotin Kalesi'ni vermeyip isyan eden Leh kralı hakkından gelip tahtı- merkezini alıp Erdel vilâyeti gibi Mekke ve Medine vakfı etmeye sefere Padişah emri ile gelirdik. Emir sizin" diye sustuklarında hemen Han hazretleri buyurdular ki:

"Boynueğri Mehmed Paşa şimdi azledilmiştir. Şimdi boynu doğru ve dişleri eğri Köprülü Mehmed Paşa devridir ki hüküm onlarındır. Beni Tatar askeriyle ve Melek Ahmed Paşa'yı Osmanlı askeriyle sizin üzerinize gönderdi ki sizi Leh tahtına oturmadan men edip dönesiz, elinize ve vilâyetinize gidesiz ve yoksa size aman ve zaman vermeyip bugün yarın bir büyük ceng ederiz" deyince kâfirler inadında direnip:

"Hanım, ilk başta Köprülü Eğre paşası iken bizim Rakofçi kral ile düşman idi. Şimdi vezir olup intikam almak ister. Lütf eyle Han'ım, cenabınıza 10 hinto araba guruş, Osmanlı'ya 10 araba altın ve Köprülü'ye 5 araba altın verelim ve diğer hesapsız hediyelerdan başka her sene Leh memleketinden Osmanl'ya beşer bin kese verelim. Biz bu Leh diyarına gelmişken boş gitmeyip İlvov tahtını, Daniska tahtını ve Krakov vilâyeti tahtlarını feth edip her sene Osmanlı'ya beşer bin kese vereceğimizi Der-i devlete arz edin" diye Han hazretlerine altı saat nice yüz bin şeyler arz ettiler. Asla küffârın laklaka ve bakbakalarına kulak tutmayıp biraz teselli eder şeklinde olup gelen kıssis ve mitrepolid pelidleri kovup tavşan uykusu verip Kırım'a döner şeklinde oldukta bütün Kırım'ın Karaçi halkı şıpırtma kalpaklarını çıkarıp Han alacığına (çadırına) yığınak edip "Cılu cılu yaman yaman Hanım" diye feryat ettiklerinde, Han:

"Nedir Karacılarım? Nedir Kazakdaşlarım?" deyince bütün asker Tatar dili ile:

"Hanım, bu kadar cıldır derd-i belâ çekermiz, şimdi maldan ve candan olak. Toyum bulmadan Kırım'a nice barup biyimlerimize ve bükeçlerimize ve şura ve mirzalarımıza ve kart kişilerimizin betine benzine ne yüz ile bakak. Alaydan revâ bula mı? İmdi Hanım, biz bugün barımızda kırılırmız. Elbette şu taburdaki kavurnı sokamız barımızda kavurı talava urup doyum olup bay kişi olganda Kırım'a gitemiz" dediklerinde Han:

"Karacılarım ve iy koştaşlarım ve kardaşlarım, aşıkman, yani acele etmen, akrın akrın idin. Alatlaman şallah doyum bulursunuz" diye Han bütün askere rica ettiler. Onlar da Hanın ricasını kabul edip herkes koşlarına gittiler.

Tanrı'nın hikmeti o gün Leh kralından Han'a 50 araba hediye, 10 araba kese ve 1.000 araba zahire ile Krakov vilâyetinden, Daniska'dan, İsveç kralından, Çek kralından İslovin banından, Korol banından, Tot banından, 12 boy Kazak hatmanlarından ve Leh kralına tabi ümmet-i Muhammed'den Lipka kavminden (---) (---) (---) kısacası 40 boybeyleri, kralları ve hatmanlarından 170.000 adam Leh kralı tarafından Han'a yardım ile 70 pâre balyemez ve kolumburuna ve şâhî havanlar ve saçma toplar ile pür-silâh askeri gelip onlar da Tatar sırasında konup taburu kuşattılar. Tatar askeri manen taburdaki küffâr ile taşradaki Leh küffârı arasında kaldılar, ancak Han hazretleri gayet dikkatli hareket ederlerdi, zira *"Küfür tek millettir."* Belki küffârın aralarında anlaşma olup Tatar'ı ortaya alıp vuralar, diye kâfire dikkatli oldular.

Ertesi gün Kardaş Kazak, Berabaş Kazak, Andırya Kazak, Potkalı Kazak, Zeporosk Kazak, İhmilinç Kazak, Çoçka Kazak, Şeremet Kazak ve Sirge Kazak (---) (---) kısacası 40 çeşit Kazak kavminden sâfî tüfengli ateşli 80.000 adet menhus Rus, Han'a yardım gelip Macar taburunun batı tarafında (---) nehri öte

tarafında konakladılar. Onlar da bir anda toprağı köstebek gibi kazıp *[43b]* büyük tabur kazıp içine kamanıp etrâflarına karakollar koydular. Rakofçi taburuna havaleli bir bayır üzerine bir kat hendek kesip kırk elli top ile tabya yapıp 7.000 adet arabalarını kendi taburları etrafına zincirler ile bağlayıp aralarına Kazak tüfenglileri dolup takviye ettiler. Zira bu Kazak kavmi daha önce Leh kralının reayası idi. Han'a kardaş olmakla Han ile Kazak 7 yıl Leh memleketini vurup bayındır yer komadıklarından dolayı Kazak Leh'den korkup çevrelerine tabur çatıp içine girip Leh'den emin oldular, ama yine birbirlerinin can düşmanıdırlar.

Bu hâli, taburdan Macar kâfirleri gördü ki günden güne taşrada sayısız asker toplanıp çoğalmada, kendilerine yardım ve zahire gelmeyip kıtlık ve yokluk olup açlıktan helâk mertebesine varmada. Sonunda bütün kâfirler Rakofçi'ye varıp:

"Hâlimiz sonunda ne ola? İşte dört yanımızı kat kat düşmanlarımız bağladı. Tabur içinde ehl ü ıyâllerimiz ağladı. Sonunda hâlimiz neye vara?" deyince hemen, Rakofçi melun:

"İşte bana Leh tarafından mektuplar geldi. 60.000 Erdel askeri, 40.000 Seykel askeri, 20.000 Hayduşak kavmi askeri ve 10.000 Saz Macarı askeri sabahın geliyorlar. İsa'nın emriyle onlar yardıma gelince bir kere taşra çıkıp Leh ile ve Tatar ile bir büyük ceng ederiz. Ya taht ola, ya baht" diye bunlara teselli verip o gece melun Rakofçi taburun bir kanadını boş bulup gemiler ile adamlarını hazırlayıp,

"Gelen yardıma karşı giderim" diye kırk elli kadar yarar yunaklar ve yarar katana atlar ile gemilere binip o gece kaçıp Erdel'in Seykel diyarına can atar. Sabahleyin görürler ki tabur içinden Rakofçi kaçmış. Bütün kâfirler bir yere gelip danışıp:

"Bütün fitne ve fesat bizim Rakofçi için idi. İşte o kaçtı. Şimdi biz kimin için ceng edip bu açlığı çekip gitmek için kırılalım" deyip turvinlerini, yani danışmalarını bir yere bağlayıp,

"Tatar Han'a, Kalga Sultan'a, Nureddin Sultan'a, yalı ağasına ve diğer iş erlerine çok malverelim" deyip "Vatanımıza esenlikle gidelim" diye bu görüşü uygun görüp 77 kale sahipleriyle nice evvel giden papaslar ile 17 kralzâdelerden evvelâ Şolom Gırgırı, Barçay Kral, Apopi Mihal, Redey Iştvan, Hilil Gabor, Kaşa sahibi, Husvar sahibi, Sakmar sahibi, Eçetvar sahibi, Zolomioğlu, Betlen Gaboroğlu, Biharoğlu ve Rakofçioğlu (---) (---) (---) (---) bunun gibi kralzâdelerin ileri gelenleri hediyeleriyle Han'a "Aman" deyip,

"Gelip mal verelim ve dönüp vatanımıza gidelim" derken hemen bir kere Tatar askeri içinden bir atlan sesi kopup *el-azametullah* at kişnemesi, er haykırması ve Allah Allah sesleri göklere doğru çıkıp bütün yardıma gelen Leh, Çek, İsveç ve Kazak askeri de atlanıp atbaşı beraber oldu. Han bu hâli görüp,

"Allah'dan hayırlısı ola" deyip Han'ın iç ağaları hakir ile Fetih suresini okumaya devam ederken bütün Müslüman askerler atbaşı beraber taburun top altına yakın varıldıkta 100.000 Tatar yaylarının çilelerine ikişer üçer tabur okları gezleyip çekip tabura doğru şastlara yol verdiklerinde 200.000 ok lanet yağmuru gibi tabur içine yağdı. Nice bin oklar çıplak atlara geçtikçe atlar adamlara tepme vurup atlar serbest kalarak adamları tepip ısırırlardı. Kâfirlerin kellelerine oklar lâle gibi konarak tabur içinde bir gürültü ve feryat koptu, Leh kâfiri da 7 koldan tabur içine balyemez topları vurarak, bize yardıma gelen Kazak da tabur içine kurşunu yağdırarak çok perişan bir hâl oldu.

Hemen tabur içinden 1067 senesi Zilhiccesi'nin 23. [1 Ekim 1657] günü tabur içinden Macar küffârı cenge başlayıp bir yaylım kurşun ve bir yaylım top atttılar. İki taraftan üç saat boyunca büyük savaş olup siyah barutun dumanından göz gözü seçemez olup taşradan Allah Allah sesleri ile Efrâsiyâb cengi harbîleri ve tabur içinden "Yajuj Yajuj" sesleriyle çan ve trompete boruları sesleri göklere yükseldi. Bu arada nice bin can ecel şerbetini içince bir kere hemen Tatar askeri önce dışarı aman ile çıkan kralzâdeleri bağlayarak alıp taburdan geriye yan verdi. Küffâr taburdan bu hâli görüp hemen ölüsü dirisine binip *[44a]* taburdan bütün balyemez toplarıyla "Yajuj Yajuj" diyerek Tatarın ardı sıra kovarak (---) sahrasına çıktıkta geriden Kazak ve Leh askeri göz ermeden tabura koyulup yağmaya başladılar.

Hemen Tatar bir kere "Dönek batırlar (dönelim yiğitler)" deyince *Allah'ın büyüklüğü* Macar küffârı taburdan da çıkmış bulunup meydanda kalıp köpek cengine başladılar. Tam bir saat şiddetli saldırılar ile can havliyle kızgın bir ceng, bir Rüstemâne savaş ve bir yiğitce uğraş olmuştur ki Cengiz Han, Hülâgu Han, Timur Han, Tohtamış Han, Suyuncı Han ve Mengli Giray Han'dan beri böyle ceng, savaş, harb ve çatışma olmamıştır. Hatta küffârın meydanda namlı kaptanları, cenge yarar Nemse soltatları ve bütün dinsiz kaltabanları o cengde yerle bir olup *"Her şey aslına döner"*e ulaşıp yerleri cehennem çukuru oldu. Ve kılıç artıkları ortaya alınıp topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş domuzlara döndüler. Ve o kadar âdemoğlu öldürüldü ki insan kanı, kandan nehir gibi akıp hayatta olanları *"Keşke toprak olsaydım" [Kur'ân,* Nebe 40] diye dua ederlerdi.

Bu şiddetli ve kanlı savaşta haddinden fazla ve kıyastan dışarı yeri cehennem olan Macar küffârı kılıçların dişlerinden geçtiler. İki derya gibi uçsuz bucaksız ordunun top ve tüfeng seslerinden, oklar fışırtısından, âdemoğlu bağırışmaları, çağırışmaları ve cığcığa seslerinden ve atların kişnemesinden

cihan velveleye boğulup kara tozlar ile dünyayı aydınlatan güneşin ışığı kalmayıp siyah barut dumanından aydınlık güneşin nuru sönüp karardı kaldı.

Bu cengde Leh askerleri ve Kazak cünübü hadsiz sayısız mallar alıp canlı kısmını Tatar aldı. 27.000 at ve 47.000 esir alınıp 87.000 kâfir leşi yüzü koyun yatıp arkalarını kılıç ile çizip sayıldığında 87.000 küffâr öldürüldüğü Han kadısı sicillinde yazılı olup esirleri ayakları bağlı, gönülleri yaralı, kırık-dökük, leşleri yığılı tepe, parça parça olup (---) ovası insan cesedi ile Vakvâk ağacı dibi gibi süslendi.

Yaratıcı'nın hikmeti Tatar askerinden 700 adam şehitlik şerbetini içip cesetlerini tuzlayıp sallar ile Kırım'a gönderildi, ama Leh'den, Kazak'dan ve diğer yardımımıza gelen kral keferelerinden 7.065 kadar kefereler ölüp yerleri cehennem oldu.

Ve ganimet mallarının hesabını Cenâb-ı Bârî bilir ki her Tatar ve her Kazak ganimet mallarım konak konak döke döke vatanlarına gittiler.

Bu cengde 40.000 Bucak Tatarı şanlı Han ile atbaşı olup o yüzden muzaffer gaziler haddinden fazla ganimet mallarıyla doyum oldular. Hatta bu taburda alınan 80.000 arabalar içinde güneş parçası maralî ve ceylân gözlü, mizilci yüzlü ve şirin sözlü, yıldız gibi parlak, açılmamış gonca, güneş parçası âfitâbeler esir oldu ki her birisi Rum haracı değerken her biri bir lüle tütüne ve birer oka esirler satıldı, Han'a 300 araba mal zabt olunup ne idiği belli değil idi.

Rakofçi'nin kilâr âletleri ve hazinesi tamamen Han için zabt olunup diğerlerini Kalga Sultan, Nureddin Sultan, Şirinli, Mansurlu ve diğer kara halkları tabur içindekini yağma ettiler. Ama Osmanlı için bütün cebehaneleri, 40 adet balyemez topları, 150 pâre şahîleri ve 6 adet havan topların tamamını Han, Akkirman'da Melek Ahmed Paşa'ya gönderdi.

Allah'a hamd olsun, bu kusurlu hakire de bu cengde 7 köle, 3 adet ay parçası kızlar, 7 Macar keferesi, 10 tüfeng, 17 adet ufak gümüş tepsi, 1 gümüş haç, 2 gümüş Macar tarzı üzengi, 1 gümüş kadeh ve nice çeşit kelepir cinsi eşyalar elime girip esenlikle ordumuza geldik. Hâlâ Kırım Tatarı içinde bu kutlu sefere Erkek Macar seferi derler. Hatta bir Tatar baylık satıp malın mirasyedi çelebi gibi sefahat edip akçe sarf eylese "Kişi sen Erkek Macar seferinde bay olmuşsun gibi" diye darb-ı mesel olmuştur.

Tâ bu derece bir doyumluk sefer olup bu sefer ganimetinden sonra Bahçesaray'ın genellikle evlerine kırmızı kiremit döşediler. Daha önce genellikle saz örtülü evler idi. Allah Kırım diyarını daha fazla mamur eyleye, zira Allah yolunda cihad edenlerin yurdudur, yuvasıdır.

Sözün özü, bu kusurlu hakir *[44b]* 26 seneden beri 10 adet saf cenginde bulunup ve Osmanlı ile 11 adet büyük kale kuşatmalarında ve yürüyüşlerinde bulundum, bir kere Özü Kalesi'nde mahsur olup Kazak ile büyük cengde, Bahâdır Giray, İslâm Giray ve Mehmed Giray Han'ın kalgalığında ve Sübhân Gazi, Sefer Gazi Ağa ve Karaş Ağalar ile 7 sene Kırım diyarında 61 kere Kırım askeriyle beş baş ve büyük çapullara gidip büyük savaşlar gördüm, bu kadar vuruşlarda bu Erkek Macarı seferindeki düşman kıran Tatar'ın böyle Rüstemâne, yiğitçe ve korkusuzca cengini görmemişim.

Bu Rakofçi taburu cengi kadar bir cehennemlik küffârın cengini de görmemişim, ama melun Rakofçi Kral, "Size yardım getiririm" diye çaktırmadan kaçıp yerine veziri Kemen Yanoş melun ayakları bağlı ve gönlü kırık esir olup yaralı olarak zincire vuruldu. Ama bütün felsefî ilimlerden haberli olup nice garip ve acayip ilimlere malik o öldürücü yara ile helâk olacak Heleke kâfiri idi ki boynunda zincirli halka ve ayaklarında kol kalınlığı bukağı var iken der idi ki,

"Ben bu yaradan ve bu esirlikten kurtulup Rakofçi Kral'dan sonra Erdel'e ben kral olup Osmanlı'nın ocağına kül dökerim, ama yaşamayıp sizin Muhammediniz beni öldürür" der idi. Hakir:

"Ya bu gaib hükmü neden edersin?" dedim.

"Yıldız ilmi ile söylerim" dedikte,

"Ya niçün böyle esir olacağını bilmeyip bu kadar bin kefereyi kırdırdın?" deyince Kemen Yanoş:

"Elbette kaza ve kader olacak idi ki benim ve kralım Rakofçi ile üzerimizde uğursuzluk var idi. Sonunda dinimiz uğruna kralımı kaçırıp biz kaza kader üzere yakalandık, ayıp değildir. Öyle olur, zanca hâlidir" diye kendiye teselli verirdi.

Hatta bu tarih kendi çirkin sözlerindendir. Kemen Yanoş melunun tarihi sözleri:

Bir eksikli Kemen Yanoş-ı Macar
Bir âh edip dedi kim geldi Tatar

sene 1067 [1657].

Gerçekten sonunda Kemen Yanoş, Han hapsinden 80.000 altına kurtulup yine Erdel diyarına varıp yine Rakofçi Kral'a vezir oldukta Gazi Seydî Ahmed Paşa da Erdel diyarında Kolojvar Kalesi altında Rakofçi Kral'ı katletti. Yerine bu Kemen Yanoş melun krallık iddiasında iken üzerine Varat fâtihi Köse Ali Paşa'yı serdar edip Kemen Yanoş'un hakkından gelemeyip Tımışvar'a dönerken Varat paşası Küçük Mehmed Paşa bir gün ansızın ılgar edip Erdel içinde Udvarhel adlı kale altında Kemen Yanoş'u bastı, kendisi ile 7.000 keferesini tamamen öldürüp kellesi Der-i devlete geldi, Mehmed Paşa'ya da Varat Eyaleti bağışlandı. Melun Kemen Yanoş'un,

"Kral olurum, ama yaşamayıp sizin Muhammed beni öldürür" dediği meğer Küçük Mehmed Paşa imiş.

Sözün sonu, her fende bir akıllı, olgun kefere kalmıştı. Ve esirliği hâlinde hakire bir tabak kâğıt üzerinde yenilip kırıldık-

larının ve taburlarının tabya ve hendekleriyle bir güzel resmini yapmış idi ki büyüleyici idi.

Ve kusurlu hakirin o büyük savaşa kırık-dökük küstahane birden bire doğan tarihi beyitleri böyle olmuştur. Gösterişsiz Evliyâ'nın sözleriyle tarihi:

Hamdü lillah bu gaza oldu bin altmış yedide
Bu fütûhâtı müyesser ede Mevlâ Girid'e
Devr-i Âdem'den berü olmuş değildir bu gaza
Seyf-i Muhammed çekildi şimdi Macar-pelîde
Âl-i Cengizânı ihyâ eyledi Han hazreti
Böyle bir tîğı Bû Müslim çekti ola Yezîd'e
Esb-i tâzî seyf-i müczem tîrkeş hep sizdedir
Sehm kavsinden çıkınca güzer eyler hadîde
Evliyâ feth-i fütûhu göricek tarih dedi
(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu ilgisiz tarihimizi Han'a arz ettiğimizde 5 esir, 5 at, 1 samur kürk, 1 gümüş eyerli yorga beygir, 1 sırma mebrum tirkeş ile 100 altın bağışlayıp arkadaşlarımız içinde safâ kazandık. Bu sevindirici savaştan sonra Leh kralından ve Varşalka'dan yirmişer araba mal ile türlü türlü değerli kumaşlar gelip Leh kralı mektubunda rica edip öyle yazmış ki;

"Benim padişahım efendim, Allah sana ve Osmanlı padişahına ömürler versin ki beni Rakofçi gibi düşmandan kurtarıp memleketimi bana bağışladınız, ama ricam odur ki benim vilâyetimde olan âsî kaleleri Tatar ile vurup yağmalayıp ganimet mallarını alıp esirler çıkarıp haklarından gelesiniz ki o bana âsî olan kaleler bunlardır" diye 270 adet talan edilecek kaleleri defter edip yağmalamaya kendi vezirlerinden İlvov hâkimini 70.000 adamla tayin etmiş. Düşman avlayan Tatar dünyalar kadar memnun olup bütün taburdan aldıkları *[45a]* ganimet mallarını herkes Or beyi Karaş Ağa ile Kırım'a gider

10.000 asker olup şehitleri ve mallarını Kırım'a gönderdiler. Bütün Tatar askerleri yine birer sadak ve birer şıdak (kamçı) ile yüksüz kaldılar. O gün şanlı Han fetih haberleriyle bütün cebehane ve topları saadetli padişaha, veziriazama ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya bildirmek için ulaklar gönderip "Kırılan kâfir kellelerini göndermek ayıptır" deyip göndermedi. Daha sonra (---)

1067 yılı Zilhiccesinin sonunda (1657 Ekim başları) Leh ülkesinde Leh kralına asi olan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kaleleri ateşte yakmak için sefere gittiğimiz köy ve kasabaları bildirir

Evvelâ tabur cengi ettiğimiz ovadan 170.000 Tatar askeri ile kuzey tarafa bakımlı, şenlikli ve verimli köyler geçerek yedi saatte,

İbret verici İlvov Kalesi'nin özellikleri: İlk yapıcısı (---) (---) (---) ve Leh dilince isimlenme sebebii (---) (---) (---) (---) (---) (---), ama halk içinde kimisi Ülvev derler, kimisi Ulviy derler, kimi Ulu derler, kimi İlvov derler. Bu kale evvel ve sonra Leh krallarının eski taht yerleridir ki ilk defa Leh Sol'ât kavmi bu İlvov Sahrası'ndan yetişip çoğalmışlardır. Asılları yine Dadyan kavminin Menûçehr evlâtlarından ayrılıp bu diyarları güvenli yer edip soyları çoğalmış, sonra Mesîhî milletinden Hıristiyan olmuşlardır. Ama daha önce Mecusî dininde idiler. Hâlâ kitapları İncil'dir ve dilleri eski dil Latince'dir.

Evvelâ Dobra-Venedik, Boşnak, Hersek, Bulgar, Sırp, Voynuk, İslovin, Korol, Dodoşka, Hırvat, Tot, Rus, Lipka, Maskov, Krakov ve Heştek kavmi, kısacası 20 adet çeşitli kavimler tamamen Latin dili söyleşirler.

Leh dilini bildirir: Evvelâ, hesapanı böyle sayılır:

adna	*dva*	*tri*	*çatri*	*payti*
1	2	3	4	5
şes	*sim*	*osem*	*devet*	*çeşih*
6	7	8	9	10

.... (6 satır boş)...................

Ama bu Leh kavmi Çek kavmine komşu olduğundan bazı terim ve deyimlerinde Çek dili kullanırlar. İnşaallah o da bir mahallinde yazılır. Beri taraftan,

İlvov Hisarı şeklinin anlatılması: Bu kale altına Tatar Han ile gelirken bizimle tabur cengi yardımına gelen Krakov vilâyeti hâkimi Varşalka Kral 50.000 adet seçkin asker ile Han'ı karşılamaya çıkıp o kadar büyük alay, o kadar giyimli, donanımlı, mükemmel, tertipli, süslük, zırh u zereh-külâhlı, cebe ve cevşenli, katlavî ve baştan ayağa demir giyimli küheylân atların hemen gözleri görünürdü. Erganun ve dankiyolarını çalarak gösterişli alay ile Han'ı İlvov Kalesi altına kondurup Han'a bir tuhaf otak içinde bir Mesîhî ziyafeti etti ki diller ile anlatılmaz. Zira İlvov, Leh diyarının Mısr'ıdır ki gayet bolluk içinde şenlikli şehirdir. Zemini geniş ovalar ve çok verimli bir diyardır ki, Leh diyarında asla benzeri yoktur.

Gerçekten de geniş vilâyeti mamur, daima halkı zengin ve mesrur, ülkesi güzel, amber kokulu pâk toprağı beğenilir, ekinlikleri çok, hayır ve bereketleri çok ve nice geniş ovaları tâ Krakov vilâyetine ve Daniska vilâyetine kadar ağaçlık, ormanlık Acem hıyabanı gibi orman mahsüllü zeminleri var. Ve nimetleri bol, nehirleri durmadan akar şenlikli bir şehirdir ki bütün halkı zengin olup ihtişamlı giysilere malik olduklarından türlü türlü değerli kumaşlar ve renk renk az bulunur kumaşlar ile alaya çıktıklarında tamamı altınlı koşum, gaddâre, gümüş eyer,

bellerinde kılıç, gaddâre, ellerinde yenidünya ağacından yalmanlı sırıklar, başlarında renk renk kadife ve çukadan samurlu Tatar kalpakları üzerinde ablak *[45b]* ve balıkçıl, turna telli ve hümâ telli askerlerinin ellerinde nice bin renk ipek ve altın sırmalı sancak, bayrak ve alem parıltısından gözlerimiz kamaştı. Ve bütün esvapları kadife, kâmha, sof, dârây ve samurdur ve atları tamamen küheylân, baştan aşağı altın işlemeli abâyîler, kemer rahtlı, dîbâ, şîb, zerbâf, sereng ve ipek çadırlı kavimdir. Ve hınto arabalar içinde yiyecek ve içecekleri ve matbahları acayiptir.

Kısacası Osmanlı'dan süslü ve gösterişli kefere askeridir. Ve her biri cengde bütün malını karısı ve çocuklarıyla yanına alıp değerli giysilerini üstlerine giyerler. Pâk sipahi çelebi askerdir, ama Osmanlı gibi yarar ve cesur cengâver, yiğit hünerli asker değildir. Ancak tertemiz keferelerdir.

Bütün kâfiristan kavmi siyah rokla şal giyip siyah Eflâtuniye şapkayı başlarına giyerler, ama bu Leh kavminin asla diğer kefereye benzerlikeri yoktur. Hemen Leh, Çek, Eflâk ve Boğdan kavimleri Tatar gibi kalpak giyerler. Han bu İlvov Kalesi altında ziyafeti ederken İlvov Kalesi'nden o kadar bin top attı ki yer ve gök top seslerinden tir tir titredi.

Ve hâkimi 3 gün Tatar askerine ziyafetler edip her gün Han'a, Kalgay'a, Nureddin'e, diğer ot ağalarına, atalıklara ve diğer mirzalara hediyeler verirdi. Zira düşmanları Rakofçi Kral'dan Han hazretleri intikam aldı. Daha önce bu İlvov hâkimi Krakov'da Han'ın esiri olup serbest bıraktığı için çerağı idi.

İlvov Kalesi'nin şekli: Bu kale İlvov dağları dibinden uzakta bir lâlezar ve çemenzar ovada (---) (---) nehri (---) (---) büyük bir şehir, Arabistan'ın Mısır'ına denk geçit yeri bir şehirdir. Kalesi

şehrinin (---)(---) tarafında yüksek bir tepe üzerinde sarp şeddâdî sağlam hisardır, ancak küçüktür. İçinde ancak 500 hanesi, tamamen tahta örtülü kuleleri ve (---) (---) adet çanlı kiliseleri vardır. Cebehanesi ve büyük iri topları vardır, zira bu şehrin düşmanı gayet çoktur. Hatta Rakofçi Kral bu şehre tamah edip bu kaleyi feth ederek taht edinmek için yaptığı bu savaşta bütün askeri kırılıp kendisi canını güçlükle kurtardı. Bu İlvov Kalesi 45 adet tabya kulelerdir, ancak iç kalesinin fırdolayı kaç adım idiği malumum değildir.

İlvov Varoşunun özellikleri. Bu büyük şehir geniş bir ovada bulunup fırdolayı çevresi hendekli yalın kat dolma (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve fırdolayı büyüklüğü tam 37.000 germe adımdır. Tam Antakya Kalesi büyüklüğündedir. Ve toplam 26 adet tedribe kapılarıdır. Duvarları (---) ve 70 adet köşelerinde dirsek dirsek mazgallı tabyaları vardır.

Bu şehri asker velvelesinden bir hoşça seyredemeyip bir komiserden sordum. Tamamı 84.000 adet alt ve üst katlı ve tahta örtülü ibret verici saraylardır, ama bağsız ve bahçesiz küçük fukara haneleri de vardır.

7.000 dükkân vardır ki her birinde birer güneş parçası kızlar güzellik metalarını pazara çıkarıp alış veriş ederler. Beyt:

Çârsû-yı hüsni seyr edem serâser hocayım
Bir cefâ dükkânı yokdur hep vefâ pazarıdır

Ve 40 adet çanlı manastırı var ki her birinde yüzer ikişer üçer yüz papazları vardır. Ayrıca 100 adet ufak kiliseleri vardır. 40 adet mükellef ve mükemmel hanları var ve 6 adet sobalı hamamları vardır.

Havasının ve suyunun güzelliğinden renkli ipek fistanları güneş parçası maralî ve gazalî Hoten ceylânı gözlü kızları var ki görenin aklı geder.

Kadınlarının isimleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Ve erkeklerinin yüz renkleri gayet beyaz olur ki sanki pamuktur. Vücutları içyağ gibi yumuşaktır, ama tenleri soğukluk üzeredir

Erkeklerinin isimleri:

.... (4/3 satır boş)...................

Ve üçüncü iklimdedir ki arz-ı beledi (---) ve uzun gündüzü (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve imareti tâlii koç burcunda, merih evi ve ateşe dönücüdür. Onun için bu şehre her kral tamah edip gâh Tatar ateşi ile ve gâh kanlı (merih) cellat gibi içine kılıç girer büyük temaşadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Beğenilenlerinden; evvelâ beyaz ekmeği, francala çöreği, yabluka derler elması, armudu ve eriği gayet çoktur. Soğuk memleket olduğundan üzümü o kadar iyi değildir. Limonu, turuncu, narı ve zeytini asla olmaz. 7.000 yerde çuka tezgâhlarında türlü türlü Leh çukası, şayak ve dimi çukası işlenir ki işleyenler tamamen Yahudilerdir,. Zira bu şehirde Yahudiden çok bir kavim yoktur. Ermeni *[46a]* de yoktur, Çingene ve Hırvat kavimleri de yoktur, ancak bezirgânlardan Laz kavmi, Acem, Fireng, Macar ve diğer milletlerden çoktur.

Tatar Han, Rakofçi taburunu bozup fethettiği için bu şehirde 3 gün 3 gece donanma olup şenlikler ile herkes metaların meydana çıkarıp şehir düğünevi gibi oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehirden Han ile kalkıp dokuz saatte 7 adet büyük varoşları geçip gâh batı tarafa ve kuzeye gidip sonunda doğu tarafa giderken sekizinci şehir,

Topordok Kalesi'nin özellikleri

Yedi dilde de ismi başka başkadır. İlk yapıcısı (---) (---) ve isim verilme sebebi (---) (---). Evvel ve sonra Leh kralı hükmündedir, ama Varşalka kralı toprağındadır. İslâm Giray Han zamanında bu kaleyi Kardaş Kazak istilâ edip malını mülkünü yağmalamış, düşman avlayan Tatar varoşunu ateşlerde yakmıştı. Hâlâ o kadar mamur yeri yoktur. Kalesi küçük şeddadî yapı ve beşgen şekilli tuğla yapı hoş bir hisardır ki fırdolayı büyüklüğü 1.800 adımdır. Bağları yoktur, ancak bahçesi çoktur. Eriği, elması ve armudu boldur, ancak üzümü ekşi olur. Kırk elli çeşit horilka rakıları şişeler içinde ispençer dükkânlarında bolca satılır. Bu şehrin tabipleri ve kan alıcı cerrahları beğenilir.

.... (1.5 satır boş)...................

Burada da Varşalka Kral, Han'a ziyafetler edip kaleden top şenlikleriyle Han hazretleri bu şehir altından kalkıp yıldız yönüne geniş ovalar içinde dokuz saatte altı adet şehri geçtik. Okuyarak, görerek ve gezip sorarak bilgi edinmediğimiz için özelliklerini yazmaya kalkışmayıp geçilerek yıldız tarafına,

Horodok piharı eski kalesinin özellikleri

Yapıcısı (---) (---) isim verilme sebebi, Leh dilinde (---) (---) Ama 5 dilde birer ayrı isimle isimlenmiş bir pihar-ı köhne (eski) yapıdır. Hâlâ Leh kralı hükmündedir, ama Krakov vilâyeti toprağında hâkimi Nemse pihardır ki 7.000 tüfengli Nemse askerine maliktir. Han'a büyük şenlikler edip 10 araba hediye ve 200 araba zahire verip büyük ziyafetler verdiler. Bu kaleyi iki kere Maskov kralı çok zorluk çekerek işgal edip yine Leh kralı aldı.

Kalesi bir ovanın sonunda dörtgen şekilli bir tuğla yapı hendekli, cebehaneli ve 700 adet kuleleri tamamen tahta örtülü, burçları sağlam ve dayanıklı eski kaledir. Duvarının iç yüzlerine dağlar gibi topraklar yığılmıştır. Fırdolayı büyüklüğü 7.000 adımdır.

Tamamı 7 kapıdır ki doğu tarafı göllü ve bataklı yerdir.

Ve hisar içinde üç manastır çanlığı belli idi. Ve hepsi 700 adet dükkânlarında tamamen kızlar ve avratlar alış veriş edip kocaları hemen iş işlerler. Hıristiyan kâfiristanı âdeti budur.

Bu şehrin mahbub ve mahbubesi gayet çoktur ki Pihar kazası Leh diyarında meşhurdur. Ve mahbub oğlanları tamamen karakaşlı, siyah gözlü, buğday enli yüzlü Marmara Adası mermeri gibi beyaz ve tüysüz kadife gibi yumuşak genç oğlanları olur.

Ve havası soğuk olduğundan bağı yoktur, ama bahçelerinde eriği, elması ve armudu çoktur.

Bu kale altından kalkıp yıldız tarafına üç günde 11 adet şehirleri geçip sahralarda konardık. Zira bu diyarlar Maskov kralı ülkesiyle komşu olduğundan yeşillik ovalarda konardık. Bu yüzden 11 adet şehirleri görüp içine girip seyredemedik, ancak o kalelerin isimleri budur.

.... (1.5 satır boş)...................

Buradan,

1068 Muharreminde [Ekim 1657] Maskov kralı memleketine ayak basıp yağmaladığımız kaleleri, köyleri ve kasabaları bildirir

Evvelâ şanlı Han bütün Tatara ve bütün Leh, Krakov askeri ve Kazak askerine ferman edip pür-silâh hazır olup salt yüksük o gün o gece dört konak yeri 22 saatte büyük çapul civerip nice atlar geriye sürücülere kalıp Şâfiî vaktinde,

İbret verici eski Gürlev Kalesi'nin özellikleri

Öncesinde ve sonrasında tâ Dâdâniyanlıdan beri, Maskov kâfiri ortaya çıkalıdan beri bu süslü kale onların kirli ellerinde tertemiz seyirlik bir kaledir.

İlk yapıcısı Dadan *[46b]* oğlu Maskov Acem ve Maskov Gürcü iki kardeştir ki bu şehirden çıkıp yetişmişlerdir. Onun için hâlâ Maskov kanunu öyledir ki bir kralları ölünce pis leşlerini bu

Kiyev'de gömüp tahta çıkan şehzâdelerini bu şehre getirip tahta oturturlar. Eğer kralları çocuk bırakmadan ölürse Gürcistan Dadyanından bir kefere getirip Elburz Dağı eteğinde Irak-ı Dadyan şehrinde ta pis atalarından Maskov ve Masko kralı maşadını ziyaret edip sonra bu Gürlev Kalesi'nde kılıç kuşanır. İlk başka bu şehirde tahta çıkmasa, tahta çıkışları sağlam olmaz. Zira bu eski kale benzetme olmasın, Leh'in ve Maskov'un Kudüsleridir ve bütün kâfiristanda da bu Gürlev'e değer verip ruhbanlar hediye ve adaklar gönderirler.

İsim verilmesi sebebi Maskov dilinde "kiyev" demek (---) demektir, ama kefere halk arasında nice çeşit isimleri vardır. Bir ismi Kiyev'dir, bir adı Kiyeviçse'dir, bir ismi Kiyulçise'dir, bir adı Gürlevçe'dir ve bir adı Kiyuriçse'dir. Sözün özü her değişik dilde birer başka ismi vardır.

Meğer bu büyük şehir içinde oturan tedbirli, işbilir ve sonunu düşünen iş erleri şanlı Han'ın bu kaleyi yağmalayacaklarını haberin alıp seher vaktinde bütün küffâr hediyeleriyle Han'ın atının ayağına yüzler sürüp itaat ederek şehirlerini kurtardılar. Suç defterlerine bakılmayıp af kalemiyle Cengiz Han yarlığıyla aman yazılıp Kırım askerinden üzerlerine Şirin beylerinden bir bey 10.000 Tatar ile kadağacı (buyrukçu) kondu. Şehir halkıyla kaynaşıp ve Han'a Moskov veziri büyük ziyafetler edip hediye ile İslâm ordusu zengin oldu. Ancak daha önce "Han gelmesi" haberinde belde halkı düşüp bütün giyecek ve ağırlıklarının değerlilerini alarak Kiyev şehri ensesinde Kiyev Dağı mağaralarına kaçarak orada sığınmışlar idi. Düşman avlayan Tatar haber alıp zorla o mağaralardan binlerce esir ve ganimet malları çıkardılar. Kiyev şehri halkından esir olanlara asla sahip çıkmayıp kaleyi bırakıp mağaralara dayandıklarında *layığını buldu* deyip Tatar kavmi bu kadar Kârûn malına sahip oldular.

Kiyev Kalesi'nin büyüklüğü ve şekli:

.... (11 satır boş)....................

Maskov eski dili: Bunlar eski kavim olup Hazret-i Yahya asrında Mecusîler idi. Hazret-i İsa gelince Hıristiyan oldular, hâlâ kitapları İncil'dir. Daha sonra Risâlet-penâh asrında bunlardan Enûşirvân Kisra ortaya çıkıp ateş-perest olup gâhî Mecusî meşreb olurdu.

Dilleri: Irak-ı Dadyan vilâyetinde Fars dilinden azıp Kaytak, Moğol, Boğol ve (---) dillerinden ayrılıp Maskov dili oluştu. Karanlık Dünya'ya Ye'cuc Seddi'ne ve Karanlık Deniz'e kadar 18 padişahlık yere sahiptirler. Maskov dili, 12 çeşit acayip dildir. Garip hikmettir ki bütün dilleri yine bizim 29 adet harfimiz ile telâffuz olunur, diye Maskov'un devleti 2.060 yıldan beri hâlâ şehinşahlık iddiasındadır, Hind hakanıyla Osmanlı padişahından başkasına mektup yazmak ihtimali yoktur. *[47a]*

Maskov keferesi kavminin dilleri: Evvelâ Rabbü'l-izze ismi (---) derler. Hazret-i İsa (---) ve Meryem Ana'ya (---) derler, zira bu kavim Rum kavmi mezhebindedirler. Benzetme olmasın oruçları, perhizleri, Hıristiyan bayramları ve haça tapmaları tamamen Urum keferesi ayinidir ki asla fark yoktur.

.... (5 satır boş)....................

Bu Kiyuv Kalesi'ni temaşa edip yine Han ile bu kere geri düşüp gâh doğu tarafa ve gâh kıble yönüne 5 konak konup göçüp gâh çöl ve gâh gölgelikli ormanlar ve gâh uçsuz bucaksız ovalar içinde,

İtaat eden, bağlanan ve yağmaladığımız kalelerin isimleri budur ki yazılır

Evvelâ,

.... (3 satır boş)....................

Buradan kıble tarafına,

Sağlam Lubin Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı (---) dir. İsim verilmesi sebebi, Leh dilinde (---) derler, ama menhus Ruslar arasında Lubnin derler. Öncesinde ve sonrasında Leh kralı hükmünde başka serhad vezirliği şeklindedir ki 17.000 seçkin askere ve 70.000 reaya Kazak'a maliktir. Bu kaleden Han'a "Safâ geldiniz" diye hâkimi alay ile karşılamaya çıkıp kale altında ziyafetler yenirken kaleden bin pâre toplar atıp şenlikler edip hâkiminden bol bol hediyeler geldi. Han hazretleri onların kalelerinden aldıkları bütün esirlerin davulu, zurnası, erganonları ve başaşağı haçlı bayraklarını açarak kale dibinde iki gün konuldu.

Lubin Kalesi şeklini bildirir: Lubin Sahrası'nın kuzey tarafındaki dağların eteğinde ve (---) nehri kenarında altıgen şekilli, tuğla yapı bir güzel kaledir. Büyüklüğü 7.000 adımdır. Cebehanesi, mükellef topları ve hisar içinde 7 adet çanlı kiliseleri vardır.

Ve 3 kapısı ve 6 tabya kuleleri sağlam, hendeği derin ve kale içi 4.000 tahta örtülü alt ve üst katlı evlerdir.

Burada 6.000 adet süslü dükkânlar vardır ki bütün değerli kumaşlar bolca bulunur. Ancak her renk mebrum ibrişim gayet kıymetlidir. Pazar günü olmak ile bu kaptan kaleyi bayraklar ile tamamen süsleyip o kadar toplar attı ki her kadeh horilka içtikte bir top atardı.

.... (1.5 satır boş)...................

Bu kale altından yine Han ile kalkıp kuzey taraftan dönüp iki konakta,

Bobno Kalesi'nin özellikleri: Leh kralı hükmünde Özü Nehri kenarında bir küçük ağaç palankadır. İçinde 5.00 hane, 2 kilise var ve hâkimi hatmandır ki 1.000 kula maliktir. Çarşı pazarı azdır. (---) (---) (---) Buradan yine kıble yönüne,

Carkazi Kalesi'nin özellikleri: Leh kralı toprağında (---) bir taş kaledir, ancak Leh kralı veziri Potnik'e tabidir, ama kalesi Durujunka hükmündedir ki,

Menhus Rus, Kazak-ı Ak, Asfaroğulları Sol'at kavmi vilâyetini bildirir

Allah bizi korusun

Bu kavmi görmeyen din-i mübinin hayini, ümmet-i Muhammed'in ve diğer milletlerin can düşmanının kim idiğini bilemezler. 1068 Muharreminin ortasında vilâyetlerine ayak basıp *sığınma* dualarıyla gezerdik. Allah onların şerrinden emin ede, *âmîn yâ mu'în, bi-hakkı Seyyidi'l-mürselin.*

Zira bir kere bu hakir (---) tarihinde Azak Kalesi savaşında bu uğursuz keferenin derdini belasını çekip savaşlarını görmüşüz. Allahu Taalâ bizi koruya. Orada Carkazi Kalesi'nden kalkıp yine kıble tarafına (---) saat gidip,

Kirmancık Kalesi'nin özellikleri: Leh kralı toprağında ve Durujunka Kazağı hükmünde (---) kenarında taş yapı bir küçük güzel kaledir, *[47b]* 3.000 askere maliktir. Kale içinde ancak bir manastırını görüp içine girmedik.

.... (1 satır boş)...................

Buradan bir konak kıbleye gidip Özü Nehri kenarınca şenlikli köyler geçip,

Kaniv Kalesi'nin özellikleri: Yapıcısı (---) Leh dilinde Kaniv (---) derler. Şeddadî yapı gösterişli bir kaledir ki hisar içinde 5.000 haneleri, 5 çanlı kiliseleri, çarşı pazarı ve bahçeleri vardır. Hâkimi Durujunka hatmandır, ama Leh kralına tabidir. Toplam 3.000 Kazak tüfenglisine maliktir. (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Buradan kıble tarafına bir konak çölde gidip,

Çerkezi Kalesi'nin özellikleri: İlk yapıcısı Tatar'dan kaçma Çerkez nam bir mürted (dönek) yapısı olmağile Çerkez-kirman derler. Rus kavmi Çerkezi kirman derler. Özü Nehri kenarında alçak bir tepe üzerinde dolma rıhtım palankadır, şeddadî taş

yapı değildir. Hisar içinde 1.000 kadar tahta örtülü evleri, 3 adet çanlı manastırı, dükkânları, topları ve cebehaneleri mükellef olup Han'a çokça şenlik topları attı.

Hâlâ hâkimi Pokovnik Holap'dır, yani Tatar'dan dönmüş bir dinsiz melundur ki İslâm askeriyle Han'la buluşmaya yüzü olmayıp hediyeleri kabul olunmadı. Bu kale 3.000 adet askere malik olup yarar gemiler ile Karadeniz çevresini yağmalayan bu kale kâfirleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Buradan yine kıble yönüne Özü Nehri kenarınca gidip bir konakta,

Lomovat Köyü menzili

Leh toprağında Durujunka hatmanı hükmünde Kazak-ı Ak vilâyetinin ta ortasında şehre denk bir derbend köydür ki Çehriliçse Kalesi'nden büyüktür, ama adamı azdır. Özü Nehri kenarında bahçeli, elmalı, erikli, amrudlu, yulaf, çavdarlı, 20 adet kiliseli ve 500 adet dükkânlı köydür, ama kalesi yoktur. Onun için Lomovat derler. Rus dilinde Lomovat (---) derler.

Buradan yine doğu tarafa ve bazen kıbleye Özü Nehri kenarıyla gidip,

Amansız Çehril Kalesi zemininin anlatılması

İlk defa Leh krallarından (---) yapısıdır. İsim verilme sebebi Leh dilinde Çehril (---) demektir. Hâlâ Leh vilâyeti toprağında Durujunka hatmanı hükmünde 40.000 tüfengli askere sahip üç kat sağlam kaledir ki iç kalesi yalçın kaya üzeredir ve üç kat sarp hendekli şeddadî taş yapı hoş bir kaledir.

Bu Çehril Kalesi'nin Özü Nehri solundan ve Tasma Nehri sağından akıp iki nehir birbirlerine bu mahalle yakın bir yerde karışıp bu Çehril Kalesi geniş bir adada bulunup kalenin sağında ve solunda ağaç köprüler vardır.

İç kalede tamamen tahta örtülü bağsız bahçesiz soltat Kazak evleri, cebehanesi, mükellef topları ve kule gibi çan kuleli manastırları vardır, ama aşağı taşra varoşu toplam 10.000 adet şindire tahtası örtülü alt ve üst katlı evlerdir.

Ve 27 adet kilise çanlığı belli idi.

Çarşısında her esnafı bulunur, ama adedi malumum değildir. Rakıcı, pivocu, medci ve meyhaneci dükkânları çoktur.

Ve bahçeleri sayısız olup eriği, armudu, elması, lahanası, pırasa ve soğanı gayet çoktur, ama limon, turunç, nar, inciri ve pamuğu yoktur. Bu kale etrafında olan ceng âleti için hile ve şeytanlıkları, çark-ı felekleri, paçarızları, domuzayakları ve su çarklarını insan görse hayran olur.

Varoş hendeği içinden Tasma Nehri dolaşıp su içinde türlü türlü harbeler, kapanlar ve çarklar yapmışlar ki hilebaz iblis bile bu hileli yapıları görse hayran kalır.

"Allahu Taalâ kolaylıkla Osmanlı'ya fethi nasip ede" diye *Mehmed Giray Han ile dua ettiğimizde Tatar kartları bu duadan* hoşlanmayıp,

"Evliyâ Çelebi, bu kaleler Osmanlı eline girse Tatar'a rağbet kalmayıp kim adam der" dediler. (---) *[48a]*

Bu Çehril Kalesi'nde Han hazretleri Durujunka hatmanın hediyelerini alıp "hizmeti yerine getirdi" diye Leh kralına hitaben han fermanı verip Durujunka bu Çehril Kalesi'nde kalıp biz bütün asker ile Çehril'den kıble yönüne iki saatte Tasma Nehri suyunun ağaç köprüsünden geçip,

Vedmeduka Kalesi'nin özellikleri

İlk defa Tatar'dan gelme Ayo adında bir adam yapmıştır. Leh dilinde Vedmeduka (---) (---) (---) demektir. Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatman hâkimidir ki 7.000 Kazak tüfengli cünüp askeri vardır ki her biri cengâver ve hünerli yiğit menhus Ruslardır.

Bu sağlam kale iki su arasında bulunup iç kalesi gayet sarp dayanıklı hisar, şeddâdî taş yapı bir güzel kaledir. (---) tarafına ancak bir iç kale kapısı var.

Hisar içinde ancak 2.000 tahta örtülü alt ve üst katlı haneleri ve 3 adet küfür âyini yaptıkları puthane kiliseleri vardır.

Çarşı pazarı aşağıdadır, ama taşra varoşunun tüm çevresi rıhtım dolma çit palankadır. Bir yanı Tasma Nehri suyudur ki o kadar büyük nehir değildir. Bir tarafı cumbul cumbul çok derin bataklıktır.

Bu varoşta toplam 2.000 tahtalı bağsız bahçesiz hanelerdir. Çarşı pazarı ve çanlı kiliseleri açıkta idi, ama adedi malumum değildir.

Büyük Özü Nehri ve küçük Tasma Nehri'ni bildirir

Özü Nehri kuzey ve yıldız tarafından, Maskov vilâyeti ve Krakov vilâyeti dağlarından toplanıp iki aylık yollarda 300 adet büyük kalelere uğrayıp bu Vedmeduka kalesi, Çehril, Oman, Cankirman ve Özü Kalesi önünde Hasan Paşa Kalesiyle Kılburun Kalesi arasında Karadeniz'e derya gibi olup karışır. Tasma Nehri (---) (---) dağlarından doğup nice kalelere, yazdığımız kale ve palankalara uğrayıp Çehriliçse Kalesi yakınında Özü Nehri'ne karışır. O kadar lezzetli su değildir, zira çok azmak bataklıktan gelip akar.

Buradan Vedmeduka Kalesi altından kalkıp yine kıble yönüne bir konakta ormanlar geçip,

Jabotin Kalesi'nin özellikleri

Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatmanı hâkimdir ki 3.000 Kazak fecereleri var. İlk yapıcısı (---) (---) isim verilmesi sebebi Leh dilince (---) demektir.

Sağ tarafı çöldür. Sol tarafı mamur köylerle süslüdür, ama o tarafı kale altında bataklık kenarında dolma rıhtım ağaçtan sağlam palankadır. Bu bataklık gelip ayağı Tasma Nehri'ne

karışır. Tahta örtülü evleri, küçük kiliseleri ve bir hayli çarşı pazarı vardır. Hatmanı, Han'a hediyeler getirip kaleden top şenlikleri olurken Han hemen kahvaltı edip göç boruları çalındı. Oradan doğu tarafa eğimli çöller ile bir konak yeri bir anda varıp,

Kat kat palanka, sağlam Kapusna-i Dolin-âbâd Kalesi'nin özellikleri

Doline Nehri kenarında bulunduğundan Asfar kavmi bu kaleye Doline derler. İlk yapıcısı (---) (---) Lehce Kapusna (---) derler. Hâlâ Leh kralı toprağında Sotnik vezir hükmünde, yani Leh'in sancakbeyi hükmünde 3 kat geçit bataklık içinde 3 kat palanka hisar ve 3 kat sağlam hendek ile bezenmiş ada olmak ile cebehane ve toplar ile süslenmiş bir sağlam sed, dayanıklı sur, bir uğursuz mujik yurdudur. Bu kalenin kıble tarafı Tatar'ın Kırım vilâyetine gider amansız çöllerdir. Ama yine o tarafta Özü Nehri kenarınca mamur Sarıkamış Kaleleri vardır ki Kırım diyarına yakındır.

Bu Kapusna şehri 3 kat bataklık arasında 10.000 adet şindire, tahta ve saz örtülü keferelerin uğursuz haneleridir. Yer yer, bölme bölme çarşısı ve ufak tefek kiliseleri var. Doline Nehri üzre su değirmenleri kenarında kale poniki Han'a ziyafetler edip hediyeler verdi.

Bu mahalde tedbirli şanlı Han bir güzel tedbir edip Leh kralına âsî olan kalelerden alınan ganimet mallarını, esirleri ve Maskov'un kalelerinden alınan yağmalanmış malları, erzakları, esirleri ve bütün kalelerden hediye yoluyla gelen malları ve metaları tamamen Kırım vilâyetine gönderip kendileri Akkirman'da Melek Ahmed Paşa ile görüşmeyi daha doğru bulup bütün İslâm askerinin 3.000 adet araba metalarını Şirin ve Mansurlu beylerinden 10.000 adet seçkin yiğitlere 3.000 arabayı teslim etti. Han bu Kapusna Kalesi'nde 3-4 gün konaklayacak olduklarında hakir de esirlerimi onlar ile Kırım'daki otarıma

(köy) *[48b]* ve Hızırşa Efendi atalığıma göndermek için Han'dan izin alıp yine bütün yoldaşlarımla Han'ın elini öptüğümde 5 esir, 5 at, 1 samur hil'at, 5 tüfeng, 1 yorga at ve 300 Ungurus altını harcırah verip Han ile vedalaşıp,

Kapusna Kalesi altından Sarıkamış vilâyetine gittiğimizi bildirir

Evvelâ o gün o gece yürüyüp Çehril Kalesi hizasını geçip Özü Nehri kenarıyla Aşağı Sarıkamış vilâyetidir, yani Zaporoska diyarına, yani Cezayir levendi gibi levend vilâyetine girdiğimizde Çehril Kalesi kıbleye bir konak kalıp bizler,

Kırilov Kalesi'nin özellikleri: Ruslar Kürilov da derler. Özü Nehri kenarınca bir sarp taş kaledir. Aşağı varoşu kesme hendekler içinde 5.000 evdir, büyük şehirdir. Hâkimi Sarıkamış hatmanıdır. Ne Leh'e, ne Maskov'a ve ne Kırım'a tabi değil, bir alay ipden kazıktan kurtulmuş sapık inançlı müşriklerdir. Birkaç ufak tefek kiliseleri ve çarşıları vardır. Bu Kazaklar kavmi Özü Nehri'ne Vodenipir derler. Bağları yoktur, bahçeleri azdır. Buradan yine kıble yönüne bir konakta,

Kobilak Kalesi'nin özellikleri: Kobilak adlı bir hatman yapısıdır. Rusça kobilak kısrak demektir, yani Kısrak Kalesi derler. Bunlar da Sarıkamış hükmünde Zaporoska kavmidir. Bunlar da bir krala ve Kırım hanlarına bağlı değillerdir ki hepsi Sirge Kazağı'yla birdirler, ama bunlar Cezayirli gibi 10.000 askerdir.

Kobilak Kalesi'nin şekli: Özü Nehri kenarında bir yalçın kaya üzerinde dörtgen şekilli şeddadî taş yapı bir küçük güzel kaledir. Cebehane ve topları vardır. Birkaç kiliseleri ve dükkânları vardır. Özü Nehri kenarının karşı kıble tarafı Kırım vilâyetine gider. On konak Heyhat Sahrası nihayeti çöldür insan,

insanoğlu yoktur. Bir kere Tatar ile (---) tarihinde bu 10 konak çölü bir gecede aşıp bu kaleleri yağmaladığımız 2. ciltte yazılıdır, ona bakıla. Ve yine bu mahalde .Özü Nehri'nin beri tarafında kıble yönüne 10 menzilde tâ Bender Kalesi karşısına ve Akkirman karşısına ve 8 konak Özü Kalesi'ne kadar tamamen bu Sarıkamış vilâyetidir. Uğursuz Rus diline göre "Zaporoska" demek "Kapu eşiği" demektir. Bir görüşte "Serhaddin kapı eşiğini bekleyen levendler" demektir. Bu Kobilak Kalesi'nden kalkıp yine kıble yönüne Özü Nehri kenarıyla Sarıkamış kâfiri içre (---) (---) (---) (---) kale (---) (---) (---) (---) (---) kale (---) (---) (---) geçip iki günde,

Doğan Geçidi menzili: Sarıkamış toprağında bir yüksekçe yalçın kaya üzre bir harap kale yeri vardır. Sene (---) tarihinde Tohtamış Giray Han asrında bu kaleyi Timur Han harap etmiş, ama bir imar olacak yerdir, zira Kazak vilâyetinden ganimetle gelirken geçit başıdır. Bir kere kâfir bizi bu mahalde bastı. Allah'a hamd olsun esirleri beri Kırım tarafına Şahinkirman Kalesi'ne geçirip salt adamlarımızı Kazak basınca bir anda Özü Nehri'ni yıldırıp beri tarafa geçtik. Kâfir karşıda hüsrana uğrayıp baka kaldı. Yüce Allah nasip edip bu Doğan'da ya Kırım hanları, ya Osmanlı bir kale yapsalar bütün Tatar'a rahmet olurdu. Hatta bir kere bu Doğan Geçidi yerinde 4 köşe beyaz mermer üzerinde hüsn-i hat ile *"Fetahatâ"* tarihini kazılmış buldum. Eski zamanda sağlam kale imiş.

Allah'a hamd olsun şimdi bu mahalde bütün askeri, 3.000 adet talika ve hinto arabaları Şahinkirman gemileri, salları ve potlarıyla geçirip bizim adamlarımız da esirlerimiz ile Kırım'a gidip bizler salt kalıp o gün o gece ılgar edip sabahleyin yine Kapusna Kalesi altında Han hazretleriyle buluştuk;

"Hoş geldin kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliyâm" dedikte şıpırtma kalpağım başımdan çıkarıp Han hazretlerinin dizini öpüp askerin esenlikle Özü Nehri'ni geçtiklerini müjde

ettiğimizde Han sevinip o an borular çalınıp Kapusna Kalesi'nden kıble yönüne bir konak susuz çölde giderek Tasma Suyu geçidinden geçtik. Değirmenler kenarında Han oturup 10 göz değirmenlerden taze sıcak poğaçalar gelip İslâm askeri hemen geçidi geçti, zira ağırlık asla kalmamış idi. Buradan,

Duşka Palankasının özellikleri: Yapıcısı (---) dır. Rusça'da Duşka (---) derler. Leh kralı toprağında Sotnik vezir hükmünde 1.000 kefere cünüp askerine malik sapıklardır. Bu da Tasma Nehri kenarında *[49a]* bir küçük palankadır. İçinde ancak bin kadar tahta ve saz örtülü haneleri ve müşrikhane kiliseleri vardır. Yer yer çarşıları ve bahçeleri vardır. Hatmanı, Han'a ziyafet ve hediyeler verip (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan yine kıble yönüne,

Praslov Kalesi'nin özellikleri: Yapıcısı (---) (---) dır. Leh dilinde Praslov (---) (---) derler. Öncesinde ve sonrasında Leh kralı toprağındadır, ama bu kale Durujunka, yani Durucan hükmünde 3.000 bileği güçlü sermest Kazak'a sahiptir. Bu da Tasma Nehri kenarında palanka çıt ve rıhtım dolma sağlam hisardır. Hisar içinde tamamı 2.000 adet şindire ve saz örtülü meyhane ve domuz haneleridir. Yer yer kiliseleri belli olup çarşı pazarı ve diğer yapılarına bakmadım. Bu yere Tasma Nehri tâ batı tarafından gelip Çehrin Kalesi yakınında Özü Nehri'ne karışır.

.... (1 satır boş)...................

Buradan yine kıble yönüde bir konakta,

Aman yeri hisarı, yani Oman Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı (---) (---) dır. Leh dilince Oman (---) (---) derler ki isimlenme sebebi odur. Bazı halk dilinde Omaniçse derler, ama Türkler Oman derler. (---) Nehri kenarında büyük şehir, Kazak vilâyetinin Mısır'ı işlek süslü bir şehirdir ki fırdolayı çevresi beş saatte dolaşılır. Tamamen kalın direkler ile yapılma rıhtım ve

dolma palankadır. Duvarının boyu 20 Mekke arşınıdır ve eni 10 arşın dolma duvardır.

Ve hepsi 23 adet dirsek tabyalardır, ama topları küçüktür ve hile ve şeytanlığı azdır. tamamı 21 kapıdır. Çoğu (---) suyu kenarında tahtalı su kapılarıdır. Yıldız tarafı sâfî sazlık ve bataklıktır ve (---) tarafı ovalardır ki mamur köylerle süslüdür. Hâlâ Leh kralı toprağındadır, ama Durajanka hâkimdir. Toplam 7.000 seçkin kefere askere maliktir.

Han'a bütün askeriyle karşı çıkıp davullarını çalarak ve hora tepip dankiyo düdüklerini çalarak Han'ı kale yakınına getirirken kaleden bir yaylım top ve tüfeng şenlikleri edip bir tafra sattılar ki Oman Kalesi semender kuşu gibi Umman ateşi içinde kaldı ve Han'a büyük ziyafetler edip hediyeler geldi.

Bu mahalde saadetli padişah IV. Mehmed Han'dan Han'a "Rakofçi gazan kutlu olsun" diye mahabbetnâme hatt-ı şerifiyle kılıç, kaftan, murassa kemer kuşak, çârkab cevahir tirkeş ile Kalga ve Nureddin'e, veziri Sefer Gazi Ağa'ya ve 12 adet iş erlerine hil'at-i fâhireler geldi. Han sevincinden gelen kapucubaşıya 20 kese, 20 esir ve 20 baş safkan atlardan verdi. Gelen kapucubaşı 500 adam ile tâ Bender'e o gün yollayıp Oman Kalesi altında 3 gün daha durulup çevre kalelerden dahi hediyelerin gelmesi beklenildi. Bizler Oman şehri seyrine daldık.

Bu kale içinde iş erlerinin cevaplarına göre, hisar içinde toplam 9.000 küçük büyük, alt ve üst katlı menhus haneleri vardır ki hepsi şindire tahta örtülü, sobalı ve fırınlı murdar evleridir.

70 adet kilise ve manastırları ile 800 adet dükkânları vardır. 7 adet hanı ve 3 sobalı hamamı vardır. Bir hâkimi de vamoştur, yani gümrük eminidir. (---) (---)

Beğenilenlerinden: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kefere isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kadınlarının isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Rus dilini bildirir

Bu Kazak kavmi de Maskov ve Leh gibi Rum keferesi mezhebinde olup haç ayinleri, perhizleri ve bayramları tamamen Rum keferesi gibidir. Mesih milletinden geçinip İncil kitabı okurlar. (---) (---) (---) (---)

odin	dvey	tri	çetri	piyak
1	2	3	4	5
şişek	sim	vosim	duveyk	desek
6	7	8	9	10
hileb	voda	hudi	sak	vuhuk
ekmek	su	gel	otur	âteş
yabluka	isfinye	isfiçka	Hilibe pirniş.	
elma	domuz	mum	Ekmek getir.	
loziçe	Hudi sedi.	ruşe	islivi	
kaşık	Gel otur.	armut	erik	

med	masle	Kudideş?
bal	yağ	Nereye gidersin?
Kudi hudivce?	Pomahay bu.	Puda yüz duru.
Nereye vardın?	Hayırlı sabahlar.	Aleyküm selâm. *[49b]*
	ispasiyo	İduz diro.
	Allah ismidir. Allah'a ısmarladım.	Var sağlığla.

Çiduz çizdiro? Nedir hâlin?	hilopçe küçük oğlan	parbuk büyük yiğit
uvuçka koyun	çasnok sarımsak	çibula soğan

koriça tavuk	kon at	otva ördek	çerevik pabuç

Saçma sözlerini yazmak ayıptır, ama seyyâh-ı âlem olanlara lâzımdır kim şetm ettiklerin bilüp ihtirâz üzre olasın.

Mujik isfinye Bre çufud domuz	Sedi Otur	Huc isfine Domuz ye

didko şeytan	Uskurvisi sobak. Bre gidi köpek.
Day meni. Getir bana.	Yabut oymaker. Ananı s..eyim.
Nasoroto biholova. Başına sıçayım.	Napra günis. Burnuna osurayım.
Didko holopçi. Şeytan oğlan.	Yabut uçsa. Babanı s..eyim.

Bu tür sövmelerinden gayet sakınmak lâzımdır, zira gayet inatçı ve öfkeli kavimdirler ki muhakkak Benî Asfar kavmi bunlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Oman Kalesi'nin 7 günde elimizden geldiği kadar gezintisini bitirdik. Bu sırada Han hazretleri tüm yardıma gelen Leh askerlerine ve bütün Kazak askerlerine izin verip cehennemlerine gittiler. Han hazretleri ancak Kırım askeri ve bizim Bucak Tatarı askeriyle yüz 120.000 Tatar'la kalıp acele olarak Akkirman altında Melek Ahmed Paşa efendimize gitmek için kalkıp Oman Kalesi altından kıble yönüne bir günde büyük ormanları, sık çalılık ve ağaçlık balkanları ve mamur köyleri görüp geçerek,

Ladicin Kalesi'nin anlatılması

Yapıcısı (---) (---). Leh dilince isimlenmesi sebebi (---) demektir. Bu kale göründüğünde hâkimi Pokovnik, yani Leh veziri pâyesiyle 10.000 silâhlı güçlü asker ile Han'a karşı davul ve erganonlarını çalarak alay ile Han'ı kale altında kondurduklarında Ladicin Kalesi'nden önce 40-50 bin tüfeng ve fişeng, sonra 500 pâre topları üç nöbet atıp öyle bir şenlikler olmuştur ki yer ve gök güm güm gürleyip siyah barudun dumanından mavi bulut karardı. O an Han'a 100 araba değerli hediyeler gelip kale altında büyük ziyafetler oldu, ama hâlâ bu Ladicin Kalesi Leh kralı toprağındadır, ama eyaleti hâkimi Durujunka Kazağı hükmündedir.

Ladicin Kalesi'nin şekli: Bir düz ovada Aksu Nehri kenarındadır. Kazak kavmi bu Aksu'ya Vodebuh derler. Tâ Leh vilâyetinde (---) dağlarından gelip 310 pâre şehre ve kalelere uğrayıp bu Ladicin Kalesi altından geçip (---) (---) karışır.

Bu Ladicin bu nehir kenarında bir bayır altında bulunup kalesi tamamen dolma, rıhtım çim, kamış ve darı köküyle dolu bir sağlam palankadır ki Leh diyarında böyle bir dayanıklı hisar yoktur. Allah Osmanlı'ya nasip ederse Akkirman ve Karadeniz çevreleri emin olur. Dolma hisarının boyu 40 arşındır ve 20 arşın enli dolmadır.

Tamamı (---) kapıdır ve (---) tabyadır. Cebehanesi, 150 pâre topları, 10.000 hazır askeri ve 170.000 reayası mevcut büyük ülkedir. Hisar içinde toplam 6.000 adet tahta şindire örtülü uğursuz haneler var, çanlı kiliseleri ve çarşı pazarı bakımlı ve süslüdür. Birkaç ufak tefek tüccar hanları var. Bağları yoktur, ama bahçeleri çoktur. Sulu meyvelerinden eriği, armudu ve elması çok boldur. Çeşitli horilka rakısı, pivo ve medi gayet çoktur ve mahbub ve mahbubeleri yer yer vardır.

.... (2 satır boş)..................

Buradan kalkıp iki günde kıble yönüne giderken şenlikli ovalar geçip,

İstine Kalesi'nin özellikleri: Yapıcısı (---) (---) dir. İsmi Leh dilince (---) demektir ve Leh kralı hükmünde burada da Durujunka Kazak hatmandır. 7.000 Leh askeri Han'a gelip ziyafetler edip kaleden top şenlikleri edip Han'a 20 araba hediyeler verdi, ama kalesi küçük (---) nehri kenarında iç kalesi yalçın kaya üzerinde şeddadî yapı güzel taş kaledir.

Hisar içinde cebehanesi, topları *[50a]* ve birkaç çanlı manastırları vardır, ama büyüklüğünün ne kadar idiği malumum değildir, ama küçük görünürdü, fakat sağlamdır. Aşağı taşra varoşu fırdolayı dolma rıhtım çit palankadır. Çevresi cunbul derin hendektir. Ve gayet sarp büyük varoştur ki akan (---) nehri kuşatmıştır.

Bu kale serhadlerinin sonu olduğundan Tatar askerini hisar içine komadılar, ama çanlı kiliseleri görünmekte idi.

.... (2 satır boş)..................

Buradan yine kıble yönüne yedi saat ormanlı çayır ve çimenli bakımlı yerler ile gidip,

Şehrut Kalesi'nin özellikleri: Yapıcısı (---) Lehçede Şehrut (---) demektir. Hâlâ Leh kralı toprağında Durujunka hatman hükmünde hâkimi 10.000 kefere ile Han'a alay edip kale altında ziyafetler edip elli araba hediyeler verip kaleden top şenlikleri ettiler. Gerçekten de iyi balyemez iri topları ve bol cebehanesi var.

İç kalesi bir tepe üzerinde küçük beşgen şekilli bir küçük hisardır, ama aşağı taşra varoşu baştan ayağa ağaç palankadır ki bütün çevresi fırdolayı sulu ve bataklı hendektir.

Ve tamamı 20 adet çanlı manastırlıar, kiliseler ve 500 kadar dükkânlardır. 7 adet ahşaptan hanları var ve bahçelerinden üzümü ve eriği ve elması ve armudu,

.... (1 satır boş)...................

Şehrut Kalesi'ne Boğdan'ın Yaş şehri, Bender Kalesi ve Soroka Kalesi üçü sacayağı bulunup birbirlerine ara yatı menzil yerdedir. Bu Şehrut Kalesi altından da kalkıp kıbleye doğru giderken büyük Turla Nehri'ne rast gelip kenarıyla yedi saat gidip göz açıp kapayıncaya kadar hazır olan gemiler, kayıklar, çırnıklar, sal, potlar ve tulumlar ile tüm asker Turla Nehri'ni geçip karşı tarafta güvenlikli Boğdan toprağı olan zemine ayak basıp oradan doğu tarafa,

Soroka Kalesi'nin özellikleri: Yapıcısı (---) filândır. Boğdan dilinde Soroka demek (---) demektir. Bu Boğdan beyi hükmünde başka boyarlık ve vamoşluktur. Kalesi Turla Nehri kenarında şeddadî taş yapı yüksek kaledir, ama küçüktür. Han'a iyi top şenlikleri edip ziyafetler ile 100 araba hediyeler ile Han'a 700 tahta samur, 400 tahta kafa, 150 tahta samur paçası kürkler ve 50 kese guruş gelip,

"Padişahdan bizi rica edesiz ki,

'Melek Ahmed Paşa'nın kırdığı bizim Boğdan askeri değil idi' diye rica edin" dediler. Ricaları kabul olmayıp bu kadar maldan çıktılar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Buradan doğu tarafa Turla Nehri kenarınca bir günde,

Dâr-ı İslâm Kalesi, ünlü Bender-âbâd seddi menzili: Allah'a hamd olsun 1 Rebiulevvel 1068'de (7 Aralık 1657) ikindi vakti minarede ezanlar okunurken İslâm yurduna girip kaleden Han'a şenlikler ve ziyafetler oldu, ancak çok az hediyeler verildi. Buradan yine doğu tarafa Turla Nehri kenarıyla gidip,

Kızılçan Köyü: Bender köyüdür. Buradan,

Han Kışlası: Burada Yalı Ağası İslâm Ağa, Han'a 3.000 koyun ile büyük bir ziyafet verip Han'a, Kalga'ya, Nureddin'e, İslâm Ağa babası Han veziri Sefer Gazi Ağa'ya, Sübhân Gazi Ağa'ya, Defterdar (---) Ağa'ya, Ayu Ahmed Ağa'ya, Şirin ve Mansurlu beylerine, Şah Polad Ağa'ya ve Hanzâde Ahmed Giray'a kısacası 70 kimseler 70 adet samur donlar giydirip, Han'a 70 köle ve 70 yorga hediye çekip Han huzurunda kalpağını çıkarıp baş vurup kullukta oldu. Bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimizden divan efendisi Gınayîzâde Ali Efendi, gelip Paşa'dan nice çeşit kokulu içecekler ile nakışlı Kaya Sultan yağlıklarıyla selâm getirip,

"Buyurun, Akkirman altında Melek Paşa babanız padişahımı davet edip beklemektedirler" deyince Han:

"Davete uymak gerek. Emir emirdir" deyip, Han sabahleyin atlanacak oldu. Bu hakir Han'dan izin aldım. 20 baş esirimle, 47 alaşa atlarımla, 7 kese nakid malımı, 7 samur kürk, 47 adet Macar tüfengleri ve 3 talika araba kelepir esvabımla Akkirman altında çadırımda diğer *[50b]* hizmetçilerimi hayatta buldum. Hemen atımla, sadak ve kıyafetimle Melek Ahmed Paşa efendimin huzuruna varıp sevincimden ağlamaklı olup elini öperek şereflendim.

"Evliyâm, gazan kutlu olsun" deyince hakir:

"Bu gaza senin himmetinle olmuştur, efendim, zira ilk başta kâfire yardıma geden Eflâk Boğdan askerini kırıp diğer kâfirler da ondan ibret alıp Rakofçi'ye asla yardım gelmediğinden melun kral yenildi" dedim. O an Paşa'ya 5 esir ve 5 tüfeng hediyeler çekip çadırıma gidip istirahat ettim. Allah'a hamd olsun esenlikle ve doyum alarak İslâm ordusuna ulaşıp bütün dostlarım, arkadaşlarım ve yoldaşlarımla görüştük.

Ertesi sabahleyin Melek Ahmed Paşa efendimiz bütün askerine ve bütün iş eri ağalarına "Pâk müsellah olup Han'ı karşılamaya hazır olasız" diye ferman buyurdular.

Melek Ahmed Paşa'nın Mehmed Giray Han'ı Akkirman Ovası'nda ziyafete davetini bildirir

Evvelâ Melek Ahmed Paşa, Mehmed Giray Han'a Akkirman'dan cevahir ve murassâ eyerli, cevahir koşum, gaddâre ve altın zincirli bir siyah küheylân at ile kethüdası, divan efendisi ve kapucular kethüdasıyla 3.000 adet seçkin silâhlı küheylân atlı ağalar zırh ve zereh-külâh ile, 70 bayrak yaya sekban ve sarıca askeriyle Han'ı karşılamaya gidip Han'ı getirirlerken Paşa da Yanık Kalesi tarafında kendine ait tabileriyle Han'ı karşıladı. Han hemen attan inince Paşa da inip birbirleriyle ağlaşıp öpüştüler. Yine atlanıp atbaşı birlikte Han ile Paşa'nın otağına gelip Han otakta konup Kalga ve Nureddin otakta kaldı. Sefer Gazi Vezir, kethüdaya kondu ve Han'ın iç ağaları Paşa'nın iç ağaları içinde kaldı.

Paşa kendi kölelerinden Han'a 100 adet pâk hâs oğlanlar tayin eyleyip Paşa kendinin otağına gitti. Bütün Mansurlu, Şirinli ve Kapukulu ağaları ve bütün diğer mirzaları tamamen ağalara kondurdu. 150 adet nakışlı çergelere diğer Badrak, Karaçi ve Nogay Tatarlarını kondurup hatırlarını hoş tutmaya çalıştı. Paşa hemen yine Han yanına varıp kahvaltı adında 200 fağfûrî tabak miskli reçeller, armut, kebbât, kâbülî, helile, gülbeşeker, muamber, menekşe reçeli, zambak reçeli, ıtrıfil reçeli, şekakul reçeli ve 70 adet türlü kokulu miskli reçeller yenildi. Sonra çeşit çeşit masluka çorbaları, türlü türlü miskli padişaha lâyık hoşaflar içildi. Yemekten sonra mücevher leğen ve ibrikler ile eller yıkanıp kahveler, şerbet, çay ve bâdyân içildikten sonra gülsuyu ve buhurlar verildi. Paşa hazinedara işaret edince ayağa kalkıp bütün hediyeler Han huzuruna gelince Paşa:

"Padişahım, hayr mukaddem, gazan kutlu olsun. Hep böyle gazalar edesin. Hoş geldin ve safâ gelip yüzüm basa geldin, zira bir kâm almış mücahit padişahsın. Osmanlı'nın emrini yerine getirip din düşmanından intikam alıp gazan mübarek ola" diyerek Paşa, Han'ın başına bir kıymetli sorguc-ı padişahî soktu.

3 küheylân at; biri gayetle murassa ve mücevher eyerli küheylân at idi, bir sungur demirli, murassa ve mücevher kılıflı kılıcı Han'ın kemerine bağladı, sonra bir cevahir çârkab tirkeş, bir cevahirli Sultan Murad Han kuşağı, bir mücevher ve murassâ hançer verdi ve bir samur kürkü Paşa kendi eliyle Han'a giydirdi. Bir kat dona gömleğe kadar altın işlemeli esvapları Han'ın huzuruna koydu.

Kalga Sultan'a, Nuruddehr Sultan'a, Şirin beyine, Mansurlu beyine, Sincivit mirzalarına, atalıklara, ot ağalarına, Han veziri Sefer Gazi Ağa'ya, Yalı Ağası İslâm Ağa'ya, Defterdar İslâm Ağa'ya, Dedeş Ağa'ya, Kerş Ağa'ya, Ayu Ahmed Ağa'ya, kısacası 17 samur kürkten başka 170 adet kuşaklık altın işlemeli değerli giysileri adı geçen mirzalara, karaçı ve kapukulu ağalarına mertebeli mertebesince hil'atlar giydirip sultanlara ve adıgeçen ağalara birer at verildi ki toplam 72 baş küheylân atlar verildi.

Nice mirzalara zırh ve zereh-külâh, kılıçlar ve okluklar verilip o gün 300 koyun pişirildi. 50 kazan pilav, zerde, çorba ve 70 çeşit nimet ile 6.000 sahan türlü yemekler ve 50.000 ekmek, 70 yerde Muhammedî sofralara nimetler döşenip Akkirman çayırları üstüne kebap ve pilav yahni konuldu. Tatar askeri birbirine girip 7 günlük yemeği 1 günde yiyip pilav zerde ve çorbayı kalpaklarına koyup götürdüler. Bu büyük ziyafet hâlâ Akkirman'da ve Kırım diyarında dillerde destandır. *[51a]*

Ziyafetten sonra bu mahalde bütün Bucak Tatarlarına ve bütün et kullarına izin verilip hepsi vatanlarına gittiklerinde Han hazretleri Akkirman altında 87.000 asker ile yalnız kaldı. Paşa, şanı yüce Han'dan üç gün gece kalmasını isteyince Han:

"N'ola kalalım, ama kardaşım, size bu Tatar askeri yüktür" dedi. Paşa:

"Padişahım, siz berekâtınızla geldiniz. Biz Osmanlı askeri gibi derya askerden kocunmazız, n'olsa gerek" dediler.

Sonra bütün Kırım askeri, Osmanlı ordusunu erzak, kıymetli kumaşlar, türlü türlü küçük büyük güneş parçası esirler ile Paşa askerini ve Akkirman halkını öyle zengin ettiler ki bir katırcı, bir

seyis ve garip yiğitler çifte çifte köçeklere malik oldu. 7 yaşında bir oğlan 7 oka, 1 okka tütüne satılıp bir gümüş Macar üzengisi 3 guruşa ve bir samur kürk 10 okka tütüne satıldı. Diğer değerli mallar da ucuzca sorgusuz sualsiz satıldı.

Han hazretlerinin üç gün gece konuk olması kesinleşince Paşa, vekilharç Boşnak İbrahim Ağa'yı huzuruna çağırıp:

"Her gün ikişer kere 70 yerde kurulacak sofrada ellişer bin ekmek, 500 koyun, ellişer sığır, onar at kulunu (tayı) ve yirmişer at eti kebap pişirilip verilsin. Onar kazan yahni, onar kazan pilav, onar kazan karanfilli ballı miskli zerde, onar kazan pirinç çorbası ve onar kazan herise pişirilsin" için vekilharca tembih olundu. Bunlardan başka Tatar Han'a her gün üçer kere sofralar kurulup Han tabilerine özel 33 yerde sofralar çekilip her sofraya üçer yüz Keykâvus mutfağı sahanları çekilmek için ferman olundu. Akkirman şehrinden tam 17 bin sahan defterle toplanıp üzerlerine bekçiler tayin olundu. Zira Tatar yemekten sonra yağmayı öğrenmişlerdir, ama Han huzuruna sabahleyin 100 adet çiçekli fağfûr tabaklar ile miskli tatlılar, zülbiyât, Şam katırnebâtı, miskli reçeller, gülbeşekerler, türlü türlü emlec, kâbülî miskli ve amberli reçeller ile perhiz çorbaları ve maslukalar ile nebatî hoşaflar gelirdi.

Öğle yemeğinde 80 çeşit miskli baharatlı nefis nimetler tamamen mertebanilerle gelirdi. İkindi yemeğinde tamamen mücevher gümüş sahanlar ile 80 çeşit Tanrı nimeti gelirdi ki nice bin türlü baharatların güzel kokuları insanın dimağını kokulandırırdı.

Paşa kethüdasında Han veziri Sefer Gazi oğlu, divan efendisinde Kadıasker Murtaza Ali Efendi, Şirin beyi Kapucular kethüdasında, Mansurlu beyi Defterdar İslâm Ağa ve Telhisci Hüseyin Ağa'da Şirinli Kürşâh Merdan Bey, kısacası bütün Kırım ileri gelenlerinden kapukulları ve karaçılar, Şirinli, Mansurlu, Dayirli, Mankıtlı ve olanlar (şehzadeler), emildeş, atalıklar, diğer kartlar, ot ağaları, diğer Nogay mirzaları, Badrak ataları, Orak

mirzaları tamamen hepsi Paşa ağalarının çadır ve otaklarında yazılan nefis nimetler ile 3 gün 3 gece yiyip içip eğlenip büyük riayetler olunup hâs sohbetler olurdu ki anlatmak mümkün değildir.

Yine böyle iken her gün Paşa efendimiz Han'a, Kalga ve Nureddin'e birer samur don, birer boğça esvap ve birer yelkendez gümüşî çullu küheylân atlar hediyeler verirdi.

Ziyafetin sonunun anlatılması: Üçüncü gün ki oldu kahvaltıdan sonra Hûşenk-şâh nefiri, Efrâsiyab zurnaları ve hâkâni kösleri çalınıp bütün Tatar askeri Turla Nehri geçidi başına gidip Han hazretleri kendi yakın ağalarıyla ve kapu kullarıyla Paşa yanında kaldı. Paşa ile Han veda sırasında Han'a bir kese altın harcırah, 5 şemâme ham amber, 10 okka Mâverd ûdu 100 çift nakışlı Kaya Sultan yağlıkları, Han'ın beline yine bir mücevher zerrin kemer, bir hançer, bir kat yine değerli giysi ve bir samur nâdir lipâçe ki dîbâya kaplı, Paşa kendi eliyle Han'ın sırtına giydirip saygı gösterip ikramda bulundu. Az bulunur ve değerli hediyelerden pahalı 5 bohça her türlüsünden çok değerli kumaşlar, altın ve gümüş kap kacak cinsinden buhurdan, gülâbdan, şamdan, gümüş sini ve 10 adet gümüş sahanlar peşkeş çekildi.

Yne Kalga Sultan'a, Nureddin Sultan'a *[51b]* ve Han veziri Sefer Gazi Ağa'ya da birer kat temiz giysi ve birer samur postin kaplı dîbâ hil'at-i fâhireler verilip huzurlarına birer boğça altın işlemeli dîbâ, şîb, zerbâf, çarkûli, çârbâf, her boğçadan kadife, kâmha, hârâ, dârây, sereng, Güçerât zertârîler ve kûse destârlardan birer külçe verilip Kalga Sultan'ın, Nureddin Sultan'ın ve vezir Sefer Gazi Ağa'nın başlarına Paşa kendi elleriyle birer çelenk sokup:

"Oğullar, Kırım'da ve seferlerde bu çığalar ile gezin" buyurdular.

Sonra bütün mirzalara, boybeylerine, kapu kullarına, karaçılara 100 adet kuşaklık sırmalı hil'at, 50 çift orta hil'at, 100 çift sıradan hil'at, 170 kereke çuka çekmanlar ve hil'atlar giydirildi. Daha sonra gülsuyu ve buhur verilip dua ve senadan sonra Han kalkacak sırada Paşa koltuğuna girip otak kapısına dek yaya giderken Han hazretleri Paşa'ya, Rakofçi Kral'ın taburdan alınan veziri Kemen Yanoş'u ve Apopi Mihal'ı Paşa'ya hediye verdi. Paşa:

"Padişahım, aldım kabul ettim, ama şimdi Âl-i Osman duyup bu esirleri benden talep eder ve Yedikule'de hapis ederler. Onlardan bana ne faide" deyince Han:

"Bu söz gerçektir" deyip Necati ve Şah Polad adlı kölelerine, "Şu keseleri getir" deyip orada ayak üzere Paşa'ya 80 bin altın verdi. Paşa:

"Ne zahmet, hey Hanım?" deyip altınları kabul etti. Paşa da Han'a bir siyah kaytas cilfidan sâfinâtü'l-ciyâd nesli sabâ süratli at ki sanki saadet kaytasıdır, altınlarla kaplanmış bir mücevher eyer, murassa ve zerrin koşum, gümüş ve yaldızlı altın yularıyla ve murassa gaddâre ve topuzuyla anılan kaytas atı Han altına Paşa çekip üzengisiz bindiler. Kalga ve Nuruddehr'e ve vezir Sefer Gazi Ağa'ya da birer mebrum kadife eyerli, gümüş ve altın yaldızlı koşumlu atlar, birer gümüş çullu yelkendez atlar çekilip bindiler. Kadıaskere, Şirin beyi, Sincivit, Mansurlu, Arkınlı, Dayirli, Mankıtlı, Arslanlı, Çobanlı, Deveyli, Nevruzlu, Oraklı, Şıdaklı, Yaman Sadaklı beylerine, Defterdar İslâm Ağa, Yalı ağası İslâm Ağa ve Sübhân Gazi Ağa'ya, kapukulu ayanlarından atalıklara, emildeşlere, olanlara, karaçılara, ot ağalarına, Badrak mirzalarına, yurd atalarına ve diğer iş erlerine, kısacası bu adı geçenlerden başka emirzalara toplam 211 kişiye 11'i sırma eyerli, gümüş koşumlu, altın yaldızlı üzengili atlar verildi. 11'den

başkası 200 adet gümüşî çullu atlar yelkendez Arap atları Han askerine hediye verildi. Han bu hâli görüp Paşa'ya:

"Ey karındaşım, efendim, Paşa hazretleri. Bu bize çok iltifattır ve ne zahmettir. Keremkârlık ettiniz" deyince hazır-cevap Paşa:

"Padişahım, siz din-i mübin uğuruna Allah yolunda mücahidsiz ve Hâdimü'l-Haremeynü'ş-şerifeyn padişahının emrine uyup Âl-i Osman Devletine yardımcı oldunuz. Sizlere saygı göstermek ve ikramda bulunmak vaciptir. Mazur olsun, bugünden sonra yine hizmette olalım" diye özür şekilli ricalar etti. Paşa da Mahmudî divne doru atına binip Han ile atbaşı beraber giderken Han'ın Efrâsiyâb mehterhaneleri ve Paşa'nın Osmanlı davulları dövülerek atbaşı beraber Akkirman'dan kuzey tarafa bir saat Turla Nehri kenarında Yanık adlı kale dibinde Han suyu geçmeye kaldı. Paşa, Han ile vedalaşıp Akkirman'a gitmede.

Hakir de Han'ın elini öpüp veda mahallinde koynundan bir mücevher saatini ve 300 altın verip hayır duasıyla el öpüp Akkirman'da Paşa'ya gelip Han'ın selâmını bildirdim.

İmdi safâlı dostlara şöyle malum ola ki, Âlim ve Dânâ Allah'a malumdur ki bu ziyafetler böyle olmuş, yazılan zaferli savaş böyle olup bütün ziyafetlerin muhasebesi bu hakirin defterinde kendi el yazımla ziyafet masrafları yazılmıştır ki 3 gün 3 gecede olan masraflar ve bütün hediyeler ile 246 kese olup Özü Eyaleti ve Niğbolu Sancağı ilhak idi. Bu mansıbın bütün gelirleri tamamen Tatar Han hediyelerine gitti. Burada Melek Ahmed Paşa Hâtem-i Tay ve Cafer-i Bermekî cömertliği etti. Bütün halk Melek Ahmed Paşa için Abaza taifesinde bu kadar cömertlik görülmemiştir derler, ama Melek Ahmed Paşa aslında Abaza değildir. İstanbul'da Tophane şehrinde dünyaya gelip anası ve babası Abaza cinsinden olmak ile *[52a]* Melek'i 6 yaşında süt anasıyla Abaza kavmi alışkanlığı üzere Abaza vilâyetinde (---) adlı aşirete gönderirler. Orada 14 yaşına ulaştığında bu hakirin annesi, halasının kızı olduğundan Der-i devlete Melek gelip

bizim annemizle Melek'i Sultan Ahmed'e hediye verirler. Ahmed Han Melek'i görünce,

"Allah bilir şu oğlan melektir" der. Bu Melek'i Kızlar Ağası Büyük Mustafa Ağa'ya, annemizi de babamız Dergâh-ı âlî Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Ağa'ya verirler. Ondan bu hakir dünyaya gelip Melek ile yakınlığımızın aslı odur ve "Melek" lakabı Ahmed Han'ın bu sözleriyle olmuştur.

Beri taraftan, Han Akkirman'da Melek Ahmed Paşa'dan ayrılıp Turla Nehri kenarında bütün Tatar askerinden geçit başında defter ile bütün esirlerin vergisini alıp 87.000 Tatar içinden ne kadar mahbub güneş pençesi oğlanlar ve açılmamış yıldız gibi parlak kızlar var ise Han kendi huzuruna getirtip seçkinlerini ayırır.

Şanlı Han'ın Vezir Melek Ahmed Paşa'ya hediyelerini bildirir

Evvelâ 50 adet Macar esiri kaptanlar ki her biri yirmişer otuzar bin guruş yüksek ücretle kurtulmak isterler.

100 adet güneş parçası gibi Macar genç oğlanları.

100 adet dahi Macar kızları.

Bütün askerden toplanmış pâk, temiz, bilgili Abaza oğlanları.

50 baş seçkin, mahbub Çerkez gençleri.

50 baş Gürcü mahbubları ki her biri Kırım'da yetişip hüner sahibi olmuş, ilim ve marifet tahsil etmiş erlerdir.

Leh kralına âsî olan kalelerden 50 adet ay parçası oğlanlar ve Maskov vilâyetinde Kiyev Kalesi dağlarında alınan 50 baş beyaz Maskov dilberleri.

Bu yazılan toplam 400 adet güneş parçası oğlanları ve kızları bütün safkan Tatar atlarıyla, zırh u zereh-külâhlarıyla, bütün kılıçları ve sadaklarıyla, 5 araba ganimet mallarından 60 değerli çarhlı Macar tüfengleri ki tamamı 500 tüfeng idi.

Ve 50 ağırmak (safkan) at, 50 yorga (rahvan) beygir ki her biri şimşekten haber verir, tamamı gümüş Tatar eyerli, hepsi gümüşten Macar üzengili ve münakkaş sırma mebrum depingili

atlar ki tamamı 100 adet atlardır, her atı birer katana Macar esiri ellerine verip çekip Paşa'ya getirmede.

Ve 50 tahta samur kürk, 3 araba balık dişi ve 3 araba dane samur.

Ve Rakofçi Kral'ın kullandığı gümüş ve altın cinsi döşemeleri, kap kacak sahanları, şamdanları, tepsileri ve nice bin çeşite kilâr şeyleri üç araba gümüş kaplar ve gayrılar idi.

2 hinto araba ibrişim, 2 hinto araba Daniska haliçesi ve 2 hinto araba Daniska kehribâ sandıkları ve tesbihleri.

50 adet şahî toplar ve 5 adet kolumburuna toplar ki her biri altına benzer cilâlı ve parlak toplardır.

100 kızı ve 100 oğlanları da beşer beşer arabalara bindirip hepsi kırk araba etti.

Araba çeken dörder at ki her biri file benzer. Alman vilâyetinden, Daniska'dan ve Danimarka vilâyetinden gelme atlar ki tamamı 160 araba atları idi.

Bu yazılan hediyeleri Han hazretleri Çolak Dedeş Ağa ile Paşa'ya büyük bir alay ile gönderdikte bütün Osmanlı askeri hayran kalıp Paşa safâsından Arap atlarına binen silâhlı iki yüz adet Abaza, Çerkez ve Gürcü kölelerini şıpırtma kalpaklarıyla Paşa huzurundan geçirip hepsini hazinedara teslim ettiler. Diğer eşyaları da seyredip hazinedara teslim olup Paşa safâ etti. Dedeş Ağa, Han'ın mektubunu, esirlerin ve diğer hediyelerin defterini mührile Paşa'ya verince,

Dostluk cevabı: Elkâb, ıstılâh ve ibarattan sonra sözün özü bu idi ki, Tatar diliyle,

"Benim Akaçay vezirim atalığım carlığımız ilten Dedeş şuranız ile depter mucibine şo kadar uruş malından doyum bulduğumuzca hediyeler saldık. 'Es-sehî mâ melek/Cömert elinde olanı verendir'. Seper üzre bulungan şolkaydır, alay bolursa vilâyetimiz Kırımga bardıkta Kaya Sultan aytılan efendimize 50 Çerkes, 50 Abazga, 50 Gürci ve 50 Urus devgeleri ve şılgaları ve adıkalarına hüsündâr er ve kızlarından gönderemiz *[52b]* ve cenâb-ı şerifiniz hizmetine lâyık bulmak için

yahşı sadak taşıgan zor cigit köleler ve ağırmak yorgalar ve 50 çift karçıgalardan toykunlar ve sunkurlar göndermemiz mukarrerdir. İnşaallah. Bende Mehmed Han" deyip mühürlü muhabbet mektubunu Nogay dili ile yazıp bolca özür diler şekilli muhabbetler yazmışlar.

Paşa efendimiz mektuptan ve hediyelerden hazzedip hediyeleri getiren Çolak Dedeş Ağa'ya bir samur don, bir al at ve bir kese guruş verdi. Diğer tabilerine birer hil'at ve yirmişer altın verip el öptüler. Paşa da Han'a hediyeler defteri gereğince ulaştığının cevabını Han'a gönderdi. Dedeş Ağa gidince Paşa bütün tüfengleri, bütün araba atlarını, diğer ganimet beygirlerini ve 200 adet köleleri tamamen ağalara ve hakire dağıtıp bütün ağaların hatırlarını hoş etti.

Sonra akıllı Melek Ahmed Paşa, daha önce Han'ın 50 adet Macar kaptanları ki vermişti, hemen onları savaştan önce Âl-i Osman istemeden Tatar eliyle Eflâk, Boğdan, Kazak, Leh ve Erdel kefereleri eliyle her birini değerini değmeze kırkar ve ellişer keseye ve beşi yüzer keseye verilip eksik tamam hepsinin bahaları 1.696 kese etti. O ganimet mallarıyla Akkirman Kalesi, Kili Kalesi, Bender Kalesi, Yanık Hisarı ve Özü Kalesi'ne birer güvenilir ağalar gönderip tamir ettirmeye niyetlenip nice hayrat hasenatlar etti. Nitekim Melek Ahmed Paşa Özü Eyaleti'ne mutasarrıf idi, Han ile Paşa'nın birbirlerine adamları hediyeleriyle gidip gelmede idi. O yüzden Han ile Paşa'nın dostlukları ve sevgileri kesilmeyip tedbirli Paşa, Kırım Hanına bir dostluk mektubu gönderse 40-50 bin Tatar istediği yerde hazır olurdu.

Allah'ın hikmeti Der-i devlet tarafından Köprülücü Baba Veziriazam, Melek Ahmed Paşa ile Han'ın dostluk kurup güzel geçindiğini, bu kadar ziyafet, bağış ve hediyeleşmelerin iki taraftan yapıldığını duyup içinde bir gıpta ve ukde hasıl edip, imrenip nice kere Paşa'ya yerici ve sitemli mektuplar gönderip,

"Osmanoğlu'ndan fazla size Tatar Han daha yakın ve daha fazla lâzımdır. Akıllıca hareket edip Han'ın eteğini elden koma" diye nice bunun benzeri kâğıtları gelirdi.

Sonra Han Turla Nehri'nin Mayak Geçidinden ve Otyarık Geçidi'nden 3 günde geçip 7 günde aslî vatanı olan Kırım diyarına esenlikle, ganimet almış ve zafer kazanmış olarak varıp 3 gün 3 gece şehir donanması oldu. Daha önce Kaya Sultan'a göndereceğini üstlendiği 200 kız ve 200 oğlar, 10 çift doğan, toykun ve sunkur kuşlar, Paşa'ya 50 adet yarar tirkeş getirir yiğit oğlanlar ve nice pahalı eşyalar gönderip sözlerinde durdular.

Hemen Han hazretleri Kırım'a varınca Rakofçi veziri Kemen Yanoş'u Osmanlı istemeden 91 bin altına verip serbest bıraktı. Melun da Erdel'e varınca yine Rakofçi'ya vezir olup 200.000 kefere toplayıp Tımışvar Eyaleti'nde Lipova Kalesi, Çanad Kalesi, Solmoş Kalesi ve Façat Kalesi nahiyelerini yağmalattığı Âsitâne tarafında duyulunca 47.000 adet Budin Eyaleti askeriyle Budin veziri Şeyh Yahya lakablı Gürcü Kenan Paşa ile Tımışvar Eyaleti veziri (---) Paşa'yı askerleriyle Rakofçi kralı üzerine tayin etti. Çanad Kalesi altında (---) nehri kenarında iki derya gibi asker birbirleriyle karşılaştılar. Kulların Rabbinin hikmeti İslâm askeri yenilip bütün gaziler Murış Nehri'ne gömüldüler. Hatta (---) mansıbına mutasarrıf Elçi Hasan Paşa ile birlikte nice beyler ve miralaylar tamamen Murış Nehri'nde boğuldular. Bu kadar ganimet malları, çadırlar, ağırlıklar ve eşyalarla kefere askeri ganimet olarak aldı. Rakofçi ve Kemen Yanoş vezir, Han elinde esir olduğunun intikamını alıp Göle Kalesi'ni kuşatmaya gitti. Kış vakti olduğundan bütün kefere Erdel diyarına dönüp Tımışvar Eyaleti'ne ve Eğre Eyaleti'ne her eyaletten muhafazacılar kondu.

Bu bozgun Osmanlı'ya Rumeli'nde olmamıştır. Meğer Salanta Ovası'nda Budin Veziri Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa bozulduğu ola. O da büyük kötü namlı yenilgi idi.

Sonra Köprülü'den Han'a böyle bir mektup varır ki;

"Mala tamah edip Kemen Yanoş melunu 100 bin altına satıp Osmanlı diyarlarını haraba sebep olup 40-50 bin Allah kulunun katline sebep oldun. *[53a]* İnşaallah Akkirman'da Melek'den yediğin ziyafetleri evlâtların burnundan bile çıkarıp Melek yemeğinden sonra şeytan yemeğine muhtaç olasın. Tez padişah emrine itaat edip âzâd ettiğin Kemen Yanoş Kral ve Rakofçi Kral üzerine Yanova seferine gelesin" diye emirler Han'a gelip Han'ın etekleri tutuşup bütün emirleri ve yerici mektupları Han Paşa'ya gönderir. Paşa, Han'a yazıp;

"Padişahım *emrin başüstüne* deyip memur olduğunuz savaşa yönelip basiret üzere olun" diye haber gönderir. Sonunda Han korkusundan Köprülü'yle Yanova seferinde bulunmayıp seferden geri Kırım'a gelir. Han'ın Kırım'dan Köprülüzâde Ahmed Paşa zamanında azlinin sebebi Yanova seferine ve Uğvar seferine varmadığıdır.

"Söz sözü açar" üzere söz sözü açıp yine sadede gelelim. Melek Ahmed Paşa efendimiz Han'dan ayrılıp Akkirman Kalesi'ni tamir ederken bir gece bir rüya görüp ertesi sabah namazı imamlığını bu hakir edip Yâsin-i şerif okunduktan sonra Melek Ahmed Paşa:

"Evliyâm, Allah hayırlar vere. Bu gece bir rüya gördüm" diye rüyayı söylemeye başladı.

Melek Ahmed Paşa'nın garip salih (doğru) rüyası

"Evliyâm, hayr ola. Bu mübarek gecede görürüm, Özü Kalesi üstüne nice bin karakuşlar konup bağırıp çağırarak ayaklarından ve gagalarından havada kale içine birer taş bıraktılar. Hemen kale içinden bir feryatlar kopup kale kapılarını açıp bütün ümmet-i Muhammed kaleden kaçarken taşra çıkan adamların nicesini kuşlar yemeye başladı. Ve kaleden bazı ümmet-i Muhammed nice yüz kuşları ayaklarından tutup bağladılar ve birkaçını eziyet ve işkence ile öldürdüler. Bütün karakuşlar bir yere toplanıp kalenin bir kulesi üzere konup etrafa

uçup çer çöpler taşıyıp yuva yapmaya başladılar. Hemen kale içinden bir ateş çıkıp bütün karakuşların kanatları yanıp yere düşüp kanatsız kuyruksuz dik dik kalkışmaya başlayıp uçmaya dermanları kalmadı" deyip bu rüyayı hakire anlatınca,

"Hayr ola sultanım, Allah bilir Özü Kalesi üzere düşman kuşları konmak isterler, ama inşaallah kanatları yana" diye bir Fâtiha okuduğumda hemen tedbirli Paşa,

Özü Kalesi için yardım toplantısı

O an Paşa Niğbolu, Kırkkilise, Vize, Çirmen, Akkirman, Bender, Silistre ve Vidin alaybeylerini bir anda bütün askerleriyle hazır etti. Bucak Tatarı'ndan 10.000 askere Eşekdereli Mehmed Ağa'yı, Dedeşbay Ağa'yı, Satıbay Ağa'yı, Batır Mirza'yı kısacası bu gibi 40 bayrak sahibi ot ağalarını ve et kullarını bütün yiyecek, içecek ve gereksinimlerini hazırlayıp Yusuf Kethüda'sına 10 kese harcırah verip 15.000 seçkin askere serdar edip arkasına bir samur lipâçe giydirdi. Bütün askere (ağıtlar yakıp) gözlerinden yaşlar sicim gibi inip Melek bütün gazilere:

"Yürü, Allahu Rabbü'l-âlemin yardımcı ola" deyip 15.000 askeri o gün Akkirman karşısında Otyarık adlı mahalle bütün gemilerin sandalları, zarbina ve tıransa gemileriyle bütün askeri hemen karşıya geçirip kendileri Akkirman Kalesi altına geldi.

Son görüş ve tedbiri bildirir: Hemen Akkirman limanında geçen seneden kalmış Varna cenginde alınan 20 adet uğursuz Rus şaykalarının bütün mühimmatlarını bir anda koydu. Küçük şayka ve zarbina sandallarının sahiplerine ücretlerini verip 50 parça gemiyle Akkirman'dan 10.000 guruşluk kereste, peksimet, siyah barut, gülle ve diğer silâhlarla diğer levazımat mühimmatlar ile 50 parça gemileri ağzına kadar doldurdu. 100 kantar çivi ve bütün Akkirman ve Kili mimarlarını, gemilere 2.000 kile buğday ve 5.000 kile darı da doldurdu. Kendi bayraklarından yirmi bayrak sekban ve sarıca, Akkirman Kalesi kulundan 1.000 adet seçkin şehbaz yiğitler ile toplam 2.000 adet silâhlı askeri 2 günde 50 parça gemiye doldurup uygun rüzgârla sekiz saatte

Özü Kalesi'ne vardı. Bütün İslâm askeri 50 parça gemiyle gelen zahireyi, keresteleri ve askeri görüp taze can bulup bütün cebehane ve zahireleri ambarlara mahzenlere doldurdular. Hemen kalenin tamirine ve büyük hendeklerin temizliğine başlandı. Bu İslâm askerinin esenlikle ve rahatlıkla Özü'ye ulaştıkları haberi ertesi gün zahire getiren gemilerle gelip, Rus şaykalarının birkaçını bozup kale tamirine iskeleler yapıldığı haberi Yusuf Kethüda mektubuyla geldi. Yalı Tatarların bütün Özü ağaları, Özü Beyi Kargılı *[53b]* Halil Ağa, diğer iş erleri ve Yusuf Kethüda da Tatar askerini istemiş. Paşa:

"Burada dahi bize asker lâzımdır" deyip o gün Eflâk, Boğdan ve Bender beylerine mektuplar yazılıp Özü Kalesi tamiri için 10.000 adet balvan direkler, çivi, şindire tahta ve diğer top tahtaları, başka tür kereste, diğer mühimmat ve levazımatlar ile 1.000 adet mimar ve çerâhor, 2.000 Eflâk ve 3.000 Boğdan alelacele gelsin" diye buyurdular yazılıp Enseşi Yamalı Şamlı Halil Ağa haberci olup katar ile Eflâk ve Boğdan'a gitmede.

Yine o gün Özü'den haber geldi ki "Kalenin hayli duvarları tamir olup hendekler temizleniyor" dediklerinde Paşa safâsından raks edip yalı ağasına,

"Sen de bütün Bucak Tatarı'yla Özü Kalesi'ne gitmeye hazır ol" deyince,

"Emriniz baş üstüne" deyip hazır oldu.

O gün İsmail ve Kili Kalesi'nden 10 gemi kereste ile 1.000 adet silâhlı asker gelip onlar da uygun rüzgâr ile üç saatte Özü Kalesi'ne varıp ulaştıkları haberi geldi. Bu sevinç üzerine Akkirman altında Melek Ahmed Paşa ile huzurlu hâlde dururken 1068 [1658] tarihinde Âsitâne-i saadet tarafından Köprülü Mehmed Paşa Veziriazam ağalarından (---) Ağa adında bir zat gelip,

Bozcaada fetihnâmesini bildirir

Fetihname gelip padişah divanı olunca fetihnâme-i hümâyûn okunup bütün İslâm askeri rahatlayıp Akkirman Kalesi top şenlikleri edip Akkirman Kalesi sanki semender kuşu gibi

Nemrud ateşi içinde kaldı. Padişah fermanı üzere 7 gün 7 gece top, tüfeng ve fişeng şenliklerinden başka bütün Akkirman şehri değerli kumaşlar ile yüz binlerce kandiller ile şehir donatılıp herkes köşe köşe cavk cavk türlü türlü zevk u şevk edip padişahın devletinin devamına dualar ederlerdi. Her tarafta herkes oyun, eğlence, yiyip içmede olup Paşa'nın beş vakitte dokuzar kat mehterhaneleri çalınıp sabah ve akşam 20 Akkirman kazanı yemek pişip has, avam, zengin yoksul herkese teklifsiz nimetleri dağıtılırdı..

O gün tedbirli Melek Ahmed Paşa 300 adet buyurdular yazıp Özü Eyaleti'nde bütün kazalara, şehir, köy ve kasabalara birer mükellef ağa ile fetihnâme suretleri müjdesini gönderdi. Paşa efendimiz hakire Özü Kalesi, Hasan Paşa Kalesi ve Kılburun Kalesi fetihnâme müjdesi emirlerini verip, Özü Kalesi tamiri için Yusuf Kethüda'ya, Özü beylerine ve Kılburun beyine birer mektup ve birer hil'at verip,

Akkirman'dan Özü Kalesi'ne Bozcaada fetihnâmesini götürdüğümüz menzilleri ve çektiğimiz şiddetli sıkıntı ve acıları bildirir

Evvelâ Akkirman'dan Paşa efendimle vedalaşıp hayır duasıyla 20 adet tabi ve 20 adet Akkirman Kalesi kılavuzlarından yarar ve namlı kılavuzlar alıp Akkirman'dan 3 adet firkatelere binip güzel hava ile Turla Nehri'nin Karadeniz'e karıştığı boğazı 6 milde esenlikle geçip,

Otyarık menzili: Turla Nehri'nin karşı kuzeyi tarafında Özü Kalesi toprağında sâfî Kazakistan uğursuz Rusların avlak yerleridir. Zira bu mahalde Akkirman'dan gemiyle geçip Özü'ye oradan Kırım'a gidilen anayol olduğundan bütün Kazaklar bu yolların pusu yerlerinde bekleyip gelen geçenleri alıp esir ederler, bir ıssız amansız yollardır. *Allah koruya.*

Bu mahalle Otyarık adının verilmesinin sebebi odur ki Kırım'dan ve Özü'den bu amansız çöl ile gelen eğer gece ise bıldırdan kalmış ölen otları toplayıp ateş yakıp karşı Akkirman'a

yarık işareti ettiğinden Akkirman'lı göz açıp kapayıncaya kadar gemilerle bu mahalle gelip söyleşip eğer müslim ise ve itaat edenlerden ise alıp karşıya geçirirler. Ama birkaç kere kâfirlerin Türkçe bilen Kazakları bu mahalle gelip otları yarık edip Akkirman'dan kayık ile adamlar gelince bütün Akkirmanlıyı esir edip gittiler. O zamandan beri Akkirmanlı gafil olmayıp değme adamı bu Otyarık'dan değme hâl ile almazlar, ama ulakları ve yolcuları bilip ateş yaktıklarından bilip alırlar. Onun için buraya Otyarık derler. Bayezid Han-ı Velî Akkirman'ı feth edince bu mahalle bir sığınacak yer olması için bir tepe üzerine bir geçit kule yapınca güvenli yer olur. Zamanla Kazak istilâ edip temelinden yıkar. Hâlâ yapı kalıntıları bellidir. Bir bayır üzere gayet tehlikeli yerdir. O gece orada Kazak korkusundan asla rahat uyku görmedik, zira bu mahal Kazağın *[54a]* tahta kalesidir.

Buradan doğu tarafa Karadeniz kenarıyla Tih Sahrasından örnek verir bir amansız kuru zemin ile sekiz saatte,

Böremoyin menzili: Tatarcada Kurt boynu demektir. Gerçekten de eşek kadar kurtları Kazak domuzlarından tehlikelidir. Bir dereli, ılkınlı, sazlı ve kamışlı amansız yerdir. Çevremize karakollar koyup yine silâhlı iken heybelerimizden hazır yemekler yedik. Oradan yine Karadeniz kenarıyla beş saatte,

Dallık menzili: Bir dere içinde ormanlık dalları olduğundan Tatar kavmi bu mahalle Dallık derler. Bu da kâfirin gayet pusu yerleridir ki gayet tehlikelidir ve Mayak yolu bu mahalde kavuşup 14 saatte geçip,

Hocabay Kalesi zemini: Sultan Bayezid Akkirman'ı feth edince Hocabay adında bir zengin kişi Bayezid Han'dan izin alıp bu mahalde bir kaya üzerine bir sağlam kale inşa eder. İçine kul koyup 500.000 koyunuyla bu vadileri mülk edinip geçindiğinden Hocabay derler. Hâlâ kalesi Karadeniz kenarında bir sarp kaya üzerinde yapı kalıntıları açıkta durup az bir şey ile bu kale imar olsa ülke imar olup yol güvenliği sağlanırdı.

Bu mahalde Karadeniz'den tuz çıkıp kale neferatının mevâcibleri tuzladan karşılanırdı. Burada hepimiz bir dere içinde orman içine girip atlara yemler asıp etrafımıza karakollar koyup atlara yemler kestirdik. Yine o gece kalkıp ılgar ile Karadeniz kenarıyla gidip Hoca deresini atlar ile geçtik. Bu dere sol tarafta Durujunka vilâyetinden gelip bu mahalde Karadeniz'e karışır küçük sudur, o suyu geçip Karadeniz kenarınca kuzey tarafa beş saatte,

Üçacılı Gölü menzili adlı mahalde silâhlarımızla hazır olup sessizce birazcık dinlenip atlarımızı dinlendirdik. Zira bu Üçacılı adlı gölün başında Durujunka Kazağı'nın Orbakirman adlı bir balıkhane kalesi vardır. Onun için o mahalden sessiz sadasız geçip Deli Gölü geçtik. Gerçi esvaplarımız sehel ıslanıp o mahalde biraz konuldu. Bu mahal de güvenli değildir. Buradan yine kuzey tarafa,

Yahşı Deresi: Bunu da kolaylıkla geçip iki saatte,

Perezen Nehri: Batı tarafta ta Şahrut Dağları ve Ladicin Dağları'ndan gelip Durujunka Kazağı vilâyetini geçerek bu yol üzerinde asla geçit vermez büyük nehir olup Karadeniz'e, Tentere Adaları önünde karışır, bir mil enli sudur. Yüz bin sıkıntı çekerek ancak bir küçük gemiyle karşı geçerken Allah'a hamd olsun Akkirman askeriyle daha önce fermanlarla giden bin adet Boğdan keferesi askeri geldi, onlar ile korkusuzca sabaha dek potlar ve sallar çatıp atları yıldırarak karşı tarafa geçtik. Zira bu mahalde kâfir pusuya saklanıp askerin yarısı geçip yarısı yerinde kaldığını ve askerin iki bölük olduğunu gördüğünde ya berisini ya ötesindeki askeri vurup esir ettiği çok olmuştur ki hem berisini ve hem ötesini vurur bir tehlikeli Perezen Nehri'dir. Allah'a hamd olsun esenlikle geçip yine Karadeniz kenarınca doğu tarafa dört saatte,

Sağlam Cankirman, yani eman yurdu Özü Kalesi'nîn özellikleri

Allah'a hamd olsun (---) tarihinde 1.000 adet Akkirman ve 1.000 adet Boğdan askeriyle Özü Kalesi'ne yakın varınca Özü beyine ve Paşa kethüdasına hakirin geldiği haberini gönderip hakir bütün asker ile biraz atlardan inup istirahat ederken kale tarafından bir toz çıkıp tüm Özü askeriyle beyleri ve Paşa kethüdası hakiri karşılamaya geldiler. Bunca sıkıntıdan sonra büyük alay ile kale altına varılınca *aman Allah* üç adet Özü Kalesi, Hasan Paşa ve Kılburun'un 5 pâre kalesinden o kadar "Safâ geldin" topları attılar ki yer gök tir tir titreyip Özü Kalesi'ne esenlikle girdik. Bey sarayında padişah divanı olup mehterhanelerden sonra efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın buyurdumlarını ve mektuplarını beylere ve Yusuf Kethüda'ya verdik. Önce Bozcaadası fetihnâme-i hümâyûnu okundu, bütün insanlar sevinip Sultan IV. Mehmed Han'ın devletinin devamına ve Bozcaada fâtihi Köprülü Mehmed Paşa'ya hayır dualar ettiler.

Cankirman, yani Özü Kalesi'nde Bozcaada'nın fethedilmesi şenliklerinin anlatılması

Hemen fetihnâme okunduktan sonra kale neferatı ve çavuşları bağırıp bütün neferatlar kalenin burçları ve bedenleri üzere pür-silâh hazır olup daha önce yardıma giden 10.000 adet seçkin asker kalenin içinde ve dışında, derya gibi İslâm askeri bütün silâhlarıyla hazır *[54b]* oldular. Önce yukarı büyük kalede üç nöbet gülbâng-ı Muhammedî çekilip Allah Allah sesleri göklere doğru ulaştı. Dua ve senadan sonra 5 adet kaleden davul, nakkare ve borulara rehâvî makamında üstad mehterler yol buldurunca hazır bekleyen Müslüman gaziler beden dişlerinden bir yaylım tüfeng atıp ardı sıra şahî ve balyemez toplar atılıp yer ve gök, gökgürültüsü gibi güm güm gümledi.

Kısacası bu üslup üzere 3 nöbet top ve tüfeng şenlikleri olup Özü şehrini öyle süslediler ki sanki kocakarı dünya, taze gelin

olup düğün şenliği gibi sevinç ve şenlikler ile Özü halkının geceleri Kadir gecesi, gündüzleri kurban bayramı günü oldu.

Bundan sonra hakir kalenin bütün iş erleriyle kale çevresini gezip dolaşarak kalenin tamir olunmuş yerlerini ve tamirata muhtaç olan yerlerin btün keşf edip onarıma muhtaç olan yerlere adamlar üşürüp 3 günde nice yerleri İskender seddi gibi sağlamca imar ederlerdi. Ama bu hakir sanki kalenin imaretine gözcü gelip her gün kaleleri gezip dolaşıp ve bütün ocak ağalarıyla dostluk ve yakınlık kurup vilâyetin hâllerini sorarak sırlarına vakıf olup sorardım.

Her gün donanma şenliğinde sabahleyin bir ağada ikindiden sonra bir ağada ziyafetler yenip hediyeler alırdık.

Bir gün Özü beyi hakire donanma müjdesiyçün bir kese guruş, bir samur kafası kürk, iki donluk saya çuka, iki Rus kölesi ve üç baş küheylân Sâlihli atları verdi. Ve Özü kalelerinin beşinden de bir kese guruş, 5 namlı köle ve 5 baş safkan Arap atı verdiler. Sonra Paşa kethüdası Yusuf Ağa 100 altın, bir köle, bir kafa kürk, bir at ve bir kılıç, kölelerime de onar altın bağışlayıp kalenin özelliklerini yazmaya başladık.

Can Özü Kalesi şeklinin anlatılması

(---) tarihinde Osmanlılar'dan Sultan (---) yapısıdır, Macar Ali Paşa eliyle. Üç tuğlu vezir eyaleti tahtıdır, ancak güvensiz yer olmak ile veziri Silistre, Babadağı ve Akkirman şehirlerinde oturup 10.000 asker ile muhafaza eder. Hâlâ bu Özü Kalesi Silistre Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır. Ama bunun beyi kanun üzere Özü Suyunun karşı Kırım tarafında Kılburun adlı kalede oturup muhafaza edip tâ Kırım adasının Orağzı adlı yere 4 konak çöl ile Kırım'a kadar Özü beyinin hükmündedir. Tatar hanların Bayezid Han kanunu üzere alâkaları yoktur. Özü beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 240.000 akçedir. Ancak zeamet, timar, alaybeyisi ve çeribaşısı yoktur, zira kıble tarafı Karadeniz ve batı tarafı tamamen Kazakistan'dır. Her an Kazak horozlarının sesleri işitilir. Doğu tarafı Özü Nehri aşırı

Heyhat Sahrası'dır. Tâ Azak Kalesi ve ondan 97 konak tâ Hazar denizine kadar Heyhat Sahrası Deşt-i Kıpçak'dır. Güney tarafı yine Akkirman'a kadar amansız yerlerdir ki nice kere geçmişik. Onun için timar ve zeametleri yoktur.

150 akçe kazadır. Nahiye köyleri geniş topraklardır. Üç oda cebeci ve üç oda topçu askerleri var. Asla yeniçeriler yoktur ve duramazlar. Zira kazanç ve iş yok bir tehlikeli derbent ıssız yerdir.

Hepsi 5 adet kalelerde 5 adet mankala dizdarları vardır, hepsi 20 adet tuğ sahibi muhteşem ağalardır ve tamamı 2.050 adet seçkin pâk ve silâhlı hazır kulları vardır.

Bir hâkimi de bey subaşısıdır. Mimar ağası, muhtesib ağası, bâc u pazar ağası, marangoz ve kalafat ağası vardır, zira iskele olduğundan Akkirman'a ve Kili ve İsmail'e gider gelir ve karşı Kırım'a asker geçirir gemileri çok olduğundan kalafat ve marangozları vardır.

Özü Kalesi'nin şekli: Bu kale biri birine bitişik üç kat bölme kalelerdir. Ama hepsinden eskisi, yukarı Macar Ali Paşa yaptığı eski kale, bir topraklı bayır üstünde 15 tahta örtülü kuleli ve 20 ayak enli kalın taş duvarlı, iki kat duvarlı, hendeği derin enli sarp ve metin dört köşe sağlam bir kaledir. Hendeği üzerinde bir ahşap köprüsü var, her gece köprüyü bekçiler makaralar ile çekip köprüyü kale kapısına dayayıp kapıya siper ederler. Bu köprü Melek Ahmed Paşa yapısıdır ki asma makaralı köprüdür.

İki kat sağlam demir kapısı kıbleye ve Karadeniz kenarında Kılburun Kalesi'ne bakmaktadır. Hendek içine bütün kulelerden toplar *[55a]* kirpi gibi bakar. Bütün kulelerini Melek Ahmed Paşa tahta şindire örtüp sağlam ve süslü kuleler oldu.

Bu taşra büyük demir kapıdan içeri bir kat kale duvarında bir demir kapı daha vardır, ama taşra kapıdan küçük demir kapıdır. Bu iki demir kapı arası üzerinde toloz kemer kârgir

yapıdır ki üstü tahta minareli Hünkâr Camii'dir, ama küçüktür ve şer'i mahkeme bu camie bitişik olup üst kattadır.

Bu kalede avlusu küçük 200 adet bahçesiz, üstleri tamamen toprak örtülü alt ve üst katlı serhad evleri vardır. Bey sarayı bu kalededir. Bütün sokakları pâk kaldırımlı, yolun iki tarafında ancak birer adam sığar 20 adet küçük dükkâncıkları yakınında bir küçücük üç kurnalı hamamı vardır. Aşağıdan atlarla suyunu getirirler. Cebehanesi. buğday ambarları, mükellef ve mükemmel hazır topları vardır.

Bu kalenin doğu tarafı bayırdır. Batı tarafı tamamen sahradır. Hendek kenarından taşrası bir top menzilinden sonra sahra tamamen mamur bostanlardır. Kavunu ve karpuzu çok olup bağları ve bahçeleri yoktur, zira "Soğuk cehennem bu diyardadır" derler. Onun için bu çöllerde bir dikili ağaç olmadığından halk arasında darb-ı mesel olup "Seni Özü kırında yitireyim" derler.

Sağlam orta hisarın şekli: Bu Yukarıkalenin mahallesi içinde kuzey tarafında, aşağı orta hisara iner bir küçük demir kapı var. Yokuş aşağı orta hisara inilir. Bu hisar daha önce çit ağaçtan palanka hisar idi. Sonra 1036 [1627] tarihinde Sultan IV. Murad Han zamanında padişah fermanıyla Piyale Paşa donanma-yı hümâyûn ile gelip bu kaleyi şeddadî taş yapı olarak inşa edip yukarı eski kaleye katınca 10 kuleli bir sağlam bir sur, dayanıklı sed ve mücevher yüzük gibi bir kale olmuştur.

Bu kalenin de iki demir kapısı var. Biri kıbleye, biri kuzey tarafa açılır. İçinde 100 kadar küçük avlulu bağsız ve bahçesiz, tamanen toprak örtülü ufak tefek evleri var.

Kıble kapısı üzerinde bir tuğla minareli Sultan IV. Murad Camii var. Bu da üst katta nur dolu bir sultan camiidir. 20 adet küçük dükkânları, bunun da ağaları, 300 kulu, topçu ve cebecileri vardır, ama bunda da yeniçeriler yoktur. Alçak yerde

olmak ile sokakları çamurdur. Yukarıkale gibi pâk kaldırım değildir.

Buna Piyale Paşa Kalesi derler, zira Piyale Paşa yaptı. Bunun doğusunda Hasan Paşa Kalesi'ne açılır mahalle içinden bir küçük kapısı var, zira Kaptan Hasan Paşa Kalesi bu Piyale Paşa Kalesi'ne bitişiktir ki aralarında bir yalın kat bölme hisar duvarı vardır. Bu hesap üzre yukarıda eski Macar Ali Paşa Kalesi, ortada Piyale Paşa Kalesi ve Özü Nehri kenarında Kaptan Hasan Paşa kalelerinin üçü de birer büyüklükte ve birbirlerine bitişiktir. Ancak aralarında birer kat şeddadî hisar duvarları olup her duvarda kalelerin birbirlerine girilecek birer küçük demir kapıları vardır. Bu anılan duvarlarda yine kuleler, beden dişleri ve toplar bulunmaktadır.

Büyük Hasan Paşa Kalesi'nin şekli

Bu kaleyi de 1036 [1627] tarihinde Sultan IV. Murad Han fermanıyla Kaptan Hasan Paşa Çelebi donanma-yı hümâyûn ile gelip bu kaleyi büyük Özü Nehri kenarında Piyale Paşa Kalesi'ne bitişik dörtgen şekilli sanatlı bir kale yapıp öyle sağlam inşa etmiştir ki öbür kaleler bunun yanında sanki kara iskeleli sade yapılardır. Zira Özü Nehri kenarında bulunduğundan Kazaklar yüzlerce parça şaykalarıyla devamlı olarak gelip buna sarılıp bunun önünden geçeceği muhakkak olduğundan Murad Han'ın sıkı tenbihiyle bu kale sağlamca dört köşe şeddadî ve rıhtım sağlam yapı olarak inşa edilmiştir. Özü Nehri kenarında gayet dayanıklı büyük tabyalar, sağlam kuleler ve türlü türlü savaş tasavvuru için birbirlerin korudur dirsekleri ve kaleden aşağı düşmana taş bırakacak medineli kilvili mukarnaz baca delikleri ile süslenmiş, türlü türlü savaş âlet ve silâhları ile bezenmiş metin kaledir.

Bütün kuleleri, burç ve dirseklerinin üzerlerini Melek Ahmed Paşa efendimiz Rus şaykaları tahtalarıyla örtüp süslü kuleler yapmıştır ki bu kulelerin önünden Özü Nehriyle Urus şaykaları geçmemek için 40 adet demir kapaklı top kapıları içinde 47 adet balyemez, şayka, kolumburuna ve pıranka topları var ki Özü Nehri üzerinde değil Karadeniz'de 15 mil ve Heyhat Çölünde beş saat yerde kuş kondurmayıp kuş uçurmaz.

Bu kalenin de ağaları ve kulları öbür kalelerden *[55b]* fazla hazırdırlar. İki kapısı var. Biri kuzey tarafa açık ve biri kıble yönüne bakıp kapı üzerinde bir alçak tuğla ninâreli Sultan IV. Murad Han'ın ufak tefek üst katta bir camii vardır ve 30 adet küçük dükkânları var. Bu kale içinde toplam 300 adet toprak örtülü bağsız, bahçesiz ve avluları daracık daracık evler vardır.

Bu Hasan Paşa ile Piyale Paşa kaleleri alçak ve kumsal yerde bulunduğundan asla hendekleri yoktur. Zira bir karış zemini kazsan su çıkıp kuşatma sırasında asla lağım ve metris kabul etmez. Onun için hendeği yoktur.

Bu yazılan iki kale tamamen yalın kat duvardır, ama gayet sağlam, 40 arşın yüksek ve 10 arşın enli şeddadî duvardır. Bütün tabyaları, kuleleri ve bütün dirsekleri birbirlerini korudur mazgal delikleri ve top delikleri ile hazır güzel kaledir, ama yukarı eski Ali Paşa Hisarı bunlara eğimli, gösterişli, heybetli 2 kat duvarlı ve hendekli sağlam hisardır. Sözün sonu, bu yazılan 3 adet kalelerin büyüklüğü tam 4.000 adet germe adımdır.

Kısacası Karadeniz çevresinde mamur olan 1.060 adet kale, şehir ve kasabaları koruyan kalelerin biri bu Özü Kalesidir ve biri Azak Kalesidir, zira bu iki büyük kale olmasa Azak ve Özü Kazakları İstanbul'u bile istilâ ederlerdi.

(---) tarihinde Sultan IV. Murad Han'ın tahta çıkması sırasında bu Özü Kazakları 300 parça şaykasıyla korkmadan

çekinmeden Karadeniz Boğazından içeri girip Sarıyar kasabasını, Büyükdere kasabasını, Kefeli Köyü'nü, Tarabya kasabasını, Yeniköy ve İstinye kasabasını vurup talan edip hemen Yeniköy'den beş Mısır hazinesi mal alıp bu kadar değerli eşyalar ve bu kadar ümmet-i Muhammed esirlerini alıp uygun rüzgârla Karadeniz'e çıkıp bu Özü Nehri'nden içeri girip cehennem yurtlarına esenlikle ve doyum almış olarak gittiler.

O gün İstanbul içinde Ermeni ve Rum kefereleri az kaldı ki baş kaldırıp Galata Kalesi'ni istilâ etme sadedinde iken Yahudiler bütün zamanda Rum keferelerinin şiddetli düşmanları olduklarından Yahudiler haber edip nice yüz Rum ve bed-reng Fireng keferelerinin haklarından gelinip İstanbul içinde büyük dedikodu ve çalkantı oldu.

Daha sonra Sultan IV. Murad Karadeniz Boğazı'nın iç yüzünde Kavak Kalesi'ni ve karşısında Yoroz Kalesi'ni yaptı. O sene bu Özü kaleleri, Tulça Kalesi ve Karahırman kaleleri yapılıp Karadeniz çevresi biraz güvenli hâle geldi.

Sözün özü, bu Özü kaleleri Osmanlı'nın Karadeniz tarafında olan kalelerinin dayanıklı seddi ve sağlam kilidi olan kalesidir, ama ismi Cankirman'dır. Tatarca'da kirman kaleye derler. Özü Nehri kenarında inşa olunduğundan Özü Kalesi derler. Ve,

Özü Nehri: Tâ Maskov vilâyeti ve Krakov vilâyeti ile Daniska vilâyeti dağlarında 17 yerden toplanıp yukarıda yazılan Leh kaleleri önünden akarak inip Kazak diyarında nice yüz pâre kalelere uğrayıp sonra bu Özü Kalesi önünde bir top menzili uzaklıkta Küçük Hasan Paşa Kalesi ve Kılburun Kalesi arasında derya gisi, sanki Şattu'l-Arab gibi Karadeniz'e karışır. Bu mahalde 10 mil ve 7 mil enli nehirdir.

Özü Kalelerinin taşra varoşlarını bildirir

Bu Özü Kalelerinin kıble tarafına 500 adım gidip ceng mahallinden alarka 500 adet saz örtülü Eflâk ve Boğdan keferesi evleri vardır. 200 adet salaş, çalaş, balaş ve palaştan, saz ve kamıştan yapılma, derme çatma dükkânlardır. Asla kârgir yapı yoktur, zira her an ceng olup Kazak kâfiri gelip yakar. Ama bu dükkânların çoğu bozahane ve meyhaneler ve at değirmenleridir. 7 adet kamıştan yapılma hanlar ve 100 kadar biraz sağlam yapılmış mahzenlerdir ki bunlar tamamen toprak örtülü yapılardır.

Bu mahallin zemini biraz yüksek olduğundan yeraltında 2.000 adet buğday, arpa, darı ve çavdar kuyuları var ki ağızları dar, dipleri geniş yüzer adet adam alır yerlerdir. Burada da asla bağ, bahçe ve bir ağaç yoktur.

Yukarı eski kale ensesinin atı tarafında 300 adet Karatayak namıyla bilinen Nogay Tatarları obaları vardır. Anılan aşağı kefere varoşundan kıble tarafına bir ok menzili uzaklık bir kumsaldır. O kumluk burnunda,

Küçük Hasan Paşa Kalesi'nin özellikleri

1036 [1627] tarihinde bu da Sultan IV. Murad Han'ın yapısıdır, Kaptan Çelebi Hasan Paşa eliyle. İstanbul yakınında Çatalca kasabasında doğup Tabanıyassı Mehmed Paşa çerâğlarından Hâtem-i Tay gibi cömert, tedbirli yiğit bir vezir idi. Bu kaleyi Kapudan Paşa iken padişah fermanı ile donanma-yı hümâyûnu 300 *[56a]* pâre gemiyle bu mahalle yanaştırıp yedi ayda bu kaleyi tamam edip padişaha arz eyledi.

Bu kale Özü Nehri kenarında Özü Kalesi toprağında birbirlerine topları yetişir dört köşe dörtgen şekilli bir küçük şeddadî taş yapı bir hoş kaledir. Doğu tarafa bakar bir küçük demir kapısının üstünde celî tezhipli yazı ile tarihi budur:

Şehinşâh-ı cihân Sultân Murâd Hân
Zamân-ı devletin medd ede Bârî,

Mukâbilinde hısn-ı Kılburun'un
Yapıla bir hisar-ı şehriyârî,
Hasan Paşa'ya fermân olduğıyçün,
Bin otuz altıda yapdı hisârı.

Bu kale içinde ancak 5 hane, Murad Han'ın bir camii, buğday ambarı ve cebehanesi var. Başka yapı cinsinden bir belirti yoktur. Dizdarı ve 100 adet hazır neferatları vardır. Kalesi Özü Nehri kıyısında 8 köşe bir küçük kaleciktir ki büyüklüğü 300 germe adımdır, ama duvarı 50 arşın yüksektir. Asla hendeği yoktur, zira kumsal bir alçak yerde yapılmıştır. Karşı Kılburun'a, Özü Nehri boğazına ve kara taraflarına 12 köşeye bakar 12 pâre balyemez yüksek topları var ki benzerleri meğer Rodos Kalesi'nde ola. Her topların delikleri Özü Nehri seviyesinde demir kapaklı kapılardır. Özü ve Karadeniz dalgalanan yer olmak ile iki denizin fırtınasında bu top deliklerinden içeri su girer. Her kulesi yedi başlı ejder gibi sağlam ve dayanıklı kulelerinin tepeleri tamamen tahta örtülü kubbelerdir. Kısacası "Kilidü'l-bahreyn/İki denizin kilidi" adı verilse yakışır bir yüksek kaledir.

Gariplik bunda ki bu kale ile karşısındaki Kılburun kalelerinin ve Özü kalelerinin topları sular üzerinde kirpi gibi kat kat bakarken (---) yılında İbrahim Han zamanında Kazak kâfiri bir gece 100 parça şaykalarını sırık hamalları gibi arkalarında, gâh felenkler ve gâh kızaklar üzerinde gemilerini karadan getirip Karadeniz'e çıkarıp Karadeniz çevresini yağmalarlar. Kasım'dan sonra yine bu mahalle gelip arkalarında gemilerini getirirken Tatar askeriyle Özü askeri yetişip bütün kâfirleri kılıçtan geçirip bütün İslâm esirlerini kurtarırlar. Kılıç artığı olan kefereleriyle şaykaları Dersaadet'e geldi. Yani bu Özü Kazağı tâ bu derece dev-elli Benî Asfer kavmi kâfirlerdir.

Özü Kalesi gazileri her an atlanıp gece gündüz bu kâfirler ile ceng eder bir alay yarar, bahadır, cesur, yiğit hünerli gazilerdir.

Bu gazilerin birkaç ağalarıyla kayıklara binip karşı tarafta Kılburun Kalesi'ni gezip görmeye gittik.

Güvenlik yeri, iman yurdu Kılburun Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde (---) yapısıdır. (---) eliyle. Silistre Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır ki kanuna göre Özü paşası burada oturur ve gâhîce karşı Özü'de oturur. Ancak çöl ü çölistan yer olduğundan reaya vü berâyâların davalarını dinleyip adalet için paşalar gâh Silistre tahtında ve gâh Babadağı şehrinde oturup çevrelerini korurlar. Daha sonra (---) tarihinde Sultan IV. Murad Han fermanıyla yine Piyale Paşa donanma ile bu Kılburun Kalesi'ne yanaşıp Eflâk ve Boğdan kâfirleri hizmetiyle bu Kılburun Kalesi'nin batı tarafına bitişik 4 köşe bir sağlam kale daha yapınca kale daha geniş oldu ve 100 adet neferat daha kondu. Dörtgen şekilden uzunlamasına bir şeddadî taş yapı bir güzel kaledir ki çepçevre büyüklüğü 400 germe adımdır. Ve 2 adet gayet sağlam şahane cebehane kulesi ve ambar kuleleri tamamen tahta örtülü yüksek kulelerdir.

Piyale Paşa'nın kattığının duvarı Özü Nehri kenarı ki kalenin batı tarafıdır, o tarafa bakar bir sağlam demir kapısı var. Eski kale iç kale gibi kalıp onun da batı tarafına açılır bir demir kapısı vardır, Piyale Paşa Kalesi içine açılır. Bu kalenin de hendeği yoktur, ama duvarları kırkar arşın yüksektir ve çevresi tamamen kumsaldır ki Heyhat Sahrası bu mahalde son bulur.

Bu kalenin 180 adet neferatı ve başka 2 dizdarı vardır. Biri eski ve biri yeni Piyale Paşa dizdarıdır. Bunda da mehterhane çalınıp 5 kalede beş vakitte mehterhane fasılları olur. Bu iki hisarın içinde tamamen tahta örtülü avlusuz 80 adet küçük haneler vardır.

Bir camii var, hamamı, dükkânları ve hanları asla yoktur, ama taşra sahralarında odunları çoktur. Cebehanesi ve yirmi adet şahane topları karşı tarafta Hasan Paşa'yı ve Özü Kalelerini döver uzun topları vardır, ama gayet cezire yerdir.

Bu kaleden taşra batı tarafında 50-60 kadar saz örtülü ahırları ve doğu tarafında verimli bostanları var ki Kırım vilâyetine bu bostanlar içinden gidilir. Buna Kılburun Kalesi denmesinin aslı odur ki bu *[56b]* kalenin lodos tarafı Karadeniz'dir ve poyraz yönü Özü Suyu'dur. Bu ikisi arasında kıl gibi bir incecik kumsal 12 saat uzun dil gibi tâ doğudan batıya kadar bu ince burunun batısı ucunda bir kalecik olduğundan Kılburun derler. Öyle dil gibi bir Kılburun'dur ki her an Karadeniz fırtınası ince burnu atlayıp Özü Nehri'ne Özü de gâhice Karadeniz'e atlar. Bir ince kıl gibi burun sonunda olduğundan Kılburun derler.

Kırım'a giden hanlar bu kalede toplanıp bin iki bin adam olup pür-silâh Kılburun üzere doğu tarafa 12 saat seğirdip oradan büyük Heyhat'a çıkarlar. Orada da iki gün iki gece yine doğuya çöl ü çölistan ve kırlar ve yabanlar içinde seğirdip eman yuvası olan Kırım diyarının Orağzı adındaki kalesine varıp selâmet bulunur. Yoksa *Allah korusun* amansız yoldur. Tatar kavmi bile korkarlar, zira Kazak kâfirleri ormanlar içinde pusu kurup adam alıp Özü Nehri'nde kayıklarına giderler *vesselâm, söz tamam.*

Bu Kılburun Kalesi'ni de seyr edip dizdarın ziyafetini yiyip hediyelerini alıp yine kayıklar ile karşı Özü Kalesi'ne geçtik. Paşalılar ile ve İslâm askeri ile yine Bozcaada donanması topları ve şenliklerini ederken Âsitâne tarafından Mehmed Giray Han'ın Kapu kethüdası Tatar Süleyman Ağa Mehmed Giray Han'ın Kapu kethüdası ve Yalı Ağası Ahmed Ağa Tatar Han'a Bozcaada fethi müjdesini götürüp o an gemilerle Kılburun'a 300 yiğit ile geçtiler. Onlar ile Akkirman'da Melek Ahmed Paşa efendimizden bir kapucubaşı bir tekidli buyurdumla gelip,

"Elbette ve elbette başınız gerek ise Özü Kalesi'nin daha önce yıkılan yerlerini bir gün evvel tamir etmekle uğraşıp hayır ile tamamlanmasına çok gayret edesiz" diye sıkılayıcı ve ısrarcı haber gelince hemen bütün alaybeyleri, bütün İslâm askeri ve tüm kale

neferatları etek toplayıp yine donanma şenlikleri ederek tüm Müslüman gaziler taş ve kireç taşıyıp her gün işlenenden fazla özen gösterip bazı yıkılan yerlere kara iskeleler çatılıp fetih topları atılıp tamirata başlanıldı.

Gerçekte yukarı eski kalenin küçük hisar tarafına bakılmayıp nice yerinden insan istese geçerdi. O da bir haftada tamamlanıp dahi kara iskeleler dururken ve daha önce aşağı kaleler tamir edilip onların dahi iskeleleri dururken kaleyi beyaz etmeye Yusuf Kethüda çalışıp yukarı kale tamam inci gibi beyaz olup iskeleleri bozulup aşağı Piyale Paşa ve Çelebi Hasan Paşa iskeleleri kaldı. Bu sırada Akkirman'dan 10 parça gemi kereste, Eflâk ve Boğdan'dan 2.000 çerâhor reaya yiyecek ve içecekleriyle kale tamiratı hizmetine gelip taşra varoşta hepsini deftere kaydedip hizmete kullanmaya başladılar. O gece Bozcaada'nın altıncı gece donanması şenliği oldu ki yer ve gök tir tir titreyip bütün serdengeçti gaziler alışkanlıkları üzere pür-silâh hazır durup beş yerden mehterhaneler çalınıp gülbâng-ı Muhammedîler çekilip sabaha dek 6 geceden beri böyle şenlikler ve zevk u safâlar olurdu, ama zevalsiz Allah'ın hikmeti, münasip beyt:

Edemez def' sakınmağla kazayı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

Zira *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder."* demişler.

Melek Ahmed Paşa Kethüdası Yusuf Kethüda'nın Özü Kalesi'ni Kazak'dan kurtardığı surettir

Evvelâ bu Özü Kalesi kurtarılması savaşını yazmaya kalkışsak sözü gereksiz uzatmış olup seyahat ettiğimiz yerlerin yazılmasına engel olur. Biraz kısaltarak yazmak istesek o zaman da birkaç sayfanın silinmesi gerekir. Kendi başımızdan geçen olay olduğu için mümkün olduğu mertebe yazalım.

Özü Kalesi'nde mahsur olup savaştığımızın özü sözü odur ki Özü Kalesi'nde 6 gün 6 gece Bozcaada fethi müjdesi donanmasını ve şenliklerini ederken Allah'ın hikmeti Durujunka

Kazağı hatmanı Seralipe adlı melun baş hatman ölüp yeri cehennem olunca bütün Kazak hatmanlarından Sirge Kazak, Berebaş Kazak, Şeremet Kazak, Sarıkamış Kazak, Potkalı Kazak, İhmilniç Kazak, Andırya Kazak, Kardaş Kazak ve nice çeşit uğursuz Rus Kazak-ı Ak kabileleri birbirlerine "Ayâ kangı kabileden baş hatman eylesek" diye cenge düşüp aralarında ayrılığa sebep olur, aralarında bir gün büyük savaş olup iki taraftan nice bin mest kâfir ölür. İşin sonunda başpapazlarına varıp danıştıklarında o dinsiz melun: *[57a]*

"Dünya ciheti için birbirinizi kırmaya acep pehlivansınız, ama Mesih dini için Hıristiyanlık gayreti gözetip eski mabedhanemiz olan Özü Kalesi'ni Türk elinden almaya gücünüz yetmez. Ey imdi eğer benim rızamı isterseniz ve Hazret-i İsa, Meryem Ana, İsvet Nikola, Sarı Saltık, Hızır-Ellez, Avustos, Aya Nikol ve Ayanta sizlere şefaat etsin derseniz 20 adet boybeyi yarar Kazak hatmanısız, 10 hatman karadan 10 hatman şayka ve kayıklarla Özü'den varıp Özü Kalesi'ni alsın, baş hatman da o kavimden olsun. Hepimiz ona tabi olalım, zira şimden geri fırsat ve ganimet bizim Hıristiyanlarındır. Görmez misiz Türk'ün kuvveti kalmayıp Venedik penc-pirimi Türk'ün elinden Bozcaadasını ve Limni adasını alıp Boğazhisar'da donanmasını birkaç kere almıştır. Hemen gayret sizindir. Ve Özü veziri Melek Paşa; Mankalya'da ölmüştür. Hâlâ Özü Kalesi boştur. Hemen fırsat sizindir" diye kırk elli bin kâfiri Özü Kalesi üzere cenge kışkırtıp,

"Hemen fırsat sizindir, İsvet Nikola yardımcınız ola Lat, Melat, Çeplat, Pohlat" deyip 20 adet hatmanlara yemin ve ahd-i mîsak verip 10 adet anılan hatmanlardan Andırya hatmanı ve Durujunkalı Kazakları 5.000 tüfengli piyâde ve 5.000 atlı sade silâh bunlar karadan Özü üzere gitmede. 150 parça battal şayka ve 200 parça çırnık kayıklar ile Kardaş Kazak 3.000 tüfengli, Sarıkamış Kazağından yarar Zaporoska'dan 3.000 tüfengli ile gemilere tamamen binip anılan 20 adet boy hatmanları karadan ve denizden garip Özü Kalesi üzerine gelip yakın olduklarında

Allah'ın hikmeti yine Bozcaadası donanması şenlikleri Özü Kalesi'nde gece yarısında olunca hemen gülbâng-ı Muhammedî sesini deryadan gelen Kazaklar işitip,

"Hay gördün mü? Andırya hatmanı ve Durujunka kavmi karadan bizden evvel Özü Kalesi'ne varıp işte ceng edip toplar atılıp Türk Allah Allah çağırır. Vah vah, şimdi onlar kaleyi alıp hatman onlardan olur" diye üzülüp ellerini ovarlar. Bazı Kazaklar:

"Ko alsınlar. Şimdi biz dahi denizden varıp onları ve Türk'ü kırıp Özü Kalesi'ni alırız. Tiz avanta" deyip bütün kâfirler var kuvveti pazuya getirip öyle kürek çekerler ki sanki gemileri şimşek gibi Özü Nehri ile akıp gidip Şâfiî vaktinden evvelce kaleye yakın geldiklerinde görseler kim ne ceng ve ne cidâl var.

"Ayâ bu ne hayal ola" diye danışırlarken nicesi,

"İşte, kaleyi alıp içine girmişler, rahat olup oturmuşlar" diye nice çeşit dedikodu ederler. Hemen Sarıkamış hatmanı:

"Bre meded bize bir esir" derken Şâfiî vaktinde kaleden uzakta bir balık avcısı tutup:

"Bu atılan toplar ve Türk'ün Allah Allah'ı deminden ne idi" derler. O da:

"Vallahi Türk Akdeniz'de Venedik kâfirinden bir kale almış. Onun donanma şenliğidir" deyince hemen Sarıkamış hatmanı:

"Bre meded bizim evvel gelmemiz Meryem Ana'dan oldu". Kimisi: "Yok, İsvet Nikola'dan oldu" deyip kale üzerine onlar gelmede. Hakir ise abdest alıp atlarım eyerletip kale kapısı açılınca Akkirman'da Paşa'ya gitmek niyetinde olup,

"Kanı bizimle Akkirman'a gidecek gaziler" der iken, tamam Şâfiî vaktinde âlem dışarıdan habersiz iken bütün İslâm askeri taşrada hendekte ve hendek kenarında rahat uykusunda idiler, ama hisar içinde bütün paşalı ve kale neferatları uyanık idiler. Hemen kale dışında yatan Müslüman gazileri içinden,

"Bre kâfir geldi, basdı" diye bir Allah Allah sesleri kopup kalenin içinden ve dışından Allah Allah sesleri göklere doğru

yükselip durdular. Meğer kâfirler bir esir daha almaya adam gönderince Niğbolu karakolu dile gelen kâfirlerin yedisini de bir bir söyletip kale hendeği kenarına getirip kapı kulesinde Yusuf Kethüda bunları söyletip:

"İşte deryadan ve karadan kırk bin Hıristiyan geliyor" diye haber alınca Yusuf Kethüda,

"Urun boyunların" dedi. Yedisini de parçalara ayırıp hendek kenarına leşlerini bırakıp hemen Yusuf Kethüda, dev belâsı gibi yüksek sesle:

"Bre İslâm askeri, Kerbelâ günüdür, hazır olun" dedikte *el-azametullah* kalenin diçinde ve dışında bir velvele, bir gulgule, bir kaynaşma olup herkes helâlleşip, öpüşüp kucaklaşıp silâhlarıyla hazır oldular. Bütün toplar, kumbara, neft ve katranlar, diğer mühimmat ve levazımatlar ortalığa gelip bütün beden dişleri üzerinde İslâm askeri hazır oldular. Ama kalenin tamir olacak yerlerinde 6 yerde dahi karaçav iskele var, onlardan kaleye çıkmak kâfire kolaydır.

"Bre şehbazlarım evvel karaçavları yıkalım" diye üşüntü olup üçü yıkıldı ve üçünü de yıkarken hemen küffâr Şâfiî karanlığında Özü Suyunun üst yanında kayıklarını bırakıp "Yajuj Yajuj" diye çakal gibi feryat *[57b]* ederek Özü Kalesi'ne yürüyüp gelirken hemen kalenin kuzey ve batı tarafına küffâr hemen sarılıp bir anda göz gözü görmez iken, karadan ak seçilmez iken kâfir hemen seçilip metrise girem derken *el-azametullah* kaleden kâfire bir kat yağlı çatal telli kurşunları dirhemli tüfengler ile yağdırıp ardı sıra bir kat sektirme toplar vurulup kâfirleri toplar demet demet, sokak sokak, perem perem ettiklerinde onlar da bir yaylım tüfeng karanlık havada kaleye vurup can havliyle 100.000 melun Kazak bir anda metrise girip cenge başladılar.

Şâfiî vaktinde göz gözü görmez iken top ve tüfengin siyah barudu dumanından adam adamı dibelek seçmez olup hem

kaleden ve hem kâfirden tâ sabaha dek iki taraftan o kadar top ve tüfengler atıldı ki top sesleri cihanı velveleye verdi. Ama kâfirden asla top atıldığını duymadık. Ne çâre küffâr doğru sabaha dek göz açıp kapayıncaya kadar hendek kenarında babası evine girer gibi metrise girdiler. Hendekte yatan Kırkkilise, Vize ve Çirmen sancaklarının zeamet sahiplerine bir yaylım kurşun vurdu. Onlar hendek içinde bütün çadırlarını, eşyalarını ve ağırlıklarını bırakıp duruşları kaçmaya dönüp Perezen Nehri taraflarına yaldak (eyersiz) atlarına binip bizimle gelen Akkirman, Eflâk ve Boğdan askeriyle kaçmaya başladılar. Bu içler acısı hâllerini kâfir görüp hendek içinde ve taşrada kalan esvap ve ağırlık kelepirleri ganimet sanıp yağma ederken bostanlar içinden Silistre ve Niğbolu Sancağı zeamet ve timarlıları hemen küffâr üzerine bir ağızdan Allah deyip süzülüp kılıç vurmağa başlayınca işte dost ve düşman da birbirini seçmeye başlayıp kâfire öyle bir Niğbolu kılıcı vurdular ki kâfiri demet demet edip hendekten aldıkları cümle bıraktırıp kâfiri metrislerine tıkarken kaleden de kâfirin firâr edenlerine öyle kurşun yağdırıp kâfiri dağıttılar.

Hemen Niğbolu gazileri hendekte bırakılan sipah mallarını yüklenip kale kapısı önüne gelelim derken 70 adet haçlı bayrak gözüküp Niğbolu sipahları üzere gelip köpek cengi etmeye başladılar. Sonunda bütün Silistre ve Niğbolu sipahları kendi malları hendekte kalan mallarıyla korkusuzca kâfirle ceng ede ede Çelebi Hasan Paşa Kalesi altına varıp siperlendiklerinde Hasan Paşa Kalesi'nden kâfire bir yaylım sektirme top öyle vurdular ki biz kaleden seyr ederdik.

Nice yüz kâfirler cüce gibi ayaksız ve kolsuz gezip nice yüzü top güllesinden pelte olup leş leşe çatılıp kaldı. Hemen küffâr Hasan Paşa Kalesi ardında kışlaya bağlı 4 adet şayka içine girip 8 adet İngilizin demir toplarını arabalarıyla gemiden çıkarıp

çekerek Özü dışında varoşa getirip nice 100 adet bal fıçıları ve nardenk fıçıları yuvarlayarak ve topları sürüyerek getirirlerken hemen taşra varoşun mallarını ve at değirmen beygirini toplara koşup varoşu ateşe vurup toplar ve fıçılar ile kale altında metrislerine gelirken kaleden yine Allah Allah seslerine yol buldurdular. Bunlar öyle kurşunlar ve öyle top gülleleri vurup nice yüz kâfir kırıldı. Varoştan aldıkları şarabı, bozayı ve rakıları içip zilzurna sarhoş olup kızararak ve bozararak kale üzerine vararak gelip yine metrislerine, hemen hendek içine inip kale duvarını delmeye başladılar. Hemen yukarı kaleden bizim gaziler neft, katran ve kaynar suları üzerlerine döküp çömlek kumbaraları ve el kumbaraları atarak kaleden bunları alarga ettiler. Hemen yine domuz topu olup anılan bal fıçılarını ve nardenk fıçılarını metrislerinde bir anda toprak ile doldurup gemilerden aldıkları 8 adet toplara fıçıları siper edip toplara ateş vurmaya başladılar, ama Özü Kalesi'ne öyle top ne tesir etse gerek.

Hemen kâfir metrislerin gittikçe daha ileri sürüp gelirken kaleden bunlara balyemez topları vurunca balyemezler onların ne bal fıçısı siperlerini kodu ve ne İngiliz toplarını kodu. Hatta yukarı eski kalede Şakşakî Paşa, Sultan Ahmed'in Kalender Paşa'sı, Kırım diyarında Gözlev Kalesi'ni ve bu Özü Kalesi'ni yapan Macar Ali Paşa'nın ve adı geçen paşaların namlı toplarının kapakları bile henüz açılmamış idi. Her bir top ki birer Mısır hazinesi ve birer kale değer kale döven toplardır. O topların önünde hendek kenarında yeri cehennem olası küffâr türlü türlü hile ve şeytanlıklarla uğraşmakta iken hemen bu toplara bir fitilden ateş edince bütün o mahalde olan kâfirleri pelte etti. Birkaç güllemiz kâfirin getirdiği şayka toplarına isabet edip öyle ses *[58a]* verip bin parça olunca her parçası bin kâfire isabet edip nice yüz küffârı sarhoş kusmuğuna döndürüp yok etti.

Orta kalede de kuşlu top asla atılmayıp o tarafta kötü işli küffâr insanların gözü önünde deryadan çırnıklarını karaya

çıkarıp siper ederek kale altına metris etmeye gelirken hemen anılan kuşlu topa ateş edince kâfirin çırnıkları siperlerine top güllesi isâbet edip bu tarafta da küffâr demet demet leş olup yattılar.

Allah'a hamd olsun cebehanemiz ve diğer mühimmatlarımız çok ve askerimiz kale içinde boldu, ama yine Kırım tarafından ve Akkirman'da Paşa tarafından gözlerimiz yardıma bakar. Yine o gün öğle vakti oldu. İlk ceng günü idi, kalenin bütün burç ve kulelerini yeşil, al ve ala sancak, bayrak, filandıralar ve türlü türlü alemlerle kaleyi süsleyip 3 adet kale mehterhanesi ve Özü beyi mehterhanesi çalınıp Müslüman gaziler birbirlerini cenge teşvik edip cenge başladılar.

Beş vakitte pencgâh-ı Muhammedî çekilip beş vakit namaz cemaatle kılınıp beş vakitte hisarın beşinin içinden de Allah Allah sesleri göklere doğru yükseliyordu. Bu şekilde gece gündüz büyük ceng olurdu. Ama bize bir taraftan yardım gelmeyip o gece kâfire 50 parça çırnık Zaporoska Kazak yardım geldiğinden küffâr şımarıp korkusuzca Özü Kalesi'ni çevçevre kuşatıp metrise girip tâ sabaha dek hendek kenarını mülk edip la'net yağmuru gibi kurşun yağdırırlardı. Ama bizim kalemizin mazgallarını gözetmeyip hemen bir anda tüfeng şenliği ederlerdi, yeri ve göğü siyah barut dumanı ederlerdi.

Allah'a hamd olsun kale içinde bir tek kişi bile yaralı ve şehit olmayıp bir günde cengde top darbelerinden 7 kâfir öldü, diye kendileri nakl ederlerdi. Hemen kale içinden ümmet-i Muhammed çatal kurşunları atıp saçma toplara, şahîler ve zarbzenlere, kolumburuna ve balyemez toplara kol kol tabyalardan, burç ve kulelerden ve her taraf mazgallardan anılan toplara ateş ettikçe küffârı demet demet ederdi, nice yüz kâfirlerin pis canları cehenneme giderdi.

Ama ertesi sabahleyin gördük ki kâfirin metrisleri üzerinde 70 yerde 70 adet türlü türlü haçlı filamalar görüldü. Her biri birer hatman ve hotmana işarettir ki her hatman kolunda birer ikişer küçük şâhî toplar atılıp tüm küffar bir ağızdan "Yajuj

Yajuj" diye çağırıp asla davul çalmamışlar iken ertesi gün trompete ve dankiyo tulumlarını, düdükleri ve nâkûs-ı erganonlarını çalıp kara günlük kokusu cihanı kokulandırdı. Bildik ki kâfirin büyük yardımları henüz gelip toplarını attıkça zerre kadar Özü Kalesi'ne zarar vermediğinden hisar içinde mahsur olan gaziler hamd edip bütün paşalı sekban ve sarıca yiğitleri kırkar ellişer dirhem tüfengleri bir darbdan mazgal deliklerinden kotardıkça küffâr taşrada kurşunu yiyip metrislerinden baş gösteremezlerdi. Ancak onların lağım hilesinden korkup kalenin içinde duvar diplerinde lağım yerleri arayıp kale duvarları üzerine davullar koyup davullar üzerine darı ve buğday döküp lağım hilesi arardık. Eğer küffâr kale temelini kazıp lağım ederse davullar üzerindeki darılar kâfirin külüngü darbından sıçraşırlar. Allah'a hamd olsun bir lağım hilesi duyulmadı. Ama günden güne kâfir kırıldıkça onlara Özü Nehri ile yardım ve zahireleri gelmede, fakat bize yardım gelmeyip zahiremiz tükenmede. Ve küffâr Özü Nehri'nden kale içine giren su yolunu bulup kesti. Zorunlu olarak kuyulardan acı suları içerek âdemoğlu hayatta olmayı unutup sekban ve sarıcaların ve paşalılarm atları acı su içmekten karın ağrısına uğrayıp at sahiplerinin başlarına dünya cehennem oldu.

Böyle iken beri tarafta kale içinde isyanrkâr kadın taifesinin ve çocukların bağırış çağırışlarından, ağlama ve sızlanmalarından, türlü türlü kötü dedikodudan, yaralıların yer yer sızlanma ve feryatlarından ve kale içinde artan insan kalabalığından, bu kadan insan ve hayvanların dışkılarının çirkin kokularından bütün halkın burunları tutulmuştu. Ve ambarda bir günlük buğday ve diğer zahire kalmamış idi. Ancak herkes hanesinde canı başı için yetecek kadar, ölmeyecek kadar zahire saklayıp azar azar yerken bir iki kere asker bazı evleri basıp zahirelerin zorla alırdı. Sonunda Yusuf Kethüda o yağmalanan zahirenin sahiplerine akçesini verip helâllik taleb etti. Ama yine o gün Paşa'nın sekban ve sarıcaları Yusuf Kethüdamıza karşı isyan edip,

"Devletli bizi ve atlarımızı açlıktan kıran mı? Ceng etmek değil namaz kılmaya dermanımız kalmayıp susuzluktan Kerbelâ şehidine dönüyoruz" diye nice boş ve lüzumsuz laflar ile *[58b]* levend haşerâtı bağırıp çağırdılar.

"Bre gaziler, siz zahire bulun, ben parasını vereyim" deyince hele Allah'a şükür kale ağalarından Kargılı Halil Ağa adlı kimsenin mahzende 1.000 kile darı ve 3.000 kile buğdayı var imiş. Derhâl Yusuf Kethüda onu alıp o an parasını verip bütün levendlere ve ağalara tayin verip sac üzerinde kavurup, su ile yoğurup kaşık ile yiyip açlıklarını giderdiler. Ama yine halkın gözleri doymaz, yüzleri gülmez ve bir kimse bir kimseye hayır söylemezlerdi Karınları tok olduğundan can u gönülden bu hâl üzere 3 gün 3 gece geçip yine her an savaşlar olurdu. Sonunda bütün gaziler toplanıp danışıp,

"Han'dan ve Paşa'dan yardım isteyelim. Bize yardım gelmez. Kâfirin kapı komşusu olduğundan karadan ve denizden yardımı gelmede" deyip 4 adet şehbaz yiğitlere çok mallar ile Paşa'ya ve Han'a feryatnâme bitileri verdiler. Kalenin Özü tarafında kumsal yer olduğundan küffâr metrise giremeyip o tarafta küffâr seyrek ve sarhoş yatarlarken bir gece hemen kaleden 4 namlı yiğitleri ipler ile aşağı sarkıttılar. O yiğitler esvapları ve silâhlarını tulumlar içine koyup bu 4 adet tez canlı yiğitler Özü Nehri'ne girip ellerine birer delikli kamış alıp kamışın uçlarını ağızlarına alıp kendi vücutlarını Özü Nehri içinde saklayıp kamış ile soluk alarak Özü Nehri ile akarak küffâr içinden geçip Özü Nehri'nin Karadeniz'e karıştığı yerdeki burunda Küçük Hasan Paşa Kalesi'ne 4 kişi esenlikle ulaştılar. Oradan atlanıp iki yiğit Akkirman'da Melek Ahmed Paşa'ya ve iki yiğit Kırım'a Mehmed Giray Han'a figân ve feryada gitmede. Ama beri bizim kalede bir canından geçmiş mücahit yiğit Kara Ali adında bir yürek sahibi yiğit seğirderek Yusuf Kethüda ile Özü beyine gelip,

"Bre sultanım, ne durursun? Aşağı Hasan Paşa Kalesi'nin su kulesini kâfir alıp haçlı bayraklar dikip Piyale Paşa Kalesi içine kurşun vurup hücum etmek ister, ama kale halkı kırılıp vere

vermek istemezler, bre yetiş" deyince hemen o an Yusuf Kethüda yüksek sesle:

"Mal isteyen gazi yiğitler ardım sıra gelsin" deyince hemen sarıca bölükbaşısı Arnavut Hüseyin Bölükbaşı, Gırbo ve Çento ve Yunakoğlu adlı 10 adet bölükbaşılar, 1.000 adet pür-silâh Hırvat ve Kürt yiğitleriyle Yusuf Kethüda'nın ardı sıra bayrak çektiler, gördüler ki su kulesine Kazak merdivenler ile çıkıp bir anda kuleyi zabt edip Piyale Paşalı ile hırlaşarak köpek cengi ederken onu gördük: Piyale Paşa'nın bir kulesi üzerinde Cebeci Ali adında bir dinden dönmüş, bedbaht kâfir, bir boza Bekrîsi sarhoş melun kâfir eline bir beyaz bayrağı alıp baş aşağı dikip kaleyi vere ile Kazak'a vermek ister. Hemen Yusuf Kethüda'nın,

"Bre kâfir, neylersin" diye bedenler üzerine seğirdip Yusuf Kethüda elindeki bayrağın harbesiyle Cebeci Ali adlı dinden dönmüşün böğrüne bir mızrak sokunca mızrak öbür tarafından çıktı, Cebeci Ali'ye bütün gaziler kılıç üşürüp parça parça edip beyaz bayrağıyla pis leşini aşağıdaki kâfirler üstüne attılar. Ve aşağı kâfir üzerine 200 kumbara attılar ve bütün küffârı darmadağın ettiler. Sonra bütün gaziler Allah Allah deyip su kulesini alan kâfirler üzerine gittiler. O an orada büyük bir ceng olup göz açıp kapayıncaya kadar 500 adet kâfir katl olup canları cehenneme gittiler. Nice yüz adet kâfirler de Osmanlı kılıcının parıltısından kule üzerinde kararları kalmayıp kendilerini kulelerden aşağı attılar. Parça parça olup kimisi cansız oldular, ama kalenin her tarafında sabah akşam böyle büyük savaşlar olurdu.

Üçüncü gün, yukarı Ali Paşa Kalesi'nin kapı arası kârgir yapıdır ve güvenlidir diye hakir orada Fetih suresini okurken onu gördüm: Benim durduğum kapı önündeki köprüyü kâfirler bir oyun ile indirip köprü üzerinde iki araba tekerlekleri üzerine bir borpınar gemi direği koyup kale kapısına tekerlekler ile o gemi direğini küt küt kapıya vurduklarını hakir işitip hemen can başıma sıçradı, yerimden kalkıp,

"Bre bizim sarıca gazileri yok mu?" diye hakir bağırınca anında 50 adet şehbaz namlı tüfengli yiğitler gelip gördüler ki

kapının içerdeki semerkandîlerinden bir aralık peydâ olmuş. Hemen o aralıktan 50 adet tüfeng bir ağızdan atılınca kapı önünde köprü üzrinde yığılıp çalışan kâfirlerin yetmiş sekseni baş aşağı oldular. Geri kalan kâfirler tekerlekleri bırakıp kaçtıklarında bedenler üzerinde diğer gaziler kâfirlere kurşunlar *[59a]* vurup kapı aralığından gaziler taşra çıkıp derhâl köprüyü zincirler ile bağlayıp yine makaralar ile kapı kulelerinden çekip kapı köprüsünü kale kapısına siper eylediler. Göz açıp kapayıncaya kadar hisar içindeki avrat ve oğlanlar üşüşüp kapı arasına taş ve toprak doldurup kapıyı kapayıp emin oldular. Sonra bu kapı mahalli arası cenginde Yusuf Kethüda'nın bir kölesi yaralandı ve biri kurşun ile vurulup şehit oldu. Yukarı beden dişinden Ali Hoca adında bir temiz dindar kişi benim yanımda kâfire beden üzerinde birkaç el kumbarası atıp hayli kâfiri öldürdü. Bir daha atarken kumbara elinde paralanıp kendisi de şehit oldu.

Bu hâl üzere anılan kapı önünde üç saat ceng ederken yine Özü Nehri kenarını küffâr boş bulup o taraf kayıklarına yakın olduğundan kayık direklerini merdiven edip kale bedenlerine çıkarak Yassı Kule adlı kuleye haçlı bayraklar dikip aldım sanıp diğer gaziler ile köpek cengi ederken kale halkına telâş verip Özü beyi Karkılı Halil Ağa ve Yusuf Kethüda kule üze-rinde savaşta iken onu gördük, daha önce hendek kenarında yatan Niğbolu, Vidin ve Silistre alaybeyileri, zeamet ve timar sahipleri;

"Bu ceng 4 gündür uzadı. Sonunda n'olsa gerek. Ne olacaksa olsun" deyip 3.000 kadar seçkin asker Özü Nehri burnundaki Küçük Hasan Paşa Kalesi'nden beri dal uryan kılıç olup Özü Kalesi altında metrislerde olan Kazak üzerine bir baş at bırakıp Allah Allah diye satır vururken hemen bizimle kule üzerinde ceng edip dayandım diyen kâfirlerin kılıç artıkları kendilerini kaleden aşağı uçurup kimi parça parça ve kimi yaralı oldular.

Bu kere aşağı metrislerde basılan kâfirler Müslüman gazilerin gücüne takat getiremeyip metrislerinden çıkınca, gaziler kaleden bunlara kurşunları lanet yağmuru gibi üzerlerine yağdırıp, açıkta gezen küme küme kâfirlere kaleden toplar atılıp

balyemezler ve şahî toplar demir zincirler ile ve safra taşlarıyla sıklanmış topların darbından nice bin küffâr helc ü melc oldular. Silistre ve Niğbolu gazileri ganimet mallarıyla, kelle ve diri esirler ile doyum olup onlar bize bağırırlar ki,

"Bre kale kapıların şimden geri açıp taşra çıkıp bize yardım edip şu kâfirleri tümden kıralım ve vücutlarını dünya sayfasından kaldıralım" diye feryat ettiklerinde bütün gaziler,

"Vallahi makul cevaptır, sultanım, hemen taşra çıkalım. Bir kere tokuşalım, ya taht ola ya baht" dedikte Yusuf Kethüda:

"Taşra çıkmağa memur değilim. Ancak kale imarına memur idim. Allah'ın hikmeti böyle oldu" dedi. Bazı ihtiyarlar:

"Vallahi makul sözdür. Küffâr taşrada çoktur, ama bize taşrada yardım yoktur. Yedi sancak askerimiz, Akkirman, Eflâk ve Boğdan askerleri tamamen kaçtılar. Hemen kalede sâbit kadem olalım. Mısra

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

deyip Niğbolu ve Silistre gazilerine bedenden haykırıp,

"Bizden şimdiki hâlde dışarı çıkar yoktur. Siz dahi varın Hasan Paşa Kalesi altında sığının" dedikte, onlar da bu kadar ganimet malları, esirleri kelle ve paçalarıyla Hasan Paşa Kalesi'ne esenlikle varıp bir yaylım top ve tüfeng şenlikleri edip Allah Allah sesleriyle yeryüzünü inlettiler. Allah'ın hikmeti o sırada Akkirman'dan 20 parça gemiyle 3.000 pür-silâh yiğit, 20.000 kile buğday, un, nohut ve diğer zahireler geldi. Ama ne çare gelen zahireyi Özü Kalesi'ne komak imkânsız. Hemen Niğbolu Beyi Yusuf Kethüda'ya bir yarar atlı şehbaz yiğit gönderip kâfirlerin metrisleri yakınına gelip kale içine üç kere ucu kâğıtlı oklar atıp yine Hasan Paşa Kalesi'ne kaçarken küffâr bu yiğide belki 3.000 kurşun attı. Allah'a şükür hiç birisi de isabet etmeyip o yiğit yine Hasan Paşa Kalesi'ne ulaştı. Beri Özü Kalesi'nde oklara bağlı 3 adet mektuplar bulunup biri Paşa'nın bütün gazilere selâmdan sonra,

"Feryatnâmeniz bir gecede ulaşıp Bozcaadası donanmasının 6. gecesi sabahında kuşatılmışız. Allah kerimdir. Din-i mübin

gayretini elden koman. İnşaallah 3 günde ve 4 günde 40.000 Bucak Tatarıyla ve 6.000 benim askerimle ve toplar ile sizlere yardım yetişmek üzereyiz. İşte 20 parça gemiyle 3.000 serdengeçti yiğit ile 20.000 kile buğday, *[59b]* un ve diğer zahire göndermişim. Eğer mümkün ise bir ceng arasında kâfire bir gürültü gösterip bir taraftan varan yardım zahireleri kaleye alasız ve yoksa sâbit kadem olup durasız".

Ve bir mektup da bütün kale ağalarına, dizdar, neferat ve beylerine öyle yazmış ki,

"Eğer serdarınızın emrine uymayıp kaleye küffâr bir hile ile *Allah saklasın* sizin tembelliğiniz veya yavaş hareketinizle kalenin birini kefere işgal ederse kâfire kaçmakla elimden kurtulmayıp hepiniz çoluk çocuğunuzla kılıçtan geçmeniz kesindir." Özü divanında bu mektuplar okununca zahire gemileriyle gelen yardımı da kale halkı görüp;

"Allah'a hamd olsun Paşa da birkaç günden 80.000 asker ile işte gelirmiş" diye herkesin ayakları sevinçten yere basmaz. Yusuf Kethüda da gördüm ki kağan arslana, yedi başlı ejdere dönüp bütün askeri birbirine katıp gece gündüz çengleri yükselmede olup cenge devam ederlerdi. Ama yeri cehennem olan küffâr, Niğbolu ve Silistre gazileri küffârın metrislerini basaldan beri çoğu kırılıp hayli kefere esir, haylisi yaralı ve nice bini firar edeliden beri küffâr bu kadar yara ile biraz savaştan el çekip Müslüman gziler biraz rahatladılar. Ama yine fitne ve fesat kaşağısı melun hile ve şeytanlık etmekten geri durmazlardı.

Hakirin, Yusuf Kethüda'nın ve diğerlerinin görüş ve tedbirleri

Fakir kale içinde bütün iş erleriyle danışıp,

"Ayâ bu gelen 3.000 serdengeçti yardım askeri ve bu kadar gelen bol zahireyi nasıl kaleye kosak" dediklerinde Yusuf Kethüda:

"Bu gece karanlığında kalemiz içinde bulunan 200 kadar koyunların ve keçilerin boynuzlarına ikişer fitiller yakıp uğrun

kapıdan dışarı kâfir metrisleri üzerine keçileri sürüp biz de ardları sıra Allah Allah diye kâfir üzerine hücum ederken gelen yardım da Küçük Hasan Paşa Kalesi'nden yukarı kaleye girsinler" deyince hakir:

"Ol gelen yardımlara fişengler ucunda mektuplar atıp haberdar edelim ki biz beride ceng ederken 3.000 yiğit, Niğbolu, Kırkkilise ve Silistre Sancağı askerleri de atlarıyla ve kendileri getirebildikleri kadar zahire ile kale kapısı önüne geleler. Olmaya illâ hayr" dediğimde nicesi

"Fişenglerimiz yoktur" dediklerinde hemen hakir 10 tane badaluçka fişengler yapıp mektupları fişengler ile attıkta Allah'ın hikmeti 5 adet fişeng kalenin içine ve ikisi taşraya düştü. Onlar mektupları okuyup yine onlardan bir serdengeçti yiğit görünerek bizim kale altına gelip kale içine 3 adet mektuplar oklar ile atıp yine kalesine kaçtıktan sonra hakir mektupları okudum. Öyle yazmışlar ki,

"İnşaallah hemen bu gecede siz deniz tarafında öyle bir hareket edin. Bizler de yukarı kale kapısına hücum ederiz" diye haberleri gelince hemen o karanlık gecede Yusuf Kethüda 300 adet koyunların ve keçilerin boynuzlarında fitiller ile gece yarısı aşağı kaleden dışarı kâfirlerin metrisleri üzerine sürüp kaleden Allah Allah deyince *Allah'ın büyüklüğü* küffâr birbirlerine girip kimi denize dökülüp kimi sahraya kaçarken hemen Hasan Paşa Kalesi'nden bütün asker yardıma çıkıp korkusuzca 3.000 silâhlı asker birer cağ yükü buğdaylar ile yukarı kaleye girdi. Niğbolu, Kırkkilise ve Silistre Sancağı askerleri de atları terkisinde birer cağ yükü buğdayı kale kapısı önüne bırakıp yine Hasan Paşa Kalesi'ne Allah Allah deyip gittiler.

Allah'a hamd olsun bu 3.000 yiğit kaleye esenlikle girince kağan arslan gibi kanıkmış yiğitler Yusuf Kethüda'dan izip alıp keçilerin çıktıkları kapıdan bir kere Allah Allah diye kâfir üzerine çıkıp aç kurt koyuna girer gibi kâfirler metrise girince kalenin bedenlerinden 2.000 kadar meş'aleler, neft, katran ve fânuslar ile çırağan olunca *Allah'ın büyüklüğü* küffâra öyle satır

vurmuşlardı ki böyle bir gece baskınını Efrâsiyab, Rüstem ve Nerîmân etmemiştir.

Allah'a hamd olsun o gece baskınında Müslüman gaziler 1.060 kelle, 500 diri ve bu kadar ganimet malları ile yine kaleye girirken dışarı çıkan keçilerden 200 tanesini sağ bulup onları da ganimet bilip kale içine esenlikle döndüklerinde bir top, tüfeng, fişeng ve gülbâng-ı Muhammedî sesleri olup gaziler içinde sanki hacc-ı ekberin kurban bayramı olup bütün ganimet mallarını Müslüman gaziler eşit pay edip gele zahirelerden zengin oldular.

Âlemlerin Rabbinin hikmeti bu kalede mahsür olup 4 gün 4 gece büyük cengler ettiğimizin 5. gecesinin Şâfiî vaktinde kale ardındaki metris kâfirleri içinde bir çığlık, feryat, gürültü ve bağırışları var ama karanlık gece olduğundan ne çeşit harekette idikleri malumumuz değil idi.

Allah'ın hikmeti nice Türkçe bilen dinden dönmüş kâfirler kaleden alarka "Muhammed Muhammed" deyip gelirken kaleden bunlara "Nedir? Nedir?" diye sorduklarında onlar:

"Mujik, Sobak Durujunka gavur çok bizi kaleye alın" derler. Birkaçı da kale altına gelip,

"Tatar çok, gelir. Bizi kaleye alın" dediklerinde hemen kale gazileri,

"Bre bunların kale altına gelmeleri hiledir. Bre urun kurşunu" deyip bunlar bir yaylım kurşun vurup kimi ölüp kimi kaçtıkları gibi onu gördük: Sahici sabah da olup kuzey taraftan siyah toz bulutu göklere doğru yükselip içinden derya gibi 40-50 bin atlı ve talika arabalar içinde beşer ve altışar adet pür-silâh kâfirler kale ensesinde bir top menzili yerde atlarından inip biraz kaynaşıp yavaş yavaş kale üzerinee gelirken bütün gaziler hazırlandılar, ama daha önce metrisde olan küffârdan asla bir kara başlı kara şapka görünmedi.

Özü Kalesi Savaşının sonunu bildirir

Hemen Hanefî vaktinde insanların arasından 40-50 bin kâfir karadan arabalarım birbirlerine zincirler ile bağlayıp tabur kalesi

gibi tabur sürerek önce Özü Kalesiyle Küçük Hasan Paşa Kalesi arasına arabalarını küren çatıp korkmadan çekinmeden "Yajuj Yajuj Durujunka" deyip gelirken *Allah'ın büyüklüğü* ilk başta Özü Nehri karşısındaki Kılburun Kalesi'nden Özü Nehri aşırı bunların içine 20 adet sektirme top gülleleri girince bunlar bir kere alak-bulak, kimi kolak ve kimi çolak olup karış katış oldular. Bu sırada Küçük Hasan Paşa Kalesi'nden, Büyük Hasan Paşa Kalesi'nden, Piyale Paşa Kalesi'nden ve Macar Ali Paşa Kalelerinin dördünden de top gülleleri kâfir derilerinin içlerine eskici bızı girer gibi girip tâ güneş bir mızrak boyu çıkınca kâfir gülle yemeden kelleleri yuvarlanıp Özü varoşu önünde arabalar kırığı ve kâfirlerin leşleri yarığı yığın yığın, tepe tepe, bölük bölük, deste deste ve kimi yaralı dil-hasta yatarlardı. Ama evvelki kâfirler kalenin kuzeyi tarafında sanki bu yeni gelen kâfirlerden yüz çevirip rahatça yatarlardı. Ama yine onlar tarafına da 5-6 bin adamımız kaleden onları gözetlemekte idiler. Bu yeni gelen kâfirler bu topların sadmeleri darblarına asla bakmayıp arabalarıyla kale altına geldi. Zira o tarafta hendekler yoktur, zira alçak su çıkar, Özü kenarı kumsal yerdir.

Hemen küffâr arabaları altında göz açıp kapayıncaya kadar yeri kazıp metrise girmek sadedinde iken yine 5 adet kaleden top gülleleri karpuz gibi bunların arasında yuvarlanıp gezer. Kimini ezip kimisini toz edip kale bedenlerinden bütün Müslüman gaziler *[60a]* bunlarm üzerine taş, kesek, el kumbarası, tulumba, neft ve katranları, kaynar suları, elenmiş kül ve kireçleri, paçavra, neft ve katranlı yorganları bırakıp bunları ateş ile öyle ettiler ki bütün kâfirleri hareketten kodular.

Tâ öğle vakti ki oldu, onu gördük. Kâfir bir kere 7-8 yüzü bir yere gelip hepsinin ellerinde iki yüzlü baltalar ile bu kadar tüfengli yeri cehennem küffâr daha önce kalenin yıkık yerlerinde onarım için kalan karaçav keresteler üzerinden açıktan kolaylıkla, kaleye biri biri ardları sıra korkmadan çekinmeden tırmaşıp kaleye çıkmaya başladılar. O mahallerde ise bizim

Hüseyin Bölükbaşı 700 pür-silâh şehbazlar ile o gediği beklerlerdi. Hemen hakir:

"Bre gaziler, işte kâfir iskelelerden bedenler üstüne çıktılar. Bre Allah'ı severseniz, bre şu kâfirleri vurun" deyince *Allah'ın büyüklüğü* hemen pusudan arslan gibi Hüseyin Bölükbaşı başı kabak baş kaldırıp 700 yiğit ile nice küffâra hücum edip kılıç vurunca hilekâr küffâr elindeki baltalar ile köpek cengine başladı. Bütün gaziler tekbir getirip küffâra öyle kurşun vurdular ki hepsi barutçu kalburu gibi delik delik olup başaşağı kaleden aşağı kanatlanıp uçtular.

Yine küffâr asla kılıca bakmayıp bedenler üzerinde yaka yakaya güreş eder gibi köpek cengi edip bizden de yardım gelir, ama kâfir de her taraftan domuz topu olup gelmede.

Sonunda bunları el kumbarasına dutup nicesi kumbaradan pelte olup nicesi geriye dönüp yine karaçav iskeleleri üzerinde hırhırı ceng ederken hemen benim yanımdan kale müezzini kâfirler üzerine iki parça kumbara atıp hepsi kolambara korkusundan iskeleler üzerine kâfirler yığıldı. İskeleler üzerine yığılan taş ve kireçler de çok idi, kâfirler de ağık yük, hemen karaçav iskeleler yıkılıp 2-3 bin kâfir minare boyu yükseklikte yerden uçup hepsi taşlar, keresteler ve kireçler altında kalıp hamur gibi ezilip haşhaş tanesi gibi oldular. Baş hatmanlığı isteyen de baştan çıkıp ölünce bütün küffâr bu karaçav altında kalan pis leşlerini çıkarmaya büyük kalabalıkla geldiklerinde bütün Müslüman gaziler kâfirler üzerine iri kumbaraları bırakıp onlardan dahi nice yüzü parçalanıp olup yerleri cehennem oldu.

Bu mahalde fakir kale müezzini iki adet kumbara atıp bir daha atarken kumbara elinde çatlayıp müezzin parça parça şehit olup benim kölelerim mübarek cesedini kaldırdılar. Allah'a hamd olsun karaçavların üçü de yıkılıp Müslüman askerler o taraftan da emin oldular. Ama yine öte taraftaki önce gelen kâfirlerden bir harekat olmadığının aslı, meğer bu karadan gelen kâfirler yiğitlik iddiası ile gelip,

"Siz beş gündür Türk ile ceng edersiz. Kaleyi alamadınız. Biz bir gün ceng edelim. Siz oturup, tâ ki seyir çalun. Kaleyi feth edip papazlarımızın hükmü üzere biz baş hatman olalım, Türk'den sonra sizi kıralım" demişler.

Onun için önce gelen kâfirler sakince, uslu otururlardı. Birkaç kâfir esir edildi, onlar anlattılar.

Bu hâlde bütün gaziler hamd edip, hele düşmanımız birdir, yâ Allah, yâ Allah, yâ Kırım'dan yâ Melek'den bize bir yardım, deyip rica ederken Yusuf Kethüda'nın hazinedarı Ali Çelebi hakire:

"Gel Evliyâ Efendi, seninle minareye çıkalım. Öte taraftaki küffâra bakalım, görelim onlar ne harekettedir, zira onlar beş gündür yoruldular. Allah bilir güçleri dermanları kalmadı, ama bu karadan gelen melunlar dahi dinç cengâver domuzlardır ki hiç ölüp dirildiklerine bakmayıp bu kadar bin gülle ve 200 kumbara yiyip kırıldılar. Asla bakmayıp tam dokuz saattir melunlar cengi uzatıp görmez misin leşlerini kaldırıp yine şirinleyip savaş ederler. Ben bu küffârdan korkarım" deyince hakir:

"Dokuz gündür Melek Ahmed Paşa bir rüya görüp,

'Özü Kalesi üzerine karakuşlar çer çöp taşıyıp yuva yapmak isterler. Hemen kaleden bir ateş çıkıp bütün karakuşların kuyrukları ve kanatları yanıp yere düşüp yuvarlanırlar' dedi.

"İmdi o rüya Melek Ahmed Paşa'nın sâlih rüyasıdır. O karakuşlar işte bu kara başlı kâfirlerdir ki kaleyi alıp yuva yapıp mülk edinmek isterler. Kale içinden çıkan ateş işte bizim attığımız kumbara ateşleridir ki bütün küffârı yakıp kolları ayakları yanıp kırıldılar. Şimdi iş bitip bu kale inşaallah kâfirler elinden kurtulur. Bu niyete el-Fâtiha" deyip Fâtiha okuduktan sonra cür'et edip sağdan ve soldan tahta minareye kurşun gelir. Ama ne hâl ise Hazinedar Ali Çelebi ***[60b]*** minarenin tepesine çıkıp kuzey taraftaki önce gelen kâfirlere baktık. Toplarını çekip kayıklarını yükletip gitmek hazırlığındalar. Elime dürbünümü alıp yıldız tarafına baktım. *Allah'ın büyüklüğü* bir kara sığır gibi

kara kura domuz sürüsü gibi bir kâfir askeri göz açıp kapayıncaya kadar kale altına gelip 2-3 bin arabaları, topları, cebehaneleri ve zahireleriyle tahminen 10.000 kâfir var gelip Küçük Hasan Paşa Kalesi yakınında yanan varoş içinde siperlenip kondukları an cenge başladılar. Bütün arabalarını kale altındaki metrislerine getirirken 5 adet kalelerden yine bunlara öyle toplar vurdular ve onlar da kaleye bir yaylım kurşunlardan sonra henüz gelen 80 adet şahî topları kaleye öyle vurdular ki iki tarafın top seslerinden, keferelerin Yajuj'undan ve ümmet-i Muhammed'in Allah Allah'ından gülbâng-ı Muhammedî sesleri cihanı doldurdu.

Ama Ali Çelebi ile ikimiz minareden inmek niyetinde iken onu gördük: Göklere doğru beraber bir kara toz bulutu havaya *karışıp oyulkana oyulkana* gelir.

"Bre Ali Çelebi, bu toz Akkirman yolu üzerinde büyük asker tozudur, zira burma burma toz çıkmayıp oyulkanarak çıkar. Bu İslâm askeridir" derken göz açıp kapayıncaya kadar kaleye bir mil miktarı yakın olunca gördüm ki bizim Paşa askeri, Akkirman askeri, daha önce ceng başlangıcında hendek içinde çadırları ve ağırlıklarını bırakıp kaçan Vize, Çirmen, Bender ve Kırkkilise askeriyle Eflâk ve Boğdan askeri geliyor. Hemen hakir minareden ezan perdesinde,

"Bre ümmet-i Muhammed, size müjde olsun. Derya gibi Akkirman askeriyle Melek Ahmed Paşa askeri geliyor" diye haykırarak aşağı inip bütün gazilere boğazım boğuluncaya kadar çağıra çağıra muştuladım. Nice insanlar da minareye çıkıp gördüler ki bir kara dağ gibi insan deryası kara toz içre kuş gibi uçup öğle vaktinden bir saat sonra geliyor. Bütün mahsur olan zengin yoksul, yaşlı genç hamd edip hakir yine minareye çıktım. Gördüm ki kaleye yakın bütün Tatarlar ve Paşalılar atlarından inip at tartılarını tartıp çatal atlarını bırakıp yarar koşkol kazaklanmış atlarına binip çapul civerdiler. Hemen hakir yine minareden haykırıp,

"İşte çapul civerdiler. Siz de kale kapılarını açıp taşra çıkıp ceng etmeğe hazır olup bütün topları hazır edin" diye bağırdım. Hakir kurşun korkusundan 4 kat bir kebeye sarılıp minareden vaktin padişahı gibi bir büyük seyretmişimdir ki böyle temaşayı ne Azak cenginde, ne Şibenik cenginde, ne Hanya ve Varna cenginde görmemişimdir.

Onu gördüm. Göz açıp kapayıncaya kadar Tatar askeri kale ensesine geldi. Yine küffâr türlü türlü hile ve şeytanlıklar ile ceng etmede. Hemen kaleden 7-8 yüz orsa sancak ve bayrakları dikilip 5-6 yerden çeşit çeşit mehterhaneler dövülürken *Allah'ın büyüklüğü* kale ensesinden bir kere Akkirman ile Paşa askeri Allah Allah seslerine yol buldurup gelince kale içinden gülbâng-ı Muhammedî çekilip taşrada İslâm askeri dal-satır ile küffâr içine aç kurt koyuna ve aç koyun tuza seğirdir gibi seğirdip cenge başlarken bütün asker kaleyi çevirip kâfire kılıç vurmaya başlayınca hemen Hasan Paşa Kalesi altından Niğbolu ve Silistre alaybeyleri de atlandı. Kale kapıları da açılıp içinde olan yiğitler cenge kaynaştılar, ama hakir minarede Fetih suresi okuyor idim.

Dâr-ı aman kalesi, yani Özü-yi Cankirman Hisarı savaşının sonunu bildirir

O an yere serilesi küffârın içine Osmanlı'nın keskin kılıcı girince hemen yeri cehennem küffâr bu hâli görüp can havliyle bir kere bir elbeşti edem sanıp kendilerini metrislerinden kale hendeklerine atıp parça parça olmada.

Kimi hemen köpek gibi etek tahtası altından bakar gibi arabalar altına girip bakmada.

Nicesini her kolda bölük bölük kırarak nicesini atlar ile sahralarda kovarak onda katl edip nicesi kaçarken mülhid gibi darı kuyularına düşüp beşer onar kuyulardan çıkarıp belâ ipine bend ederlerdi.

Nicesi kuyu içinden tüfeng atıp adam helâk edenlerin üzerlerine kuyular içine ateşler bırakıp cızbız kebabı olurlardı.

Kimi kuyuda birbirlerin bağlayıp "Bizi çıkarıp esir edin" diye yalvarırlardı.

Kimisi kuyularda biri biri üzerine binip dışarı çıkanı esir ederlerdi, ama kılıç dişlerinden kurtulanları kayıklarına can havliyle can atıp evvel geldiklerinde ağırlıksız ve acelesiz her kayığa tahammülüne göre binip Özü'ye gelmişlerdi. *[61a]* Bu kere evdeki hesap pazara uymayıp *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder"* sözü uyarınca tedbirleri takdire uygun düşmedi. Can havli ile baş kurtarmak için her gemiye tahammülünden fazla binip "Beri otur ve öte otur" diye yüklerini dahi fazlaca yükletip gemileri yokuş yukarıya yavaşça giderken karadan Müslüman gaziler bunlara yetişip dalyan tüfengler ile bunlara kurşunu la'net yağmuru gibi yağdırıp kayıkları içre sığınacak yer yok. Bu kere kürek çeker kimse de kurşundan görünmez. Sonunda gemileri kenara yanaşıp kimisi kendini Özü Nehri'ne atıp çoğu boğuldu, kimini Özü'den kayıklar ile devşirip ve nice yüzü kayıklara girmeden sarhoş kâfirler can korkusundan kendini Özü Nehri'ne vurup boğuldu.

Ve bazı kayıklar kâfir ile Karadeniz'e Özü Nehri akıntısıyla akıp giderken boğaz ağzında Küçük Hasan Paşa ve Kılburun Kalesi sektirme gülleler atıp gemilerini batırıp malları gemileriyle kenara çıkıp ganimet olurdu.

Ve bazı kâfirler yüzücülük edem, diye karşı geçip Kılburun halkı kâfirlerin burunları kılından çekip Kılburun Kalesi'ne götürürler. Daha önce merdivenler ile su kulesini alıp haçlı bayraklar diken kâfirlerden 100 adet pür-silâh denizci kâfirler bir karanlık yerde kalıp onları da dipdiri silâhlarıyla bağlayıp kaleyi kurtardılar.

Özü Nehri'nde boğulan kâfirlerden tam 3.000 kefere leşi çıkarıp kelleleri alındı.

Özü Nehri ile kaçan uğursuz Rus kayıklarının ardları sıra Akkirman'dan zahire ve mühimmatlar ile 20 parça gemiler içinde gelen yardım askeri ve Özü kalelerinden 10 parça aleste hazır pür-silâh gemilere 500 Özü kulları binip Akkirman

gemileriyle Özü Nehri'nde kâfirleri kovmaya gittiler, hemen kale yakınında bir ceng etmeden 10 parça Rus şaykasına aman vermeyip aldılar.

Daha sonra karadan atlar ile kaçan kâfirlerin ardları sıra Akkirmanlı, Paşalı, Niğbolu ve Özü kulları hepsi kâfir kovmaya gittiler. Meğer yardıma gelen Akkirman askeri içinde Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından bir ağa Azak Kalesi'nde Gazi Mustafa Paşa'ya Bozcaada fetihnâmesini götürüp yol güvenliği olmamak ile yolları tehlikeli olduğundan bu ağa bize Akkirman askeriyle Hızır gibi yetişip geldiler. Allah'ın hikmeti büyük savaş seyrinde bulunup Azak Kalesi'ne, o gün Kılburun'u geçip iki fetih müjdesiyle Azak Kalesi'ne gittiler.

Hakir de o an ılgar ile Paşa'ya bu fethin haberini götürmeye tüm a'yândan, Özü beyinden ve Yusuf Kethüda'dan ayrıntılı mektuplar alıp,

Özü Kalesi'nden Akkirman'a gittiğimizi bildirir

Allah'ın hikmeti biz de mektupları alıp gitmek niyetinde iken daha önce kale altında yenilip kılıç artığı olan kâfirler kaçarken yine Özü Kalesi'ne 10.000 adet silâhlı ve mükemmel arabalarıyla kâfirler gelirken bu kaçanler onlara rast gelip,

"Bre nereye gidersiz? Özü altında işte bizi cümle Türk kırıp ancak bizler cansız canımız kurtardık. Bre dönün geri" dediklerinde hemen Andırya Kazağı bu kaçanları zorla dönderip mertlik davası ile Özü üzere gelirken Allah'ın hikmeti daha önce kaçanları kovmaya giden Akkirman Tatarı, Silistre, Niğbolu, Paşalı ve Özülü, kısacası bütün Müslüman gaziler bu sahrada küffârı tabursuz görüp hemen "Allah Allah" deyip şimşek gibi gıjgırıp içlerine at korlar.

Hikmet bu ki daha önce kılıç yiyip kaçan kâfirler yine bu kılıcı görüp yine onlar bozgunluk verip kaçınca Andırya Kazağının da kararları kalmaydı. "*Firâren an-tevâli'l-kesürât*" dediği gibi hemen yeri cehennem kâfirler "Kuskuna kuvvet, kamçıya bereket" deyip kaçmaya başladılar. Müslüman gaziler

sahra içinde bunları enikonu kova kıra bir anda 7.000 esir, 3.000 kelle ve 800 arabalar ile 10 adet şahî toplar, diğer ganimet malları ve mühimmatlar ile o gün Özü Kalesi altına bütün gaziler esenlikle bir büyük şenlikler ile geldiklerinde hemen bütün a'yân,

"Bre, bu mutlu fethi de Paşa'ya yazıp Evliyâ Çelebi'yle bildirelim, zira hâlâ Paşa efendimiz 'Ayâ nice oldular' diye ızdırap çekip haber beklemektedir" deyip hemen bir anda bu mutlu haber yazılıp hakire verip 50 adet çatal atlı yoldaşlar verip bir anda güney tarafta Perezen Nehri'ni hazır gemilerle geçip ılgar ile yıldırım gibi *[61b]* gidip Böremoyin adlı mahalde yem kestirdik.

Oradan bir gecede Otyarık menzili adlı yere Şâfiî vaktinden önce gelip birkaç tüfengler atıp olan otları yarık edip alev alev olup birkaç tüfeng dahi atıp hele bir anda 3 adet firkate geldikte binip kısa bir zaman içinde sabah namazından sonra Melek Ahmed Paşa'nın elini öpüp,

"Müjde sultanım, 7 gün büyük savaştan sonra sultanımın gönderdiği 48.000 asker Hızır gibi yetişip evvel gelen, sonra karadan gelen ve dün yardıma gelen kâfirin hepsi de kılıçtan geçip bu kadar esir, kelle ve ganimet malları alındı. Hesabını Cenab-ı Hak bilip işte mektuplarda kısaca yazılıp inşaallah ayrıntılısı ganimet malı esirler ile gelir" deyip mektupları mübarek eline verip durdum.

Hemen Paşa dahi seccade üzre iken bir şükür secdesi eyleyip, "Evliyâm, sen de secde eyle" dedi. Hakir:

"Yoldan gelmiş ve Özü kuşatması çekmiş adamda abdest mi kalır ki secde edem" dediğimde Paşa o kadar tebessüm edip,

"Elbette, abdest vereyim sana" diye hakire iki kese guruş, bir eyerli küheylân at, bir Çerkez köle, bir samur kafası kürk ve başıma kendi eliyle bir çelenk sokup,

"Evliyâm, *gaza-yı ekber*in mübarek olsun" dedi.

"Sultanım, durduğun yerde gazayı sen ettin" deyince, Paşa:

"Evliyâm, o geceki rüyamda Özü Kalesi'ne kara kuşlar konmak ister diye sana bir rüya demiş idim. O rüyadan korkup Yusuf'u beş altı sancak askeriyle Özü Kalesi'ne göndermemin aslı o idi. Allah'a hamd olsun bir yüz karalığı olmadan kale düşman elinden kurtuldu" deyip tam üç saat vâkıf olduğumuz derecede hepsini Paşa'ya bir bir anlattım. Paşa safâsından kalkıp sanki raks eyleyip Özü beyine, 7 adet alaybeylerine, bütün Özü ağalarına, bizim Yusuf Kethüda'ya, 27 adet bayrak sahibi bölükbaşılarımıza ve Akkirman askeri serdarına, sözün özü toplam 76 adet sırmalı hil'atler, 100 adet gümüş çelenkler ve bütün Özü neferatlarına "Yüzünüz ak olsun" diye iki kese bağışladı. Çalıcı mehterbaşımız bile idi, ona da bir kese in'am alıverdim. Bu hil'atleri ve çelenkleri Paşa defter ile hakire verip,

"Vekilim olup bu hil'atleri bütün ağalara defter gereğince giydirip başlarına *bismillâh* ile sokup bizden bütün gazilere selâm eyle" diye keseleri, hil'at ve çelenkleri verip 300 adet yarar Akkirman ve Paşalı askeriyle hakire dua etti. Yine o gün Akkirman'dan Turla'yı geçip bir gün bir gecede yine Özü Kalesi'ne geldim. Bütün devlet ileri gelenleriyle buluşup padişah divanı olup küt küt mehterhaneden sonra Paşa kethüdası yanına bütün padişah hil'atlerini yığıp ayağa kalkıp:

"Ata beğ efendiler ve ey vilâyet a'yanı gazileri, devletli efendim hakiri yerine vekil edip hepinize selâmlar etti" deyince nice bin Müslüman gaziler,

"Ve aleykümü's-selâm, gönderip getiren ve duran beylerimiz ve kethüda efendimiz sağ olsun" diye dua ettiler ve,

"Paşa efendimiz buyurdular ki, gazaları kutlu olup padişah ekmeği onlara helâl olsun ki can başlarıyla din-i mübîn uğruna çalıştılar dedi" dedim. Hemen bütün gaziler,

"Allah padişahımıza ve Melek vezirimize gün be-gün ömürler verip din-i mübîn daima kuvvette ola" dediklerinde ilk başta Yusuf Kethüda'ya bir al samur kürk giydirdim. Sonra Özü beyine bir sırmalı hil'at, Niğbolu, Silistre, Vize, Çirmen, Kırkkilise, Vidin ve Bender beylerine birer hil'at, 5 kale

dizdarları, 40 adet ocak ağaları ve Akkirman ağalarına ve diğer iş erlerine toplam 70 adet hil'atleri giydirdim. Sonra paşa bölükbaşılarına giydirip hepsi dua ettiler.

Sonra divan huzurunda tüm Özü kuluna iki kese ve çalıcı mehterbaşıya bir kese veziri ihsanı verip gittiler.

Sonra Yusuf Kethüda'nın başına ve 9 adet beylerin başlarına,

"Kendi elimle değil Paşa efendimizin elidir" diye hayır dua ile bütün gaziler ve diğer işbaşında olan iş erlerinin başlarına çelenkler soktum. Ama ilk başta kâfir gelip bastığında önceki cengde kaçan Vize, Çirmen, Vidin, Kırkkilise ve Bender beylerinin başlarına çelenk komayıp,

"Siz çelenge lâyık değilsiniz, zira ilk başta yara bere ura dura vura görmeden ve bir ceng etmeden kaçtığınız için size ebedî azl ile şiddetli ceza lâzımdır ki bir dahi diğer beylere ibret ola" diye hakir gerçekten hâkimâne vekâletim sebebiyle öfkelenip, *[62a]*

"Varan çelengi Melek Ahmed Paşa efendim sizlere nice tel sokup yeleklendirir" dediğimde bütün divan erbâbı,

"Gerçekten de yerinde sözdür" diye hepsi şaşırıp hakir konağıma gidip Yusuf Kethüda "İyi" dedi,

"Bre adamlar, siz o gün ne ceng edip ne görüp ne kaçıp ve yine niye gelip şimdi birer padişah hil'ati giyip çelenk dahi istersiz, ayıptır. Başınıza tedâriğinizi görün" deyince bütün kaçan beylerin yerleri tutuşup,

"Paşa'ya 50 kese, kethüdaya 10 kese ve hakire 2 kese" derler. Kethüda bunu hakire danışıp,

"Uğratma şunları, hemen azl ettir bunları. Yerine bey olanlardan al malları" dedim ve yine Akkirman'a varınca hepsi padişah divanında deyenek yiyip ebediyen azl olup yeni bey olanlardan 70 kese mal alınıp hizmet eda edenlerin tüm zeamet ve timar sahipleri vatanlarına gittiler.

Beri taraftan, fetihten sonra birkaç günün içinde Özü Kalesi'nin yer yer yıkılan yerlerin ve kuşatıldığında lâzımlı olan yerlerini görüp bilip tamamen tamir edip çepçevre yukarı kale hendeğini ve su kulesi yollarını temizleyip,

"Bir dahi su yolunu kâfir bulmasın" deyip bir gece kimsenin haberi yok iken su yolunu gizleyip bütün kaleyi beyaz ve parlak ettiler. Kâfirlerden alınan toplam 76 parça topları, tüm cebehaneleri ve bütün mühimmat ve levazımatları yerli yerine koyup toplar kirpi gibi dizilip Özü Kalesi pür-ateş oldu. Uğursuz Ruslardan alınan küçük büyük 160 adet şayka kayıkları ve çırnıklarının nicesini bozup buğday ambarları ve kuleler üzerine kubbeler örtüldü. Geri kalanını Özü Limanına bağladılar. Özü Kalesi cebehanesindeki bütün zincirleri çıkarıp tüm esirlerin boğazlarına zincir halka vurup hepsinin ayakları ve elleri bağlandı. Özü Ovası'nda yatan leşlerini ve Özü Nehri'ne gömülüp batan keferelerin vücutlarını sudan çıkarıp kelleleri kesildi. Metrislerde ve savaş meydanında kalan pis leşlerin de kelleleri pis tenlerinden ayrılıp ve 1.200 adet işe güce yaramaz yaralı olan kâfirleri de tamamen kılıçtan geçirip baş ettiler. Bütün başları Özü meydanında esir olanlara yüzdürdüler. Kendi kavmi başlarını bıçaklar ile yüzerlerken ağlaşarak,

"Filân Hıristiyanın başıdır" diye birbirlerine gösterirlerdi. Kimisi,

"Keşke biz de böyle olup esir olmaya idik. Dahi başımıza ne hâller gelir" diye feryat ederlerdi. Alınan 170 adet şayka ve çırnıklar içinden ve metrislerde alınan, sahralarda bulunup ceng ile alınan bütün ganimet mallarını ve diğer mühimmat kaplar ki mîrîye ait olmuştu, onları 1.200 adet at arabalarına doldurup diğer Müslüman gazilerin aldığı kanı pahası 6.900 adet Kazaklardan başka mîrîye ait olan 11.060 adet esir küffârın elleri bağlı ve ciğerleri dağlı cebe ve cevşenleri, 70 nefer hatmanları ve murdar serdarları olan Krakov kralının oğlu olan Holandiye adlı melun da zincire vuruldu. Hepsi arabalar üzerine yüklenip 360 adet çeşitli haçlı bayrakları, davul, dankiyo ve çanları, erganun ve düdükleri, surka tulum adında bir çalgıdır, bütün

bayraklarını baş aşağı edildi. Diğer gıvır zıvır süs eşyaları, gereksiz işe yaramaz şeyleri de yerlere atıldı. Her kâfir zincirleri ile boğazlarından bağlı ve hepsinin elleri de beşer beşer birer araba ankışlarına bağlı hazır oldular.

Bazı Müslüman gaziler kendi istekleriyle kanı ve canı pahası esirlerini padişah için 250 adet kâfirleri ellişer guruşa satıp akçesini alıp onları da ayakları bağlı, ciğerleri dağlı zincire vurup arabalara yüklettiler. Bütün arabalarda toplam 6.060 adet devletsiz kelleleri arabalar üzerine sırıklar ile süsleyip hazır oldu.

Ve 26 adet şahane toplar ki, her biri nakışlı altın gibi uzun şahî topları arabalarıyla hazır ettiler. Ve diğer Müslüman gazilerin elinde olan 6.900 adet esirlerinin pençik ve şer'î sultan öşrü Ömer adaleti üzere alındı. Onlar da 680 adet esirler bağlanıp arabalar üzerinde hazır olup diğer ganimet mallarıyla Müslüman gaziler doyum olup esirler ile doydular.

Ve toplam 6.070 adet uğursuz Rus tüfenglerini arabalar üzere süslediler. 1.200 adet arabaların ikişer atlarından 2.400 at eder ve ancak *[62b]* Müslüman gazilerin yağma ettiğinden başka toplam 3.000 at olup araba atlarıyla hepsi 5.400 baş atları mîrî için pay kaydedilip üzerlerine Akkirman ve Özü kulları binip onlara teslim olundu. (---) (---) (---) (---)

Bunlardan başka meydanda kalan diğer ganimet malları ve cebehane cinsi eşyalar hepten Özü Kalesi'ne kondu. Bu bütün esirler, ganimet malları, gülle ve topları Yusuf Kethüda hakir ile Başbölükbaşı Hüseyin Ağa'ya defter ile teslim edip Paşa sekbanlarından 2.000 yiğit ve Akkirman askerinden 44.000 yiğide anılan esirleri teslim edip Özü ağaları neferatlarına sıkı sıkı tenbih ettiler ki,

"Sakının, gafil olman. Bu esirleri ve bu kadar ganimet mallarını elinizden Kazak kurtarmak için Perezen Suyu

kenarında ve Dalbora adlı derede önünüz alalar. Ceng edip mal kurtaralar, gafil olman" diye bizlere tenbih ederken,

"Vallahi makul söylediniz" dedim. Hemen Yusuf Kethüda:

"Tez bütün Özü kulu bile atlanıp, Hocabay'a varıp geri dönsünler" deyince bütün Özü ağaları:

"Ya sultanım, sonra biz yalınız nice dönüp oradan buraya gelelim ve Özü Kalesi'ni nice boş koyalım. Görmez misin, hasımlarımız kapımız dibindedir. İşidirsiz, siz gidince kâfir bu intikamı bize komayıp elbette bizi yine gelir vurur. Vallahi nice bu esirleri götürelim" diye itiraz ettiklerinde hemen Yusuf Kethüda:

"Bre Allah kerimdir, ya bu kadar ganimet malı padişahımıza ulaşmasın mı? Tez silâhlanınız, yohsa vallahi sizi şeytan alır" deyince onlar da silâhlanırken Allah'ın hikmeti yardımcı olup Özü Nehri'nin karşı tarafından bir siyah toz göklere doğru burum burum oyulkanarak havaya çıkmada. Hemen o saat o an içinde karşı Kılburun Kalesi'ne askerin ucu gelip göründü. Meğer bizzat Tatar Hanı Mehmed Giray Han hazretleri 87.000 asker ile Kırım'dan 2 gün 2 gecede yardıma gelip o an kendisi bir gemiye binip Özü Kalesi'ne geçtikte Yusuf Kethüda, hakir ve bütün Özü ayanı Han huzuruna varıp baş vurup mübarek ellerini öpüp şereflendikte Han:

"Bre kişiler, gazanız kutlu olup doyum olasız" diye kale kurtarılmasından dolayı çok sevinip arabalar üzre dopdolu hazır olan esirleri, ganimet mallarını ve cebehaneleri seyr edip,

"Bunları Paşa efendime gönderin, ama gemilerle gönderseniz daha yahşı idi, zira bu yolda kâfir bu esirleri kurtarmaya elbette katlanır" deyince Özü kulları hemen fırsat bulup,

"Padişahım, evet, biz dahi öyle dedikte bizi dahi esirler ile tayin eylediler" dediler. Han:

"Makul olmuş. Hepiniz atlanınız. İşte ben geldim. Özü'de otururum" deyince bütün Özü'lü hazır olup hakir:

"İşte Hanım, Paşa efendime ben müjde götürüp geldim ve yine şimdi giderim" dedim. Hemen Han kısa bir süre içinde Paşa'ya bir mektup yazıp koynundan bir cevahirli saat verip,

"Evliyâm, boş gitme. Şu emaneti Paşa'ya ver" diye hakire de 100 altın harcırah verdi. O an el öpüp bütün Akkirman ve Özü kulu ve Paşalı sekban sarıca askeriyle yine,

Özü'den Akkirman'a gittiğimizi bildirir

Evvelâ *bismillâh* ile pür-silâh güney tarafa üç saatte,

Perezen Nehri Geçidi: Hemen bu mahalle gelince bütün tüfenglileri orada hazır olan metrislere koyup çevreye Akkirman askerinden birer saat uzak karavullar koyduk. Alelacele 20 adet gemiler, potlar ve sallar ile bütün arabaları ve esirleri Özü askeriyle geçirip ardı sıra Akkirman askerini atlarıyla geçirip yine karşı tarafta metrise girip nice bin Akkirman askeri asla gemilere bakmayıp yumuşak havada göz açıp kapayıncaya kadar Perezen Nehri'ni yıldırıp yıldırım gibi geçtiler. Sonra bütün Paşalılar ve karavula giden Akkirmanlılar geçip yine ılgar şeklinde Karadeniz kenarıyla Bahşili'yi, Deligöl'ü ve dahi Üçacılı'yı geçtik. Acılı deresinde atlara yem kestirirken yine halkı metrise koyup dört tarafa ince karavullar koyup atlar yem kesince hemen oradan kalkıp yine güneye Karadeniz kenarınca 15 saatte,

Hocabay Kalesi altında konup kale viranı altında bütün arabalar ile esirleri orada gizledik. Yine çevreye sağlam karavullar koyup kazanlar asıp aşlar yiyip atlara yemler kesıp hemen anda yatmadan yine güney tarafa Dallık'ı ve Böremoyin'i sekiz saatte geçip Allah'a hamd olsun,

Otyarık menzili: Bu mahalde yine tüfengler atıp otlar yarık edip onu gördük; *[63a]* üç adet kayık geldi, yine önce hakir geçip Paşa hazretlerinin elini öpüp,

"Müjde sultanım, 1.200 adet at arabalarıyla bu kadar esir, mal u menâl, kelle-paça, top ve tüfeng ganimet malları gelip tüm Özü

kulları ve beyleri mübarek elinizi öpüp işte Yusuf Kethüda kulunuzun ve Mehmed Giray Han 80.000 askerle dünkü gün gelip Cankirman'da kalıp işte sultanıma mektupları ve bir saat hediyesi" deyip mektupları verip:

"Aman sultanım, iki gecedir kâfir bizi bîzâr edip gözetirdi, ama gözümüzü açık tutup askerimiz çok olduğundan bir mahalde batamadı (sataşmadı). Aman, hemen sultanım, bu karşıdaki padişah malını ve İslâm askerini bir an evvel bu Akkirman'a geçirin" dedik. Akkirman limanında olan bütün şayka ve karamürsellerin sandalları, Kili, İsmail ve Otyarık gemileri kayıklarını bir an içinde tamamen karşıya sürüp bütün malları ve esirleri, sonra da bütün atları geçirip kimi asker gemilerle geçti, kimi de asker Yanık Kalesi yakınında Mayak Geçidi'nden Turla Nehri'ni yıldırıp geçtiler. Bu sırada Paşa:

"Evliyâm, göreyim seni. Din-i mübîn uğruna bu kadar arabaları, kelleleri ve bütün esirleri Akkirman altına nice getirirsin. Yürü Allah rast getire" diye dua edince hemen:

"Sultanım, biz alay ile gelirken kaleden toplar atılıp Akkirman halkı şen olsunlar" deyince,

"Öyle olsun" deyip dizdara hitaben bir buyurdu gidip bizler yine Akkirman'dan Turla Nehri'nin Otyarık karşısına gelip bütün ganimet mallarını beri tarafa geçmiş bulup Hüseyin Bölükbaşı'yla görüşüp danışıp,

Akkirman Kalesi Sahrası'nda imansız Kazak esirleri alayını bildirir

Bütün kâfirler arabalar üzerinde zincirli hazırlar idi. Hepsini arabalardan indirip beşer beşer bir yerde zincirler ile bağlı ve 70 adet hatmanlarının ciğeri dağlı yaya giderken önleri sıra kâfirlerin davulları, erganon, çan, dankiyo tulumları ve düdüklerini çalarak hazır olup tamamı 1.200 adet arabalarda 6.070 adet yaldızlı tüfengleri bezeyip önce Bucak Tatarı 48.000 seçkin pür-silâh asker geçtiler.

Sonra Akkirman Kalesi kulu, ardından pür-silâh Paşalı kimi yaralı, kimi bereli hele onlar da geçti. Ardından sekban bayrakları, sonra 1.200 at arabaları üzerinde ganimet mallarının kıymetlileri ve 6.070 adet tüfenglerin tamamı arabalar üzerine döşenip arabalar üzerine çeşitli renkte 360 adet başaşağı haçlı bayraklar ve her arabada ellişer adet kâfir kellelerinden, tamamı 6.000 kelle, nice bini tuzlu yüzülmüş kelle ile arabalar geçti. Sonra 26 adet şahane topları arabalarıyla geçirip ardından 11.060 adet yaya zincirlerini sekban ve sarıca cellâtları pür-silâh olup esirleri sürüyerek çekip geçmede.

Ardından 70 nefer hatmanları, ardından Krakov kralı oğlu Holandiye adlı melun at üzerinde elleri bağlı, ciğeri dağlı ve boynu zincir halkalı kâfirin önü sıra bütün davul, nefîr, erganun, çan ve tulumlarını çalarak geçti. Ardları sıra bir hayli Özü kulları, ardları sıra Özü ağaları, başbölükbaşı hakir ile atbaşı beraber büyük bir alay ile kâfirin haçlı bayraklarını başaşağı ederek Akkirman Kalesi altında Paşa otağında otururken huzurundan bu düzen üzere bütün esirler ve ganimet malları geçince Paşa safâsından hakire ve Hüseyin Bölükbaşı'ya birer hil'at-i fâhire ve birer çelenk dahi kendi eliyle başımıza sokup,

"Evliyâm, bunlar tamamen padişah malıdır. Bunları defterinle Akkirman Kalesi zindanına ve cebehanesine koyup inşaallah sabah bunları Der-i devlete gönderelim" deyip tüm esirleri, cebehane ve ganimet mallarını Akkirman Kalesi'nde dizdara defter ile teslim edip elime hüccet-i şer'iye alıp Paşa efendimiz huzuruna gelince:

"Evliyâm, hazır ol inşaallah sabahleyin seni müjde ile Âsitâne-i Saadet'de saadetli padişaha gönderirim" dedikte,

"Emriniz başüstüne" dedim. Ve Şamlı Ali Ağa'yı Edirne üzerinden Boğazhisar'a Köprülü Mehmed Paşa'ya, o an Ali Ağa'ya mektuplar ile 300 altın verip gönderdi. Şamlı Ensesi Yamalı *[63b]* Halil Ağa'yı bütün esirler ve ganimet mallarıyla Akkirman'dan 1.000 yiğit ve Paşalıdan 1.000 yiğit tamamı 2.000 pür-silâh yiğit ile bütün esirleri yiyecek, mühimmat,

levazımatları ve nice yüz arabacılarıyla Halil Ağa'ya 5 kese harcırah verip Âsitâne'ye yolladı. Ertesi sabahleyin İstanbul Kaymakamı Kör Hasan Paşa'ya, Valide Sultan'a, Kaya Sultan'a, şeyhülislâma, kadıaskerlere, kısacası 70 adet mektuplar ile hakire 100 altın harcırah verip Babadağı voyvodalığı ve zahire-baha emirlerini bağışlayıp,

"Sıhhatle gelip mutasarrıf ol" diye hayır duasıyla Akkirman'dan "*Bismillâh*" deyip "*Allah'a tevekkül*" diyerek var kuvvetimizi sarf edip 3 hizmetkâr, 1 menzilci 8 baş çatal menzil beygirleriyle o gün,

İsmail şehri: Orada mütevellîye Özü müjdesini edip istirahat ve yemek yiyince atlar gelip derhâl Tuna'yı geçip bir daha tekrar Tuna'yı Tulça Kalesi önünde geçip, oradan bir baş soluğu,

Baba şehri menzili: Orada Bekir Ağa hanesinde biraz dinlenip atlar gelip oradan acelece çıkıp gece yarısıyla,

Hacıoğlu Pazarı kasabası: Orada sabaha dek yatıp sabah namazından sonra Pravadi'den hemen atlar alıp durmadan Çenge Balkanını aşıp yine gec eyarısında,

Kırkkilise kasabası menzili: Orada beygirler gelinceye kadar biraz dinlenip biraz yemek yedikten sonra atlara binip "Bireh bireh hay koma gitti" deyip canımızı dişimize takarak dördüncü günde kuşluk vaktinde,

Belde-i tayyibe, yani İstanbul Kalesi içinde Kaya Sultan'a ulaşıp mektuplarını verdik. Sonra kapu kethüdamız Zühdü Efendi'ye indik. Ondan önce Kaymakam Kör Hasan Paşa'ya varıp selâm verip elden ele mektupları verip,

"Hay Evliyâm, kanden gelirsin?"

"Sultanım, Melek Ahmed Paşa karındaşınızdan ve Özü Kalesi'ni kâfir kuşatıp 7 gün 7 gece ceng ettiğimizden sonra 4gündür kale kâfir elinden kurtulup Özü'den müjde ile Akkirman'da Paşa'ya bu kadar bin baş ve diller, kaptanlar, hatmanlar ve cebehaneler ile Melek Paşa efendime geldim. Onlar

da bu kadar kelle ve kaptanlar müjdesiyle hakiri cenâb-ı şerifinize gönderip dördüncü günde geldim" deyince,

"Allahu ekber, acayip temaşa" deyip mektupları okuyup ne yazdığını görünce,

"Evliyâm, bu cengde bile mi idin?"

"Evet sultanım, Bozcaada fetihnâmesini götürüp beşinci gece donanma şenliği ederken 50.000 kâfir bizi kapatıp 7 gün 7 gece ceng edip kâfiri bozduğumuz anda Azak'a donanma emrin götüren kapucubaşı ceng üzre gelip onlar da gazada bulundu" dedim.

"Evliyâm, vallahi iyi tehlike savmışsız."

"Hâlâ sultanım, bu kadar bin kelle ve esirler ve kaptanlar birkaç günden acele ile gelmededir" deyince Kaymakam:

"*Elhamdülillah* zamanımızda hem Bozcaada ve hem Özü Kalesi kâfir elinden kurtuldu" deyip bu sevinçli haberi o an saadetli padişaha arz edip hakiri yoldan gelme kıyâfetimle padişah huzuruna bile götürürken:

"Evliyâm, Özü cengini nasıl gördünse iğneden ipliğe korkmadan çekinmeden olduğu gibi padişah huzurunda anlat" deyip içeri Hâsbahçe'ye girdik. Meğer saadetli padişah Çemen-soffa adlı sofada kendi nedimleri ile hava alıp seyrü temaşa edip hâs sohbetler ederken kaymakam padişah huzuruna varıp ayağına yüz sürüp:

"Padişahım, Melek Ahmed Paşa lalan acep fetihler etmiş. Özü Kalesi'ne 50.000 küffâr Kazak sarılıp 7 gün 7 gece büyük savaşlar ederlerken bu kadar yardımı Melek Paşa lalan gönderip bütün küffârı kılıçtan geçirip kaleyi kurtardığının padişahıma telhisi üzre bu kadar kelle, esir, ganimet malları ve cebehane arabalarıyla Der-i devlete gönderdiğinin müjdesini işte bir yakın adamı ile padişahıma göndermiş" deyip hakiri padişah huzuruna çağırıp elimi yere koyup dedim: Beyt;

Âfâkı şehâ ma'deletin nûr pür etsin
Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz
Her kanda isen padişahım dünyâda sağ ol

Elhamdülillah yine ölmeden padişahımın gül cemâlini gördüm" deyip biraz geri durunca saadetli padişah:

"Ben bunu pek bilirim. Bu bizim Melek lalamın müezzini ve imamıdır. Ey beri gel. Bu ceng ne zaman idi?" deyince;

"Padişahım, dokuz gündür ki Bozcaada fethi donanması müjdesiyle Özü Kalesi'ne vardığımın beşinci gece şenliğinde elli bin küffâr bizi kalede *[64a]* kapatıp yedi gün yedi gece ceng edip padişahımın kapucubaşılarından İbrahim Ağa, Azak'a Bozcaada müjdesini götürürken Melek Ahmed Paşa lalan tarafından kırk sekiz bin asker yardım ile kapucubaşı birlikte gelip bu büyük cengde bulunup Allah'a hamd olsun o an küffâr himmet-i padişahîyle kılıçtan geçip kale düşman elinden kurtulup padişahıma Melek Paşa lalanızın telhisi üzere bin iki yüz araba ganimet malı ve cebehane, yirmi altı pâre toplar, yetmiş hatman ve kralları oğlu, on bir bin altmış adet esirler ve altı bin adet kelleler hâlâ padişahım huzuruna arabalarla gelmek üzeredir" deyip olduğu gibi her şeyi bir bir anlattığımdan Cem-cenab padişah hoşlanıp sevincinden dönüp dolaşıp konuşarak buyurdular ki,

"Hamd Allah'a ki Bozcaada ve bu Özü Kalesi feth olup nice fetihler dahi ola" diye hayır dua edip hakire bir altın işlemeli hil'at-i fâhire ve 200 altın bağışladılar. Yine elimi yere koyup taşra çıktım. Bütün padişah musahipleri ve bütün silâhşorlar başıma üşüşüp,

"Bre Evliyâ Çelebi, bre Evliyâ Beşe, bre hoş geldin. Gazan kutlu ola" diye sevinç ve safâlarından ve Paşa efendimize muhabbetlerinden hakire bol bol ihsanlarda bulundular. Kızlar ağası, Hâsodabaşı, kilârcıbaşı, hazinedarbaşı, silihdar ve çukadar ağalara bütün mektuplarını ulaştırıp kaymakam ile dışarı çıktım. Kaymakam izniyle Kapu Kethüdası Zühdi Efendi'ye, oradan Kaya Sultan'a varıp başımdan geçen bütün olayları bir bir anlattığımda, Kaya Sultan:

"Evliyâm, eğer Özü Kalesi *Allah bizi affetsin* kâfir eline girse Paşacığımı Köprülü kesin öldürürdü" deyince hakir:

"Bre sultanım, sen sağ iken bu ne sözdür ki dersin?" dedim. Kaya Sultan:

"Vallahi Evliyâm, ben değil bizzat padişah kurtarmaya kadir değildir" diye o gün o gece sultan efendimle zemburî perde ardından nice sözler ettik.

Yaradana hamd olsun, sekizinci günde bütün arabalar ile kelle, paça ve cebehaneler Edirnekapısı dışında Topçular adlı sultanın sarayına gelip konduklarında hemen kapu kethüdasıyla hakir kaymakama varıp haber ettiğimizde kaymakam paşamıza muhabbeten:

"Göreyim sizi bu kelle ve dilleri, esir kapudanları kısacası bütün cebehane ve ganimet mallarını padişahın huzurundan nasıl bir hoşça geçirirsiniz" deyince hakir:

"Sultanım, asesbaşı ve subaşıya tenbih buyurun. 10.000 meyhaneci, bakkal, çakkal, Arnavut bozahaneci kefereleri ve 100 adet Sirem arabaları dahi gelip toplam 3.100 arabalar olup cebecibaşı ve topçubaşıdan da birkaç çorbacılar neferatlarıyla alaya çıkıp cebehane ve topları alaydan sonra onlara teslim edelim. Kaptan Paşa tarafından birkaç kapudanlar ile elleri kırbaçlı ve Silistreli vardiyanları bile gelip kâfirler sürüyerek çekip alaydan sonra Tersâne-i âmireye götüreler" dediğimde,

"Vallahi Evliyâm, eyi dedin. Tez asesbaşı, subaşı ve Tersane kethüdasına haber edin. Tüm cebeci ve topçu çorbacılarıyla Edirnekapısı'ndan taşra Topçular'a varıp oradan bu kadar bin kelle ve esirleri alınıp alay ile İstanbul içinden geçirip saadetli padişaha Alayköşkü dibinde alay gösterip daha sonra padişah fermanı ne ise ona göre amel edeler" dedikte, hemen hakir kapu kethüdasıyla doğru Topçular'a vardık. Ne gördük?

Kaya Sultan oraya varıp kırk elli araba otlukları tüm bostancılarına, baltacılarına ve bütün Topçular şehri fukarasına başları tuzlanmışlarının içine otluk doldurtup dağlar gibi kelleler yığılıp

nice bin mızrakları, sırıkçılardan ve Paşa hazinesinden çıkarıp kellelerin nice binini sırıklara dizmişler ve başları getirmeye memur olan Halil Ağa bütün kaptanlara, hatmanlara ve kralzâde meluna pâk esvapları Pravadi şehrinde münasip münasip kestirip hepsini giydirmiş. Onu gördük:

Asesbaşıyla 6.000 bozacı, bakkal ve meyhaneci kefereleri gelip hazır durdular. 500 adet topçu ve 500 adet cebeci neferatları tamamı silâhlı, donanımlı ve mükemmel çorbacılarıyla geldiler. Sonra tam bin adet pür-silâh tüfengli pâk giyimli, süslü azebistan askeri kaptanları ve vardiyan zebanileri, nice boru ve davul *[64b]* çalmasını bilir ayağı zincirli kefereleriyle geldiler. Kaya Sultan bütün çorbacılara ve kaptanlara birer yağlık hediyeler ile bütün cebecilere, topçulara ve Tersâne neferatlarına birer kese guruş bağışlaladı. Kelleleri getiren Şamlı Halil Ağa'ya, hakire ve Kapu Kethüdası Zühdi Efendi'ye üçümüze birer samur alay kürkü giydirip ve birer küheylân raht u bahtlı dikme som sırma dikdikli atlara binip alaya hazır olup;

İstanbul şehrinde Kazak-ı Ak eşrafının alayı

Önce bütün Paşalı askeri, ardından asesbaşı ve subaşı askeri ikişer ikişer geçip gittiler. Sonra kelle ve esirleri getiren Akkirman askeri, ardından Özü Kalesi askeri çifte çifte küheylân atlar üzerinde geçtiler. Ardından 3.100 adet arabalar içinde çeşit çeşit silâh ve cebehaneler ile dolu 6.070 adet parlak ve yaldızlı dirhemli Kazak tüfenglerini anılan arabalar üzerine döşeyip 360 adet haçlı bayrakları arabalar üzerinde baş aşağı edip bu cebehaneleri tüm cebeciler çorbacıları ikişer ikişer dizilip mükellef alayı ile cebehane arabalarını ortaya alıp geçtiler.

Ardından 26 adet nakışlı, parlak ve yaldızlı, altın gibi şahane topları at arabaları çekip her atlar ki fil kadar Krakov ve Daniska vilâyeti atları ki her atın ayaklarında ikişer okka nalları var idi, bu topları topçular askeri ve çorbacıları çeke çeke getirdiler.

Onlardan sonra 2.000 adet yine kefere atlarını bakkal kefereleri çekip küçük imrahor askeri getirdiler.

Bunlardan sonra Tersâne azebistan askeri pâk ve silâhlı yürüyüp tamamı 6.000 adet kâfir kelleleri sırıklar üzere altı bin bakkal, çakkal, meyhaneci ve bozacı kâfirleri elinde kendileri gibi kefere Kazak uğursuz Rus başlarını uzun sırıklar üzerine sanki bir ağaç ormanı içinde Vakvâk ağacı adamı başları geçerdi.

Onlardan sonra 11.060 adet esirlerin ayakları bağlı, gönülleri yaralı, ayrılık bağıyla bağlanmış, ayaklarında ve boğazlarında zincirlerin çağış çağış sürüyüp melül melül dört taraflarına bakarak ve acımasız azeb askerleri onlara kırbaç vurarak sürü sürü geçerlerdi.

Onlardan sonra 70 nefer Kazak hatmanları ve sonra 70 adet kale sahipleri hepsinin boğazlarında demir zincirini azebistan çekip bunlar içlerinde Tersâne-i Âmiremizin ayakları bağlı esirleri davul ve tulum çalıp nakus ve dankiyo tulum çalarak geçip ardından bir nefer serdarları olan Holandiye adlı ünlü melun at üzerinde elleri ve boğazı zincir ile bağlı bunun da yanında davul ve nefirleri, erganon, nakusları ve dankiyo tulumları çalınırken gözlerinin yaşı dinmeden durmadan akmada ve İstanbul'un bütün papazlarını nisbet için buna tazimen alayda siyah rokla, başlarında manlifke, bellerinde zünnarlarıyla, ellerinde çelipâları ve buhurdanlarıyla onlar da ağlayıp sızlayarak geçtiler.

Sonra 200 kadar kaymakam ağaları, ardından kelle ve esirleri getiren Halil Ağa, hakir ve Zühdi Efendi üç kişi at başı beraber Edirnekapısı'ndan girip içine girip müthiş bir alay ile İstanbul içinden tâ Alayköşkü'nde saadetli padişah seyredinceye kadar bir tarz üzere alay olmuştur.

Allah'a hamd olsun bir vezir zamanında olmayıp saadetli padişah o kadar hoşlanıp parmağını ağzına götürür. Bütün padişah mukarrebleri, musahibleri ve nedimleri der ki

"Padişahım bu gibi alayın tertibini ilk başta müjde ile padişahım huzuruna gelen Evliyâ etmiştir" derler. Gerçekten de yine öyle idi.

Sözün özü, asrımızda bu tertip üzere böyle esirler ve ganimet malları gelmemiştir. Padişah görünce hazzından ayak üzere kalkıp "Dahi davul çalsınlar" diye ferman ettiklerinde daha fazla davullar çalınıp tâ Bâb-ı Hümâyûn önüne varıp ferman üzere bütün kelleleri Bâb-ı Hümâyûn önünde döküp cebeciler cebehaneleri, topçular topları, imrahorlar atları ve kapudanlar esirleri Tersane'de San Pavla Zindanına ve kral oğlunu Yedikule'ye götürdüler. Sonra, kelle getiren Halil Ağa'ya, hakire ve Zühdi Efendi'ye birer hil'at giydirip oradan esirleri yine alay ile Bahçekapısı'ndan bostancıbaşı kayıklarıyla kasden Galata kâfirleri önünden, Unkapanı, Fener ve Balat Kapıları önünden davullarıyla geçirip Tersane'de küreğe götürdüler. *[65a]*

Ertesi gün saadetli Cem-cenâb Cem-şevket padişah sevincinden Tersane Bahçesine göç eyleyip bütün esirleri zincirleriyle, kıyafetleriyle ve baş aşağı bayraklarıyla 300 adet Üsküdar ve Bostancı kayıklarına kâfirleri koyup Tersane azebistanları üzerlerine müvekkil olup Tersâne forsaları kürek çekerek dankiyo, tulum, erganon, nakus, davul ve nefîrlerin döverek Tersane Bahçesi önünden geçirip yine San Pavla Zindanına götürürler.

Ertesi gün safâsından Melek Ahmed Paşa efendimiz sebebiyle buyururlar ki,

"Karadeniz'e donanmamız çıkacak sırada böyle sevinçli gaza şenliğimizdir, gerektir ki Melek Ahmed Paşa lalama mansıbını mukarrer edem" diye padişah Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Musahib-i şehriyarî Mir Mehmed Ağa ile bir zer-ender hil'at samur-ı fâhire ve bir mücevher kabzalı kıymetli kılıç bağışlayıp ber-murad olundu ve hatt-ı şerif ile Özü Eyaleti mukarreri sadaka ve ihsân olununca hemen hakir o gün Kaya Sultan'dan mektuplar ve ihsanlar alıp mukarrer müjdesiyle,

İstanbul'dan Akkirman'a ulaklık ile gittiğimiz konakları bildirir

Birinci menzilde Kırkkilise kasabası, oradan Aydos kasabası, oradan Çenge Balkanı içinde giderken birkaç adama rast gelip yol güvenliğini söyleşirken hemen önümüzden bir Allah Allah kopup tüfengler atılıp kırk elli adamı hayduk kâfirleri basıp kırıp kimini kaçırıp beş on adet hayduklar bizi kovarken bir kâfir:

"Bu adam geçende buradan geçti. Bu ulaktır, bunu koman. Sen geç, korkma" dediler. Kimisi, "Öldürelim" derler. Allah'a hamd olsun bir zararları dokunmayıp korkusuzca içlerinden geçerken nicesi hakiri bilip:

"Hay gidi Türk, sen buradan her zaman geçersin, ama bir gün seni böyle ederiz" diye bu kadar ümmet-i Muhammed'in mallarını alıp leşlerini soyup yaralı olanları sağ komayıp gözümüz önünde "navorta" dedikleri topuz ile nice ümmet-i Muhammed'in başlarını ezip tepelediler. Hele bizi incitmeyip onlardan geçtik, nice adamlar da yol üzerlerinde şehit olup yatarlar.

Oradan ileri varıp 7 adam ormanda yaralı saklanır, onları kölelerim atlarına ve yedek menzil beygirlerine bindirip Çenge Dağını aşıp yaralıları Yeniköy'de Hasan Ağa'ya bıraktık. Oradan **Pravadi kasabasına** varıp bu durumu halkına bildirip "Bre yetişün" deyince onlar atlanıp gitmede. Biz de oradan gayret edip sürerek **Hacıoğlu kasabası,** oradan **Karasu kasabası,** oradan **Babadağı kasabası,** oradan **Tulça kasabasını** geçip **İsmail şehri,** oradan **Tatarpınarını** geçip beşinci günde **Akkirman Kalesinde** Melek Ahmed Paşa efendimize ulaştık. Mübarek elini öpmekle şereflenip bütün mektupları verip,

"Mukarrer geliyor" diye müjde ettik.

Önce kaymakam ve ikinci olarak saadetli padişahla buluşup savaşın bütün hikâyelerini nasıl anlattığımı, bütün esirleri ve

ganimet mallarını nasıl alayla padişah huzurundan geçirip karadan ve denizden iki kere padişahın seyrettiğini iğneden ipliğe ne varsa Paşa'ya anlatıp,

"Böyle bir esir ve ganimet malı alayı bir tarihde olmamıştır" dediğimde, Paşa mukarrer müjdesinden ve padişah huzuruna bütün esirler ve gaza malları vardığı hikâyesinin anlatılmasından hoşlanıp hakire bir kese harcırah verip buyurdular ki,

"Tez senin Babadağı voyvodalığına ve zahire-baha hizmetine adamlarını gönder ki onlar zabt edip sen yanımızda kal" buyurup, ertesi gün tüm Paşalı askeriyle Paşa efendimiz kalkıp,

Akkirman'dan Kili Kalesi'nin tamirine gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ Akkirman'dan kıble yönüne,

Köprübaşı menzili: Koca Kenan Paşa'nın Tatarpınarı vakfından 200 haneli ve bir camili Tatar köyüdür. Oradan,

Tatarpınarı menzili: Yukarıda anlatılmıştır. Oradan doğu tarafa meyilli gidip,

Bütün kalelerin gülü, yani sağlam Kili Hisarı'nın özellikleri

İlk defa, Hazret-i İsa asrında Boğdan keferelerinden Kılıbu adlı bir kefere Tuna'dan morina ve mersin balığı avlamak ile bin milyon mala malik olup daha sonra kral olunca,

"O Kili mahalli benim kadrimin yükselmesine sebeb oldu" diye kral iken bir kale inşa ettiğinden ismine Kılıbu Kalesi derler. Daha sonra bozulmuş söylenişi yaygın olup halk arasında Kılı denmeyip Kili derler. Sonra nice kötü işli kralların ellerine *[65b]* girip mülk sandılar.

Sonra Risâlet-penâh asrında Yanvan Tarihi'ni göre Boğdan Salsal'ın kışla tahtı idi. Sahabe-i kirâmdan Malik Eşter hazretleri Cengiz Han ile bu Salsal üzerine gelip Akkirman altında büyük

ceng olup Malik Eşter Salsal'ı katl edip kendisi de Salsal'ın yarasıyla Cengiz Han yanında Bahçesaray içinde şehit oldular.

Sonra Kili Kalesi Boğdan kavmi elinde kalıp sonunda 889 [1489] tarihinde Boğdan keferesi elinden barışla bizzat Sultan Bayezid-i Velî fethidir ki fethi tarihi, Akkirman gibi *"Fetehetâ"* sözüdür: Sene 889 [1489].

Silistre Eyaleti'nde hâkimi 70 yük akçe iltizam sahibi emindir ki bütün salb u siyâset, cürm ü cinâyet (asma kesme, vergi toplama yetkisi) onun tasarrufu altındadır. Gayet büyük eminliktir. Bu kale önünde Tuna Nehri üzerine emin ağa büyük balık dalyanları yapıp morina, mersin, çığa, uştuka, liçse, kefal, som, lom ve sazan balıkları ve başka isimli nice bin çeşit balıkları avlayıp tuzlar.

Daha sonra Özü kalelerine, Akkirman'a, Yanık'a, İsmail, İbrail, İshakcı, Hırsova ve Tulça kalelerinin kullarına bütün bu balık dalyanı gelirinden ulûfe verilir büyük mukataadır. Eğer uğursuz taliine Tuna'dan balık çıkmazsa adıgeçen kalelerin neferatları emin ağayı haps ettirip bir hasır üzerine ağayı koyup olduğu gibi maaşlarını alırlar. Eğer ağanın talii uğurlu olursa balık çokça çıkıp bütün kale neferatlarına belirlenmiş maaşlarını neferatlardan eline temessükler alıp ihtiyaç sırasında arkasındaki yazıları defterdar paşaya gösterip muhasebesi görülüp artan mahsül kendine kalır. Sözün kısası taht mansıbı bir belâ yönetim yeridir.

Balık dalyanı şeklinin anlatılması

Bu dalyan dedkleri odur ki Tuna Nehri'nin Kili Kalesi'nden yukarısına Tuna'nın iki tarafında dağlar gibi yığılan 70-80 arşın uzun gemi direklerini iki taraftan 200 adet gemiler ile bin iki bin Eflâk ve Boğdan reayaları gemiler içine girip anılan gemi direklerini Tuna'nın iki tarafından Tuna dibine çırpı ile bir sırada kaka kaka karşı taraftan ve beri taraftan kazık direkler kakarak Tuna Nehri ortasına gelip arasına 20 direk kadar aralık korlar, zira gerektiğinde Tuna üzerinde gidip gelen gemilerin geçmesine

engel olmaya. Daha sonra bu kakılan direkler üzerlerine uzun yaban asmalarını örüp uzun çatal ağaçlarla örülen asmaları tâ Tuna dibine itiverip indirirler ve dahi asma ile öre öre tâ Tuna yüzüne örülmüş asmalar çıkıp Tuna içi hasır ile örülmüş gibi olup bir karış balık geçmek imkansız olur. Sanki bu örülen asmalar gemi direkleriyle akçe tahtası gibi boğazı dar bir balık kapanı olur.

Daha sonra bu kapanın iç yüzüne nice yüz direkler üzerinde tâ Tuna Nehri ortasında içli ve dışlı, pekçok odalı ve kahvehaneli bir büyük saray yapıp tâ kapan ağzında suya berâber pencereler edip emin ağa iki üç yüz adamları ve balık avcılarıyla kapana bakıp balık gözedir.

Şeytan işi kapanın şekli

Kapan odur ki bu kakılan direklerin ve örülen kafes asmaların tâ Tuna yüzü ortasında insan beli kadar aşağı su içinde yine asmadan örülmüş beş parça kilim büyüklüğünde Tuna içinde durur düz bir sahra kafesdir. Bütün Tuna balıkları ilkbaharda eşleri, yoldaşları ve kardaşlarıyla Karadeniz yaylalarının Azak, Özü, Ölüdeniz ve Dirideniz yaylalarına çıkıp gidem derken görse ki Tuna örülmüş, geçmek mümkün değil.

Bir kurtuluş ve çıkış yolu ararken hemen görse ki Tuna yüzünde kapan boğazı açık. Hemen bir an içinde su akındısı ile o boğazdan yıldırım gibi geçem derken avcılar kapanın iplerini kaldırıp beri tarafta bir açık boğaz daha vardır, ona küçük büyük bütün balıklar girip mahpus olurlar. Bir karış balık bile dışarı çıkamayıp pereme ve kayıklar kadar onar on beşer arşın boyu çeşitli morina, sekizer ve beşer arşın mersin balıkların kıra kıra Tuna yüzü kızıl kan olur. Sonra tuzlayıp nice bin bezirgânlara balık salamurasını gök paslı sivilye ve altın ile satıp nice bin araba yükü balık turşusu kâfiristana gider. Ve bazı morina balığından beş altı kantar kara havyarı çıkar.

Başka balık kasapları ve avcıları vardır ki gece gündüz bu kapan ağzını bekleyip gelen balıkları avlarlar. Zira balık o dar

boğaza gelip bir dahi dönemez. Çok garip şeylerden şeytan sanatıdır. Bir Tuna gemisi gelse bu anılan kapanın iplerini koyverip *[66a]* gemiler kısa süre içinde geçerken meğer o mahalde fakir balıklar fırsat bulup geçip Karadeniz'de yaylalara varıp yumurta döker, ama Karadeniz'den balıklar Tuna'ya gelse giremezler. Gerçi o tarafta kapan yoktur, ama tüm çit ile kapalıdır. Tâ ki şiddeti kış olup 7 aydan sonra balık kalmayıp kış gelince bu dalyanları ve sarayları emin ağa söktürüp yine Tuna'nın iki tarafına kereste ve direkleri dağlar gibi yığılır.

Bu dalyana emin ağanın 100 kese masrafı olur, ama 500 kese kâr edip kale neferatları ulûfelerini kebe, keçe, kereste, balık, kazma, çapa ve kürek verip haklaştıktan sonra kendine 150 kese, 200 kese, 20 kese ve harç ve masraflardan sonra 5 kese kalmamış borçlu eminler vardır. Zira Cenâb-ı Kibriyâ'nın o mâyide (balık) mahluku kanında nice bed ve berekât olur. Bir kere onu gören ondan ibret alır, böyle ibret verici bir seyirlik dalyandır.

Beri taraftan, Kili Kalesi'nin bir hâkimi de 300 pâyesiyle 150 akçe şerif kazadır ki nahiyesi bakımlı ve şenlikli toplam (---) adet Tatar köyleridir. Bu köylerden kadılara adalet üzere senede 7 kese gelir. Müftüsü, kale dizdarı, 21 kale neferatı ağalığı, toplam 700 adet donanımlı ve süslü pür-silâh kale neferatları, yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, şehir subaşısı, muhtesibi ve bir cebeci serdarı (---) vardır.

Kili Kalesi'nin şekli: Büyük ana Tuna Nehri'nin Karadeniz'e karıştığı boğaz ağzında İsmail ve Akkirman toprağında kavisli, yani yay gibi fırdolayı 3 kat şeddadî benzersiz taş yapıdır ki bir taraftan asla bir havalesi yok. Yeşilliği, bağı ve bahçesi çoktur. Alçakta ve düzde taşsız ve çamurlu yerde şirin ve süslü kaledir.

Bu kalenin kıble tarafı duvarını Tuna Nehri döver yeri tam 1.000 adımdır ve kara tarafı sanki yayın kabza tarafı tam 2.000 germe adımdır. Bu hesap üzere fırdolayı Kili Kalesi 3.000 adımdır. Kara tarafı 3 kat duvar ve Tuna tarafı 2 kat hendeksiz

duvardır. Tamamı 170 kuledir. Bazı kulelerinin sağlamca yapılanlarının isimleri bunlardır ki yazılır.

Evvelâ Tuna burnunda Sultan Bayezid-i Velî veziri Gedik Ahmed Paşa Kulesi, Kanlı Kule, Kızıl Kule, Dizdar Kulesi, Zindan Kulesi, Yassı Kule, Gömlekli Kulesi ve Fener Kulesi'nde hâlâ her gece fener yandığından Fener Kulesi derler. Gece gelen gemilere büyük işaret ve müjde hayratıdır.

Tuna kenarında Melek Ahmed Paşa Kulesi, yeni yapı güzel büyük bir kuledir ki Özü kâfirlerinden alınan topların 20 tanesi ve cebehaneleri kuleye konup sanki semender kulesi olup topları Karadeniz'e ve Tuna'ya bakmaktadır. Bütün kuleleri biri biri içinde gömlekli yüksek kulelerin hepsi sivri sivri tahta örtülü külâhlı yüksek kubbeli kulelerdir ki hepsini efendimiz Melek Ahmed Paşa şindire tahtalar ile örtüp imar etmiştir.

Bu kalenin Tuna tarafındaki duvarların Tuna Nehri yüzü 400 arşın yerini harap etmişti. Melek Ahmed Paşa eli vilâyeti üşürüp temelinden bir sağlam temel başlayıp yeniden yapınca evvelkiden sağlam ve dayanıklı yapı oldu. Bu tarafını Tuna dövmek ile hendeği yoktur, ama büyük kalenin kara tarafında bataklı adam boyu ve daha yüksekçe hendeği vardır, ancak enlidir. Tuna taştıkça bu hendekten Tuna Nehri akıp balıklar avlarlar sarp hendektir.

Dış büyük kalenin imaretlerini bildirir

Bu dış kalenin çevresinde 4 adet kapı vardır. Batı tarafa taşra büyük varoşa açılır iki kat demir kapılardır ki sağında ve solunda 2 adet uzun toplu ve tüfengli sarp kulelerdir.

Tuna Nehri kenarında 3 adet küçük uğrun kapıları var ki onlara Sukapısı derler. Bu kapılardan içeri kale duvarlarının iç yüzünde üzerleri tahta belvan örtülü hendekleri vardır. Gören onu yol zanneder, ama yine at, katır, hayvan ve insan gezer.

Bu kale içi satranç nakşı 150 adet bölme sokak sokaktır ve tüm sokakları kalın ağaç direkler döşeli anayollardır. Bütün sokakların içi baştanbaşa üçer adam boyu derin geniş

hendeklerdir ki üzerleri ağaç kirişler döşelidir. *Allah saklasın* kuşatma sırasında bütün döşeme tahtalarını herkes evlerine çekip yollar kaybolup Tuna Nehri ile dopdolu olmuş sokak sokak hendekler ortaya çıkıp düşman şehir içine girmeye cür'et edemez.

Gayet bataklı ve çataklı hendek sanatlarıdır ki her köşe başında olan ve diğer evlerin tüm bu hendekli yollara bakan mazgal *[66b]* delikleri ve saçma top delikleri ile bezenmiştir. Sokak başlarında sarp kale gibi evler var ki eğer şehre düşman girerse bu evlerden düşmana top, kurşun ve taşı lanet yağmuru gibi yağdırmak için bu hileli düşünce ile bölük bölük yollar yapılmış bir kale etmişler. *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder"*. Bu kale böyle hile ve şeytanlıklar ile yapılmışken bütün yaptıkları hile ve tuzaklar boşa gidip bu kalede asla savaşılıp çarpışma olmadan Akkirman Kalesi feth olunca bu kalenin anahtarları ve tüm mükemmel cebehanesiyle Sultan Bayezid'e sulhla kaleyi teslim edip içine önce Gedik Ahmed Paşa girip tasarrufu altına aldı.

Bu kale içinde 700 adet avlusuz, bağ ve bahçesiz kasvetli dar evler vardır ki tamamı tahta şindire örtülü alt ve üst katlı, çarşı pazarsız mükellef ve süslü mamur evlerdir.

Bu kale içinde Sultan Bayezid-i Velî Camii ve 7 adet mescidi var. Ve dahi kale içinde şer'i mahkemesi var, kadılara mahsus güzel hanedir. ama kalenin 4 adet kapısının kara tarafında Zindan Kulesi dibindeki Lonca Kapısı ve yine kara tarafındaki Varoş Kapısı işlek yüksek kapılardır, ama Tuna kenarındaki 2 adet kapıları küçük su kapılarıdır.

Kili İçkalesinin anlatılması: Yazılan büyük kalenin doğu tarafında Tuna Nehri kenarı köşesinde taşra kale burnunda 4 köşe, dörtgen şekilli bir küçük sanatlı kaledir ki cepçevre büyüklüğü 500 adımdır. Ancak büyük kaleye açılır bir küçük demir kapısı

vardır ve etrafında iki kat derin hendeklerinde balıklar ağzına kadar dolu olup yüzücülük ederler.

Hisar içinde ancak dizdar, kethüda ve imam haneleri, buğday ambarı, cebehanesi ve birkaç neferat haneleri var, gayrı şey yoktur. Bu kalede bir hoş kanun vardır ki Bayezid Han törenidir. Cuma gün feth olunduğundan hâlâ her cuma günü kalenin bütün burçları ve kulelerine sabahleyin filandıra bayraklar, sancaklar, alemler dikilip gülbâng-ı Muhammedîler bedenler üzerinde çekilir, ancak bir adet şahane top atıp Cuma günü idiği ondan belli olur, Bayezid Han kanunudur. *Allah rahmet eylesin.*

Kili Kalesi varoşunun özelliği: Büyük kalenin batı tarafında bir düz vadide beşgen şekilli büyük bir varoştur ki hepsi 11 mahalle ve tamamı 2.000 adet altlı üstlü tahta avlulu ve tahta şindire örtülü evlerdir ve 17 mihraptır. Bunlardan çarşı içinde kalabalık cemaate sahip (---) camii gayet mamur ve şirin, sade yapılı güzel camidir. Hatta bu camie Melek Paşa Cuma namazı kılmaya gelirken kaleden bütün neferat padişaha hayır dua ile gülbâng-ı Muhammedî çekip bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atıp Kili zemini tamamen titredi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Başkası mescitlerdir. Medreseleri ve dârülhadis dârülkurrâları yoktur, ama ebced okuyan çocuklarına sıbyan mektebi çoktur.

Ve ancak çarşı içinde Tuna kenarında (---) paşanın çifte hamamı var ki tamamen kurşun örtülü imarettir ki İsmail, İbrail ve Akkirman'da böyle yüksek yapı bir aydınlık gönül açan hamam yoktur.

Toplam 500 adet dükkânları var ki her esnafdan bulunur, ama bedesteni yoktur, 11 adet bedesten metaı bulunur tüccar, neccâr, füccâr kara ve deniz bezirgânı hanları vardır.

Suyu ve havası tatlı olduğundan câriyeleri ve köleleri, gayet dolgun tombul güzel câriyeleri ve hoş köleleri olur ki genellikle

pazarlarında alınıp satılan kul kısmıdır ki 20-30 guruşa çok iyi köle verirler. Halkı genellikle bezirgân ve esircilerdir. Reayası Eflâk ve Boğdan Rus tâbidir, bağ ve bahçesi hesapsız pür-şarabdır.

Beğenilen yiyeceklerinden Kili pastırması, sığır ve koyun etinden gayet lezzetli ve semiz, zaruret yiyeceği kuru eti olur. Balı, yağı, buğday ve balığı gayet çok olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Kili şehrinin kıblesi tarafında Tuna Nehri aşırı Yılanlı Ada adında büyük bir ada var ki bir ucu üç konak Tulça'ya ve bir ucu İsmail şehrine varır büyük bir verimli adadır ki orada her sene kırk elli bin, bazı sene yüz bin adet sığır boğazlanıp pastırma edip bütün diyarlara bol bol gönderilir Kili pastırması gayet semiz, lezzetli ve meşhurdur. Halkı her diyardan toplanmış garip dostu tüccar adamlardır. Hiçbir gece misafirsiz yemek yemezler. Gayet bolluk şehirdir, ama varoşu çevresinde kalesi yoktur. *[67a]* Ve ileri gelenlerden bildiklerimiz (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ama ziyaretgâhları malumum değildir.

Daha önce hakir Âsitâne-i saadet'de iken saadetli padişahımızın efendimize bağışladığı hatt-ı şerif ile mukarrernâmesini Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Mir Mehmed Ağa gelip hil'at-i padişahî ile efendimiz mutlu olup Mehmed Ağa'ya 20 kese, 20 Sâlihli atı ve 20 köle ihsân edip yine ertesi gün Der-i devlet tarafına kapucubaşıyı yollayıp yine kendileri Kili Kalesi'ni tamir edip beyaz inci gibi etmesine çalışıp,

Bu hakiri Kili Kalesi mühimmat, levazımat ve diğer ihtiyaçları için 7 kadılık yere gönderdiği yolları bildirir ve 3 kadılık yere zahire-bahâ için tahsile çıktığımız köy, kasaba ve kaleleri bildirir

Evvelâ Kili'den Tuna aşırı,

Yılanlı Adası: Bu adanın sol tarafında Ana Tuna Kili Kalesi dibinde Karadeniz'e karışır ve Küçük Tuna bu adanın sağında Tulça Kalesi boğazında Karadeniz'e karışacak yerde Tuna yine

iki bölünüp birine Solona Boğazı ve birine Hızır-İlyas Boğazı derler küçük boğazlardır, küçük gemiler girer. Yine Tulça Boğazı'ndan bir fırka Tuna daha ayrılıp Beştepe nahiyesini dolaşup gelir, Karahırman Kalesi önünde Karadeniz'e karışır. Tuna'dan ayrılmış bir boğazdır. Karadeniz gemicileri o nehre Burdiçse derler bir küçük boğazdır. İçinde her sene nice yüz pâre gemiler kışlar. Bu Tuna da Karadeniz'e karışır.

İşte büyük Tuna Nehri 97 konak vardığımız batı tarafında Alman Dağlarından çıkıp batıdan doğuya akınca 770 pâre şehirlere, kasabalara ve kalelere uğrayıp gelip bu yazılan 5 adet boğazlarda derya gibi Karadeniz'e karışır.

Anılan Yılanlı Ada ki iki Tuna arasında uzunluğu doğudan batıya 10 mil ve genişliği 6-7 mil ada içinde at sineği derdini atlarımız çekip bizler tatarcık sineği ve sivrisinek dertlerini çekerken yol üzere 3 adet fâhişe avratları çıplak olarak Kili hâkimi bırakıp ikisi sivrisinek derdinden tulum gibi şişip ölmüş. Biri de tulum gibi olmuş, ama sinek yarasından sinek gibi vızlayıp ancak canı çıktı çıkacak kalıp *"hak ettiğini bulmuş"* diye geçip yine Tuna Nehri'ni geçip,

Tulça Kalesi menzili: Burada 2 günde 2 yük akçe Kili Kalesi mühimmat levazımatı için ve 2 yük akçe Paşa'ya zahire-bahâ malını tahsil edip üçüncü günde bizim adamlarımızla ve Tulça emini adamıyla şer'i hüccetleriyle Paşa'ya malı gönderip gitmede. Hakir de mecburen bir yük akçe ayakbastı ücreti alıp 5.000 akçesini kadıya pîştahta mahsulü verip, oradan kıble yönüne,

Mamur Saltık Bağı şehri, yani Babadağı Kalesi menzili: Eski kalesi şehrin doğusunda Tuna azmağı kenarında Yeni Salâ Kalesidir ki Babadağı şehrinden görünür. Bu da inşaallah yerinde anlatılır. Hâlâ yine Baba şehrinin kıblesinde bağlar içinde bir sağlam kale kulesi vardır. Daha önce bu Babadağı şehri anlatılmıştır, ancak efendimizin fermanı üzere bu şehre hâkim olduğumuz cihetten eski kanun üzere kazamızın bütün köy ve kasablarından kendi kudumiyemiz için ve Kili Kalesi çivisi, yapı

ustası ve çerâhoru malı için ve Paşa'nın mukarreri gelip yeni zahire-bahâ malları tahsili için şer-i Resul mahkemesinden mühürlü tezkireler alıp ve keşifçi naib ve elçiler ile,

Babadağı'ndan 4 kaza yer mal tahsiline çıkıp gezdiğimiz köy ve kasabaları bildirir

Kısacası, bir bahaneyle ömür sermayemizi harcamaya çıkıp vücudumuzu yorduğumuz günleri bildirir. Hemen Cenâb-ı Kibriyâ nefsimizi ıslâh ettirip kalbimiz gözünü açıverip âkıbet hayırlığı vere, *âmîn.*

Evvelâ Babadağı yakınında Hergeleci Köyü, Sebil İlyas Köyü, Küçük Sarı Köyü, Döğlek Köyü, Sabança Köyü, Acıgöl Köyü, Sarı Nasuh Köyü, Kara Hâbil Köyü, Ahmed Fakı Köyü, Tatar Çamurlusu Köyü, Sarıgöl, Konkaz, Hacılar, Tiresenlik, Nalband, Kızılhisar Köyü, Kamber Köyü, Armutlu Köyü, Karkalı Köyü, Başköy, Bahşayış Köyü, Çineli Köyü, Atmaca Köyü, Çukurova Köyü, Kayalıdere Köyü, Eski Baba Köyü, Aşağı Çağatay Köyü, Yukarı Çağatay Köyü, Aşağı Karkalık Köyü, Yukarı Karkalık Köyü, Aşağı Dimlik Köyü, Yukarı Dimlik Köyü, Deli Ali Köyü, Süleli Köyü, Lütfi Bey Köyü, Türk Çamurlusu Köyü, Ayaklıköy, Arnavutlu Köyü, Hacı İvaz Köyü ve Sarı Gölcük Köyü.

Bu yazılan köylerin çoğu verimli benzersiz sahralar, bağ, bostan ve lâle-zârlar ile İrem bağlarını kıskandıracak kadar bakımlı, şenlikli ve insanlarla doludur.

Bu köylerden başkası Karasu Kazası çölleriyle komşu olduğundan o kadar bağ ve bahçeli köyler değildir. *[67b]* Ama tereke mahsulünde gayet fazla tahıl ambarı köylerdir ve yine bizim Babadağı Kazasının köyleridir. Ancak genellikle reayası Tatarşe olup Tatar ile ülfetleri olduğundan Tatar Han bir sefere atlansa hemen bunlar da haber alıp zırhlarını giyip sadak savatlanıp Bucak Tatarıyla yoldaş olup sefer eşerler. Zira gayet cesur, bahadır, güçlü, yiğit, dilâver ve hünerli yiğitleri var. Savaş sırasında hemen Babadağı Kazasından 20.000 *"Benim başkası değil!"* diyen yiğit çıkar. Ve 20.000 zor-batırlar Karasu

Kazasından çıkar ve 30.000 yiğit Dobruca ve Hacıoğlu kazasından çıkar. Osmanlı "Ha dese" bu üç kaza yerden 60.000 salt atlı yiğit çıkar ve 48.000 yiğit de Bucak Tatarından çıkar. İltifat olunsa belki daha fazla asker çıkar, *Allah artırsın.*

Hatta (---) tarihinde Sultan IV. Murad'ın ilk Edirne seferine gitmesine sebep olan Kırım (---) olan Kantemir Han ve (---) Han 150.000 düşman avlayan, saba gidişle Tatar Kırım'dan çıkıp Edirne'ye varınca,

"Sağlam kaleler ve seçkin bol asker yoktur" diye kibirlilik ve bencillik edip Turla Nehri'ni ve Tuna Nehri'ni beri tarafa geçtikte hemen Babadağı Sipah kethüdayeri Abdigül Ağa adında bir koca ağa parçası o gün bu yazılan 3 kazadan hemen 63.000 eli kılıçlı yiğitler ile Babadağı yakınında Hacıgî Paşa Köyü Sahrası altında (---) Han'a bir kere öyle badaluçka top gibi dokunur ki göz açıp kapayıncaya kadar 40-50 bin Kırım Tatarını kılıçtan geçirip kılıç artıkları,

"Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyip kaçarak,

"Bre Abdigül Ağa geliyor" diye hepsi Tulça Kalesi dibinde Tuna Nehri'ne vurup tamamen boğulurlar. Ancak Kantemir Han öz başıyla amansız imansız canını kurtarıp Akkirman'da nice zaman kıyafet değiştirip, Tatar bozası yapıp geçinirdi.

Allah'a hamd olsun o abdin Abdigül'ü berekatıyla Tatar kavmi bir daha Tuna'yı beri geçmek sevdasında olmayıp itatat edip bağlandılar.

İmdi sözün manası odur ki bu bizim Babadağı Kazası köylerinde öyle şehbaz şehnaz serbaz yiğitler vardır ki yazılacak köylerinin geri kalanı budur ki şimdi yazılır.

Evvelâ Kızılca Veli Köyü, Kasımça Köyü, Kaçamak Köyü, Eski Köyü, Koçı Bey Köyü, Uzun Eynehan Köyü, Toksukı Köyü, Kulalı Köyü, Gevherli Köyü, Yeni Köyü, Kireçlik Köyü, Çonkar Köyü, Kavacık Köyü ve Ester kasabası 2.000 haneli mamur kasabadır ki Âsitâne'de yeniçeri ağaları hâssıdır. Bazarlı, Kerencik, Bilâl Kışlası, Dana Hacı, Kara Muradlı, Kösteli,

Karatay, Durhanlar, Mumaylı, Hoca Ali, Karakoyunlu, Çıkrıkçı, Şeyh Aman, Aşağı Taş Ağılı, Yukarı Taş Ağılı, Arnavutlu ve Müstahfızân Köyü ve Karahırman Kalesi Karadeniz kenarındadır. Sultan Kara Köyü, Pelitli Köyü, Yuvacı Köyü, Abdülbâri Köyü, Tanrıverdi Köyü, Kocalak Köyü, Aydın Köyü, Kara Sarı Köyü, Kara Nasuh Köyü, Kasaplı Köyü, Döğenci Köyü, Sofular Köyü, Gani Bucak Köyü ve Karaman Köyü.

Harap Yeni Salâ Kalesi menzili

İlk defa Dobruca kralı Pıravadi sahibi Dobra Kral yapısıdır. Sonra Sultan Sarı Saltık Bay Maskov memleketindeki Heşdek kavmini ve Leh memleketinde bütün Lipka kavmini İslâm ile şereflendirip ancak Saltık adında bir papazı İslâma getiremez Sonunda Sarı Saltık'ı, Seyyid Muhammed Buhârî katl edip onun esvaplarını giyip "Ben Saltık'am" deyip nice yıl Leh kâfiri diyarında o kıyafetiyle seyahat ederek gelip bu Yeni Salacık Kalesi'ni feth edip Lipka kavmiyle Seyyid Muhammed Buhârî yani Sarı Saltık Bay bu kalede Bektaşî köçekleriyle ilk defa burada vatan ederler. Baba şehri içinde yatmaktadır. Büyük evliyalar menkıbeleri içinde hemen kırk forma toplanmış menkıbeleri var.

Bu kaleye onlardan sonra Bulgar, Sırp ve Boğdan yerleşir. Daha sonra 889 [1484] tarihinde Sultan Bayezid-i Velî feth edip öyle viran kalmıştır. Tuna Nehri'nden azmış bir bataklı ve sazlı ve göllü bir mahalde bir sivri yalçın kaya üzerinde beşgen şekilli bir şeddadî taş yapı boş bir kaledir, ama az bir şey ile imar olsa Babadağı şehri güvenlik içinde olurdu. Zira zamanımızda bir iki kere Kazak kâfiri Baba şehrini vurup yağma etmiştir. Bu ibretlik kale alçaktır. İçinde insan cinsinden hiç kimse yoktur. Kış günü içinde çobanlar ile keçiler ve koyunlar kışlar. Hesabını Yaradan bilir. Kekliği, çili ve başka kuşları çoktur. Beri taraftan,

Yukarıda yazılan Babadağı kazasının (---) parça yazılan köylerinden kudûmiyemiz, Kili Kalesi tamiri, mühimmatı ve Paşa'nın zahire bahâsıyçün toplam 6 yük akçe alelacele tahsil edip *[68a]* hakir de kendimizin gelişimiz, başlamamız, cevz-i ma'dud kalemiye ve avaid-i fevaidim için 3 kaza yerden 3 yük zehir gibi akçe peyda edip bir yükü hemen yanımızda olan 87 adet haşerât adamlar ve haya huya gidip elimizin kiri ve yüzümüzün karası kalıp 6 yük akçeyi efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya göndermek sadedinde iken o gün konakçı ile Paşa'nın tuğu gelip,

"Sabah Paşa Babadağı'na gelir" dediklerinde sabahleyin tüm vilâyet halkı ile Paşa'yı karşılamaya çıkıp büyük alay ile şehir dışında otağında kondu. Mübarek ellerini öptükten sonra 6 yük akçeyi hazinedara teslim edip temessük aldık. 3 gün Paşa şehir dışında konaklayıp Sarı Saltık Sultan ki Seyyid Muhammed Buhârî'dir, onları ziyaret edip ertesi gün (---) (---) (---) (---) (---)

Babadağı şehrinden Silistre şehrine gittiğimizi bildirir

Evvelâ Babadağı'ndan batı tarafa Süle Köyü, oradan Hacıgî Paşa Köyü, oradan yine batı tarafa Saray Köyü, oradan yine batıya Beççine Köyü, andan yine batı tarafa,

Dâye-i Kebir kasabası: Tuna Nehri azmağı kenarında 200 Eflâk ve Boğdan, sâfî kâfir reayalı bakımlı, şenlikli, bağ ve bahçesi çok büyük şehir gibi bir reaya ocağı, mekânı süslü kasabadır ki hâlâ (---) (---) evkafıdır. Hırsova kazası nahiyesinde çarşı pazarlı, zengin kefereli, hafta pazarı durur suyu ve havası hoş kasabadır ki genellikle evleri kamış ve saz örtülü reaya evleridir. Hâlâ mamur olmadadır. Buradan yine batıya,

İbret verici yüksek kale, yani sağlam Hırsova Hisarı'nın özellikleri

İlk defa yapan Dobra Kral'dır ki bu mahalden Tuna Nehri'ni kesip Karasu şehri yakınından geçirip Karahırman limanına akıtmıştır. Hâlâ yapı kalıntıları açıkta gözükmektedir. Bulgarca ismi Felarepiga'dır. Eflâkça (---) dır. Nice melikten melike kalmış bu kale sonunda (---) tarihinde Fatih Sultan Mehmed bizzat büyük sefere çıkıp 7 ay döğüp mecburen savaşmış, yürüyüş mahallinde hemen bu kale ovasından beri birkaç ayı görününce, Fatih buyururlar ki,

"Ovadan hırs geliyor".

"Kanı hünkârım?" dediklerinde,

"İşte hırs ovadan gelir" der.

Hemen ayılar meğer kale altında mağaralarına girip giderler.

Sonra Müslüman gazilerin serbâz şehbazları ayıların ardı sıra girip görseler ki bir alay kâfirler arkalarından ayı derilerin çıkarıp kaleye girerken hemen cümle serdengeçtiler "Allah" deyip o deliklerden kale içine girip kaleyi feth ederler. Sultan Mehmed Han'ın sözü üzere Hırsova, yani Farsça'da "Ayı Ovası Kalesi"dir, ama aslında ismi Felarepiga'dır. Bazıları Hırsova derler, ama kadıların sicillâtlarında "Harisova" yazılmıştır.

Silistre Sancağı toprağında (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve 150 akçe payesi düşük kazadır ve nahiyeleri (---) adet köylerdir.

Subaşı, muhtesibi, kale dizdarı ve 80 adet neferatları vardır, ama neferatları, kalede evler olmayıp boş, âtıl yer olmak ile kale neferatları tamamen dışarıda olup ancak dizdar ve kethüda hisar içinde ufak tefek evlerde olurlar. Her gece nöbet ile kulları taşradan içeri gelip kale bekleyip gündüzleri adam kalmayıp giderdi.

Hakir bu gözlemimi Paşa'ya dediğimde hemen atına binip kaleyi seyredince aklı gidip vilâyet halkı ile danışıp o gün çevreden buyurdumlarla 500 araba kereste, saz ve kamışlar, 600

adet marangoz ve yapı ustaları gelip o gün Allah hakkı için kale içinde 10 adet avlulu evler yapıldı. Sözün kısası hisar içinde bir boş arazi kalmayıp bir haftada 110 adet mükellef havadar haneler yapılıp bütün neferatı kale içine koyup 10 adet dükkâncıklar ve Tuna'ya bakan kapı önünde bir kahvehane dinlenme yeri ve 80 kul daha yazılıp iskelesinden maaşlarını yeniden belirleyip toplam 160 nefer olup dizdarı kaleden bir ok menzili taşra gitmemeyi şart edip sicille kaydedilip yazıldı.

Ve 8 adet topları ve cebehaneyi hazır ettiğinden başka Özü'de alınan tüfenglerden bu kaleye 100 adet silâhıyla tüfengler koyup dizdara teslim edilince sicille kayd olundu. (---) (---)

Hırsova Kalesi'nin şekli: Tuna Nehri'nin kıblesi tarafında Babadağı toprağında göklere doğru Samanyolu gibi baş uzatan *[68b]* eğimsiz şeddadî taş yapı bir güzel hisardır ki dörtgen şekillidir. Fırdolayı büyüklüğü 3.000 adımdır, ama bu kalenin batı tarafından aşağı Tuna'ya bakmaya adam cür'et edemez.

Tuna Nehri kenarında böyle yüksek boylu kalenin biri de Niğbolu Kalesi, biri Budin serhaddinde Belgrad'ın iç kalesi, birisi yine o serhadde Varadin Kalesi, biri Üstürgon ve biri buna yakın Vişegrad Kalesidir ki başka kaya üzere sarp kaleler yoktur. Ancak bu Hırsova onlardan sarptır, fakat gariptir. İç elde olmak ile iltifat olunmayıp Melek Ahmed Paşa kadr ü kıymetini bilip imar etti, zira karşı tarafı tamamen Eflâk kâfiristanıdır. Ondan aşağı karşısı Boğdan kâfiristanının Tomarova, Kalas, İbrail ve Maçin kâfiristanlarıdır.

Bu kalenin iki kapısı var, biri doğuya ve biri batıya açılır kapılardır.

Hırsova Kalesi varoşunun anlatılması: Bu yüksek kalenin tâ aşağı kıble tarafında 9 mahalle ve 1.600 bağlı, bahçeli ve tamamen kiremit, saz ve tahta şindire örtülü alt ve üst katlı bakımlı, donanımlı ve süslü evlerdir.

Ve tamamı 17 mihraptır. Bunlardan aşağıda çarşı içinde kalabalık cemaate sahip (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) Geri kalanı mescitlerdir.

Bir basık hamamı var. 3 adet hanları var, ama çarşı pazarı azdır. Suyu ve havası hoştur. Oğlanları ve kadınları güzeldir. Reayası tamamen Eflâk, Boğdan, Bulgar ve (---) (---) (---) (---) ve kıblesi yönünde bağları ve bahçeleri hesapsızdır.

.... (1.5 satır boş)...................

Buradan kalkıp,

Baltacı Köyü: Hırsova kazasında zeamet köyüdür.

Buradan **Boğa Köyü**, buradan **Radova Köyü**, mamur köydür. Buradan,

Bâkî Kuyusu Köyü: 150 kulaç bir kuyu ile tanınan ve Silistre nahiyelerinden mamur köydür.

Buradan yine batı tarafa **Gökçe Köyü**, buradan yine bakımlı ve şenlikli Silistre köylerini geçip **Kökece Köyü**, oradan yine batıya,

Boğaz Köyü: Silistre nahiyesinde büyük köylerden biri de bu köydür ki kasaba gibi bakımlı ve şenlikli Eflâk, Boğdan ve Bulgar reayalı, bağlı ve bahçeli (---) (---) köydür.

Buradan batı tarafa Tuna kenarıyla beşinci kere geldiğimiz,

Silistre Kalesi'nin özellikleri: (---) tarihinde üçüncü cildimizde ayrıntılı olarak yazılmıştır, bakıla, ama şimdi Paşa efendimizle Özü Kalesi'ni kâfirden kurtardığımız sebebiyle bütün Silistre şehri halkının ayanı, eşrafı, küçüğü, büyüğü bizi karşılamaya çıkıp bütün eski dostlarımız,

"Gazanız mübarek ola. Safâ geldiniz" diye Paşa efendimize ve bütün ağalarımıza hayır dua ederek büyük bir alay ile 1068 Saferinin yirmisinde (27 Kasım1657) Silistre Kalesi sarayına dahil olup efendimiz yine reaya ve berâyâlara adalet etmeğe başladı. O hafta Köprülü Mehmed Paşa'dan bir ağasıyla bir mektup geldi, öyle yazmış ki,

"Senin Özü gazan bizim Bozcaada fethi gazalarımız mübarek ola, ama bütün esirleri, kelleleri, bütün cebehane ve ganimet

mallarını bize göndermedin ki Müslüman gazileri içinde sevinç ve şenlik olsa muzaffer orduyu cenge teşvik etmiş olup bol bol sevap kazanmış olurdunuz. Ancak gâfilce hareket edip saadetli padişaha bütün esirleri gönderdiğinizden kadir kıymetiniz yükselip haberimiz yok iken sizlere Özü Eyaleti bağışlanmış, ama biz dahi sizin gibi gazadan padişah huzuruna geldiğimizde saadetli padişah cenâb-ı şerifinizi Özü Eyaleti'nden azl edip yeriniz Silahdar Fazlı Paşa'ya sadaka olunup sizler Âsitâne-i saadete gelip Kaya Sultan efendimizle bağ ve bahçelerinizde zevk u safâ etmek ferman-ı hümâyûn sadır olup mektubuma göre davranarak yavaş yavaş Der-i devlete gelesin" diye nice çeşit alaylı sözler, nice itham eder ve kıskançlık sözleri gelip sonunda,

1068 Rebiülevvelinin 4. günü [10 Aralık 1657] Silistre'den İstanbul'a yollandığımızı bildirir

Evvelâ Silistre'den yine büyük alay ile çıkarken bütün belde halkı ağlayıp tüm küçük ve büyüklerin hayır dualarıyla önce,

Namazgâh menzili: Üç gün meks edip o an Fazlı Paşa'nın Ahmed Ağa adlı bir işgörmüş müsellimi gelip padişah divanında *[69a]* hil'at-i fâhire giyip Özü Eyaleti'ne Fazlı Paşa mutasarrıf olup o gün Melek Ahmed Paşa eski alışkanlığı üzere Namazgâh'dan kalkıp kıble yönüne,

Aflator Köyü menzili: Büyük kâfir köyüdür.

Oradan **Hisarlık Köyü**, oradan yine kıbleye **Kırcaot Köyü**, oradan doğu tarafa meyilli şenlikli köyler geçip,

Pravadi Kalesi: Mamur ve süslü şirin şehir olduğu (---) cildi fihristinde yazılıdır. bakıla.

Oradan **Çenge Köyü**, oradan **Çelebiler Köyü**, oradan kıble tarafına

Aydos kasabası: Yukarıda yazılıdır. Oradan kıble yönüne,

Sasalar Köyü: Yeryüzünde bunun balı gibi güzel kokulu ve beyaz saf bal olmadığı yazılmıştır.

Oradan **Karapınar Köyü**, oradan yine kıbleye **Kovanlı**, oradan **Ereğli**, oradan,

Kırkkilise kasabası: Bu dahi yukarıda ayrıntılı olarak yazılmıştır. Oradan,

Yene kasabası: Kaynar bir tatlı su pınarı Tuna Nehri'nden geldiği yukarıda yazılıdır.

Oradan yine kıble tarafına **Tatarlı Köyü**, oradan **Hacılar Köyü**, oradan **Fener kasabası**, oradan **Çatalca kasabası**.

1068 Rebiülâhirinin 2. günü [7 Ocak 1658]
Belde-i Tayyibe, yani Kostantiniyye şehrine girdik

Üç aydan eksik İstanbul'da bağ ve bahçeler, hadika ve bostanlar ve şahane yalılarda gece gündüz Kaya Sultan ile efendimiz Melek Ahmed Paşa zevk u safâlar edip bizler de onların gölgelerinde taraf taraf bütün ahbaplar, dostlar ve sadık âşıklarımız ile zevk ü safâlar ederken (---)

1068 Şabanının 3. günü [6 Mayıs 1658] Pazarertesi Edirne'de saadetli padişahtan hatt-ı şerif gelip Köprülü Mehmed Paşa'nın yenine İstanbul'da kaymakam olup Kör Hasan Paşa kaymakamlıktan azledilip (---) sadaka ihsan olunup Kör Hasan Paşa'nın kaymakamlıktan azledildiğine tarihtir:

Azl olup İblîs nasb oldu yerine çün Melek
Dedi hâtif azline tarih uhruc yâ racîm
Sene 1068 [1658].

Daha sonra tam 13 Âsitâne-i saadet'de Köprülü Mehmed Paşa'nın kaymakamı olmuşken 11. günde 1068 yılı Şabanının 20. Perşembe [23 Mayıs 1658] günü efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı kaymakamlıktan azledilip Edirne bostancıbaşısı olan Kırkayak Kanlı Sinan Paşa, Köprülü yerine kaymakam olup efendimize Afyonkarahisarı Sancağı arpalık olarak bağışlanıp İstanbul'da kalıp yine Kaya Sultan bağlarında zevk u safâda olduk. Bu mahalde Kırkayak Kanlı Sinan Paşa'nın kaymakam olduğuna tarihdir (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde Ungurus'dan, Tımışvar Eyaleti'nden ve tüm o taraf serhadlerinden feryatçılar gelip Erdel Kralı Rakofçioğlu ve Kemen Yanoş melun Lipova, Çanad, Göle ve Tımışvar

serhadlerini yağma, talan, halkını ağlatıp esir ettiği haberi Sultan IV. Mehmed Han'a gelince bütün güngörmüş ve işbilir adamların din-i mübîne yardım edenleriyle toplanılıp danışılınca hepsi birlikte,

"Erdel vilâyetinde Rakofçi Kral üzerine sefer olunmak farz-ı ayndır" denilip Fâtiha okunup Edirne'de Bâb-ı hümâyûn önüne padişah tuğu çıkıp bütün Osmanlı memleketlerine kapucubaşılar gidip derya gibi asker sürdüler.

1068 [1658] tarihinde Sultan IV. Mehmed fermanıyla, Köprülü Mehmed Paşa Yanova savaşına yönelip derya gibi asker Tımışvar'a vardıkta o serhad gazileriyle *"... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış." [Kur'ân,* Âl-i İmrân 159] deyip danışınca bütün gaziler güzel görüp Tımışvar Sahrası içinde Erdel kralının Şebeş Kalesi'ne ve Logoş Kalesi'ne aman ve zaman vermeyip sağlam kaleler feth olup içlerine yeterli cebehane, toplar ve namlı askerler koyup dahi Erdel kalelerini fethetmeye yönelmişken,

Celâlî Abaza Kara Hasan Paşa isyanının sebebini bildirir

Anadolu'da Abaza Kara Hasan Paşa 70-80 bin askerle sefere memur padişah kuluyla âsî olup sefere gelmediğinden başka sekban ve sarıca haşerâtları eli memleketi yağmaya başlayıp 100.000 asker ile Bursa şehri üzere hareket ettiği haberi saadetli padişah hazretlerine gelince Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Zenceflizâde adlı kapucubaşı Hasan Paşa'ya hatt-ı şerif ile varıp,

"Benim lalacığım, veziriazamım kâfirlerle savaş hâlindedir. Sen dahi din-i mübîne yardımcı olup elbette sefere yanında olan askerimle yetişesin. Gûyâ kâfire yardım etmeyesin. Sözümü tutup *[69b]* Bursa şehrini incitmeğe gitmeyesin. Hemen Boğazhisarlardan Yanova gazasına gidesin. Hayır duam tamam olup berhurdar ve behremend olasın" diye hatt-ı şerif vardığında asla hatt-ı şerife bakmayıp,

"Köprülü Vezir ile 70 kimsenin başlarını isterim ve illâ Rumeli kâfiristanı sizin, deryadan beri Anadolu benim" diye

haber gönderip derya gibi asker ile Üsküdar'a gelmeye bel bağlayıp yine Zenceflioğlu Kapucubaşı padişaha bu haberle gelince hemen Cem haşmetli padişah Köprülü'ye bir hatt-ı şerif yazıp,

"Elbette lalam Erdel kralı ve Nemse çasarlarını bağlayarak huzuruma getirirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Onlar kâfir değiller. Hemen Der-i devletime gelip Müslüman şeklinde Kara Hasan Abaza kâfirlerinden intikam alasın" diye hatt-ı şerif ile Zenceflioğlu Köprülü Mehmed Paşa vezire vardıkta hatt-ı şerifi verdi. Köprülü vezir hatt-ı şerifi okuyup,

"Yâ Rabbî, bu âsîleri senin azametin kılıcına saldım" deyip Zenceflioğlu'na Hasan Paşa ahvâlini sordu, o dahi Hasan Paşa'nın taraftarlığı yolunu tutup,

"Onun azameti, unvanı, gösterişi, şan, şöhret ve şevketi sizde ve Osmanlı askerinde yoktur" deyince hemen bu saçma sapan konuşan çelebi ağanın vücudunu âlem sayfasından keskin kılıç ile nazikâne Köprülü Vezir kazıdı. Sonra hatt-ı şerife uymaya biraz ara verip oradan alelacele kalabalık asker ile ılgar edip,

Yanova Kalesi kuşatmasını bildirir

O gün kaleye aman ve zaman vermeyip gündüz açıktan İslâm askerini metrise döküp dört tarafını 7 vezir ve 20 adet beylerbeyiler, 70 adet davul ve alem sahibi sancak beyleri ve 110 adet alaybeyleriyle Yanova Kalesi'ni kat kat kuşatıp gece ve gündüz top sadmeleriyle 7 yerden döv üp sonunda (---) tarihinde Yanova Kalesi feth olduğu tarihidir. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa eliyle.

Yanova fethi tarihi(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hemen o an veziriazam kaleyi tamir edip içine 20 oda yeniçeri, topçu, cebeci ve 20.000 asker ile içine (---) paşayı muhafazacı koyup kalenin bütün mühimmat ve levazımatını tastamam görüp İslâm ordusunda dellâller bağırırlar ki,

"Her kime dirliği lâzım ise ardım sıra gelip Kasım ulûfesini Kâğıthane'de alsın" deyip ılgar ile Yanova'dan İstanbul'a geldikte Melek Ahmed Paşa ile mükellef alay edip Köprülü'yü karşılamaya çıkıp Davudpaşa yakınında iki yiğit vezir birbiriyle buluşunca Köprülü Vezir:

"Birader, şu sizin Abaza Hasan Paşa biz gazada iken kâfire iyi yardım edip bizi acele ile eyi getirmedi mi?" deyince hemen Melek Paşa:

"Ey sultanım, niçün 'Sizin Hasan' dersiz? o şimdi kâfirden şiddetli olup memur olduğu Allah yolunda cihada gitmedi. Onun katli şer'an ve ona tabilerin hepsinin katlleri helâldir. Hemen üzerine sefere çıkalım" dedikte (---) (---) hemen Köprülü:

"Ya Hasan sizin aşiretinizden Abaza'dır. Üzerine sefer eder misiz?" deyince Melek:

"Eğer ferman-ı padişahî olursa Vallahi şimdi Üsküdar'a geçerim" dedikte Köprülü dünyalar kadar hoşlanıp,

"Birâder, inşaallahu Taalâ o âsîlerin yakın zamanda başları Der-i devlet'e gelir. Bu niyete el-Fâtiha" deyip at başı beraber büyük alay ile Davudpaşa sarayında saadetli padişaha buluştuklarında orada biraz müşavere olup yine Davudpaşa'dan derya gibi asker ile padişah da tâ Kâğıthane Sahrası'nda Âsaf-ı Berhıyâ otağına varıp kondu. Yemekten sonra Melek Paşa yine Köprülü'den izin alıp büyük alay sarayına gelip kondu. O an Köprülü Vezir ulûfe çıkarıp o gün o gecede 7 bölük sipahiye ve bütün mevcut olan kullara meş'aleler ile ulûfe verilip devr oldukta defter-i padişahî kapandı. Bütün Hasan Paşa yanında bulunan ve dahi Köprülü'yle Yanova gazasında bulunup gözü görüp malumu olan adamlar seferden Kâğıthane ulûfesine gelmediklerinden Hasan Paşalı bahanesiyle 20.066 adet sipahi, 9.000 adet yeniçeri, cebeci, topçu, kısacası 40.000 İslâm askerinin esâmesi çalınıp ertesi gün,

Beşiktaş'dan Üsküdar'a geçip Celâlî Hasan Paşa üzerine sefer hazırlıklarını bildirir

Padişah fermanı ile Osmanlı askeri Üsküdar Sahrası'nda çadırları ile konup Anadolu vilâyetlerinde ne kadar Osmanlı'nın eyaletleri vezirleri, beylerbeyilere, diğer beylere ve bütün kadılara Hasan Paşalı katli için bütün Osmanlı memleketlerine emir ve fermanlar gönderilip bütün Kürt askerlerine Diyarbakır *[70a]* Eyaleti'yle Murtaza Paşa serasker oldu. Erzurum Eyaleti'yle Gürcistan, Ahıçka, Kars, Trabzon ve Van askerlerine Gürcü Mustafa Paşa serdar olup onlar derya gibi asker ile Murtaza Paşa üzerine gelmede. Kara Hasan Paşa da 40.000 seçkin ateş askerle Üsküdar üzere varmada. Tâ ki Karaman Eyaleti'nde Ilgın adlı sahrada iki İslâm askeri derya gibi birbirleriyle karşılaşıp bir savaş olmuştur ki Âdem'in yeryüzüne inmesinden beri böyle ceng görülmemiştir.

Sonunda yiğitlik meydanı ve zafer Hayy-i Kadîr Allah'ın emriyle Hasan Paşa'ya kalıp Murtaza Paşa ve Gürcü Mustafa Paşa'lıdan nice bin adet günahsız adamlar toprağa düşüp Murtaza Paşa'nın o sırmalara va altınlara gömülmüş güneş parçası yıldız gibi parlak kızlar ki herbiri bütün ömürlerinde ateş saçan güneşten gizlenmişlerken, nâz u naim ve nefis nimetlerle beslenmiş Nefise Bula, Sitimâh Bula, Mihrimâh Bula, Dilcân Bula ve Canizâr Bula adlı 70 adet câriyeler ki her biri birer Rum haracı değer hûri gibi kızların tamamı sekban ve sarıca haşeratlarının ellerine girip başı kabak ve yalın ayak başlarından tac, sırtlarından esvapları, ayaklarından halhalları ve kulaklarından küpeleri gidip sanki cennetten çıplak çıkan Havva anamıza döndüler. Her bir kızların yakaları yırtık ama rahim yakaları cak olmayıp her biri izzet ve vakar ile bu kızları Hasan Paşa huzuruna sekban ve sarıcalar getirince, Hasan Paşa:

"Bre Murtaza Paşa ayıp değil midir kim yiğit olasın. Bir nefsin belâsıyçün bu kadar fâhişeyi İslâm ordusunda taşıyıp böyle herkese rüsvay olasın" deyip "Tez şehbazlarım, bu anda bu

câriyelerin esvap ve eskalleri, halhalları, bilezikleri ve donlarını veresiz" dedikte kızların bütün esvaplarını getirip giydirdiklerinde hemen Hasan Paşa mertlik edip tüm câriyeleri tahtırevânları, hadım ağaları ve bazı esir olmuş kapucubaşılarıyla esvaplarını ve katarlarını verip yanlarına on bayrak sekban koşup her bir kıza ve hadım ağalarına bol bol bağışlar etti. Murtaza Paşa'ya,

"Eyle olur birâder can ve baş kurtarmak hâlidir, size ve bize böyle olur" diye mektuplar gönderip nice bin türlü özürler diledi, ama Murtaza Paşa güvenli yer diye Afyonkarahisarı'na, oradan Haleb Kalesi'ne gitti.

Gürcü Mustafa Paşa da can ve başıyla kaçarak Afyonkarahisarı'nı mekân eyleyip Osmanlı'nın 2 şanlı veziri ve 22 adet beylerbeyileri, hepsi çıplak, pişmiş, yanmış, ağlayarak sızlayarak dağlara düşüp ancak yayan can kurtardılar.

Bu Mustafa Paşa'dan başka bütün vezirler, beyler ve diğer Osmanlı askerleri tamamen Haleb Kalesi'ne kaçıp kapandılar ki Çelebi Hasan Paşa'dan kurtulma çaresine bakalar.

Öte yanda Hasan Paşa ise 2 serdar-ı muazzam vezirin, 22 beylerbeyi ve diğer beylerin ve 87.000 askerin tüm Kârun mallarıyla Efrâsiyab hazinesine sahip olup Hasan Paşa'nın bir devecisi bir köçeğe malik değil iken ikişer üçer çifte köçeğe ve birer ikişer katar köşke malik zengin ağa oldular.

Seyisleri, katırcıları, devecileri ve meş'alecileri, silâh, çadır, katar, zırh u zereh-külâh, çadırlara, sandıklara, yüklere malik olup sanki Kadir gecesine uğrayıp nicesi sevinçten öleyazdı. Ama Murtaza Paşa askeri ve Gürcü Mustafa Paşa askeri bir habbeye ve bir cübbeye muhtaç, aç, bîilaç olup dağlarda nice gün Hasan Paşalı korkusundan her biri ot otlayarak birer yolla memleketlerine kaçtılar. Nice yüğrük atlı olanlar at başını Üsküdar'da Köprülü Mehmed Paşa otağında çekip soluk aldıkta nasıl bozulup nasıl kırıldıklarını ve vezirlerin nasıl kaçtıklarını Köprülü'ye nakl ettiklerinde tedbirli Köprülü,

"Bu haber yayılmasın" diye feryada gelen adamları haps etti, ama yerin kulağı vardır. Ertesi gün,

"Hasan Paşa Murtaza Paşa'yı ve Gürcü Mustafa Paşa'yı 87 bin asker ile aman zaman vermeyip tamamen kırmış. İşte Hasan Paşa 100 bin sekban ve sarıca ile bu Üsküdar'a geliyormuş" diye bir dedikodu olup Üsküdar içinde adam deryası çalkalanıp İstanbul'a kaçmaya kırk elli guruşa kayık bulunmadı. Köprülü kayıkları yasak edip, o gün Melek Ahmed Paşa efendimize ve Boynueğri Mehmed Paşa'ya fermanlar gidip tüm askerler ile Üsküdar'a geçip Ağaçayırı, Kadıköy, Bulgurlu ve Çamlıca Dağı eteklerinde hendekler kazıp, tabyalar *[70b]* düzüp ve yedişer kat metrisler kazıp cümle yeniçeriler ve paşaların sekban ve sarıcaları metrise girdikleri gün saadetli padişah saadetle 20.000 seçkin bostancı ve 12.000 kendi saray-ı hâs askeriyle Üsküdar'a geçip Üsküdar Sarayı'nda kondu. Kayışpınarı, Kocaeli yolları ve Bostancıbaşı Köprüsü adlı yollara ince karavullar koyup tüm eyalet hâkimlerine Hasan Paşa üzerine varıp ceng etmeleriyçün sert emirler ve hatt-ı şerifler gitti.

Beri tarafta Üsküdar'da tüm İslâm askerinin Hasan Paşa korkusundan durmaya güçleri olmayıp günden güne "Geldi, geldi, bastı bastı" demeden geri olmak için sonunda tüm İslâm askeri Üsküdar'dan saadetli padişahı alıp mecburen İstanbul'a geçirip Üsküdar'ı hâli üzere kodular.

Ama öte tarafta Hasan Paşa günden güne şımarıp başına derya gibi asker toplayıp şehirleri köyleri vurmada, yakıp yıkmada. Ve reaya ve berâyâ üzerine konup sekban ve sarıca derintileri bu kadar insanların mallarını evlâtlarını alıp türlü türlü eziyetler etmedeler. Bu kadar eziyetten sonra yüz binlerce halk bu hâli görüp zulüm ve işkenceye takat getiremedi. Tüm Anadolu, Karaman, Maraş ve Sivas eyaletlerinin halkı ekip biçmeyi, yiyip içmeyi bırakıp götürmede hafif, pahada ağır değerli mallarını ve çoluk çocuklarını alıp kimi Acem diyarına, kimi Bağdad çölüne ve kimi Erzurum yoluna vilâyet vilâyet gittiler. El vilâyet perişan ve pârekende olunca Hasan Paşa askeri

içinde bir büyük kıtlık ve yokluk oldu ki sanki Mısır'da Yusuf kıtlığı oldu.

Celâlî Hasan Paşa işinin sonunu bildirir

Bu Hasan Paşalı içinde kıtlık ve yokluk olduğundan hâlleri perişan olup hangi diyara gideceklerini bilmeyip,

"Gâh Maraş, gâh Adana ve gâh Kayseri'de Göksun Yaylası" diye serseri gezerken Âsitâne-i saadet tarafından dört mezhepten fetvâlar ile emirler ile bütün eyaletlere, sancaklara ve kazalara Hasan Paşalı katli için emirler gelip,

"Malları sizin, ancak bütün celâlînin başları bizim" diye padişah fermanları çıkınca *Allah'ın büyüklüğü* Türk taifesinin ellerine böyle fırsat girince ata, dona gücü yeten ve olmayıp eğri demirini eline alıp yaya silâhlı Etrâk taifesi Hasan Paşalının ardları sıra sarp dağlara girip Hasan Paşa'nın dağda ve taşta, ota ve otluğa ve bir iki konak uzakta zahireye gidenleri, "Hasan Paşalıdır" diye nice tüccar taifesini, kısacası çatal Osmanlı sarıklı, atları nallı, kıyafetleri belli eli, tüfengli, belleri vezneli ve kaba bıyıklı adamları kıra kıra tamam edip günden güne de kış gelip yersiz yurtsuz bini iki bini bir tarafa zahireye gitmeye dermanları kalmayıp günden güne tüm çevrelerini canı acımış reaya ve berâyâ ile hezimete uğramış askerler çevirmede. Ama bu şekilde Hasan Paşalının da duracak, oturacak, sığınacak, yatacak ve kışdan kanacak, bir saklanacak yerleri kalmayıp askeri ve kendisi aç, çaresiz, Hasan Paşa neylesün? Askere muhtaç. Sonunda evsiz barksız gezmekten, aç, bir buğday ve arpaya muhtaç olup cihan başlarına dar oldu. Mal meta çok, ama yenir mi? Yiyecek yok, korku, ürküntü, sıkıntı ve belâ çok.

İşin sonunda, hemen bir gün 47.000 adet Celâlîlerin ileri gelenlerinden 4 vezir, 8 beylerbeyi, 170 alaybei, 300 sipah kethüdayeri, 600 yeniçeri serdarı, 270 bayrak sekban ve sarıca bölükbaşıları, diğer melun ve bozguncu iş erleri hemen Hasan Paşa

huzuruna yüzleşmeye gelip çeşit çeşit ağır küfürler ile ve "Bre gidi Kazak" sözü ile dediler ki;

"Bre gidi kâfir Abaza, sen bizim bilek kuvvetimizle Osmanlı'nın Ilgın şehri altında 3 vezirini, 22 adet beylerbeyisi, diğer beyleri ve 87.000 askeri bizim sebebimizle bozup on Mısır hazinesi Kârûn malına sahip oldun. Ve nice bin adet at ve katara, sair silâhlara, çadırlara, cebehane ve diğer ganimet mallarına malik olup bizi, atlarımızı ve adamlarımızı bugünkü günde bu kılıç gibi gelmiş kışta açlıktan bizi kırarsın" diye diye Hasan Paşa'yı canından bezdirdiler.

Perişan Hasan Paşa, Sarı Kenan veziri, Tayyaroğlu veziri, Musli Paşa veziri, Can Mirza Paşa'yı, Ali Mirza Paşa'yı, Şatır kardeşi Abaza Hasan Paşa'yı, *[71a]* Hadım kardeşi Tatar Ahmed'i, Bektaş Ağa Ömer'ini, Başka Vâdî, Vehhâb Kadı, Kudde Çerkezini, Şam Ağası Kör Abdüsselâm'ı, Kadri Ağa'yı, Kürt Osman (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve nice bunun benzeri iş görmüş paşaları ve ağaları Hasan Paşa huzuruna çağırıp bu adı geçen işgörmüş adamlar ile danışıp,

"Ağalar, beyler ve birbirinden yeğler, vezirler ve kardaş, yoldaş, sırdaş baştaşlar, bugün gördünüz mü bu bizim levendâtlar benim yüzüme karşı ne söylediler? Allah'dan revâ mıdır? Bu hakarete kim tahammül eder? Ben bugünkü gün onların velinimetleri değil miyim? Bu hâl üzere hâlimiz neye varır? Malımız şükür Allah'a çok, ama aşımız ve işimiz ve eşimiz yok. Tüm cihan halkı hâlâ bize düşman. Eşimiz yoldaş, sırdaş, hâldaş kardaşlarımız dahi bugünkü gün görün bize yüzümüze ne tür uzun dillilik ettiler" deyince hemen, Kürt Osman:

"Vallahi Sultanım, onları da ayıplama ki canlarından bîzar olup atları ve kendileri açlıktan öldüler" deyince hemen Tayyaroğlu:

"Buna tedârik, tüm asker ile yap yap Kilis, Azez ve Ayıntab ellerine varalım. Bir zaman orada rahatlık görelim. Eğer orada

dahi yine bu askerimiz kötü sözler söylerlerse hemen bir gün cenâbınız darılıp,

'Sizin derdinizden Murtaza Paşa'ya sığınıp Haleb'e düşerim' deyip 500 adamla zatınız, 5-6 yüz adamla hakir, 5-6 yüz yiğit ile Kenan Paşa kardaşımız, Musli Paşa kardaşımız, Ferhad Paşa, Deli Gürcü Dilâver Paşa, Can Mirza Paşa, Ali Mirza Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) velhasıl bütün paşalar ve beyler ile Kilis, Azez ve Ayıntab altına varalım. Murtaza Paşa, Kadri Paşa, Dutsak Ali Paşa, Çetrefilzâde Hüseyin Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Hasılı Haleb Kalesi'nde sığınmış olan paşalar ile haberleşip,

'El bizim ve etek sizin' diye sığınma haberini gönderelim. Görelim, 'gel' derler mi ve demezler mi? Yohsa bu sekban ve sarıca, çalıcı mehterleri ve aşçıların derdlerini çekmeden ise ölmek yeğdir. Hele bir kere bu nezâketle Haleb'e girelim. Olmaya illâ hayr" deyip Haleb'e adamlar gönderirler.

Bu görüş ve tedbiri güzel görüp göç boruları çalınıp tuğlar Ayıntab'a varır. Oradan sabahleyin tuğlar kıble çölüne doğru çekince hemen yine Hasan Paşa askeri hücum edip Paşa'nın dizginine yapışıp,

"Gidi Kazak, bu çöl ü çölistanın neresine gidersin?" diye bağırıp çağırdıklarında derhâl Hasan Paşa, daha önce mahut danışmada konuşulduğu üzere sarıcalara ve çalıcı mehterlere:

"Bre hey kâfir gidiler, sizin sözünüzle Yanova seferine gitmeyip sizin derdinizden sonunda âsî oldum ve ikide birde,

'Bizim kuvvetimizle bu kadar mal sahibi oldun' diye başıma kakarsız. İşte mal u menâl başınızda parçalanıp erte kalsın. İşte biz sizin suçmalarınızdan Haleb'e gidip başımı Kara Murtaza Paşa'ya vermeye giderim. Emir Allah'ındır. Dün doğdum, bugün ölürüm. Beni isteyen kardaşlarım gelsin" diye daha Haleb'de Murtaza Paşa'dan haber gelmeden hemen Hasan Paşa 3 vezir, 7 beylerbeyi ve nice iş görmüş adamlar ılgar ile Haleb'e yakın varınca,

Avan takımının Hasan Paşa'ya verdikleri öğütleridir

Hasan Paşa'nın hayrını isteyenlerin, ağ yırtıp (deneyimli) iş görmüşlerinden bazı bölükbaşılar:

"Aman sultanım, diri dirliğinizde Haleb tokadına (ağılına, tuzağına) girme. Eş kurban olayım. Bu kadar bin kesen var ve yetmiş seksen bin askerin var. Ondan gayrı yüz bin yiğide mal verip iki kere yüz bin asker ile evvelbaharda ya Erzurum'dan, ya Van'dan, ya Şehrezûl'dan Acem diyarına gidelim. Elini vilâyetini Hüsrev Paşa gibi yağmalayalım, yakıp yıkıp harap edelim. Âl-i Osman'a birkaç memleket feth edelim. Sikke ve hutbeyi Osmanoğlu namına okutalım. Ola ki Sultan IV. Mehmed Han hazz edip suçumuzu affedip fethettiğimiz Hemedan, Dergezin, Erdebil, Kehran, Rumiye, Tebriz, Hoy, Menend, Salmas, Tesu, Ordubar, Nahşivan, Revan, Gence, Tiflis, Tomanis, Şirvan ve Şamaki'ye kadar 7 vezirlik kaleler ve mamur şehirlerdir, *[71b]* inşaallah bu anılan kalelere aman ve zaman vermeyip fethedince işte yanında olan hazır yedi adet vezir ve vezirliğe lâyık beylerbeyilerin var, fethettiğimiz diyarları Osmanlı sizlere verip İran ve Turan'a hükm edelim. Aman vezirim, sözümüz tut. Acem'e böyle gidelim ve gazalar edip din-i mübîn uğruna kılıç çalalım. Hemen sultanım, aman Haleb'e girmeyelim" diye nice sonu düşünen hayır isteyenler, Hasan Paşa'ya öğütleri ettiler, ama öğütleri asla makbule geçmeyip,

Celâlî Hasan Paşa'nın aman ile Haleb Kalesi'ne girdiğini bildirir

Hasan Paşa Haleb'e yönelince nice bin derinti eşkiyalar,

"Biz dağları ve bağları biliriz. N'işleriz minareli camili şehirlerde?" deyip ellere, dağlara, bağlara, bellere ve yollara dönüp gittiler.

Ama Can Mirze Paşa, Tatar Ahmed Ağa, Kadri Ağa ve Kürt Osman Ağa hakikatlilik edip tâ Haleb Kalesi'ne dek varıp Hasan Paşa ile vedalaşıp Haleb'e girmeyip levendileriyle Ane ve Seleme kaleleri ve Mevâl ve Keys Urbânı taraflarına, çöle açıldılar, ama Hasan Paşa, 3 vezir, 7 paşa, 7 adet bey ile ve 3 bin asker ansızın Hasan Paşa boğazında aman kılıcıyla Murtaza Paşa'ya varıp,

"Aman paşa karındaş sana sığındım" diye feryat ederek Haleb sarayında Murtaza Paşa ile buluşunca hemen Murtaza Paşa sâde mest ile Hasan Paşa'ya karşı çıktı, bütün vezirler ayaklarına düşüp türlü ikramlarla Murtaza Paşa kardeşlik iddiasıyla yapmacık öpüşüp, kucaklaşıp görüşüp saraya girip birbirlerine o kadar arzulu yakınlık ve tanışıklık ettiler ki sanki bunlar hac yolu yoldaşları idi. Murtaza Paşa, Hasan Paşa'ya, Sarı Kenan Paşa'ya, Tayyaroğlu Ahmed Paşa'ya, diğer beylerbeyilere ve paşalara,

"Safâ geldiniz, hoş geldiniz" diye yüzlerine gülümseyip gönüllerini alıp bütün vezirlere birer samur kürk ve diğerlerine birer sırmalı hil'at giydirip Murtaza Paşa:

"Acayip akıllıca hareket ettiniz. Allah bilir ki siz Hazret-i Hızır'a râst geldiniz yahut bir uğurlu saatte danışıklık edip Haleb'e geldiniz. İmdi bir ayak evvel sizin bu Haleb'e aman ile geldiğinizin danışma işini görelim" dedikte, Hasan Paşa ve diğer ayakdaşı âsî vezirler ve beylerbeyileri:

"Vallahi sultanım, istersen danışık eyle ve eyleme. Şimdiki hâlde biz sana sığındık. Gerek öldür ve gerek diri bırak" dediler. Murtaza Paşa:

"Niçün böyle dersiniz? Sizin bir kılınızın düştüğü yere Kara Murtaza Paşa'nın başı gide, zira Osmanlı'ya kim yaradı, bugün size yarın bize, ama hele bugün geldiniz. Hâlâ Tanrı misafirimiz sizi, Hasan Paşa karındaşımı benim kendi sarayımın bahçesine konduralım. Kenan Paşa karındaşımız Deli Kurd'a konduralım. Ahmed Paşa karındaşımız Çetrefil Paşa hanesine konduralım.

Şatır karındaşı Hasan Paşa, Ferhad Paşa'yı sancakdara, Ali Mirza Paşa'yı Maraşlıoğluna konduralım. Musli Paşa tüm çadırlarıyla konsunlar ve her gün sizinle Haleb'e girip bizimle görüşsünler" deyip Murtaza Paşa tüm Hasan Paşalı'yı Haleb şehrinin içine ve dışına bütün Celâlîler yerli yerlerince tabileri ve adamlarıyla vezirler, paşalar, beyler Haleb içine bütün ıskarça (istif) olup yerleştiler.

Haleb kışlağında Celâlî Hasan Paşa'nın sonunu bildirir

Evvelâ Haleb vilâyeti Valisi Dutsak Ali Paşa ve muhafızlardan Kara Murtaza Paşa, Erzurum Valisi Gürcü Mustafa Paşa, Şam Valisi Kadri Paşa, Musul Paşası Musli Paşa, Kıbleli Paşa ve Çetrefilzâde Ahmed Paşa (---) Haleb mollası, dört mezhep müftüleri, nakibüleşraf ve bütün a'yan ve eşraf, Haleb paşası sarayına toplanıp hepsi Hasan Paşa ile ve birlikte olan vezirler, beylerbeyiler ve diğer beyler ile öpüşüp görüşüp kahveden sonra meclisi emânet edip Allah adına yemin ederek görüşmeye başladıklarında Murtaza Paşa:

"Gelin ey ümmet-i Muhammedler! Bu Hasan Paşa kardaşımız ayağımıza düşüp sığındım, dedi. Biz buna ne tedbir alıp ne gibi muamele edelim?" deyince Hasan Paşa :

"Vallahi ey can-berâber kardeşim. Ben Köprülü zalim korkusundan isyancı ve âsî oldum. Sen de padişah emrine itaat *[72a]* edip Diyarbakır Eyaleti'yle yüz bin askere serdar olup üstüme geldin. Ben dahi can kuşumu kurtarmak için seninle ceng eyledim. Takdir-i ezelde fırsat ve yardım benim imiş. Tedbirsizliğin sebebiyle bozguna uğramak senin içinmiş. N'edelim, n'eyleyelim? Takdir-i ezel bu imiş ki padişah-ı âlem-penâh korkusundan kendi ayağımla şimdi ayağına düşüp Haleb tuzağına düştüm. Bütün mallarımdan ve askerimden ayrılıp işte şimdi huzurunda yakamı kıvırıp önüne diz çöktüm. Şu kadar

ümmet-i Muhammed huzurunda kanım ve katlim helâl olsun. İstersen öldür, istersen âzâd eyle. Şanına ne lâyık ise onu eyle. Ben seninle ceng eyledimse can ve baş korkusundan ettim. Sen bana etme, sana da ederler. Padişahdan benim bir damla kanımı rica eyle" diye Hasan Paşa ve diğer vezirler Murtaza Paşa'dan rica edip nemli gözlerinden kanlı yaşları sicim gibi, seller gibi akıp Hasan Paşa ağladı. Toplantıda olanlarda gürültü, bağırtı, feryat kopup bir ağıt başladı. Halebli Kadifeci Haydar Efendi:

"Allah kurtara paşa efendim" diye Fâtiha okuyup her bir celâlîlere teselli verdiler. Tayyaroğlu Ahmed Paşa:

"Bak a Murtaza Paşa kardaşım, bu dünya işliğinin hükmü budur. Bozmak ve bozulmak Allahu Rabbü'l-âleminin elindedir, ama hâlâ şu hâlimize uygun bir Acem mânîsi vardır ki ne der. Acem mânîsi, beyt:

Baba kitâb ile sen
Oku ki tâ bilesen
Bunda bir iş işle kim
Sinde yatabilesen

Ey imdi mürüvvet ve merhamet Hazret-i Ali'den kalmıştır. Sen dahi Murtaza Ali isimlisin. Hâlâ şimdi huzuruna kendi ayağımızla ayağına geldik ki ayağıyla gelip aman diyene ölüm olmaz. *"Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."* [Kur'ân, Âl-i İmrân 97] diye sana dahil düştük. Gayret ve hamiyet senindir" deyip Tayyarzâde Ahmed Paşa sözünü bitirdi. Ardından hemen Sarı Kenan Paşa:

"Bak a Murtaza Paşa karındaş, biz seninle Harem-i Hâs'da zülüflü iken işitmedin mi ki Sultan İbrahim Han asrında Varvar Ali Paşa bizim gibi baş korkusuna düşüp üstüne derya gibi asker toplayıp Varvar Ali Paşa bu Köprülü'yü ve Amasyalı Kör Hüseyin Paşa'yı 40-50 bin askerleriyle bozup kırıp Divriği Beyi Kara Sefer Bey'i katledip Köprülü'yü ve Amasyalı Hüseyin Paşa'yı esir edip otak direğinde zincirler ile bağlı idi. Daha sonra İpşir Paşa da hile ile 'Babacığım' diyerek üzerine varıp Çerkeş

adlı kasaba altında Varvar'ı bozup, askerini kırıp Varvar'ı katl edip başını Der-i devlete gönderdi. Sonunda İpşir Paşa'yı da İstanbul'da kul ayaklanıp katl eylediler. Sözün özü, canım Murtaza Paşa ocakdaşım ve karındaşım, hâlâ biz bir alay huzuruna gelmiş eli ayağı bağlı adamlarız. Eğer sen bizi katl edersen 'Eden bulur' seni de katl ederler, *vesselâm*" deyip Sarı Kenan Paşa da susunca Kara Murtaza Paşa:

"Tez tuz, ekmek, kılıç ve bir Kelâm-ı İzzet getirin" dedikte hemen getirip Murtaza Paşa, Kadri Paşa, Kıbleli Paşa, Çetrefiloğlu Hüseyin Paşa, Dutsak Ali Paşa ve Haleb mollası (---) zâde efendi, dört mezhep müftüleri Allah adına yemin edip tuza, ekmeğe, kılıca ve Kelâm-ı İzzet'e el basıp ahd ile büyük yeminler edip,

"Hâşâ ve kellâ benden size zerre ve şemme kadar zarar isabet ede" diye tekrar tekrar yemin edip her biri Vezir Murtaza Paşa gibi yemin ettiklerinde Murtaza Paşa:

"Sizin hepinizi saadetli padişahıma arz edelim ve Hüsrev Paşa, Abaza Paşa ile Erzurum'dan Âsitâne'ye nice çıktı ise ben de Der-i devlete sizinle giderim" diye tekrar yemin edip arz ve mahzarlar yazılıp o gün 170 adet mühürler ile arzlar mühürlenüp Murtaza Paşa, Kadri Paşa, Ali Paşa ve Çetrefil Hüseyin Paşa ağalarından, şehir a'yanlarından, Hasan Paşa, Sarı Kenan Paşa ve Tayyaroğlu taraflarından Der-i devlette *[72b]* kapı yapmaya adamları ile Murtaza Paşa telhisi saadetli padişaha ve bir muhabbet mektubu Köprülü Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektup suretidir,

"İzzetlü, mürüvvetlü velnimetim efendim sultanım, hakir ve kemter kullarının arzı budur ki, kalleş, nâdân, ödlek ve kaypak Sarı Kenan Paşa ile Harem-i Hâs'da yeşitip Hâsoda'da Resulullah Hırkası hizmetçisi olup 37 sene hizmeti sebkat etmişken Allah'ın takdiri Donanma-yı hümâyûn kâfir elinde bozguna uğradığı için padişahın korkusundan kaçıp Vennâziât suresinde *estağfirullah "işte o gün kişi kardeşinden kaçar." [Kur'ân,* Abese 34] âyeti azarını görünce işin sonunda kaçıp bir alay zâlim derintilere tabi olup

(---) ettiği alçaklık ve çirkinlikleri bizim gibi çoktur, sultanımdan gayrı kimsesi yoktur ve kabahatlarının sonsuz olduğuna ilmimiz lahiktır. Ama o Âsitâne-i saadet'in kadimî emekdârlarından olduğumuz için bu hakire Hasan Paşa ve Tayyarzâde Ahmed Paşa kullarıyla gelip 'Dahl-i emân' deyip ayağa düşüp mecalsiz, dermansız geldiler ve aman dileyip suçlarını kabul edip *"Danışan pişman olmaz"* hadisi uyarınca hepsi *"Can u gönülden bir tevbe ile Allah'a dönün" [Kur'ân,* Tahrîm 8] âyetini okuyup bu sadığınızın yanına geldiler.

Allah'a hamd olsun gayrı hainler yanına varmadı. Ettiği kabahatin ve işlediği suçun cezanını buldu. Hasan Paşa, Tayyarzâde Ahmed Paşa ve diğerleri hepsi tövbe edip temizlenip bugünkü gün askerleriyle Haleb altında konup dururlar. Eğer azıcık hatırımız için onların suç defterlerine padişah başıyçün afv kalemini çekip her birini birer nânpâre ile hissedar ederseniz, ferman sultanımındır. Ve eğer sefere gitmediği Yanova taraflarına sefere gitsin, derseniz yine ferman sultanımındır" diye Köprülü Mehmed Paşa'ya mektuplar ve saadetli padişaha telhis bu ifade ve uslup üzere yazılıp Âsitâne-i saadete her vezirin ve Murtaza Paşa'nın ayrı ayrı 3 adet adamları gitti. Murtaza Paşa, Hasan Paşa'nın huzuruna 20 kese, 10 kese Tayyaroğlu'na, 10 kese Kenan Paşa'ya, beşer kese gayrı beylerbeyilere ve beylere toplam 110 kese o gün Celâlîlere ihsan eyledi. Şerbet ve buhurdan sonra herkes konaklarına giderken Murtaza Paşa, Kadri Paşa ve Ali Paşa 3 vezirin 3 vezir koltuklarına girip binek taşında her birine birer mücevher eyerli at ve sâfinâtü'l-ciyâd gibi küheylânları altlarına çekip onlar da sevinçli ve rahatlamış olarak yularsız binip her vezir konaklarına yollandılar.

Murtaza Paşa'nın Allah'a duası ve şükrünü bildirir

Bütün Celâlîler konaklarına gittiklerinde hemen Murtaza Paşa hemen abdest alıp Hasan Paşa'dan gizlice kendi halvethanesine girip iki rekât namaz kılıp:

"İlahî, ey Hâlik-ı kevneyn *'Yaptğından sorumlu olmaz'*sın [Kur'ân, Enbiya 23] ama bu ne sırdır ki Ilgın şehri altında beni 100 bin askerimle bu Celâlîlere bozguna uğrattırıp Kârûn hazinesine sahip iken bir atımla kaçıp canım kurtardım. Şimdi bugünkü günde bütün düşmanlarımı Haleb Kalesi ağılına tıkıp hepsi ayağıma yüz sürdüler. İlahî, ben bir zayıf kulunun, asi kulunun suçuna bakmayıp afvınla muamele eyle. Eğer hakkım değil ise yâ Rabbî, bu devleti bana gösterme" deyip bol bol dualar etti yalvardı ve dışarı çıkıp haddinden fazla neşelendi ve sevindi. Hasan Paşa'nın Tayyaroğlu'nun ve Kenan Paşa'nın ardlarınca bohça bohça kıymetlı pahalı Hint işi zertârîler, sûsîler, cûdîler, malayîler, zâğîler, germesûdlar, Mahmud-âbâdlar ve bir inci tesbih ki tamamen iri inci idi, bir summât-ı Muhammedî (sofra) yemek ki tam 40 adet gümüş kaplar, nakışlı sahanlar ki içleri tamamen miskli, amberli, safranlı, nefis nimetler ile dolu, gümüş sini, gümüş leğen ve ibrik, çeşit çeşit fağfûr-ı Çin ve tabaklar, münebbet kâseler, kuknus burnundan, mercan, kehribâr ve seylândan murassâ kaşıklar, çok pahalı mücevher gülâbdan, buhurdan *[73a]* ve zertârî bukalemun nakışlı peşkir, türlü türlü Lahorî şallar, 10 şemâme ham amber, bir kantar ûd-ı Mâverdî ve diğer levazımatlar ile yetmiş çift saray yağlıkları gönderip Hasan Paşa ile Murtaza Paşa muhabbeti tamamlayıp Hasan Paşa bu hediyelerdan çok teselli bulup şâd oldu ki Hasan Paşa, Murtaza Paşa'yı bozduğuna pişman olup "Âh ben bana ettim" dedi.

Ve yine o gün o saatte iç mehterbaşıyla Murtaza Paşa, Tayyaroğlu Ahmed Paşa'ya, Sarı Kenan Paşa'ya ve Hasan

Paşa'ya gönderdiği gibi *aynı hediyelerden* hediyeler gönderip hatırlarını ele alıp gönüllerini kazandı.

İkindiden sonra 3 vezire Murtaza Paşa ellişer adet fağfûrî tabaklar ile türlü türlü tatlılar, zulbiyât ve Hama katırnebâtı ve çeşit çeşit sevilen meyveleri sele sele ve şele şele sulu meyveleri ve diğer çeşitli yiyecek ve içecekleri ikindiden sonra 3 vezire meyve hediyeleri gitti. Akşamdan sonra bir cür'et edip Murtaza Paşa Hasan Paşa'ya varıp 3 âsî ve 3 tabi vezir Hasan Paşa'da o gece tâ gece yarısına dek bir hay ve bir huy, saz u söz ve ayş u işret edip dünya gamını unutup gece yarısından sonra Hasan Paşa Murtaza Paşa'ya rica edip,

"Benim gariplerim benimle olsunlar, orada burada dağınık olmasınlar" deyince, sezgi sahibi Murtaza Paşa bu ricadan şüphelendi, ama yine "N'ola" deyip Hasan Paşa'nın köylerde olan ağalarının birkaçını kale içine kondurdu.

Sonra sabahleyin Murtaza Paşa Tayyaroğlu'na 50 fağfûrî miskli yemek kahvaltı gönderip kendi de Tayyaroğlu'na varıp birlikte yemek yiyip can sohbetleri edip Murtaza Paşa gönlünü hoş etti.

Sonra yine Murtaza Paşa öğle vaktinde 50 mertebânî miskli yemeği Sarı Kenan Paşa'ya gönderip kendileri de Kenan Paşa'ya varıp yemekleri birlikte yiyip onunla da nice türlü konuşmalar edip hatırını ele aldı.

Her gün birbirlerine muhabbet üzere varıp gelip can sohbetleri etmede ve her gün Murtaza Paşa'dan, Kadri Paşa'dan ve Dutsak Ali Paşa'dan 3 vezire bol bol hediyeler ve meyveler gitmede. 3 vezirin, bu kadar beylerbeyilerin ve diğer beylerin askerleri halk ayaklanması korkusundan ve paşalarının Haleb'de izzet ikram görüp günahları afv olunmak için Âsitâne'ye arzedildiklerini tüm sekban ve sarıcalar işitip Haleb'e girmeyenler birer ikişer girdiler. Öbek öbek, bölük bölük gizlice Haleb Kalesi'ne ve taşra varoşa yayılıp Haleb içinde Celâlî haşeratlarıyla yığılıp istif oldular. Dışarıdan zahire onların zulmünden gelmemek ile kıtlık ettiler. Reaya ve berâyâ eliyle

gelen yiyecek ve içecekleri ucuz fiyat ile hak tarafından görünüp zorla aldıklarından reaya meta getirmez oldular.

Bu hâl üzere el vilâyet elden gidip avrat ve oğlan halk içinde karanlık kuyuda if'âl bâbına çekilmeye başlandı. Ve nice namuslu adamların haneleri her gece taşlandı. "Bre bunu kim etti" deyince üç âsî ve üç tabi vezirlerin camapur askeri gibi derinti haşerat askerleri var, kim kime söylemeye ve sormaya gücü yeter. İşin sonunda vilâyet halkı Murtaza Paşa'ya şikayet ettikçe Murtaza Paşa:

"Birkaç günden arzlarımız saadetli padişahdan gelir, biraz sabr edin. İnşaallah her biri birer yolla başka mansıplara giderler. Belki Hasan Paşa Haleb mansıbı ola, sakının. Tabileriyle bir hoş geçinip, bana ve Hasan Paşa kardaşıma şikayet etmen" diye Murtaza Paşa Haleb halkına tavşan uykusu ile tesellî vererek belde halkını sakinleştirirdi.

Ertesi yine Murtaza Paşa bütün Celâlî paşaları Haleb sarayına davet edip bir büyük ziyafet oldu. Konuşma sırasında Murtaza Paşa Hasan Paşa'ya:

"Benim biraderim, işte hâlâ bizim telhisimiz ve arz u mahzarlarımız elbette ve elbette saadetli padişaha ve veziriazama ya dün ya bugün varıp ulaşıp birkaç günden rahatlatıcı haberler gelmesi kesindir, ama benim biraderim, sizden bir ricam vardır. Elbette geçmek gerek" deyince, *[73b]* hemen Hasan Paşa:

"Behey birader, senin rican değil, vallahi en aşağı mertebe bir adamının ricası canıma ve başıma geçer. Söyle ricanız nedir?" deyince, Murtaza Paşa:

"Ben bilirim ki saadetli padişah bir tarafa elbette sefer ister. Sizin hâlâ hazır bu kadar bin seçkin askeriniz var. Hemen ki sizin hatırınız için yazılan arzlarımız vardıkta elbette size saadetli padişah,

'Erzurum Eyaleti'ni bağışlayıp suçundan geçerim. Amcam Sultan Murad Han'ın fethettiği Revan'ı başı tıraşlı, geçimi kötü Kızılbaş'dan alırsan suç defterine afv kalemi çekerim' diye sizi

Acem diyarına Ferhad Paşa gibi ve Özdemiroğlu Osman Paşa gibi sizi Acem seferlerine serdar-ı muazzam etmeleri kesindir. Bizi dahi bir eyaletle elbette bilirim size koşuntu edip tayin ettiklerinde hepsinin serdar-ı muazzamı olursuz. Ricamız odur ki bizi o günlerde gözünüzden uzak tutup itibarsızlık ile uzaklaştırıp gönlünüzden çıkarman" diye Murtaza Paşa, Hasan Paşa'ya yakınlık gösterdi ve nice çeşit iltifatlar etti. Zira Murtaza Paşa korkardı ki bir gün, ya bir gece Celâlîler ansızın Haleb'i işgal ederdi diye içine korku düşmüştü. Ama tek bir kimseye bile içindekini söylemeye korkardı. Hasan Paşa:

"Behey kardaşım, ben ser-dârlıktan geçtim. Hemen bir dârlık olmaya. Geçtim dünya devletinden" deyip bu kıt'ayı okudu,

Bu bezm-i âlem-ârânın geçip câm-ı safâsından
Çevirdim yüzümü âyine-i âlem-nümâsından
Ne hazzım var vefâsından ne vehmim var cefâsından
Vefâsı onun olsun geçtim onun ben vefâsından

Bu güzel beyitlerin anlamları üzere abâ ve kebe giymeye ve bir fahfara ekmek parçası yemeye razıyım. Hemen can kuşum serbest, bir damla kanımla canım âzâd ve şâd olsa sonsuz hayat bulurdum" deyince Murtaza Paşa:

"Canım Hasan Paşa, ben cengini görüp şerbetini içtim. İnsaf, Allah bilir, cengâversin, yiğitsin, korkusuzsun, cesursun, askerini sever güçlü hünerli bir server ersin. Bu kadar askerinle sizi elbette bir deliğe tıkıp herkese serasker olursun, ama bu Haleb altında bu kadar askeriniz sıkıntı çekerler, zira malumunuzdur ki Haleb bir dar yerdir ve asker çokluğundan reayalar da etraftan gelmez olup yokluk ve kıtlık olur oldu. Gelin izn-i şerifiniz ile sizin ve bizim yakın ağalarımızdan başka ne kadar taşra varoşta ve Haleb içinde olan askere şer'î izin ile çevre köylerin yakınlarında konak ve kışlalar verelim. Askerin birazı köylere gidip bunda sefâlet çekmeyip rahatlıkla bir yüksek man-

sıba gidinceye kadar duralar. Kalede konakları olana kışlalardan zahire getireler. Siz dahi ve biz dahi asker baskısından kurtuluruz ve vilâyet halkı da fitne ve fesattan, avrat ve oğlan kavgasından emin olurlardı. Emir sizindir" diye Murtaza Paşa sustu. Hemen Hasan Paşa:

"Ol gaziler benim canım başım kanım yoldaşlarıdır. Canım Paşa efendim, lutf eylen. Birkaç günlük misafiriniziz. Gülünü seven dikenini de sever, sabr edelim. Mısra:

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

deyip, Hasan Paşa ağalarının yanından ayrıldıklarından hoşlanmayıp razı olmadı. Tayyaroğlu Ahmed Paşa:

"Behey Murtaza Paşa karındaşım, bizim bu bir alay adamlarımız yolumuza maldan, candan ve baştan olup yol derdi belâsı çekmişlerdir, harcıraha sıkılmışlardır ve nice kere sefer maceralarını görmüşlerdir. Hâlâ başlarını birer rahat yastığa komamışlardır. Her biri birer minnetsiz hanede konup yine sefer ehli (seferî) namazını ikişer rekat farz kılıp ehl-i hazer (yerleşik) değillerdir. Devletinizde şu Haleb Kalesi'nde birkaç gün huzur etseler memnun oluruz. Eğri suratlı felek eğer gönlümüze uygun dönerse bir gün kalkar gideriz. Görelim, şu giden arzlardan ne haber çıkar?" diye sözünü bitirip Tayyaroğlu da Haleb içinden askerinin taşra çıktığından hoşlanmıyor. Sarı Kenan Paşa da:

"Bir alay gurebâ askerlerimizdir, hepimiz ve hepsi müsafirlerinizdir. Misafire ikram vacibdir ki *"Kâfir de olsa konuğa ikrâm edin"* buyurmuşlardır. Keremkârlık edip kerem ile bizlere ikram eylen" diye Kenan Paşa sanatkârca ricalar etti. Hemen Kadri Paşa:

"Ey vezir karındaşlar, bizim zulüm ve düşmanlığımızdan Haleb şehri elden gitti. Bu böyle *[74a]* olmaz. Gelin imdi Molla Efendi hazretleri şer'î izin ile vilâyet üzere kışla mürâseleleri versin. Bizler de mübaşirler verelim. Bütün köy ve kasabalardan paşa efendilerin zahireleri köylerden gelsin. Şehre gelen reayanın metaına bir kimse el koymayıp fitne ve fesat olmasın" deyince,

taraf taraf "Vallahi makul" deyip Fâtiha okundu, Hasan Paşa, Kenan Paşa ve Tayyar Mehmed Paşazâde Ahmed Paşa öyle sevindiler ki Haleb içinde yerleştiklerini kalıcı bildiler, ama Murtaza Paşa'nın yüreğinden kan gidip kendi sarayına gitti. İşin sonunda,

Celâlî Hasan Paşa ve diğer vezirlerin Haleb'de katl olunduklarını bildirir

Hemen Murtaza Paşa gördü ki Haleb Kalesi içine Celâlîler dolup iş işten geçti. Hemen o gece Murtaza Paşa sarayını halvet edip gizliden önce Kadri Paşa'yı, vilâyet valisi Dutsak Ali Paşa'yı, Çetrefiloğlu Hasan Paşa'yı ve tegeltisi ağarmış, iş bilir, iş görmüş, devlet hayırhâhı, mutemed kocalardan kokonos kocaları gizlice sarayına çağırıp *"... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış." [Kur'ân,* Âl-i İmrân 159] nassına itaaten danışmaya başladıklarında önce,

"Bu sır burada kala" diye ekmeğe, tuza ve Kur'ân-ı azime yemin-billah ve kasem-tallah edip birbirlerinden emin olup "Meclis emanettir" diye görüşmeye başladılar. Murtaza Paşa:

"Bre âdemler, bu Hasan Paşa askeriyle hâlimiz neye varır. İşte birer birer beşer onar kale içine tüm celâlî haşeratları konaklara doluştular. Bunun sonu neye varır?" denildikte, hemen içlerinde bir tirit koca Koca Murad Paşa'dan kalmış Koca Ahmed Ağa ve Koca Sarvan Ali Ağa:

"Nice olsa gerek? Eğer bu geceyi savarsak yarın gece Celâlîler ansızın gece baskını yapıp hepimizi kırıp Karayazıcı, Said Arab ve Canpoladoğlu Haleb'e ne etti ise bunlar dahi edip Osmanlı'ya karşı durup istediklerini edip her biri pazu zorlarıyla birer büyük mansıp ile birer vilâyete gidip Âl-i Osman Devleti ayrı beylikler gibi olur. Erzurum'da Abaza Paşa hikâyesi de yakın zamandır. Ne aceb unuttunuz? Bunlar da bütün Abaza değil midir ve bu Hasan Paşa Abaza ile âsî olup Erzurum'da kapanan Kara Hasan değil midir? İşte Haleb'i dahi öyle istilâ etmeye kasd etmişlerdir. Hemen bu gece tedarik görmek gerek. Yohsa Haleb

elden giderse çoluk çocuğumuzun ve bizlerin tümden başları gidip kıyâmet gününe dek kötü nam ile anılırız. Ve eğer bizi Celâlîler kırmayıp kaleyi alırsa sağ kalanlarımız Âl-i Osman padişahına ne cevap verelim?" dediklerinde, birkaçı:

"Ya buna çare nedir?" deyince Koca Sarban Hacı Ali Ağa:

"İnşaallahu Taalâ yarın cuma namazı mahallinde âdetimiz üzere Haleb kapıları kapanır. Hemen önceden bütün hane sahiplerine yemin-billah ile avutulup sizin sırdaşlarınızdan bütün iç ağaları ve diğer yiğitler pür-silâh hazır olup bütün halk cuma namazını kılarken onların hepsi konaklarında otururken kaleden bir balyemez şahî top atılınca hemen herkes konağında olanları katl edip bir adamı kurtaran hane sahibini "Hani misafirinin başı" diye yerine ev sahibini baş edip kale kapıları kapalı, bir Celâlî nereye gidebilir? Bir anda ayaklanma ile baş olup Haleb şehri değil bütün cihan halkı Celâlîlerin şerlerinden kurtulup çerağan şenlikleri ederler" deyince hemen Kadri Paşa:

"Ya biz onların afvı için saadetli padişah huzurunda arzlarımız makbule geçerse,

'Her birine birer eyalet ihsân eyledim' diye hatt-ı şerif gelirse padişaha ne cevap verelim?" dedi. Dutsak Ali Paşa:

"Bre kardaşlar, yar yıkıldığı gün tozar. Hele Allah verse biz onları şu güzel danışık üzere bir kere kırabilsek padişaha cevap vermek kolaydır ki,

'Vallahi padişahım, aman dahl diye sûret-i hakdan görünüp yalınız geldiler. Sonra nezâketle Haleb'e doldular. Daha sonra ansızın Haleb'e kapanmak sevdasında iken bizler önce hareket edip padişahımın genel emriyle bütün Celâlîleri katlettik. Ferman, âlem-penâh padişahımındır' diye arz u mahzarlar basarız, *vesselâm*. Ey imdi böyle olsun" diye bütün iş sahipleri ve danışma toplantısındakiler yine yemin edip o gece bütün güvenilir sırdaş haldaşlarıyla hazır oldular, ama Murtaza Paşa "Sır anlaşılır" diye korkusundan,

"Böyle olmasa dahi başka yolla yahut her birin zehirleme gibi olsa yahut hepsine bir ziyafet edip o an *[74b]* üşüp hepsini kırsak

daha kolay idi" dedi, ama "*Mânâ şairin karnındadır*" deyip içinde kıpırdaşan, herkesin konaklarında katledilmesi arzusu idi.

Hemen sabahleyin her konak sahiplerine bu anlatılan şekilde Murtaza Paşa fermanıyla sıkılayıcı buyurdumlar yazılıp ve nice hanedan sahiplerini gizlice saraya çağırıp "Kaleden yarın Cuma ezanı mahallinde top atılınca evlerinizde misafirlerinizi kırmazsanız, yerlerine padişah başıyçün sizleri kırarız" deyip yardım isteyenlere yardımlar verip işbu 1069 Cemâziyelâhirinin 22. Pazar [17 Mart 1659] günü öğle vaktinde kaleden bir top atılıp kalenin bütün kapıları kapanıp herkesin hanesinde saklı olan 7 başlı ejder yiğitler boşanıp sarayların kapılarını kapatıp ev sahipleri Kasab Cömerd köçeği gibi adam kırmaya başlayıp bir saatde,

Celâlî Hasan Paşa ve diğerlerinin katlinin anlatılması

Hasan Paşa'yı, vezirlerin ve beylerbeyilerin hepsini acımadan Haleb'de Murtaza Paşa sarayında katletme teşebbüsünde bulundu. Hasan Paşa gafil bulunmayıp karşı koyup ceng ederken Murtaza Paşa kahvecisi Arnavut Mehmed, Hasan Paşa'nın tepesinden öldürücü bir hançer vurdu. "Hay kahpe götlek" diye Hasan ona hamle ederken sonunda Bitlisli İbrikdar Deli Ahmed, Hasan Paşa'yı yıkıp başını kesti. Murtaza Paşa'ya Kahveci Mehmed ve Bitlisli Deli Ahmed başı getirdiklerinde ikisine birer kese altın verip Murtaza Paşa 7 kere şükür secdesi eyleyip Cenâb-ı Hakk'a hamd u senâ etti.

Sonra bütün Celâlî kelleleri birer hile ve yolla, kimi boğularak, kimi şilim şilim ve dilim dilim ile, kimi kemend ile boğulup her biri birer içler acısı bir hâl ile kelle paça olup başları pişmeden ve şiddetli sıcaktan her baş şişmeden sâde tuz ile kutular içine bastırıp fitrâklere (at terkisi) astırıp Hasan Paşa, Sarı Kenan Paşa, Tayyaroğlu, Vanlı Erciş Beyi Deli Ferhad Paşa, Can Mirza Paşa, Ma'nek Siyavuş, Beyzâde ve Deli Ferhâd Paşa oğlu Yahya Bey'i ve nice Celâlî haşerâtlarının kelleleri Murtaza Paşa huzuruna gelip yuvarlanmada.

Bazı Celâlîler meyhane, bozahane ve konaklarında eğlencede iken, nicesi hileden emin olduk zann edip sultan çarşısında alış verişte iken, kimi bağda bahçede yiyip içmekte iken, kimisi kahvehane ve hamamda ve nefislerinin istediği yerlerde gezerlerken bu Celâlîlere bir ateş gibi kılıç vurdular ki Haleblilerin içlerindeki ateşleri sönüp kellelerini saray meydanına yığdılar. Ondan sonra Haleb'in kale kapılarını açıp Haleb halkının ata dona gücü yeten şehbazları atlanıp taşra varoşta ve gök meydanda çadır ve otaklarıyla konan Celâlîlere öyle kılıç vurdular ki Haleb'in Çürük Kana Suyuna insan kanı akıp karıştı.

Ve o gün Haleb kefereleri, Yakubîleri ve Yahudileri; Celâlîleri, domuz tepeler gibi tepeleyip mallarını, yiyeceklerini yağmalayarak bir saat içinde Haleb Kalesi'nin içinde ve dışında 3 binden fazla kelleler Haleb sarayı meydanına yuvarlanıp Haleb şehri pis leşleriyle kirlendi. Bu hâl üzere Celâlî askerlerine bir kızgın kılıç vurulmuştur ki vücutları dünya sayfasından keskin kılıç ile kazınıp bütün Anadolu, Karaman, Maraş, Şam, Haleb, Trablus, Diyarbakır ve Erzurum eyaletleri sekban ve sarıca Celâlîleri şerrinden emin oldular.

Haleb'den bazı Celâlîler ilk atılan top seslerinden hemen can başlarına sıçrayıp çıplak ve yaldak atlara küme küme süvar olup Ayıntab'a, Birecik'e, Bombuc'a, Urfa'ya, Rakka'ya, Bab'a, Rumkale'ye, Azaz'a, Kilis'e, Maraş'a, Besni'ye, Sofraz'a ve Caber Kalesi'ne ve kimisi naaş kızları (yıldız kümesi) gibi darmadağın olup çöl taraflarında Ane Kalesi, Seleme Kalesi, Musul, Şehrezûl, Mardin, Sincar, Hasankeyf, Hısn-ı Mansur ve Malatya taraflarına, Keys Urbânı, Mevâl Urbânı ve Ali Fâris Urbânı içine kaçtılar.

Bir bölümü de Haleb köylerinde kışlada idiler. Onlar da bu kırgını işitip hemen Haleb Eyaleti'nde olan şehirlerden Hantaman Kalesi'ne Maarra, Selmin, İdlib, Rıha, Bekfelon, Şecer Kalesi, Mıdık Kalesi, Antakya, Payas ve Adana taraflarına

kaçtıklarının haberi Murtaza Paşa'ya gelince hemen Murtaza Paşa onların ardlarınca nice bin askeri bölük bölük seçip,

"Erebildikleriniz *[75a]* yerde erip başlarını kesip ganimet malları sizin, kelleleri bizim" deyince Murtaza Paşa'dan bu fermanı adamları işitince hemen o an bütün paşalı sipahiler, deli ve gönüllüler Celâlîlerin ardlarına düşüp yetiştikleri yerde kıra kıra hergün kırkar, ellişer, yüzer ve ikişer yüz yüzülmüş tuzlu tulum başlar, eyalet eyalet Haleb'e gelip toz toprakta yuvarlanırdı. Bu şekilde 7 günde tam 7.000 kelle durmadan gelip yuvarlanırdı.

Allah'a hamd olsun bir *gaza-yı ekber* (büyük cihad) olmuştur ki anlatılmaz.

Eğer "Niçün bir alay ümmet-i Muhammed'in katliyçün hamd edip gaza oldu dersin?" diye sorarsan, Âl-i Osman padişahının serdar-ı muazzamı Köprülü Mehmed Paşa Erdel diyarında Rakofçi Kral üzerine din uğuruna savaşa gidip Yanova Kalesi altında iken sıcak çatışma ve savaşta iken iken bunlar Anadolu'da isyan edip sefere gitmediklerinden başka el vilâyet vurup küffâra yardım etmiş olup serdar-ı muazzam mecburen kâfir ile cengi bırakıp Anadolu'yu bu Celâlîlerin elinden fethetmeye geldi. Allah'a hamd olsun bu yüzden hepsini kırıp Anadolu diyarı huzur buldu.

Eğer Anadolu'da bu haşeratlar isyan etmeselerdi Köprülü Mehmed Paşa o derya gibi asker ile Yanova seferine vardıkta Erdel diyarında ne Şarbatak Kalesi, ne Sekelhit, ne Deva, ne Nagban Ejder, ne Bistiriçse, ne Foğraş, ne Sibin, ne Praşo, ne Udvarhel ve Belgrad, ne Şebeş Uğvar, ne Hasvar, ne Sakmar, ne Eçetvar, ne Karol, ne Kalev, ne Kâlu, ne Kaşa, ne Hayduşak varoşları, ne Seykel vilâyeti varoşları kalmayıp tüm Erdel'in ve Orta Macar'ın anılan kaleleri baştan başa feth olurdu. Ama bunların isyanı sebebiyle Osmanlı'nın böyle çok kalabalık askeri Yanova fethiyle geriye dönüp Âsitâne-i saadet'e sadrazam geldiğinden 4 mezhepten fetvâ-yı şerifeler alıp katlleri helâl olduğuna delil kesin nass budur ki, *"Zulmeden kavmin kökü*

kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun." [Kur'ân, En'âm 45] bu kesin delille bütün Celâlîleri katlettikleriyçün onların katline *gaza-yı ekber* deriz.

Allah'ın hikmeti bu Celâlîlerin kurtulması için Der-i Devlet'e arz u mahzarlar gideli 26 gün olmuştu. Arzlar padişah huzurunda zerre kadar makbul olmayıp saadetli padişah hasekisi 27. günde bütün Celâlîlerin katlleriyçün "Ya başları, ya başlarınız" diye Murtaza Paşa'ya, Kadri Paşa'ya, Çetrefil Paşa'ya, Dutsak Ali Paşa'ya ve nice beylerbeyilere sıkılayıcı hatt-ı şerifler geldi. Ama Allah'ın hikmeti hatt-ı şerifden 7 gün evvel Celâlîleri Kara Murtaza Paşa, Kadri Paşa ve Dutsak Paşa hepsini kelle edip hazırlamışlar idi. Hemen o gün Murtaza Paşa, Kadri Paşa, Dutsak Ali Paşa, Çetrefilzâde Hüseyin Paşa, diğer beylerbeyiler, beyler, ileri gelenler, ulemâ, şeyhler, molla ve dört mezhep şeyhülislâmları hepsi arz u mahzarlara mühürler vurup bütün ileri gelenler Der-i Devlet'e mektuplar yazıp 3 vezir tarafından ve 7 adet beylerbeyiler tarafından adamlar ile 3 Celâlî vezir başı, (---) adet beylerbeyi başı ve diğer beylerin başlarını tuzlayıp kutular içinde arz u mahzarlar ile toplam (---) adet kelle paçaları ulaklıkla Âsitâne-i saadet'e gönderip Murtaza Paşa Diyarbakır'a, Kadri Paşa Şam'a, Çetrefilzâde Musul'a ve diğer beylerbeyiler mansıblı mansıblarına gidip Dutsak Ali Paşa Haleb mansıbında kalıp çevredeki bütün Celâlîleri kırmaya henüz başladılar ve,

.... (3 satır boş)...................

Onuncu günde Der-i Devlet'e (---) senesi (---) ayının (---) gününde Celâlî Hasan Paşa, Tayyaroğlu ve Sarı Kenan Paşa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) beylerbeyiler ve beylerin kelleleri padişah huzuruna gelip bütün insanlar hamd ü senâ edip çok sevindiler. Köprülü vezir buyurdular ki,

"Allah'a hamd olsun şimdi melun Erdel Kralı Rakofçi'den henüz intikam aldım" deyip şükür secdesi edip bütün kelleleri,

Gazze makramaları üzerinde Bâb-ı Hümâyûn önüne alınlarında iri yazılar ile sıra ile bütün kelleleri dizdiler.

Hemen o gün bütün Osmanlı memleketlerine emirleri Dergâh-ı *[75b]* âlî kapucubaşıları ve sadrazam ağalarıyla gönderdiler.

Ve yine o gün Anadolu Eyaleti'ne İsmail Paşa, Hasan Paşalı katlinde ve Yanova gazasında bulunmayıp esâmesi Kâğıthane ulûfesinde "Mim" işareti olan sipahîleri kethüdayerlerinden istemeye hatt-ı şerif ile serdar olup Üsküdar'a çıktı.

Yine o gün Kıbleli Mustafa Paşa Karaman, Maraş, Sivas ve Erzurum'a serdar olup Üsküdar'a geçti. O hafta yedi yüz Hasan Paşalıyı yakalanıp bağlanarak Der-i Devlet'e gönderip hepsi kelle paça oldu. Ama bütün işbilir, güngörmüş adamlar bu Hasan Paşa'nın öldürülmesi imkânsızdır, derlerdi. Bütün paşaların kelleleri Der-i Devlet'e gelip Bâb-ı Hümâyûn önünde yuvarlanınca "Köprülü'nün bahtı ve uğurlu talii" deyip parmaklarını ağızlarına götürdüler.

Bundan sonra Köprülü müstakil veziriazam olup Âl-i Osman Devletinin gelir ve giderleriyle uğraşmaya başlayıp bütün ocaklarda ve evkaflarda hak etmeyen adamları yoklama ederek olup olmadıklarını araştırıp 400.000 adamın devlet yağmasından haksız yere ulûfe yediğini tesbit etti. Hepsinin gelirini kesti ve nice yüzünü, Şeyh Sâlim-i Mağribî gibi istihkâkını kesip 7 ayda gelir ve gideri dengeledi ve 4 yıllık borç yığılma ve gecikmesini kaldırdı. O günlerde Köprülü 50 yıllık dostu ve arkadaşı olan Edirneli Mehmed Efendi'yi bir sipahi esâmesi ulûfesiyçün Hasan Paşa aşkına onu da katl edip divanda nice yüz adamları paramparça edip devleti ıslah etmeye çalışıp devlete nizam ve intizam verdi. Ama yine her zaman efendimiz Melek Ahmed Paşa, Küçükoda hocası Mehmed Efendi ve (---) (---) ile görüşüp danışırdı. Efendimiz Melek Ahmed Paşa ne yüksek bir makamda ve ne Kubbealtı'nda idi. Ancak Afyonkarahisarı Sancağı hâssıyla sarayında Kaya Sultan ile can sohbetinde idi. Hayy-i Kadîr olan

Allah'ın emriyle Kaya Sultan efendimiz hamile oldu. Bütün kapı yoldaşlarımız safâ ettiler, zira Sultan her hamile kaldığında ağalara yirmi kese mal bağışlardı. Onun için bütün ağalar sevinip Paşa ve Sultan ile bağdan bağa, yalıdan yalıya ve padişah bahçelerine her an gidip zevk u safâlar ederdik.,

Sultan Murad Han kızı İsmehan Kaya Sultan'ın acayip salih rüyası

Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun

Bir gün seher vaktinde Kaya Sultan efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya:

"Canım Paşa, sen gayet iyi yorumcusun. Babam Gazi Murad Han bazı rüyalarını sana yorumlatırdı. Ben de bu gece bir rüya gördüm. Lutf ile, yorumla" deyince Paşa:

"Söyle Sultanım" dedi. Hemen Sultan *bismillâh* ile başlayıp:

"Bu gece cennet bağlarında gezerken dedem Sultan Ahmed Han elimden yapışıp bağ ve bahçe içinde olan yüksek köşkleri, hûrî ve gılmânları hep seyr ü temaşa ettirip gezerken,

Göre İsmehan'ım, Cenâb-ı Bârî bana ne ihsanlar edip ne kadar cennet bağlarına, kasırları ve hûri ve gılmânlarına nail oldum. Bir kere Yeni Camii yaparken padişahlığıma bakmayıp ırgatların arasına girip eteğimle taş ve toprak taşıyıp, yâ Rabbim, işte Ahmed ırgadının hizmetidir, kabul-ı dergâh eyle, diye ağlayarak eteğimden toprağı yere döktüğümü Cenâb-ı Allah kabul eyleyip hizmetim karşılığında bu Cennet-i Me'vâ'yı bana ihsan etti. Gel imdi sen de İsmehan'ım, benim cennet bağlarımda safâ eyle' deyince sol tarafta Sultan Mustafa buyurdular ki,

'Ey birâder, şu Kaya kız Sultan Murad'ın murad almamış kızıdır. Ko Melek Ahmed'den bir uzun ömürlü kızı olsun ve dünyada muradını alıp nesli kesilmeyip sonra bizim bağlarımıza gelip gezsin' buyurduklarında, hemen dedem Sultan Ahmed,

'Bu niyyete el-Fâtiha' deyip dedem elini yüzüme sürünce, dedemin eline baktım, eli kanlı idi. Ben de elimi yüzüme

sürdüm. Sağ elime biraz kan bulaştı. Korkumdan uyandım. Hayr ola canım Paşacığım. İşte bu gece böyle bir rüya gördüm" diye gördüğü rüyayı böyle anlattı. Paşa dahi "âh" deyip bir sert âh çekti ki hanedânın duvarları tir tir titreyip,

"Puh, ne güzel cennet bağlı sâlih rüyadır, hayr ola" diye bir Fâtiha okuyup yorumlamaya başlaydı, güzel yorumlar ve rahatlatıcı sözlerle Paşa:

"Canım, hanım, ömrüm, Sultan efendim, düşte kan iyidir. Sen o kandan korkma. *[76a]* İnşaallah ikimizin zürriyetinden hanımlarımız ve bey evlâtlarımız dünyaya gelip her biri yaşayıp bizler de 70 sene yaşayıp sonunda yerlerimiz Sultan Ahmed yanında Cennet-i Me'vâ olur. Müjde sana Sultanım, ama 1.000 altın fukaraya sadaka ver, 2.000 altın iç ağalarıma, 2.000 altın taşra ağalarıma, 300 altın Evliyâ Çelebi'ye, 100 altın onun hemşiresine bağışlayıp hareminden çıkarıp Evliyâ'nın hemşiresini bir Müslümana verip çerağ eyle" dedi.

Paşa bu rüyayı tabîrinden sonra Sultan'a her ne dediyse Sultan hazinedarı Şebtîz Bula'dan 5.400 altın getirip tüm yerlerine dağıtıldı. Hakir de ve tüm iç ve dış ağalar zengin ve bizim hemşire zengine oldu. Daha sonra Paşa ile dışarı çıkarken Uzuncaova adlı yerde Paşa:

"Evliyâm, bu Allah'ın sırrıdır. Sende Allah emaneti olsun. Sakın bu sırrı kimseye açma" diye hakire yemin verip:

"Allah bilir bizim sultan doğururken kanı akar ve şehide olur" diye ağladı.

Sonra bir gün Kırşehri'nden mektuplar gelip Paşa'nın Kırşehri'nde olan çiftliğinden 47.000 koyunu, 300 kısrağı, 370 adet arvana develeri ve 17 katar katırları "Hasan Paşa malıdır" diye mîrîye kabz ettiklerinin haberi gelince Paşa hemen Köprülü'ye varıp:

"Sultanım, benim 47.000 koyunum ve bu kadar at, deve ve katarım 'Hasan Paşa malıdır' diye zabt etmişler dedi. Köprülü:

"Melek karındaş sen bir Müslüman adamsın. O koyunlar Hasan Paşa'nın değil midir?" Paşa:

"Belî, ben veziriazam iken 1060 [1650] tarihinde Hasan Paşa'yı Türkman Ağası ettim. O zaman kalemiyeme duta, bana 10.000 adet şakakî ve bezikî koyunu verip başkası benimdir. O da on yıldan berü benim malımdır" deyince Köprülü:

"Her şey aslına döner. Aslında Hasan malıymış. Yine iyi tedbir ile 'Hasan malıdır' diye koyunları alıp padişaha bildirdiler. Buna artık başka çare olmaz. Aldırmayın" deyince Paşa bildi ki "Balık baştan kokar. Gitti 47.000 koyun ve bu kadar mal menâl".

Hemen Paşa Köprülü'den saraya gelip üzüntüsünü gidermek için Boğazhisar'dan yukarı Akbaba Sultan yakınında Beykoz Bahçesine Sultan ile göç edip, orada bir ay zevk u safâ ederken yine bir sabah,

Kaya Sultan'ın acayip ve garip rüyası

"Canım Paşacığım, bu gece bir rüya gördüm. Lutfeylen, ister eğer âfâkî ve eğer enfüsî bir hoş yorumla" diye rica ettikte Paşa,

"Buyurun efendim, hayr ola" dedi. Sultan:

"Bu gece gördüm ki Eyyub'dan Sarayburnu'na kadar boğazı kayıklar kaplamış. Her kayığın içinde adamlar dolu ve bütün vezirler, vekiller, ulemâ, sulehâ, kara ağalar, avrat ve oğlanlar bağırıp çağırarak geldiler. Eyyub Sultan İskelesinde çıkıp Eyyub Sultan Camiinde dua edip cemaat dışarı çıkıp bizim imamın evini basıp imamın karısını bir beyaz çuvala koyup ağzını bağladılar, avradı beyaz çuval ile bir büyük kayığa koyup,

'Biz bu avradı tâ padişaha dek götürürüz. Eğer hakkından padişah gelmezse padişahlar padişahı Allah'a salarız' dediler. Halktan kimi ağlar ve kimi inleyerek bağırıp çağırarak imamın karısını kayık ile götürürlerken meğer ben de Eyyub yalısında imişim. Ben de şâhnişinden bakıp:

Bre medet, şu bizim İmam Ahmed Efendi'nin ehlidir. Vallahi bir sâliha hatun Râbia-i Adeviyye idi.

Bre medet, şu hatun için 10.000 altın vereyim. Şunu serbest bıraksınlar, diye benim Cevher Ağa'ya 10.000 altın verip Cevher'i kayık ile İmam Ahmed Efendi'nin karısını götürenlere gönderip vardıkta, asla biri ricamı kabul etmeyip demişler ki,

'Bu İmam Ahmed karısı kanlıdır. Bunun hakkı Hak huzuruna kaldı. Orada rica kabul olur, yohsa bunda rica kabul olmaz. Hemen Sultana bizden selâm eyle. O 10.000 adet altına 10.000 altın daha ekleyip kendi yetim ve yetimelerine ve hizmetçilerine versin' diye Cevher Ağa ile haber gönderip imamın karısını tâ Bahçekapısı'na dek götürdüklerine pencereden bakardım. Gördüm ki o avradı Sarayburnu'nda adamlar yüklenip Ayasofya mütevellîsine verip orada hapsetmek ferman ettiler.

Ondan başka Paşacığım o avradı görmedim, ama yüreğim merhametten gayet acıyıp acaba öldürürler mi ki? Eyvah bir kızcağızı var. Eğer *[76b]* o hatunu öldürürlerse kızı yetime kalırsa inşaallah malım çoktur. O kızı ben beslerim, diye yine kendi kendime teselli veririm deyip uyandım" dedi. Hemen Paşa:

"Hayr ola Sultanım, bunun yorumu odur ki, genellikle Girit fethiyçün her camide dua olur. Bu Ebu Eyyub-ı Ensârî Camiine bütün küçük, büyük, vezir, vekil, herkes gelip duaları kabul olur. O imam avradı ki dünya devleti ümidi duasıdır, kabul olup dünya avradını alıp beyaz çuvala koydukları inşaallah yakın zamanda Kandiye feth olup beyaz sarıklı ümmet-i Muhammed eline girmesi işaretidir" diye Paşa bitkin bir şekilde bu tür imkânsız cevabı verip kısaca yorumlar şekilli sözler söyleyip yine Paşa:

"Ama Sultanım, o 20.000 adet altını siz malınızdan ayırıp hak sahibi fukaralara dağıtın ki Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı aziminde ve Furkan-ı mecidinde *'Sadakalar, (Zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere...'* *[Kur'ân,* Tevbe 60] âyeti buyurmuştur" deyince Sultan:

"Vallahi'l-azim Paşacığım, sen bu düşü gayrı açıdan güzellikle yorumlarken yüzünüze baktım, yüzünüzün rengi

değişip bu gördüğüm düşten sende ve bende bildim ki pek korktum" deyince Paşa:

"Hey canım, siz soydan vehimlisinizdir. Baban Murad Han da gördüğü düşlerden vehm edip her rüyayı parmağına dolayıp söylemedik adam komazdı. Sen de öylesin, ama gider artık şu evhâmı. İlk başta bu düşü bana söyledin. Ben hayr ile yorumladım. Söz burada kalsın" diye Sultan'a Paşa nice türlü tesellîler verdi, ama yararı olmayıp Sultan günden güne Hak tarafına yönelip 20.000 altın Mekke ve Medine'ye, 20.000 altın Harem-i Hâs'ın büyük, küçük, seferli, kavurmacılar, hazineli, kilârlı, doğancılar ve hâsodalarına vakf edip her gece 40.000 salavât-ı şerife vasiyet edip 20.000 altını mütevellîye teslim etti. 20.000 altın kendi tabilerine ve 20.000 altın Melek Ahmed Paşa'nın bütün ağalarına vasiyet edip mütevellîye teslim etti.

Ve 77 yerde bağ, bahçe, yalılar, çiftlikler kısaca bütün mülklerini evlâtlarına, kendi tabilerine ve Melek tabilerine şer'i hüccetlerini verip soyları tükendikten sonra Mekke ve Medine'ye bütün mülklerini vasiyet etti. Zira sultanlar içinde o asırda ondan zengine sultan yok idi. 7 yıl önce saz, söz, oyun eğlence, dinlemeden ve görmeden tövbe ederek temizlenip Koca Mustafa Paşa Şeyhi Hasan Efendi'nin elini öpüp Râbia-i Adeviye mertebesni bulmuşlardı. Ve her kez musâhibe avratlardan hazz etmez olup yalnızlık köşesinde kalmaktan hoşlanıp her an ibadetle meşgul olup Paşa ile bile namaz kılardı.

Melek Ahmed Paşa'nın garip salih rüyası

Bir sabah efendimiz Melek Ahmed Paşa Eyyub Sultan'daki sarayda hakire der ki,

"Evliyâm, Allah hayırlar vere. Bu gece bir garip düş gördüm, hayrola. Meğer ben bizim Kaya Sultan ile çekişmişim. Sultan bana dedi ki,

'Bak a Paşa, şimden geri ne sen benim ehlim olabilirsin ve ne ben senin hatunun olurum. Hemen benim nikâhım ver' dedikte tekrar ben itiraz edip,

'Bak a Sultan efendim, ben seni boşamak ihtimalim yoktur. Meğer aramızı ölüm ayıra, zira ben senin bir Mısır hazinesi nikâhını nice vereyim. Sakın sultanım, bir dahi bu cevabı söyleme. Yoksa kendimi helâk ederim' dedim. Hemen Sultan:

'Sen helâk olmazsın, ama ben kendimi helâk edip, dedem Sultan Ahmed evlâdın olduktan sonra gel, dedi, ona giderim. Ben senden nikâh mikâh istemem. Benim karnımda bir kızın var. Al kızını, artık senden kızımı istemem. Hemen aman nikâhım helâl, canım âzâd olsun. Boşa beni' diye Sultan feryat eder.

Ben dahi ağlayıp 'Behey efendim, şu dünyayı niçün berbat edersin? Ben senden ayrılmam' dedim. Sultan:

'Behey Paşa, sen beni boşa, sana Sultan mı eksik olur? İşte Fatıma Sultan'ı al' deyince ben, hâşâ, Allah saklasın, dedim. Hemen Sultan:

'Paşacığım, sizler erlersiz. Sizlerde hakikat yoktur elbette. Vallahi Canpoladoğlu anası Fatıma Sultan'ı alırsın' deyince ben de,

'Allah yetiştirmesin. Allah benim cânım alsın, dedim, ama Evliyâm, rüyamda Sultan'a böyle derken tir tir titredim. Hemen *[77a]* Sultan:

'Ey imdi canım Paşa, nasıl olursa olsun, ben senden zorla elbette boşanırım. Eğer ben hacetin isem, 3 yıldan sonra yine bana gelip nikâh eyleyip alasın, ama gayrı yanıma yaklaşma nâmahremsin' dedi. Ben:

'Behey Sultan efendim, gereksiz şakaları bırak. Böyle kederli ve sıkıntılı cevapları söyleme dediğimde, hemen Sultan oturduğum odanın deryadan tarafa bir dolabın açıp içeri girip kayboldu.

Ayâ niçün içeri girdi? diye bir haber beklerken dolap içinden bir ses gelir ki,

'Cânım Sultan Ahmed dedem, Paşam beni boşamak istemez. Şu Paşama bir tenbih buyurun, beni boşasın' diye söyler.

Derhâl dolabın kapısı açılıp Sultan Ahmed ile Sultan Mustafa çıkagelip,

'Bre Melek Ahmed, niçün bu bizim Kaya İsmehan'a böyle eziyet edip boşamazsın? Aklın var ise hemen sen de 3 yıldan sonra boşan' dediler. Hemen ben d:

'Hayır padişahım, boşamam. Efendim Sultan Murad kızıdır ve ehlimdir. Ölümü tercih ederim, boşamam, dedim. Ahmed Han:

'Belî ölürsün, ama elbette boşarsın. Ezelî Hak emri böyledir. Emir şer'-i Resûl-i mübînindir. Alın şu Melek'i şer'a götürün' dedikte, meğer bütün ulemâ, sulehâ ve şeyhülislâm Ayasofya Camiinde tüm 7 Kubbe vezirleriyle hazırlar imiş.

Şer'î yüzleşmede Kaya'yı 'boşarsın' ve 'boşamam' derken bu kadar çekişmeden sonra bilmem dilimden nasıl çıktı? Hemen dilimden bir 'boş' sözü çıkıp bir 'âh' dedim ki hâlâ Evliyâm o âhdan cümle vücudum güz yaprağı gibi tir tir titreyip hemen acığımdan,

'İnşaallah yakın zamanda Kaya'yı alırım ve Cennet-i Me'vâ'da onunla salına salına gezerim' dediğimde hemen onu gördüm;

Birkaç adam Kaya'nın başına bir beyaz bez örtüp koltuğuna 4 adam girip götürürken bir adam bana der ki,

'Ey Melek Paşa, Kaya'ya ne bakarsın? Şimden geri senden boş olup nâ-mahrem oldu' deyip Kaya'yı götürdüler.

Ben Ayasofya Camii içinde feryâd ede kaldım. Hemen Sun'îzâde Efendi:

'Elem çekme şehit. Emir Hakk'ındır ki Allah sana da kadirdir' deyip, boğazından beyaz Keşmirî şalım çıkarıp benim arkama örtüp hemen sağ elimi sol eline alıp Ayasofya'da bir çeşit namaz kıldık, ama ömrümde öyle bir karışık namaz kılmadım. İmamımız da Sun'îzâde, şeyhülislâm idi.

Namazdan sonra şeyhülislâm önüme düşüp beni sarayıma getirip koyup gitti. Hemen korkudan uyanıp kendimi ağlar buldum. İşte Evliyâm ve imam efendi, böyle vehimli bir düş gördüm" deyince İmam Mehmed Efendi ve Gınâyîzâde Ali Efendi:

"Sultanım, aceb hoş ve sevinçli büyük rüyadır. Hayr ola Sultanım. İnşaallah Sultan ile çok yaşayıp nice yıl muhabbet üzre geçinip,

'Karnımdaki kızını al, beni boşa' dediği Allah bilir Sultan'dan o kızdan başka kızınız olmayıp hep erkek evlât ola. Yahut Sultan artık sizden hâmile kalmaz ola. Ve uykuda ağladığınız gülmeye delâlet eder. Nitekim şair Vahdetî Efendi bir penc beytinde buyurur:

Âhiret ister isen dünyâda giryân o kim
Hâbda ağlayan ey dil uyanup gülse gerek

dediği gibi inşaallah çok yaşayıp çok gülersiz" dediğimizde Paşa:

"Yok yok, bu rüyanın yorumu geçen aylarda Tokat Bahçesi'nde görülmüştür ki, orada Sultan bir kere bir rüya görüp Sultan Ahmed'i cennet bağlarında görüp,

'Kayam, benim bu bağlarıma gelsene' buyurduklarında Sultan Mustafa:

'Yok birâder, Melek'den bir kızı olup sonra gelsin' diye rüyayı Sultan göreli, işte hâlâ hâmiledir. Allah bilir bir kız doğurur. Rabbim kolay getire. Benden boşanıp beyaz örtü bürünüp koltuğuna 4 adam girip götürdükleri beyaz örtü kefendir. 4 adam götürdüğü tabutunu götüreceklerıdir ve Sultan Ahmed'in,

'Elbette Kaya'yı Hak emri ile boşa ve aklın varsa 3 yıldan sen de boşan' dediği hemen 3 yılda ben de ardı sıra giderim. Ayasofya'da şeyhülislâm ile karmaşık namaz kıldığımız, benim cenaze namazını şeyhülislâm kılar, zira Sun'îzâde Efendi, beyaz şalını arkama *[77b]* örtüp başımdan örtmediği bir hayli yaşamak işaretidir. Sun'îzâde elime yapışup beni sarayıma götürdüğü

Allah bilir beni tâ mezarıma kadar götürür ve elbette Kaya Sultan bu doğumda ölür" deyip gördüğü rüyayı böyle yorumlayınca hemen hakir:

"Behey sultanım, rüya hem görürsün, hem kendin yorarsın. Düşü görende değildir, yorandadır demişler. Allah'a hamd olsun önce imam efendi söze aşlayıp güzel yorumlar yaptı. İnşaallah yorum onundur. Sizin yorumunuzda iş yoktur" deyip içini rahatlatmaya çalıştım ama zerre kadar teselli bulur mu? (---) Allah'ın hikmeti;

Gazi Murad Han kızı İsmehan Kaya Sultan'ın vefatını bildirir

Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun

Hikmet *"(Yer) üzerinde bulunan her şey yok olacaktır" [Kur'ân,* Rahmân 26] kesin nassı üzere Melek Ahmed Paşa efendimizin bu düşü görmesinden 26 gün sonra ki (---) tarihinin (---) günü Kaya Sultan'ın ayı ve günü tamam olup doğum yapacağı sırada bütün sultanlar, hemşireleri, bütün musâhibeler, tüm iş görmüş dadılar ve hekim gibi usta ebe kadınlar hazır olup Allah'a hamd olsun o mübarek gecede 40 hatm-i şerif ve 40.000 salavât-ı şerife okunurken âlemin yaratıcısı Allah Kaya'dan Sâlih devesi çıkarır gibi Kaya Sultan'dan da bir ciğer köşe parlak yıldız gibi bir kız çocuğu doğup o gece sabaha dek Eyyub Sultan yalısında ve şehrinde sevinç ve şenlikler olup sabaha dek Paşa sadaka olarak 10 kese mal dağıttı. Ve 40 kese mal Kaya Sultan bağışlayıp 500 adam türlü türlü giysilerle giydirilip her biri hayır dua hizmetinde oldular.

Hikmet-i Bârî yârî kılmayıp ana rahminde son (eş) dedikleri, masumlar doğunca anılan son da ardınca rahimden inip ana masdarından dışarı çıkar. Ama bu Kaya şişman ve kilolu olduğundan son rahim içinde kalıp Sultan'ın yüreğine yapışır. O gece ve sabahısı Eyyub şehri içinde sevinç ve şenlik ağlayıp inlemeye dönüp Paşa'nın ve bütün tabiplerinin başına kıyametler kopup Sultan'ı kilimler içine koyup çalkalaya çalkalaya tamam

ettiler. Sultan'ı baş aşağı iki kere astılar ve bir bal fıçısı içine, ağzına kadar çiçek suyu doldurup Sultan'ı fıçı içine koydular.

Sözünkısası, 3 gün 3 gece Sultan'a öyle işkence ettiler ki cihanda ettiği zevkleri tümüyle burnundan çıkardılar.

Sounda kanlı ebeler gelip kollarını badem yağıyla yağlayıp Sultan'ın masdarmdan içeri yağlı kolların tâ dirseklerine kadar sokup,

"İşte canım, *Elhamdülillah*, son çıktı" diye bir parça deri çıkardılar. Bir ebe "Dahi vardır" diye o da fercden elini sokup bir parça yaş deri, ciğer ve şirden gibi çeşitli şeyler çıkardı.

Sonunda doğumun dördüncü günü Kaya Sultan şehide olduğu an hemen adamlar yanımızda olan saraylarda hazır imiş, hepsi gelip Sultan'ın ölüsü olan odaları, diğer odaları ve hazineyi kilit ile mühürleyip Paşa'yı ve bizi hepimizi bir başka odaya koyup bütün odaları mühürlediler. Köprülü'ye ve padişaha haber gidip kısa bir an içinde Dârüssaade ağası, hazinedar kalfa, hazinedarbaşı ve tüm vezirler gelip bütün mallara el koyarak hazineye aldılar. Bütün câriyeleri çıplak ve ağlar koyup ardından Kaya Sultan'm kefenlenmesi işine başladılar

Paşa fakir sanki mecnun şaşkın ve hayran olup aları aları bakarken İstanbul'dan bir baltacı gelip İstanbul sarayında Paşa'nın 1.700 kesesi, 3.000 tüfeng, 200 kılıç, 800 adet raht, 300 adet gaddâre, 800 zırh u zereh-külâh, ser-penâh, kolçak, yancık, bahrî hotaslar, 3 adet zer-ender-zer otaklar ve

.... (1 satır boş)...................

Kısacası Paşa'nın 40 yıldan beri vezirliğinde biriktirdiği âlet ve silâhlarını "Kaya öldü" diye tamamen el koyup aldılar. Paşa feryat edip,

"Bre avrat zırh ve zereh-külâh, otağ, tüfeng ve kaplan postunu neyler? Onlar benim malımdır".

"Yok, Kaya ölüp Kaya'nın sarayında bulundu" diye Paşa'nın 1.700 nakit kese, 70 kese altın ve 10 kese altın Kudde Kethüda malı idi, onlar dahi gidip *[78a]* Paşa bu kere maldan, can u cânânından ayrılıp "Hüküm Allah'ındır, kazaya rızâ" deyip *"Yâ*

Sabûr" ismine mukayyed olurken hemen İstanbul'da Köprülü Vezir:

"Kaya Sultan'ın malının tümü Valide Hanı'ndaki orta kulededir" diye kendisi varıp 4 katına da girip bir Mısır hasırıyla bir büyük mertebânî tabak bulup hüsrana uğrayınca kayığa binip Eyyub Sultan'a gelip Kaya'nın cenâzesine hazır olur. O an Kaya'nın bütün mallarını defter ile bostancıbaşı kayığına koyup hepsini Haremeyn dolabına götürürüz, diye bu kadar çok malı götürdüklerinde Melek:

"Bre âdemler, ben sağım, kızı sağ ve hayatta mütevellîye teslim olmuş bu kadar malı var ve bu esvaplar içre benim esvaplarım var" diye feryat ettikçe Köprülü feryadına bakmayıp, "Haremeyn dolabı emin yerdir. Kızı için bu malları orada saklarız" diye cevap verip "Kaldırın cenazeyi" dedi. Merhume Sultan'ı kaldırıp Ebu Eyyub-ı Ensârî Camiinde yüz bin insan ağlayıp feryat ederek namazını kılıp İmam iskelesinde bostancıbaşı kayığına Kaya'nın cenazesini koydular. Bütün ulemâ, sulehâ, şeyhler, vezirler, beyler bin adet kayıklara binerken *"(Nuh) dedi ki: «Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Kuşkusuz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" [Kur'ân,* Hûd 41] âyetini okuyup ulemâ, sulehâ ve şeyhler tevhid ederek kayıklarla Kaya'yı götürmede. Ama o sırada kayık içinde giderken 20 sene önce yaşanmış bir olayın hikâyesi hatırıma geldi.

Hikâye: Melek Ahmed Paşa Kaya'yı alıp zifâf gecesi Kaya, Melek'i yanına uğratmayıp Paşa'yı hançerle urdu ve bir kere dahi Paşa'nın sakalının bir yanını yolup Paşa Kubbealtı'na beş ay sakalı tamam oluncaya kadar varamadı.

Sözün özü, meğer musâhibe melunlar, müneccimler ve cifirciler getirip Sultan'ın tâlini bulup,

"Sakın sultanım, sen Melek'den hâmile kalma. Sonunda onun zararını çekip doğururken şehit olur, ama başka paşadan erkek evlât doğururken zarar etmez, ama Melek'den kız doğururken şehit olursun" diye merhume sultanı korkuttuklarından Paşa'yı

Sultan yanına uğratmayıp tam 7 yıl Paşa kuru cerime çekip Sultan'ın yanına varamadı.

Bir gün Kösem Valide Sultan, "Kayam, hiç sen doğurmazsın. Paşan Kubbealtı'nda bir mansıbına gitmiyor. Niçün hâmile kalmazsın? Tez Melek'i getirin" deyip Paşa'ya sorduğunda Paşa:

"Vallahi sultanım, 7 yıldır biz şeriat evine girmedik" der. Hemen Valide, Paşa'nın eline bir cevahir topuz verip,

"Vur Kaya'yı, öldür kethüda kadını ve bütün musâhibeleri" deyip izin verip Kaya ile Melek'in üzerlerine kapıyı kapayıp dışarıda durur. Hemen koca yiğit Melek topuzun sapını eline alıp Kaya'nın kayasına bir topuz sapı çeker ki Kaya safâsından hâmile kalır. Paşa Valide Sultan'a bu kadar hediyeleri verip Allah'a hamd olsun kapının açıldığına tarih idi:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kaya Sultan'ı alan sikkeyi mermerde kazır

Ondan Kaya Sultan dokuz ay on gün sonra bir (---) (---) doğurdu, ne öldü ve ne yüzünün nûru bozuldu. Sonunda Paşa'ya muhabbet edip bütün fesatçı musâhibe avratları meclisinden kovup tüm zamanlarda sohbeti Paşa ile idi. Ama kelâmın sonu *"Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez"* ama daha önce çıkarım sahibi üstadlar:

"Sonunda Melek'den hâmile kalıp doğururken şehit olursun" dedikleri (---) önceki sözler kayıkta hatırıma gelip bu hâli Paşa'ya hatırlattığımda Paşa:

"Evet, öyle oldu. Bu Allah'ın sırrıdır ki bu gizli sırlara değme yetkin üstad vâkıf olamaz. Gerçekten de 17 yıl sonra işte şimdi hürre şehit oldu" deyip,

"Âh Kaya Sultanım, efendim, velnimetim canım Kaya" diye fakir Melek ağlayarak Bahçekapısı'na varıp, oradan nice bin adam tabutunu omuzlarına alıp tâ Ayasofya Camiine bitişik Sultan İbrahim Han ve Sultan Mustafa Han türbesinde Ayasofya avlusuna bakan pencerenin iç yüzünde defn ettiler.

Hemen Paşa'yı o mahalde sar'a tutup Sultan'ın kabri üzerine toprağa bulanıp düşünce Köprülü:

"Bre hey adam, ayıp değil midir, *[78b]* bir avrat için böyle edersin? Elem çekme. Ben sana bir sultan dahi veririm, ahdim olsun" dedikte Melek:

"Ahdine yetişme" dedi. Köprülü de öfkelenip gitti.

Bütün vezirler Paşa'yı alıp sarayına götürdüler. Hakir Kaya Sultan türbesinde 7 gün 7 gece kalıp 5 hatm-i şerif edip tüm ziyarete gelen sultanlardan 7 günde 740 altın, 20.000 çil ceb akçesi, 7 şemâme amber ve 6 okka ûd peydâ edip hayır dua ederdim. Ama yine her gün beş vakitte Melek Ahmed Paşa gelip beş vakitte birer hatm-i şerif okutturup ağlayıp sızlayarak,

"Âh Kayam, gördüğüm rüya bu idi ki işte benden cihan cihan talâk boşandın" der idi.

Gerçekten de o asırda 17 adet sultanlar var idi. Birisi Kaya ile Melek'in geçindiği gibi biri geçinmezler idi. Gayet akıllı, tedbirli ve sonunu düşünen idi. Gerçekten de IV. Murad Han'ın yıldız gibi parlak kızı, kağan arslan idi ki bütün sultanlara ihsan u in'amlar ederdi.

.... (1 satır boş)...................

Ama muradına ermemiş merhume Kaya şehit olduğu sırada henüz yirmi yedisine girmişti ve Melek'den başkasına varmamıştı. Daha önce Murad Han silahdarı Mustafa Paşa'ya namzet (nişanlı) idi, ama almamıştı. Melek'den başka felekte bir erkek yüzünü görmemiş idi. Ölümünden üç sene önce kendisinden türlü türlü keramet mertebesi sâlih rüyalar, acayip ve garip sözler duyulurdu.

.... (1 satır boş)...................

Sözün özü, bu Kaya Sultan hakkında bin beyt mersiye etseler güzel ahlâkının, hoş özelliklerinin zerre kadarını tarif edip anlatamazlar.

Bu hakire Melek Ahmed Paşa nur dolu türbesinde müsebbih, eczâhânlık, türbedarlık için yevmiye yirmişer akçe maaş tayin edip yıl boyu her gün mütevellîden alırdım. Bir mansıba gitsek yerime vekil ederdim. Hâlâ mübarek kabrinde beş vakitte hatm-i şerifler okunurken buhur ve ham amberler yanıp güzel kokular

ile nurlu kabrinin kubbesi pür-nûr olup hâlâ başı ve ayağı ucunda adam boyu altın ile yaldızlı şamdanlar, çeşit çeşit sanatlı ve mücevher kandiller bezenmiş ve sandukası Kâbe örtüsüyle süslenmiş nurlu bir kabirdir.

Hakir Evliyâ'nın Kaya Sultan ölümüne kırık dökük tarihleridir,

Evliyâ hayır dua ile dedi târîhin
Kaya Sultan'ın ola rûhuna menzil firdevs

Diğer tarih

Bir eksikli dedim ey Evliyâ efgân ile târîh
Melek sengiyle döğünsün kim ayrıldı Kaya'sından

sene (---)

.... (1 satır boş)...................

Kaya Sultan'ın ölümünün 20. günü saadetli padişah, efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı huzuruna Köprülü ile birlikte çağırıp:

"Melek Lalam, başın sağ olsun. Hüküm Allah'ındır, öyle olur. Kaya'nın acısını def etmek için sana Bosna Eyaleti'ni bedava bağışladım. Ama orada Seydî Ahmed Paşa çok zulüm ettiğinden azl edip sana verdim. Sen adalet edip o taraflarda Venedik kâfirlerine göz açtırmayıp elini vilâyetini talan edip nice kalelerini fethedip ele geçiresin. Her hatt-ı şerifime uyasın ve bütün serhadleri bir hoş muhafaza edesin, bütün kalelerimi tamir edip gereği gibi gözedesin. Ben senin burada kızını, milk-i emlâkini ve Haremeyn-i Şerifeyn dolabına konan kızının malını inşaallah gözedirim, ama cebehaneye dair çok şeyler getirmişler, onlar bilirim ki senin malındır. Zira Kaya Sultan senden gayrı bir vezire varmadı ki otak, zırh ve zereh-külâh tüfeng kalkan ve diğer silâh âletleri miras yiye, onlar senindir. Tez verilsin" diye padişah ferman edince Paşa:

"Padişahım, benim 1.700 kese malım ve 50 yıldan beri 70 kese altınım benim mührümledir. Padişahım hissem, hakkımdır" deyince Köprülü Mehmed Paşa:

"Belî, senin mührünle, ama Kaya sana her mansıba gittikçe yüz iki yüz kese verip yine sen mansıblardan borcuna duta mührünle mal gönderip Kaya borcunu öderdin" deyince hemen saadetli padişah Köprülü'ye buyurdular ki,

"Canım vezir, Melek lalama o maldan 10 kese altın ve 100 kese guruş verelim" dedi. Köprülü:

"Padişahım, kalemiyesin Bosna mansıbı ve hem 10 kese altın ve 100 kese *[79a]* guruş, vallahi padişahım eyi bağıştır. Ferman padişahımındır" dedi. Hemen 10 kese altın, 100 kese guruş ve daha önce alınan bütün silâhlar, dokuz tâkli otaklar padişah huzurunda yine Melek'e bağışlanıp saadetli padişah, efendimize bir samur kürk giydirip

"Bosna serhaddine serdar-ı muazzamımsın" diye Paşa'nın başına bir pençe-i mücevher şahî sorgucu mübarek kendi eliyle saadetli hünkâr sokup,

"Yürü Allahu Taalâ yar ve yardımcın ola" diye hayır dua etti. Paşa eski âdeti üzere,

"Es-selâmu aleyküm padişahım" deyip kıçın kıçın gidip Köprülü'yle atbaşı beraber Köprülü vezir sarayına gelip yemekten sonra Paşa bir samur hil'at-i fâhire giydirip,

"Mansıbını Allah mübarek eyleye".

Melek Ahmed Paşa ile Köprülü vezirin tartıştıklarını bildirir

"Ama senden bir ricam var. Bizim İsmail Ağa adında bir becerikli, muhassıl ve yarar iş görmüş adamımız var. Yine Bosna asıllıdır. Onu lutf eyle, şimdi Bosna'ya müsellim gönder" deyince hemen Melek:

"Vallahi sultanım, senin rican cana başa geçer, ama senin himayenle bana müsellim olan benimle tarla kozu (samimi) söyleşip yukarıdan aşağı muamele ederse ben dahi azl edip sana gelince türlü türlü şikâyetler edip seninle aramıza nifak bırakır. Benim derdimi belâmı çekmiş güzel huylarını bildiğim gariplerim vardır. Bugünkü günü gözetirler. Doğru söz odur ki,

onların birini müsellim etsem makul müşavere değil mi?" deyince, hemen Köprülü Mehmed Paşa:

"Sen onu benim ricam ile müsellim etmeyi kabul etmedin. İnşaallah başına beraber bir vezir edip üstünden Bosna'yı vereyim" deyince Melek:

"Allah mübarek eyleye. İstersen birader üstümden Bosna'yı değil üstünden vezirliği ver" dedikte, Köprülü ateş parçası olup:

"Hemen yarın kalk mansıbına git. Kaya öleli senin aklına hafiflik gelmiş" deyip, şerbet ve buhurdan sonra Melek Ahmed Paşa Köprülü ile vedalaşıp doğru şeyhülislâma varıp oradan sarayına geldi. O an tuğlar ile Konakçı İbrahim Ağa 1.000 adet yiğitler ile tuğu Edirnekapısı'ndan dışarı Topçular kasabasına götürdüler. Ertesi gün sabahleyin Alayköşkü dibinden büyük alay ile mükellef, mükemmel ve pür-silâh asker ile İstanbul'dan,

1069 Cemâziyelâhirininin 20. günü [15 Mart 1659] İstanbul'dan Bosna Vilâyetine Melek Paşa efendimizin gittiğini bildirir

Evvelâ Topçular kasabası menzili: Burada tam bir hafta oturulup bütün mühimmât ve levâzımâtları görürken efendimiz hakiri belki 20 kere Köprülü Mehmed Paşa huzuruna gönderdi, sanki kapucular kethüdası idim. Köprülü hakirden hazz edip nice kere Kur'ân-ı azim okutur, safâsından kapu kethüdamız olan Zühdi Efendi'ye buyurdular ki,

"Paşanız bu hafız Evliyâ'yı kapucular kethüdası etse hazz ederdim. Paşana böyle yaz" diye tenbih buyurup Zühdi Efendi de, Köprülü'nün cevabını yazıp Paşa'ya gönderince, Paşa:

"N'ola, keşke Evliyâ, kapucular kethüdalığımızı kabul etse. Öncesi ve sonrası sırdaşımız ve kendi mahrem-i râzımız ve kendi güvenilir akrabâmız" dediğini diğer kapu yoldaşlarımız Paşa'dan bu sözü işitip nice işbaşında olanlar hakire hakaret gözüyle bakmaya başladılar. Bu hakire, Paşa der ki,

"Gel Evliyâm, Köprülü ricasıyla seni kapucular kethüdası edelim" deyince,

"Bârekallah, sultanımın imamı ve musahibi mesabesinde iken iş içine girip hizmetkâr olup ağyarın yermesini ve yabancıların derdini çekemem" deyince Paşa bu sevdadan vaz geçti. Oradan ertesi,

Küçük Çekmece menzili, ardından **Büyük Çekmece menzili.**

Gösterişsiz, hakir Evliyâ'nın başından geçenler

Bu menzilden Paşa hakiri ılgar ile Köprülü Mehmed Paşa'ya bazı durumlar için gönderip yine Çekmece'de Paşa'ya gelip Köprülü'nün muhabbetli mektubunu verdi. Paşa çok hoşlanınca hakire bir samur kafası kürk bağışladı. Büyük Han'da konağımıza gelip diğer ağalar ile cilve ve zevk u safâ ederken Paşa'nın işbaşında olan birkaç ağaları gelip hemen hakir ile çekişmeye başladılar. Hakir eyittim:

"Bre varın hey adamlar, korkman. Ben sizin mansıbınıza tâlip değilim. Ben bir seyyâh-ı âlem ve nedim-i benîâdem bir adamım. Varın, benden ırzınızı satın alın" dediğimde biri:

"Gidi, Kaya Sultan öldükten sonra sen neye kâdir olsan gerek? Şimden geri biz seni öldürürüz" dediklerinde, hakir alaylı bir şekilde bunlara güldüm. Bu mahalde gulâmımın biri gelip:

"Sultanım, hele bir kere gelip görün sepetini, esvapların hâlini" deyince, hakir taşra çıkıp gördüm ki sepetleri hazinedar kırıp bütün değerli eşyaları handan dışarı *[79b]* çamura bırakmış. Üstüne yağmur yağıp harap olurken kölemin biri bazı esvapları ve bir Kelâm-ı izzeti çamurdan kaldırırken kölemin birini kılıç ile vurup yaralı yattığını görünce aklım başımdan gidip gayret ve hamiyet damarları depreşip,

"Bre Hazinedar Ağa ve Kapucular Kethüdası Osman Ağa, ayıp değil midir ki böyle edersiz?" deyince hemen hazinedar yerinden zıplayıp bir iç ağası mızrağı ile hakire bir mızrak gönderdi. Ben de engelleyim derken hakirin uyluğuna bir mızrak vurup bir yanımdan bir yanıma geçip büryan kebabı şişi sokar gibi mızrağı hakire sokunca orada olan herkes, "Bie, bre

Hazinedar Ağa ayıptır" dediler. Hakir hemen mızrağı uyluğumdan çıkarıp,

"Hak şahidi olun ağalar" dedim, gördüm ki hazinedar tabileri silâhlarıyla üzerime gelirler. Hemen hakirin atı hazır idi ki henüz Köprülü'den gelip kılıcım da belimde idi. Hemen ata binip, "Allah'a ısmarladım sizi ağalar" dedim. Sözün özü, Çekmece Hanı içinde büyük bir kavgamız geçip gördüm ki hanın kapısına zincir çekip han kapısını kapatmışlar. Hakir hır hır kavgada iken Paşa, oğlu ve aşiretimizden birkaç Abazalar gelip araya girdiler. Paşa:

"Bre Evliyâm, bu ne hâldir?" dedi. Hakir:

"Ne hâl olsa gerek? Senin sevginin aşırılığından işte böyle oldu. Taşra çamurda batan esvaplarımı görsenize" deyince tüm orada olan ağalar:

"Vallahi sultanım, Evliyâ Çelebi'nin zerre denli suçu yoktur. Hep suç hazinedarındır. Tanığız ve tanıklık ederiz" dediklerinde, Paşa:

"Belî, suç hep o sefih ile kapucular kethüdasında ve Vekilharc İbrahim Ağa'dadır. Hatta bir kere Van'da Evliyâ'yı Acem şahına elçilik ile gönderdikte, Evliyâ'yı bana çok geçtilerdi. Ben,

'Bre şu Evliyâ'dan dilinizi çekin. Ben onu mazur görmüş ve affeylemişim. O bir abdâl adamdır' dedim. İşte şimdi eseri ortaya çıktı Bunda bir şey yoktur, öyle olur. At binip kılıç kuşanan yiğitler arasında böyle olur. Tez Çekmece kadısı ve naibini çağırın" deyince kadı gelip keşf edip tüm orada olanların tanıklığıyla,

"Evvel hazinedar Evliyâ'yı mızrak ile vurdu. Evliyâ da zahir kılıcıyla onu vurdu, gerçek budur" diye tanıklıkları şer'i hüccete yazılıp hakire hücceti verip hazinedar ve hakire cerrahlar üşüşüp timara başladılar.

Paşa hakiri alıp konağında bile yatıp bile oturduk. Hakiri de cerrahlar timar edip sabahleyin tuğlar Silivri'ye gidip hazinedarı

gemiyle İstanbul'a götürmek sadedinde iken Köprülü vezirden Paşa'ya bir ağa mektup ile gelip,

"Tez Evliyâ'yı bana gönderesin. Sen onun kıymetini bilmezsin ve bir hizmetine koşmazsın" diye mektup geldikte, Paşa hakire 100 altın harcırah, bir at ve mektuplar verip tüm kölelerimi ve esvaplarımızı hazinesine alıp,

"Yine Evliyâm, birkaç aydan mı, günden mi Bosna diyarına gelesin" diye Paşa'nın hayır duasıyla vedalaşıp gidince, hemen mübaşir ağa bu hakiri Çekmece'den taşra atımdan indirtip bir kötü beygire bindirip at karnı altından ayaklarıma bukağı vurup hakiri bağlayarak Köprülü huzuruna getirdi. Hazinedarı da tezkire ile getirdiler. Hemen hakir Melek'in hüccetleri ve mektuplarını verdim. Okuyup ne yazdığı belli olunca,

"Evliyâ sen elem çekme, eğer sen ölürsen, hazinedar sağ kalırsa hazinedarı öldürürüm. Eğer hazinedar ölürse bu şer'i hüccet ile sana ölüm yoktur, ama Yeniçeri ocağında Evliyâ'yı haps eylesinler. Tâ ki dünya kaç bucaktır bilsinler" buyurup, hazinedarı ve hakiri dışarı çıkarıp hakiri muhzır ağa odamıza gönderip 21 gün hapis yattık. Allah'a hamd olsun hazinedar o vartadan krtulunca hakir yine Köprülü huzuruna varıp el öptük. Köprülü:

"Bildin mi Melek Ahmed Paşa ne tür adamdır ki sizi zabt etmeye gücü yetmeyip böyle kötü işler olur. Tez Kur'ân-ı azimden bir aşr oku" deyince yüksek sesle *"Biz Davud'a Süleyman'ı armağan ettik, (Süleyman) ne güzel kuldu!" [Kur'ân,* Sâd 30] âyetlerini okuduğumda Köprülü Mehmed Paşa safâsından buyurdular ki,

"Sen Evliyâ bizim hizmetimizde ol" dediler. Diğer ağaları zümresine bu hakiri katıp bol bol tayinatlar bağışlanıp gece gündüz hayır duası evradıyla meşgul olup İstanbul'da bir ay oturduk. Daha sonra Anadolu diyarına celâlîler üzerine gidildi. *[80a]*

İşbu 1069 yılı Recebinde [Nisan 1659] saadetli padişah Sultan Mehmed Han ile Anadolu vilâyetlerinde Celâlîler üzerine gittiğimiz konakları ve menzilleri bildirir

Cem haşmetli padişahın sefer-i hümâyûna çıkması sebebi odur ki, daha önce Haleb Kalesi'nde Celâlî Hasan Paşa'nın, Tayyaroğlu'nun, Sarı Kenan Paşa'nın ve nice beylerbeyi ve bey celâlîlerin öldürülmeleri Murtaza Paşa, Kadri Paşa, Dutsak Ali Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa eliyle olup hepsi Rabbânî ilhâm ve Peygamberimizin mucizatı yardımı ile tüm celâlî ve cemâlî ileri gelenlerinin devletsiz kelleleri devlet kapısı olan Bâb-ı Hümâyûn önünde yuvarlanıp kılıç artığı olanlara kılıç vurulmak için sefer-i hümâyûn olmak ferman olunup muzaffer, İskender gibi zafer kazanan padişah, isyankâr, fitneci celâllerin zerine yönelip önce tuğ-ı hümâyûn Üsküdar Sahrası'nda otağ-ı hümâyûnda konup oradan bütün İslâm askeri ile Cem gösterişli padişah İstanbul şehrinden (---) ayının (---) günü baştarda-i hümâyûnuna binip derya gibi asker ile arz-ı mukaddeseye bitişik olan Üsküdar toprağında otağında karar kıldıklarında o amber-pâk toprağa ayak basınca gizlice birkaç musahibleriyle Üsküdarî Mahmud Efendi *sırrı aziz olsun* hazretlerinin mübarek kabirlerini ziyaret edip rûhâniyetlerinden yardım talep ettiler ki hadis-i şerifde Resûl-i Kibriyâ buyurmuşlardır ki,

"Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istyardım ediniz" anlamı üzere ruhlarından yardım talep edip duadan sonra azizin tarikatında olan Celvetî fukaralarına bir kese mümessek halis altın sadaka verip dokuz tâklı otağında oturdu. Üsküdar Sahrası padişahın gelişleri şerefiyle derya gibi Müslüman askerler ile dağ, rağ, bağ, Bulgurlu ve Çamlıca dağlarına kadar kat kat çadır ve otaklar ile yeşillik ve otluk zemini süslenip bukalemun nakşı lâle bahçesi gibi bir Üsküdar Sahrası oldu.

Gerçekten de bu şenlik hâli üzere 7 gün 7 gecede Üsküdar Sahrası'nda oturulup çadır çadır içilip eğlenilip gece yarısında

nice bin süslü çadırlarda yanık seslerle tevhid ve temcidler okunup ibâdetler olunurdu.

Sabahleyin padişah divanı olup otağ önünde kös-i hâkânîlere tarralar vurulup, eyalet eyalet hüccet-i şer'iyeler ile celâlîliği sabit olmuş kimseleri her vilâyetten müfettiş paşalar bağlayarak padişah huzuruna gönderdiklerinde kösler önünde divandan sonra nice yüz adamları sürü sürü getirip sra ile felek cellâtları bu kadar Allah'ın binasını dizip hünkâr bir eline kılıcını ve bir eline dört mezhep fetvalarıyla kesin nas olan, açık yarlığı olan bu âyetin *"Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun." [Kur'ân,* En'âm 45) hükmüyle hareket edip acımasız cellâtlara işaret edince, hemen Kasab Cömerd köçekleri gibi cellâtlar Dahhâk'ın ateş saçan çıplak kılıcıyla bu kadar Allah yapısını otağ önünde dilim dilim ve şilim şilim ettiklerine münasip beyt:

Cellâd-ı felek boynun urup bir nice şahsın
Gördüm kafesi başka yatar başka kafası

beyti anlamı üzere hepsi kelle paçaları naaşlarıyla öbek öbek olup Budin'de Peşte Ovası gibi insan cesetleri ile Üsküdar Ovası süslenirdi.

Celâlîler güzellikle, dokuz tâklı otak içinde padişah huzurunda söyletile söyletile kelle uçurulup nice kere padişahın üzerine kan sıçrayıp hûnkârlığı (kan dökücülüğü) icra ederdi. Serâperde-i Süleymanî önü insan kanı ile tâ bu mertebe oldu ki birkaç günden bütün çemenzâr lâle ve erguvan gibi kızıl olup insan kanı koyun kanarasında (mezbahasında) akar gibi sel olup aktığından bir pis ve kötü koku hasıl olup tüm çadır ve otaklarında oturan divan erbabı muztarip olduklarından başka sayısız ve sınırsız sinekler insan kanı üzerine konup kana bulaştığında çadırlarda konaklayanların üzerlerine sinekler konup herkesin esvabı ve sarığı kanla nakışlanırdı.

Bundan başka bir kılıç sahibi olan adamların çadırında insan kanının kötü kokusundan ve kana bulaşmış *[80b]* sineklerin saldırısından hiç bir kimse yemek yiyemezdi. İslâm ordusu üzerine

sinek o kadar musallat oldu ki öğlen vaktinde âlemi aydınlatan güneşin zemine etkisi olmayıp sinek sürüleri güneşin ışıklarını karartırdı.

Bu içler acısı kötü hâller 7 günden sonra padişaha bildirilip insan cesetleri için kuyular kazıp her gün beşer altışar yüz kesilen adamları kuyulara doldururlardı. Daha sonra kuyular kazmadan asesbaşı ve subaşı sığır arabaları getirip nice yüz adet insan leşlerini arabalara yükleyip Haydarpaşa Bahçesi önünde denize dökerlerdi.

Sonunda "Bu kadar leşleri her gün arabalarla bir yerden bir yere nakl etmek ne belâdır" deyip ölümü hak eden kimselerin her gün otakta kösler önünde kırk ellisini kestiklerinden başkasını padişah fermanıyla yetmişer, seksener ve yüzer adet adamları tüm huzurunda söyletip asla birini bile serbest bırakmayıp işaret ettikte cellâtlar insanları koyun sürüsü gibi ayaklarıyla sürü sürü sürüyerek, kimisi ağlaşarak, kimisi çağırarak Kavak İskelesine götürerek hepsini deniz kıyısında sıraya dizip hepsini soyup kimi hay, kimi vay, kimi kelime-i şahâdet getirip, kimi "Vay anacığım", kimi "Vay babacığım" ve kimi "Vay oğulcuğum" diye feryat edip ağlarlarken cellâtlar iki baştan başlayıp şak şak kılıç vurarak çalarak kırarak Kavak İskelesi ağaçları Vakvâk Ağacı altı gibi insan cesedi ile süslenip insan kanı denize nehir gibi akardı.

Ama ne cür'ettir ki bu mahalde bir yiğit hemen ayağa kalkıp eli kelepçede bağlanmış iken seğirdip cellâdın birine bir depme nice vurduysa cellâdın bağırsakları dışarı çıkıp ayaklarına dolaşınca hemen o yiğit başka cellâtlara saldırdı, ama ne çâre el kelepçede bağlı. Hemen fakir yiğit seğirderek kendini denize atıp boğulurken cellâtlar yetişip o yiğidi denizde öldürdüler. Hakir o yiğidin leşini çıkartıp bir kenarda defn ettirdim. Hâlâ kabri Kavak İskelesi yakınında bellidir. Diğer leşleri bostancılar tamamen denize dökerlerdi.

Sözün özü, tam 20 gün bu hâl ile geçip Üsküdar Sahrası'ndan padişah-ı âlem-penâh göçüp,

Pendik Sahrası menzili: Bu menzilde padişah fermanı çıkıp "Serâperde-i hümâyûn önünde her divanda din-i mübin âsîlerinin kelleleri eksik olmasın" denildi. Allah'ın hikmeti o gün ikindi divanında Kıbleli Paşa tarafından 200 adet mazlum ve gayrı mazlum adamlar bağlı olarak gelir. Otağın perde ve gölgelikleri kaldırılıp Cem haşmetli saadetli padişah devlet ve saadetle adalet kasrına oturup nedimleri ile birlikte olup suçluları kösler önünde hepsini sıra ile dizip iki başından kılıç vururlarken hemen günahsızın biri eli bağlı iken padişah huzurunda yerinden fırlayıp cellâdın birine öyle bir tepik vurdu ki cellâdın bağırsakları ayağbağı gibi ayağına dolaştı, sanki zâlim dilsiz cellât bıldırdan ölmüşe dönüp cellâdın canı cehenneme yollandı. Hemen o an o yiğit:

"Padişahım, günahsızım. Vilâyetimden hâlim sorulsun" derken bir cellât dahi yetişip o yiğidin kellesini yuvarladı. Buradan saadetli padişah kalkıp yedi saatte,

Gebze kasabası menzili: Daha önce ikinci ciltte yazılmış bir şehirdir. Burada da Sivas beylerbeyisinden 70 nefer celâlîler gelip dokuz tâkli otak serâperdesi önünde kellelerini felek cellâdı gövdelerinden ayırıp yemyeşil zemin kana bulandı.

Bu mahalde Hereke adlı yere kadar daracık yollar olduğundan yeniçeri ve cebeci ocağı bir gün önce gidilmesiyçün ferman çıkıp Yeniçeri Ağası Kambur Mustafa Paşa göç borularını çalıp yola çıktılar.

Bu mahalle saadetli padişahın bostancıbaşı kayığı ve Kaptan Köse Ali Paşa ile baştarda-i hümâyûn geldiği haberi geldi. Bu menzilde altı bölük halkının hatırlarını yapıp ele almak için bol bol bahşişler verilip silâhlarını süslemek, alaylarını tertipli etmek ve herkesin *[81a]* birlik olarak mevcut gitmek ferman olunup vezir ve vekiller de padişah dirliğinde olan iç ağaları da hepsi bölüklerinde çadırlarıyla konup sancakları altında sefer eşmek ferman olundu. Sonra Gebze'den kalkıp beş saatte,

Ağa İskelesi menzili, adlı yerde konuldu. Burada Çorum Sancağı beyinden 100 nefer Celâlîden adamlar gelip deniz kıyısında kelleleri bedenlerinden ayrıldı. Burada Kaptan Ali Paşa 12 pâre kadırga ve baştarda-i hümâyûn ile gelince büyük top ve tüfeng şenlikleri edip bostancıbaşı da kırlangıç-ı şahî ile bir yaylım tüfeng şenliği edip kaptan ve bostancıbaşı birer hil'at-i şahî ile ödüllendirilip kendi akranları arasında seçkin oldular.

Bu menzilde yeniçeri ocağına kese kese mümessek altın bağışlanıp askerin silâhlarını ve tüm levazımatlarını sultanların eski kanunu üzere süslemeleri padişah tarafından tenbih edildi. Buradan kalkıp taşlık, sık ağaçlık, ormanlık ve dar deniz kenarınca beş saatte aşıp,

Harap Heleke Kalesi menzili: Bu mahalle ancak padişahın serâperdesi dairesi sığıp diğer İslâm askeri dağ ve taşta kondu. Bu menzilde bütün kubbealtı vezirlerine, diğer beylere ve beylerbeyilere tertip üzere alay ile müzeyyen olmak ferman olundu.

Buradan kalkıp doğu tarafa gâh deniz kıyısı ile ve gâh yüksek ağaçlar içinden geçerek bütün vezirler tantanalı bir alay ile cihanı süsleyen padişaha selâma durdular ki böyle süslü alayı zamanın ve insanların gözleri görmemiştir ve temaşasında hayran olmuştur. Buradan üç saatte,

Kireç İskelesi menzili: Bu yer bostancıbaşı hükmünde kireççibaşı zabtında olmak ile bostancıbaşı, saadetli padişaha büyük bir ziyafet etmiştir. Bütün Âl-i Osman askerleri açlığını giderip karınları doyup taşmıştır. Padişaha 2 at ve 10 kese peşkeş çekip Köprülü'ye de 1 at ve 3 kese harcırah verdi. Zira bu iskele, bostancıbaşılara mahsus verimli bir kireçhanedir ki İstanbul'a tüm kireç buradan gelir. Bu mahallin bütün dağları ve taşları kireç taşıdır.

Bu menzilde de 50 nefer celâlîler katl olundu ve ellisi İzmit şehrine alıkondu. Buradan kalkıp yine bütün vezirler sağda solda ta İzmit şehrine kadar padişaha selâma durdular, ama,

Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa askerinin alayını bildirir

Evvelâ büyük yolun sağında ve solunda kat kat gök demire gömülmüş askerin ilk başta selâma duran Köprülü vezir askerinde Tatar alayı ki tamamı 8 bayrak saba yeli hızında, düşman avlayan Tatar ki, hepsi sadaklı ve savatlı yahşı mirza batır zor cigitler ki her biri Nogay, Badraklı, Mansurlu, Şirinli, Urumbet, Caman Sadaklı, Arslanlı, Nevruzlu ve Çobanlı kavimleri şıpırtma, Nogayî ve Badragî kalpaklarını giyip ellerinde şıdak kamçılarıyla atbaşı beraber selâma durdular.

Sonra sağ kolda deli alayı ve sol kolda gönüllüler alayı bayrağı altında biner adet silâhlı ve süslü kaplan, bebr, ayı ve kurt postlu vakar sahibi samur taclı, kurt, bebr, vaşak, zerdeva, tilki kürkü taclı ve Sâlihli, Yahyalı, Balı Beyli, Semindiravî, Kasım Beyli, Haydarî, Kalenderî, Gazi Porçavî, Gazi Kerş İlyasî, Deli Hürümî, Gazi Evrenosî ve Mihalî türlü türlü taclarını yana eğriltip her tacın üzerine çeşit çeşit cığalar, çelenkler, turna telleri, şahin, zağanos ve karakuş kanatları takıp süsleyip yine taclarının tepelerinde Rum cevizi kadar billûr, necef, moran ve başka gösterişli taşları takmışlar.

Ve nice deliler ve gönüllüler başı açık olup alnında ve iki kulakları yanını delip kanları akarak turna, şahin, zağanos ve balaban kuşu tellerini sokup kellelerinde teslim dağları (yanık yarası) ve makteli'l-Hüseyin dağları yaka yaka dağ üzerine dağdan nicesinin kelleleri dağlar ile gül gül olmuştu ve ellerindeki bütün Kosdaniçse sırıklarında kurt postları sarılı mızrakları üzerinde bukalemun nakşı renk renk ipek uzun filandıralarla İzmit Ovası lâle bahçesi oldu. *[81b]*

Arkalarında ve iki koltukları altında kartal, karakuş, devlingeç ve atmaca kuşlarının kanatlarını bağlayıp bir acayip

korkutucu heybetli görünüşlü idiler ki gören adamlar dehşete kapılırdı. Çizmelerinde birer karış demir çarhlı çekirdekli çark-ı felekli mahmuzlar ve arkalarında tekne kalkanlar, fil, timsah, boğa ve gergedan derisinden türlü türlü Haleb kalkanları var. Ve çoğunluğu zırh ve zereh-külâh, tuğulka, ser-penah, katlavî ve kaz göğsü giyimlere gömülmüş Rumeli gazileri idi.

Hepsinin atları, yedekleri ve bindikleri atları, Eflâk, Boğdan, Dobruca, Deliorman, Sâlihli, Taşlıca ve Hersekli diyarının yarar namlı atlarına hepsi Tuna geçti, Hasanî ve Hüseynî kızıl kınalı Porça ve Gazi Mihalî al kınalara bulanmış her bir eğitimli atları, hilkatinden çıkıp bir başka acayip şekle girmiş atları vardı ki bazısı kızıl kana bulanmış ve bazısı bukalemun nakışlı iri kınalı sâfinâtü'l-ciyâd atları gibi küheylân atları bahrî hotas ile benekli gül-endam olup her atın başlarında ablak cığalar ve boyunlarında zil bem, cığcığalar ve altışar parça Nahşivan demiri yancıklar ve püsküllü ipek sineklikler ile süslenmiş, her atın alnında yalmanlı harbeler ve göğüslerinde dahi harbeler ile süslenmiş ve bu kadar silâhlara gömülmüş Deli Hürümî ve Ma'dî Kerebî gibi korkunç görünümlü askerlerle bezenmiş ve süslenmiş gaziler idi.

Bunlardan sonra sağ ve sol alay adıyla Köprülü bir asker peyda etmişti. Bin adet seçkin sağ kolda ve bin adet seçkin asker sol kolda tertemiz ve seçkin silâhlı askerler idiler. Sağ kol askeri tümden siyah sarıklı ve eli sırıklı kağan er arslan gibi erlerdi. Bütün bunlar da küheylân atlar üzerinde atbaşı beraber saadetli padişaha selâma durdular. Sonra,

Salıcı Alayı: Tam bin adet küheylân atlı elleri kantar sırıklı ve çatal beyaz sarıklı genellikle kılıcı ve mevlâyi külâhlar üzerine Muhammedî sarıklarla mükellef ve mükemmel yeke atlı asker selâma durdu. Bu askeri de Köprülü icat etti, ama gerçekten de salıcı desek salıcı çeri asker idi. Sonra,

Serdengeçti Alayı: Bunları da Köprülü peyda etti. Bin adet seçkin tıraşlı kan ağı şehbaz ve yarar küheylân atlı, eli tüfengli, ateş saçan amansız asker kavimleri atbaşı beraber selâma durdular. Sonra,

Kilârcılar Alayı: Tümünün elleri sırıklı küheylân atlar üzerinde 500 nefer adamlar idi. Sonra,

Çâşnigîrler Alayı: Bunlar da başlarında kırmızı keçeleri üzre zerdûz üsküflü ve küheylân atlar üzerinde elleri sırıklı ve sırıkları uçları yalmandan aşağı siyah toplu kargı ve kantar mızraklı 500 adet çâşnigirler alayı idi. Sonra,

Müteferrikalar Alayı: Bunlar da bin adet silâhlı ve süslü küheylân Arap atlarına binip ellerinde kantar sırıklar ile dururlardı. Sonra,

Büyük Ağalar Alayı: Bu hakir Evliyâ bu zümreden idik, ama Allah'a hamd olsun itibarımız kapucubaşılardan yüksek idi. Bu bölük asker bin adet silâhlı, süslü, tertipli, vakar sahibi ağalar ki nicesi beşer, onar, on beşer zırh u zereh-külâhlı ve mahbub köçekli ve küheylân atlı ağalardır. Sonra,

Kapucubaşılar Alayı: 300 adet katar ve dizgin sahibi iskemle çeker vakâr sahibi, ihtişamlı, kırkar, ellişer, yüzer ve yüz ellişer tabi sahibi azametli kapucubaşılar ki her biri bir beylerbeyiliğe lâyık ve bazıları eyalet sahibi vezir oldular. Öyle ağalar ki tüm iç ağaları zırh u zereh-külâha boğulmuş cilfidân, ma'nek, tarikî, musâfaha, kebîşe, havvare, Mahmudî ve Hamidî atlara binip 6 parça yancığ âleti ve bahrî hotaslı atlar ile geçip selâma durdular. Sonra,

Tuğlar ve yedekler ile Emirahur Alayı: Hepsi 300 adet elleri sırıklı iç ağaları saraçları ve her bir yedekler murassa eyer ve murassa koşum ve yaygısıyla birer hazine değer küheylân atlar idi. Sonra,

İmam, müezzin, kapucular kethüdası, telhisci ve sonra Köprülü Mehmed Paşa ak sakallı ve beyaz sofa siyah samur kürk kaplı, nur yüzlü, vakar sahibi, şeyh görünümlü, ama kan dökücü, nice yüz bin hanedan söndürmüş, nice yüz bin canı ten

kafesinden uçurmuş ve nice *[82a]* hanedan sahiplerinin hanesini sırtına yükleyip edip hanesinden kaçırmış. *Allah indinden* âlemi düzeltmeye memur bir sâhib-zuhur nurlu kimse idi. Sağında ve solunda mataracıları, tüfengcileri ve zertaslar üzere ablak telli şatırları dîbâ, şîb, zerbâf kantura ve etekliklere gömülmüş şatırların tellerinde debdevî, dehdehî, zil bem, murassâ kemerler, zerrin keskin kılıçlar ve ellerinde Müslimî teberler (baltalar) ile bezenmiş şatırlar idi. Sonra,

İç ağaları Alayı: Tamamı 500 adet tertemiz bıyıklı şehbaz yiğitler ki her biri Rüstem, Sâm ve Nerîmân cesaretli yiğitlerin hepsi silâhlara gömülmüş fedai ve mervanî bıyıklı hünerli yiğit erler, güçlü kuvvetli cesur ve kağan er arslan yiğitler ki her biri *bir yedi başlı ejdere benzer* bahadırların ellerinde kargı sırıklar ve bellerinde Şeyhanî, Maarravî, Hoş-kademî, Sunkurî, Esedî, Şamî, Mısrî, İstanbulî, Hindî, Kirmanî, Horasanî ve Muallim Davudî kılıçlı iç ağalarının uylukları altında kısa mızraklar ile hazır atbaşı beraber yiğitler selâma dururlardı ki bu süslü askerin silâhlarının parıltısından havada uçan kuşların gözleri kamaşıp kör gibi yere inip yaya adamlar o kuşları avlarlardı. Tâ bu mertebe donanımlı, süslü ve gösterişli alay idi. Sonra,

Çalıcı Mehterler Alayı: Bunlar da pür-silâh atlar üzre dokuzar kat mehterhane çalınıp selâma durup padişahın gelmesini beklerler idi. Köprülü Mehmed Paşa ise Koca Sokollu Mehmed Paşa gibi ihtişam ve gösterişiyle başında Selimî, sırtında samur kabaniçse üzre tirkeş ve çârkab kuşak, ayağında Çerkezî fillar ve şalvar giyip yel gibi süratli atında, altın zincir ve murassâ eyerli alaca reisî küheylân at üzerinde mankala pehlivan gibi binip Cem haşmetli padişahın gelmesini beklerdi. Saadetli padişah da gözükünce sağa ve sola selâm vererek Köprülü'nün yedekleri beraberliğine padişah geldikte hemen Köprülü atından inip yaya olup apul apul gidip padişahın üzengisine yüzünü sürüp on adım ancak yaya gidince saadetli padişah buyurdular ki,

"Lala, sen ihtiyarsın, atma bin, desturdur" deyince hemen Köprülü, üzengisiz benekli atına binip,

İznimgit şehri, yani İzmit Kalesi menzili: İzmit de demişler. Yukarıda ayrıntılı olarak yazılıdır ama şimdi bu İzmit şehrine böyle bir büyük alay ile saadetli padişah girerken anayolun sağını solunu şehir halkının küçüğü, büyüğü, ayanı, eşrafı, esnafı, sanatkârı doldurup padişah yolu üzerinde selâm almaya karşılamaya çıkıp bütün sanat ehlinin ellerinde dîbâ, şîb ve zerbâf halılar döşeyip saadetli padişaha kulluk arz edip bütün alay ile padişah İzmit şehrine girmiştir ki Rüstem, Sâm ve Nerîmân öyle heybeti, gösteriş ve büyüklüğü görseler idi Nerîmân ve Sâm baş eğip râm olurdu. Bu heybet ve gösterişle otağa girerken şehir halkı padişahın yolu üzerine nice kurbanlar ettiklerinden hünkâr koyun kurbanından hazz etmeyip dokuz tâklı otak önünde celâlîden 50 adet adamı kurban edip cellâtlar her adamı ince ince, dilim dilim doğrayıp leşleri padişah otağı önünde kalıp hünkâr, kan dökücülüğünü gösterip halka bir dehşet hasıl oldu. Sonra saadetli padişah kendine mahsus İzmit Sarayı'nda kalıp alışkanlıkları üzere arasıra otağa gelip divan kurup halka iltifatlar eder ve gönüllerini alırdı. Yine kösler önünde her divan oldukta celâlî, cemâlî ve zalimlerden birkaç adamın katl olması kesin idi.

Bu uslup üzere Anadolu memleketi ve başka eyaletler sekban, sarıca ve arsız köpeklerin şer ve belâlarından bütün halk kurtulup bu menzilde Hasan Paşalı katli için, diğer zorba ve zâlimlerin zulmünü kaldırmak için İsmail Paşa teftişçi olup *[82b]* 10.000 asker ile celâlî katline yollandı.

İzmit şehrinde üç gün kalınıp kapudan paşa ve bostancıbaşı bir yaylım top ve tüfeng şenlikleri edip Mudanya şehri limanına gitmek ferman olundu. Sonra bu İzmit şehrinde bütün ocak halkıyla danışılıp celâlî kırmaya Haleb, Maraş ve Sivas üzerine saadetli padişahın gitmesi uygun görülmeyip,

"İsmail Paşa'nın gitmesi kifâyet eder" deyip İzmit'den ilk taht merkezi Bursa'ya gitmeyi makul görüp tuğlar gidip ertesi saadetli padişah İzmit halicini dolaşarak beş saat gidip,

Topyeri menzili: Bu uğursuz menzilde celâlî tarafından katledilmesi şart bir adam gelmediğinden kan dökücü padişahın tabiatına bu kötü havalı yer hoş gelmeyip otaktan gizlice çıkıp nice türlü hâllere vâkıf olmak için İslâm ordusu gezip dolaşarak dağlara çıkıp bir orman içinde 3 adet iri sığına (bir geyik cinsi) rast gelip onları avlayıp otak önünde onları kurban edip,

"Allah'a hamd olsun, yine otağım önü kurbansız olmadı. Bu sığınlar yabani ve isyancı celâlîdir, ama bugün celâlî boğazlasak" derken Allah'ın hikmeti bir masum ağlayarak otağa gelip feryat eder.

"Bre çocuk, ne ağlarsın?" dediklerinde, küçük oğlan::

"Bir adam elimden bir sepet kirazımı alıp kaçtı. Ardı sıra gözettim ve çadırına varıp akçesini istedim. Beni döğüp, işte başımı yarıp, beni yaralayıp işte kanım akar" diye akan kanını gösterdi. Derhâl padişah emr edip, bir hasekiyle oğlanı gönderip gördüler ki, cellâtların çadırlarıdır, henüz oturup bütün kirazı yiyip keyiflenirler. Haseki padişaha böyle arz edince, derhâl otak önünde iki cellâdın boynu vuruldu. Hünkâr:

"Allah'a hamd olsun, otak önü Hasan Paşalı kanından iyi kan ile bulanıp serâperdem (otağım) önü kansız kalmadı" buyurdular. Hikmet bu ki o an Adana Paşasından 60 adet Hasan Paşalı ayakları bağlı, gönülleri yaralı ve zincir halkalar ile bağlanmış olarak padişah huzuruna gelince hemen kön dökücü hünkâr eline şer'i hüccetlerini alıp kendi divanında aman ve zaman vermeyip kelleleri top gülleleri gibi yuvarlanıp kanları aktı. Ama gerçekten de saadetli adaletli padişah bütün katlettiği kimselerin şer'i hüccetlerini okutturup eline aldıktan sonra suçluları katl edip aman vermezdi.

Daha sonra bu anılan Topyeri menzilinden kalkıp kıble yönüne ormanlar içinde temizlenmiş yollar ile yumuşak havada gidip,

(---) menzili: Burada dahi 11 adam ve 1 sancakbeyi katl olunup sadrazamdan padişaha hafta hediyesi için bir murassa eyerli ve iki baş sâde çul dîbâ ile atlar gelip arz kılınıp padişahça makbul oldu, ama gayet küheylân ve hoş yürüyüşlü atlar idi. Musahiblerden bir düzgün konuşan, ağzı laf yapar, ifadeleri güzel olan Leh Hasan Ağa'ya bağışlanıp o an padişah huzurunda binip dolaştı. Oradan kalkılıp dört saatte,

Kazıklı Beli menzili adındaki gölgelik ormanda konulup 13 adam ile bir sürsat ağasının boyunları vurulup sürsat getiren kadı "ulemâdır" diye afv olunup Kıbrıs adasına sürüldü. Oradan,

Çin Kalesi, yani eski şehir, ay alınlı İznik menzili

İznîk ve İznik ve Iznîk dahi demişler, ama Rum tarihçilerinde Çin-i Rum İznik adıyla yazılır. Yukarıda II. cildimizin 1058 [1648] tarihinde bütün özellikleriyle ayrıntılı yazılmıştır, ama şimdiki evsâfı odur ki saadetli Cem-cenâb padişah bu şehre girerken tüm ileri gelenler, büyük küçük herkes şehirden taşra padişahın karşılanmasına çıkıp hepsine Eşrefzâde Çelebi Efendi öncü olup selâma durdular. Bütün sanat ehli var güçlerini parcayıp anayol üzerin renk renk ipekleri yerlere serip yüzlerce koyunu padişah uğrunda şükran kurbanı edip saadetli padişah otağında alışkanlıkları üzere 17 adamın kellesini çevgan topu gibi yuvarlatıp 3 gün oturak ferman olup çağırıcılar çağırdılar.

Bu mahalde Bursa şehrinin de ordusu gelip İstanbul ordusuna karışıp bir padişah çarşı pazarı ordusu oldu ki padişah otağı önünden İznik gölü kenarıyla tam iki saat uzunluğunda hemen pazar ordusu çadırları ile İznik Sahrası lâle bahçesi olup saadetli padişah otağın arka kapısından dışarı gizlice çıkıp Eşrefoğlu ziyaretine gittiler.

Oraya varınca Çelebi Efendi ile müşerref olup Çelebi Efendi'nin büyük atasını ziyaret *[83a]* edip tüm fukaraya bir tevhîd-i Eşrefî âyini ettirip aziz sultanın rûhaniyetlerinden yardım talep edip bütün fukaraya bir kese guruş bağışladı. Yine

alışkanlıkları üzere avlanmaya gidip İznik Gölü çevresinde çeşit çeşit avlar edip otağına gelince Kahhâr hikmeti o mahalde 70 adet celâlî adamlardan kırık dökük ve gönlü kırık olarak padişah huzuruna gelince bunları acımasız cellâtlar kırarken aralarından biri ayağa kalkıp,

"Aman padişahım, ben soyu sopu belli seyyidim" diye feryat edince onu nakibüleşrafa teslim etti. Onlar seyyidi boğarak öldürüp padişaha arz ettiler. Ondan başka suçluları kösler önünde acımasız cellâtlar kızgın kılıçtan geçirdiler.

Günahsız mazlumun acayip ve garip hikâyesi

Cellâtlar bir adama kılıç üşürüp bere bere ettiler, ama yara yara ve parça parça edemediler. Herif ise gâh sağa ve gâh sola kaçıp,

"Aman padişahım, bir mazlum, günahsız, hanedan sahibi bir kişinin muradını almamış mazlum evladıyım" diye feryat edince hemen adaletli Padişah:

"Tez şu herifi huzuruma getirin ki bu kadar cellâtlar buna kılıç üşürdüler. Zerre kadar kestirmeye kâdir olmayıp görelim nicesi vefk ve tılsım taşır?" deyince nice zâlimler,

"Belki padişahım, sihirbazdır, yahut simya ilmi bilir, hele görelim" deyip herifi padişah huzuruna getirip,

"Tez soyun şu herifi, nice tılsım ve büyü taşır görelim" dediklerinde, herifi soyup hamayil, heykel ve tılsım cinsinden herifin üzerinde bir şey bulamadılar. Zarif herif:

"Vallahi padişahım, ben Anadolu Eyaleti'nde Uşak şehrinde Uşşakî tarikatinden bir sâdık âşık, garip, soyu sopu belli seyyidim. Ama levendler ile görüştüğümden eyi çöğür çalıp yanık sesli eyi türküler çağırdığımdan Hasan Paşa beni huzuruna Bursa'ya gelirken getirtip bile idim. Gördüm ki isyan ediyor. Sonunda iki kere kaçtım, yine kurtulamayıp beni tuttular. Üçüncü defa onlar Konakçı Ali Paşa ve Çavuşoğlu Mehmed Paşa ile dövüşürken ben yine kaçıp Uşak şehrinde 105 yaşında bir şerife anacığım vardır, onun yanında 8 aydır saklı iken beni

Karahisar beyi tuttu. Kurtarmak için benden bin guruş istedi, bir bakır bile vermediğim için bağladı. Bu mahalle gönderirken anam dedi ki,

'Korkma oğul, bu bahaneyle arş gölgesinden halk olmuş padişahın yüzünü gör, o da senin yüzünü görüp, seni soyup mühürlü ceddin vücudunu görünce acıyıp seni serbest bırakıp çok ihsanlar eder. Ben seni ceddin Hazret-i Muhammed'in himayesine saldım ve ben sana asla abdestsiz ve bismillahsız süt vermedim. Temiz soydansın, var git, ama bana tez gel' dedi.

"Yohsa padişahım bende ne tılsım, ne vefk vardır ve ne başımda yeşilim var. Ferman padişahımındır" dedikte, cellâtlar:

"Padişahım, hele kılıçlarımızı görün" diye padişah huzuruna kılıçların bıraktılar. *Allah'ın büyüklüğü,* sanki kılıçların yüzleri kurşun gibi yassı yassı olup padişah ve tüm oradakiler, padişah musahipleri parmaklarını ağızlarına götürüp hayretler içinde kaldılar.

Hemen saadetli padişah "Azat edin şu çelebiyi" deyince o anda bağlarını çözüp sırtına bir kat kıymetli elbise, don gömlek, bir küheylân at, iki köle, bir yük beygiri, bir kese guruş, 100 altın ve bir samur kürk ile 20 akçe mütekaid hatt-ı şerifi verip,

"Beni sevenler riayet eylesin" deyince Allahu ekber bütün vezirler, beyler, musahibler adı geçen çelebiye o kadar ihsan ve ikramlar ettiler ki çelebi üç günde çadır, katar ve yular sahibi olup sevinçten öleyazdı. Daha sonra şiirinde çöğür çalarken mahlasını "Itâkî" yazdı. Bu hâllere bütün divan erbabı ve padişah ordusu adamları şaşırıp parmaklarını ağızlarına götürüp hayretler içinde kaldılar. Meğer adı geçen Itâkî Emir Çelebi, Kalenderî Mehmed Efendi'nin hazinedarı olan silâhdar sipahisi halifesi Gedüslü Halife'nin akrabalarından imiş.

Bütün silâhdar zümresinin ileri gelenleri bu serbest bırakılan Itâkî Çelebi'ye o kadar riayet ettiler ki 10 günde zengin oldu. Ve Gedüslü Halife çadırı yakınında çadırıyla konup kılıç bereleri için yağlı mumyalar içirip bütün kılıç yaraları bereleri kayboldu,

3.000 guruş, 5-6 köle ve bu kadar mal u menâl sahibi olup vilâyetine yollndı, ama acayip çöğür çalardı.

Koroğlu, Kuloğlu, Demiroğlu, Köroğlu, Fartıloğlu, Kayıkçı Mustafa, Kayıkçılar Mustafası, Gedik Süleyman, Dişlen Süleyman, Gedâ Musli, Türâbî, Gedâî, Kâtibî ve diğerleri bunun deprettiği çöğürü ve bunun söylediği âşıkâne temiz şiirleri birisi söylemeye kâdir değildir, zira sözünde tesir var idi ki üstâddan feyz alıp Davudî nefesli tasavvufâne güfteli, güzel söz söyleyen şairdi. *[83b]* Cenâb-ı Kibriyâ padişah öfkesinden kurtarıp esenlikle ve zengin olarak vatanına vardı *vesselâm.*

Bu İznik şehrinden saadetli padişah kalkıp Bursa Yenişehri üzere gidince hakir Dil Herseki'nde gemilerle Dil'i geçen hizmetkârlarımıza gitmeye sadrazam kethüdasından izin alıp İznik'den batı tarafa 12 bakımlı, şenlikli, dağlı, bağlı ve ormanlı köylerden nice köyleri ve **Kirazlı Köyünü** geçip ikindi vaktinde,

Hersek kasabası menzili: Daha önce anlatılmıştır. Orada hizmetçilerimi bulup Hersek mütevellîsinden bir at ihsan alıp, oradan kıble yönüne hizmetkârlarımla üç saat giderken sağ tarafımızda deniz kıyısında **Yalova kasabası** göründü. Daha önce 1050 [1640] tarihinde Yalova İçme Ilıcası'na gittiğimizde geniş olarak yazıldığından Yalova'ya uğramayıp kıble yönüne altı saatte,

Kara Kilîse Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı Kostantin kızı Ralina'dır. 726 [1326] tarihinde Bursa fethinden önce bu kaleyi Osman Han Rum keferesi elinden fethetti, Kara Mürsel Bey eliyle. Feth ederken zorluk çekildi. Fetihten onra yer yer yıkıldı. Hâlâ yapı kalıntıları açık seçik bellidir. Ancak deniz kıyısında olmakla bir sarp sağlam hisar imiş. Hâlâ içinde Rum kefereleri sakindir. Eski zamanda Aya Niko adlı büyük bir kilisesi olduğundan hâlâ Kara Kilise derler. Bağı, bahçesi, üzümü ve cevizi meşhurdur. (---) nahiyesindendir. (---) (---) (---).

Buradan doğu tarafa (---) saatte,

Pazarköy kasabası menzili

Bursa Sancağı'nda 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır ve (---) adet nahiye köyleri vardır. Serdarı, kethüdayeri ve (---) tarafından subaşısı var. Şehrinin doğu tarafında İznik gölü görünür. Bir geniş düz yerde bağ ve bahçesinin hesabını Yaratıcı bilir. Her bağı direkli İrem bağlarından örnek verir Hayat suları değirmenler ile akar hoş içimli suları vardır.

Ve tamamı 11 mahalle, 1.300 adet altlı üstlü İstanbul tarzı mükellef kiremit örtülü mamur haneleri vardır. Bunlardan Hekim Kadınoğlu Çelebi evi, Serdar Ahmed Ağa evi, Çorbacı hanesi ve Şeyh evi bakımlı, süslü evlerdir ki bülbül gülistanlı, bağ ve bostanlı hanelerdir.

Hepsi (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) ve değirmen yanında Şeyh Camii (---) (---) (---) (---) (---) diğerleri mescittir.

Ve sıbyan mektepleri ve derviş tekkeleri vardır. 5 adet kârgir yapı kiremitli hanları var, ama kırkçeşme yakınındaki han hepsinden mükellefdir. Bu han önünde büyük bir meydan kenarında bir yüksek gölgeli çınar altında bir dinlenme yeri, sofa vardır.

Dört adet hamamı vardır, ama hepsinden donanımlı Odabaşı Hamamıdır. Sonra Çorbacı Hamamı ve Küçük Hamam değirmen yakınındadır ve kıble tarafında Şeyh Hamamı, yer yer ev hamamları da vardır.

Tamamı 100 adet dükkânları var, ama bedesteni yoktur ve halkı tümden Etrak'dir ki işleri ve kazançları bahçevanlıktır, zira bu Pazarköyü'nün bağları meşhur olup İstanbul'u âveng (heveng?) üzümüyle bir yıldan bir yıla bu şehir bağları besler. Onun için halkı bağban ve zenginlerdir ve tamamı yeniçeri geçinirler. Kefere, meyhane ve bozahaneleri yoktur, ama kahvehaneleri vardır. Çelebi Kahvesi ve Çârdâk Kahvesi irfan yuvası bir dinlenme yeridir, ama suyu ve havası biraz ağırdır.

Beğenilen ürünlerinden; âveng üzümü, damları içinde nice yüz bin âveng üzümünü bu damlarda asıp nice yerde bezir yağı kandilleri yakıp ne kadar şiddetli kış olursa üzümleri donmayıp çürümeden İstanbul'a getirip satarlar. Zeytini, armudu ve elması hoş olur, ama üzümü daha beğenilir.

.... (1.5 satır boş)..................

Oradan kıble yönüne (---) saatte mamur köyler ve hıyâbân gibi dağlar geçip,

Engürücük kasabasının özellikleri

Bir yüksek tepe üzerindeki kalesini I. Osman Han harap etmiştir. (---) (---) Bursa Sancağı hükmünde 150 akçe kazadır. (---) adet nahiye köyleri vardır. Serdarı, kethüdayeri ve (---) tarafından subaşısı vardır. Şehri bir bayırlı iniş ve yokuşlu dere ve depeli yere kurulmuş bayırlar üzerinde kat kat biri biri üzere dar yerde mamur evlerdir ki 11 mahalle ve 1.000 adet altlı üstlü, tamamı kırmızı kiremitli (---) evlerdir.

Ve hepsi (---) camidir. (---) (---) (---) (---) (---) Ve 5 adet hanları, hamamları ve 200 adet ufak tefek dükkânları vardır, bedesteni yoktur, ama bağı ve bahçesi *[84a]* çoktur. Suyu ve havası gayet hoştur ve Bursa'ya gider işlek anayol üzerinde mamur kasabadır.

.... (1 satır boş)..................

Buradan yine doğu tarafa meyilli (---) saatte şenlikli köyler geçip,

Gemleyik [Gemlik] Kalesi'nin özellikleri

İznik Kalesi'ni yapan (---) yapıp nice melikten melike kalıp sonunda 734 [1334] tarihinde Osman Han Gazi oğlu Orhan Gazi fethetmiştir.

Hatta "Bu İrem-âbâd kalenin fethinde Hazret-i Hacı Bektaş Velî bile idi" diye yazmışlar, ama Rum keferesi bu kalede büyük savaş ettiğinden fetihten sonra kalesini yer yer yıkmışlar. Kalesi deniz kıyısında bir boğaz körfezi ağzında yüksek bir tepe

üzerinde şeddadî dört köşe taş yapı güzel bir sur imiş. İstense az bir şey ile imar olmak mümkündür. İçinde Rum keferesi fukaraları oturmaktadır. İki tarafı bayırlar arası bir geniş vadide bir bakımlı ve süslü İrem bağlı şirin şıralı şirinkâr kasabalı mamur güzel bir şehirdir ki Der-i devlet bostancıbaşısı defteri üzere toplam 26.000 bağ ve bahçe yazılmıştır. Sicilde de yazılıdır, zira her sene bostancıbaşı izniyle terekecibaşı tarafından beş on nefer bostancılar gelip saadetli padişahın kilâr-ı âmiresi için bu Gemlik şehrinin 77.000 dönüm bağlarından padişah için 100.000 adet adam kellesi kadar narların seçkinleri alırlar ki sanki her biri Bağdad diyarı yakınında şehriban'ın feyz narlarıdır. Oradan vezire, şeyhülislâma, kadıaskerlere, valide sultana, hasekilere kısacası Der-i devlette işbaşında olanlara da 100.000 adet kelle kadar lekşi narları koparırlar. Binlerce adet narları tane tane edip padişah için cenderelerde sıkıp al renkli nar şırası olup fıçılar ile padişaha gidip defter ile bütün narları gitmesi gerekli olan yerlere dağıtırlar. Bundan başka İstanbul'a her sene bin adet gemi Gemlik narı gelip İstanbul'u kış vaktinde nara doyururlar.

Gerçekten de nar meyvesi kış günlerinin meyvesidir ki büyüklerin sözünde *"Nar (ateş) kış gününün meyvesidir"* buyurmuşlardır.

Bu anılan narları tahsil eden bostancılar bu şehri yönetirler. Bir hâkim de 150 akçe kadıdır. Tamamı (---) adet bakımlı ve şenlikli direkli İrem bağları gibi köyleri vardır.

Bir hakimi de yeniçeri serdarı, kethüdayeri, (---) tarafından subaşısı vardır. Kütahya Eyaleti'nde Gazi Hudâvendigâr, yani Bursa Sancağı hükmünde bakımlı şirin kasabadır.

Ve (---) adet altlı üstlü kârgir yapı kiremit örtülü haneler ve (---) adet mihraptır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve (---) adet hanlardır (---) (---) (---) (---) (---) ve (---) adet hamamlar (---) (---) (---) (---) (---) ve (---) adet dükkânlardır ki her sanat erbabı mevcuttur. (---) (---) (---) (---) (---)

Beğenilenlerinden; narı ve zeytini gayet övülür. (---) (---) (---) Suyu ve havası orta hâllidir ve bütün halkı zevk ehlidir. (---) (---) (---) (---)

Gemlik külliyatının övgüsü: Bu süslü şehir içinde İznik Gölü'nün ayağı akıp bu Gemlik Körfezi içinde Bahr-i Rum'a [Marmara'ya] karışır. Hatta Sultan Süleyman hazretleri anılan İznik Gölü'nün ayağını açıp denizi göle karıştırıp gemiler tâ İznik'e yanaşıp iskele ola, oradan arabalar ile beş altı konak yerlerden türlü türlü mallar, keresteler ve odunlar gelip sonra İznik Gölünden gemilerle İstanbul'a her şey gelip bolluk ola, diye Süleyman Han bu güzel şeyi düşündü, ama Rum tarafında Varadin Kalesi gazası çıkıp bu güzel düşünceden vazgeçildi. Ama eğer böyle olsa İznik şehri işlek iskele olup imar olurdu. Zira bu Gemlik körfezi İznik tarafına girmiş hayli uzun körfezdir. Öyle olsa Gemlik kasabası da imar olurdu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Gemlik kasabası ziyaretleri: Evvelâ şehir dışında **Boğa Balı Efendi** *sırrı aziz olsun.*

Sonra **Şeyh Sübhân Efendi:** Eşrefoğlu'nun halifesidir ki 7 kere kendilere Cenâb-ı Bârî'nin tecellîsi nasip olmuştur. Sonra,

Molla Celeb Mehmed Efendi ziyareti: Rumeli'nde Arnavut Belgradı'nda doğup perhizle yaşayarak halktan uzaklaşmış, dünya çirkefi mansıplarını terk edip İznik şehrinde *[84b]* Eşrefzâde Çelebi sohbetiyle şereflenince "Yâ Hû" ismine mazhar düşüp sonunda dünyayı da terk edip "Yâ Hû" sözü diyerek hâlen Gemlik bağları içinde yeraltında kalmayı seçmiştir. *Allah sırrını aziz etsin* hâlâ herkesin ziyaret yeridir.

Sonra (---) (---) ziyareti (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Buradan kıble yönüne (---) saatte gidip Filedar Dağı'nı aşıp,

Filedar Kalesi'nin özellikleri

Bursa tekfuru kızı Filedar adında bir kızın yapısıdır. Bir yüksek tepe üzerinde dört köşe taş yapı bir harap kaledir. 734 (1334)'de Gazi Orhan Sultan fethidir. Fetihten sonra kalesini

harap etmiş. Bir küçük kaledir ki Bursa Ovası'na ve Nilüfer Suyu'na bakar bir havalesiz kaledir. İçinde bazı Rum kefereleri ipek kozalağı hasıl ederler. Bursa mollasının nahiyelerindendir. Bağları ve bahçeleri çoktur, ama çarşı pazarı ve başka imaretleri yoktur. Tüm reayası Rum keferesidir.

Sonra hakir kalkıp dört saatte Bursa Ovasıyla giderken Nilüfer Nehri'ni atlar ile ayaktan geçip yine kıble yönüne gidip,

Eski taht merkezi, büyük şehir, Bursa Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde Seyahatnamemizin ikinci cildinde gayet ayrıntılı olarak övülmüştür. Nice kere de görülmüş büyük bir şehirdir, ama şimdi vardığımızda Bursa Sahrası içinde Köprülü veziriazam dairesinde çadırımızda konakladık. Henüz saadetli padişah Bursa'ya gelmeyip sadrazamın ve padişahın Efrâsiyab çadırı gibi çetr-i mülemmaları kurulmada idi.

Ertesi gün saadetli padişah azametiyle geleceği muhakkak olup bütün Bursa halkının küçüğü, büyüğü, ayan ve kibarı karşılamaya çıkıp anayolların sağına soluna insanlar bir gün önceden yığılıp şehir içinde anayol üzerinde onar guruşa kira ile dükkân tutulmuştur.

Ertesi *Allah'ın büyüklüğü* derya gibi asker ile bizzât saadetli padişah gözükünce bütün sanat ve meslek sahipleri bir saat yerin sağını ve solunu, padişahın otağına kadar dîbâ, şîb, zerbâf, kâmha, dârây, sereng, kadife, çârkab yastıklar ile, kısaca Bursa demek ipek yurdu denmekten ibarettir, meşhur bir şehir olmuş "Dârü'l-harir" dedikleri bir şehirdir, nice yüz bin hıref ehli Hasan Paşa şehri harap etmediğine şükrane olarak, padişah yolu üzere o kadar yer döşemeleri ile, kumaşlarla döşediler ki diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz. Hatta ehl-i hırefin kendi hesapları üzere,

"20 kese nadir değerli kumaşları padişahın atının ayağına yerlere serdik" diye övünürler.

Hemen ki kuşluk vakti olunca saadetli padişahdan önce bütün vezirler, beylerbeyileri ve divan erbabları Köprülü alayı ile iki saatte güçlükle geçtiler.

Sonra sipah askeri iki saatte geçtiler.

Sonra yeniçeriler dahi iki saatte geçtiler.

Sonra padişah alayı, büyük alay ile tam bir saatte segâh makamında mehterhanesi ve kös-i hâkânîlerin çalarak geçip bu alayın önünden sonuna kadar tam yedi saat olup bizzat saadetli padişah serâperdesinde konakladığında Bursa Kalesi'nden top şenlikleri olup yer ve gök tir tir titredi.

Sonra kösler çalınıp divan-ı padişahî kurulup nice yüz adamların davaları kadıaskerler huzurunda görülüp davalar halledilip düşmanlıklar giderilip herkesin hakkı görülüp gözetildi. Sonra kösler önünde 170 adamı cellâtlar üç sıra dizip iki baştan kılıçlar vuruldukta kılıç şakırdısı göklere çıkıp Kara Receb Bölükbaşı adında bir yiğit ayağa kalkıp,

"Aman padişahım, bir gazi kulunum. Beni Girit'e Deli Hüseyin Paşa lalana gönder" diye feryat ederek sahrada seğirdip kolundaki kelepçesini cellâtların kılıçlarına karşı vere vere beş altı cellât padişah huzurunda Kara Receb'i bir saatte güçlükle yıkıp koyun kurban eder gibi boğazlarlarken nice yüz adamlar ve cellâtlar Kara Receb'in "*Elhamdülillah*" dediğini duymuşlar. Hakir de yakın idim, ama işitmedim.

Divandan sonra saadetli padişah otağın ard kapısından yukarı iç kalede yüce atalarının tamir ü termim olmuş saraylarına gitti. Sonra Hazret-i Emir Sultan'ı, Abdâl Murad'ı ve Zeyneddin Hâfîleri (---) (---) (---) hepsini ziyaret edip Pınarbaşı adlı mesiregâhda kendi hâs nedimleriyle çadırında zevk ü safa ederken Diyarbakır'da Murtaza Paşa'dan Can Mirza Paşa'nın, Tatar Ahmed Ağa'nın, Kürt Osman Ağa'nın, Kadri Ağa'nın, Şam Ağası Kör Abdüsselâm'ın, Melek *[85a]* Ahmed Paşa kethüdası Kudde Kethüda Çerkezinin ve Bektaş Ağa Ömeri'nin başları

Pınarbaşı'na diğer başlar yanına alnı yazılı başlar gelip öbür başlar ile başbaşa verip yatarlardı.

Her gün devamlı kırkar, ellişer ve yüzer adet kelleler her divanda kelle paça olup insan leşleri ile Filedar Sahrası süslenmeye başlayıp zemin insan kanından kıpkırmızı olup yine sinekler İslâm ordusunu üç günde istilâ edip herkes canlarından bezmeye başladı. Sonunda leşleri arabalar ile asesbaşı Nilüfer Suyuna dökerdi.

Allah'ın hikmeti bir gün bağlar içinde yeniçeriler ile Hısım Mehmed Paşa Arnavutları ceng edip birkaç yeniçeri yaralanıp birkaç Arnavut sekbanları ölür. Hemen bütün veziriazam Arnavutları silâhlanıp yeniçeriyi kırmağa giderken Köprülü duyup iç ağalarıyla ve muhzır ağa yeniçerileriyle binip Arnavutları silâhlarıyla bulduğu yerde yetmiş seksenini kırıp kavga basılıp az kaldı ki bir fitne olayazdı.

Sonra Köprülüoğlu Ahmed Bey'i sıtma tutup hava değişimi için Keşiş Dağı eteğinde Kadı Yaylasında çadırlarıyla konup safâlar ederdi.

Bir gün bu hakir de Dergâh-ı âlî başkapucubaşısı Defterdarzâde Mustafa Bey Dergâh-ı âlî başkapucubaşısı ve yine hünkâr kapucubaşısı Musahib Mir Mehmed Ağa ve nice maarif erbabı safâlı dostlar ile Keşiş Dağında Köprülü vezir oğlu Ahmed Bey'in hâlini hatırını sormaya atlara binip beş saatte Keşiş Dağı'nda,

Kadı Yaylası menzili: Burada Köprülüzâde Ahmed Bey'i çadırlarıyla, tüm tabi ve adamlarıyla konmuş bulup hâl hatır soruştuktan sonra bizler de Ahmed Bey çadırı yanında çadırlarımızı kurup tam bir hafta konduk. Allah bilir bir zevk u safâlar etmişizdir ki felekten kâm almak imkânsızdır, ama biz seyredip zevkler sürdük. Oradan dört saat yokuş yukarıya gidip,

Sobran Yaylası menzili: Çadırlarımızı kurup o gün o kadar Sübhânî yiyecek alabalıklar avlayıp yiyince ruh kuvveti bulduk,

sümbül, zerrin tutyalar koparıp hoş kokularından dimağlarımız kokuandı. Oradan beş saatte yine atlar ile yokuş yukarı çıkıp,

Bakacak Yaylası menzili: Burada da çadırlarımızı kurup Bursa şehri ve Filedar Ovası'nda olan hıyâbân, bağ, bahçe, ekinlikler ve bütün köyler bu Bakacak mahallinden âlem sahifesi bukalemun nakşı gibi belli idi. Buradan yine atlar ile (---) saatte,

Süleyman Han Pınarı menzili: Öyle buz parçası bir âbıhayat kaynaktır ki Temmuz ayında bir adam bu pınarın içinden üç taş çıkarmaya tahammül edemez. Tâ bu derece soğuk sudur. Buradan altı saatte atlar ile kestaneli dağlar içinde göklere doğru çıkarak,

Cihânnümâ Kulesi menzili: Tepe kısmında asla kar duramaz. Belki insan bile keskin eser rüzgârının şiddetinden duramaz. Ama bu kuleden aşağı nice bin yıllık rahmet karı içinde *âb-ı zülâl* dedikleri kar kurdu bulunur. Bu Cihan Kulesi dedikleri mahal bir sivri tepe kayadır. İçinde papazların mağaraları olduğundan Keşiş Dağı derler. Göklere doğru boy uzatmış Keşiş Dağının en yüksek tepesidir ki büyük şehir Bursa asla görünmeyip Allah bilir İstanbul'un Yeni Camiinin altın yaldızlı minareleri, Yedikule kuleleri, Tekirdağı şehri, Gelibolu şehri, doğu tarafta Kütahya şehri, Tavşanlı kasabası ve nice kasaba ve köyler, beşer altışar konak uzakta yerler cümle bu Ruhban Dağı'ndan görünür.

Sözün kısası bu Keşiş Dağı'nın ayrıntılı özellikleri seyahatnâmemizin ikinci cildinde, acayiplikleri, gariplikleri ve türlü türlü eserleriyle yazılıp anlatılmıştır. Şimdi tekrar yazmaya gerek yoktur, ki sözü uzatmak olur..

Buradan yine Keşiş Dağı'nın bir tarafından da Allah'ın eserlerini seyrederek iki günde Köprülüzâde Ahmed Bey yanına geldiğimizde bir hatt-ı şerif gelip,

"Sana Erzurum Eyaleti ihsan olunmuştur" diye hatt-ı hümâyûn gelince Kadı Yaylasından altı saatte babası Köprülü'ye geldi. Saadetli padişah kendine bir samur hil'at-i fâhire ile Erzurum Eyaleti vezirlik ile bağışlanıp daha önce mevleviyyet

pâyesiyle dersiâmlığı başkasına verildi. Bey Ahmed Paşa'mız mükellef ve mükemmel kapısıyla Erzurum'a yönelince hakir kendisiyle vedalaşıp Köprülü vezir ile Bursa'da kaldık. Yine her diyardan celâlîler geitirlip padişah otağı önünde gece gündüz katl olunurdu.

Bu hâl *[85b]* üzere Bursa'da 70 gün zevk u safâlar edip ziyaretler ederken Bozcaadası muhafazasına memur olan, önceden yeniçeri ağalığından azledilmiş Sührab Mehmed Paşa'dan, "Bozcaada'yı ve Boğazhisar'ı kâfir kuşatmaya geldi" diye birkaç kâfir esirleriyle birlikte saadetli padişaha haber gelince hemen saadetli padişah bütün divan ileri gelenleriyle danışıp tuğlar kalkılıp,

Bursa'dan Boğazhisar'a saadetli padişah ile gittiğimiz konakları, kale şehir, köy ve kasabaları bildirir

O an hemen Mudanya İskelesinde demir atmış olan Kaptan Köse Ali Paşa'ya donanma-yı hümâyûn ile Boğazhisar'a gitmek ferman haberi gitti. Ertesi saadetli padişah Bursa'dan kalkıp batı tarafa,

Çekirge Sahrası menzili: Bu mahalde Çekirge Sultan ziyaret yeri (---). Oradan,

Kite Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı Bursa tekfuru (---) isimlenmesi sebebi (---) (---) (---). Daha sonra 707 [1307] tarihinde Rum keferesi elinden Ertuğrul Gazi oğlu Osman Gazi fethidir. Kalesi bir tepe üzerinde dörtgen şekilli küçük bir harap taş yapıdır. Bursa nahiyesinden mamur köyleri vardır ve Kite çayırı meşhurdur.

.... (1 satır boş)....................

Buradan yine batı tarafa,

Abelyond [Apolyont] Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı Bursa tekfurudur. İsimlenmesi sebebi (---) (---) (---) demektir. Bunu da 707 [1307] tarihinde bizzat Gazi Osman Han Rum keferesi elinden büyük savaş ile feth ederken zorluk çekip fetihten sonra kalenin bazı yerlerini yıkmıştır.

Kalesinin şekli: Bir göl kenarında beşgen şeklinde şeddadî kat kat taş yapı bir güzel kaledir, ama iç il olmak ile ne dizdarı, ne neferatları ve ne cebehanesi vardır. Ancak hisar içinde tamamen Rum kefereleri sakindir ki Müslümanları ahiryan kabilesidir. Büyük kiliseleri, çarşı pazarı, hanları, meyhaneleri, bağları ve bahçeleri hesapsız olduğundan kırmızı üzüm şırası beğenilir. Diğer beğenilenlerinden; gölünde turna balığı, sazan balığı ve kerevit adında gölünden çıkar bir böcek vardır, kefereler içkilerine meze ederler, o da çok olur. Yılda bir kere yüz bin insan toplanıp büyük panayırı kurulup bütün kıymetli eşyalar bol bol bulunup alış satışlar olur.

Suyu ve havası ılıman olup havası elverişli olduğundan ipek fistanlı Urum keratse kızları olur ki sanki Fireng mahbubesidirler. Toplam 6.100 adet kiremit örtülü altlı üstlü ufak tefek evleri vardır. Zemini Bursa Sancağı hükmünde (---) -lıktır. Bir hâkimi de 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nahiyeleri (---) adet mamur köylerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan kalkıp yine batı tarafa bakımlı köyler geçip,

Karaağaç Köyü menzili: Abelyond nahiyesinde bağlı ve bahçeli, çemenzar ve lâlezar ovalı bakımlı ve şenlikli köydür ki sanki kasaba gibi bin adet evleri tamamen kırmızı kiremit ile örtülüdür ve hâkimi (---). Buradan

Eliyat kâfir hisarı, yani büyük Ilıbat (Ulubat) Kalesi'nin özellikleri

Saadetli padişah burada otağına gelirken kale harabından birkaç şahî toplar atılıp sanki şenlik topları atıldı. Celâlî müfettişi

olan İsmail Paşa'dan eli kafasında bağlı 300 adam gelip hepsini kılıçtan geçirildi. Celâlîlerden gelen 200 deve yükü tüfengler sicill-i hüccetler ile padişah huzuruna gelip tamamı 4.000 adet tüfengleri cebecibaşıya defter ile teslim edip Boğazhisar kalelerine develer ile götürdüler.

Ilıbat Kalesi'nin şekli: İlk defa Yunaniyan kavminden Rum keferesi tekfuru 13. Kalopatra adlı Batlimûs yapısıdır ki o asırda Rum dilinde ismi Kalopatra Purgaz idi.

Daha sonra 735 [1335] tarihinde bilek zoru ile Rum keferesi elinden Orhan Gazi fethedip kale dibindeki ıssı (ılık) gölünde ördekleri çok olduğundan Türk dilinde Ilıbat, yani Isıcak Sulu Ördek Kalesi derler. İsimlenmesi sebebi oldur. Gerçekten de gölünün suyu ılıktır ve kış vaktinde kazı ve ördeği gayet çok olup avcılar gece gündüz nice bin ördek avlarlar.

Kalesinin şekli: Bu Ilı Gölünün kenarında bir düz geniş sahrada altıgen şekilli şeddadî taş yapı bir alçak duvarları yer yer yıkılmış, havâlesiz ve hendeksiz bir kaledir. Dizdarı, neferatları ve yetecek kadar cebehanesi vardır.

Bir hâkimi Bursa'da Ulucamiin Yıldırım Han mütevellîsi tarafından *[86a]* subaşısı vardır. Bir hâkimi de şer-i şerif tarafından (hünkâr imamlarının) 150 akçe pâyesiyle iyi kazadır ki toplam (---) adet köyleri vardır. Yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, muhtesibi ve bâcdarı vardır.

Hisar içinde evleri vardır, ama taşra varoşu yoktur. Tam 200 adım uzunluğunda bir ağaç köprü başında güzel bir köşkü var ve bu ağaç köprüden tüm insanlar geçip edip Ilıbat Kalesi'ne başta giderler. Büyük yolun insan geçidi bir uzun köprüdür ki Ilıbat Gölü üzerine yapılmıştır.

kasabasının yapıları renkli taşlar ile yapılmış olan altlı üstlü ve sağlam damları tamamen kırmızı kiremitler ile süslenmiş, yer yer bahçeler ile bezenmiş süslü varoştur ki tamamı 1.200 adet güzel hanelerdir. Halkı ehl-i tevhid Müslümanlardır. Reayaları

bütün Rum kefereleri ve Ermenilerdir. Başka kefereler yoktur, ama Bursa'dan gelir gider Yahudileri çoktur.

Ve (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) (---) (---) Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve 7 adet ebced okuyan çocuk mektepleri var. (---) adet gönlü yaralı derviş tekkeleri var, 10 adet ufak tefek hanları var ve ancak bir hamamı var. O da mükellef hamam değildir.

300 adet bakımlı, şenlikli, her esnafı mevcut çarşı pazarı ve kahvehaneleri vardır, ama bedesteni yoktur.

Suyu ve havası ağır olduğundan sıtması çoktur. Onun için mahbubu ve mahbubesi yoktur, ancak bağı, bahçesi ve bostanı gayet çoktur (---) (---).

Ilıbat Gölünün anlatılması: İlk menbaı, Hudâvendigâr Sancağı'nda Ruhban Dağı eteğinde Delice Köyünde kaynayıp Kirmastı Gölü'nden beri akarak gelip Ilıbat Kalesi altında uzunluğu 7 fersah bir âbıhayat gölüdür. Buradan ayağı batı tarafa Mihalıç Boğazına üç fersahdan uzak akıp Rum (Marmara) Denizi'ne Mihalıç Boğazı ağzında karışır. Kış günlerinde asla donmaz, zira suyu ılık olduğundan Gürkân Yörükân, Türkmen kavmi Ilıbat derler. İçinde kış günlerinde kaz, ördek, karabatak, martı ve sürhâb kuşları yüzücülük eder. Gölünün içinde turna balığı, sazan balığı ve bazı nefis balıklar avlanır, mîrî mal verir avcıları vardır.

Ilıbat Gölünde garip seyirlik: Bu Ilıbat Nehri sabahtan öğle vaktine kadar geriye dönüp akar ve öğleden sonra yine aşağı akar. Yine sabahleyin akarsu gibi yukaru doğu tarafına akar. Sanki Basra Kalesi önünde Şattularab gibi gel-gitlidir. Hatta bazı zarifler bu Ilıbat Suyunu misâl getirip sözünde sabrı sebatı olmayanlar için ve bir yerde kararlı olmayanlar için "Behey adam, Ilıbat Suyu gibi gâh aşağı ve gâh yukarısın" diye darb-ı mesel olmuştur. Gerçekten de bir acayip ve garip akar tatlı nehirdir, ama Ilıbat Gölü derler, ama doğrusu Kirmastı Suyu

derler, Mihalıç şehri boğazında da Kirmastı Nehri derler. Ilıbat kasabasından güney tarafa gidip,

Susığırlığı Köyü: Mamur köydür. Oradan doğu tarafa meyilli 2 günde,

Kirmastı kasabasının özellikleri: Anadolu Eyaleti'nde Bursa toprağında hâkimi (---) ve 150 akçe kazadır. Serdarı, kethüdayeri, muhtesibi (---) ve a'yanı vardır. Kurucusu (---) ve isimlendirilme sebebi (---) (---)

Ilıbat şehrinin ziyaret yerleri: (---) (---) (---) Bu şehri seyredip veziriazam kethüdasından izin alıp hizmetçilerimle kuzey yönüne bir saatte giderken Ilıbat ile Mihalıç arasında kırlarda Manyas Köyünde Bolcaağaç adlı mahalde iki adet kubbeli ılıcalar var. Suları ılık olup gayet yararlı ılıcadır. Oradan Mihalıç,

Mihalıç şehrinin özellikleri: Hâlâ şehrinden uzak tepeler üzerinde ve Mihalıç Boğazı ağzında Arnavut Köyünden içeri 41 mil yerde tâ Mihalıç'a kadar 6 adet harap kaleleri var idi ki 735 [1335] tarihinde bu kalelerin hepsini Orhan Gazi fethedip bir daha küffâr tamah edip istilâ etmesin diye kaleleri harap etmiştir. Hâlâ yapı kalıntıları açıkça bellidir, ama şehirde hâlâ mamur kale yoktur.

Bursa Sancağı'nda hâkimi hâss-ı hümâyûn eminidir ve 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi (---) adet mamur köylerdir. Yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, emin-i hümâyûn tarafından subaşısı, muhtesibi, müftüsü, nakibi ve ayan ve eşrafı da vardır, ama malları azdır.

Suyu ve havası şiddetli sıcak üzere olup gayet yazdır. Onun için genellikle halkı sarı benizli olup mahbub ve mahbubesi azdır. Ve şehri bir yüksekçe düz vadide, evleri kıble yönüne bakar (---) adet tek katlı ve çoğu ikişer kat kârgir duvarlı ve kiremit (---) örtülü mamur evlerdir ki tamamı (---) mahalle sayılır. Evvelâ (---) Mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı yakınında Karaca Ahmed Paşa Camii, eski mabedgâhdır. Sonra Rum Kuş

Paşa Camii, Sarıca Paşa Camii (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhur ve mamur camiler bunlardır. *[86b]* Geri kalanı mamur mescitlerdir.

Ve (---) adet ilim yuvası medreseleri vardır ve (---) adet öğretim evi, sıbyan mektepleri vardır.

Ve (---) adet ehl-i tevhid, abdâlân, şanlı derviş tekkeleri vardır. Bunlardan Karaca Ahmed Sultan tekkesi, ulu tekkedir. (---) (---) (---)

Ve (---) birkaç kârgir yapı hanları var. Bunlardan çarşı içinde (---) hanı mükelleftir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet hamamları vardır, ama bunlar içinde çarşı yakınında (---) hamamı eski yapı aydınlık hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet çarşı pazarı, tek ve iki katlı kahvehaneleri vardır, ama kârgir bedesteni yoktur. (---) (---)

Ve ileri gelenlerin isimlerinden Fireng (---) Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ama dilleri koyu Türk'tür, ancak sâlih, dindar kimselerdir. Ve (---) adet âbıhayatlı sebilleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mihalıç şehri külliyatı: İsimlenme sebebi odur ki Gazi Mihal Bey fetheylediği için Mihalıç derler ve Mihalıç şehri Ilıbat Gölü ile Manyas Gölü ortasında kurulmuştur.

Beğenilenlerinden, Mihalıç kavunu meşhurdur ki Deli Reis adlı kavunu sanki katrınebât şekeridir ve kol kalınlığı semiz yılan balığı (---) (---)

Mühâlic (Mihalıç) şehri ziyaret yerleri: Evvelâ Gazi Karaca Paşa, Rum Kuş Paşa, Şir'atü'l-İslâm şârihi Molla Seyyid Alizâde Efendi, Karaca Ahmed Sultan, Delice Baba Sultan, Sarıca Paşa ve Himmet Efendi *sırrı aziz olsun.*

Mihalıç şehri bir körfez boğazın bitiminde iskelesinden uzakta (---) saat yerde bir yüksek bayır üzerinde olup deniz kıyısında değildir. 41 mil içeri Kirmastı Nehri derler bir boğazın nihâyetinden uzakta kalesiz bir süslü kasabadır. O kadar bu Mihalıç Ilıbat kasabasına yakındır ki durgun havada birbirlerinin

ezanları duyulur, ama Mihalıç boğazından deniz ile Bandırma iskelesine tam 40 mildir, lâkin biz kara ile Mihalıç'tan kalkıp batı tarafa bir menzilde,

Bandırma'nın özellikleri: İlk yapıcısı (---) ve isim verilme sebebi (---) (---) (---) Anadolu Eyaleti'nde Bursa Sancağı hükmünde (---) hâkimi vardır ve 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi (---) adet mamur köylerdir. Bir hâkimi de gümrük eminidir.

Yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, muhtesibi, bâcdârı, nakibi, ayan ve eşrafı vardır, Zira Rum Denizinde işlek bakımlı büyük iskeledir.

Tamamı 12 mahalledir ki mahalle isimleri budur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi 17 adet mihraptır. Ancak dördü Cumadır. Evvelâ (---) camii (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Bunlardan başka mescittir, ama medrese, dârülhadis ve dârülkurrâları ve dârülimaretleri yoktur.

Ve (---) adet bakımlı, süslü, üst katlı ve alt katlı tamamen kiremit örtülü hoş hanelerdir ki deniz kıyısında bir başka tarz üzere tarh olmuş güzel şehirdir. (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet bekâr tüccar hanları vardır (---) (---) (---) (---) ve iskele başında gümrüğü 70 yük akçe emânet iltizâmdır.

Ve (---) adet çocuk mektepleri vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet âşık dervişler tekkesi vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet yıkananlara hamam vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet bakımlı, süslü, her zanaat ehli esnafın bulunduğu dükkânları vardır ama bedesteni yoktur. (---) (---) (---) (---)

Buyu ve havası hoş olduğundan Hazret-i Süleyman, hatunu Belkıs ile gâh burada ve gâh Aydıncık şehrinde otururlar idi. Hâlâ mahbub ve mahbubesinin yüz renkleri kızıl olduğundan

halkı sağlıklı olup usta cerrah, kan alıcı, âlim tabiplere muhtaç değillerdir, ancak halkı Etrâkdir. Hepsi ticâret ile geçinirler dindar, garipleri sever adamlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Bağ ve bahçeleri hesapsızdır. Beğenilenlerinden üzümü ve kavunu meşhurdur. Buradan aşağdeniz kıyısı ile 41 mil gidip,

Kapudağı Burnu: Başka bir geniş kazadır ki (---) parça köylerinin tamamı İstanbul'da Galata mollasına bağlı kazadır. Mamur köylerinden Pereme Köyü, Muhanya Köyü ve Arnavut Köyü. Bu köyler beşer altışar yüz haneli, pazarlı bağlı bahçeli ve hoş pirinçleri yeşitir İstanbul'da Şehzâde Camii vakfı köyleridir.

Bu Kapudağı Kazası sanki bir adadır ki etrafını Rum (Marmara) Denizi çevirmiştir. (---) tarafta (---) adım karası vardır. Onu kesseler bütün ada olur. Bandırma kasabası ve Belkıs Tahtı Harabeleri bu ada içindedir. İskender boğazı kesince ada olmuştur. Daha önce Aydıncık şehri imiş.

Bu Kapudağı Burnu'nun karşı batısında 30 mil alarka Marmara Adası Kalesi vardır. *[87a]*

Erdek (---) (---) özellikleri: Yapıcısı (---) (---) isimlenmesi sebebi (---) (---) (---) (---) (---) Bunun fâtihi Sultan Orhan Gazi oğlu Gazi Süleyman Paşa'dır ki ilk defa onlar Kapudağı'ndan ve bu Erdek'den karşı Rumeli diyarlarına geçip Eceova, İpsala, Enez Kalesi, Keşan Kalesi, Bolayır Kalesi ve Gelibolu Kalelerini fethetmişler. Onun için Bandırma kasabası ve Erdek kasabası gaziler yurdu, yuvası, bedli, bereketli yerdir. Hâlâ bu Erdek, Anadolu Eyaleti'nde Bursa şehrinde Çelebi Sultan Mehmed Vakfı mütevellîsi tarafından hâkimi subaşıdır ve İstanbul'da Galata mollasına katılmış kazasıdır.

Serdarı, kethüdayeri, emini ve muhtesibi vardır, ama müftüsü ve nakibi yoktur. Şehri deniz kıyısında işlek iskeledir. Kıble tarafı bayırlı dağlar üstü sâfi bağlardır ki muhtesib ağa defteriyle 27.000 dönüm bağ öşr-i sultanî verir. Onun için turna kanına benzer o kan olası şeytan ile Cemşid buluşu utanmaz

şarabı gayet beğenilir ki içenler Saragoza şarabı gibi sersemliği olmaz derler.

Suyu ve havası gayet hoştur, zira bu zemin de Hazret-i Süleyman Belkıs'ın gül ü gülistan yerleridir. Şehri 8 mahalle ve eski yapı dört köşe kiremitli ancak bin adet alt katlı ve üst katlı evlerdir Dört adet mihrabı vardır. Evvelâ çarşı içinde ancak cuma kılınır bir camii var, gerisi mescittir. Zira bir Müslüman mahallesi var, geri kalanları keferelerdir. Medreseleri, dârülhadis ve dârülkurrâları yoktur, ama mektepleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet tüccar hanları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bir adet hamamı vardır. O da o kadar süslü ve donanımlı hamam değildir.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet çarşı pazarı var, ama esnâfı yoktur, ancak binden fazla meyhane dükkânları var. Hatta fasık, facir Bekrilerinin sözlerine göre bu Erdek'de dokuz tür misket üzümünden şarap olur. Başka cins şarabın hesabını hileci iblis bilir ki ilk defa şarap bu Aydıncık diyarında bulundu.

Hicapsız (utanmaz) şarabın bulunuşunun sebebini bildirir

Yunan tarihçilerinin sözleri üzere, Cemşid bu Aydıncık diyarında doğup büyümüş zengin biri idi. Lâkin bunun bir güneş ve ay parçası kızı var idi. Cemşid onu bir an görmese duramazdı.

Allah'ın hikmeti o yıldız gibi parlak kız hasta olunca nice bin tabipler ona çare aradılar, ama bir çare bulamadılar. Bir gün lânetli şeytan Cemşid'e usta hekim suretinde gelip kızın nabzına yapışıp:

"Bunun derdi ciğerdedir. Tez üzüm getirsinler" deyip Cemşid ve şeytan üzümü sıkıp şişelere ve küplere koyup 40 gün olunca şeytan Cemşid'in kızına bir kâse içki verince sanki kız uykudan uyanır ve şaraptan akıllanıp gördü ki bedenine hafiflik,

eskisi gibi sağlık gelmiş. Hemen kız kalkıp doğru Cemşid'in katına gelip başından geçenleri ona bir bir anlattı.

Hemen Cemşid buyurup tabip şeytanı katına çağırıp şarap kabının ağzın açtılar, ama sanki ejderha ağzından ateşler çıkıp ağzı salyasından korkarak hekim şeytan için Cemşid için çeşnisini tuttular. Gördüler ki su ve ateş birbirleriyle zıt olup *"İki zıt bir araya gelmez"* iken su ve ateş bir yere gelmiş. Dışı acı ve içi tatlı bir safâ veren yapıdadır.

Bu hikmetin hayranı ve bu şerbetin sarhoşu olup Cemşid'in kızına bu duhter-i rez (asma kızı, şarap) şerbetini verip içtikçe şifâ bulup sağlığına kavuşup al al yanaklar hâsıl bu Cemşid şarabından başkasında bulunmayıp ilaç için sata sata bu Aydıncık ve Erdek'de Cemşid meyhanecilik ede ede Kârûn malına malik olup tanrılık davasına başladı.

Ne kadar yaşadığı belli değildir, ama 700 yıl padişah olup ilim tartışmaları yapmak, silâh düzmek, kireç, üstübec, misk, ûd, reyhan, kalya misk, kaku çeşitleri, çadır, hamam, nefir (boru), zurna, ayna, sabun ve kiriş yapmak, halkı dört bölük edip bir bölüğü ulemâ, birini binici, birini sanat ehli ve birin çiftçi edip Istacr şehrini ve bu Aydıncık şehrini imar edip şarap içe içe aklına hafiflik gelip nikriz hastalığı derdinden tanrılık davasına kalkışmış, Şeddad bin Âd Cemşid'e galip gelip oğluyla Dahhâk-ı Mârî adlı vezirini Cemşid üzerine derya gibi asker ile gönderip Aydıncık adlı yerde dövüşerek Cemşid Ayasluk şehri kalesine kaçmıştır. Orada tuttuklarında Cemşid'i destere ile ikiyi biçip cihan halkı şerrinden emin olup Cemşid Ayasluk'da yatar.

Sonra Âd ibn-i Şeddad şarabı yasak edip nice bin insanı katletti. Sözün kısası, şarap bu Erdek'de icat edilmiştir.

Erdek kasabası yakınındaki ılıcanın özellikleri

Allah'n hikmeti bu Erdek'in karşı batısında bir mil uzaklıkta deniz içinde yemek sofrası kadar bir küçük kaya içinde bir

değirmen dönderir ısıcak kaynar bir ılıca suyu var. İnsan girmeye tahammül edemeyip denize karıştığı yerde girerler. İki çeşit özellikli kudret suyu bir olunca yıkananlar sanki ölümsüz hayat bulurlar. Lem-yezel Allah'ın kudreti hikmetidir, bu Erdek yakınında bir balık dalyanı vardır. Orada çıkan kolyoz balığının çokluğu kadar yeryüzünde çıkmaz. *[87b]*

Erdek'den Aydıncık şehri görünür, ama denizden 18 mil aşağıdır, ama karadan bu Kapudağı Boğazı'ndan çıkıp karadan uzak mesafededir. Kölelerimizle atları kayıklara koyup dalyandan karşı beş mil Aydıncık'a vardık.

Büyük şehir, eski taht merkezi Belkıscık, yani ibret verici yapı Aydıncık Kalesi'nin özellikleri

İlk yapıcısı bizzat Hazret-i Süleyman'dır ki Yunan tarihleri, İsrâilî tarihler, Latin, Arap ve Acem tarihçileri hep birlikte "Hazret-i Süleyman yapısıdır" diye yazmışlardır, zira hâlâ yapı kalıntılarından da bellidir. Rum tarihçilerinin yazdıklarına göre Hazret-i Süleyman insanlara, cinlere, dev ve perilere emr edip Yemen şehirlerinde Sebe padişahının kızın perilere Hak emri ile getirdiği Sebe suresinde: *"Andolsun (Kahtan oğlu, Ya'rub oğlu...) Sebe' (oğulların)ın oturdukları yerlerde de bir ibret vardır. (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)" [Kur'ân,* Sebe 15] âyetinin yorumunda Belkıs hikâyesi ve Sebe şehri harabında gördüğümüz üzere hâlâ pire, kehle (tahtakurusu), tahta biti, yılan, çıyan ve akrep olmadığı yazılan âyet-i şerif yorumunda açıktır. Sözü uzatmaya gerek yoktur. Hazret-i Süleyman'a Belkıs gelince, Belkıs:

"Yâ eminallah, beni Sebe şehri gibi *'... (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)' [Kur'ân,* Sebe' 15] şehrinden çıkarıp Antakya gibi taşlık yere getirdin. Tez beni bir suyu ve havası güzel yere götürün" deyince Rumeli diyarında hekimlerin şehri olan Atina şehri zeminini beğenip imara başlar, sonra

Makedonya zeminini, yani İstanbul'u beğenip Sarayburnu'nda ve Ayasofya yerinde yapılara başladılar.

Sonra Karadeniz nihâyetinde Tarabefzûn, yani Trabzon yerinde yapıya başladılar.

Sonra yine Hazret-i Süleyman yele emr edip nice zeminleri seyr ü temaşa ederek Bursa zeminine gelip, Bursa, *"Bulursa"*dan galattır, orada Bursa şehrini Nuh tufanı kumu içinden çıkarıp Süleyman Nebî Bursa'da kışlar. Oradan bu Kapudağı zemininde bu Aydıncık adlı suyu ve havası güzel, hoş yeri beğenip Belkıs'ın isteğiyle bu Aydıncık'ı öyle imar ettiler ki 7 yılda insanlar, cinler, kuşlar, hayvanlar, devler ve periler çalışmadan dermansız kalıp direkli İrem bağları gibi bir büyük şehir olur. Hâlâ yapı kalıntıları Kapudağı boğazına ve Erdek sahralarına kadar ibret verici yüksek sütunlar, Kisrâ kemerleri ve çeşit çeşit kubbelerin hesabını Allah bilir.

Eğer harabelerinin özelliklerini yazsak başka bir ciltli kitap olur. Ancak şundan malum ola ki İstanbul'u, Kostantin, Fatih Sultan Mehmed, Süleyman Han ve başka padişahlar bu Aydıncık'da Hazret-i Süleyman yapılarının harabelerinden İstanbul'u imar ettiler. Hâlen bugün de türlü türlü ibretlik somaki, zenbûrî ve yerekanî direkleri ve başka renkli parlak, cilâlı ve yontulmuş taşları bu Aydıncık ve Erdek'den taşıyıp nice şehirler imar olmada.

Aydıncık şehrinin harap olmasının sebebi odur ki, Hak emri ile İskender-i Zülkarneyn Ye'cûc Seddi'ni yapıp dönüşte Karadeniz boğazını kesip, Rum Denizi'ne Karadeniz'i karıştırdıkta Eski İstanbul ve Kaydefa şehirleri battı. Bu Aydıncık da bir burunda bulunduğundan batıp Kapudağı burnu ile bu Aydıncık arası bir boğaz olup Kapudağı ve Bandırma bir adada kalıp Aydıncık beride kaldı. O zamandan beri harap oldu. Daha sonra Kütahya sahipleri Germiyânoğlu imar etti. (---) tarihinde Timur Han İzmir'i ateşe vurup Balat şehrini, Ayasuluğ şehrini ve Milas şehrini harap ettiği sene bu Aydıncık'ı da harap etti.

Sonra 735 [1335] tarihinde Orhan Gazi Rum keferesi elinden zorla, bilek gücüyle fethetti, Aydınbay Bey eliyle. Onun için Aydıncık derler, meşhur söylenişi odur, ama Yunan dilinde ismi Filvar Purgaz'dır. Hâlâ Anadolu Eyaleti'nde Hudâvendigâr Sancağı toprağında (---) hükmünde iyi mamur şehirdir ve şer'i hâkimi Karesi Kazası hükmünde 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır.

Nahiyesi (---) adet köylerdir. (---) Müftüsü, nakibüleşraf vekili, dizdarı, kethüdayeri, emini, bâcdârı ve muhtesibi vardır, zira işlek iskeledir, ama Boğazhisarlar yakın olmak ile dizdarı, neferatları, cebehaneleri, nazik topları aşağı hisarlara kaldırılmıştır. Bu kale iç elde kaldı ve ihtiyac da yoktur.

Aydıncık şehri kalesinin özellikleri: Evvelâ deniz kıyısında mükemmel un, buğday ve diğer meta mahzenleri var, ama şehri ve kalesi deniz kıyısından yarım saat uzaklıkta yüksek bir yerde ddenize bakan bir bayırlı yerde beşgen şekilli şeddadî taş yapı güzel bir kaledir, ama o kadar geniş değildir. Ancak Bursa Kalesi taşı kadar temel taşları birer oda kadar ve hamam kubbesi kadar taşlardır ki acayip ve garip köhne yapı bir yüksek sur, seyre değer sert taşlardır ki görenin aklı geder. Gerçekten de devler yapısı olup Belkıs'ın eski taht merkezi olduğuna alâmettir. *[88a]* Sanki Şam Eyaleti'nde Bekâ Ovası'nda Baalbek Kalesi ola yahut Ayasuluk Kalesi yapısı ola. Tâ o derece ibret verici sağlam kaledir. Çepçevre büyüklüğü (---) (---) ve hisar içinde (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Bu yapılara insafla ile bakan aydınlık gözleri kamaşıp şaşırır ve hayran olur.

Aydıncık şehri: (---) (---) (---) tarafında bağ ve bahçeli (---) adet Müslüman mahallesidir. Bir mahalle Rum keferesi ve üç mahalle Ermeni kefereleri çoktur ki unculuk ticareti ederler.

Tamamı 2.000 adet altlı üstlü kârgir yapı ve eski tarz tamamen kırmızı kiremit örtülü evlerdir.

Ve (---) adet camileri var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) başka mescitlerdir, ama halkı gayet ehl-i sünnet ve'l-cemaat musallilerdir (namaz kılanlar). Medreseler, dârülhadis ve dârülkurrâlar yoktur, ama 7 adet ebced okuyan sıbyan mektepleri vardır.

Ve(---) adet gönlü yaralı derviş tekkeleri, fakir yuvalarıdır

Ve (---) adet iskele başı mahzenlerinden başka şehir içinde mükellef kara ve deniz tüccarı hanları vardır.

Ve iki adet hamamı var. Biri (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve (---) adet çarşı pazarı var ki yine her esnaftan bulunur, ama dükkânlarının çoğu uncu dükkânlarıdır, ancak bedesteni yoktur.

Bütün halkı Türktür, ama gayet sâlih rencber adamlardır. Her sene bunların eliyle İstanbul'a kırk elli bin seklem, yani çuval beyaz, hâs ve ince un gelir ki buğday unu Şam'ın Havran buğdayından daha iyi, özlü ve lezzetli unu olur. Diğre beğenilenlerinden Amasya Lâdik'i kadar ve Sabanca somunu kadar beyaz ve hâs ekmeği olur ki Erdel diyarının sipov ekmeğinden lezzetli olur, üzüm turşusu, bulaması ve şıra köfteri beğenilir.

Ve (---) nehri üzenide su değirmenleri hesapsızdır, bağ ve bahçesinin de sayısı ve sınırı yoktur.

Suyu ve havası o kadar tatlıdır ki sanki yapıda ve havada Halebü'ş-şehbâ ve havada sanki Ma'arratü'n-numân'dır. Onun için mahbub ve mahbubeleri meşhurdur. Ama Türkistan olduğundan mahbubları boldur. Ya kayıkcı veya gemici veya uncu veya değirmenci veya bağban olurlar, ama halkı gayet garip dostu adamlardır.

Ve Aydıncık kuzeyinde 40 mil uzaklıkta Marmara adası vardır. 40 mil daha güneye aşağı Lapseki kasabası ve Çardak kasabası daha aşağı ve Anadolu Boğazhisarı daha aşağıdır, ama bu hoş havalı şehrin zemini Karesi Sancağı toprağında bulunmuştur (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Aydıncık ziyaret yerlerini bildirir: Evvelâ mezarlığında Hüsam Dede ziyareti. Sonra, Molla Mehmed, yani Küçük

Mecidüddin ziyareti, bu Karesi vilâyetinde şer'i hâkim iken vfat etmiştir. Bu Aydıncık'da doğduğundan yine asıl vatanına gömülmüştür. (---) (---) (---) (---)

.... (11 satır boş)...................*[88b]*

Bu şehirleri, kasabaları ve yapı kalıntıları seyr ü temaşa edip yine saadetli padişah olduğu Ihbat yollarına geri dönüp dokuz saatte doğu tarafa gidip,

Örenci Köyü menzili: Mamur Müslüman köyüdür. Bir camii var. Buradan yine doğu tarafa yedi saatte,

Sarıca Bey Köyü menzili: Bir camili Müslüman köyüdür. Orada saadetli padişahın ne tarafa gittiğini İslâm ordusundan haber alıp geri batı tarafa Boğazhisar yoluna döndük. Oradan,

Manyas Gölü Sahrası menzili: Kenarında saadetli padişah Osmanlı otağını kurup konmuş. Biz da Köprülü veziriazam dairesinde konup yine bütün safâlı dostlar ile buluştuk. Seyahat edip gezip gördüğümüz ibretlik şeyleri sorduklarında cevap verirdik, ama yine her gün her menzilde Hasan Paşalı kelleleri ve dilleri gelip kelle paça olmada idi.

Benzersiz ova, yani Manyas Sahrası ve Mâ-i İlyas Gölü

Yapıcısı Hallâk-ı âlem Yüce Yaratıcı'dır, ama Manyas Sahrası diye isimlenmesinin sebebi odur ki gölü ilk olarak (---) tarafında İlyas Pınarından doğduğu için "Mâ-i İlyas"dan bozma, Yörük Türkmen kavmi "Manyas Gölü" derler.

Fırdolayı büyüklüğü (---) fersah yerdir, ancak o kadar derin değildir. Âbıhayattan işaret verir bir İlyas suyudur. İçinde alabalık, turna balığı, yılan balığı (---) (---) (---) (---) ve çeşit çeşit nefis balıklar avlanır. Mîrî mal verir başka avcıları vardır. Herkes kendi zevki için, kazanç elde etmek için balık avlayamazlar.

Kış günlerinde burada olan kaz, ördek, angıt, kuğu, karabatak, bozbakal, sürhâb, yeşilbaş, martı, saka kuşu ve başka yüzlerce çeşit kuşlar ile bu göl dolunca her gece kuğu, kaz ve

angıt seslerinden ve kanatları şakırtısından Manyas Ovası titrer. Bu kuşların da avcıları mîrî mal verirler, maktûdur.

Acayip ve garip ibret verici sır: Bir İlahî sırdır ki bu işe akıllar yetmez. Allah'ın âdeti öyledir ki su ateşin zıddıdır. Ateş üzerine su döksen ateş söner, ama Allah'ın hikmeti bu Manyas Gölünde bir bir çeşit pamuk kökü gibi kav biter. Su içinden koparıp çakmak taşı üzerine koyup çakmak demiriyle vursan Allah'ın emriyle sudan çıkmış yaş şeyden ateş çıkıp tütün yakılır ve her şeye kullanılır. Ama bu kavı kurutup çaksan ateş tutmaz. Meşhur bir çeşit kavdır. *"Allah her şeye kadirdir" [Kur'ân,* Bakara 20].

Bu Manyas Gölünün kenarlarında uzun boylu sazlar yeşitip bu gölün çevresinde olan reaya ve berâyâ o sazları mevsiminde koparıp terbiye ettikten sonra türlü türlü nakışlı hasırdan seccadeler, oturaklar ve döşemeler dokurlar ki insan hayran olur.

.... (3/4 satır boş)....................

Bu Manyas Gölü yakınında Bolcaağaç adında 1.000 haneli köyde haftada bir büyük pazar durup Tire, Manisa, Balıkesri, Karesi, Kirmastı ve (---) şehirlerinden kırk elli bin can toplanıp bol bol alış-verişler olup kıymetli metalar orada bolca bulunur. Buradan batı tarafa (---) saatte,

Bostan yeri Gönan kasabasının özellikleri

Rum zamanında ulu imâristan imiş. Hâlâ o kadar yapıları yoktur. Bursa krallarının büyüklerinden Mihaliçse adlı kralın avlağı ve dinlenme yeri bir süslü şehir imiş. Daha sonra 735 [1335] tarihinde Orhan Gazi'ye itaat edip sonra Timur kavmi harap ettiler. İsimlenmesi sebebi odur ki (---) (---) (---) (---) Onun için Gönan derler.

Bursa Sancağı toprağında (---) tarafından hâkimi var ve (---) (---) kazasıdır. Şehri bir geniş (---) bağlı ve bahçeli, suyu ve havası hoş yerdir.

Ve (---) adet bakımlı ve şenlikli, yerkatlı ve iki katlı tamamen kiremit örtülü güzel evleri vardır. Serdarı ve kethüdayeri (---)

Ve (---) adet mihrabı vardır. (---) (---) (---) (---) diğerleri mescitlerdir. Halkı genellikle Yörüklerdir. Ermeni ve Rum reayaları vardır. (---) (---) (---) (---).

Ve (---) adet hanları vardır ve hamamı var (---) (---) ve (---) adet ufak tefek dükkânları vardır, başka imâristanı yoktur, ancak bağı ve bahçesi gayet çoktur.

.... (1 satır boş)..................

Buradan batı tarafa (---) saatte,

Güvercin Köprüsü menzili: Bir çınaristan *[89a]* dere içre Koca I. Murad Han yapısı 3 göz köprüdür. Oradan kalkıp yine batı tarafa, hünkârımız avlanarak (---) saatte,

Bekasız kale, yani Dimetoka kasabasının özellikleri

İlk yapıcısı Kaydefa avrat oğlu Dimo Kral'dır. Ondan sonra Bursa krallarından Duka Ban adındaki ünlü yapıp daha genişletmiştir. İki kral yapısı olduğundan Dimoduka derlerdi. Sonra 735 [1335] senede Gazi Orhan oğlu Süleyman Paşa feth edip bozulmuş söylenişi yaygın olduğundan sözü hafifleterek Dimetoka dediler.

Anadolu Eyaleti'nde (---) sancağı hükmünde (---) (---) tarafından hâkimi var. Serdarı ve sipah kethüdayeri (---) (---) sakindir. Hâlâ kalesi (---) (---) şehrin bütün haneleri (---) adet geniş yerde bağlı, bahçeli ve çemenzarlı yere kurulmuş mamur kasabacıktır. Şer'i hâkimi 150 akçe pâye ile kazadır, ancak (---) sâkindir.

Camii (---) (---) ve mescitleri, hanları, hamamı, sıbyan mektebi var, ama medrese, dârülhadis ve dârülkurrâları yoktur. Ancak bir Türkistan kasabasıdır. Reayası Yörükân, Rum ve Ermenilerdir. Ve (---) adet ufak tefek çarşı pazar dükkânları vardır.

.... (2 satır boş)...................

Buradan yine batı tarafa gidip,

Bay Boğa zemini, yani Karabiga Kalesi'nin özellikleri

İlk olarak bu zemini feth eden, Sultan Alaeddin'in beylerinden Bay Boğa adlı bir namlı kimse Osmanlı'nın büyük atası Ertuğrul Bey ile bu yerleri feth edip yerleşme yeri ettiklerinde Karaman halkı bu yerlere Bay Boğa Kalesi derlerdi, ama Rum keferesi elinde iken ismi Kalopiga derlerdi, yani İyi (---) demektir.

Sonra 766 [1365] tarihinde Sultan I. Murad Han, yani Sultan Orhan oğlu Gazi Hudâvendigâr Rum keferesi elinden bilek kuvveti ile feth ederken zorluk çekmiş ve fetihten sonra bazı yerleri yıkmıştı. İlk fatihi Kara Biga Bay ismiyle isimlenmiş idi. Yine onlar da Kara Biga Bay dediler. Sözü hafifletip "Bay" sözünü kaldırıp hemen Karabiga adıyla bilinen bir şehirdir.

Hâlâ kalesi harapça bir (---) yerde altıgen şekilli köşe köşe bir sarp ve rıhtım şeddadî yapıdır. İç el olmak ile dizdarı, neferatları ve cebehanesi yoktur.

Hâlâ Süleyman Han kanunu yazımı üzare Derya Kaleminde Kaptan Paşa hükmünde hâkimi sancakbeyidir. Padişah tarafından beyinin hâssı 213.088 akçedir. 500 adet cebelüsü ile sefer eşer, zeamet sahipleri 6 ve timar erbabı 14. Başka alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Tüm cebelüleri ile 600 asker olurlar. Bir hâkimi de 150 akçe kadılıktır ve nahiyesi (---) adet köylerdir. Müftüsü, nakibüleşrafı, ayan ve eşrafı, yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, muhtesibi ve subaşısı vardır.

şehri bir alçak dağ eteğinde bir geniş öz içinde bağlı ve bahçeli, bakımlı ve süslü kasabadır. Tamamı (---) adet tek ve iki katlı eski yapı kârgir yapılı tamamen kiremit örtülü mamur evlerdir.

Ve (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) (---) camii, kurşun örtülü, kalabalık cemaate sahip eski mabettir.

.... (1 satır boş)...................

Bunlardan başka mahalle mescitleridir. Leysîzâde Medresesi var, ama özel dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur. 6 adet sıbyan mektebi vardır ve (---) adet Halvetî, Kâdirî ve Bektaşî tekkeleri vardır.

Ve (---) adet mükellef ve mükemmel kara ve deniz tüccarları konukevleri, hanları vardır. (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet hamamları var, ama Leysîzâde Efendi Hamamı gayet hoş hovalı ve eski yapı aydınlık hamamdır ki bütün gösterişli dokuz kemerli kubbelerinden bir damla ter damlamaz, meşhur hamamdır.

Ve (---) adet sultan çarşısında her sanattan mevcut dükkânları vardır, ama bedesteni yoktur.

Sözün kısası, bütün imaret yapılarıyla bezenmiş, bağlar ve bahçeler ile süslenmiş her şeyin bulunduğu güzel bir şehirdir.

Halkı Etrâk kavmidir ve Yörükân kavmidir, ancak gayet düzgün hâl ile bilinen, memleketinden uzak kalmış garipleri sever, hanedan sahibi adamları var ki genellikle esvapları çuka ve elvan lekfûrî bez kaftan giyerler. Kadınları beyaz car bürünürler, ama çarşı pazarda asla bir avrat yoktur. *[89b]*

Karabiga'nın suyu ve havasının tatlılığından mahbubu ve mahbubesi çoktur.

Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesinde hünnab ağacı cihanı tutup hünnab meyvesi meşhurdur. Onun için bu şehirde hünâm hastalığı, boğaz ve ağız ağrısı, şişmesi olmaz, zira bu çeşit hastalıklara kuru hünnab suyu ve dut şerbeti gayet faydalıdır.

.... (1.5 satır boş)...................

Karabiga ziyaret yerlerini bildirir: Evvelâ şehir dışında mezarlık içinde,

Leysîzâde ziyaretgâhı: Musannif ve müellif, sâlih kimselerden, iksîr-i a'zam kimyası sahibi, hayrât sahibi, imaretlerin yapıcısı olarak bilinen ve tanınan kimse idi.

.... (1 satır boş)...................

Buradan yine batı tarafa,

Çavuş Köyü: Camii ve hanlı mamur Müslüman köyüdür. Buradan yine batı tarafa,

Çınarlıdere menzili: Bir çınarlık içinde bütün İslâm ordusu konakladı. Buradan yine batı tarafa,

Akyer Altı menzili: Bu da bir Acem hıyabanı gibi çınarlık, gölgelik, havadar ve lale bahçesi gibi yer iken 50 adet Hasan Paşalı katl olunup padişah otağı önü kan gölü oldu. Buradan altı saatte,

Çardak kasabasının özellikleri

İlk yapıcısı, Gazi Hudâvendigâr Murad Han Edirne seferine giderken burada deniz kıyısında ufak tefek bir köşk yapmış, daha sonra imar olduğu için Çardak derler, zira anılan köşk dört tâk (kemer) üzerine yapıldığından çârtâktan bozma Çardak derler.

Rum (Mmarmara) Denizi boğazı kenarında Anadolu Eyaleti'nde (---) toprağında bir bakımlı, süslü ve şirin işlek iskeledir. Karşı Rumeli tarafında bulunan Gelibolu şehri iki mil uzaktır ki her yapısı görünür. Çardak şehri deniz kıyısında bir geniş boşluk içinde bağlı ve bahçeli, tamamı 1.000 adet eski tarz, genellikle tek katlı ve kiremit örtülü evler, hepsi sağlam yapılmış hanelerdir.

Ve 17 adet mihrabı vardır, ama bunlardan kârgir büyük kubbesi kurşunlu **Ece Yakub Camii**, mamur, müzeyyen ve kalabalık cemaate sahip eski yapı bir camidir. Bu cami sahibi bu hakirin büyük atalarının kardeşlerindendir ki soylarının nihayeti Türk ü Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerine, oradan Muhammed-i Hanefî'ye, oradan İmam Bâkır ve on birinci İmam Hüseyin'e ulaşmaktadır. Ulu gürbüz er, dilâver ve hünerli yiğit kimselerden idi ki Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa ile bu Ece Yakub, Kara Mürsel ve Kara Koca 70 kişiyle bunlar Kapudağı Burnundan deriden tulum sallar ile Rumeli'ye ilk defa geçerek önce İpsala'yı feth edip ilk defa namaz kıldıklarından, "İbtidâ salâ"dan bozma İpsala derler. Oradan tâ Tekirdağı'na, tâ

Silivri'ye ve İstanbul kapılarına kadar kılıç vurup gaza malıyla bu Çardak'daki camii yapımıştır. Hâlâ nezareti bu hakirin üzerindedir.

Bir camii de İznik şehri içindedir, ama bu Çardak'daki camiinin minaresine yıldırım çarpmasıyla yıkılmıştır. İnşaallah imar ederiz. Bu hayrât sahibine Ece Yakub denmesinin aslı Germiyan kavmi arasında "ece" diye kardeşe derler. Bunlar Kütahya'da anadan doğdukları sırada Osman Gazi oğlu Orhan Gazi o sırada Kütahya'da dünyaya gelmiş ve Ece Yakub ile süt emişip sütkardeş olduklarından Ece Yakub derler.

Daha sonra Bursa Kalesi'ni Orhan Gazi fethettiği gün bu akrabamız Ece Yakub'u Bursa hâkimi edip kendileri Konya şehrine giderler. Sonra Ece Yakub Bursa şehri içinde nice hayrât u hasenâtlar yapmıştır, camiinin sahasında medfandur, *Allah rahmet eylesin.*

Çardak İmareti kasabasının anlatılması: Şer'i hâkimi 150 akçe kazadır ve toplam (---) adet nahiye köylerdir. Yeniçeri serdarı, kethüdayeri, muhtesibi ve subaşısı vardır. Mamur mescitleri, şenlikli derviş tekkeleri, birkaç yerde sıbyan mektebi, çarşı içinde Fatih Sultan Mehmed Han Hanı ve daha birkaç hanları, yetecek kadarıyla 300 adet mamur dükkânları ve bir adet hoş havalı hamamı var, kıble yönünde ve doğu tarafında bağları ve bahçeleri hesapsızdır.

Bu mahalde İslâm askeri nice yüz parça gemilerle karşı Rumeli'ne geçmede ve saadetli padişah aşağı Boğazhisarlara gitmede. Bu sırada Kaptan Köse Ali Paşa 60 parça kadırga ile baştarda-i hümâyûnu getirip bir yaylım top şenlikleri edip hünkârımız baştardaya binmeyip karadan *[90a]* avlanarak Boğazhisarlarına gitti, baştarda-i hümâyûn da yanımız sıra beraber denizden gitti. Buradan güney tarafa (---) saatte,

Lapseki kasabasının özellikleri

İsim verilme sebebi odur ki deniz kıyısından uzak bir seki bayır üzerinde incirli bir orman var idi. Etrâk kavmi incire "lop"

derler. Hâlâ yine halk dilinde "lop inciri" diye kullanılır bilinen bir kelimedir. O incirli seki ismiyle isimlenip lop sekiden meşhur galat Lapseki derler.

Deniz kıyısında (---) sancağı toprağında (---) tarafından hâkimi, 150 akçe pâyesiyle kadısı, yeniçeri serdarı, kethüdayeri, subaşısı, bâcdârı, muhtesibi var, ama a'yanı azdır, reayası Urum ve Ermeni evleri sazdır. Ancak Müslüman tamamı 1.300 adet bağlı ve bahçeli genellikle kiremit örtülü yer yer iki katlı haneler vardır. Bir camii, hanları ve bir basık hamamı vardır, ama çarşısı gayet azdır, fakat bağı ve bahçesi çoktur. Beğenilenlerinden; Rum, Arap ve Acem'de Lapseki karpuzu meşhur bir kırmızı karpuzdur ki sanki "*Şarâben tahûr*"dur. Üzüm turşusu, bulaması, müsellesi ve şırası da gayet meşhur olmuştur. Buradan yine güney tarafa deniz kıyısı ile,

Purgaz kasabası menzili: Boğaz deryasından bir top menzili uzakta mamur bir dağ eteğinde bağlı ve bahçeli 700 kiremit örtülü Müslim ve Rum reayalı, bütün evleri denize bakan mamur köydür ve hâkimi (---) tarafındandır. Bütün reayası hediyeler ile hünkârı karşılamaya çıkıp ellerindeki muafnâmelerinin yenilenmesi ferman olundu. Buradan yine leb-i derya ile güney tarafa,

Karacaören Köyü: Bir yüksek bayır üzerinde denize bakar mamur köydür. Buradan,

Sağlam dayanıklı iki sed, Sedd-i İslâm Kilidü'l-bahreyn Kalesi'nin özellikleri

Allah dünya âfetlerinden korusun

Bu kale ilk defa Sultan II. Mehmed Han ki Fatih Mehmed Han'dır, İstanbul'u fethetmezden evvel bu kaleyi yapıp İstanbul kâfirinin boğazına varacak zahire bu boğazdan kesilip Akdeniz kâfirleri gemisi İstanbul'a yardım edemez oldular. Bundan sonra Fatih Karadeniz boğazının iki tarafında da kaleler yapıp Kostantin Kral'ın boğazı nafakası da kesildi. Sonunda yokluk ve kıtlık derdinden Fatih ile Tekfur Kral sulh eylediler. Ama yine

Akdeniz ve Karadeniz boğazından bir kâfir kayığı İstanbul'a geçmeyip küffârı bu boğazlar ile zayıflatıp 857 [1453] senesi "âhirûn" kelimesi tarihinde İstanbul'u fethetmesine sebep bu Kilidü'l-bahreyn ve seddeyn kaleleridir. Kilidü'l-bahreyn Kalesi'nin tarihi:

Li'ddîni bihi izzün li'l-fikri bihi noksân
Târîhu mebânîhi bünyânu Mehemmed Hân[2]
Sene 856 [1452]

İstanbul'u fethettikten sonra bu kaleleri de fazlasıyla imar edip Mora seferine donanma-yı hümâyûn gönderip kendileri karadan gitti. Önce Mora Adası ağzında Gördös Kalesi'ni, Mizistre Kalesi'ni ve nice kaleler feth edip Menekşe Kalesi, Termiş Kalesi, Arhoz Kalesi ve Anabolu Kalesi kalıp onları Süleyman Han, Kaptan Kasım Paşa eliyle feth edip gaza malıyla bu anılan Boğazhisarların tamir ettiğine bu Anadolu Hisarı kapısının üstünde celî yazı ile, Süleyman Han imaretinin tarihidir.

Dedi bir pîr-i hıred-mend ana tarih
Kule-i hasîn-i pür-mehâbet ü câh.
Sene 958 [1551]

Bu kapısı batı tarafına deniz aşırı Rumeli Kalesi'ne bakan iki kat kalın demir kapılardır, ama bu kalenin çepçevre büyüklüğü tam bin adım gayetle sağlam kaledir. Ancak deniz kıyısında kumsallı alçacık yerde olduğundan hendeği yoktur, her kulesi, burçları ve beden dişleri şeddadî yapı olup beyaz kuğu gibi aydınlık kaledir.

Kale içinde 70 adet kiremit örtülü neferat haneleri, buğday ambarı, Fatih camii ve cebehane mahzenlerinden başka bir yapıları yoktur. Dizdarı ve (---) adet Cezâyir levendi tarzı esvaplı yarar gazi topçuları, cebecileri ve levendleri vardır.

---

2 Din onunla yüceldi; düşünce onu anlamaktan aciz kaldı. İnşasının tarihi "Mehemmed Han'ın yapımı'dır.

Anadolu Hisarı'nın kale döven topunu bildirir

Bu İskender seddi kalede olan toplar Osmanoğlu'nda değil yeryüzünde bir padişah böyle toplara malik olmamıştır. Hepsi büyük ve küçük (---) adet ejderha gibi toplardır. Hatta bir topun içinde bir eskici işleyip kulacını açıp pabuç diker. Halkalı Top, Küpeli Top, Süglün Top, Servi Top, Nakışlı Top ve Burmalı Top acayip ve gariptir. Hakir *[90b]* bu topun içine girip diz çöküp oturdum. Başım topun üst dudağına dokunmaya bir karış kalmıştı. Ayas Paşa Topu ve Süleyman Han'ın 12 parça topları ellişer karış ve ellişer ve kırkar okka demir gülle atar, tâ Akdeniz boğazında 20 mil uzaklık yerden kuş uçurmaz toplardır.

Bayezid Han topları da 10 adet şayka toplardır ki küçük hamam kubbesi kadar taş gülle atar toplardır. Hepsi deniz kıyısında kalenin bir kat hisar-piçe duvarında yerle bir demir kanatlı kapılarda durur yedi başlı ejderha gibi kimi arabalar üzerinde ve kimi yerde kundaklar üzerinde aleste hazır ağızlı her birinin yanında kırkar ve ellişer hizmetçileri gece ve gündüz, yaz ve kış fitilleri ellerinde hazır dururlar. Deniz üzerinde bir çırnık geçse elbette bir top atıp onu sağ geçirmezler ve her gece iki taraf kalelerinde bekçiler ve gözcüler "Allah yekdir yek" diye nöbet beklerler.

Cihangir padişahın karşılanması için kalede yapılan şenlikleri bildirir

Saadetli padişah bütün musahibleriyle bu kale yakınında çadırını kurup saadetle oturup yerleşince bu Anadolu ve karşı Rumeli kalelerinden birbirleriyle ceng eder şeklinde o kadar toplar attılar ki yeri ve göğü siyah barut dumanları kaplayıp yerde felek ve denizde balık tir tir titredi.

Bu Anadolu kalesi gülleleri karşı Rumeli Hisarı dağlarının en yüksek tepelerin çıkıp yine geri yuvarlanarak denize düşerdi. Bu mahalde kara dumanlar havaya karışınca iki kale sanki karanlık geceden aydınlık gündüze çıkar gibi görününce iki kalenin bütün burçları, kuleleri ve beden dişleri küçük alemler ile,

filandıra, sancak ve bayraklarla süslenip bütün kale neferatları bedenlerin üzerini süsleyip bir kat gülbâng-ı Muhammedî ile Allah Allah seslerine yol buldurup ardı sıra bir yaylım tüfeng ve yine bir yaylım bütün toplara ateşler edip cihanı gürültüye boğup hepimiz hayretler içinde kaldık. Bu kere saadetli hünkâr buyurdular ki,

"İki kaleden birbirlerine top atıp deniz ortasında iki gülle birbirlerine tokuşsun" dediklerinde meğer iki tarftan toplar hazır imiş. Önce akıntıyla bir küçük kayık koyuverdiler. Akıp giderken beri Anadolu'dan bir top güllesini nasıl vurdularsa kayığın her tahtası havaya uçtu. Sonra Anadolu'dan topçubaşı karşı Rumeli'ne eliyle mendil sallayıp üçüncü sallayışta bir topa bu da karşıdaki ateş edince *Allah'ın büyüklüğü* iki topun güllesi deniz ortasında birbirlerine rast gelip çarpışmadan ikisi de göklere doğru çıktılar. Bir topa da böyle mendil işaretleriyle ateş ettiler. İkisi de hamam kubbesi kadar atılır taş idi. Her biri nice kere yüz bin parça olup deniz yüzünde taş güllelerden toz göklere yükseldi. Sözün kısası, anlatmak, tarif etmek ve yazmakla olmaz, tâ ki görülmesi gereken seyre değer ibretlik bir olaydır. Hatta hünkâr,

"Tiz bir dahi top şenliği etsinler" deyince hünkâr huzuruna Köprülü topçubaşıyı çağırıp:

"Şimdi bu top şenliklerinde ne kadar barut gitti?" deyince

"Vallahi sultanım 300 kantar barut gitti" deyince Köprülü der ki,

"Hünkârım, 300 kantar da karşı kaleden gidip toplam 600 kantar barut nefsinizin zevki için gitti. Bu vakfullahdır, düşman için atılır, yohsa şenlik için beş altı top kifâyet eder" deyip şenlikten vazgeçip dizdarlara, topçubaşılarına, kethüdalara kısacası 24 ağaya hil'at-i fâhireler giydirilip sağ ve sol kale neferatlarına birer Rumî kese bağışlanıp herkes eşit şekilde paylarını aldılar.

Anadolu varoşunun özellikleri: Kalenin batı tarafına ve kuzeyine meyilli yakınca bir düz geniş sahrada bağlı ve bahçeli

gayet mamur kiremit örtülü tek ve iki katlı 2.000 adet evlerdir ki birbirlerinden geniştir. Yolları dar değildir. Pâk caddeleri var.

Ve (---) adet mihraptır. Bunlardan mükemmel Fatih Sultan Mehmed Camii, kurşunlu selâtin camiidir. Çarşı pazar içinde olmak ile kalabalık cemaate malik rûhaniyetli camidir. Yine çarşı içinde Yeni Camiin kapısı üzere tarihi budur:

Secdegâh-ı müslimîn {mü'minîn} oldu tamam
Sene 1055 [1645].

Yine çarşı içinde Rüstem Paşa Camii iç açıcı güzel bir camidir. Bunlardan başka mescitlerdir, 3 adet abdâlân derviş tekkeleri *[91a]* ve 7 adet sıbyan mektepleri vardır.

Tamamı (---) adet hanlardır ve (---) adet hamamlardır. Bunlardan Fatih Hamamı aydınlık yapı ve hoş havalıdır. Rüstem Paşa Hamamı da gönül açıcı aydınlık bir hamamdır.

Ve 800 adet dükkânları var. Her ehl-i hıref esnafından bulunup süslü sultan çarşı pazarıdır çoğu Fatih evkafıdır.

Ve âbıhayat çeşmeleri var, ama adedi malumum değildir. Ancak Sultan Ahmed Han Çeşmesi'nin tarihidir:

Derviş İbrahim dedi tarihini
Mâ-i cârî çeşme-i âbıhayat *Sene 1025 [1616].*

Suyu ve havası gayet tatlı olduğundan mahbub ve mahbubesi yer yer vardır, ama gençleri Cezâyir dayısı tarzı esvap giyer yiğitleri ve diğer insanları da levend kocamanlardır.

Bağları ve bahçeleri çoktur. Beğenilenlerinden; çeşit çeşit üzümü, tatlı şırası, müsellesi, üzüm turşusu, bulaması, köfteri, pastığı (pestil) ve pekmezi meşhur.

Bu şehirde 200 adet Hasan Paşalı gelip Allah'a hamd olsun katl olunmadan Kaptan Paşa'ya teslim olup küreğe kondu.

Bu şehirden saadetli padişah baştarda-i hümâyûna binip aşağı Boğazhisarlar henüz tamam olmadan onların seyr ü temaşasına giderken Rumeli ve Anadolu kalelerinden 200 adet balyemez, şayka ve pranka toplar atıldı ki her gülle kubbe kadar, deniz üzerinde keklik gibi seke seke tâ Kepez Burnuna, Piyale

Paşa Bahçesi'ne ve Kamışlı Buruna gıjgırıp padişahın baştardasının kayalığından ve solundan denizi Galata hendeği gibi açarak, denizde dalgalar yaparak gülleler geçip karaya çıkıp dağları ve bağları alan ve talan ederdi. Bazı keklik gibi seken sektirme gülleler deniz içinde birbirleriyle çarpışıp bir büyük ses çıkardı.. Bu da bir acayip ve garip seyir idi. Bizler de bu seyri Anadolu tarafında atlar üzerinde karada seyir ve temaşa edip güney tarafa (---) saatte gidip,

Kale-i Sultaniye, Akdeniz Boğazı Anadolu Kalesi'nin özellikleri

1068 [1658] tarihinde Sultan IV. Mehmed'in şefkatli valideleri, din-i Muhammedî gayret ve hamiyyeti için *hasbeten lillah* malını harcayıp bu mahalde bu kaleyi yaptı. Sebebi odur ki bu mahal Akdeniz boğazının ağzıdır. Burada içeri kâfir gemileriyle, anılan kalelerin top ermez yerlerinde demir atıp, çekinmeden korkmadan yatıp İstanbul'dan Osmanlı donanması gelince akıntı üzre gelip kâfirle yaka yakaya olup elbette gemilerimizi alırdı. Nice kere böyle edip donanmamız yenildi. Sonunda Valide Sultan bu kaleyi yapıp büyük toplar koyup küffâr bir daha bu kaleden içeri giremeyip Osmanlı donanması Akdeniz'de istediği ada vilâyetlere gider oldu. Gerçekten de bu Sultaniye Kalesi ilhâm-ı Rabbânî ile yapılıp Valide Sultan yapısı olduğundan adına Sultaniye kodular.

Sonra bu Sultaniye'ye nazire Rumeli tarafında Sultan IV. Mehmed Han bir İskender Seddi gibi bir sağlam Van Kalesi bir insan seddi yapıp ismine Hâkâniye dediler. Bu mahalde saadetli hünkâr denizden baştarda ile gelirken Anadolu'da Sultaniye ve Rumeli tarafında Hâkâniye o kadar şenlik topları atıp keklik gibi sektirme gülleler seke seke hünkârın baştardasının sağından solundan geçip saadetli hünkâr Anadolu tarafında serâperdesinde kondu. Yeni yapılan kalenin seyrine başlayıp

bina emini olan Ankebut Ahmed Paşa'ya bir samur hil'at bağışlayıp Topçubaşı Ali Balı'ya, mimar ağaya ve başka yapı ustaları ve kalfalara 40 adet hil'at-i fâhireler giydirildi. Onu gördük; 70 parça kalyon ile Venedik cenerali Bozcaada altından gittiklerinde o an Bozcaada muhafızı olan Sührab Mehmed Paşa'dan saadetli padişaha ve Köprülü vezire hediyeler geldi.

Sultaniye Kalesi'nin şekli: Deniz kıyısında bir burunlu boğaz ağzında ve bir kumsal yerde bir tarafı (---) (---) nehri akıp (---) dan doğup gelip bu kale dibinde Akdeniz'e karışır. Kalenin *[91b]* bir burcu bu nehir kenarında olduğundan gizlice su yolları henüz yapılmada idi. Kale de hâlen eksik olup ancak deniz kıyısında büyük tabyalar üzre iri balyemez topları var idi.

Bu tabyalardan sektirme toplar atılıp bir taraftan diğer tarafa içerideki kalelerin topları gibi ulaşamıyordu. Hemen Köprülü Mehmed Paşa gönülden himmet edip yeni yapı olarak temelinden bir mil denizin sığ yerlerine on tane çürük kadırgaları bütün donanma forsalarına ve bütün Osmanlı askerine "Koma kurdum" deyip bu kadırgaları taş ile doldurup kadırgaları denize batırdılar. Yeni kale önünden denizi bir mil kadırgalara kadar bir haftada dağlar gibi bir burun gibi doldurup bir İskender seddi edip o gün üstüne büyük balyemez toplar koyup attıklarında gülleleri rahatça karşı tarafa geçince saadetli padişah orada bir mendirek burcu yapmak ferman eyleyip işe başladılar.

Bu kale eksik olduğundan içinde imaretten eser yok idi. Dörtgen şeklinde çekiçten çıkma taş yapı güzel bir kale olmakta idi. Fırdolayı temelinin büyüklüğü 1.100 adım idi. Hisar içinde bir hünkâr camiine başlamışlar idi. Saadetli padişah bu kaleyi tamamlamaya çalışır, gâhîce avlanmaya gider, birkaç tazı, zağar ve doğan haberini alıp Çakırcıbaşı Canpoladzâde hakiri padişah fermanıyla Bozcaada Muhafızı Sührâb Mehmed Paşa'ya gönderdi.

Kale-i Sultaniye'den Bozcaada'ya gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ 10 saatte deniz kıyısı ile güney tarafa ılgar ile gidip Bozcaada karşısında Kazdağı kıyılarında işlek iskele, evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) mahalde (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Atları bırakıp sekiz oturak balta ve aleste kayık ile Eşek adaları aralarından varda ile (---) milde geçip sıkıntı ve zorlukla

Bozcaadası, Mamaça Kalesi'nin özellikleri

İlk defa Rum tarihlerine göre Kaydefa kızı Mamaça adlı bir kralenin yapısı olduğu yazılıdır. Sonra Sakız Adası sahibi Ceneviz kralı eline girip sonra Emevîlerden Abdülmelik ibn Mervan İstanbul üzerine Şam-ı Trablus'dan bin pâre gemiyle Mesleme'yi, Ebâ Eyyub-ı Ensârî, Ömer ibn Abdülaziz ve nice sahâbe-i kiram ile karadan ve denizden 70.000 insan Kostantin üzerine gönderdikte İslâm donanması ilk defa bu Bozcaada'yı feth edip içine asker koyup Kostantiniyye'nin yarısı sulhla feth olup Galata tamamen İslâm elinde kalıp yeteri kadar asker koyup yine Bozcaada'ya geldiler. Oradan Şam diyarına gittiklerinde yine kötü işli murdar küffâr Bozcaada'yı istilâ edip içinde olan ümmet-i Muhammedler İstanbul'da Galata'ya gittiler. Tâ ki (---) Han asrında (---) Paşa eliyle feth olup İslâm elinde kaldı.

Sonra (---) tarihinde Boğazhisar'da Sarı Kenan Paşa kaptan paşa iken Venedik donanması Boğazhisarlar önünde Osmanlı donanmasını bozup o sene bu Bozcaada'ya Venedik küffârı istilâ edip o kadar bakımlı, donanımlı ve sağlam kale edip limanını temizleyip her yerini sağlamlaştırıp içini 10.000 soltat ve murtat-ı küfrât ile doldurup mülkiyet üzre zabt ettiler. Aman ile kaleyi kâfire veren cebeciyi, yeniçerileri, yeniçeri ağası (---) ağayı, muhafız olan Abaza Ahmed Paşa'yı gemilerle Âsitâne'ye gönderip bunlar Der-i devlet'e geldiklerinde tüm bu Bozcaada'yı kâfire verenleri kılıçtan geçirdiler. Bizzat Köprülü Mehmed Paşa

karadan, donanma-yı hümâyûn denizden Boğazhisar'a varıp bir gecede yiyecek içecekler ile 3.000 yiğidi Köprülü Bozcaada'ya döküp ardı sıra Kazdağı tarafından 3.000 serdengeçti de yardım döktü. Biribiri ardısıra zahire ile asâkir-i *[92a]* İslâm Bozcaada'ya varınca (---) gece büyük savaş olup (---) tarihinde Sultan IV. Mehmed Han zamanında Köprülü Veziriazam Mehmed Paşa eliyle Bozcaada feth oldu. O günlerde bizler de Melek Ahmed Paşa efendimiz eliyle Özü Kalesi'nde 7 gün 7 gece büyük savaşlar edip Özü Kalesi'ni Kazak melunlarından kurtardık. Müjdesi Köprülü'ye Bozcaada altına gelip Köprülü şâd olup,

"Hamd-i Hudâ bir ayda iki kale feth oldu" buyurmuşlar. Fetihten sonra Köprülü Bozcaada'yı o kadar imar etmiş ki hâlâ Kahkaha Kalesi gibidir.

Bozcaada'nın şekli: Fırdolayı büyüklüğü 60 mildir, ancak kıbleye uzunlamasına bulunup Anadolu'da Kazdağı tarafına (---) mahalle (---) mil yakındır. İçinde (---) adet bakımlı, şenlikli, bağlı ve bahçeli köyleri, âbıhayat suları ve kuyuları vardır ve tüm dağları bağlardır. Misket üzümü olur ki yeryüzünde yoktur. Hatta Rumeli Kadıaskeri Dahkî Efendi bağlarında 17 çeşit kokulu üzümü olur ki Sincar Daı'nda olmaz. Meğer Kudüs-i Şerif yakınında Hazret-i Halilürrahman üzümü ola. Ama bu Bozcaada üzümü halilîden sulu, lezzetli, yemesi hoş ve kokuludur.

Bozcaada Kalesi'nin şekli

Adanın doğu tarafında Anadolu tarafı görünen bir kaya üzerinde yedigen şeklinde dirsek dirsek birbirine yanaşık kuleler ile süslü ve beden dişleri ile bezeli olup bir şeddadî kesme taş, hazır-baş bir kaledir ki içinde, dışında ve kapı aralarında silâhlar dolu doludur. *Allah korusun* bir daha küffâr alması imkânsız bir surdur ve hendekleri etrâfında kesme derin hendekler vardır.

Ve (---) kapısı var. (---) yönüne bakar iki kat yeni demir kapılardır. Hisar içinde (---) adet kiremitli haneler vardır, dizdar, kethüda, imam ve müezzin haneleri mamurdur. cebehanesi,

ambarları, su yolları ve bir (---) hünkâr camii var, başka imaret yoktur.

Bu kalenin çepçevre büyüklüğü (---) (---) adımdır ve (---) kat duvarlı İskender seddi kaledir. Toplam (---) adet şahane topları var ki tâ Eşek Adaları'nı döver. Melek Ahmed Paşa efendimizin yaptığı kulede de uzun toplar vardır ki bu tarafta yel değirmenleri vardır.

Bozcaada Kalesi varoşunun anlatılması

Bu kalenin (---) tarafında deniz kıyısında varoşu (---) içinde (---) (---) (---) (---) (---) toplam (---) adet tek katlı ve iki katlı kârgir yapı şekilli tamamen kiremit örtülü evlerdir.

Ve hepsi (---) adet mihraptır. (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) başka mescitlerdir, lâkin Müslümanından Rum keferesi çoktur, ama Ermeni, Yahudisi ve Firengi yoktur. 19 adet küçük ve büyük kiliseleri vardır. Liman yakınında hanı ve bekâr odaları var, hamamı (---) ve mektebi (---) ve çeşme ve sebili (---) (---) ve (---) adet çarşı pazarı var, ama bedesteni yoktur.

Suyu ve havasının hoşluğundan mahbub ve mahbube Urum dilberleri ve Rum keratseleri vardır. (---) Limanı (---) tarafında kapılı limandır ki 60 pâre paturuna gemi alır. Yere gelesi küffar çok iyi temizlemiş.

.... (1 satır boş)...................

Bozcaada Kalesi'nin hâkimlerini bildirir

Evvelâ her sene Bursa Sancağı ve Biga Sancağı beyleri zeamet erbabı ve timar erbabıyla 2.000 asker muhafaza eder. Kale dizdarı, kethüdası, çavuşları, mehterbaşısı, (---) adet kale neferatları ve liman reisi vardır. Âsitâne tarafından bir oda yeniçeri ağası, başçavuşu ve kâtiple ve bir oda cebeci ve bir oda Dergâh-ı âlî topçuları çorbacıları ve odabaşılarıyla her an hazır İslâm askerleri vardır. Şeriat tarafından 150 akçe pâyesiyle yüksek kadılıktır. Sipah kethüdayeri, muhtesibi ve bâcdârı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) *[92b]*

.... (1 satır boş)....................

Bu Bozcaada'yı seyr ü temaşa ederken ertesi gün muhafazaya memur olan Sührab Mehmed Paşa avlanmaktan geldiği saat hakir buluşup padişah emrini ve Canpoladzâde Çakırcıbaşı mektuplarını verdim. Okuyunca ne yazdığı belli olup "Emri başüstüne, ferman padişahımındır" diye kendinde bulunan 10 tazı, 10 adet eğitimli zağar köpekleri, 7 adet avcı doğanlar verdi. Ve ada muhafazasında olan alaybeylerinden ve zeamet sahiplerinden toplam 20 tazı, 15 taraş, tula, sunar ve arayıcı zağarlar, 5 adet şahin, zağanos, balaban ve doğanlar bulunup mektuplar yazılınca hakire bir kese nal-bahâ ve hizmetçilerime 100 guruş ve birer çuka verdi. Ertesi gün bütün doğan, tazı ve zağarları timar erbâbına verip Paşa ile vedalaştıktan sonra iskele başında 20 oturak firkate ile göz açıp kapayıncaya kadar karşı tarafta Kazdağı toprağında (---) geçip orada atlarımıza binip ikindi vaktinde,

Yeni Kale-i Sultaniye menzili: Orada Çakırcıbaşı Canpoladzâde'ye Sührâb Mehmed Paşa mektubuyla bütün doğanları, tazı ve zağarları teslim edip o da Köprülü'ye bildirip "Var padişaha teslim eyle" deyince hakir de 66 adet tazı, zağar ve doğanları birer adamın ellerine verdim. Tazılar dîbâ, şîb ve zerbâf çulları, zağarlar gümüş ve yaldızlı kalay zincirleriyle, şahinler sırma mebrum üsküfî, cılkı ve kündeleri ve harir eldivenler ile padişah huzuruna getirip başımızı yere koyunca padişah her mahluka dikkatle bakıp gayet hoşlanıp hakire bir hil'at-i fâhire, 100 adet nâdir sikke-i hasene ve doğanları getirenlere beşer guruş ihsan olunup dışarı çıkıp çadırımıza geldik.

.... (20 satır boş)....................*[93a]*

Daha sonra Anadolu Sultaniye Kalesi'nden saadetli padişahı Kaptan Köse Ali Paşa baştarda-i hümâyûn ile bir mil karşı Rumeli tarafında,